

Marcel Proust

În căutarea timpului pierdut

Vol. 5-6

Piuitul de dimineață al păsărilor îi părea anost Fran-coisei. Fiecare cuvânt al „jupâneselor” o făcea să tresară; incomodată de pașii lor, își puna întrebări în legătură cu ele; căci ne mutasem. Firește, servitorii nu forfoteau mai puțin la al „șaselea” din fosta noastră locuință; dar îi cunoștea; acel du-te-vino avea pentru ea ceva prietenos. Acum dădea chiar tăcerii o atenție dureroasă. Cum noul nostru cartier părea tot atât de liniștit pe cât de zgomotos era bulevardul în care locuisem până atunci, cântecul (deslușit chiar de departe, când este încă slab ca un orchestral) al unui trecător storcea lacrimi din ochii Fran-coisei în exil. De aceea, dacă-mi bătusem joc de ea care era adânc mâhnită că trebuie să părăsească un imobil în care eram „atât de stimați de toți”, și își făcuse bagajele plângând, potrivit riturilor de la Combray și spunând că fosta noastră casă era superioară tuturor celorlalte case, în schimb eu, care asimilam tot atât de lesne lucrurile noi pe cât de ușor le părăseam pe cele vechi, m-amde bătrâna noastră servitoare când am văzut că instalarea într-o casă în care nu primise de la portarul care nu ne cunoștea încă, semnele, de respect necesare bunelor sale hrane morale, aproape că o prăpădise. Numai ea mă pânțelege; firește, tânărul ei lacheu n-ar fi fost în sta; pentru el, care nu era nicidecum de la Combray, a se muta, a locui în alt cartier era ca și cum și-ar fi luat „o vacanță în care noutatea lucrurilor oferea aceeași tihnă, ca și când. ar fi călătorit; se credea la țară; și un gutu-rai îi dădu, ca și o răceală contractată în vagonul unde geamul n-ar fi fost bine închis, impresia minunată că fusese pe alte meleaguri; ori de câte ori strănuta și se bucura că găsisse un loc atât de grozav, căci dorise totdeauna să aibă stăpâni care să călătorească mult. De aceea, fără să mă gândesc la el, m-am dus glonț la Franfoise; cum râsesem de lacrimile ei cu prilejul unei plecări care mă lăsase indiferent, îmi întâmpină cu răceală tristețea, pentru că o împărtășea. Egoismul nervoșilor sporește paralel cu pretinsa lor „sensibilitate”; ei nu pot suferi ca alții să-și manifeste indispozițiile cărora ei înșiși le acordă din ce în ce mai multă atenție. Franfoise, care nu lăsa neobservată cea mai ușoară indispoziție din câte încerca dacă sufeream întorcea capul ca să nu am plăcerea de-a vedea că suferința mea era compătimită, ba chiar remarcată. Făcu la fel, îndată ce am vrut să-i vorbesc de

noua noastră casă. De altminteri, trebuind să se ducă după două zile să aducă niște haine uitate în casa pe care o părăsisem în timp ce aveam încă, de pe urma mutării „temperatură”, iar pe de altă parte, asemenea unui boa care tocmai a înghițit un bou, mă simțeam neplăcut deformat de un lung scrin pe care vederea mea avea să-l, mistuie,, Francoise, ' neîncrezătoare cum sunt toate femeile, se întoarse spunând că crezuse că avea să se înăbușe pe fostul nostru bulevard, că se vzâpâcise” de-a binelea în drum, că nu văzuse niciodată niște scări atât de incomode, că nu s-ar mai întoarce să locuiască acolo, chiar dacă i s-ar oferi „un imperiu” și i s-ar da milioane – ipoteze gratuite – că tplate (adică cele în legătură cu bucătăria și coridoarele) erau mai bine orânduie în noua noastră casă. Dar e timpul să spun că aceasta – și ne mutasem în ea pentru ci bunica neducând-o prea bine cu sănătatea, motiv pe care ne ferisem să i-l invocăm, avea nevoie de un aer mal curat – era un apartament care făcea parte din palașal Guermantes.

'La vârsta la care Numele, oferindu-ne imaginea necu-no/cutului pe care l-am turnat în ele, în același' moment care desemnează și pentru noi un loc real ne silesc rin asta să identificăm și pe unul și pe altul, astfel încât Dornim într-o cetate în căutarea unui suflet pe care ea 'nu-l poate cuprinde, dar pe care nu mai avem puterea să-l eliminăm din numele ei, ele nu dau numai orașelor și fluviilor o individualitate așa cum le-o conferă picturile alegorice, nu împuținează numai universul fizic cu diferențe și-l populează cu miraculos, ci și universul soJSm eial: atunci fiecare castel, fiecare palat sau casă mare vestită are stăpâna sau zâna lui, după cum pădurile au geniile și apele divinitățile lor. Uneori, ascunsă în adâncul numelui ei, zâna se transformă după capriciul închipuirii noastre care o hrănește; astfel, atmosfera în care doamna de Guermantes există în mine, ' după ce fusese ani de-a rândul numai reflexul unei sticle de lanternă magică și al unui vitraliu de biserică, începea să atingă culorile, când cu totul alte vise o impregnară cu umezeala spumoasă a torentelor.

Totuși, zâna dispare dacă ne apropiem de ființa reală căreia îi corespunde numele ei, căci numele începe atunci să o reflecteze și nu mai conține nimic din zână; zâna poate renaște dacă ne depărtăm de persoană'; dar dacă rămânem lârīgă ea, zâna moare definitivl și împreună cu ea numele, ca acea familie de Lusignan care avea să se stingă în ziua în care dispărea zâna Melusine. Atunci numele, sub ale cărui zugrăveli succesive vom putea sfârși prin a regăsi la origine portretul frumos al unei străine pe care nu vom fi cunoscut-o niciodată, nu este decât simpla carte fotografică de identitate la care ne raportăm ca să știm dacă cunoaștem, dacă trebuie să salutăm sau nu un trecător. Dar dacă o senzație din trecut – ca acele instrumente muzicale înregistratoare care păstrează sunetul și stilul diferiților artiști ca au cântat la ele – îngăduie memoriei noastre să ne facă să auzim aceste nume cu timbrul deosebit pe care-l înfățișa atunci urechii noastre, și acest nume în aparență neschimbat, simțim distanța desparte unul de altul visele care au însemnat pentru noi rând pe

rând silabele sale identice. Putem scoate pentru o clipă din ciripitul său din cutare timp îndepărtat pe care-l auzim iarăși.

— Ca din acele mici tuburi de care te slujești în pictură, nuanța justă, uitată, misterioasăși proaspătă a zilelor pe care am crezut că ni le-am amik-tit, când dădeam, ca pictorii proști, întregului nostru trecut așternut pe o aceeași pânză, tonurile convenționaleși toate la fel cu memoria voluntară. Or, dimpotrivă, fiecare din clipele care hau alcătuit, folosea, pentru o creație originală, într-o armonie unică, culorile epocii pe care nu le mai cunoaștem și care, de pildă, mă încântă încă pe neașteptate când, grație vreunei întâmplări, numej ile Guermentes, redobmându-și pentru o clipă, după atâția ani, sunetul, atât de deosebit de cel de astăzi, pe care-l avea pentru mine în ziua nunții domnișoarei Perce-pied, îmi redă acel mov atât de gingaș, prea strălucitor, prea nou cu care se catifela cravata înfoiată a tinerei ducese și ochii ei însoriți de un surâs albastru ca un brebenel re nu-l poți culege. Numele Guermentes de atunci este asemănător unuia din balonașele în care ai pus oxigen sau alt gaz: când reușesc să-l sparg, să fac să-i iasă conținutul, respir aerul de la Combray din acel an, din acea zi, amestecat cu un parfum de rujă albă scuturată de vântul din colțul pieței, vestitor al ploii, care rând pe rând gonea soarele, îl lăsa să se aștearnă pe covorul de lână roșie al sacristiei și să se înveșmânteze cu o carnație strălucitoare, aproape roz, de mușcată și cu acea gingășie, cum s-ar spune wagneriană, care conferă festivității atâta noblețe. Dar chiar în afară de rarele clipe ca acestea, când pe neașteptate simțim entitatea originală tresărind și reluându-și forma și cizelura printre silabele astăzi moarte, dacă în vârtejul vertiginos al vieții curente, în care sunt numai de un folos practic, numele a pierdut orice culoare ca o sfârlează prismatică ce se învâr-tește prea iute și pare cenușie, în schimb când pe aripile visului, medităm și încercăm, ca să ne întoarcem la trecut, să încetinim, să amânăm mișcarea perpetuă în care suntem târâți, revedem puțin câte puțin apărând, alăturate, dar cu/totul distincte unele de altele, nuanțele pe cari același raume ni le-a înfățișat rând pe rând de-a lungul vieții noastre.

Fără îndoială, nu știu ce forrhă lua în ochii mei acest f. nunye de Guermentes când doica mea – care fără îndoială ignara, după cum eu însumi ignor astăzi în onoarea cui fu/ese compus – mă legăna cu acel vechi cântec: Slavă N/archizei de Guermentes sau când, peste câțiva ani, bă-/rânul mareșal deGuermentes, copleșindu-mi bona de/mândrie, se oprea pe Champs-Elysees, spunând: „Ce copil frumos!” și, scotea dintr-o bombonieră de buzunar o pastilă de ciocolată. Acești ani ai primei mele copilării nu mai sunt în mine, îmi sunt exteriori, nu mai pot afla nimic despre ei, ca și despre ceea ce a' avut loc înainte de nașterea noastră, din spusele altora. Dar mai târziu găesc rând pe rând în durata în mine a acestui nume, șapte sau opt figuri diferite: cele dintâi erau cele mai frumoase; puțin câte puțin visul meu silit de realitate să părăsească o poziție ce nu putea fi ținută, se retransă ceva mai înapoi, până ce fu obligat să, se retragă și mai mult. În timp ce doamna de Guermentes își schimba locuința, care provenea la rândul ei din acest nume pe care-l fecunda din an în an

cutare cuvânt auzit care-mi modifica reveriile; această locuință le reflecta până și în pietrele ei care ajunseseră lucioase ca suprafața unui nor sau a unui lac. Un foisor îngust, care era numai o fâșie de lumină portocalie și de la a cărei înălțime seniorul și doamna sa hotărau asupra vieții și morții vasalilor lor, făcuse loc – tocmai la capătul acestei „direcții Guermantes”, unde, în răstimpul atâtor după-amiezi frumoase, urmam cu părinții mei cursul Vivonnei – acelui ținut cu puhoie în care ducesa mă învăța să pescuiesc păstrăvi și să cunosc numele florilor cu ciorchini violeți și roșiatici care împodobesc zidurile joase ale îngrădirilor învecinate; apoi a urmat ținutul ereditar, domeniul poetic unde această trufașă seminție a Guermantilor se ridica deja deasupra Franței ca un turn îngălbenit și înflorit care străbate veacurile, chiar dacă cerul era gol, acolo unde aveau să răsară mai târziu Notre-Dame de Paris și Notre-Dame de Chartres, când în vârful colinei de ia Laon naosul catedralei nu se așezase ca arca lui Noe pe vârful muntelui Ararat, plină cu Patriarhi. Și Drepti aplecați cu mare îngrijorare la ferestre ca să vadă dacă mânia Domnului s-a potolit, ducând cu ea soiurile de vegetale care se vor înmulți pe pământ, plină cu dobitoace care scapă chiar și prin turnuri pe ale căror acoperișuri boii plimbându-se agale, priveau de sus câmpia Champagniei; când eălăto-rul care pleca pe înserate din Beauvais încă nu vedea cum îl urmăreau, rotindu-se, aripile negre și nemișcate ale catedralei desfășurate pe năframa de azur a amurgului. Acest Guermantes era ca un cadru de roman, un peisaj imaginar pe care mi-l înfățișam anevoie și simțeam cu atât mai multă plăcere descoperindu-l închis între moșiile și drumurile reale care deodată se impregnau cu unele ciudățenii heraldice, la două poște de o gară; îmi aduceam aminte de numele localităților vecine ca și cum care ră le făcuse veac tu rnate-l propicân de numele d în re”ne.

Rasâ „ „w

Il apăruse în jurul doamnei de Guermantes drept locuința ei, palatul Guermantes, limpede ca numele său, căci nici un element material nu-l întrerupsese și nu-i întunecase transparența. După cum biserica nu înseamnă un templu, ci și adunarea credincioșilor, acest palat Guermantes cuprindea pe toți cei ce împărtășeau viața ducesei, dar aceștia pe care nu-i văzusem niciodată, erau pentru mine numai niște nume celebre și poetice, și cunoscând numai niște persoane care 3a rândul lor erau numai niște nume, ele nu făceau decât să sporească și să ocrotească misterul ducesei, învăluind-o într-un nimb întins care cel mult se estompa treptat.

Cu ocazia petrecerilor pe care le organiza, cum nu-mi imaginam, când era vorba de invitați, nici un trup, nici o mustață, nici o gheată, nici o frază rostită care să fi fost banale sau chiar originale într-un chip omenesc și rațional, acest vârtej de nume introducând mai puțină materie decât ar fi introdus un praznic de fantome sau un bal de spectre, în jurul acelei statuete de Saxa care era doamna de Guermantes, împrumuta o transparență de vitrină palatului ei de sticlă. Apoi, când Saint-Loup îmi povestise niște anecdote în legătură cu capelanul, cu grădinarii verișoarei sale, palatul Guermantes

devenise – cum ar fi putut fi altădată un Luvru – un soi de castel înconjurat, chiar în mijlocul Parisului, de moșiile sale, stăpânit ereditar, în virtutea unui drept antic, supraviețuind în chip ciudat și asupra cărora ea exercita încă o seamă de privilegii feudale. Dar această din urmă locuință dispăruse de la sine când am venit să locuim în imediata apropiere a doamnei de Villeparisis, într-unui din apartamentele învecinate cu acela al doamnei de Guermantes, într-o aripă a palatului ei. Era una din acele locuințe vechi cum poate mai există încă, și în care de-a iungul curții de onoare.

— Fie aluviuni aduse de valul umflat al democrației, fie moșteniri ale unor timpuri străvechi în care diferitele meșteșuguri erau grupate în jurul seniorului.

— Erau adesea niște prăvălii, niște ateliere, ba chiar câte-o magherniță de cizmar sau de croitor, ca acelea pe care le vezi lipite de unele catedrale pe care estetica arhitecților nu le-a degajat, un portar cizmar, care creștea găini și cultiva flori – și în fund, în locuința care alcătua palatul, o „contesă” care, când ieșea în vechea ei caleașca cu doi cai, expunând pe pălărie câțiva călțu-nași care parcă scăpaseră din grădinița portarului (având lângă vizitiu un lacheu care cobora ca să îndoieie cărțile de vizită în fața fiecărui palat aristocratic din cartier), împărțea fără deosebire surâsuri și saluturi cu mâna copiilor portarului și chiriașilor burghezi ai imobilului care treceau în acel moment și pe care nu-i deosebea în amabilitatea ei disprețuitoare și în morga ei egalitară.

În casa în care venisem să locuim, marea doamnă din fundul curții era o ducesă, elegantă și încă tânără. Era d-na de Guermantes și, grație Francoisei, am fost destul de repede informat asupra palatului. Căci Guermanții (pe care Francoise îi desemna adesea prin cuvintele „cei de jos”), erau preocuparea ei constantă, încă de dimineață, când, în timp ce o pieptăna pe mama, arunca în curte o privire irezistibilă și furișă și spunea: „Iată, două surori bune; pesemne se duc „jos”, sau „oh! Ce mai fazani frumoși în fereastra bucătăriei, nici nu e, nevoie să întreb de unde vin, pesemne că ducele a fost la vânătoare,, pî-nă seara, când, dacă în timp ce-mi dădea lucrurile imele de noapte, auzea zgomotul unui pian, ecoul unui cântec, conchidea: „Jos e lume, ce mai veselie”; pe fața ei regulată, sub părul ei, care acum era alb, un surâs din tinerețea ei, însuflețit și cuviincios, îi puneă atunci timp de o clipă fiecare din trăsături la locul ei, le acorda într-o rânduială meșteșugită și fină, ca înaintea unui cotradans.

Dar momentul din viața Guermanților care trezea interesul cel mai viu al Francoisei, îi prilejuia cea mai mare mulțumire și-i pricinuia de asemenea și cel mai mare necaz, era acela când se deschideau amândouă canaturile porții și ducesa se urca în caleașca ei. Aceasta se întâmpla de obicei cam îndată după ce servitorii noștri sfârșiseră de-a celebra acel soi de Paște solemn pe care nimeni nu trebuie să-l întrerupă, căruia i se spunea prân-zul lor, și în timpul căruia erau atât de, „tabu”, îricât nici măcar tata nu și-ar fi îngăduit să-i sune, știind de altminteri că niciunul nu s-ar fi deranjat mai mult nici după ce s-ar fi sunat a cincea oară decât după cea dintâi, și că ar fi săvârșit această

necuviință fără nici un folos, dar nu fără nici o pagubă pentru el. Căci Francoise (care de când era o femeie bătrână, își făcea în orice clipă ceea ce se numește un cap de circumstanță), n-ar fi întârziat să-i arate în timpul zilei o față acoperită cu mici semne cuneiforme și roșii care expuneau dar într-un chip greu descifrabil, lungul memoriu al doleanțelor sale și motivele adinei ale nemulțumirii ei. Ea le susținea de altminteri ca și când ar fi vorbit din culise, fără să putem desluși bine cuvintele. Ea botezase acest fel de a vorbi – pe care-l credea descurajant pentru noi, „jignitor”, „vexatoriu” – a ne spune toată ziulica „liturghii citite”.

După ce isprăvise cu ultimele rituri, Francoise, care era în același timp – ca în biserica primitivă – și preotul care slujea și unul din credincioși, își turna un ultim pahar de vin, își lua șervetul de la gât, îl împătorea ștergându-și de pe buze un rest de apă înroșită și de cafea, îl trecea printr-un inel, mulțumea cu un aer leneș tânărului „ei” lacheu care, ca să se arate zelos, îi spunea: Doamnă, mai serviți puțini struguri, sunt delicioși, și se ducea îndată să deschidă fereastra, sub pretextul că este prea cald „în bucătăria asta mizerabilă”. Aruncând cu dibăcie, în timp ce întorcea minerul ferestrei și lua aer, o privire dezinteresată în fundul curții, ea își însușea pe furiș siguranța că ducesa nu era încă gata, sorbea o clipă cu privirile ei disprețuitoare și pasionate trăsura înhămată și după ce ochii ei acordau această atenție de o clipă celor pământești, îi înălța la cer a cărui puritate o ghicise dinainte, prețuind aerul plăcut și căldura soarelui; și privea la colțul acoperișului locul în care veneau în fiecare primăvară să-și facă cuibul, tocmai deasupra hornului odăii mele, niște porumbei semănând cu aceia care uguiau în bucătăria ei, la Combray.

— Ah! Combray, Combray! Exclama ea. (Atât tonul aproape cântat pe care declama această invocare, cât și puritatea arlesiană a feței sale, te-ar fi putut îndemna. Să bănuiești la Francoise o origine, sudică și că patria pe care o plângea nu era decât una adoptivă. Dar poate că te-ai fi înșelat, căci pare-se că nu există provincie care să nu-și aibă „Sudul”, și câți Savoyiarzi și Bretoni întâlnim la care se găsesc toate transpunerile gingașe, lungi și scurte, care caracterizează pe meridionali.) Ah! Combray, când te voi mai revedea, scump pământ! Când îmi voi mai putea petrece toată ziulica sub rujele tale albe și bietul nostru liliac, ascultând cintezoii și Vivonna care curge ca murmurul cuiva care ar șopti, în loc s-aud această blestemată sonerie a tânărului nostru stăpân care nu stă niciodată o jumătate de oră locului, fără să mă facă să alerg de-a lungul acestui coridor afurisit. Nici nu-și dă vreodată seama că merg destul de repede, ar trebui s-auzi soneria înainte de-a fi sunat, și dacă întârzii un minut, îl apucă o furie îngrozitoare. Vai I. sărman Comibray J poate nu te voi revedea decât moartă, când o să mă arunce ca pe o piatră în groapă. Atunci n-o să mai miros frumoasele tale ruje dalbe. Dar când voi dormi somnul morții, cred că n-o să mai aud aceste trei chemări ale soneriei, care mă vor fi blestemat încă în viață.

Dar o întrerupseseră chemările croitorului din curte, acela care-i plăcuse 'atât de mult bunicii când se dusesse să o vadă pe doamna de ViUeparisis și care nu ocupa un rang mai puțin înalt în simpatia Francoisei. Ridicase capul când auzise că fereastra noastră se deschisese și încerca de câteva clipe să atragă atenția vecinei sale ca să-i spună bună ziua. Cochetăria tinerei fete care fusese Fran-coise afina atunci pentru domnul Jupien fața morocănoasă a bătrânei noastre bucătărese împovărată de vârstă, de proastă dispoziție și de arșița cuptorului și adresa, cu un amestec fermecător de rezervă, de intimitate și de pudoare, un salut grațios croitorului, dar fără să-i răspundă cu vocea, căci dacă înfrângea recomandările mamei arun-cându-și ochii prin curte, nu îndrăzne să le înfrunte într-atât încât să stea de vorbă la fereastră, ceea ce avea darul, după spusele Francoisei, să-i aducă din partea co-niței „o aspră mustrare”. Ea îi arăta caleașca înhămată, având aerul că-i spune: „Ce cai frumoși, nu-i așa!” dar murmurând în același timp: „ce mai vechitură!” și mai ales pentru că știa că el avea să-i răspundă, ducând mî-na la gură ca să fie auzit, deși vorbea în șoapte:

— Și dumneavoastră ați putea avea una dacă ați vrea, și poate mai mult decât au ei, dar toate astea nu vă plac.

Iar Francoise, după ce făcea un semn modest, evaziv și încântat a cărui semnificație era aproximativ: „Fiecare cu felul său de-a fi; la noi e simplitate”, închidea fereastra de teamă că ar veni mama, „dumneavoastră care ați fi putut avea mai mulți cai decât Guermanții”, eram noi, căci cu excepția unor anumite plăceri pur personale de amor-propriu – ca aceea, când tușea fără încetare și când toată casa se temea să nu se molipsească de la guturaiul ei, dea pretinde cu un rânjel supărător că nu e gu-tunărită – asemenea acelor plante pe care un animal cu care sunt pe de-a-ntregul întovărășite le hrănește cu alimentele pe. Care le prinde, le mănâncă, le mistuie pentru ele și le oferă sub forma unui ultim reziduu complet asimilabil – Francoise trăia în simbioză cu noi; cu virtuțile noastre, cu averea noastră, cu felul nostru de viață, cu situația noastră, trebuia să ne luăm sarcina de a elabora satisfacțiile de amor propriu din care era alcătuită – adăugându-i dreptul recunoscut de a exercita în voie cultul prânzului potrivit vechiului obicei care comporta dușca de aer la fereastră după ce acesta se sfârșise, o hoinăreală pe stradă când se ducea să-și facă târguielile și o ieșire duminica, să-și vadă nepoata – partea de mulțumire indispensabilă vieții Bale.

De aceea se înțelege că Francoise putuse să se istovească în primele zile, într-o casă unde toate titlurile onorifice ale tatii nu erau cunoscute încă, pradă unui rău căruia chiar ea îi spunea plictiseală, plictiseală în acel înțeles energetic pe care-l are la Corneille sau sub pana soldaților care sfârșesc prin a se sinucide pentru că se „plictisesc” prea mult lângă logodnicele lor, în satul lor. Plictiseala Francoisei fusese repede vindecată tocmai de Jupien, căci el îi procură îndată o plăcere atât de vie și mai rafinată decât aceea pe care ar fi putut-o încerca dacă ne-am fi hotărât să avem o trăsură. „Oameni foarte bine, acești Jupieni, oameni foarte de ispravă, se vede pe fața lor.” Jupien știu într-

adevăr să înțeleagă și să arate tuturor că nu avem un echipaj pentru că nu vrem.

Acest prieten al Françoisei nu stătea prea mult acasă, căci obținuse un loc de funcționar la un minister. Croitor, la început ajutat de, puștanca,, despre care bunica, crezuse că e fiica lui, nu mai avea nici un interes de a mai exercita această meserie, când micuța, care aproape încă de copil știa foarte birie să coase o fustă desfăcută, de pe când bunica se dusesse, odinioară, să facă o vizită doamnei de Villeparisis, se dedicase croitoriei de dame și ajunsese cusătoreasă de fuste. La început ucenică la o croitoreasă, întrebuințată doar la lucruri mărunte, să prindă un volan descusut, să coase un nasture sau o copcă, să potrivească o talie cu agrafe, înaintase repede la rangul de a doua lucrătoare, apoi devenise „premieră,, și, făcându-și o clientelă printre doamnele din lumea cea mai bună, lucra la ea acasă, adică în curtea noastră, mai adesea cu una sau două din tinerele ei camarade de atelier pe care le folosea ca ucenice. De atunci, prezența lui Jupien fusese de mai puțin folos. Fără îndoială, micuța care crescuse, trebuia încă adesea să facă jiletce. Dar ajutată de prietenele ei, nu mai avea nevoie de nimeni. De aceea Jupien, unchiul ei, solicitase o slujbă. La început fu liber să se întoarcă la prânz, apoi, după ce înlocuise definitiv pe acela pe care îl ajuta doar, nu înainte de ora cinei. „Titularizarea,, lui nu se produse, din fericire, decât după câteva săptămâni de la mutarea noastră, astfel încât gentilețea lui Jupien se putuse exercita o bucată de timp ca să o ajute pe Françoise să străbată fără prea multe suferințe primele timpuri grele. Fără să nesocotesc de altminteri faptul că-i fusesem astfel de folos Françoisei, cu titlul de „medicament de tranziție”, trebuie să recunosc că Jupien nu-mi prea plăcuse din, capul locului. La o depărtare de câțiva pași, distrugând pe de-a-ntregul efectul pe care de altfel l-ar fi produs obrazii săi bucă-îați și tenul său înflorit, ochii săi copleșiți de o privire compătimitoare, deznădăjduită și visătoare te făceau să crezi că era foarte bolnav sau că îl lovise un doliu mare, ceea ce. Nu numai că nu corespundea realității, dar îndată ce vorbea, de altminteri foarte bine, era mai degrabă rece și batjocoritor. Din această nepotrivire dintre privire și felul său de a vorbi, rezulta ceva fals care nu era simpatic și din pricina căruia el însuși avea aerul că se simte tot atât de stingherit ca un invitat în veston la o serată unde toată lumea e în frac, sau ca cel ce, trebuind să răspundă unui principe, nu prea știe cum să i se adreseze și ocolește dificultatea reducându-și frazele la aproa-nimic. Acelea ale lui Jupien – căci aceasta este numai o comparație – erau dimpotrivă fermecătoare. Corespun- zând poate acestei navale a ochilor asupra feței (căreia nu-i mai dădeai atenție când îl cunoșteai), am deosebit într-adevăr repede la el o rară inteligență și una din cele mai natural literare pe care mi-a fost dat să le cunosc, în sensul că, pesemne incult, posedea sau își asimilase, I numai grație unor cărți răsfoite în grabă, întorsăturile cele mai ingenioase ale limbii. Oamenii cei mai înzestrați pe care îi cunoscusem muriseră foarte tineri. De aceea, eram convins că viața lui Jupien va lua repede sfârșit. Era bun, milos,

avea sentimente din cele mai delicate, din cele mai generoase. Rolul său în viața Francoisei încetase repede de-a fi indispensabil. Ea învățase să-l dubleze.

Chiar când un furnizor sau un servitor venea să ne aducă vreun pachet, deși nu avea aerul că se ocupă de el, și indicându-i doar cu un aer nepăsător un scaun, în timp ce-și continua lucrul, Françoise profita cu atâta dibăcie de cele câteva clipe pe care acesta le petrecea în bucătărie, așteptând răspunsul mamei, încât rareori pleca fără să fi întipărit în el în chip indestructibil certitudinea că „nu aveam, pentru că nu voiam”. Dacă ținea de altminteri atât de mult să se. Știe că aveam „bani” (căci ignora întrebuintărea a ceea ce Saint-Loup numea articolele partitive, și spunea: „să ai bani”, „să aduci apă”), că eram bogați, nu era din pricină că bogăția, bogăția fără virtute, era în ochii Francoisei avuția cea mai de preț, ci virtutea fără bogăție nu era nici ea un ideal. Bogăția era pentru ea parcă o condiție necesară a virtuții, în lipsa căreia virtutea n-ar avea nici merit nici farmec. Le despărțea atât de puțin, încât sfârșise prin a atribui fiecăreia însușirile celeilalte, prin a pretinde de la virtute un trai plăcut, prin a recunoaște ceva înălțător bogăției.

După ce închidea fereastra, destul de repede – altminteri pare-se că mama i-ar fi „trântit toate ocările ce se pot închipui” – Françoise începea să strângă oftând masa din bucătărie. '

— Există și niște Guermanți care locuiesc în rue de la Chaise, spunea feciorul, aveam un prieten, care se băgase la ei; era al doilea vizitiu. Cunosc pe cineva, dar acesta nu era atunci camaradul meu, ci cumnatul său ce-și făcuse armata la regiment cu un hăitaș al baronului de Guermantes. După toate astea nu e tatăl meu! Adăuga feciorul care, așa oum fredona refrenele la modă, obișnuia să-și presare cuvintele cu glume noi.

Cu ochii obosiți de femeie acum vârstnică și care de altminteri vedeau tot ce se petrecea la Combray, într-o nedeslușită depărtare, Françoise nu deosebi gluma din

— Guermantes aceste cuvinte, ci desluși că eje trebuiau să cuprindă vreuna căci nu aveau legătură cu cele ce urmaseră și fuseseră aruncate cu dibăcie de cineva pe care-l știa poznaș. De aceea, surise cu un aer binevoitor și uimit, ca și cum ar fi spus: „Victor e totdeauna același.”. Era de altminteri fericită, căci știa că să auzi împunsături de acest soi se leagă de deoparte cu acele plăceri nevinovate ale societății de dragul căroră, în toate lumile, când te grăbești să-ți faci toaleta, riști să răcești. În sfârșit, credea că feciorul îi era prieten, căci nu înceta să-i denunțe ou indignare măsurile îngrozitoare pe care Republica avea să le ia împotriva clerului. Francoise încă nu înțelesese că adversarii noștri cei mai cumpliți nu sunt cei ce ne contrazic și încearcă să ne convingă, ci cei ce exagerează sau născocesc știrile ce ne pot mâhni foarte, ferindu-se de orice aparență de justificare care poate ne-ar împuțina supărarea și ne-ar face să stimăm întrucâtva un partid pe care, spre desăvârșitul nostru chin, țin să ni-l arate în același timp fioros și triumfător.

Ducesa trebuie că se înrudește cu toți ăștia, spu se Francoise reluând conversația de la Guermanții din rue de la Chaise, așa cum începi din nou o

bucată cu andantele. Nu știu cine mi-a spus că unul din ăștia se în surase cu o vară a ducelui. În orice caz, sunt din aceeași „paranteză”. Guermantii sunt o familie mare! Adăuga ea cu respect, întemeind măreția acestei familii în același timp pe numărul membrilor ei și pe gloria ei strălucitoare, după cum Pascal întemeia adevărul Religiei pe Rațiu ne și pe autoritatea Scripturilor. Căci dispunând numai de acest singur cuvânt „mare” pentru ambele noțiuni, i se părea că ele alcătuiesc numai una, vocabularul ei înfățișând astfel, ca unele pietre, pe alocuri un defect care proiecția întuneric până și în mintea Francoisei.

Mă întreb dacă nu cumva ei au castelul lor la Guermantes, la zece poște de Combray; atunci trebuie să fie vreo rudă de-a verișoarei lor din Alger. Mama și cu mine ne-am întrebat mult timp cine putea fi această verișoară din Alger, dar am înțeles în sfârșit că Francoise înțelegea prin Alger orașul Angers. Ceea ce este departe nu poate fi mai cunoscut decât ceea ce este aproape.

Francoise, care cunoștea numele Alger datorită curmalelor îngrozitoare pe care Je primeam de Anul Nou, ignora î

Numele Angers. Graiul ei, ca și însăși limba franceză, și mai ales toponimia ei, era presărat cu erori. Tocmai vream să stau de vorbă în această privință cu maștrul lor d'hotel.

— Cum îl cheamă? Se întrerupse, ca și când și-ar fi pus o problemă de protocol și își răspundea ei însăși: „Ah, da! Îl cheamă Anton”, ca și cum Anton ar fi un titlu.

— El mi-ar fi putut da deslușiri, dar e un adevărat senior, un om foarte pedant, s-ar spune că i s-a tăiat limba sau că a uitat să învețe să vorbească. Nici nu-ți dă vreun răspuns când stai de vorbă cu el, adăuga Francoise care spunea: „dă răspuns” ca doamna Sevigne. Dar, adăuga ea fără sinceritate, din moment ce știu ce fierbe în oala mea, nu-mi mai vâr nasul acolo unde nu-mi fierbe, în orice caz, nu e catolic. Apoi, nu e om curajos (această apreciere te-ar fi putut. Face să crezi că Francoise își schimbase părerea asupra curajului care, după ea, la Combray, cobora pe oameni la teapa animalelor sălbatice, ceea ce nu era adevărat. Curajos însemna numai muncitor). F Se spune că e și. Hoț ca o coțofană, dar nu trebuie să crezi totdeauna orice clevetire. Toți anglofobii pleacă de aici din pricina portarilor, care sunt geloși și o întărită pe ducasă. Dar se poate spune că acest Anton este un mare leneș și „Antoneasa” lui nu e mai brează ca el, adăuga Francoise care găsisse numelui Anton un feminin care să. O desemneze pe soția maștrului d'hotel. În această privință nu greșea. De altminteri îți oferea îndată alt exemplu al acestui tip de a forma femininele, căci Francoise adăuga: „dar e sigur că castelul Guermantes e al Ducesei. Ea e pe meleagurile ei doamna primăreasă, ceea ce nu e puțin.”

Înțeleg că asta e ceva, spunea cu convingere fe ciorul care nu deslușise ironia.

Crezi, băiete, că e ceva? Dar pentru niște oameni ca ei, a fi primar și primăreasă înseamnă doar de trei ori nimic. Ah! Dacă ar fi al meu castelul Guermantes, nu m-ar mai vedea nimeni prea des la Paris. Ce trebuie să le treacă prin cap unor stăpâni, unor oameni bogați ca conașul și conia, ca să

locuiască în acest oraș blestemat, în loc să se ducă la Combray, o dată ce sunt liberi s-o facă și nimeni nu-i oprește. Ce așteaptă, ca să se re tragă, de vreme ce nu le lipsește nimic? Moartea? Ah!

Măcar de-aș avea numai pâine uscată și lemne ca să mă încălzesc iarna, aș fi încă demult la mine, în casa sărăcăcioasă a fratelui meu la Combray. Acolo simți cel puțin că trăiești. Nu ai toate casele astea în fața ta, e atârnat de puțin zgomot, încât auzi noaptea broaștele orăcâind la o depărtare de peste două poște.

— Trebuie să fie într-adevăr frumos, doamnă, ex-l clamă tânărul fecior cu entuziasm, ca și cum acest din urmă amănunt ar fi fost tot atât de particular Combray-ului ca viața în gondolă la Veneția.

De altminteri mai nou în casă deridează lacheul, vorbește cu Franjoise despre liniile subiective care nu-l puteau interesa pe el, ci numai pe ea. Franjoise, care strămba din nas când era tratată de bucătăreasă, manifesta feciorului care spunea, vorbind despre ea, „guvernanta”, bunăvoința deosebită pe care o arată unii principii de rangul al doilea tinerilor bine intenționați care le dau titlul de Alteță.

Cel puțin știi ce faci și în ce anotimp trăiești.

Nu e ca aici, unde; nu vezi nici urmă de muguri de sfintele Paști, de parcă ar fi Crăciun, și nici nu auzi o toacă când îmi ridic bătrânele mele oase. Acolo auzi fie care oră, nu e decât un biet clopot, dar îți spui „iată că fratele meu se întoarce de la câmp”, vezi că se înserează, toaca sună pentru bunurile pământeste, ai timpul să mai faci ceva înainte de a aprinde lampa. Aici, acum e zi, acum e noapte, te duci să te culci și nici nu ești în stare, parcă ai fi o vită, să spui ce ai făcut.

Se pare că și Meseglise e foarte frumos, doamnă, întrerupse tânărul fecior, spre plăcerea căruia conversația lua o întorsătură puțin abstractă și care-și amintea din întâmplare că ne auzise vorbind la masa de Meseglise.

Oh! Meseglise, spunea Franjoise. Se cu surâsul larg pe care-l trezeai totdeauna pe buzele ei când se rosteau aceste nume: Meseglise, Combray, Tansonville, care făcea ceau în asemenea măsură parte din propria-i viață, încât când le întâlnea afară, când le auzea într-o conversație, în cerca o veselie întrucâtva asemănătoare cu aceea pe care un profesor o stârnește în clasa lui, făcând aluzie la cutare personaj contemporan, al cărui nume elevii n-ar fi crezut că ar fi putut fi rostit vreodată de la înălțimea catedrei.

Plăcerea ei se datoră și faptului că simțea că aceste meleaguri însemnau pentru ea ceva ce nu erau pentru alții, niște vechi prieteni cu care petrecuse de multe ori; și le surâdea ca și cum le-ar fi găsit cu duh, căci regăsea în ele mult din ea însăși.

Da, ai dreptate, fiule, Meseglise e foarte frumos, urma ea râzând cu șiretenie; dar cum de ai auzit vorbindu-se de Meseglise?

Cum de am auzit vorbindu-se de Meseglise? Dar e un loc foarte cunoscut; mi s-a povestit și mi s-a vorbit chiar de multe ori, răspundea el cu aceea vinovată inexactitate a informatorilor care, ori de câte ori încercam să ne dăm

seama în chip obiectiv de însemnătatea pe care o poate avea pentru alții un lucru ce ne privește, ne pune în imposibilitate de a reuși.

Ah! Îți spun doar că e mai bine acolo sub cireși decât lângă cuptor.

Ea le vorbea chiar de Eulalie ca de o ființă bună. Căci de când Eulalie murise, Francoise uitase cu desă-vârșire că nu prea o iubise în timpul vieții sale, după cum nu prea iubea pe nimeni care nu avea ce mânca la el acasă, care „crăpa de foame” și venea apoi să „facă mofturi”, ca un om de nimic, datorită bunătății celor bogați. Numai suferea de pe urma faptului că Eulalie se pricepuse atât de bine să stoarcă în fiecare săptămână câte „o băncuță” mătușii mele. Iar acesteia, Françoise nu contenea să-i aducă laude.

— Atunci erați la Combray, la o vară a conitei? Întrebă tânărul lacheu.

— Da, la doamna Octave, ah! O femeie foarte sfântă, bieții mei copii, la care se găsea totdeauna câte ceva, frumos și bun, o femeie cumsecade care nu plângea după potârniche, nici după fazani, nici după nimic, ați fi putut nimeri pe neașteptate la cină, cinci sau șase persoane, și nu lipsea nici carnea, și încă de cea mai bună calitate, și vin alb, și vin roșu, tot dichisul. (Francoise folosea verbul a plânge în același înțeles ca La Bruyere.) Totul era pe cheltuiala ei, chiar dacă familia stătea luni și ani la ea. Ah! Vă încredințez că nimeni nu pleca flămând de acolo. După cum ne-a deslușit adesea părintele, dacă poate fi a femeie care poate crede că va ajunge de-a dreptul în rai, apoi cu siguranță că asta e sârmana conită; parcă o mai aud spunându-mi cu vocea ei plâpândă: „Françoise, știi, eu nu mănânc, dar vreau ca mâncarea să fie tot atât de gustoasă pentru toată lumea ca și cum aș mânca”. De bună seamă că nu era pentru ea. Dacă ai fi văzut-o, nu, cântărea mai mult ca o legătură de cireșe; nici nu cântărea atât. Atunci voia să mă asculte, nu voia niciodată să se; ducă la medic. Ah! Acolo nu se mânca niciodată la repezeală. Ținea ca slugile ei să fie bine hrănite. Aici, dimpotrivă, chiar” azi-dimineață, nici n-am avut timp să îmbucăm ceva. Toate se fac la repezeală.

Era mai cu seamă întărită din pricina pesmeților de pâine prăjită pe care-i mânca tata. Era convinsă că el îi mânca numai ca să facă mofturi și să o facă „să valseze”. „Pot spune, încuviința tânărul lacheu, că n-am mai văzut niciodată așa ceva!” Spunea acest lucru ca și cum ar fi văzut tot și ca și cum în el învățămintele unei experiențe milenare ar fi cuprins toate țările și toate obiceiurile printre care nu figura nicăieri acela al pâinii prăjite. „Da, da, îngâna maatre-ul d'hotel, dar toate astea s-ar putea schimba, muncitorii urmează să facă o grevă în Canada și ministrul a spus mai serile trecute conașului că a încasat în acest scop două sute de inii de franci”. Maatre-ul d'hotel era departe de a-l învinui nu pentru că n-ar fi fost el însuși de o desăvârșită cinste, dar cre-zând că toți oamenii politici sunt veroși, crima de delapidare i se părea mai puțin gravă decât cel mai ușor delict de furt. Nici nu se întreba dacă auzise bine acest cuvânt istoric și nu-l izbea ca neverosimil faptul că însuși vinovatul l-ar fi spus tatii, fără ca acesta să-l fi dat pe ușă afară. Dar filosofia de la Combray o împiedica pe Françoise să poată nădăjdui că grevele din Canada ar fi avut o repercusiune asupra folosirii pesmeților. „Atât timp cât lumea va fi

lume, vezi dumneata, spunea ea, vor exista s'tâpâni ca să ne pună pe drumuri și servitori ca să le facă mendrele.” În ciuda teoriei acestor veșnice drumuri, încă de un sfert de oră, mama care pesemne nu se folosea de aceleași măsuri ca Francoise ca să 'aprecieze cât de lungi erau prânzurile acesteia, spunea:

— Dar ce-or mai' face, au trecut mai bine de două ore de când sunt la masă.

I

Ea suna cu sfială de trei sau patru ori. Franjoise, lacheul ei, maâtre-ul d'hotel auzeau soneria ca o chemare și fă„ră să se gândească să-i dea urmare, dar totuși ca cele dintâi sunete ale instrumentelor ce se acordează când un concert va reîncepe îndată și când îți dai seama că pauza va mai dura doar câteva minute. De aceea, când soneria începea să se repete și să devină mai stăruitoare, slugile noastre apucau să-i dea atenție și socoteau că nu mai dispun de mult timp, că reluarea lucrului era apropiată, iar când soneria țărâia mai sonor ca în celelalte rânduri, oftau și, hotărându-se, lacheul cobora să fumeze; o țigară în fața ușii, Francoise, după unele reflecțiile adresa noastră, ca de pildă, „i-a apucat de bună seamă mâncărimea„, urca să-și rânduiască lucrurile la al „șaselea”, iar maâtre-ul d'hotel care se dusese să ia hâr-tie de scrisori în odaia mea își expedia în grabă corespondența particulară.

Cu toată morga raaâtre-ului lor d'hotel, încă din primele zile Francoise fusese în stare să mă informeze că Guermanții nu locuiau în palatul lor în temeiul unui drept imemorial, ci al unei locațiuni destul de recente, iar grădina în care dădea de partea pe care nu o cunoșteam era destul de mică și semăna cu toate grădinile învecinate; am aflat în sfârșit că în ea nu puteai vedea nici spânzurătoare seniorală, nici moară întărită, nici galerii, nici porumbarii clădite pe stâlpi, nici cuptor obișnuit, nici șură cu naos, nici castel, nici poduri fixe sau din acelea ce se ridică sau zburătoare, după cum nici vămi, nici acte, hrisoave, murale sau mormane de pietre în amintirea unei victorii. Dar după cum, când golful de la Balbec pierzându-și misterul, devenise pentru mine o anume cantitate, care putea fi schimbată cu oricare alta, de apă sărată de pe glob, Elstir îi conferise deodată o individualitate, spunându-mi că e golful de opal al lui Whistler în armoniile sale de albastru argintiu, tot astfel numele Guermantes văzuse murind sub loviturile Fran-foisei ultima locuință ieșită din el, când un vechi prieten al tatii ne spuse într-o zi vorbind de ducesă: „Deține cea mai înaltă situație în foburgul Saint-Germain, are prima casă din foburgul Saint-Germain”. Fără l'îndoială, i

24 'esc fak, rI cu o convingere lipsită de dedublare și de ironie, cu pasiune, cu proastă dispoziție, cu amor-propriu, ca o regină care a primit să înfățișeze o subretă într-o comedie de Curte, acest rol, atât de inferior ei, de femeie elegantă; în uitarea mitologică a măreției sale înnăscute, cerceta dacă voaleta ei era bine potrivită, își turtea mânecele, ajusta mantoul, după cum lebăda divină face toate mișcările speciei sale animale, își ține ochii-i pictați cu amândouă părțile ale ciocului fără să-i însuflețească cu priviri și se năpustește deodată asupra unui nasture sau a unei umbrele, ca o lebădă, fără să-și mai

aducă aminte că este un zeu. Dar după cum călătorul, decepționat de prima înfățișare a unui oraș, își spune că poate îi va pătrunde farmecul vizitând muzeele, făcând cunoștință cu poporul, lucrând în biblioteci, îmi spuneam că dacă aș fi fost primit la doamna de Guermantes, dacă aș fi unul din prietenii ei, dacă aș pătrunde în viața ei, aș cunoaște ceea ce, sub învelișul său portocaliu și strălucitor, numele ei cuprindea cu adevărat, obiectiv, pen-trui alții, deoarece, în sfârșit, prietenul tatii spusese că mediul Guermantilor era ceva cu totul deosebit în foburgul Saint-Germain.

Viața pe care o presupuneam acestui mediu avea cu totul alt izvor decât experiența, și mi se părea că trebuia să fie atât de deosebită, încât nu mi-aș fi putut închipui la seratele ducesei prezența persoanelor pe care le-aș fi frecventat altă dată, a unor persoane reale. Căci neputându-și schimba pe neașteptate firea, ele ar fi rostit acolo cuvinte asemănătoare celor ce le cunoaștem, partenerii lor s-ar fi înjosit poate să le răspundă în același graii omenesc; și în decursul unei serate în cel dintâi salon din foburgul Saint-Germain, poate ar fi fost momente identice cu acelea pe care le trăisem: ceea ce nu era cu puțință. Este adevărat că mintea mea era' pusă în încurcătură de unele dificultăți și esența trupului lui Isus-Cristos în ostie nu mi se părea o taină mai obscură decât acest dintâi salon din foburg situat pe malul drept]

1 Al Senei.

Că ul miste (tm) s al l i

#3S

Pe SdTeffi,,11 SUn t dec t turnir sau al ncerci să ti-i dintâi sal!" w ' Pădu,, do_ t"Germai". Era lucru

I tot-'atât de imposibil ca a-ți face tabietul în oaza Figui, fără să fii totuși în Africa? Numai imaginația și credința pot diferenția, unele de altele, anumite obiecte, anumite ființe, și crea atmosferă! Din păcate, fără îndoială, nu-mi va fi dat niciodată să pășesc printre aceste peisaje pitorești, aceste accidente naturale, aceste curiozități locale, aceste lucrări de artă ale foburgului Saint-Germain. Mă mulțumeam doar să tresar zărind din largul mării (fără, nădejdea de-a ajunge vreodată la el) ca un minaret înaintat, ca un prim palmier, ca începutul industriei sau al vegetației exotice, rogojina uzată de pe mal.

Dar dacă palatul Guermantes începea pentru mine la ușa vestibulului său, dependențele lui trebuiau să se întindă mult mai departe după părerea ducelui care, con-siderindu-și toți chiriașii drept arendași, oameni din popor, cumpărători de bunuri naționale, a căror părere nu contează, se bărbiera dimineața în cămașă la fereastră și cobora în curte după cum îi era mai mult sau mai puțin cald, în vestă, în pijama, în veston scoțian păros de o culoare rară, în paltonașe de o culoare deschisă mai scurte ca vestonul său, și punea pe vreunul din grăjdarii său să-i plimbe, ținându-l de dârlogi, vreun cal nou pe care-l cumpăraseră. Adesea calul strica vitrina lui Jupien, care-l indigna pe duce cerându-i o despăgubire. „Chiar și numai din considerație față de tot binele pe care doamna ducesă îl face în casa ei și în parohie, spunea domnul de

Guermantes, este o infamie din partea acestui fitecine să ne reclame ceva.” Dar Jupien nu cedase, parcă nici n-ar fi știut ce „bine” făcuse vreodată ducesa, care făcea totuși, dar cum nu poți împărtăși toată lumea din el, amintirea de-a fi copleșit pe unul este un motiv ca să te abții când e vorba de altul, căruia îi trezești cu atât mai mare nemulțumire. De altminteri, din alte puncte de vedere decât acela al binefacerii, cartierul nu i se părea ducelui – și asta până la mari depărtări – decât o prelungire a curții sale, o pistă mai mare pentru caii săi. După ce văzuse cum mergea un cal nou singur la trap, puneă să-l înhame, să străbată toate străzile învecinate, grăjdarul alergând de-a lungul trăsurii ținând hățurile, făcându-l să treacă și să răstreacă din nou prin fața ducelui care sa oprise pe trotuar, în-picioare, uriaș/norm, îmbrăcat în haine de culoare deschisă, cu o țigară de foi în gură, cu capul în aer, monoclul curios, până în momentul în care sărea pe capră, conducând el însuși calul ca să-l încerce, și pornea cu atelajul cel nou să-și întâlnească metresa la Champs-Elysees. Domnul de Guermantes dădea bună ziua, în curte, ia două perechi oare făceau mai mult sau mai puțin parte din lumea lui: verii săi care, asemenea căsniciilor de lucrători, nu erau niciodată acasă ca să îngrijească copiii, căci soția pleca încă de dimineață la „Schola Cantorum” ca să învețe contrapunctul și fuga, iar soțul la atelierul său unde făcea sculptură în lemn și în piele; apoi baronul și baroana de Norpois, totdeauna îmbrăcați în negru, soția ca o îngrijitoare de scaune și soțul ca un cioclu, care ieșeau de mai multe ori pe zi ca să se ducă la biserică. Erau nepoții fostului ambasador pe care-l cunoșteam și pe care tata tocmai îl întâlnise sub bolta scării, dar fără să înțeleagă de unde veneau; căci tata gândea că un personaj atât de considerabil, care avusese legături cu bărbații cei mai de vază din Europa și era pesemne foarte indiferent la deșartele distincții diplomatice, nu trebuia să frecventeze deloc pe acești nobili obscuri, clericali și mărginiți. Ei locuiau de curând în această casă; Jupien, care venise să-i spună un cuvânt în curte soțului pe cale să-l salute pe domnul de Guermantes, i se adresă cu „domnule Norpois”, căci nu-i știa întocmai numele.

— Ah! Domnule Norpois, ah! E într-adevăr bine găsit! Răbdare.' în curând acest individ vă va spune „cetă-țene Norpois” exclamă întorcându-se spre baron, domnul de Guermantes. Putu, în sfârșit, să-și reverse supărarea împotriva lui Jupien, care-i spunea „domnule” și nu „domnule Duce”.

Într-o zi când domnul de Guermantes avu nevoie de o informație în legătură cu profesiunea tatii, se prezintă el însuși cu multă grație. De atunci avea să-i ceară adesea vreun serviciu de vecin, și îndată ce-l zărea coborând scara cufundat în gânduri și dornic să evite orice întâlnire, ducele despărțindu-se de grăjdarii săi, se îndrepta spre tata, în curte, îi potrivea gulerul pardesiului, cu serviabilitatea foștilor lachei ai regelui, îi lua mâna și, reținând-o în a lui, i-o mângâia chiar ca să-i dovedească, cu o nerușinare de curtezană, că nu-și precupețea contactul cărnii sale prețioase, îl purta de nas, foarte plictisit și gândindu-se doar cum să scape, până dincolo de poartă. Ne făcuse niște saluturi adânci într-o zi când ne încrucișasem cu el în momentul în care ieșea în trăsură cu soția lui, trebuie să-i fi spus cum mă cheamă, dar ce sorți

aveam ca ea să-și fi adus aminte de numele meu sau de mutra mea? Apoi ce recomandatie nenorocita, să fii desemnat numai în calitatea ta de chiriaș! Una mai importantă ar fi fost să o fi întâlnit pe ducesă la doamna de Villeparisis care tocmai îmi trimisese vorbă prin bunica să mă duc să, o văd și, știind că avusesem de gând să fac literatură, adăugase că voi intimi la ea niște scriitori. Dar tata găsea că eram încă prea tânăr ca să mă duc în lume, și cum starea sănătății mele nu înceta să-l îngrijoreze, nu ținea să-mi ofere unele ocazii inutile de a ieși.

Cum unul din lacheii doamnei de Guermantes stătea ' mult de vorbă cu Francoise, am auzit înșirându-se unele din saloanele unde se ducea ea, dar nu mi le închipuiam: din moment ce alcătuiau o parte din viața ei, din viața ei pe care nu o vedeam decât prin numele ei, nu erau ele oare de neconceput?

Astă-seară e o mare serată de umbre chinezești la principesa de Parme, spunea lacheul, dar nu ne vom duce, căci la ora cinci conia ia trenul de Chantilly, ca să se ducă să petreacă două zile la ducele d'Aumale, iar jupâneasa și feciorul o însoțesc. Eu rămân aici. Princi pesa de Parme nu va fi mulțumită, a scris de mai bine de patru ori ducesei.

Atunci nu vă mai duceți anul ăsta la castelul Guermantes?

E întâia oară că nu vom merge; din pricina reumatismelor domnului duce, medicul l-a oprit să se mai ducă înairate de a se fi instalat un calorifer, dar până acum eram acolo în fiecare an până în ianuarie. Dacă caloriferul nu e gata, poate va pleca conia câteva zile la

Cannes, la ducesa de Guise, dar nu e încă sigur.

Dar vă duceți cumva la teatru?

Ne ducem uneori la Operă, în zilele de abonament ale principesei de Parme, în fiecare săptămână; pare-se î

Că tot o se vede acolo e foarte șic; piese, operă, totul. Doamna ducesă n-a vrut să ia un abonament, dar ne ducem oricum, o dată în loja unei prietene a doamnei, altădată într-alta, adesea în benoarul principesei de Guermantes, soția vărului domnului duce, și sora ducelui de Bavaria.

Care va să zică, urcați la dumneavoastră, spunea lacheul care, deși se identificase cu Guermanții, avea totuși despre stăpâni îndeobște o noțiune politică ce-i în găduia să o trateze pe Francoise cu atât respect, ca și cum ar fi fost băgată la o ducesă. Vă lăudați bine cu să nătatea, doamnă?

Ah! Dacă n-ar fi picioarele astea blestemate! Pe șes mai merge încă (pe șesvrea să spună în curte, pe străzile pe care nu-i displăcea Francoisei să se plimbe,.

Într-un cuvânt pe teren neted), dar mai sunt și afurisitele alea de scări. La revedere, domnule, poate că vă vom mai vedea deseară.

Ea dorea cu atât mai mult să stea de vorbă cu lacheul, cu cit îi spusese că fiii de duci poartă adesea un titlu de principe pe care-l păstrează până la moartea tatălui lor. Fără îndoială, cultul nobilimii îmbinându-se și împacându-se cu un anumit spirit de răzvrătire împotriva ei, izvorât ereditar din glia franceză, trebuie să fie foarte înrădăcinat în poporul francez. Căci, dacă puteai

să-i vorbești Francoisei de geniul lui Napoleon sau de telegrafia fără fir fără să reușești să-i atragi atenția și fără să încetinească o clipă mișcările prin care scotea cenușa din cămin sau pune masa, în schimb, aflând numai aceste particularități și împrejurarea că fiul mezin al ducelui de Guermantes purta îndeobște numele de principe d'Oleron, ea exclama: „Ce lucru frumos.”, și se minuna ca în fața unui vitraliu.

Francoise aflase, de asemenea, de la lacheul principelui d'Âgrigente care se împrietenise cu ea când aducea adesea scrisori ducesei, că el auzise într-adevăr vorbin-du-se foarte mult, în Hume, de căsătoria marchizului de Saint-Loup cu domnișoara d'Ambresac și că lucrul era aproape hotărât.

Această vilă, acel benoară, în care doamna de Guermantes își pritocea viața nu mi se păreau locuri mai puțin feerice decât apartamentele ei. Numele Guise, Parme', Guermantes-Baviere, deosebeau de toate celelalte, vilegiaturile în care mergea ducesa, petrecerile zilnice pe care urmele trăsurii ei la legau cu palatul său. Dacă-mi spuneau că existența doamnei de Guermantes era alcătuită rând pe rând din, aceste, vilegiaturi, din aceste petreceri, ele nu mi-o deslușeau deloc. Fiecare dădea vieții ducesei o determinare deosebită, dar nu reușeau decât să-i confere alt mister fără ca ea să lase să se evaporeze ceva. Din al ei, care se deplasa doar, ocrotit de un perete, închis într-un vas, în viitoarea vieții tuturor. Ducea putea prinzi pe malul Mediteranei în timpul Carnavalului, dar, în vila doamnei de Guise, unde în rochia ei de pichet alb, printre numeroasele principese, regina societății pariziene nu mai era decât o invitată ca și altele, și astfel mai emoționantă pentru mine, mai mult ea însăși prin faptul că se preschimbase ca o stea a dansului care, în fantezia unui pas, ia rând pe rând locul fiecăreia dintre balerine, surorile ei; putea privi niște umbre chinezești, dar ia o serată a principesei de Parme – putea asculta o tragedie sau o operă, dar în benoarul principesei de Guermantes.

După cum localizăm în trupul unei făpturi toate posibilitățile vieții sale, amintirea ființelor pe care le cunoaște și de care tocmai sa despărțit sau pe care se duce să le întâlnească, când Francoise îmi spusese că doamna de Guermantes se va duce pe jos să prânzească la principesa de Parme, o vedeam eoborând de la ea înjurul orei prânzului în rochia ei de satin deasupra căreia tenul îi era de aceeași nuanță cu aceasta, ca un. nor când soarele a asfințit, tocmai vedeam înfățișându-mi-se toate plăcerile foburgului Saint-Germain, sub acest mic volum, ca într-o scoică, între acele ghiocuri lucioase de sîdef roz.

Tata avea la minister un prieten, un oarecare A. J. Moreau, care, ca să se deosebească de ceilalți Moreau, avea totdeauna grija să-și precedeze numele cu aceste două inițiale, astfel îneât i se spunea pe scurt A. J. Or, nu știu cum acest A. J. se pomeni posesorul unui fotoliu la un spectacol de gală la Operă, pe care-l trimise tatii și cum. Berma pe care n-o mai văzusem jucând de la prima mea decepție urma să joace un act din Fedră, bunica îl convinse pe tata să-mi dea acest loc.

La drept vorbind, nu puneam nici un preț pe această posibilitate de a o auzi pe Berma care-mi prilejuise atâta tulburare, mai acum câțiva ani. Și am

constatat, nu fără oarecare melancolie, că eram indiferent față de ceea ce preferasem odinioară sănătății, odihnei mele. Nu din Oficină că doream cu mai puțină pasiune ca atunci să pot contempla de aproape părțile prețioase de realitate pe care închipuirea mea le întrezărea. Dar aceasta nu le mai situa acum în dicțiunea unei mari actrițe; de când îl vizitasem pe Elstir, îmi îndreptasem asupra unor tapițerii, asupra unor tablouri moderne crezul lăuntric pe care-l avusesem odinioară pentru acel joc, acea artă tragică a Bermei; crezul meu, dorința mea, nu mai acordau dicțiunii și atitudinilor Bermei un' cult necurmat, „copia” lor pe care o adăposteam în inimă dispăruse încetul cu încetul ca celelalte, „copii” ale răposăților vechiului Egipt pe care trebuia să le hrănești mereu ca să le întreții viața. Arta aceasta ajunsese mărunță și vrednică de milă. Nici, un suflet mare nu mai sălășluia în ea.

În momentul în care, profitând de biletul primit de tata, urcam scara mare a Operei, am zărit în față-miP un bărbat pe care l-am confundat ia început cu domnul de Charlus, a cărui ținută o avea; când întoarse capul ca să ceară o informație unui plasator, mi-am dat seama că mă înșelasem, dar n-am șovăit totuși să situez pe necunoscut în aceeași clasă socială, nu numai după felul în oare era îmbrăcat, dar mai ales după acela în care vorbea cu controlorul și plasatoarele care-l făceau să aștepte. Căci, în ciuda particularităților individuale, în acea epocă stăruia încă o foarte mare deosebire între orice bărbat gomos și bogat din acea parte a aristocrației și-orice bărbat gomos și bogat din lumea finanțelor sau a marii industrii. Acolo unde unul din aceștia din urmă ar fi crezut că-și poate afirma eleganța printr-un ton prea bată-! Tor la ochi, semeț față de un inferior, marele senior blajin, surâzător, avea aerul de a considera, de a exercita ca un privilegiu al bunei sale creșteri, exagerarea umilinței și a răbdării, simulacrul că este un spectator de rând. Pesemne că văzându-l ascunzând astfel sub un surâs plin de omenie pragul de netrecut al micului univers' special pe care-l purta în el, câte un fiu de bancher bogat, intrând în acest moment în teatru, ar fi confundat pe acest mare senior cu un om de nimic, dacă n-ar fi găsit că seamănă uimitor cu portretul, reprodus de curând de ziarele ilustrate, al unui nepot al împăratului Austriei, principele de Saxa, care tocmai se afla acum la Paris. Știam că era foarte -bun prieten cu Guermanții. Când eu însumi am ajuns în dreptul controlorului, l-am auzit pe principele de Saxa, sau bănuind ca atare, spumnd surâzând: „nu știi numărul lojii, verișoara mea mi-a spus că n-am decât să întreb de loja ei”.

„Poate era principele de Saxa; poate că ochii săi o vedeau în gând pe ducesa de Guermantes (pe care în acest caz aș putea-o zări trăind unul din momentele vieții ei de neînchipuit, în benoarul verișoarei sale), când spunea: „Verișoara mea mi-a spus că n-am decât să întreb de loja ei”, astfel îneât această privire surâzătoare și ciudată, și aceste cuvinte simple îmi mângâiau inima (cu mult mai mult decât o reverie abstractă), cu antenele alternative ale unei fericiri posibile și ale unui prestigiu nesigur. Cel puțin spunând această frază controlorului, îacepea, pe o seară vulgară din viața mea de toate zilele, o trecere eventuală către o lume nouă; coridorul care-i fu indicat după ce rostise

cuvântul benoară și pe care se porni, era umed și crăpat și parcă ducea la niște grote marine, în regatul mitologic al nimfelor apelor. N-aveam în față-mi decât un domn în frac ce se îndepărta; dar ca un reflector stângaci și fără să reușesc să-l îndrept întocmai asupra-i, îl învăluiam în ideea că era principele de Saxa și avea să o vadă pe ducesa de Guermantes. Deși era singur, această idee exterioară lui, impalpabilă, imensă și bruscă la fel ca o proiecție, parcă-l preceda și-l mina ca acea Divinitate, invizibilă restului oamenilor, care stă lângă luptătorul grec.

Am ajuns la -locul meu, în timp ce încercam să-mi reamintesc un vers din Fedra de care nu-mi mai aduceam întocmai aminte. Așa cum mi-l recitam, nu avea numărul de silabe voit, dar cum n-am încercat să le număr, mi se părea că între descumpănirea lui și un vers clasic nu exista nici o măsură comună. Nu m-ar fi mirat dacă ar fi trebuit să stot mai bine de șase sifebo din

— Guermantes această frază monstruoasă, ca să fac din ea un vers de douăsprezece. Dar deodată mi-am adus aminte de el, nepotrivirile ireductibile ale unei lumi neumane se risipiră ca prin minune; silabele versului umplură îndată măsura unui alexandrin, ceea ce prisosea se desprinsese cu aceeași ușurință și supunere, ca o bășică de aer care tocmai se sparge la suprafața apei. Această enormitate ou care luptasem nu era, într-adevăr, decât o singură sila'bă.

Un anumit număr de fotolii de orchestră fuseseră puse în vânzare la birou și cumpărate de snobi și curioși, care voiau să privească pe cei ce n-ar fi avut altă ocazie să-i vadă de aproape. Într-adevăr, puteai privi în public o furtună din viața lor mondenă de obicei ascunsă, căci însăși principesa de Parme plasase prietenilor ei lojile, balcoanele și benoarele, astfel încât sala era ca un salon în care fiece și schimba locul, se așeza ici sau colo, Jângă o prietenă.

Lângă mine erau niște oameni vulgari care, necunos-când pe abonați, voiau să arate că sunt în stare să-i recunoască, și-i numeau cu voce tare, adăugind că acești abonați veneau aici ca în salonul lor, vrând să spună prin asta că nu erau atenți la piesele reprezentate. Dar se în-tâmpla tocmai contrariul. Un student genial care a luat un fotoliu ca să o audă pe Berma nu se gândește decât să nu-și murdărească mânușile, să nu-și stingherească, să se împace cu vecinul pe care i l-a dat întâmplarea, ' să urmărească cu un surâs intermitent privirea fugară, să ocolească, cu un aer nepolitic, privirea întâlnită a unei cunoștințe pe care a descoperit-o în sală și pe care, după mii de nedumeriri, se hotărăște să se ducă să o salute în clipa în care cele trei lovituri de gong, răsunând înainte de a fi ajuns până la ea, îl silesc să o ia la goană ca ebreii pe Marea Roșie, printre valurile furtunoase ale spectatorilor și spectatoarelor, pe care le-a sculat și a căror rochii le rupe sau ale căror ghete le calcă. Dimpotrivă, tocmai pentru că oamenii de lume erau în lojile lor (în spatele balconului în terasă), ca în niște salonașe atârinate cărora li s-ar fi scos un perete, sau ca în micile cafenele unde te duci să iei o prăjitură, fără să te intimideze oglinzile înrămate cu aur și scaunele roșii ale. Localului de gen napolitan; tocmai pentru că puneau o mi-nă indiferentă pe trunchiurile aurite

ale coloanelor care susțineau acest templu al artei lirice, tocmai pentru că nu-i emoționau onorurile succesive pe care parcă li le aduceau două chipuri sculptate care întindeau niște cununi de lauri spre loji, numai ei ar fi avut mintea liberă ca să asculte piesa, dacă ar fi avut într-adevăr minte.

La început n-a fost decât un întuneric nedeslușit în care deosebeai deodată, ea sclipirea unei pietre prețioase pe care nu o vezi, fosforescența a doi ochi celebri, sau ca un medalion al lui Henric al IV-lea desprins pe un fond negru, profilul aplecat al ducelui d'Aumale căruia o doamnă invizibilă îi striga: „Măria-sa să-mi îngădu-iască să-i scot pardesiul”, în timp ce principele răspundea: „Dar cum e cu putință, doamnă d'Ambresac”. În ciuda acestei nedeslușite opreliști, ea nu se lăsa bătută și toată lumea o invidia de asemenea cinste.

Dar, în celelalte benoare, aproape pretutindeni, dalbele zeități care sălă. Șluiu în aceste locuri întunecoase se lipiseră de pereții întunecoși și erau invizibile. Totuși, pe măsură ce spectacolul se desfășura, formele lor nedeslușit omenești se desprindeau molatece unele după altele din adâncurile nopții pe care o tapetau și se înălțau spre lumină, lăsa să se ivească trupurile lor pe jumătate goale și se opreau la marginea verticală și la suprafața elar-obscură unde chipurile lor strălucitoare răsăreau de după desfășurarea veselă, spumoasă și sprintenă a evantaliilor lor de pene, sub părul lor de purpură, presărat cu perle pe care parcă-l încovoiase unduirea fluxului; apoi începeau fotoliile de orchestră, locul muritorilor despărțit pe veci de întunecat și străveziul regat căruia ici și colo îi slujeau drept frontieră, în suprafața lor lichidă și netedă, ochii limpezi și răsfrângători ai zeitelor apelor. Căci strapontinele de pe mal, formele monștrilor din orchestră se l oglindeau în acești ochi potrivit legilor opticii și urmând unghiul lor de incidență, așa cum se întâmplă cu aceste două părți ale realității exterioare cărora, știind că nu au, oricât de rudimentar ar fi, un suflet asemănător celui al nostru, ne-am considera nesăbuiți dacă le-am adresa un surâs sau o privire: mineralele și ființele cu care nu avem legături. Dincoace, spre deosebire de limita domeniului lor, radioasele fiice ale mării se întorceau în fiecare moment surâzând către tritonii bărboși atârnați de prăpăstiile întortocheate, sau vreunui semi-zeu acuat având drept craniu o pietricică „lustruită pe care talazul adusesse vreo algă netedă, și drept privire un disc de cristal de stâncă. Ele se aplecau spre ei, le ofereau bomboane; uneori valul se despica în fața vi'eunei noi nereide care, întârziată, surâzătoare și încurcată, tocmai se ivise din adâncul umbrei; apoi, după ce actul se sfârșise, pierzând nădejdea de-a mai auzi sunetele melodioase ale pământului care Je atrăsese la suprafață, scufundându-se toate deodată, diferitele surori dispăreau în noapte. Dar din toate aceste ascunzișuri în al căror prag grija mărunță de-a zări operele unor muritori le aduceau pe aceste zeițe curioase, care nu se lăsa apropiate, cel mai vestit era blocul de semi-întuneric cu-' noscut sub numele de benoarul principesei de Guer-mantes.

Ca o mare zeiță care prezidează de departe jocurile divinităților inferioare, principesa rămăsese de bunăvoie ceva mai în fund pe o canapea laterală, roșie

ca o stâncă de mărgean, lingă o reverberație sticloasă care era pesemne o oglindă și te îndemna să te gândești la vreo secțiune pe care o rază ar fi tăiat-o, perpendiculară, obscură și lichidă, în cristalul încremenit al apelor. Totodată pană și corolă, ca unele flori marine, o mare floare albă, pufoasă ca o aripă, cobora de pe fruntea principesei de-a lungul unui obraz a cărui inflexiune o urma cu o supunere cochetă, înamorată și vie, și părea că o cuprinde pe jumătate ca un ou trandafiriu în tihna unui cuib de alcion. Pe părul principesei și coborând până la sprâncene, apoi continuând mai jos, la înălțimea gâtului, se întindea o rețea de scoici albe care se pescuiesc în unele mări australe și care erau îmbinate cu mărgăritare, mozaic marin abia ieșit din, valuri, care în unele momente era cufundat în umbra în fundul căreia o prezență omenească era chiar atunci destăinuită de mobilitatea sclipitoare a ochilor principesei. Frumusețea care o situa pe aceasta cu mult deasupra celorlalte fete de basm din penumbră nu era înscrisă pe de-a-ntregul material și inclusiv pe ceafa, pe umerii, pe brațele, pe talia ei. Dar linia fermecătoare și nedeslușită a acesteia era tocmai punctul de plecare, momeala inevitabilă a liniilor invizibile pe care ochiul nu se putea abține de-a le prelungi, minunate, zămislite în jurul femeii, ca spectrul unei figuri ideale proiectată pe întuneric.

— E principesa de Guermantes, spuse vecina mea domnului care o însoțea, având grija de a pune înaintea cuvântului principesa mai mulți p, indicând că această denumire era ridicolă. N-a făcut economie de perlele ei. Mi se pare că dacă așa avea atâtea, nu le-aș etala astfel; nu găsesc că e distins.

Recunoscând-o totuși pe principesă, toți cei ce încercau a ști cine era în sală, simțeau înălțându-se în inima lor tronul legitim al frumuseții. Într-adevăr, ceea ce îngăduia identificarea chipului ducesei de Luxembourg, a doamnei de Morienvil, a doamnei de Saint-Euverte și a atâtor altele, era legătura strânsă dintre un nas mare și roșu și un bot de iepure, sau a doi obraji zbârciți cu o mustață subțire. Aceste trăsături erau de altminteri îndestulătoare ca să încânte, căci, neavând decât valoarea convențională a unui scris, îți îngăduiau să citești un nume vestit și care se impunea; dar sfârșeau de asemenea prin a trezi ideea că urâtenia are ceva aristocratic și că nu e necesar ca chipul unei doamne mari să fie frumos, dacă este distins. Dar după cum unii artiști care, în locul literelor ce le alcătuiesc numele, aștern în colțul de jos iții tabloului lor o formă frumoasă prin ea însăși, un fluture, o șopârlă, o floare, tot astfel principesa așeza pe colțul lojii sale forma unui trup și a unui chip încântătoare, dovedind astfel că frumusețea poate fi cea mai nobilă semnătură; căci prezența doamnei de Guermantes care nu aducea la teatru decât pe aceia care făceau parte restul timpului din intimitatea ei, era în ochii amatorilor de aristocrație cel mai bun certificat de autenticitate a tabloului pe care-l înfățișa benoarul ei, un soi de evocare a unei scene din viața familiară și deosebită a principesei în palatele ei de la Munchen și Paris.

Imaginația noastră fiind ca o flașnetă stricată care cântă totdeauna altceva decât aria indicată, ori de câte ori auzisem vorbindu-se de principesa de Guermantes-Ba-viere, amintirea anumitor opere din veacul al XVI-lea începuse

să cânte în mine. Trebuia 'să o despoi de ea, acum când o vedeam oferind bomboane zaharisite unui domn gras în frac. Firește, departe de mine gândul de a conchide că ea și invitații ei ar fi fost lăpturi asemănătoare cu alții. Îmi dădeam bine seama că ceea ce iăceau aici nu era decât un joc și vrând să încerce un preludiu al faptelor adevăratei lor vieți (a cărei parte însemnată fără îndoială nu o petreceau aici), se înțelegeau în virtutea unor rituri necunoscute mie, se prefăceau că oferă și refuză bomboane, gest lipsit de semnificația lui și rân-duit dinainte ca pasul unei dansatoare care, rând pe rând, se ridică în vârful piciorului și se învârte în jurul unei eșarfe. Cine știe, poate în clipa în care oferea bomboanele ei, Zeița spunea pe acel ton ironic (căci o vedeam surâzând): „Doriți bomboane?” Ce importanță avea? Aș fi găsit de un desfătător rafinement uscăciunea intenționată, în genul lui Merimee sau al lui Meilhac, al acestor cuvinte adresate de o zeiță unui semi-zeu ce știa gân-durile sublime pe care le rezumau amândoi, fără îndoială pentru momentul în care vor reîncepe să-și trăiască adevărata lor viață și care, potrivit-se acestui joc, răspundea cu aceeași tainică viclenie: „Da, vreau o cireașă”. Aș/ fi ascultat acest dialog cu aceeași lăcomie ca cutare scenă din Soțul debutantei, în care lipsa poeziei, a gân-durilor înalte, lucruri ce-mi erau atât de familiare și pe eire presupun că Meilhac ar fi fost de mii de ori capabil să le pună în ea, mi se părea ea singură o. eleganță con-yențională, și ca atare mai tainică și mai instructivă. /- Domnul acela gras este marchizul de Ganancay,

/spuse cu un aer informat vecinul oare nu deslușise bine

/numele șoptit în spatele lui.

/Marchizul de Palency, cu gâtul întins, cu capul aplecat, cu ochiul său bulbucat lipit de sticla monoclului, se mișca anevoie în umbra transparentă și părea că nu deosebește mai bine publicul din orchestră, decât un pește care trece, ignorând mulțimea vizitatorilor curioși dincolo de peretele de sticlă al unui acuarium. Din când în când se oprea, venerabil, răsufând. Și acoperit cu mușchi, jar spectatorii n-ar fi putut spune dacă suferă, doarme, înnoată. Este pe cale de-a oua sau respiră doar. Nimeni altul nu-mi trezea atâta invidie ca el, din pricină că avea aerul că se obișnuise cu acest benoar și a indiferenței cu care o lăsa pe principesă să-i ofere bomboane; ea ațintea atunci asupra-i o privire a ochilor ei frumoși, șlefuiți într-un diamant, pe care inteligența și prietenia parcă îi fluidificau în aceste momente, dar care. Când se odihneau, reduși numai la frumusețea lor materială, numai la sclipirea lor mineralogică, dacă cel mai mic reflex îi urnea ușor din loc, incendiau adâncul parterului cu vâpă-ile lor neomenesti, orizontale și splendide. Intre timp, cum avea să înceapă actul din Fedra pe care-l juca* Berma, principesa se ivi în fața benoarului; atunci ca și cum ea însăși ar fi fost o apariție teatrală, în zona diferită de lumină pe care o străbătu, am văzut schimbându-se nu numai culoarea dar și substanța giuvaerurilor ei. Iar în be-noarul uscat, care ieșise la suprafață, care nu mai aparținea regnului apelor, principesa încetând de-a mai fi nereidă, se ivi cu un turban alb și albastru ca vreo minunată tragediană costumată în Zafre sau poate în Oros-mane; apoi, după ce luă loc în rândul

întâi, am văzut că tihnitul cuib de alcion care-i ocrotea cu duioșie sidoful roz al obrazilor ei era pufos, sclipitor și catifelat, o imensă pasăre-paradis.

Cu toate acestea, privirile mele fură abătute de la benoarul principesei de Guermantes de o femeiușcă prost îmbrăcată, urâtă, cu ochii aprinși, care, urmată de doi tineri, se așeză la câteva locuri depărtate de mine. Apoi cortina se ridică. N-am putut constata, fără melancolie, că nu-mi mai rămânea nimic din dispozițiile mele de altă dată față de arta dramatică și de Berma când, ca să nupierd nimic din fenomenul extraordinar pe care m-așfi dus să-l contemplan la capătul pământului, îmi, țineam mintea pregătită ca acele plăci sensibile pe care astronomii le instalează în Africa, în Antile, în vederea observării scrupuloase a unei comete sau a unei eclipse; când tremuram că vreun nor (proasta dispoziție a artistei, incidente în public), ar împiedica spectacolul să aibă loc în intensitatea sa maximă; când aș fi crezut că n-aș asista, în cele mai bune condiții, dacă nu m-aș fi dus chiar la teatrul care-i era închinat ca un altar, din care mi se părea atunci că mai fac parte – deși cu o mai mică însemnătate, din chiar apariția ei sub mica perdea roșie – controlorii cu o garoafă albă, numiți de ea, postamentul plafonului deasupra unui parter plin de lume prost îmbrăcată, plasatoarele vânzând un program cu fotografia „i, castanii din scuar, toți acești tovarăși, acești confidenți ai impresiilor mele de atunci și care mi se păreau nedespărțiți de ea. Fedra, „scena declarației”, Berma, aveau atunci în mintea mea un soi de existență absolută. Situate înapoia lumii experienței curente, ele existau prin ele Insele, trebuia să mă îndrept spre ele, voi înțelege din ele ce voi putea, și deschizând ochii și sufletul mari, voi absorbi încă prea puțin din ele. Dar cât de plăcută îmi apărea viața! Neînsemnătate'a celei pe care o duceam n-avea nici o importanță, nu mai multă decât momentele când te îmbraci, te pregătești să ieși, căci dincolo de ea existau într-un chip absolut, anevoie de apropiat, cu neputință de posedat pe de-a-ntregul, aceste realități mai trainice, Fedra, chipul în care juca Berma. Saturat de aceste reverii în legătură cu perfecțiunea în arta dramatică din care ai fi putut extrage atunci o doză însemnată, dacă ai fi analizat în acel timp mintea mea în orice moment al zilei și poate al nopții, eram ca o pilă care-și dezvoltă electricitatea. Venise un moment când ar fi trebuit să mă duc să o aud pe Berma, chiar bolnav, chiar dacă aș fi crezut că mor din această pricină. Dar acum, asemenea unei coline care de departe pare de azur, iar de aproape intră în viziunea noastră vulgară a îucruri-lor, toate acestea dispăruseră din lumea absolutului și nu mai erau decât un lucru identic cu celelalte de care Juam cunoștință, fiindcă eram acolo, artiștii fiind de aceeași esență cu acei pe care îi cunoșteam străduindu-se să spună cât mai bine cu putință acele versuri din Fedra care nu mai alcătuiau o esență sublimă și individuală despărțită de orice, ci niște versuri mai mult sau mai puțin reușite, gata să intre din nou în nesfârșita substanță a versurilor franceze cu care erau îmbinate. Ceea ce mi-a prilejuit o descurajare cu atât mai mare cu cât, dacă obiectul dorinței mele încăpățănate și active nu mai exista, în schimb stăruiau aceleași înclinări spre o reverie statornică ce se schimba din an în an, dar care mă călăuzea la o

impulsie bruscă, nepăsătoare de primejdie. Cutare seară când plecam bolnav ca să mă duc să văd într-un castel un tablou de Elstir, o tapițerie gotică, semăna atât de mult cu ziua în care trebuise să plec la-Veneția, cu aceea în care mă l dusesem să o aud pe Berma sau plecasem la Balbec, încât simțeam dinainte că obiectul prezent al sacrificiului meu mă va lăsa în curând indiferent, că voi putea trece atunci foarte aproape de el fără să privesc acel tablou, acele tapițerii pentru care as fi înfruntat în acea clipă atâtea nopți fără somn, atâtea crize dureroase. Datorită instabilității obiectului ei, îmi dădeam seama de vanitatea strădaniei mele, și în același timp de enormitatea ei în care nu crezusem, ca acei neurastenici cărora le dublezi oboseala, când le spui că sunt obosiți. Până atunci, reveria mea conferea un prestigiu oricărui lucru ce putea avea vreo legătură cu ea. Chiar în dorințele mele cele mai carnale totdeauna îndreptate în anumită direcție, concentrate în jurul aceluiași vis, aș fi putut recunoaște ca prim imbold o idee, o idee căreia i-aș fi sacrificat viața și al cărei punct central, ca în reveriile mele din amiezile când citeam In grădină la Com-bray, era perfecțiunea.

N-am mai avut aceeași indulgență ca altă dată pentru intențiile juste de duioșie sau de mânie pe care le deosebisem în debitul și în jocul Ariciei, Ismenei, al lui Hyppolyte. Nu pentru că acești artiști – erau aceiași – n-ar fi căutat totdeauna să dea cu aceeași inteligență, aici vocilor o inflexiune mângâietoare sau o ambiguitate calculată, colo gesturilor lor o amploare tragică sau o gingășie rugătoare. Intonațiile lor porunceau acestei voci: „Fii blândă, cântă ca o privighetoare, mângâie”; sau dimpotrivă: „Fii furioasă”, și se năpusteau atunci asupra-i, încercând să o întreacă în frenezia lor. Dar, răzvrătită, vocea lor firească stăruia exterioară, dicțiunii lor, în mod ireductibil cu defectele sau cu farmecele ei materiale, cu vulgaritatea sau exagerarea ei zilnică, și desfășura astfel un ansamblu de fenomene acustice sau sociale pe care nu le transforma sentimentul versurilor recitate.

Așișderi, gestul acestor artiști spunea brațului, peplumului lor: „fiți maiestuoși”. Dar membrele nesupuse lăsau să se împăuneze între număr și cot un biceps care habar n-avea de rol; ele continuau să exprime insignifianța vieții de toate zilele și să pună în evidență niște conexități musculare, în locul nuanțelor raciniene; iar draperia pe care o ridicau cădea din nou pe o verticală, unde numai o mlădiere insipidă și textilă o disputau legii căderii corpurilor. În acest moment, o doamnă mărunțică din apropierea mea exclamă:

— Nici un aplauz! Ce urât e îmbrăcată! E prea bă-trână, nu mai poate; în asemenea caz trebuie să renunți.

În fața șășâielilor vecinilor, cei doi tineri care o însoțeau încercară să o potolească, și furia i se mai dezlănțuia Kumai în ochi. Această furie nu se putea adresa de altminteri decât succesului, gloriei, căei Berma care câștigase atâtig bani n-avea decât datorii. Fixând totdeauna întâlniri de a-laceri sau prietenești la care nu se putea duce, avea pe toate străzile comisionari care zoreau să o decomande, în toate hotelurile apartamente reținute dinainte și pe care nu se ducea niciodată să le ocupe, oceane de parfumuri ca să-și spele cățelele,

despăgubiri de plătit tuturor directorilor. În lipsa unor cheltuieli mai considerabile, ea, mai puțin voluptoasă decât Cleopatra, ar fi găsit mijlocul să toace provincii și regate în telegrame și în trăsuri ale Companiei urbane. Dar această doamnă mărunțică era o actriță care n-avusese noroc și închinase o ură de moarte Bermei. Aceasta tocmai intrase în scenă. Atunci, oh! Minune, ca acele lecții pe care ne-am sleit în zadar învățându-le seara și pe care le regăsim în noi, știute pe dinafară după ce am dormit, ca acele chipuri de morți pe care silințele pasionate a! E memoriei noastre le urmăresc fără să le regăsească, și care, când nu ne mai gândim la ele, ni se înfățișează în fața ochilor, semănând cu viața, talentul Bermei care-mi scăpase când căutam cu atâta lăcomie să-i prind esența, se impunea cu forța evidenței, admirației mele, acum, după acești ani de uitare, în acest moment de indiferență. Vrând să încerc altă dată să izolez acest talent, despărțeam într-o câțiva rolul însuși de ceea ce auzeam, rolul, partea comună tuturor actrițelor care jucau Fedra și pe care-l studiasem dinainte ca să fiu în stare să-l sustrag, să culeg ca zgură numai talentul doamnei Bermei. Dar acest talent, pe care încercam să-l deosebesc în aiară de rol, era ana eu el. După cum interpretarea unui mare muzician (pare-se că acesta era cazul lui Vinteuil când cânta la pian) este aceea a unui pianist atât de mare încât nici nu mai știi dacă acest artist este și pianist, pentru că (neinterpunând în tot aparatul de eforturi ale degetelor, încununate pe alocuri de efecte strălucite, toată această împrășcătură de note în care cel puțin ascultătorul care nu se pricepe crede că deosebește talentul în realitatea sa materială, tangibilă), această interpretare a ajuns atât de străvezie, atât de plină de ceea ce interpretează, încât nu-l mai vezi pe el care nu mai este decât o fereastră ce se deschide pe o capodoperă. Intențiile împrejmuitoare un chenar maiestuos sau gingaș vocea și mimica Aridei, a Ismenei, a lui Hippolyt, putusem să le deosebesc; dar Fedra și le interiorizase, iar mintea mea nu reușise să smulgă dicțiunii și atitudinilor, să deslușească în zgârcita simplitate a suprafețelor lor unite, aceste născociri, aceste efecte care nu le depășeau, atât de adine se resorbiseră în ele. Vocea Bermei, în care nu mai stăruia nici urmă de materie inertă și refractară minții, nu îngăduia să se deosebească în juru-i acel prisos de lacrimi pe care le vezi curgând pe vocea de marmură, căci ele nu se putuseră îmbiba pe vocile de marmură ale Ariciei sau Ismenei, ci se mlădiaseră cu gingășie în celulele ei cele mai mărunte ca instrumentul unui mare violonist la care, când spui că are un ton frumos, nu vrei să lauzi numai o-particularitate fizică, ci o superioritate sufletească; după cum în peisajul antic unde în locul unei nimfe dispărute este un izvor neînsuflețit, o intenție care se poate deosebi și care, concretă, se transformase aici într-o calitate a timbrului, de o limpezime ciudată, potrivit și rece. Brațele Bermei pe care versurile însele păreau că le ridicau pe pieptul ei, împreună cu emisiunea vocii pe buzele sale, ca acele frunzișuri pe care apa le mută din loc împrăștiindu-se; atitudinea ei în scenă, pe care și-o alcătuiseră încet, pe care o va mai modifica încă, și care era compusă din raționamente de altă adâncime decât acelea a căror urmă o zăreai în gesturile camarazilor ei, dar niște raționamente care și

pierduseră originea voluntară, topite într-un soi de strălucire în care făceau să palpâie, în jurul personajului Fedrei, niște elemente bogate și complexe, dar pe care spectatorul fascinat nu le consideră o reușită a artistei ci un dat al vieții; vălurile albe însele, obosite și credincioase, păreau că sunt o materie vie și că au fost țesute din suferința, în parte păgână, în parte jansenistă în jurul căreia se contractau ca o crisalidă firavă și frigu-' roasă; toate acestea, voce, atitudine, gesturi, văluri, nu erau în jurul acestui trup al unei idei care este un vers (corp care, spre deosebire de trupurile omenești, nu este un obstacol opac care te împiedică să-l zărești, ci un veș-mânt purificat, spiritualizat, pe care niște învelișuri suplimentare care, în loc s-o ascundă, înfățișau cu mai multă r

Splendoare sufletul ce și le asimilase și se răspândise în el, decât masa topită a diferitelor substanțe devenite translucide, a căror suprapunere răsfrânge cu și mai mare bogăție raza centrală și încătușată care le străbate și dă mai mare întindere, conferă mai mult preț și mai mare frumusețe materiei îmbibată cu flacăra de care e învăluit. Astfel, interpretarea Bermei era, în jurul operei, o a doua operă, și ea însuflețită de geniu.

Impresia mea, la drept vorbind, mai plăcută, nu se deosebea de aceea de altădată. Dar nu o mai comparăm cu o idee prealabilă, abstractă și falsă, a geniului dramatic, și-mi dădeam seama că geniuul dramatic era tocmai asta. Mă gândeam mai adineauri că nu încercasem plăcere întâia oară când o auzisem pe Berma, pentru că o prea mare dorință mă călăuzea întru întâmpinarea ei, ca odinioară când o regăseam pe Gilberte la Champs-Elysees. Între cele două decepții poate nu stăruia numai această asemănare, dar și alta, mai adâncă. Impresia pe care ne-o prilejuiește o ființă, o operă (sau o interpretare), puternic caracterizată, este deosebită. Am auzit cu noi ideile de „frumusețe”, de „stil cuprinzător”, de „patetic”, pe care la nevoie am putea avea iluzia de-a le recunoaște în banalitatea unui talent, a unui chip corect, dar mintea noastră atentă are în fața ei stăruința unei forme al cărei echivalent intelectual nu-l posedă, din care trebuie să desprinzi necunoscutul. A auzit un sunet acut, o intonație ciudat interogativă. Se întreabă: „Este frumos ceea ce simt? Să fie oare admirație? Asta înseamnă colorit bogat, noblețe, putere?” Și-i răspunde tocmai o voce ascuțită, un ton ciudat interogativ, impresia despotică prilejuită de o ființă pe care n-o cunoști, numai materială, în care nu e lăsat nici un spațiu liber pentru o „largă interpretare”. Din această pricină, tocmai operele cu adevărat frumoase, dacă sunt ascultate cu sinceritate, trebuie să ne dezamăgească cel mai mult, căci în colecția ideilor noastre nu se găsește niciuna care să răspundă unei impresii individuale.

Tocmai asta-mi vădea jocul Bermei. Asta era de bună-seamă noblețea, inteligența dicțiunii. Acum îmi dădeam seama de meritele unei interpretări largi, poetice, puternice, sau mai degrabă acesteia se convenise să i se confere aceste titluri, dar așa cum se dă numele de Marte, Venus, Saturn unor stele care n-au nimic mitologic. Simțim într-o lume, gândim într-alta, putem stabili o concordanță între ele, dar nu putem umple intervalul. Într-o oarecare măsură acest interval, această falie a trebuit s-o străbat în prima zi când mă dusesem

s-o văd jucând pe Berma, și tind, ascultând-o cu toată atenția, întâmpinasem oarecare greutate să-mi adun ideile mele de „noblețe în interpretare*’, de „originalitate,, și nu izbucnisem în aplauze decât după un moment de liniște ca și cum nu le-ar fi stârnit însăși impresia mea, ci ca și cum le-aș fi legat din nou de ideile mele prealabile, de plăcerea ce încercam spunându-mi: În sfârșit o aud pe Berma”. Deosebirea dintre o ființă, o operă cu puternică individualitate și ideea frumosului este tot atât de tare între ceea ce ne fac ele să simțim și ideea de dragoste, de admirație. De aceea nu le recunoști. Nu încercasem plăcere auzind-o pe Berma (după cum n-avusesem niciuna, pe vremea când o iubeam văzând-o pe Gilberte). Îmi spusese: „Așadar n-o admir”. Dar totuși nu mă gândeam atunci decât să adâncesc jocul Bermei, nu mă preocupa decât acest lucru, încercam să-mi deschid mintea cit mai larg cu putință ca să primesc tot ce cuprindea el. Acum înțelegeam că tocmai asta însemna să admiri.

Acest geniu, a cărui revelație era doar interpretarea Bermei era oare numai geniul lui Racine?

Așa am crezut la început. Aveam să mă dumiresc când, după ce se sfârși actul din Fedra, după aplauzele publicului, în timpul cărora bătrâna mea vecină furioasă, îndrep-tându-și talia-i minusculă, așezându-se pieziș, își imobiliza mușchii feței și-și încrucișa brațele pe piept ca să arate că nu participă la aplauzele celorlalți ca să scoată și mai mult în evidență o protestare pe care ea o considera senzațională, dar care trecu neobservată. Piesa următoare era una din acele noutăți care, nefiind celebre, mi se părea odinioară fiind inexistente, că trebuie să fie neînsemnate, cu excepția reprezentației la care erau jucate. Dar nu încercam, ca și când ar fi fost vorba de o piesă de circumstanță, acea dezamăgire de a vedea veșnicia unei capodopere ocupând numai lungimea rampei și durata unei reprezentații. Apoi adăugam fiecărei tirade care simțeam că-i plăcea publicului și care, în lipsa faimei pe care nu o putuse avea în trecut, va fi cândva celebră, aceea pe care

*i, c°nstâ în a-ți

Jor apariții, titlii L? Cap pții, câfid t dată nu părea că trebui și lumină, ală autorului. Acest rol rumoase l impul pe eare na- l auziseși nici o u părea că trebuie pus eândva, confundat într-o aceeași lumină, alături de acelea aJe celorlalt autorului. Acest rol f f celea aJe celorlalt va figura eândva pe ă acela al Fd; o e opere ale celor tl hP<>it ca

=i,5 deori” P'-rsona

5l

Pictorul ta. Reva ce'e and

Poet „ Place s? F? Cîntul care-și v. f a Sa cuvintele UfZ% 3 av „L. I muzician îui într-lm aS avântai Pe care', era

Modele. 46 în t; l! F

N-aș mai fi dorit ca altădată să pot imobiliza atitudinile Bermei, frumosul efect de culoare pe care-l oferea numai o clipă într-o lumină eare dispărea îndată și care nu se mai reproducea, nici să o fac să repete de o sută de ori un vers. Înțelegeam că dorința mea de odinioară era mai pretențioasă decât voința

poetului, a tragedianei, a marelui artist decorator care era directorul ei de scenă și că acest farmec risipit în zborpeste un vers, aceste gesturi instabile în veșnică prefacere, aceste tablouri succesive erau rezultatul trecător, scopul momentan, capodopera mobilă pe care arta teatrală și-o propunea și pe care ar distruge-o, vrând s-o fixeze, atenția unui auditoriu prea îndrăgostit. Nici nu mai țineam să vin îra altă zi ca să o mai aud pe Berma; eram mulțumit de ea; căci atunci când admiram prea mult, ca să nu fiu dezamă- ' git de obiectul admirației mele, fie că acesta era Gilberte sau Berma, pretindeam dinainte impresiei de mâine plăcerea pe care mi-o refuzase aceea din ajun. Fără să încerc a. adinei bucuria pe care tocmai o încercasem și căreia i-aș fi putut da o întrebuintare mai rodnică, îmi spuneam ca altădată unii din camarazii mei de colegiu: „într-adevăr, o pun în rândul întâi pe Berma”, în timp ce-mi dădeam seama, în chip nedeslușit, că geniul Bermei poate nu era tălmăcit prea exact de această afirmație a preferinței mele și de acel loc de „mina întâi” pe care i-l acordasem oricâtă liniște mi-ar fi prilejuit de altminteri.

În momentul în care începu această de-a doua piesă, ra-araa uitat în direcția doamnei de Guermantes. Printr-o mișcare generatoare a unei linii gingașe pe care mintea mea o urmărea în gol, principesa tocmai își întoarse capul spre Jundul benoarului; invitații erau în picioare, întorși de asemenea spre ușă și între gardul dublu pe care-l alcătuiau, cu siguranța victorioasă și proporțiile ei de zeiță, dar cu o expresie de o gingășie necunoscută fiindcă sosea atât de târziu și scula toată lumea în toiul reprezentației, intră, învăluită în museline albe, ducesa de Guermantes. Se îndreptă spre vara ei, făcu o adâncă plecăciune unui tânăr blond care ședea în rândul întâi și, întoreându-se spre monștrii marini și sfinți care pluteau în fundul peșterii, adresă acestor semi-zei de la JockeyClub – care în acest moment și îndeosebi domnul de Palancy erau bărbații care mi-ar fi plăcut cel mai mult să fiu – un salut familiar de veche prietenă, aluzie la legăturile de zi cu zi cu ei, de vreo cincisprezece ani. Încercam misterul, dar nu puteam descifra taina acestei priviri surâzătoare pe care o adresa prietenilor ei, în sclipirea albăstruie în. Care strălucea în timp ce întindea mâna unora și altora, și dacă aș fi putut să-i descompun prisma,. Să-i analizez cristalizările, ele poate mi-ar fi destăinuit esența de viață necunoscută care se iveau în ele în acest moment. Ducele de Guermantes își urma soția, reflexele vesele ale monoclului său, râsul dinților săi, albul, garoafei și al plastronului său plisat, îndepărtându-i sprâncenele, buzele, fracul, ca să facă loc strălucirii lor; cu un gest al mâinii sale întinse pe care o cobora pe umerii lor, drept, fără să miște din cap, porunci să se așeze tritonilor inferiori care-i făceau loc, și se plecă adânc în fața tânărului blond. S-ar fi spus că ducesa ghicise că vara ei, de ale cărei exagerări se spune că-și bătea joc (cuvânt care din punctul ei de vedere spiritual francez și foarte moderat, îl adoptau repede poezia și entuziasmul germanice), va avea în seara aceasta una din acele toalete în/care ducesa o găsea „costumată” și că ar fi vrut să-i dea o lecție de gust. În locul penelor minunate și pufoase care coborau de pe capul până la gâtul principesei, în locul rețelei sale de scoici și de mărgăritare, ducesa avea în păr

numai o simplă egretă care, dominându-i nasu-i coroiat și ochii-i ușor bulbucăți, îi dădea aerul unei păsări. Gâtul și umerii ei se iveau dintr-un val de muselină ca zăpada de care se izbea un evantai de pene de lebădă, apoi rochia, al cărei corsaj avea ca singură podoabă nenumăratele paiete, fie de metal, de baghete, de boabe, fie de briliante, îi scotea în relief trupul cu o precizie cu totul britanică. Dar oricât s-an-fi deosebit una de alta cele două toalete, după ce principesa îi oferise ducesei scaunul pe care-l ocupase ea până acum, fură văzute întorcându-se una spre alta, admirându-se reciproc.

Poate că doamna de Guermantes va surâde mâine când va vorbi de pieptănătura cam prea complicată a principesei, dar va declara, cu siguranță, că aceasta nu era totuși mai puțin încântătoare și potrivită de minune; iar.

Principesa care, datorită gustului ei, găsea cam rece, cam Sec cam croitoresc felul în care se îmbrăca vara ei, va descoperi în această strictă sobrietate un rafinament în-cântător. De altminteri, armonia, gravitația' universală prestabilită a educației lor neutraliza între ele contrastele nu numai ale îmbrăcăminții dar și ale atitudinii. La aceste linii nevăzute și magnetizate pe care eleganța manierelor le întindea între ele, naturalețea expansivă a principesei se stingea, câtă vreme rectitudinea ducesei se lăsa atrasă, deviată spre ele, se prefăcea în gingășie și farmec. După cum în piesa care tocmai se juca, pentru a înțelege câtă poezie personală degeta Berma, n-aveai decât să încredințezi rolul pe care-l interpreta, și pe care numai ea îl putea interpreta, oricărei alte actrițe, spectatorul care ar fi ridicat ochii spre balcon ar fi văzut, în două loji, un „aranjament” care i-ar fi amintit pe cel al principesei îi Guermantes, dând baroanei de Morierval un aer excentric, pretențios și prostcrescut, și vădind o silință tot-uită răbdătoare și costisitoare ca să imite toaletele și; neganța ducesei ele Guermantes, făcând-o pe doamna Cambremer să semene cu vreo domnișoară de pension provincială, montată pe sârmă, țepăună, uscată și ascuțită, cu un panaș de dricar înfipt vertical în păr. Poate că locul acesteia din urmă nu era într-o sală unde lojile (chiar cele de la etajele de mai sus care păreau de jos niște coșuri mari în care erau înfipite niște flori omenesti și agățate de cupola sălii cu panglicile roșii ale despărțiturilor lor de catifea), populate numai cu femeile cele mai strălucitoare ale anului, alcătuiau o panoramă trecătoare pe care moartea, scandalurile, bolile, certurile la vor schimba în curând, dar care în acest moment era immobilizată de atenția, căldura, amețeala, praful, eleganța și plictiseala, în acest soi de clipă veșnică și tragică de inconștientă așteptare și de liniștită înțepenire care pare să fi precedat retrospectiv explozia unei bombe sau cea dintâi flacără a unui incendiu.

Doamna de Cambremer era aici, pentru că principesa de Parme, lipsită de snobism ca cea mai bună parte din principesele autentice, dar în schimb mistuită de orgoliu, de dorința de caritate care egala la ea înclinarea pentru ceea ce credea că sunt Artele, cedase ici colo câteva loji

— Guernantr y

Unor femei ca doamna de Cambremer care nu făcea parte din înalta societate aristocratică, dar cu care în treținea legături pentru operele ei de binefacere. Doamna de Cambremer nu-și desprindea ochii de pe ducesa și principesa Guermantes, ceea ce-i era cu atât mai ușor (cu cât, neavând relații autentice cu ele, nu putea avea aerul că cerșește un salut. Scopul pe care-l urmărea de zece ani cu o neostenită răbdare era acela de-a fi primită de aceste două doamne mari. Socotise că va reuși, fără îndoială, peste vreo cinci ani. Dar suferind de o boală care nu iartă și al cărei caracter neînduplecat credea a-l cunoaște, pretinzând că se pricepe în medicină, se temea că nu va mai ajunge să trăiască pînă atunci. Era cel puțin fericită în seara aceasta la gândul că toate aceste femei pe care nu le cunoștea deloc o vor vedea în tovărășia unui domn, prieten cu ele, tânărul marchiz de Beau-sergent, fratele doamnei d'Argencourt, care frecventa deopotrivă amândouă societățile, și cu a cărui prezență femeilor din cea do-a doua îi plăcea mult să se împodobească sub ochii acelor din cea dintâi. El luase loc în spaiele doamnei de Cambremer, pe un scaun așezat de-a. Curmezișul, ca să poată privi celalalte loji. Cunoștea toată lumea din ele și, pentru a saluta, cu încântătoarea eleganță a înfățișării sale frumoase, cu pieptul scos în afară, cu capul său fin încadrat de păr blond, își înălța, pe jumătate, trupu-i drept, iar un surâs în care se îmbina respectul și lipsa de jenă flutura în ochii-i albaștri gravând astfel cu precizie, în dreptunghiul planului oblic în care era așezat, una din acele vechi stampe care înfățișează un mare senior semeț și curtezan. Accepta astfel adesea să se ducă la teatru cu doamna de Cambremer; o întovărășea curajos, în sală și la ieșire, în vestibul, printre mulțimea de prietene mai strălucite pe care le avea acolo și cărora evita să le vorbească, nevrînd să le stingherească, de parcă ar fi fost într-o tovărășie compromițătoare. Dacă trecea atunci principesa de Guermantes, frumoasă și ușoară ca Diana, lăsând să atârne în urmă-i un mantou incomparabil, făcând să se întoarcă toate capetele și urmată de toți ochii (de aceia ai doamnei de Cambremer mai mult decât de toți ceilalți), domnul de Beausergent se adâncea într-o conversație cu vecina lui, nu răspundea decât silit și constrâns surâsului prietenos și uluitor al principesei și cu rezerva binecrescută și răceala caritabilă a cuiva a cărui amabilitate poate să fi devenit deocamdată stingheritoare

Chiar dacă doamna de Cambremer n-ar fi știut că benoarul aparținea principesei și tot ar fi recunoscut că doamna de Guermantes era invitată, după aerul plin de interes pe care-l purta spectacolului de pe scenă și din sală, ca să fie amabilă cu amfitrioana. Dar deodată cu această forță centrifugă, o forță contrarie izvorînd din aceeași dorință de amabilitate îndrepta atenția ducesei spre propria-i toaletă, spre egreta, colierul, corsajul ei și de asemenea spre aceea a principesei, a cărei supusă și roabă parcă se proclama vara ei, venită dacă pe titulara lojii ar fi apucat-o fantezia să plece, și considerând restul sălii alcătuită numai din străini, pe care-i poți privi din curiozitate, printre care număra totuși mulți prieteni în a căror lojă luase loc în alte săptămâni și la adresa cărora nu întârzia să facă atunci dovada aceluiași lealism exclusiv,

relativist și săptămânal. Doamna de Cambremer era mirată că o vedea pe ducesă în seara aceasta. Ea știa că aceasta întârzia foarte mult la Guermantes și presupunea că mai era acolo. Dar i se povestise că uneori, când avea loc la Paris vreun spectacol pe care-l considera interesant, doamna de Guermantes punea să se înhame una din trăsurile ei îndată ce luase ceaiul cu vânătorii și pe la asfințit pornea în trap întins prin pădurea crepusculară, apoi pe șosea, să ia trenul de la Combray ca să -ajungă seara la Paris. „Poate vine dinadins de la Guermantes ca să o audă pe Berma”, își spunea cu admirație doamna de Cambremer. Își amintea că-l auzise pe Swann spunând, în acel jargon ambiguu, pe care-l avea comun cu domnul Charlus: „Ducesa e una din făpturile cele mai nobile din Paris, din elita cea mai rafinară, cea mai aleasă!”. În ce mă privește, eu care deduceam din numele Guermantes, din numele Baviere și din numele Conde, viața, gândirea celor două verișoare, (în ce privește chipurile lor nu mai eram în stare, căci le văzusem), aș fi preferat să cunosc părerea lor asupra Fedrei decât aceea a celui mai mare critic din lume. Căci în părerea lui n-aș fi găsit decât inteligență, o inteligență superioară celei ale mele, însă de același soi. Dar îmi închipuiam cu ajutorul numelui lor ceea ce gândeau ducesa și principesa de Guermantes și părerea lor mi-ar fi oferit un document neprețuit asupra firii acestor două poetice făpturi, căreia îi presupuneam un farmec irațional și cu setea și nostalgia unui febril, pretindeam ca părerea lor despre Fedra să-mi redea tocmai farmecul după-amiezilor de vară când mă plimbam în direcția Guermantes.

Doamna de Cambremer încerca să deslușească ce soi de toalete purtau cele două verișoare. În ce mă privește, nu mă îndoiam că aceste toalete nu le-ar fi fost particulare, nu numai în înțelesul în care livreaua cu gulerul roșu sau cu reveruri albastre aparținea odinioară numai Guermanților și familiei Conde, dar mai degrabă așa cum o pasăre are un anume penaj, care nu e numai o podoabă a frumuseții sale, ci o extindere a trupului său. Toaleta acestor două femei mi se părea ca o materializare alburie sau pestriță a activității lor lăuntrice, și întocmai ca gusturile pe care văzusem că le avea principesa de Guermantes și care nu mă îndoiesem că ar corespunde unei idei ascunse, penele care coborau de pe. Fruntea principesei și corsajul orbitor și presărat cu fluturi al verișoarei sale păreau a avea o semnificație, a fi pentru fiecare din aceste două femei un atribut care nu era decât al ei și a cărui semnificație aș fi vrut să o cunosc: pasărea paradisului mi se părea nedespărțită de una, ca păunul de Iunona; nu-mi venea a crede că vreo altă femeie ar putea uzurpa corsajul presărat cu fluturi al celeilalte, după cum nici scutul sclipitor împodobit cu ciucuri al Mi nervei. Îmi aținteam ochii spre acest benoar, parcă aș fi zărit, grație unei despicări miraculoase a obișnușilor nori, mai degrabă decât pe tavanul teatrului pe care erau pictate niște reci alegorii, adunarea zeilor pe cale de a contempla spectacolul oamenilor, sub un velum roșu, într-o rariște luminoasă, între doi stâlpi ai cerului. Priveam cu admirație această apoteoză momentană cu o tulburare pe care o îmbina cu liniște sentimentul de-a fi ignorat de nemuritori; ducesa mă văzuse de bunăsea-mă odată, stând de vorbă

cu soțul ei, dar cu siguranță că nu-și mai aducea aminte, și nu sufeream de pe urma faptului că, datorită locului pe care-l ocupa în benoar, se întâmpla să privească madreporii anonimi și colectivi ai publicului din orchestră, căci din fericire îmi simțeam ființa topită în a lor, când, în momentul în care în temeiul legilor refracției se zugrăvi, fără îndoială, în curentul impasibil al celor doi ochi albaștri, forma nedeslușită a protozoarului lipsit de existență individuală care eram eu, am văzut că-i lumină o licărire: ducesa, zeiță devenită femeie și părându-mi-se deodată de o mie de ori mai frumoasă, ridică spre mine mina îmbrăcată într-o mănușă albă pe care o sprijinea de marginea lojii, o agită în semn de prietenie, privirile mele se simțiră încrucișate de incandescența involuntară și de văpaia ochilor principesei care prinsese aceste priviri, fără știrea ei, doar mișcându-și ochii, încercând să vadă cui îi dăduse verișoara ei bună ziua, iar aceasta, care mă recunosc, făcu să plouă asupra-mi potopul seânteietor și ceresc al surâsului ei.

Acum, în fiecare dimineață, cu mult înaintea orei când ieșea, mă duceam printr-un lung ocol să mă postez în colțul străzii pe care o cobora de obicei și, când momentul trecerii ei mi se părea apropiat urcam cu un aer distrat, privind într-o direcție opusă, și ridicam ochii spre ea îndată ce ajungeam în dreptul ei, dar ca și cum nu m-aș fi așteptat deloc să o văd. În primele zile, ca să fiu mai sigur că nu o voi scăpa, o așteptam chiar în fața casei. Ori de câte ori poarta se deschidea (lăsând să treacă rând pe rând atâtea persoane care nu erau niciuna cea pe care o așteptam), uruitul ei se prelungea apoi în inima mea, în oscilații care se potoleau numai anevoie. Căci niciodată fanaticul unei mari comediene pe care nu o cunoaște, ducându-se să facă „trotuarul” î„i fața ieșirii artiștilor, niciodată mulțimea exasperată sau idolatră adunată să insulte sau să ducă în triumf pe condamnat sau pe marele om pe care-l crezi pe punctul de a trece ori de câte ori auzi vreun zgomot ce se ivește din interiorul închisorii sau al palatului, nu fură atât de emoționați pe cât eram eu, așteptând plecarea acestei mari doamne care, în toaleta ei simplă știa, prin mersul ei grațios (cu totul deosebit de acela când intra într-un salon sau într-o lojă), să facă din plimbarea ei de dimineață – pentru mine nu era decât ea pe lume care se plimba – un întreg poem de eleganță și cea mai gingașă podoabă, cea mai ciudată floare a timpului frumos. Dar peste trei zile, pentru ca portarul să nu-și dea? Seama de stratagema mea, m-am dus cu mult mai departe, până la un oarecare punct al parcursului obișnuit al ducesei. În întâmpinarea acestui spectacol de teatru, ieșeam astfel adesea înainte de prlnz, când era vreme frumoasă; dacă plouase, îndată ce se lumina, coboram să fac câțiva pași, și deodată, pe trotuarul încă ud, prefăcut de lumină în lac de aur, în apoteoza unei răscruci prăfuite de o ceață argăsită și aurită de soare, zăream o elevă urmată de guvernanta ei sau o lăptăreasă cu mi-necile albe, stăteam locului, dueându-mi mina Vx inima' care se și avânta spre o viață străină; încercam să-mi amintesc strada, ora, poarta sub care fetița (pe care o urmăream uneori, dispăruse fără să se mai ivească. Din fericire, aceste imagini care dispăreau repede, și pe care le mângâiam și-mi făgăduiam să încerc să le revăd, nu pe pu'teau statornici prea mult în

amintirea mea. Nu-i nimic, eram cu mult mai puțin trist de-a fi bolnav, de-a nu fi avut niciodată curajul de-a mă pune pe lucru, de-a începe o carte, pământul mi se părea mai plăcut de locuit, viața mai interesantă de străbătut de când vedeam că străzile Parisului ca și șoselele Bal'becului erau înflorite de aceste frumuseți necunoscute pe care încercasem de atâtea ori să le fac să se ivească din pădurile de la Meseglise, care-mi trezeau fiecare o dorință voluptoasă pe care numai ea părea capabilă să o potolească, întoreându-mă de la Operă, adăugasem pentru a doua zi imaginilor pe care încă de multe zile doream să le întâlnesc pe aceea a doamnei de Guermantes, înaltă, cu coafura ei ridicată, de păr blond și vaporos; cu gingășia făgăduită în sufâsul pe care mi-l adresase din benoa-rul verișoarei sale. Voi urma drumul pe care-mi spunea Francoise că-l străbătea ducesa și voi încerca totuși pentru ca să întâlnesc iarăși cele două fete pe care le văzusem alaltăieri, să nu scap ieșirea de la un curs și de la un catehism. Dar tot așteptând din când în când su-râsul sclipitor al doamnei de Guermantes, mă cuprindea iarăși senzația de gingășie pe care ea mi-o trezise. Și fără să-mi dau seama de ceea ce făceam, încercam să le rânduiesc (așa cum o femeie, examinează efectul pe „are l-ar face pe o rochie, un anumit soi de nasturi de nestemate care tocmai i s-au oferit) alături de ideile romanțioase pe care le aveam de mult timp și pe care răceala Albertinci, plecarea prea timpurie a Giselei, și, înaintea acestora, despărțirea voită și prea mult prelungită a Gilbertei le liberaseră (de pildă, ideea de-a fi iubit de o femeie, de-a avea o viață comună cu „a); apoi apropiam imaginea uneia sau alteia din cele două tinere fete de aceste idei cărora încercam numai-țiecât să le adaptez amintirea ducesei. Pe lângă aceste gin-duri, amintirea doamnei de Guermantes la Operă era mai nimic, o steluță alături de coada lungă a cometei sale sclipitoare; ba mai mult, cunoșteam prea bine aceste idei cu mult înainte de-a fi cunoscut pe doamna de Guermantes; amintirea, dimpotrivă, nu o stăpâneam deplin; îmi scăpa din când în când, în răstimpul orelor când, după ce fluturase în mine ca și imaginile altor femei frumoase, se transformase încetul cu încetul într-o asociație unică. și definitivă.

— Înălăturând orice altă imagine feminină – cu ideile mele romanțioase atât de anterioare ei, tocmai în răstimpul acestor câteva ore când îmi aduceam bine aminte de ea, ar fi trebuit să încerc a ști ce' era ea; dar nu știam atunci ce însemnătate va avea pentru mine; era gingașă numai ca o primă întâlnire cu doamna de Guermantes în mine însumi, era cea dinții schiță, singura autentică, singura făcută după viață, singura' care să fi fost cu adevărat doamna de Guermantes; cum a-veam fericirea să o dețin numai în răstimpul câtorva ore fără să știu să-i dau vreo atenție, această amintire trebuia să fie totuși foarte îneântătoare, căci ideile mele de dragoste se întorceau totdeauna la ea, încă nesilite, în acest moment, fără grabă, fără oboseală, fără nimic necesar nici neliniștitor; apoi, pe măsură ce ideile mele o fixară mai definitiv, ea dobândi prin ele o putere și mai mare, dar ajunse la rândul ei mai nedeslușită; în curând n-am mai fost în stare să dau de ea; iar în reveriile mele o deformam, fără îndoială, cu totul, căci ori de câte ori o vedeam pe doamna de Guermantes

constatam o deosebire de altminteri totdeauna alta, între ce imaginasem și ce vedeam. Firește, în momentul în care doamna sau în S a ii * JUCase unui obraz roșu, străbătut de un ochi pătrunzător, ca o divinitate egipteană? Într-un rând, n-am văzut numai o femeie cu un cioc de pasăre, dar chiar o pasăre; rochia și chiar toca doamnei de Guermentes erau de blană și nu lăsau astfel să se vadă nici o stofă, ea părea acoperită de natură de blană' ca unii vulturi, al căror penaj des, otova, arămiu și pufos are aerul unui soi de blană. I-vindu'-se din acest penaj natural, căpșorul îi încovoia ciocul de pasăre și ochii-i bulbucați erau pătrunzători și albaștri.

În cutare zi, mă plimbam timp de mai multe ore j în lung și în lat pe stradă, fără să o zăresc pe Doamna de Guermentes, când deodată, în fundul unei lăptării as- 'cunse între două palate în acest cartier aristocratic și popular, se desprindea chipul nedeslușit și nou al unei femei elegante care cerea să i se arate niște turte de brânză albă și, înainte de-a fi avut timpul să o deosebesc, m-nă izbea ca un fulger căruia i-ar fi trebuit mai puțin timp ca să se îndrepte spre mine decât restul imaginii, privirea duceai; altă dată, neîntâlnind-o și auzind cum sunase amiaza, îmi dădeam seama că nu mai aveam de ce să aștept, îmi urmam trist drumul spre casă; cufundat în de. Ceptia mea, privind fără să văd o trăsură care se depărta, îmi dădeam deodată seama că semnul din cap pe care o doamnă îl făcuse de la ușa trăsurii mi se adresa mie și că această doamnă, ale cărei trăsături obosite și palide sau dimpotrivă încordate și aprinse alcătuiau, sub o pălărie rotundă sau dedesubtul unei egrete înalte, chipul unei străine pe care crezusem că nu o cunosc, era doamna de Guermentes de care mă lăsasem salutat, fără să-i fi răspuns măcar. Uneori o găseam când mă întorceam, în colțul odăii portarului unde urâciosul portar a cărui privire cercetătoare o uram era pe cale să-i facă temenele și fără îndoială să-i dea și „raportul”. Căci tot personalul Guermanților, ascuns după perdelele de la ferestre, spiona tremurând dialogul pe care nu-l auzea și de pe urma căruia ducea nu întârzia să lipsească de zi liberă pe cutare sau cutare slugă pe care portarul o vân-duse.

Din cauza tuturor acestor apariții succesive a unor fețe diferite pe care le oferea doamna de Guermentes, fețe ocupând un spațiu relativ și variat, când îngust, când vast, în ansamblul toaletei sale, dragostea mea nu era legată de cutare sau cutare din părțile schimbătoare de carne și de stofă, care luau, în unele zile, 'locul altora și pe care ea le putea modifica și reînnoi aproape în întregime fără să-mi altereze tulburarea, căci prin ele, prin gulerul nou și fața necunoscută, simțeam că era tot doamna de Guermentes. Iubeam tocmai persoana nevăzută care puneă toate astea în mișcare, o iubeam pe -ea, a cărei dușmănie mă mătnea, a cărei apropiere mă tulbura, a cărei viață aș fi vrut să o captez și ai cărei prieteni aș fi vrut să-i gonesc. Ea putea arbora o pana albastră sau arăta un ten aprins fără ca faptele-i să-și fi pierdut importanța în ochii mei.

Dacă n-aș fi simțit eu însumi că doamna de Guermentes era plictisită peste măsură întâlnindu-mă în fiecare zi, aș. fi aflat indirect de pe fața plină de răceală, de dezaprobare și de milă a Francoisei când mă ajuta să mă pregătesc

pentru aceste plimbări matinale. Îndată ce-i ceream lucrurile mele, simțeam ridicându-se un vânt potrivit pe trăsăturile zbârcite și oboseite ale feței sale. Nici nu încercam măcar să câștig încrederea Francoisei, îmi dădeam seama că nu voi reuși. Avea o putere, a cărei natură îmi rămăsese totdeauna obscură, de a ști îndată tot ce ni se putea întâmpla neplăcut, părinților mei și mie. Poate că nu era o putere supranaturală și s-ar fi putut tălmăci prin unele mijloace de informație care-i erau proprii; astfel, unele populațiuni sălbatice află unele știri multe zile înainte ca poșta să le fi adus coloniei europene și care nu le-au fost transmise în realitate prin telepatie, ci din deal în deal, prin mijlocirea unor focuri aprinse. Astfel, în cazul particular al plimbărilor mele, poate că slugile doamnei de Guermantes o auziseră pe stăpâna lor exprimându-și plictiseala de a mă găsi inevitabil în calea ei și repetaseră aceste cuvinte Françoisei. Este drept că părinții mei ar fi putut hotărî să mă servească altcineva decât Françoise, dar tot nu m-aș fi ales cu nimic. Într-un sens, Françoise era mai puțin slugă decât celelalte. În felul ei de-a simți, de-a fi bună și miloasă, de-a fi aspră și semeață, de-a fi perspicace și mărginită, de-a avea pielea albă și mii- 'le roșii, era domnișoara de la țară ai cărei părinți „bine de acasă”, dar ruinați, fuseseră siliți să o bage la stăpân. Prezența ei la noi în casă însemna aerul de țară și viața socială dintr-o fermă, de acum cincizeci de ani, transportate la noi, grație unui soi de călătorie inversă în care vilegiatura se duce în întâmpinarea călătorului. După cum vitrina unui muzeu regional este împodobită cu acele ciudate lucruri de mână pe care tărăncile le mai execută și le mai garnisesc cu ceaprazuri în unele provincii, apartamentul nostru parizian era decorat de cuvintele Françoisei inspirate dintr-un sentiment tradițional și local, care ascultau de unele reguli foarte vechi, în care știa să descrie parcă cu arnici de felurite culori, cireșii și păsările copilăriei sale, patul în care murise mama ei, și pe care-l mai vedea încă. Dar cu toate acestea, îndată ce intrase la Paris în serviciul nostru, ea împărtășise – și cu atât mai vărtos oricare alta ar fi făcut la fel în locul ei – ideile, jurisprudențele de interpretare ale slugilor de la celelalte etaje, despăgubindu-se de respectul pe care era obligat să ni-l manifesteze, repetându-ne mojiile pe care bucătăreasa de la catul ai patrulea le spunea stăpânii ei, și cu asemenea satisfacție de slugă, îneât simțind întâiaoară în viața noastră un soi de solidaritate cu chiriașa urâcioasă de la etajul al patrulea, ne spuneam că poate într-adevăr, eram niște stăpâni. Această alterare a caracterului Françoisei era poate inevitabilă. Unele existențe sunt atât de anormale, îneât trebuie să dea în chip fatal naștere. Unor -defecte, ca de pildă viața pe care regele o ducea la Ver-sailles printre curtenii săi, tot atât de ciudate ca aceea a unui faraon sau a unui doge, și mai stranie decât cea a regelui, era viața curtenilor. Aceea a slugilor este fără îndoială de o ciudățenie încă și mai monstruoasă și numai obișnuința ne-o ascunde. Chiar dacă i-aș fi dat drumul Françoisei, aș fi fost condamnat, până în unele araă l-nunte încă și mai deosebite, să țin același servitor. Căci feluriți alții putură intra mai târziu în serviciul meu; înzestrați cu defectele obișnuite ale slugilor, nu e mai puțin adevărat că sufereau la mine o transformare rapidă. După cum legile atacului

comandă pe acelea ale ripostei, ca să nu fie biruiți de asprimile caracterului meu, deschideau cu toții în al lor un intrând identic și în același loc; în schimb profitau de lacunele mele ca să instaleze în ele niște poziții înaintate. Nu cunoșteam aceste, lacune după cum nu cunoșteam nici ieșindurile pe care le prilejuiau spațiile dintre ele, tocmai pentru că erau niște lacune. Dar servitorii mei, stricându-se puțin câte puțin, m-au învățat să' le cunosc. Căci grație defectelor lor dobândite în mod invariabil, am luat cunoștință de cusururile mele firești, și invariabile, caracterul lor îmi înfățișa un soi de mostră negativă a eului meu. Odinioară mama și cu mine ne bătusem mult joc de doamna Sazerat, care spunea vorbind de' servitori: „Rasa asta, soiul ăsta”. Dar trebuie să spun că motivul pentru care nu doream să o înlocuiesc pe Francoise printr-o alta este că această alta ar fi aparținut în aceeași măsură și în chip inevitabil speciei generale a slugilor și soiului deosebit a alor mele.

Ca să mă întorc la Francoise, nu încercasem niciodată în' viață vreo umilire fără să fi găsit dinainte pe chipul Francoisei niște condoleanțe gata pregătite: și când în furia mea de a fi compătimit de ea, încercam să pretind că, dimpotrivă, repurtasem un succes, minciunile mele se sfârâneau fără folos de neîncrederea ei respectuoasă dar vizibilă și de conștiința pe care o avea în infailibilitatea ei. Căci ea știa adevărul; dar îl trecea sub tăcere și făcea doar o mișcare din buze ca și cum ar fi avut încă gura plină și ar fi sfârșit să mestece o bucățică buna. Îl trecea sub tăcere, cel puțin așa am crezut multă vreme, căci pe atunci îmi mai închipuiam că poți face cunoscut altora adevărul, tocmai prin mijlocirea cuvintelor. Chiar acelea ce mi se spuneau își depuneau atât de bine semnificația lor inalterabilă în mintea mea sensibilă, îneât nu credeam că este eu puțină ca cineva care-mi spusese că mă iubește să nu mă iubească, după cum nici Francoise nu s-ar fi putut îndoii de adevăr când citise în ziar că un preot sau un oarecare domn ar fi 'ân stare ca, în urma unei cereri adresate prin poștă, să ne tri-meată gratuit un leac infailibil împotriva tuturor bolilor sau un mijloc de a ne însuti veniturile. (în schimb, dacă medicul nostru îi dădea cea mai simplă alifie împotriva guturaiului, ea atât de rezistentă la cele mai cumplite 60 suferințe, gema din cauza celor ce trebuise să tragă pe nas înc' redințându-ne că asta îi „jumulea nasul” și că nici nu mai știi unde să trăiești.) Dar Francoise îmi dădu cea dinții pilda (pe care aveam să o înțeleg abia mai târziu, când îmi fu din nou dată și mai dureros, cum se va vedea în ultimele volume ale acestei lucrări, de o-ființă care mi-era mai scumpă), că nu e nevoie să spui adevărul, pentru ca acesta să se manifeste și că poate fi cules mai sigur fără să aștepte cuvintele și să ții seamă de ele, în mii de semne exterioare, chiar în unele fenomene invizibile, asemănătoare în lumea caracterelor cu ceea ce sunt, în natura fizică, schimbările atmosferice. Poate aș fi putut să bănuiesc așa ceva, căci mie însumi mi se întâmpla atunci adesea să spun unele lucruri fără urmă de adevăr, câtă vreme îl manifestam prin atâtea confidențe involuntare ale trupului meu și ale faptelor mele (pe care Francoise le interpreta foarte bine), poate aș fi putut să bănuiesc acest lucru dar pentru asta ar fi trebuit să știu că uneori mințeam și înșelam. Or, minciuna și

șiretenia erau dictate la mine, ca la toată lumea, într-un chip atât de imediat și întâmplător, și întru apărarea lor, de un interes deosebit îneât mintea mea, ațintită asupra unui ideal frumos, îngăduia caracterului' meu să îplinească în umbră aceste nevoi urgente și sărăcăcioase și nu se întorcea ca să le bage de seamă.

Când Françoise era seara drăguță cu mine, și-mi cerea voie să ia loc în odaia mea, mi se părea că fața ei' devenea străvezie și deslușeam în ea bunătatea și sin-ceritalea. Dar Jupien, care avea înclinări spre indiscreție pe care nu i le-am cunoscut decât mai târziu, destăinui cu timpul că ea spunea că nu meritam nici frânghie ca să mă spânzure și că încercasem să-i fac toate neajunsurile cu putință. Aceste cuvinte ale lui Jupien însemnară îndată în ochii mei, într-o nuanță necunoscută, o dovadă a raporturilor mele cu Françoise atât de diferită de aceea pe care-mi făcusem adesea plăcerea să-mi odihnesc privirile și când Françoise mă adora fără urmă de șovăială și nu pierdea ocazia de a mă slăvi, îneât am înțeles că nu numai universul fizic se deosebește de înfățișarea sub care-l vedem; că orice realitate poate se deosebește tot atât de mult de aceea pe care credem că:

(ii)

J o percepem direct și pe care o compunem cu ajutorul unor idei ce nu se arată, dar influențează după cum arborii, soarele și cerul ar fi cu totul altfel de cum îi vedem, dacă ar fi cunoscuți de niște ființe având ochii altfel alcătuiți decât ai noștri, sau având în acest scop alte organe decât ochii, și oare ar da arborilor, cerului și soarelui alte echivalente decât cele vizuale. Așa cum fusese, această bruscă perspectivă a lumii reale pe care Jupien mi-o deschise mă cutremură. Și încă nu era vorba decât de Françoise, de care puțin îmi păsa. Așa s-ar petrece oare lucrurile în toate raporturile sociale? Și până la ce deznădejde m-ar putea duce ele cândva, dacă același lucru s-ar întâmpla și în dragoste? Asta era taina viitorului. Atunci, era vorba numai de Françoise. Gân-durile pe care i le împărtășise lui Jupien erau oare sincere? Sau i le spusese numai ca să mă învrăjbească cu Jupien, poate ca să nu-i luăm fata ca să o înlocuiască? Oricum ar fi, mi-am dat seama de imposibilitatea de a ști. În chip nemijlocit și sigur dacă Françoise ținea la mine sau nu mă putea suferi. Tocmai ea fu astfel cea dinții care-mi inspiră ideea că o ființă nu este, așa cum crezusem, senină și nemișcată în fața noastră, cu însușirile, cusururile, gândurile, intențiile ei cu privire la noi (ca o grădină pe care o privești, cu toate răzoarele ei, printre zăbrele), ci este o umbră în care nu putem niciodată pătrunde, pentru care nu există vreo cunoaștere directă, în legătură cu care facem numeroase presupuneri cu ajutorul cuvintelor și chiar al faptelor, care, și unele și altele, ne dau numai informații neîndestulătoare și de altminteri. Contradictorii, o umbră în care ne putem, rând pe rând, închipui cu aceeași plauzibilitate că lucește ura și dragostea.

O iubeam cu adevărat pe doamna de Cuermantes. Cea mai mare fericire pe care aș fi putut-o solicita lui Dumnezeu ar fi fost să reverse asupra-i toate nenorocirile, și astfel ruinată, despuiată. De toate privilegiile care mă

despărteau de ea, neavând nici casă în care să locuiască, nici oameni care să consimtă să o mai salute. Să vină să-mi ceară adăpost. Mi-o închipuiam făcând acest lucru. Chiar în serile în care vreo schimbare at-mosfencă sau în propria mea sănătate introduceau în conștiința mea vreun sul uitat pe care erau înscrise impresii de odinioară, în loc să profit de puterile împronătate care se trezeau în mine, în loc să le folosesc ca să descifrez în mine însumi gândurile care de obicei îmi scăpau, în loc să mă pun în sfârșit pe lucru, preferam să vorbesc cu glas tare, să gândesc într-un chip însuflețit exterior, care nu era decât un discurs și o gesticulare inutile, un întreg roman de aventuri, sterp și lipsit de adevăr, în care ducesa, căzută în mizerie, venea să mă implor pe mine, care, în urma unor împrejurări inverse, ajunsese bogat și puternic. Când petrecusem astfel ore întregi să-mi închipuiesc niște împrejurări, să rostesc frazele pe care le-aș spune ducesei întâmpinând-o sub acoperișul meu, situația rămânea aceeași; din păcate, în realitate, alesesem ca obiect al dragostei mele tocmai femeia care întrunea poate cele mai deosebite avantaje; în ai cărei ochi, din această cauză, nu puteam nădăjdui să am nici un prestigiu; căci era atât de bogată ca cel mai bogat om care n-ar fi fost nobil; fără să mai pun la socoteală acel farmec personal care o făcea să fie la modă, făcând din ea un soi de regină printre celelalte femei.

Îmi dădeam seama că-i displăceam dueându-mă în fiecare dimineață în întâmpinarea ei; dar chiar dacă aș-fi avut curajul să stau două sau trei zile fără să o văd poate că această abținere, care ar fi însemnat pentru mine un sacrificiu atât de mare, doamna de Guerman-tes nici nu și-ar fi dat seama de ea sau ar fi atribuit-o vreunei împiedicări independente de voința mea. Într-adevăr, n-aș fi putut reuși să încetez de a-i ieși în cale, decât potrivit astfel lucrurile ca să fiu în imposibilitate de a o face, căci nevoia mereu renăscândă de a o întâlni, de a fi timp de o clipă obiectul atenției sale, persoana căreia se adresa salutul ei, această nevoie era mai tare decât neplăcerea de a-i displace. Ar fi trebuit să mă îndepărtez pentru câțiva timp; dar nu aveam curajul. Lu-Cru la care m-am gândit câteodată. Îi spuneam uneori trancoisei să-mi facă bagajele, apoi îi porunceam nu-maidecit să le desfacă, ceea ce nu-i plăcea, spunea că stau „în cumpănă” căci ea folosea, când nu voia să rivalizeze cu modernii limbajul lui Saint-Simon. Și fiindcă demonul pastîșei și dorința de a nu părea demodat, alterează formele cele mai firești și sigure, Francoisf împrumutând această expresie din vocabularul fiicei sale spunea că sunt țicnit. E adevărat că-i displăcea încă și mai mult, când îi vorbeam ca stăpân. Știa că aceasta nu-mi stătea în fire și nu mi se potrivea, lucru pe care-J traducea spunând că „lucrul voit nu mă prindea”. Nu aș fi avut curajul să plec decât într-o direcție care m-ar fi apropiat de doamna de Guermantes, ceea ce nu era cu neputință. Dacă nu ar fi, într-adevăr, doar ca să mă aflu mai aproape de ea decât dimineața în stradă, singuratic, umilit, simțind eă niciunul din gândurile pe care aș fi vrut să i le adresez nu ajungea niciodată până la ea, în acest tropăit pe loc al plimbărilor inele care ar fi putut ține la infinit fără nici un rezultat – dacă m-aș duce la multe poște de doamna de Guermantes, dar la

cineva pe care să-l fi cunoscut, pe care să-l fi știut dificil în alegerea prietenilor săi și care m-ar fi apreciat, care ar putea să-i vorbească de mine, și dacă nu ar obține de la ea ceea ce voiam, cel puțin i-ar împărtăși dorințele mele, cineva grație căruia, în orice caz, numai datorită faptului că aș discuta cu el dacă s-ar putea sau nu însărcina cu cutare mesaj pentru ea, aș da reveriilor mele singuratic și mute o formă nouă, vorbită, activă, care mi s-ar părea un progres, aproape o realizare. Căci ea intervenea chiar în viața misterioasă a „Guermantci”, care era obiectul reveriei mele constante, parcă s-ar fi folosit de o pârghie, recurgând la cineva căruia nu i-ar fi interzise casa ducesei, seratele ei, conversația prelungită cu ea, nu ar fi un contact mai depărtat, ci mai efectiv decât contemplarea mea de pe stradă în fiecare dimineață.

Prietenia, admirația lui Saint-Loup pentru mine, mi se păreau nemeritate și-mi fuseseră indiferente. Deodată am pus preț pe ele, aș fi vrut ca să le fi destăinuit doamnei-de Guermantes, aș fi fost în stare să-l rog să o facă. Căci îndată ce ești îndrăgostit, ai vrea să poți destăinui femeii pe care o iubești toate micile privilegii necunoscute de care te bucuri, așa cum fac, în viață, dezmoșteniții și inoportunii. Suferi pentru că nu le cunoști, cauți să te mângâi spunându-ți că tocmai pentru că ele nu sunt vizibile, ea îmbină poate cu ideea pe care o are despre tine această posibilitate a unor avantaje care nu se văd.

Saint-Loup nu putea veni de mult timp la Paris, fie după cum spunea din pricina existențelor meseriei sale, fie mai degrabă din pricina supărărilor pe care i le pricinuia amanta sa de care fusese de două ori pe punctul să se despartă. Îmi mărturisise adesea binele pe care i l-aș face, dacă m-aș duce să-l văd în această garnizoană al cărei nume mi-a prilejuit atâta plăcere, a doua zi după ce plecase din Balbec, când am citit-o pe plicul primei scrisori pe care o primisem de la prietenul meu. Era, mai aproape de Balbec decât ne-ar fi putut face să credem peisajul cu totul continental, unul din acele orașele aristocratice și militare, înconjurate de o câmpie întinsă în care, în zilele frumoase, flutura adesea în depărtare, un soi de abur umed sonor intermitent care – asemenea unui șir de plopi desenând prin sinuozitățile sale cursul unui râu pe care nu-l vezi – destăinuiește mișcările unui regiment la manevre. Încât însăși atmosfera străzilor, a aleilor și a piețelor a sfârșit prin a contracta un soi de perpetuă vibratilitate muzicală și războinică, iar uruitul cel mai infernal al unui car sau al unui tramvai se prelungește în ea în chemări nedeslușite de trompetă, repetate la infinit, în urechile halucinate de tăcere. Orașelul nu era prea departe de Paris, astfel încât, dacă aș fi coborât din accelerat, nu m-aș fi putut întoarce acasă, ca să le regăsesc pe mama și pe bunica și să mă culc în patul meu. Îndată ce am înțeles acest lucru, frământat de o dorință dureroasă, nu am avut destulă voință să mă hotărâsc să nu mă mai întorc la Paris și să rămân în oraș; dar nici măcar atâta ca să împiedic un hamal să-mi ducă geamantanul plin la o trăsură, ca să nu adopt, pășind în urma lui, sufletul despuiat al unui călător care-și supraveghează lucrurile și pe care nici o bunică nu-l așteptă, ca să nu mă urc într-o trăsură cu dezinvoltura cuiva care, încetând de-a gândi la ce vrea, are aerul că știe ce vrea, și ca să nu dau

birjarului adresa cazărmii de cavalerie. Credeam ca Saint-Loup va veni să doarmă noaptea aceasta la hotelul unde voi trage, ca să-mi facă mai puțin chinuitor

— Guermantes r primul meu contact cu acest oraș necunoscut. Un soldat din gardă se duse să-l caute și am așteptat la poarta cazărmii în fața acestui mare bastiment ce răsuna de vântul de noiembrie, și din care, în fiecare clipă, căci era ora șase seara, ieșeau soldații doi câte doi în stradă, împleticindu-se ca și cum ar fi coborât pe pământ în vreun port exotic unde ar fi staționat pentru moment.

Saint-Loup sosi mișcându-se în toate sensurile, lăsând să-i zboare monoclul; nu spusese cine sunt, ardeam de nerăbdare să mă bucur de surprinderea și de bucuria lui.

— Ah.' ee păcat, exclamă el zărindu-mă deodată și înroșindu-se până la urechi, am intrat de serviciu pentru o săptămână' și nu voi putea ieși decât peste opt zile!

Și preocupat de ideea de a mă vedea petrecând singur această dintâi noapte, căci cunoștea mai bine ca nimeni neliniștea ce mă cuprindea seara, pe care o observase adesea și o alinase la Balbec, își întrerupse tân-guirile, ca să se întoarcă spre mine, adresându-mi mici surâsuri, priviri gingașe inegale, unele izvorând de-a dreptul din ochi, celelalte prin monoclul său și care erau toate o aluzie la emoția pe care o încerca revăzându-mă, o aluzie de asemenea la acel lucru de seamă pe care tot nu-l înțelegeam, dar care mă interesa acum, prietenia noastră.

— Doamne funde ai să te culci? Într-adevăr, nu te sfătuiesc să te duci la hotelul unde tragem de obicei, e tocmai lângă Expoziție unde vor începe serbările, va fi foarte multă lume. Nu, ar fi mai bine la hotel de Flandre, un mic palat din veacul al XVIII-lea cu tapițerii vechi. „Face” într-adevăr o locuință istorică.

Saint-Loup întrebuița cu orice ocazie acest cuvânt „face” în loc de „a avea aerul”, pentru că limba orală, ca și cea scrisă, simte din timp în timp nevoia acestor alterații ale înțelesului cuvintelor, ale acestor rafinamente în expresii. După cum gazetarii ignorează adesea din ce școală literară' purced frazele distinse de care se folosesc, în același chip, vocabularul, chiar dicțiunea lui Saint-Loup erau alcătuite din imitația a trei esteți deosebiți din care nu cunoștea pe niciunul, dar ale căror moduri de limbaj îi fuseseră inculcate indirect. „De altminteri, Jncheie el, acest hotel este destul de bine adaptat hiperesteziei dumentale auditive. Nu vei avea vecini. Recunosc că acesta este un avantaj mărunț și cum, la urma urmei, mâine poate sosi alt călător, nu ar merita osteneala să alegi acest hotel pentru niște rezultate nesigure. Nu, ți-l recomand tocmai din pricina aspectului. Odăile sunt. Destul de simpatic, toate mobilele vechi și confortabile, are ceva liniștitor”. Dar în cesmă privește pe mine, mai puțin artist decât Saint-Loup, plăcerea pe care o poate oferi o casă frumoasă era superficială, aproape nulă, și nu-mi putea potoli neliniștea care se cuibărea în mine, tot atât de neplăcută ca aceea care mă cuprindea

odinioară la Combray când mama venea să-mi spună noapte bună, la Balbec în camera mea prea înaltă și care mirosea a vetivar, aceea pe care o încercasem în ziua sosirii mele; Saint-Loup desluși acest simțământ din privirea mea fixă.

— Dar mult îți mai pasă, bietul meu amic, de acest palat frumos, ești atât de palid; îți vorbesc ca un dobi toc, de niște tapițerii pe care nici nu vei avea inima să le privești. Cunosco odaia în care vei fi găzduit în ce mă privește o găsesc foarte veselă, dar îmi dau foarte bine seama că atunci când e vorba de dumneata, cu sensibili tatea dumitale, lucrurile stau altfel. Să nu crezi că nu înțeleg, deși nu încerc același sentiment, dar mă pot foarte bine pune în locul dumitale.

Un subofițer care încerca un cal în curte, în preocuparea lui de a-l face să sară niște obstacole, nu răspundea la saluturile soldaților, dar improșca cu rafale de înjurături pe cei ce i se așezau în cale, adresă în acest moment un surâs lui Saint-Loup și băgând de seamă, 'abia atunci că acesta stătea cu un prieten, salută. Dar calul său se ridică în toată înălțimea, spumegând. Saint-Loup se năpusti asupra-i, îl luă de dârlogi, reuși să-l potolească și se întoarse la mine.

— Da, îmi spuse el, te încredințez că-mi dau seama că ceea ce încerci mă face să sufăr; sunt nenorocit, adău gă el, punându-mi afectuos mâna pe umăr, gândindu-mă că rămânând cu dumneata, stând cu dumneata de vorbă

Până dimineață poate te-aș fi putut scăpa întrucâtva de tristețea dumitale. Ți-aș împrumuta niște cărți, dar în starea în care te afli nu vei putea să citești. Nici nu voi reuși să mă înlocuiesc altcineva, am mai făcut-o de două ori, pentru că-mi venise fetița.'

Și-și încruntă sprinceană din pricina plictiselii cit și din pricina străduinței de-a căuta, ca un medic, ce leac ar putea aplica bolii mele.

— Du-te de fă numaidecât foc în odaia mea, spuse el unui soldat care trecea. Mai repede, mișcă-te!

Apoi se întoarse din nou spre mine, iar monoculul și privirea sa făceau aluzie la marea noastră prietenie:

— Nu e cu puțință.' Dumneata aici, în cazarma asta unde m-am gândit atâta la vizita asta, nu-mi vine să-mi „cred ochilor, cred că visez. La urma urmelor, nu e așa. Că te simți mai sănătos? Ai să-mi vorbești îndată de toate astea. Vom urca la mine, să nu rămânem prea mult timp în curte, e un vânt atât de puternic, eu nici nu-l mai simt, dar dumitale, care nu ești obișnuit, mi-e teamă să nu-ți fie frig. Te-ai pus pe lucru? Nu? Ce om ciudat! Dacă aș avea înclinările dumitale, cred că aș scrie de dimineață până seară. Te amuză mai degrabă să nu faci nimic. Ce nenorocire că oamenii mediocri, ca mine sunt totdeauna dispuși să muncească, câtă vreme cei ce ar fi în stare nu vor. Nici nu te-am întrebat ce face bunica dumitale. Nu mă despart niciodată de volumul de Proudhon pe care mi l-a dăruit.

Un ofițer, înalt, frumos, maiestuos, se ivi cu pași înceți și solemni de pe o scară. Saint-Loup îl salută și-și imobiliza veșnica instabilitate a trupului său în timpul cât ducea mâna la chipiu. Dar o dusesese cu atâta putere, în-dreptându-

se cu o mișcare atât de seacă, iar după ce termină salutul o făcu să cadă din nou printr-o declanșare atât de bruscă, schimbând toate pozițiile umărului, ale piciorului și ale monoclului, încât această clipă nu fu una de nemișcare ci mai degrabă una de o tensiune vibrantă în care se neutralizau mișcările excesive care se produsese și acelea care aveau să înceapă. Intre timp, ofițerul, fără să se apropie, liniștit, binevoitor, demn, imperial, înfățișând în fond tocmai opusul lui Saint-Loup, ridică și el, dar fără să se grăbească, mâna spre chipiul sau.

— Trebuie să spun un cuvânt căpitanului, îmi șopti Saint-Loup, fii atât de drăguț și treci de mă așteaptă în odaia mea, a doua la dreapta, la etajul al treilea, te urmez peste o clipă., Pornind în pas de asalt, precedat de monoclul său care zbura în toate sensurile, se duse țintă spre căpitanul demn și lent, al cărui cal fu adus în acest moment și care, înainte de-a se pregăti să-l încalce, dădea câteva ordine cu gesturi de-o noblețe studiată ca într-un tablou istoric și ca și cum avea să plece la o luptă din timpul primului Imperiu, câtă vreme se întorcea acasă, în locuința pe care o închiriasse pe timpul cât va rămâne la'Doncieres și care era situată într-o piață, numită, ca printr-o ironie anticipată adresată acestui na-poleonid, Piața Republicii! Începusem să urc scara, ris-când să alunec la fiecare pas pe aceste trepte bătute cu cuie, zăream dormitoarele cu pereții goi, cu îndoita ainiere a paturilor și a pachetajelor Cineva mi-a arătat odaia lui Saint-Loup. Am rămas o clipă în fața ușii închise, căci auzeam mișcându-se ceva; un obiect mișca, altul cădea; simțeam că odaia nu era goală, că era cineva în ea. Dar nu era decât focul care ardea. Nu putea arde liniștit, deplasa buștenii cu multă neîndemânare. Am intrat; focul făcu să se rostogolească un buștean, în timp ce altul afuma. Chiar când nu mișca, întocmai ca oamenii vulgari emitea tot timpul niște zgomote datorite focului, dar care, dacă m-aș fi aflat de cealaltă parte a peretelui, aș fi crezut că erau iscate de cineva care-și ștergea nasul și umbra. În sfârșit, am luat loc în odaie. Niște tapete liberty și niște stofe vechi, germane din veacul al XVIII-lea o fereau de mirosul răspândit de restul clădirii, ordinar, searbăd și coruptibil ca acela de pâine Tieagră. Aici, în această cameră drăguță, aș fi cinat și aș fi dormit fericit și liniștit. Saint-Loup parcă era prezent, grație cărților de studiu care se învecinau pe masa lui cu o seamă de fotografii, printre care am recunoscut-o pe a mea și pe aceea a doamnei de Guermantes, grație focului care sfârșise prin a se deprinde cu căminul și care, asemenea unui animal culcat într-o așteptare plină de râvnă, tăcută și credincioasă, lăsa să cadă numai din când în când câte un tăciune care se fărâmița sau lungea

1 Efecte soldățești cu o flacăra peretele căminului. Am auzit tic-tacul ceasornicului lui Saint-Loup' care nu trebuia să fie departe de mine. Acest tic-tac își schimba în fiecare moment locul, căci nu vedeam ceasornicul; mi se părea că vine din spate, din față, din dreapta, din stânga, stingându-se uneori ca și cum ar fi fost foarte departe. Deodată am descoperit ceasornicul pe masă. Atunci am auzit tic-tacul într-un loc fix, de unde nu s-a mai mișcat. Cel puțin credeam că-l aud din acest loc; nu-l auzeam acolo, îl vedeam acolo, căci sunetele nu pot fi situate în spațiu. Cel puțin le legăm de unele mișcări și,

datorită acestui fapt, au utilitatea de-a ni le face presimțite, de-a părea că le fac necesare și firești. Sigur, se întâmplă uneori că un bolnav căruia i s-au astupat ermetic urechile nu mai aude zgomotul unui foc ca acela care sporovăia în acest moment în căminul lui Saint-Loup, în timp ce se căznea să facă tăciuni și cenușă pe care le lăsa apoi să cadă în coșul său, nu mai aude nici trecând tramvaiele a căror muzică își lua zborul, la intervale regulate, pe piața mare din Doncieres. Chiar dacă bolnavul ar citi, paginile s-ar întoarce tăcute ca și cum ar fi frunzărite de un zeu. Vuietul înăbușit al unei băi care se umple, se atenuază, se estompează și se depărtează ca un ciripit ceresc. Reculul zgomotului, amortizarea lui; îl văduvesc de orice putere agresivă la adresa noastră; mai adineauri înnebuniți de niște lovituri de ciocan care parcă zguduiau tavanul deasupra capului nostru, acum ne complăcem să le culegem, ușoare, mângâietoare, depărtate ca foșnetul unui frunziș care se hârjonește pe șosea cu zefirul. Faci pasiențe cu niște cărți pe care nu le auzi, astfel încât crezi că nici nu le-ai atins, că se mișcă singure, și au început să se joace cu noi preîntâmpinându-ne dorința de-a ne juca cu ele. În această privință, ne putem întreba dacă, în ce privește de Dragoste (să adăugăm chiar Dragostei, dragostea de viață, dragostea de glorie, căci pare-se că sunt oameni care cunosc aceste două sentimente), nu ar trebui să ne purtăm ca cei ce, vrând să se' ferească de zgomot în loc să se roage să înceteze, își astupă urechile; și, imitându-i, ne îndreptăm în noi înșine atenția, apărarea, nedându-le ființa exterioară drept obiectiv de înfrânat, ci capacitatea noastră de-a suferi din pricina ei.

Ca să mă întorc la sunet, dacă am mai îngroșa unul din ghemotoacele care astupă tubul auditiv, ele silesc la un pianissimo pe fata care cânta deasupra capului nostru o arie zgomotoasă; dacă am unge unul din aceste ghemotoace cu o substanță grasă, toată casa s-ar supune despotismului ei, legile ei extinzându-se chiar în afară. Pianissimul nu mai e suficient, ghemotocul închide instantaneu pianul și lecția de muzică ia pe neașteptate sfârșit; domnul care pășea pe deasupra capului nostru își curmă deodată rondul: circulația trăsurilor și a tramvaielor e întreruptă ca și cum s-ar aștepta sosirea unui șef de stat. Această atenuare a sunetelor tulbură chiar somnul, în loc să-l ocrotească. Nu mai departe decât ieri, zgomotele neîncetate, descriindu-ne într-un chip continuu mișcările de pe stradă și din casă, sfârșeau prin a ne adormi ca o carte plicticoasă; astăzi, la suprafața tăcerii care ne învăluie, o izbitură, mai puternică decât altele, reușește să fie deslușită, ușoară ca un oftat, fără nici o legătură cu alt sunet, tainică; iar cererea unei explicații pe care o degajă ajunge să ne trezească. Dacă scoți pentru moment bolnavului ghemotoacele suprapuse pe timpanul său, deodată lumina, soarele plin al sunetului se arată din nou, orbitor, renaște în univers; hoarda zgomotelor exilate se întoarce în graba mare, asiguri, ca și cum ar fi psalmodiate de niște îngeri muzicali, la reînvierea vocilor. Străzile goale se umplu o clipă cu aripile repezi și succesive ale tramvaielor cântătoare. Iar bolnavul nu zămislește în odaia sa focul, ca Prometeu, ci zgomotul focului. Îndesind, slăbind

tampoanele de vată, e ca și cum ai acționa rând pe rând una sau alta din cele două pedale pe care le-ai adăugat sonorității lumii din afară.

Dar există și suprimări de zgomote care nu sunt momentane. Acela care a surzit de-a binelea nici nu poate măcar încălzi în apropierea lui o ulcică cu lapte, fără să trebuiască să pândească cu ochii, pe capacul deschis, reflexul alb, hiperboreean, ca acela al unei vijelii de zăpadă și care este semnul prevestitor de care e bine să ascuți scoțând, ca Dumnezeu oprind valurile, priza electrică; căci oul ascendent și spasmodic al laptelui ce fierbe se umflă în câteva zvâcneli piezișe, mărește, rotunjește câteva pânze în parte răsturnate pe care le cutase caimacul, aruncă în furtună una de sidef și pe care întreruperea curentilor, dacă vijelia electrică este oprita la timp, le va face să se învârtă toate în jurul lor și le va abate din drum, transformate în petale de magnolia. Dar dacă bolnavul n-a luat destul de repede precauțiunile trebuincioase, în curând cărțile sale și ceasornicul Sau, înghițite, abia se vor mai ivi dintr-o mare albă după acest puhoi lăptos, ar fi silit să cheme în ajutor bătrâna lui servitoare care, chiar dacă el ar fi un ilustru om politic sau un mare scriitor, i-ar spune că n-are mai multă minte decât un copil de cinci ani. În alte clipe, în odaia magică, în fața ușii închise și-a făcut apariția o persoană care nu era aici mai adineauri, un musafir pe care nu l-ai auzit intrând, care face numai niște gesturi ca într-unui din acele mici teatre de păpuși, atât de odihnitoare pentru cei ce s-au dezgustat de limbajul vorbit. Și pentru acest surd de-a binelea cum pierderea unui simț adaugă tot atâta frumusețe lumii ca și dobândirea lui, el se plimbă acum cu deliciu pe un pământ aproape edenic pe care sunetul încă n-a fost creat. Cele mai înalte cascade, desfășurându-și numai pentru ochii săi pânza de cristal, mai liniștite decât marea nemișcată, limpezi ca niște cataracte ale raiului. După cum zgomotul era pentru el, înainte de a fi surzit, forma perceptibilă a cauzei unei mișcări, obiectele mișcate fără zgomot par a fi mișcate fără pricină; despuiate de orice însușire sonoră, ele vădesc o activitate spontană, parcă trăiesc; se mișcă, se imobilizează iau foc din senin. Zboară din senin ca niște monștri înaripați ai preistoriei. În casa singuratică și fără vecini a surdului, serviciul care, înainte ca betesugul să fi fost complet, vădea mai multă rezervă, se făcea pe tăcute, este asigurat acum, întrucâtva pe ascuns, de niște muți, așa cum i se întâmplă vreunui rege din basme. Ca pe scenă, monumentul pe care surdul îl vede așșderi de la fereastra lui – cazarmă, biserică, primărie – nu este decât un decor. Dacă acesta se năruiește cândva' va putea emite un nor de praf și dărâmături vizibile; dar încă și mai puțin material decât un palat de teatru, ale el va cădea în univercărui dimensiuni nici nu le are, sul magic, fără ca prăbușirea pietrelor sale grele cioplite să întunece, cu vulgaritatea vreunui zgomot, castitatea tăcerii.

Aceea, cu mult mai relativă care domnea în odăița militară în care mă aflam acum, fu tulburată. Ușa se deschise și Saint-Loup, lăsând să-i cadă monoculul, intră vioi.

— Ah! Robert, ce bine se simte omul la dumneata; ce bine ar fi dacă i-ar fi îngăduit să cineză, să doarmă aici.

Lipsite de griji, comunitate ca-forma acțiunii, aceeași fanfară într-adevăr, dacă acest lucru n-ar fi fost oprit, ce odihnă fără tristețe aș fi gustat aici, ocrotit de acea atmosferă de liniște, de bună pază și de veselie pe care o întrețineau mii de voințe rânduite și mii de minți nepăsătoare în acea mare re este o cazarmă unde, timpul luând clopotul trist al orelor era înlocuit de veselă a acelor chemări a căror amintire sonoră plutea veșnic pe caldarâmul orașului, fărmițată și pulverulentă – voce sigură că va fi ascultată, și muzicală, căci nu era numai porunca autorității la ascultare, ci și a înțelepciunii la fericire.

Ah! Ai prefera să te culci aici cu mine, decât să te duci singur la hotel, îmi spuse Saint-Loup râzând.

Oh! Robert, ești crud întâmpinându-mi dorința cu ironie, i-am spus, de vreme ce știi că este cu neputință și voi suferi atât de mult acolo.

Mă măgulești, îmi spuse el, căci eu însumi m-am gândit că ai prefera să rămâi aici astă-seară. Tocmai mă dusesem să solicit această favoare căpitanului.

Și ți-a îngăduit? Am exclamat.

Fără nici o greutate.

Oh! Îl ador!

Nu, e prea mult. Acum, lasă-mă să chem ordo nanța, ca să se ocupe de cina noastră, adăugă el, în timp ce întorceam capul ca să-mi ascund lacrimile.

De mai multe ori intrară unul sau altul din camarazii lui Saint-Loup, pe care-i punea pe goană.

— Haide, șterge-o!

L-am rugat să nu-i gonească.

M în Oc

Te-ar plictisi; sunt oameni cu totul incuți, care nu au subiect de discuție decât cursele și pansajul. Mi-ar strica chiar și mie aceste clipe atât de prețioase pe care le-am dorit atât de mult. Bagă de seamă, dacă vorbesc de mediocritatea camarazilor mei, nu vreau să spun că orice militar e lipsit de intelectualitate. Ba dimpotrivă.

Avem un maior, care e un om admirabil. A făcut un curs în care istoria militară e tratată ca o demonstrație, ca un soi de algebră. Chiar din punct de vedere esetic, e de o frumusețe rând pe rând inductivă și deductivă, la care n-ai fi insensibil.

Nu e cumva căpitanul care mi-a îngăduit să rămân aici?

— Nu, slavă Domnului, căci omul pe care-l „adori” pentru atâta lucru e cel mai mare imbecil pe care l-a răbdat cândva pământul. Este foarte bun când e vorba să se ocupe de hrana și de ținuta trupei; petrece ore întregi cu plutonierul major și cu maestrul croitor. As-ta-i mentalitatea lui. Disprețuiește de altminteri mult, ca toată lumea, pe maiorul admirabil de care-ți vorbesc, pe care nimeni nu-l frecventează, pentru că este francmason și nu se spovedește. Principele de Borodino n-ar primi niciodată în casa lui pe acest mic burghez. Ceea ce este oricum mare curaj din partea cuiva al cărui străbunic era plugar și care, dacă n-ar fi fost războaiele lui Napoleon, ar fi pesemne și el tot plugar. De

altminteri, își dă oarecum seama de situația lui ambiguă în societate. Acest pretins principe abia se duce la Jockey-Club, atât de stingherit este, adăugă Robert care. Fiind împins de același spirit de imitație de-a adopta teoriile sociale ale dascălilor și prejudecățile moderne ale părinților săi, îmbina fără să-și dea seama dragostea pentru democrație cu disprețul pentru nobilimea Imperiului. Priveam fotografia mătușii sale și gândul că Saint-Loup, posedând această fotografie, poate s-ar hotărî să mi-o dea, mă făcu să-l îndrăgesc și mai mult și să doresc să-i fac mii de servicii care mi se păreau puțin în schimbul ei. Căci această fotografie era ca o întâlnire mai mult, adăugată aceluia pe care le mai avusesem cu doamna de Guermantes, ba mai mult, o întâlnire prelungită, ca și cum, datorită unui progres neașteptat al relațiilor noastre, ea s-ar fi oprit lângă mine, purtând o pălărie de grădină, și m-ar fi lăsat întâia oară să privesc în voie ace! Obraz, acel cot al cefii, acel colț al sprâncenelor (care-mi fuseseră până acum ascunse de repeziciunea trecerii ei, de buimăceala impresiilor mele, de nestatornicia amintirii); iar contemplarea lor, ca și aceea a gâtului și a brațelor unei femei pe care n-aș fi văzut-o niciodată decât în rochie închisă până sus, era pentru mine o descoperire voluptoasă, o favoare. Voi putea studia acolo aceste linii a căror privire mi se părea aproape interzisă, ca într-un tratat a singurei geometrii care ar fi avut valoare în ochii mei. Mai târziu, privindu-l pe Robert, mi-am dat seama că și el era întrucâtva ca o fotografie a mătușii sale, și datorită unui mister aproape tot atât de emoționat pentru mine, căci dacă figura lui nu fusese reprodusă de-a dreptul după figura ei, amân-doi aveau totuși o origine comună. Trăsăturile ducesei de Guermantes înfipite în viziunea mea de la Combray, nasul ca pliscul unui șoim, ochii vii păreau că slujiseră așîșderi la croiala – într-alt exemplar asemănător și plâpând, cu o piele prea fină – chipului lui Robert care se putea cât pe-acum suprapune aceluia al mătușii sale. Priveam cu invidie aceste trăsături caracteristice Guermanților, a acestui neam care stăruie atât de deosebit în mijlocul unei lumi în care nu se pierde, și în care a rămas izolat în minunata lui glorie ornitologică, fiindcă pare a purcede din epocile mitologiei, din unirea unei zeițe cu o pasăre.

Fără să-i cunoască cauzele, Robert era mișcat de înduioșarea mea care sporea de altminteri grație tihnei prilejuite de foc și de vinul de Champagne care-mi îmbrobonea în același timp fruntea cu picături de sudoare și ochii cu lacrimi; el stropea prepelițele; iar eu le mâncam cu minunarea unui profan, de orice soi ar fi, care găsește într-o anumită viață pe care nu o cunoștea ceea ce credea că ea exclude (de pildă ca a unui liber-cugetător căruia i s-ar servi un prânz delicios într-un presbiteriu). Iar a doua zi dimineața, când m-am trezit, m-am dus să arunc pe fereastra lui Saint-Loup care, fiind la mare înălțime, ofere o priveliște a întregii regiuni, o privire plină de curiozitate ca să fac cunoștință cu vecina mea, câmpia, pe care nu o putusem zări în ajun, căci sosisem prea târziu, la ora la care dormea dusă în noapte. Dar oricât de devreme s-ar fi trezit ea, n-am văzut-o totuși când am deschis fereastra, așa cum o (vezi de la fereastra unui castel, dinspre un eleșteu, decât încotoșmănită și a-cum în gingașa și dalba ei 'rochie matinală de ceață, care nu-mi îngăduie

să deosebesc aproape nimic. Dar știam că înainte ca soldații, care se ocupau de cai în curte, să fi terminat pansajul, ea o va fi dezbrăcat. Până a-tunci, nu puteam vedea decât un colnic sterp, înălțându-și spre cazarmă spinarea-i despuiată de umbră, pipernicită și, zbârcită. Nu-mi mai dezlipeam ochii, prin perdelele brodate cu promoroacă, de pe acest străin care mă privea întâia oară. Dar când m-am obișnuit să vin la cazarmă, conștiinței că acest colnic era acolo, mai real, așadar, chiar când nu-l vedeam, decât hotelul Balbec, decât casa noastră din Paris, la care mă gândeam ca la niște absenți, ca la niște morți, adică fără să mai cred în existența lor, se datora împrejurarea că, chiar fără să-mi fi dat seama, forma lui reverberată se profila totdeauna pe cele mai mărunte impresii pe care le-am încercat la Doncieres și, ca să încep cu această dimineață, pe buna impresie de căldură pe care mi-o prilejui ciocolata pregătită de ordonanța lui Saint-Loup în această odaie confortabilă care avea aerul unui centru optic nimerit pentru a privi colnicul, gândul de-a face altceva decât de a-l privi și de-a mă plimba pe el fiind redus la neputință de însăși această ceață care se lăsase. Îmbibând forma colnicului, asociată cu gustul ciocolatei și cu toată urzeala gândurilor mele de atunci, a-ceastă ceață, fără să mă gândesc cătuși de puțin la ea, îmi năpădi toate gândurile pe care le depanam pe a-tunci, după cum de cutare aur inalterabil și masiv rămăseseră legate impresiile din Balbec, sau după cum prezența apropiată a scârilor exterioare de gresie negricioase îmi zugrăvea în cenușiu impresiile din Combray. Ea nu stăruia de altminteri prea mult în acea dimineață, soarele începu prin a zvârli, fără folos, împotriva-i câteva săgeți care-o împodobiră cu briliante, apoi o birui. Colnicul putu să-și ofere crupa-i cenușie rezelor care, peste o oră, când am coborât în oraș, confereau roșului frunzelor copacilor, roșului și albăstruiul afișelor electorale lipite pe ziduri, o exaltare care mă răscolea și pe mine și jnă făcea să tropăi, cântând, pe pavajele pe care mă în-frânam să nu țopăi de bucurie.

Dar, încă a doua zi, a trebuit să mă culc la hotel. Știam dinainte că în chip fatal avea să mă cuprindă acolo tristețea, ca o mireasmă de nerespirat pe care, încă de la nașterea mea, o răspândea pentru mine orice odaie nouă, adică orice odaie: nu eram prezent în aceea pe care o locuiam de obicei, gândul meu stăruia aiurea și trimitea în locul său numai obișnuința. Dșr nu puteam însărcina această slugă mai puțin simțitoare să poarte grija alor mele, pe un meleag nou, unde o precedam; unde soseam singur, unde trebuia să pun în contact cu lucrurile acel „Eu” pe care nu-l regăseam decât la răstimpuri de ani, dar totdeauna același, care nu mai evoluase de la Combray, de la întâia mea sosire la Balbec, plângând, fără să poată fi consolată, pe marginea unui cufăr desfăcut.

Or, mă înșelasem. N-am avut timpul să fiu trist, fiindcă n-am fost o clipă singur. Căci din vechiul palat rămăsese un prisos de lux, ce nu putea fi folosit într-un hotel modern, și care, desprins de orice afectare practică, dobândise în huzurul său un soi de viață: coridoare circulare, al căror du-te-vino fără, soop îl încrucișai în orice moment, vestibuluri lungi ca niște coridoare și împodobite ca niște saloane care aveau mai degrabă aerul că locuiesc acolo decât că fac parte

din locuință, pe care nu le puteai face să intre în nici un apartament, dar care dădeau târcoale celui al meu și-mi oferiră numaidecât tovărășia lor – un soi de vecini trândavi dar nicidecum zgomotoși, niște fantome subalterne ale trecutului căroră. li se îngăduise să stea fără să facă zgomot la ușa odăilor care se închiriau, și care, ori de câte ori le găseam în calea mea, îmi manifestau o politețe tăcută. În fond, ideea unei locuințe, simplu conținut al existenței noastre actuale și ferindu-ne numai de frig, de vederea altora, nu se putea nicidecum aplica acestui locaș, ansamblu de odăi, tot atât de reale ca o colonie de ființe, cu o viață, este adevărat, liniștită, dar pe care erai silit să o

J întâlnești, să o eviți, să o întâmpini, când te întorceai acasă. Înceai să nu deranjezi, și nu puteai privi fără respect marele salon care, din veacul al XVIII-lea, luase obiceiul să se întindă, între stâlpii săi de aur vechi, sub norii tavanului său pictat. Te cuprindea o curiozitate și mai familiară când era vorba de micile încăperi care-1 înconjurau, fără nici o grijă de simetrie, numeroase, mirate, alergând în dezordine până în grădina unde coborau atât de lesne prin trei trepte ciuntite.

Dacă voiam să ies sau să mă întorc fără să folosesc ascensorul, nici să fiu văzut pe scara cea mare, una mai mică, particulară, de care nu se mai folosea nimeni, îmi întindea treptele ei așezate cu atâta îndemânare una lângă alta, încât mi se părea că în gradația lor este o desă-vârșită proporție din soiul acelora care, în culori, în par-fumuri, în gusturi, ațâța adesea în noi o deosebită senzualitate. Dar a trebuit să vin aici ca să o cunosc pe aceea de a urca și de a coborî pe ea. După cum m-am dus odinioară într-6 stațiune alpină ca să aflu că actul, de obicei neperceptut, de-a respira, poate fi o voluptate constantă. Am fost scutit de această sforțare pe care ne-o acordă numai lucrurile de care ne-am folosit timp 'mai îndelungat, când am pus întâia oară picioarele pe aceste trepte, intime înainte de-a fi cunoscute, ca și cum ar fi posedat, poate depuse, încorporate în ele de meșterii din trecut pe care-i întâmpinai în fiecare zi, gingășia anticipată a unor obiceiuri pe care încă nu le contractasem și care n-ar putea decât să slăbească atunci când eu însumi mă voi fi obișnuit cu ea. Am deschis o odaie, dubla ușă se închise în urma mea, draperia introduse o liniște pe aripile căreia am încercat,, un soi de domnie amețitoare; focul ardea într-u” cămin de marmură, împodobit cu arămuri cizelate despre care ai fi greșit crezând că nu știa să înfățișeze decât arta epocii Directoratului, și un fotoliu mic și scund mă ajută să mă încălzesc tot atât de confortabil ca și cum aș fi stat ciucit pe un covor. Pereții prindeau odaia într-o strânsoare, despărțind-o de restul lumii, și ca să lase să intre în ea, ca ea să cuprindă ceea ce o făcea completă, se dădeau la o parte în fața bibliotecii, păstrau neatinsă înfundătura patului de ale cărui două părți niște coloane susțineau ușor tavanul mai înalt al alcovului. Odaia era prelungită în sensul adâncimii cu două cabinete tot. Atât de late ca ea, din care cel de-al doilea avea atârnat de perete un voluptos șir de mătâni din boabe de stânjenel, ca să înmiresmeze reculegerea pe care o căutai aci; dacă lăsam ușile deschise, în timp ce mă retrăgeam în acest din urmă refugiu, ele nu se mulțumeau să-1 întreiască, fără să fi încetat de-a fi

armonios, și nu prilejuiau numai privirii mele puțința de-a gusta plăcerea întinderii după aceea a concentrării, dar mai îmbinau plăcerea singurătății mele care stăruia inviolabilă și înceta de-a fi îngrădită, cu sentimentul libertății. Acest colț retras dădea într-o curte, frumoasă solitară pe care am fost fericit să o am vecină când am descoperit-o a doua zi dimineață, captivă între zidurile ei înalte din care nu se ivea nici o fereastră și având numai doi copaci îngălbeniți care reușeau totuși să confere cerului neprihănit o gingășie mov.

Înainte de-a mă culca, am vrut să ies din odaia mea, ca să-mi explorez domeniul feeric. Am pășit de-a lungul unei lungi galerii care-mi făcu rând pe rând omagiul a tot ce avea să-mi ofere dacă nu mi-ar fi somn, un fotoliu așezat într-un colț, un clavecin, pe o consolă o oală de faianță albastră plină cu cenușoase, și într-o ramă veche fantoma unei doamne din alte timpuri, cu părul pudrat împestrat cu flori albastre și ținând în mână un buchet de garoafe. Ajungând la capăt, peretele ei plin în care nu se deschidea nici o ușă îmi spuse naiv „acum trebuie să te întorci, dar îți dai seama, ești la tine acasă”, în timp ce covorul moale adăuga, ca să rămână dator, că dacă nu voi dormi la noapte voi putea veni foarte bine desculț, iar ferestrele fără jaluzele care dădeau în câmpie mă încredințau că vor petrece o noapte albă și că dacă aș veni la orice oră aș vrea n-aș avea să mă tem că aș trezi pe cineva. În dosul u-nei draperii am descoperit doar un mic cabinet care, oprit de perete și neputând fugi, se ascunsese acolo, foarte rușinat și mă privea spăimântat cu ferestruica lui rotundă înalbăstrită de clarul de lună. M-am culcat dar prezența plapumei de puf, a colonetelor, a micului cămin situându-mi atenția pe o treaptă pe care n-o atingea la Paris, mă împiedica să mă las în voia rostului obișnuit al reveriilor mele. Cum tocmai această stare deosebită a atenției învăluie somnul și acționează asupra-i, îl modifică, îl pune la același nivel cu cutare sau cutare serie a amintirilor noastre, imaginile care-mi umplură visurile, în această dintâi noapte, fură împrumutate de la o memorie pe de-a-ntregul deosebită de aceea pe care somnul meu o punea de obicei la contribuție. Dacă aș fi fost ispitit, dormind, să mă las târât din nou spre memoria mea obișnuită, patul cu care nu eram obișnuit, gingașa atenție pe care eram silit să o dau pozițiilor mele când mă întorceam, reușeau să îndrepte sau să mențină firul nou al visurilor mele. Cu somnul se petrece același lucru ca și cu perceperea lumii exterioare. Doar o modificare a obiceiurilor noastre îl face poetic, este de ajuns să fi adormit, dezbrăcându-ne, fără să vrem pe patul nostru, pentru ca dimensiunile somnului să se schimbe, iar frumusețea lui să fie simțită. Te trezești, ceasornicul arată că este ora patru, nu e decât ora patru dimineața, dar credem că toată ziua s-a scurs, într-atât acest somn de câteva minute și pe care nu l-am căutat, ni s-a părut că a coborât din cer, în virtutea vreunui drept divin, enorm și plin ca globul de aur al unui împărat. Dimineața, plictisit la gândul că bunicul era gata și mă aștepta să pornim în direcția Meseglise, am fost trezit de fanfara unui regiment care trecea în fiecare zi pe sub ferestrele mele. Dar în două sau trei rânduri – și mărturisesc acest lucru, căci nu poți descrie cum se cuvine viața oamenilor, dacă nu o afunzi în somnul în care e cufundată și care

o ocolește noapte de noapte ca o peninsulă înconjurată de mare – somnul interpus fu în mine destul de rezistent ca să susțină șocul muzicii, și n-am auzit nimic. În alte zile, ceda o clipă; dar catifelată încă pentru că dormise, conștiința mea, ca acele organe în prealabil anesteziolate, care nu percep o cauterizare, la început insensibilă, de cât la sfârșitul ei și ca o ușoară arsură, era atinsă doar cu gingășie de vârful ascuțite ale tilincilor care o mân-gâiau ca un nedeslușit și proaspăt zumzet matinal; după această întrerupere scurtă în care liniștea se prefăcuse în muzică, ea continua împreună cu somnul meu chiar înainte ca dragonii să fi trecut, răpindu-mi ulti-mile jerbe ce înfloreau ale buchetului țâșnitor și sonor. Iar zona conștiinței mele, pe care lujerele sale țâșniare le atinsese în treacăt, era atât de îngustă, atât de mângită de somn, încât când Saint-Loup mă întrebă mai trziu dacă auzisem muzica, nu eram sigur că sunetul fanfarei nu fusese tot atât de imaginar ca acela pe care-l auzeam ridicându-se ziua după cel mai mic zgomot deasupra caldarâmului orașului. Poate că nu-l auzisem decât într-un vis de teamă de-a fi trezit sau, dimpotrivă de-a nu fi și de-a nu vedea defilarea. Căci adesea când stăm adormit, în momentul în care gândisem, dimpotrivă, că zgomotul m-ar fi trezit, credeam încă timp de o oră că eram treaz, în timp ce moțaiam și-mi jucam mie însumi cu niște mici umbre pe ecranul somnului meu, feluritele spectacole la care mă împiedica să iau parte, dar la care aveam iluzia că asist.

Ti se întâmplă într-adevăr ca, surprins de somn, să să-vârșești doar în vis ceea ce ai fi făcut în timpul zilei, adică după inflexiunea adormirii, urmărind altă cale decât dacă ai fi fost treaz. Aceeași poveste se schimbă și are alt sfârșit. Oricum, ' lumea în care trăiești în timpul somnului este atât de deosebită, încât cei ce adorm anevoie încearcă înainte de toate să evadeze dintr-a noastră. După ce au frământat cu deznădejde, ore întregi, cu o-chii închiși, gânduri asemănătoare acelor pe care le-ar fi depănat cu ochii deschiși, redobândesc curaj dacă-și dau seama că minutul precedent a fost pe de-a-ntregul îngreuiat de un raționament în contradicție formală cu legile logicii și evidența prezentului, această scurtă „absență” înseamnă că este deschisă ușa prin care vor putea scăpa numaidecât de percepția realului, merge să facă un popas mai mult sau mai puțin departe de el, ceea ce le va prilejui un somn mai mult sau mai puțin „bun”. Dar ai făcut un pas mare când întorci spatele realului, când ajungi la primele peșteri unde „a-utosugestiile” găsesc ca niște vrăjitoare ghiveciul infernal' al bolilor închipuite sau al recrudescenței bolilor nervoase și pândesc momentul când crizele învinse în răstimpul somnului inconștient se vor descătușa cu destulă putere să-l facă să înceteze.

Nu departe de acolo este grădina oprită unde cresc, ca niște flori necunoscute, somnurile atât de deosebite unele de altele, somnul ciumăfaiei, al cânepei indiene, al

~ Guermantes numeroaselor extrase ale eterului, somnul mătrăgunej al opiumului, al valerianei, flori ce stau închise până Z ziua când necunoscutul predestinat va veni să le atingă, să le facă să se deschidă, și să risipească ore întregi mu reasma visurilor lor deosebite, într-o ființă surprinsă și uimită. În

fundul grădinii se află mânăstirea cu ferestrele deschise unde auzi repetându-se lecțiile învățate înainte de-a fi adormit și pe care nu le vei ști de-cât când te vei trezi; câtă vreme, prevestire a trezirii, acest deșteptător lăuntric pe care preocuparea noastră l-a potrivit atât de bine încât când menajera noastră va veni să ne spună „e șapte dimineața”, ne va găsi gata, face să răsune tic-tacul său. De pereții întunecoși ai a-cestei odăi care se deschide peste visuri, și unde se fră-mântă mereu acea uitare a supărărilor din dragoste a cărei sarcină ce reîncepe grabnic este uneori întreruptă și slăbită de un coșmar plin de reminiscențe, atârnă, chiar după ce te-ai trezit, amintirile visurilor, dar atât de întunecate încât adesea le zărim întâia oară numai în plină după-amiază, când raza unei idei asemănătoare le izbește întâmplător; unele de o limpezime armonioasă în timp ce dormeai, dar ajungând atât de nerecunoscut încât, deoarece nu ne-am dat seama de ele nu putem de-cât să ne grăbim să le restituim pământului, ca pe niște marți care s-au descompus prea repede sau ca pe niște obiecte atât de greu lovite și aproape făcute praf, încât cel mai îndemânatic meșter nu ar putea să le dea o formă, să scoată ceva din ele.

Lângă grilaj este cariera unde somnurile adinei vin să caute substanțele care-i acoperă mintea cu niște învelișuri atât de tari încât, pentru a-l trezi pe cel ce doarme, propria sa voință este silită, chiar într-o dimineață însorită, să izbească cu lovituri puternice de secure, ca un tânăr Siegfried. Dincolo de acestea sunt coșmarurile despre care medicii pretind, în mod stupid, că obolesc mai mult decât nesomnul, câtă vreme dimpotrivă, ele îngăduie gânditorului să fugă de atenție; coșmarurile cu albumele' lor fanteziste, în care părinții noștri care au murit, tocmai suferă un grav accident care nu exclude o grabnică însănătoșire. Până atunci, îi ținem într-o cușcă mică de șoareci unde sunt mai mici decât șoricelii albi, și acoperiți cu niște coj mari, roșii, în care stă înfipță câte o pană, ne' țin fi discursuri ciceronice. Lângă acest album se află discul

1 deșteptării ce se învârte grație căruia încercăm o clipă

— Plictiseala că trebuie să ne întoarcem numaidecât într-o casă distrusă de cincizeci de ani și a cărei imagine e ștearsă pe măsură ce somnul se îndepărtează, de mai multe ' altele, înainte de a ajunge la aceea care se înfățișează numai când discul s-a oprit și care coincide cu aceea pe care o vom vedea cu ochii deschiși.

Uneori nu auzisem nimic, fiind cufundat într-unui din acele somnuri în care cazi ca într-o groapă din care ești foarte fericit că ești scos ceva mai târziu, greoi, supra-alimentat, mistuind tot ce ne-au adus, ca nimfele care-i hrăneau pe Hercule, acele îndemânaticе puteri vegetative, a căror activitate este îndoită în timp ce dormim. Acestuia i se spune somn de plumb; pare-se că, la răspas de câteva clipe după ce asemenea somn a încetat, tu însuți ai ajuns un simplu om de plumb. Nu mai ești nimeni. Cum se face că atunci, căutându-ți gândul, personalitatea, așa cum cauți un obiect pierdut, sfârșești prin a-ți regăsi propriul tău „eu” mai degrabă decât pe oricare altul? De ce, când te apuci din nou să cugeți, nu se încarnează în noi altă personalitate decât cea anterioară?

Nu-ți dai seamă ce anume dictează alegerea și pentru ce, dintre milioanele de făpturi omenești care ai putea fi, pui mâna tocmai pe acela care erai în ajun? Cine ne călăuzește oare, când a avut într-adevăr loc o întrerupere (fie că somnul a fost complet, sau visurile pe de-a-ntregul diferite de noi)? A fost 9 moarte adevărată, ca și când. Inima a încetat să mai bată și tracțiunile ritmate ale limbii ne reînsuflețesc. Fără îndoială, chiar dacă n-am fi văzut-o decât o dată, odaia trezește niște amintiri de care atârnă cele mai vechi; sau dormeau cumva vreunele în noi înșine, despre care ne dăm seama? Învierea cu ocazia deșteptării – după acest binefăcător acces de alienație mintală care este somnul – trebuie să semene la urma urmelor cu ceea ce se petrece când dai din nou de un nume, de un vers, de un refren uitat. Poate că învierea sufletului după moarte poate fi concepută ca un fenomen al memoriei.

Sfârșisem sa două tuse aer, într-o mai eru i roz care privesc alta decât ja pPn a p, la un b m ° Chpă i -Pe cineva de

Preocupările ele Știam că dacă ele erau mai tari decât mine, el era mai tare decât ele și atenția mea se desprindea de pe ele și se îndrepta spre el, care avea să hotărască. Abia intrase și mă învăluiseră cu aerul curat în care desfășura atâta activitate încă de dimineață, mediu vital foarte deosebit de odaia mea și cu care mă adaptam numaidecât prin reacțiuni potrivite. Nădăjduiesc că nu te-ai supărat pe mine că te-am deranjat, niă frământă ceva, trebuie să fi ghicit.

Cătuși de puțin, m-am gândit doar că doreai să mă vezi, ceea ce am găsit foarte drăguț din parte-ți. Am fost

* încântat că ai trimis după mine. Ce s-a întâmplat? Nu-ți sunt boii acasă? Cu ee-ți pot fi de folos?

Asculta explicațiile mele, răspundea cu precizie; dar chiar înainte de-a fi vorbit, mă făcuse deopotrivă cu el; puse față în față cu ocupațiile sale importante care-l făceau să fie atât de grăbit, atât de sprinten, atât de mulțumit, plictiselile care mă împiedicau mai adineauri de-a sta o clipă fără să sufăr, mi se păreau, ca și lui, neglijabile; eram ca un om care, neputând deschide ochii de câteva zile, cheamă un medic care-i dă la o parte cu îndemănare și gingășie pleoapele, îi scoate și-i arată un fir de nisip; bolnavul e vindecat și liniștit. Toate plictiselile mele se soluționau cu o telegramă pe care Saint-Loup își lua însărcinarea să o dea. Viața mi se părea atât de diferită, atât de frumoasă, eram scăldat într-un belșug de putere, încât voiam să acționez.

— Ce faci acum? Îl întrebam pe Saint-Loup.

Am să te părăsesc, plecăm peste trei sferturi de

*ră și nu pot lipsi.

Atunci, te-a încurcat mult faptul că ai venit?

Nu, nu! M-a încurcat cătuși de puțin, căpitanul a fost foarte drăguț, a spus că de vreme ce era pentru dum neata, trebuie să mă duc, dar, în sfârșit, nu vreau să am aerul că abuzez.

Dar dacă m-aș scula repede și m-aș duce în direcția unde vă duceți la manevre, m-ar interesa mult, și

Poate că am putea sta de vorbă în pauze.

Nu te sfătuiesc, ai stat treaz, ți-ai bătut capul

Pentru ceva, care, te încredințez, n-are nici o importanță, dar acum când nu te mai frământă, întoarce-te la perna dumitale și dormi, căci somnul e un foarte bun leac împotriva demineralizării celulelor dumitale nervoase; nu adormi prea repede, căci blestemata noastră de muzică va trece pe sub ferestrele dumitale; dar îndată după aceea, cred că vei avea liniște, și ne vom întâlni diseară la cină. Dar ceva mai, târziu, mă duceam adesea să-l văd la regiment făcând serviciul în companie, când am început să mă interesez de teoriile militare pe care le dezvoltai, la cină, prietenii lui Saint-Loup și când a devenit dorința zilelor mele de-a vedea mai de aproape pe diferiții lor comandanți, ca cineva care face din muzică studiul său de căpetenie și audiază concertele, încearcă plăcerea de-a frecventa cafenelele unde ești în contact cu viața muzicanților din orchestră. Trebuia să fac lungi marșuri ca să ajung la terenul de exercițiu. Seara, după cină, nevoia de somn făcea uneori să-mi cadă capul ca o amețală. A, 1 doua zi, îmi dădeam seama că nu auzisem fanfara, după cum la Balbec nu auzisem concertul plajei a doua zi după serile în care Saint-Loup mă dusese să cinez la Rivebelle. Iar în clipa în care vream să mă scol, încercam, cu desfătare, incapacitatea de-a o face; mă simțeam legat de un pământ nevăzut și adânc prin articulațiile, pe care oboseala mi le făcea simțite, ale firisoarelor musculoase și hrănitoare. Mă simțeam plin de putere, viața se așter-nea mai lungă înainte-mi; căci îndepărtasem până și oboselile zdravene ale copilăriei mele petrecute la Com-bray, în ziua următoare acelora când nqi plimbam în direcția Guermantes. Poeții pretind că regăsim o clipă ceea ce am fost odinioară, întorcându-ne în cutare casă, în cutare grădină, în care am trăit în tinerețe. Acestea sunt pelerinaje foarte riscante și de pe urma cărora te alegi cu tot atâtea decepții pe câte succese. E mai bine să găsim în noi înșine locurile fixe, contemporane unor ani diferiți, în care scop ne poate sluji în oarecare măsură oboseala care urmează după o noapte bine dormită. Dar acestea cel puțin, ca să ne facă să coborâm în galeriile cele mai subterane ale somnului, acelea în care nici o răsfrângere din ajun, nici o licărire a memoriei nu mai

l minează monologul lăuntric, admițând că el însuși nu 'ncetează, întorc atât de bine solul și tuful trupului nostru încât n prilejuiesc regăsirea grădinii în care am copilărit, acolo unde mușchii noștri își înfig și-și răsucesc ramificațiile și aspiră la o viață nouă. Nu e necesar să călătorim ca să o revedem, trebuie să coborâm ca să o regăsim. Ceea ce pământul a acoperit nu mai este deasupra lui, ci sub el, excursia nu mai este îndestulătoare ca să vizitezi orașul mort, sunt necesare săpăturile. Dar se va vedea măsura în care unele impresii fugare și în-tâmplătoare te aduc iarăși încă și mai bine spre _ trecut, cu o precizie mai fină, într-un zbor mai lin, mai nematerial, mai amețitor, mai infailibil, mai nemuritor, decât acestedislocări organice.

Uneori, oboseala mea era încă și mai mare; urmărisem, fără să mă fi putut culca, mai multe zile în șir manevrele. Ce binecuvântată era atunci întoarcerea la hotel! Intrând în patul meu, mi se părea că scăpasem de niște vrăjitori, de niște vraci, ca cei ce populează „romanele” apreciate din veacul al

XVII-lea Somnul și trândăvia mea târzie de a doua zi nu mai erau decât un fermecător basm cu zâne. Încântător; poate și binefăcător. Îmi spuneam că cele mai cumplite suferinți își au adăpostul lor, că, în lipsă de mai bine, poți totdeauna afla odihnă. Aceste gânduri mă duceau foarte departe.

În zilele de repaus, dar când Saint-Loup nu putea totuși ieși, mă duceam adesea să-l văd la cazarmă, care era departe; trebuia să ies din oraș, să trec viaductul, de ale cărui amândouă părți mi se oferea o vastă priveliște. O briză puternică adia aproape totdeauna pe aceste locuri înalte și umplea clădirile cartierului care vâjâiau mereu ca un sălaș al vânturilor. În timp ce el era ocupat cu vreun serviciu, îl așteptam pe Robert în fața ușii odăii lui sau în sufragerie stând de vorbă cu cutare din prietenii săi cărora mă prezentase (și pe care m-am dus apoi să-l văd uneori chiar când el nu urma să fie acolo), văzând pe fereastră la o sută de metri sub mine câmpia golașă, dar brăzdată ici și colo de semănături noi, adesea încă udate de ploaie și luminate de soare, care alcătuiau flișt fâșii verzi de un luciș și de o limpezime străvezie

I de emaliu, mi se întâmpla să aud vorbindu-se de el; și mi-am putut da repede seama cât era de iubit și popular La unii angajați, aparținând altor escadroane, tineri bur. Ghezi bogați care vedeau înalta societate aristocratici numai din afară și fără să pătrundă în ea, simpatia pe care o trezea în ei ceea ce știau ei despre caracterul lui Saint-Loup, era sporită/de prestigiul pe care-l avea în ochii lor tânărul pe care-l văzuseră adesea, sâmbătă seara, când se duceau în permisie la Paris, cinând la Cafe de la Paix cu ducele d'Uzes și cu principele d'Orleans. Din pricina asta introduseseră, în chipul său frumos, în felul său legănat de-a umbla, de-a saluta, în aruncătura perpetua a monoclului său, în „fantezia” chipiurilor sale prea înalte, a pantalonilor săi de un postav prea fin și prea roz, ideea unui „șic” despre care spuneau că erau lipsiți ofițerii cei mai eleganți din regiment, chiar falnicul căpitan căruia îi datoram împrejurarea că dormisem la cazarmă care părea, în comparație, prea solemn și aproape vulgar.

Unul spunea că acest căpitan cumpăraseră un cal nou. „Poate cumpăra toți caii pe care-i dorește. L-am întâlnit pe Saint-Loup duminică dimineața pe aleea Salcânilor, călărește cu alt șic!” răspundea celălalt; și în cunoștință de cauză; căci acești tineri aparțineai* unei clase care, dacă nu frecventează același personal monden, totuși nu se deosebește, grație banilor și răgazului, de aristocrație, în experiența tuturor acelor elegante care se pot cumpăra. Cel mult, eleganța lor era, de pildă în ce privea îmbrăcămintea, mai stăruitoare, mai impecabilă, decât cea liberă și neglijentă eleganță a lui Saint-Loup care-i plăcea atât de mult bunicii. Acești fii de mari bancheri sau de agenți de schimb, mâncând stridii după teatru, încercau o mică emoție văzând la o masă vecină celei ale lor pe subofițerul Saint-Loup. Și ce mai povestea la cazarma luni, când se întorcea din permisie, unul care era din escadronul lui Saint-Loup și căruia îi spusese bună ziua „cu multă amabilitate”, altul care nu era din același escadron dar care credea că Saint-Loupj îl recunoscuse totuși, căci își îndreptase de două sau de trei ori monoclul în direcția lui.

Pa, fratele meu l-a zărit la Cafe de la Paix, spualtul care-și petrecuse ziua: la metresa lui, pare-se „hiar că avea un frac prea larg și care nu cădea bineCum era vesta lui?

N-avea vestă albă, ci mov cu un soi de frunze, o minune!

Dacă cei mai vechi (oamenii din popor care ignorau Jockey-Clubul și care-l rânduiau doar pe Saint-Loup în categoria subofițerilor foarte bogați, în care îi făceau să intre pe toți cei ce, ruinați sau nu, duceau o anumită viață, aveau o cifră destul de mare de venituri sau de datorii și erau generoși cu soldații), nu vedeau nimic aristocratic în mersul, monoclul, pantalonii, chipiurile lui Saint-Loup, ele nu ofereau totuși mai puțin interes și semnificație. Ei recunoșteau în aceste particularități caracterul, genul pe care-l atribuiseră o dată pentru totdeauna acestui cel mai popular dintre gradații regimentului, purtări care nu semănau cu ale nimănui, dispreț pentru ceea ce ar putea gândi comandantii și care li se părea urmarea firească a bunătății sale cu soldații. Cafeaua de dimineață în dormitor sau odihna de după-amiază păreau mai bune, când vreunul mai vechi servea căprăriei lacome și trândave vreun amănunt savuros despre chipiul pe care-l purta Saint-Loup.

Atât de înalt ca pachetajul meu.

Ascultă, vrei să ne iei peste picior, nu putea fi atât de înalt ca pachetajul tău, întrerupse un tânăr licențiat în litere, care, folosindu-se de acest dialect, încerca să nu aibă aerul unui răcan și îndrăznind această contrazicere să i se confirme un fapt care-l încâhta.

Ah! Nu e atât de înalt ca pachetajul meu. L-ai măsurat, poate. Dacă-ți spun că locotenent-colonelul îl fixa ca și cum ar fi vrut să-l toarne la zdup! Să nu crezi că faimosul meu Saint-Loup dădea vreun semn de mirare, se plimba în lung și în lat, apleca mereu capul, îl ridica, și tot cu monoclul la ochi. 'Om vedea ce va spune căpi tanul. Ah! Se prea poate să nu spună nimic, dar cu și garanță că asta nu-i va face plăcere. Dar chipiul acesta n-are nimic uluitor. Se pare că la el acasă, în oraș, are i bine de treizeci.

FeM: henorocU fie, mi se re fântj slei focu] <a mine, ă J:” Pavajul Pietei f u] P i Ca am ia călpâT. Fjecare pas

Se lampa care lupta singură pe fațada hotelului l și de dragul căreia mă întorceam, înainte Gc-d se l l „noptat de-a binelea, din plăcere, așa cum te întorci J”aSă pentru ceai. Păstram, în locuința mea, aceeași plenitudine a senzațiilor pe care o încercasem afară. Ea bomba așa chip aparența suprafețelor care ni se par adesea plate și goale, flacăra galbenă a focului, hârtia groasă și albastră ca cerul pe care seara mângălise, ca un licean, volutele unui creionaj roz, covorul cu desene ciudate al mesei rotunde pe care un top de hârtie de scris și o călimară mă așteptau dimpreună cu un roman de Bergotte, îneât de atunci aceste lucruri au continuat să mi se pară pline de o existență deosebită pe care mi se pare că voi ști s-o scot din ele dacă mi-ar fi dat să le regăsesc. Mă gândeam cu bucurie la acea cazarmă de care tocmai mă despărțisem și a cărei sfârlează se învârtea în toate direcțiile. Ca un scafandru respirând printr-un tub care se ridică până la suprafața apei, mi se părea că

sunt legat e de viața sănătoasă, de aerul curat, ' simțindu-mă că am ca punct de legătură acea cazarmă, acel observator înalt care domina câmpia brăzdată cu canale de emaliu verde, și sub ale cărei hangare și în ale cărei clădiri socoteam drept un privilegiu de preț, pe care-l doream trainic, puțința de-a mă duce când vream, de-a fi totdeauna sigur de-a fi bine primit.

La ora șapte mă îmbrăcam și ieșeam din nou ca să cinez cu Saint-Loup la hotelul unde intrase în pensiune, unde îmi plăcea să mă duc pe jos. Era foarte întuneric și încă din a treia zi începu să sufle, cum se lăsa noaptea.

— Un vânt glacial care parcă vestea zăpada. În timp ce mergeam, pare-se că n-ar fi trebuit să încetez o clipă de-a mă gândi la doamna de Guermantes; căci venisemi în garnizoana lui Robert numai ca să fiu mai aproape de ea. Dar o amintire, o mâhnire sunt mobile Sânt zile când ete se duc atât de departe încât abia le mai zărim, le credeam plecate. Atunci dăm atenție altor lucruri. Iar străzile acestui oraș nu erau încă pentru mine, ca acolo unde obișnuim să trăim, doar niște mijloace de-a mă duce dintr-un loc într-altul. Viața pe care o duceau locuitorii acestei lumi necunoscute mi se părea că trebuie httt să fie minunată și ferestrele luminate ale vreunei cuițe mă rețineau nemișcat în noapte, punându-mi ochi scenele veridice și tainice ale unor existențe în nu pătrundeam. Aici geniul focului îmi înfățișa într-un tablou înroșit taverna unui negustor de castane în care doi subofițeri care-și puseseră centiroanele pe scaune jucau cărți fără să aibă habar că un vrăjitor îi făcea să râ-sară din noapte, ca într-o apariție de teatru, și-i evoca așa cum erau efectiv chiar în acel minut, în ochii unui trecător opriți pe care nu-l puteau vedea. Într-o mică prăvălie de mărunțișuri, o luminare pe jumătate consumată, proiectându-și licărirea-i roșie pe o gravură, o transforma într-o sanguină, în timp ce luptând cu umbra, lumina unei lămpi pântecoase smolea o bucată de piele, împodobeau un pumnal cu paiete sclipitoare, așternea pe niște* tablouri care nu erau decât niște copii proaste o poleială prețioasă ca patina trecutului sau smalțul unui meșter, și făcea, în sfârșit, din această cocioabă unde nu erau decât imitații și picturi proaste, un Rembrandt neprețuit. Uneori ridicam ochii până la vreun apartament mare și vechi ale cărui jaluzele nu era închise și în care niște bărbați și femei-amfibii, readaptându-se în fiecare seară să' trăiască în alt element decât ziua, înotau încet în lichidul gras care, la căderea nopții, țâșnește mereu din rezervorul lămpilor ca să umple odăile până la marginea pereților lor de piatră și de sticlă, și în sânul căruia, deplasându-și trupurile, răspândeau VÂrtejuri onctuoase și aurii. Îmi continuam drumul, și adesea puterea dorinței mele mă făcea să mă opresc în străduța întunecoasă care trece prin fața catedralei, ca odinioară, pe drumul care ducea la Meseglise; mi se părea că o femeie avea să se ivească și să-mi satisfacă l această dorință; dacă, în întuneric, simțeam deodată trecând o rochie, însăși violența plăcerii pe care o încercam mă împiedica să cred că această atingere ar fi fost întâmplătoare, și încercam să cuprind cu brațele o trecătoare speriată. Această străduță gotică reprezenta pentru mine ceva atât de real, îneât dacă aș fi putut să acostez și să posed în ea o femeie, nu mi-ar fi fost cu puțință să nu cred că antica voluptate

avea să: ne unească, chiar dacă această femeie ar fi fost doar o demenitoare de bărbați postată acolo în fiecare seară dar căreia iarna, înstrăinarea, întinericul și Evul Mediu ar fi împărțit misterul. Mă gândeam la viitor: a în- l erca să o uit pe doamna de Guermantes mi se părea ceva îngrozitor, dar cuminte și, pentru întâia oară, posibil, poate chiar ușor. În liniștea desăvârșită a acestui cartier, auzeam înainte-mi cuvinte și râsete, pesemne ale trecătorilor pe jumătate beți care se întorceau acasă. Mă opream să-i văd, îmi îndreptam privirea în partea de unde auzeam zgomotul. Dar eram obligat să aștept mult timp, căci liniștea înconjurătoare era atât de adâncă încât lăsase sa treacă deslușit și foarte puternice zgomotele încă îndepărtate. In sfârșit, trecătorii nu ajungeau în față-mi așa cum crezusem, ci mult în urma mea. Fie că încrucișarea străzilor, apropierea caselor ar fi prilejuit, prin re-' fracție, această eroare de acustică, fie că ar fi foarte greu să situezi un sunet al cărui loc nu ne este cunoscut, mă înșelasem atât în ce privește distanța cit și direcțiaVântul se întetea. Era zbârlit de-a binelea și grunțuros de apropierea zăpezii, ajunsei din nou în stada mare și sării în micul tramvai de pe a cărui platformă un ofițer, care parcă nu-i vedea, răspundea salutarilor soldaților mojici care treceau pe trotuar și pe a căror față frigul își zugrăvisse urmele; ea te îndemna să te gândești, în această urbe pe care saltul brusc al toamnei în acest început de iarnă parcă o târâse cu mult mai spre nord, la fața rumenă ' pe care Breughel o imprimă țăranilor săi veseli, cheflii și înghețați.

Tocmai în hotelul unde aveam întâlnire cu Saint-Loup și cu prietenii săi și unde sărbătorile care începeau atrăgeau multă lume din vecinătate și mulți străini, în timp ce străbăteam de-a dreptul curtea spre care se deschideau niște bucătării învăpăiate, unde se învăteau niște pui la frigare, unde se frigeau niște porci, unde niște homari, încă vii, erau aruncați în ceea ce hotelierul numea „focul veșnic”, era o afluență (demnă de vreo Numărătoare în jața Bethleemului, așa cum pictau vechii meșteri flamanzii) de noi sosiți care se adunau în grupuri în curte, întrebâridpe patron sau pe vreunul din ajutoarele lui (care le indicau, de preferință, o locuință în oraș, cân-d găseau că n-aveau o mutră destul de simandicoasă) dacă

93T ar putea fi serviți și găzduiți, în timp ce un rânđaș trecea ținând de gât o pasăre care se zbătea. Iar sufrageria cea mare pe care am străbătut-o în prima zi, înainte de-a ajunge la mica încăpere unde mă aștepta prietenul meu, îți amintea de asemenea un praznic din Evanghelie înfățișat cu naivitatea vechilor timpuri și cu exagerarea flamanzilor, datorită numărului mare de pești, de găini, de cocoși sălbatici, de becațe, de porumbei, aduși împodobiți și fumegând de chelnerii cu răsufierea tăiată ce lunecau pe parchet ca să circule mai repede și-i așezau pe imensa consolă unde erau decupați îndată, dar unde – cum multe mese erau pe sfârșite când am sosit – se îngrămădeau inutil, ca și cum risipa lor și graba celor ce-i aduceau corespundeau mai degrabă decât comenzilor clienților, respectului textului sfânt urmat cu scrupulozitate în litera sa, dar ilustrat cu naivitate prin amănuntele reale împrumutate vieții locale și grijii estetice și religioase de-a înfățișa ochilor strălucirea sărbătorii

prin belșugul de merinde și sânguința servitorilor. Unul din ei stătea pe gânduri, nemișcat, la un capăt al sălii, lângă o etajeră; vrând să-l întrebe pe acesta, care mi se părea singurul destul de calm în stare să-mi răspundă, în ce odaie se pregătise masa noastră, înaintând printre re-șourile aprinse ici și colo ca' să împiedice răcirea mân-cării celor ce întârziiau (ceea ce nu împiedica deloc ca în centrul sufrageriei deserturile să fie ținute de mâinile unui uriaș, uneori sprijinite pe aripile unei rațe de cleștar după cum se părea, dar în realitate de gheață, cizelată în fiecare zi cu fierul roșu de un bucătar sculptor într-un gust foarte flamand), m-am dus țintă, cu riscul de-a fi răsturnat de ceilalți, spre acest servitor în care am crezut că recunosc un personaj care figurează, prin tradiție, în aceste subiecte sfinte și a cărui mutră cârnă, naivă și prost conturată, a cărui expresie visătoare, presimțind în parte minunea unei prezențe divine pe care ceilalți n-au bănuțit-o încă, o reproducea scrupulos. Trebuie să adaug că, fără îndoială, în vederea sărbătorilor apropiate, acestei figurații i se adăuga un supliment ceresc, recrutat în întregime dintr-un personal de heruvimi și serafimi. Un tânăr înger-muzician, cu părul blond, care încadra un chip de paisprezece ani, nu cânta la drept vorbind din nici un instrument, dar visa în fața? Unui gong sau a unei grămezi de farfurii, în timp ce niște îngeri mai puțin copilăroși zoreau prin spațiile peste măsură de mari ale sufrageriei, bătând aerul cu freamățul necurmat al șervetelor care coborau de-a lungul trupurilor lor în formă de aripi de primitivi, cu vârfuriJe ascuțite. Fugind de aceste regiuni prost definite, învăluite cu o perdea de palmieri, de unde slugile cerești aveau de departe aerul de-a purcede din empireu, mi-am croit drum până în sala mică unde era masa lui Saint-Loup, și unde am găsit unii din prietenii săi care cinau totdeauna cu el, nobilii, cu excepția unuia sau a doi oameni de rând, dar în care nobilii mirosiseră încă din colegiu niște prieteni, și cu care se împrieteniseră de bună voie, dovedind astfel că nu erau, în principiu, potrivnici burghezilor, fie chiar republicani, cu condiția să aibă mâini curate și să se ducă la biserică. Încă întâia oară, înainte de-a ne așeza la masă, l-am dus pe Saint-Loup într-un colț al sufrageriei, și i-am spus de față cu toți ceilalți, dar care nu ne auzeau:

Robert, momentul și locul sunt rău alese ca să-ți vorbesc, dar nu va dura decât o clipă. Uit mereu să te întreb la cazarmă: fotografia de pe masa dumitale nu e cumva a doamnei de Guermantes?

Ba da, e mătușa mea., Ia te uită, într-adevăr, sunt nebun, altădată știam, dar nu mă gândisem niciodată; prietenii dumitale. Tre buie să-și fi pierdut răbdarea, să vorbim repede, se uită la noi, sau atunci rămâne pe altădată; n-are, de altmin teri, nici o importanță.

Ba da, dă-i drumul, sunt aici tocmai ca să ne aș tepte.

Nicidecum, țin să fiu politicoș; sunt atât de dră guți; știi, de altfel, că nu țin în chip deosebit la ei.

— O cunoști, așadar pe această de treabă Oriane?

Această „de treabă Oriane”, cum ar fi spus această „bună Oriane”, nu voia să spună că Saint-Loup o considera pe doamna de Guermantes ca pe o

femeie îndeosebi de bună. În acest caz, bună, excelentă, de treabă, sunt niște simple sublinieri ale pronumelui „aceasta”, de-semnând pe cineva pe care amândoi o cunosc și despre care nu prea știi ce să spui în prezența cuiva care nu-ți t? Ste prea intim. „Bună” slujește ca aperitiv și-ți îngăduie să aștepti un moment până ce ai găsit; „O vezi adesea?” sau „N-am mai văzut-o de nu știu câte luni”, sau „O văd marți”, sau „Nu cred să fie prea tânără”.

Nu poți să-ți spun cât mă amuză că e tocmai foto grafia ei, căci locuim acum în casa ei și am aflat des pre ea niște lucruri nemaipomenite (aș fi fost foarte stin gherit să spun care anume lucruri) care mă interesează mult, dintr-un punct de vedere literar, înțelegi, cum să mă exprim, dintr-un punct de vedere balzacian, dumnea ta care ești un om atât de inteligent, înțelegi asemenea lucruri, dar să isprăvim repede, ce o să gândească prie tenii dumitale despre educația mea!

Dar nu se gândesc la nimic; le-am spus că ești sublim și sunt cu mult mai intimidați decât dumneata.

Ești prea drăguț. Tocmai asta-i: doamna de Guernantes habar n-are că te cunosc, nu-i așa?

Nu știu nimic; n-am mai văzut-o din vara tre cută, de vreme ce n-am mai fost în permisie de când s-a întors.

— Vreau tocmai să-ți spun că am fost încredințat că mă crede idiot de-a binelea.

Nu cred așa ceva; Oriane nu e un vultur,. Dar oricum, nu e stupidă., Știi bine că nu țin îndeobște să trâmbițezi bunele sentimente pe care mi le porți, căci n-am amor-propriu.

De aceea regret că ai spus lucruri plăcute despre mine prietenilor dumitale (cărora ne vom alătura peste două secunde). Dar când e vorba de doamna de Guer'manles, Tni-arvface mare plăcere dacă i-ai putea spune, chiar cu oarecare exagerare, ce crezi despre mine.

Cu foarte mare plăcere, daqă nu-mi ceri' decât atât, nu e prea greu, dar ce importanță are ce poate gândi de dumneata? Presupun că nici nu-ți pasă; în orice caz, dacă asta e tot, vom putea vorbi despre acest subiect de față cu toți sau când vom fi singuri, căci mă tem ca nu cumva să obosești stând în picioare și într-un chip atât de incomod, când avem de atâtea ori ocazia să fim sin guri.

S6 fjt

Tocmai această incomoditate îmi dăduse curajul să-i vorbesc lui Robert; prezența celorlalți era pentru mine un pretext care mă autoriza să dau spuselor mele o nuanță scurtă și incoherentă, grație căreia puteam să-mi ascund mai lesne minciuna când spuneam prietenului meu că uitasem că e rudă cu ducesa și ca să nu-i las răgazul de a-mi pune, în legătură cu motivele mele de a dori ca doamna de Guermantes să știe că sunt prieten cu el, inteligent etc, întrebări care m-ar fi tulburat cu atât mai mult cu cât nu aș fi fost în stare să-i răspund.

Robert, mă miră că dumneata, care ești atât de inteligent, nu-ți dai seama că nu trebuie să discuți ce face plăcere prietenilor, ci să le faci plăcerea, în ce mă privește, dacă mi-ai cere orice, și chiar aș ține mult să faci asta, te

încredințez că nu ți-aș cere explicații. Merg mai departe decât mi-e dorința-; nu țin să o cunosc pe doamna de Guermantes; dar, ca să te pun la încercare, ar fi trebuit să-ți spun că aș dori să cinez cu doamna de

Guermantes, și știu că n-ai fi dat urmare dorinței mele.

Nu numai că ți-aș fi împlinit-o, dar ți-o voi sa tisface.

Când?

Îndată ce voi veni la Paris, peste trei săptămâni, poate.

Vom vedea, de altminteri ea nu se va îndoii. Nu pot să-ți spun cât îți mulțumesc.

Dar n-ai pentru ce, e o nimica toată.

Să nu-mi spui una ca asta, e foarte mult, căci acum îmi dau seama cât îmi ești de prieten; nu interesează dacă lucrul pe care ți-l solicit e important sau nu, neplăcut sau nu, dacă țin la el în realitate sau vreau numai să te pun la încercare, spui că-l-vei face și astfel îmi dovedești ce inteligență și ce inimă fină ai. Un pros tănac de prieten ar fi stat la discuție.

Tocmai ce făcusem, dar poate voiam să-i ating amorul propriu poate și eu eram sincer, căci mi se părea că singura piatră de încercare a meritului era folosul de care-mi putea fi cineva în legătură cu. Unicul lucru ce mi se părea important, dragostea mea. Apoi am adăugat, fie din duplicitate, fie dintr-un surplus autentic de duio-Șie produs de recunoștință, de interes și de tot ce natu-

— Guermantes.

J ra reproduce din însăși trăsăturile doamnei de Guerman-tes în nepotul ei, Robert:

Trebuie să mergem într-o întâmpinare a celorlalți și nu ți-am cerut decât unul din cele două lucruri, cel mai puțin important, celălalt e și mai important pentru mine, dar mă tem că mi l-ai refuza: te-ar supăra dacă ne-am tutui?

Cum să mă supăr, nu-ți dai seama! Bucurie!

Lacrimi de bucurie! Fericire necunoscută!

Cum să-ți mulțumesc. Îți mulțumesc. După ce vei îi început! Îmi face așa de mare plăcere, încât, dacă vrei, poți să nu faci nimic în ce privește doamna de Guermantes, tutuirea îmi ajunge.

Le vom face pe amândouă.

Ah! Robert! Ascultă-mă, i-am mai spus lui Saint-Loup în timpul cinei – oh! Ce comică e această conversație plină de cuvinte fără șir și, de altminteri, nu știu în ce scop – știi, doamna despre care ți-am vorbit.

Da.

Știi de cine vreau să vorbesc.

Doar n-ai vrea să mă confuzi cu un cretin din

Valais, cu un întârziat.

N-ai vrea să-mi dai fotografia ei?

Aveam de gând să-l rog să mi-o împrumute doar. Dar în clipa când să deschid gura, am încercat o timiditate, am găsit că rugămintea mea e indiscretă

și, ca să nu-i dau prilejul să o deslușească, am formulat-o mai brutal, și am mai și umfiat-o, ca și cum ar fi fost foarte firească.

— Nu, ar trebui să-i cer mai întâi îngăduința, îmi răspunse el.

Se îmbujora îndată. Am înțeles că avea un gând ascuns, că-mi presupunea unul, că-mi slujea dragostea numai pe jumătate, sub rezerva unor anumite principii morale, și l-am detestat.

Eram totuși emoționat văzând în ce măsură Saint-Loup se vădea altul cu mine, de când nu mai eram singur cu el, ci în tovărășia prietenilor săi. Amabilitatea sa mai mare m-ar fi lăsat indiferent dacă aș fi crezut că era voită; dar o simțeam involuntară și alcătuită numai din ceea ce trebuia să spună despre mine când eram absent și pe care o trecea sub tăcere când eram singur cu el. În discuțiile noastre între patru ochi, firește că bănuiam plăcerea-i de-a sta de vorbă cu mine, dar această plăcere rămânea aproape totdeauna neexprimată. A-cum pâdea cu colțul ochiului aceleași cuvinte ale mele pe care le gusta de obicei fără să le sublinieze, ca să-și dea seamă dacă produceau asupra prietenilor lui efectul pe care-l așteptase și care trebuia să corespundă cu ceea ce le vestise. Mama unei debutante nu-și oprește mai mult atenția asupra replicelor fiicei sale și a atitudinii publicului. Dacă rostisem un cuvânt de care, dacă am fi fost numai noi doi, ar fi surâs doar, temându-se că n-ar fi fost bine înțeles, îmi spunea: „Cum cum?” ca să mă facă să repet, ca să stârnească atenția, și întorcându-se îndată spre ceilalți și făcându-se, fără să' vrea, privindu-i cu un hohot de râs, antrenorul râsului lor, îmi înfățișa întâia oară ideea pe care o avea despre mine și pe care, desigur, le-o exprimasese adesea. Astfel incit eu însumi mă observam deodată din afară, ca cineva care-și citește numele în ziar sau care se vede într-o oglindă.

Într-una din aceste seri mi s-a întâmplat să vreau să istorisesc o poveste destul de hazlie despre doamna Blandais, dar m-am oprit îndată, căci mi-am adus aminte că Saint-Loup o cunoștea și vrând să i-o spun a doua zi după sosirea mea, mă întrerupse zicându-mi: „Mi-ai mai povestit-o la Balbec”. Am fost deci surprins văzându-l pe Saint-Loup îndemnându-mă să continui, incredințan-du-mă că nu cunoștea această poveste și că l-ar amuza mult. I-am spus: Ai un lapsus de memorie, dar ai s-o recunoști în curând. „Nicidecum, îți jur că faci o confuzie. Nu mi-ai spus-o niciodată. Dă-i drumul”. Cât timp ținu povestirea, își aținti cu înfrigurare privirile-i încân-tate, când asupra-mi, când spre camarazii săi. Am înțeles numai după ce am terminat în hohotele de râs ale tuturor că se gândise că ea ar da camarazilor săi o idee înaltă despre inteligența mea și tocmai de aceea se prefăcuse că nu'o cunoaște. Așa e prietenia.

În cea de-a treia seară, unul din prietenii săi, cu care n-avusesem ocazia să stau de vorbă cu cele dintâi două Prilejuri, discută foarte mult cu mine; l-âm auzit mărturisindu-i în șoptă lui Saint-Loup plăcerea pe care i-o prilejuia această discuție. De fapt, am stat de vorbă împreună aproape toată seara în fața paharelor noastre de sauterne pe care nu le goleam, despărțiți, ocrotiți de ceilalți, de vălurile minunate ale uneia din acele simpatii între bărbați, care,

dacă nu au la temeiul lor vreo atracție fizică, sunt singurele cu adevărat misterioase. Astfel îmi apăruse la Balbec acest sentiment de natură enigmatică pe care Saint-Loup îl încerca pentru mine, care nu se confunda cu interesul conversațiilor noastre, străin de orice legătură materială, invizibil, intangibil și a cărui prezență o simțeam totuși în sinea lui, ca un soi de flogistic, de gaz, îndeajuns ca să vorbească de el su-râzând. Poate era ceva încă și mai surprinzător în această simpatie ce se înfiripase aici într-o singură seară, ca o floare care s-ar fi deschis în câteva minute în căldura acestei mici încăperi. Nu m-am putut opri să nu-l întreb pe Robert, cum îmi vorbea de Balbec, dacă era într-adevăr hotărât să se căsătorească cu domnișoara d'Ambresac îmi declară că nu numai că nu era nimic hotărât, dar că nu fusese niciodată vorba, că nu o văzuse niciodată, că nu știa cine era ea. Dacă aș fi întâlnit în acest moment vreunii din oamenii de lume care anunțaseră această căsătorie, ei mi-ar fi anunțat-o pe cea a domnișoarei d'Ambresac cu cineva care nu era Saint-Loup și cea a lui Saint-Loup cu cineva care nu era domnișoara d'Ambresac. I-aș fi uimit nespun aducându-le aminte de prevestirile lor contrare și încă atât de recente. Pentru ca acest mic joc să poată continua și înmulți știrile false, acumulând rând pe rând pe fiecare nume cel mai mare număr cu puțință, natura a dat acestui soi de jucători o memorie cu atât mai scurtă cu cât credulitatea lor e mai mare.

Saint-Loup îmi vorbise de un alt camarad al său care era și el de față, cu care se înțelegea foarte bine, căci erau în acest mediu singurii doi partizani ai revizuirii procesului Dreyfus.

— Oh! Ei nu e ca Saint-Loup, este un sărit, îmi spuse noul meu prieten; nu e nici măcar de bunăcredin-ță. La început, spunea: „N-avem decât să așteptăm, acolo e un om pe care-l cunosc bine, plin de gingășie, de bunătate, generalul de Boisdefre, se va putea, fără șovăială, accepta părerea sa”; dar când a aflat că Boisdefre proclama vinovăția lui Dreyfus, generalul nu mai fu bun de nimic; clericalismul, prejudecățile statului-major îl împiedicau să judece sincer, deși nimeni nu este sau cel puțin n-a fost înaintea izbucnirii afacerii Dreyfus, atât de clerical ca prietenul nostru. Atunci ne-a spus că, în orice caz, se va cunoaște adevărul, căci afacerea va fi pe mâinile lui Saussier, iar acesta, soldat republican (prietenul nostru face parte dintr-o familie ultra-monarhistă), era un om de bronz, o conștiință neînduplecată. Dar când Saussier a proclamat nevinovăția lui Esterhazy, a găsit noi explicații pentru acest verdict, defavorabile, nu lui Dreyfus, ci generalului Saussier. Tocmai spiritul militar îl orbea pe Saussier (și băgați de seamă că și el este tot atât de militarist pe cât de clerical, sau cel puțin era ca atare, căci nu mai știu ce cred despre el). Familia lui este deznădăjduită văzând că împărtășește asemenea idei.

— Vedeți, am spus, întorcându-mă atât spre Saint-Loup, ca să nu am aerul că mă izolez, cât și spre camaradul său și ca să-l fac să ia parte la conversație, influența atribuită mediului este mai cu seamă valabilă când e vorba de mediul intelectual. Ești omul ideii tale; sunt cu mult mai puține idei decât oameni, astfel încit toți oamenii unei aceleiași idei sunt la fel. Cum (r)

idee n-are nimic material, oamenii care sunt numai materialmente în jurul omului unei idei nu o modifică întru nimic.

În acest moment, am fost întrerupt de Saint-Loup, căci unul din tinerii militari tocmai mă semnalase lui, spunând: „Duroc, leit Duroc”. Nu știam ce voia să spună, dar îmi dădeam seama că expresia feței intimidată era mai mult decât binevoitoare.

Saint-Loup nu se mulțumi cu această apropiere. Într-un delir de bucurie pe care i-o întetea fără îndoială aceea pe care o încerca făcându-mă să strălucesc în fața prietenilor săi, îmi repeta cu o mare volubilitate bușo-nându-mă ca pe un cal care a ajuns primul pe potou:

— Știi, ești omul cel mai inteligent pe care-l cunosc. Se corectă și adăugă: Împreună cu Elstir. Nu te superi, nu-i așa? Iți dai seama, scrupul. Comparație: îți spun așa cum i s-ar fi spus lui Balzac: ești cel mai mare ro-6K' mancier al veacului, împreună cu Stendhal. Exces de scrupul, înțelegi, în fond nemărginită admirație. Nu? Nu ești de părere când e vorba de Stendhal? Adăugă el cu o încredere naivă în judecata mea, care se traducea prin-tr-o încântătoare întrebare surâzătoare, aproape copilărească, a ochilor săi verzi. Ah! Bine, îmi dau seama că ești de părerea mea, Bloch nu-l poate suferi pe Stendhal, ceea ce găsesc că e idiot din parte-i. La Chartreuse este oricum, ceva enorm! Sunt mulțumit că-mi împărtășești părerea. Ce-ți place mai mult în acest roman, răspunde, îmi poruncea el cu o impetuoasă tinerească. Iar forța lui fizică, amenințătoare, dădea întrebării sale o înfățișare aproape înspăimântătoare. „Mosca, Fabrice?” Răspundeam sfios că Mosca avea ceva din domnul Norpois. După care urmă un hohot de râs al tânărului Siegfried – Saint-Loup. Nu apucasem bine să adaug: „Dar Mosca e cu mult mai inteligent, mai puțin pedant”, când l-am auzit pe Robert strigând „bravo” și bătând, efectiv, din palme, râzând cât pe-acți să se înece, și exclamând: „Foarte just! Minunat! Ești nemaipomenit”.

Când vorbeam, până și aprobarea celorlalți i se părea de prisos lui Saint-Loup, care pretindea tăcere. După cum un șef de orchestră își întrerupe muzicanții lovind din arcuș pentru că cineva a făcut zgomot, și-l mustră pe tulburător.

— Gibergue, spuse el, trebuie să taci când se vorbește te. Vei spune mai târziu ce ai de spus. Continuă, îmi spuse el.

Am răsuflat, căci mă temusem că m-ar pune să reîncep.

„Cum o idee, am urmat, este ceva ce nu poate participa la interesele omenești și nu s-ar putea bucura de avantajele lor, oamenii unei idei nu sunt influențați de interes”.

Ce părere aveți, parcă-ți închide gura, copii, ex clamă – după ce sfârșisem de a vorbi – Saint-Loup care mă urmărise cu privirea cu aceeași îngrijorată soli citudine ca și cum aș fi umblat pe o sârmă întinsă. Ce voiai să spui, Gibergue?

Spuneam că domnul îmi amintea mult de ma iorul Duroc. Mi se părea că-l aud.

— Și eu m-am gândit adesea, răspunse Saint-Loup, seamănă mult, dar vei vedea că ăsta are mii de lucruri care-i lipsesc lui Duroc.

După cum un frate al acestui prieten al lui Saint-Loup, elev la Schola Cantorum, nu gândea, când era vorba de orice bucată nouă muzicală, la fel ca tatăl său, ca mama lui, ca verii lui, ca aproape toți camarazii lui de club, ci tocmai ca toți ceilalți elevi ai Scholei, tot astfel acest subofițer nobil (despre care Bloch își făcu o idee extraordinară când i-am vorbit de el, pentru că, fiind mișcat, aflând că este din aceeași tagmă cu el, și-l închipuia totuși, din pricina originii sale aristocratice și a educației religioase și militare, cum nu se poate mai deosebit, împodobit cu același farmec ca un băștinaș de pe niște meleaguri depărtate) avea o „mentalitate”, cum începea să se spună, asemănătoare aceleia a tuturor drey-fusarzilor îndeobște și a lui Bloch îndeosebi, și asupra căreia tradițiile familiei și interesele carierei sale nu puteau avea nici un soi de efect. Astfel, un văr al lui Saint-Loup se căsătorise cu o tânără principesă din răsărit care, spune-se, scria versuri tot atât de frumoase ca acelea ale lui Victor Hugo sau ale lui Alfred de Vigny și căreia, totuși, i se presupunea alt spirit decât cel ce se putea concepe, spiritul unei principese orientale închisă într-un palat din O mie și una de nopți. Scriitorilor care avură privilegiul de-a sta de vorbă cu ea le fu rezervată decepția sau mai degrabă bucuria de-a auzi o conversație care nu dădea ideea unei Șeherezade, ci a unei făpturi geniale de soiul lui Alfred de Vigny sau Victor Hugo.

Îmi place mai cu seamă să stau de Vorbă cu acest tânăr, ca și de altminteri cu ceilalți prieteni ai lui Robert, și chiar cu Robert, despre cazarmă, despre ofițerii din garnizoană, despre armată îndeobște. Grație aceste scări foarte mărite la care vedem lucrurile, oricât de mărunte ar fi ele în mijlocul cărora mâncăm, stăm de vorbă, ne ducem ' viața noastră reală, grație acelor mări pe care ele le încearcă și din pricina cărora restul absent al lumii nu poate lupta cu ele și dobândește, alături, inconsistența wnuui vis, începusem să mă interesez de diferitele personalități ale cazarmii, de ofițerii pe care-i zăream în curte când mă duceam să-l văd pe Saint-Loup sau dacă înă trezeam când regimentul trecea pe sub ferestrele mele. Aș fi vrut să am amănunte asupra comandantului pe care Saint-Loup îl admira atât de mult și asupra cursului de istorie militară, care m-ar fi încântat „chiar din punct de vedere estetic”. Știam că un anumit verbalism al lui Robert era cam adesea oarecum găunos, dar alteori însemna asimilarea unor idei adinei pe care era foarte capabil să le înțeleagă. Din nenorocire, din punct de vedere al armatei, Robert era preocupat în acest moment mai ales de afacerea Dreyfus, de care vorbea puțin, căci era singurul dreyfusard de la masa lui; ceilalți erau foarte potrivnici revizuirii, cu excepția vecinului meu de masă, noul meu prieten, ale cărui păreri păreau destul de șovăitoare. Admirator convins al colonelului care trecea drept ofițer remarcabil și care veștejise agitația împotriva armatei în diferite ordine de zi care-l făcuseră să treacă drept anti-dreyfusard, vecinul meu aflase că șeful său scăpase cî-teva afirmații care făcuseră să se creadă că avea îndoieli asupra Vinovăției lui Dreyfus și continua să-l stimeze pe Picquart. În orice caz, în ce

privește acest din urmă punct, zvonul că acest colonel ar fi dreyfusist nu era întemeiat, ca toate zvonurile ivite de nu se știe de unde care se iscă în jurul oricărei afaceri mari. Căci, peste puțin, acest colonel fiind însărcinat să ia un interogatoriu fostului șef al Biroului de informații, îl trată cu o brutalitate și un dispreț fără seamăn. Oricum ar fi fost și deși nu și-ar fi îngăduit să ia informații de-a dreptul de la colonel, vecinul meu îi făcuse lui Saint-Loup politețea de e-i spune – cu tonul pe care o doamnă catolică vestește unei doamne evreice că preotul ei vestește masacrele evreilor în Rusia și admiră generozitatea unor israeliți – că colonelul nu era. Adversarul fanatic, mărginit pe care și-l închipuise al dreyfusismului – cel puțin al unui anumit dreyfusism.

— Nu mă miră, spuse Saint-Loup, căci este un om inteligent. Dar totuși, prejudecățile de naștere și mai ales clericalismul îl orbesc. Ah! Îmi spuse el, maiorul Duroc, profesorul de istorie militară despre care ți-am vorbit, iată un om care pare-se că merge până în moezul ideilor noastre. Contrariul m-ar fi mirat de altminteri, nu numai pentru că are o inteligență sublimă, dar e radical-socialist și francmason.

Atât din politețe pentru prietenii săi cărora profesiunile de credință dreyfusarde ale lui Saint-Loup le erau neplăcute, cât și pentru că restul mă interesa mai mult, am întrebat pe vecinul meu dacă este adevărat că maiorul făcea din istoria militară o demonstrație de o a-’ utentică frumusețe estetică. „E în totul adevărat.”

— Dar ce înțelegi prin aste?

De pildă, tot ce presupune că citiți în povestirile unui narator militar, faptele cele mai mărunte, întâmplările cele mai neînsemnate, nu sunt decât semnele unei idei pe care trebuie să o desprinzi și care acoperă adesea altele, ca într-un palimpsest. Astfel încât aveți un ansamblu tot atât de intelectual ca oricare altă știință sau ca oricare artă și care satisface mintea.

Exemple, dacă nu abuzez.

E greu. Să-ți deslușesc, întrerupse Saint-Loup. Ci tește, de pildă, că cutare corp a încercat. Înainte de a purcede mai departe, numele corpului, alcătuirea lui, nu sunt lipsite de înțeles. Dacă operațiunea n-a fost în cercată întâia oară, dacă vedem ivindu-se alt corp pen tru aceeași operație, aceasta poate fi semnul. Că cele precedente au fost nimicite sau foarte păgubite de nu mita operație, că nu mai sunt în stare să o ducă la bun sfârșit. Or, trebuie să cercetezi care era acest corp as tăzi nimicit; dacă erau trupe de asalt ținute în rezer vă pentru niște asalturi puternice, un corp nou de mai proastă calitate are puțini șorți să reușească acolo un de ele nu au avut succes. Ba mai mult, dacă nu este vorba de începutul unei campanii, chiar acest corp nou poate fi alcătuit din ciurucuri, ceea ce poate constitui asupra forțelor de care mai dispune beligerantul, asu pra apropierii momentului în care ele vor fi inferioare acelora ale adversarului, niște indicații care vor da în săși operației pe care acest corp o va încerca o semni ficație diferită, pentru că, dacă nu mai este în stare să-și dregă pierderile, însăși succesele lui îl vor călăuzi, arit metic, numai spre nimicirea finală. De altminteri, nu măru carpului de armată care-i

este opus nu este mai puțin semnificativ. Dacă, de pildă, este o unitate cu mult mai slabă și care a și consumat mai multe unități importante ale adversarului, însăși operația își poate schimba caracterul căci, chiar dacă ar trebui să se sfârșească prin pierderea poziției pe care o ținea trupa în defensivă, faptul că a ținut-o câtva timp poate fi un mare succes, dacă a reușit, cu forțe foarte mici, să distrugă unele forțe foarte importante ale adversarului. Poți să-ți dai seama că dacă găsești astfel de amănunte de preț în analiza corpurilor angajate, studiul poziției însăși, al drumurilor, al căilor ferate pe care le comandă, al aprovizionărilor pe care le apără este de cea mai mare însemnătate. Trebuie studiat ceea ce aș numi întreg contextul geografic, adăugă el râzând. (Într-adevăr, fu atât de mulțumit de această expresie, încât, în urmă, ori de câte ori o întrebuița, chiar după mai multe luni, râdea totdeauna la fel.) În timp ce unul din beligeranți pregătește operația, dacă citești că una din patrulele sale a fost nimicită prin împrejurimile poziției de cealalt beligerant, una din concluziile pe care o poți trage este că cel dintâi încearcă să-și dea seama de lucrările defensive prin care cel de-al doilea are de gând să-i zădărnicească atacul. O acțiune îndeosebi de o violență într-un punct poate însemna dorința de a-l cuceri, dar și dorința de a reține acolo pe adversar, de a nu-i răspunde acolo unde a atacat, sau poate fi numai un simulacru care să ascundă, prin întreținerea violenței, unele schimbări de trupe în acel loc. (O simulare clasică în războaiele lui Napoleon). Pe de altă parte, ca să-ți dai seama de semnificația unei manevre, de scopul ei principal și, prin urmare, de ce fel de altele va fi însoțită sau urmată, e mai folositor să consulți regulamentele militare ale țării decât ceea ce anunță comandamentul și care poate fi menit să înșele pe adversar, să ascundă o înfrângere posibilă. Totdeauna se poate presupune că manevra pe care a vrut să o încerce o armată e aceea pe care „prescria regulamentul în vigoare în împrejurările asemănătoare. Dacă de pildă, regulamentul prescrie să însoțești un atac frontal cu unul de flanc, dacă acest de-al doilea atac fiind zădărnicit comandamentul pretinde că nu avea nici o legătură cu cel dintâi, și nu era decât o >diversiune, pesemne că adevărul trebuie căutat în regulamentul și nu în spusele comandamentului. Nu e vorba numai de regulamentele fiecărei armate, ci de tradițiile, de obiceiurile, de doctrinele lor. Nu trebuie neglijat nici studiul acțiunii diplomatice, totdeauna în perpetuă stare de acțiune sau de reacțiune în funcție de acțiunea militară. Incidente, în aparență neînsemnate, prost înțelese la timpul lor, îți vor explica cum că inamicul, bizuindu-se pe un ajutor de care aceste incidente arată că a fost lipsit, n-a executat în realitate decât o parte din acțiunea sa strategică. Astfel încât dacă știi să citești istoria militară, ceea ce înseamnă o povestire încălcită pentru omul de rând este pentru tine o înlănțuire tot atât de logică precum un tablou pentru amatorul care-și dă seama cum e îmbrăcat personajul, ce ține el în mână, câtă vreme vizitatorul uluit al muzeelor este amețit și-l apucă durerea de cap din pricina culorilor pe care nu le poate desluși. Dar după cum în unele tablouri nu e de ajuns să bagi de seamă că personajul ține un potir, dar trebuie să știi pentru ce pictorul i-a pus în mâini

un potir, ce anume simbolizează a-cesta, aceste operațiuni militare, chiar în afară de scopul lor imediat, sunt călcate de obicei, în mintea generalului care conduce campania, pe bătăliile mai vechi care sunt, dacă vrei, ca trecutul, ca biblioteca, ca erudiția, ca etimologia, ca aristocrația noilor bătălii. Bagă de seamă că nu vorbesc acum de identitatea locală, cum să mă exprim, spațială, a bătăliilor, care de asemenea există Un câmp de luptă n-a fost sau nu va fi de-a lungul veacurilor decât câmpul unei singure bătălii. A fost câmp de luptă, tocmai pentru că întrunea unele condiții în legătură cu situația geografică, cu însăși defectele în măsură să stingherească pe inamic (de pildă, un fluviu care-l taie în două), care face din el un câmp bun de luptă. A fost, deci, și va mai fi. Nu poți face din orice odaie un atelier de pictură, nu poți face din orice loc un câmp de luptă. Există locuri predestinate. Dar încă o dată, nu vorbeam de așa ceva, ci de tipul de bătălie pe care-l imiți de un soi de tipar strategic, de pastişă tactică, dacă vrei: bătălia de la Ulm, de la Lodi, de la Leipzig, de la Cannae. Nu știu dacă vor mai avea loc războaie, nici anume între care popoare; dar dacă vor' avea loc, fii sigur că va fi (și cu bună știință, din partea comandamentului), un Cannae, un Austerlitz, un Rosbach, un Waterloo, fără să mai vorbim de altele, de care unii nu se sfiesc să vorbească. Mareșalul von Schlieffen și generalul de Fai-kenhausen au pregătit dinainte, împotriva Franței, o bătălie de la Cannae, gen Hannibal, cu fixarea adversarului pe tot frontul și înaintarea pe două aripi, mai cu seamă pe cea dreaptă în Belgia, în timp ce Bernhardi preferă rânduia oblică a lui Frederic cel Mare, mai degrabă Leuthen decât Cannae Alții își expun mai puțin pe șleau părerile, dar îți garantez, dragul meu, că Beauconseil, acel comandat de escadron căruia te-am prezentat mai zilele trecute și care este un ofițer cu un foarte mare viitor, a tocit micul său atac de la Pratzen, îl cunoaște în toate amănuntele, îl ține în rezervă și dacă cumva are ocazia să-l execute, nu va greși lovitura pe care ne-o va servi cât mai amplă. Bagă de seamă, străpungerea centrului de la Rivoli se va repeta, dacă vor mai fi războaie. Nu e mai perimată decât Iliada. Adug că ești aproape condamnat la atacuri frontale, căci nimeni nu vrea să cădem iarăși în greșeala de la 1870, ci toată lumea vrea ofensivă, numai și numai ofensivă. Singurul lucru care mă tulbură este că nu numai niște minți întârzi-ate se opun acestei doctrine minunate, ci și unul din cei mai tineri dascăli ai mei care e un om de geniu, Man-gin, ar dori să se facă loc, firește provizoriu, defensivei. Ești foarte încurcat când trebuie să-i răspunzi, când citează ca pildă Austerlitz-ul, unde defensivă nu este de-cât preludiul atacului și al victoriei.

Aceste teorii ale lui; Saint-Loup îmi insuflau nădejdea că poate nu mă înșelam în viața pe care o duceam la Doncieres, în ce privește ofițerii despre care auzeam vorbindu-se în timp ce beau vin de muternes, care proiecta asupra lor răsfrângerea lui îneântătoare amplificându-i în aceeași măsură în care, eând eram la Balbec, regele și regina Oceaniei, mica societate a celor patru cunoscători în ale gurii, tânărul jucător, cumnatul lui Legrandin, mi s-au părut enormi și acum erau micșorați în ochii mei, astfel îneât mi se păreau inexistenți. Ceea ce-mi plăcea astăzi poate nu-mi va fi indiferent mâine, așa

cum mi se întâmplase totdeauna până acum, ființa care eram încă în acest moment poate nu era menită unei distrugerii apropiate. Pentru că prin ceea ce mi spunea cu privire la arta războiului, Saint-Loup adăuga pasiunii inflăcărare și fugare pe care o închinam în aceste câteva seri tuturor lucrurilor în legătură cu viața militară, un temei intelectual, de o natură permanentă, în măsură să mă lege destul de puternic ca să pot crede, fără să încerc să mă înșel, că lucrările prietenilor mei de la Doncieres vor continua să mă intereseze chiar după plecarea mea și nu voi întârzia să mă reîntorc în mijlocul lor. Ca să fiu totuși mai sigur că această artă a războiului era într-adevăr o artă în înțelesul spiritual al cuvântului:

Mă interesezi nespun, i-am zis lui Saint-Loup, dar spune-mi, mă îngrijorează un punct. Îmi dau seama că arta militară m-ar putea pasiona, dar în acest scop ar trebui să nu o consider că se deosebește atât de mult de alte arte, că regula învățată nu înseamnă totul. Îmi spui că bătăliile se copiază întocmai. Găsesc că este într-adevăr estetic, precum spunei, să vezi dedesubtul unei bă țalii moderne una mai veche, nu pot să-ți spun cât de mult îmi place această idee. Dar atunci, geniul coman dantului nu înseamnă nimic? Nu aplică într-adevăr decât regulile? Sau, îa știință egală, există mari generali așa cum sunt mari chirurși, care, (elementele furnizate de două stări bolnăvicioase fiind același din punct de vedere material), își dau totuși seama după un lucru de nimic, poate fapt al experienței lor, dar interpretat, că în cutare caz trebuie să facă mai degrabă cutare lucru, în cutare alt caz altul, că în cutare caz trebuie mai degra bă să opereze, iar în cutare să se abțină.

Te cred. Vei vedea că Napoleon nu atacă atunci când toate regulile îl îndeamnă să atace, dar o divinație obscură 51 sfătuiește să n-o facă. De pildă, cercetează bătălia de la Austerlitz sau, în 1806, instrucțiile pe care le dă lui Lannes. Dar vei vedea generali care imită în chip școlăresc cutare manevră a lui Napoleon și ajung la un rezultat diametral opus. Găsești zece pilde de acest soi în războiul din 1870. Dar chiar când e vorba de-a în terpreta ce poate face adversarul, ceea ce face nu este decât un simpton care poate însemna multe lucruri diferite. Fiecare din aceste lucruri are tot atâția sorți de-a fi cel autentic, dacă te mărginești la judecată și la știință, după cum în unele cazuri complexe, toată știința medicală a lumii nu ar ajunge să hotărâști dacă tumoarea nevă zută este fibroasă sau nu, dacă operația trebuie sau nu să fie făcută. Tocmai agerimea, divinația în genul doamnei de

Thebes (mă înțelegi), sunt hotărâtoare la marele genei al ca și la marele chirurg. Ca să-ți dau o pildă, și-am spus ce ar putea însemna o recunoaștere la începutul unei bătălii. Dar ea poate însemna zece alte lucruri, de pildă să-1 faci pe inamic să creadă că vei ataca într-un punct, cită vreme vrei să ataci în altul, să întinzi o perdea care-1 va împiedica să vadă pregătirile operației reale, să-1 și lești să aducă trupe, să le fixeze, să le imobilizeze în tr-alt loc decât acolo unde ele sunt necesare, să-ți dai seama de forțele de care dispune, să-1 pipăi, să-1 silești să-și dezvăluie jocul. Uneori însuși faptul că angajezi trupe enorme într-o operație mi e dovada că această operație este cea adevărată; căci o poți

executa de-a bi~ nelea, deși nu este decât un simulacru, tocmai pentru ca acest simulacru să aibă mai mulți sorti de-a înșela.

Dacă aș avea timpul să-ți povestesc, din acest punct de vedere, războaiele lui Napoleon, te încredințez că acele simple mișcări clasice pe care le studiem, și pe care ne vei vedea executându-le în serviciul în campanie, numai de dragul plimbării, (nu, știu că ești bolnav, iartă-mă!) ei bine, într-un război, când deslușești în dosul lor vio lența, judecata și cercetările adâncite ale înaltului comandament, ești emoționat în fața lor ca în fața focurilor simple ale unui far, lumină materială, dar emanație a spiritului, care iscodește spațiul ca să semnalizeze vaselor primejdia. Poate greșesc vorbindu-ți numai de litera tura de război. După cum în realitate, constituția solului, direcția vântului și lumina arată de ce parte va crește un copac, condițiile în care se face o campanie, caracteristicile regiunii în care manevrezi, comandă întrucâtva și mărginesc planurile între care un general are de ales.

Astfel îneată poți prevesti mersul armatelor de-a lungul munților, într-un sistem de văi, pe cutare câmpii, aproa pe paralel cu caracterul de necesitate și de frumusețe grandioasă a avalanșelor.: tîo îmi contești acura libertatea comandantului, divi nația adversarului care vrea să-i ghicească planurile, pe care mi-o acordai mai adineauri.

Cătuși de puțin! Îți aduci aminte de acea carte de filosofie pe care o citeam împreună la Balbec, bogă ția lumii posibilului în raport cu lumea reală? Ei bine!

Același lucru se petrece și în arta militară. Într-o situație dată se vor impune patru planuri între care generalul a avut de ales, după cum o boală poate urma diferitele evoluții la care medicul trebuie să se aștepte. Și acolo, slăbiciunea și grandoarea omenească sunt noi cauze de incertitudini. Să presupunem așadar că între aceste patru planuri, unele rațiuni întâmplătoare (cum ar fi unele ținte accesorii de atins, sau timpul care zorește, sau nu mărul mic și proasta aprovizionare a efectivelor sale) faa pe general să prefere planul întâi care e mai puțin perfect, dar a cărui executare e mai puțin costisitoare, mai rapidă și având ca teren o regiune mai bogată pentru hrana trupelor sale. Pornind cu acest dintâi plan, pe care inamicul, la început nesigur, îl va desluși, poate să nu reușească, din cauza piedicilor prea mari, e tocmai ceea ce numesc neprevăzutul iscat din neprevăderea omenească dar îl poate părăsi și încerca al doilea sau al treilea sau al patrulea plan. Dar se prea poate de asemenea să fi în cercat pe cel dintâi – și tocmai aici se vădește ceea ce numesc grandoarea omenească – numai ca un simulacru, ca să-l fixeze pe inamic, în așa fel ca să-l surprindă acolo unde nu se credea atacat. Astfel la Ulm, Mack, care aștepta pe inamic la apus, fu învăluit pe la miazănoapte, unde se credea în siguranță. Pilda mea nu este de altminteri prea bună. Ulm este un tip mai bun de luptă de învăluire pe care viitorul îl va vedea repetându-se, căci nu este numai o pildă clasică din care se vor inspira generalii, ci o formă întrucâtva necesară (necesară printre altele, prin faptul că-ți oferă o varietate, posibilitatea de-a alege), ca v. n tip de cristalizare. Dar toate astea nu duc la nici un rezultat,

fiindcă aceste cadre sunt totuși imitate. Mă în torc la cartea noastră de filosofie, e ca principiile raționale sau ca legile științei, realitatea li se conformează cu aproximație, dar adu-ți aminte de marele matematician

Poincare care nu e sigur că matematicile ar fi rigurose „exacte. Iar regulamentele însele, despre care ți-am vorbit, sunt la urma urmelor de o importanță secundară și de altminteri sunt schimbate din când în când. Astfel, noi cavaleriștii, lucrăm după Serviciul în campanie din 1895, despre care se poate spune că este perimat, căci se întemeiază pe doctrina veche și perimată care consideră că lupta de cavalerie n-are decât un efect moral prin spaima pe care șarja o produce asupra adversarului. Or, dascălii noștri cei mai inteligenți, tot ce avem mai bun în cavalerie și mai cu seamă maiorul de care-ți vorbeam, consideră dimpotrivă că decisiva va fi obținută printr-o adevărată învălmășeală unde ne vom lupta cu lancea și cu spada și unde cel mai tenace va învinge nu numai moralmente și datorită impresiei de groază, dar materialmente.

— Saint-Loup are dreptate, pesemne că viitorul Serviciu în campanie va înregistra această evoluție, spuse vecinul meu.

Aprobarea ta nu mă supără, căci părerile tale parcă-l impresionează mai mult decât ale mele pe prietenul meu, spuse râzând Saint-Loup, fie că această simpatie ce se înfiripa între camaradul său și mine îl plectisea întru câtva, fie că găsea că se cuvine să o consacre, constatând-o astfel oficial. Apoi, poate am micșorat, importanța regula mentelor, care se modifică, este adevărat. Dar până atunci, ele comandă situația militară, planurile de campanie și de concentrare. Dacă oglindesc o falsă concepție strategică, ele pot fi principiul inițial al înfrângerii. Lucrurile acestea sunt întrucâtva prea tehnice pentru tine, îmi spus?

O! La urma urmei, să nu uiți că războaiele însele grăbesc în cel mai înalt grad evoluția artei războiului. În cursul unei campanii, dacă e ceva mai lungă, vezi pe unul din beligeranți profitând de lecțiile pe care i le dau succesul și greșelile adversarului, perfecționând metodele acestuia care, li rândul său, supralicitează. Dar astea sunt de do meniul trecutului. Datorită marilor progrese ale artilei riei, războaiele viitoare, dacă vor mai fi încă războaie, vor fi atât de scurte, încât pacea va fi încheiată înainte de-a tei gândi să tragi vreun învățământ din ele.

Nu fi atât de susceptibil, i-am spus lui Saint-Loup, răspun.

— Îându-i la ceea ce spusese înaintea acestor cuvinte.

Te-am ascultat cu destulă lăcomie.

Î12

— Dacă vei binevoi să nu-ți. Mai sară muștarul și-mi vei îngădui, urmă prietenul lui Saint-Loup, voi adăuga celor ce ai spus că bătăliile se imită și se suprapun nu numai din pricina comandantului. Se poate întâmpla ca o eroare a acestuia (de pildă aprecierea sa insuficientă a valorii adversarului), să-l facă să ceară trupelor sale niște sacrificii exagerate, sacrificii pe care unele unități le vor săvârși cu o abnegație atât de sublimă, încât rolul lor va fi astfel asemănător aceluia al cutărei alte unități din cutare altă bătălie și vor fi citate

în istorie ca niște pilde care pot lua una locul alteia: ca să ne mărginim la 1870, garda prusacă la Saint-Privat, tiraliorii algerieni la Froeschviller și la Wissembourg.

— Ah! Care pot lua una locul alteia, foarte adevărat! Minunat! Ești inteligent, spuse Saint-Loup.

Nu eram indiferent la aceste din urmă pilde, ca ort de câte ori sub particular mi se înfățișa ceea ce este general. Totuși, tocmai geniul comandantului mă interesa, aș fi vrut să-mi dau seama în ce consta, cum ar acționa comandantul genial într-o împrejurare dată, în care cel lipsit de geniu n-ar putea rezista adversarului, ca să restabilească bătălia compromisă, ceea ce, potrivit spuselor lui Saint-Loup, era foarte posibil și fusese realizat de mai multe ori de Napoleon. Ca să-mi dau seama ce este valoarea militară, am întrebat care dintre generalii ale căror nume le cunoșteam avea în cel mai înalt grad o fire de comandant, talent de tactician, cu riscul de a-i plictisi pe noii mei prieteni, care de altminteri nu lăsau să li se zugrăvească plictiseala pe față și-mi răspundeau cu o neostenită bunătate:

Mă simțeam despărțit (nu numai de marea noapte înghețată care se întindea în depărtare și în care auzeam din când în când fluieratul unui tren care nu reușea decât să ne sporească plăcerea de a fi aici, sau bătaia unei ore care din fericire era încă îndepărtată de aceea la care acești tineri trebuiau să-și reia săbiile și să plece), dar și de toate preocupările exterioare, cât pe aici și de amintirea doamnei de Guermantes, datorită bunătății lui Saint-Loup căreia aceea a prietenilor săi care i se a-daugă îi dădea parcă mai multă consistență; datorită și căldurii acestei mici sufragerii, gustului mâncărilor

— Guern rafinate care ni se serveau, care prilejuiau tot atâta plă*-cere imaginației cât și lăcomiei mele; uneori păticea de natură din ele care fuseseră smulse, agheasmatarul zgrunțuros al scoicii în care mai stăruie câteva picături de apă sărată, sau curpenul noduros, vițele îngălbenite ale unui cierchine de struguri, le mai înconjura încă incomestibilă, poetică și îndepărtată ca un peisaj, făcând să urmeze în cursul cinei evocările unei sieste sub o boltă de viță și a unei plimbări pe mare; în alte seri, această particularitate originală a felurilor era pusă în> evidență de bucătar, care le înfățișa în cadrul lor firesc ca o operă de artă; iar un pește fiert în zarzavat era adus pe o farfurie lunguiață de pământ, pe care, desprin-zându-se în relief pe niște grămezi de ierburi albăstriei infrangibil dar încă răsucite pentru că fusese aruncat viu în apa clocotită, înconjurat de un cerc de scoici, de animacule satelite, crabi, creveți și midii, avea aerul de a apărea într-o ceramică de-a lui Bernard Palissy.

— Sunt gelos, sunt furios, îmi spuse Saint-L (c) up, parte rînd, parte serios, făcând aluzie la conversațiile fără sfârșit, în șoaptă, pe care le întrețineam cu prietenul său. Găsești oare că e mai inteligent decât mine, ții mai mult la el ca la mine? Atunci, nu mai e loc decât pentru el? Bărbații care iubesc peste măsură o femeie, care trăiesc în societatea unor bărbați cu succes la femei își îngăduie unele glume pe care alții, care le-ar găsi mai puțin nevinovate, n-ar îndrăzni să le facă.

Îndată ce conversația devenea generală, evitam cu toții să mai vorbim de Dreyfus, de teamă să nu-l supărăm pe Saint-Loup. Totuși, peste o săptămână, doi din camarazii săi făcură observația cât era de ciudat că, deși trăia într-un mediu atât de militaros, era atât de dreyfusard, aproape antimilitarist. „Influența mediului n-are importanța care i se atribuie.”, am spus, ne-vrând să intrau în amănunte. Firește, aveam de gând să mă mărginesc la această observație și să nu continui cu reflecțiile pe care i le înfățișasem cu câteva zile mai înainte lui Saint-Loup. Cu toate acestea, cum îi spuseseam a-proape textual cel puțin aceste cuvinte, aveam să mă scuz pentru ele, adăugând: „E tocmai ceea ce spuneam mai zilele trecute.” Dar nu ținusem seamă de reversul binevoitoarei admirații pe care Robert mi-o arăta mie și altor câtorva. Această admirație se completa cu o asimilare atât de desăvârșită a Meilor lor, incit peste patruzeci și opt de ore uita că aceste idei nu erau ale lui. În ce privea modesta mea teză, ca și cum, ea ar fi sălășluit totdeauna în mintea lui și eu aș fi vânat doar pe moșile sale, Saint-Loup crezu de cuviință să-mi ureze cu căldură bun sosit și să mă aprobe:

— Firește! Mediul n-are nici o importanță.

Și urmă cu aceeași convingere ca și cum s-ar fi temut că l-aș întrerupe sau nu l-aș înțelege:

— Adevărata influență este aceea a mediului în telectual! Ești omul ideii tale!

Se opri o clipă cu surâsul cuiva care a mistuit bine, lăsă să-i cadă monoculul, ațintindu-și privirea ca un sfre-del asupra-mi:

~ Toți cei ce împărtășesc aceeași idee sunt la fel, îmi spuse el, cu un aer de sfidare. Fără îndoială, nu-și amintea că-i spuseseam cu câteva zile mai înainte ceea ce-și amintise în schimb atât de bine.

Nu soseam în fiecare seară la restaurantul lui Saint-Loup în aceleași toane. Dacă o amintire, o mâhnire sunt în stare să ne părăsească, astfel încât nu ne mai dăm seama de ele, uneori revin și multă vreme nu ne mai părăsesc. În unele seri, când străbăteam orașul îndrep-tându-mă spre restaurant, o regretam atât de mult pe doamna de Guermantes, încât abia mai puteam răsufli: s-ar fi spus că o parte din pieptul meu ar fi fost secționată de un anatomist dibaci, scoasă și înlocuită cu o parte egală de suferință nematerială, cu un echivalent de nostalgie și de dragoste. Cusătura a fost în zadar bine făcută, trăiești destul de anevoie când regretul unei ființe s-a substituit măruntaielor, are aerul că acupă mai mult loc decât ele, îl simți mereu, apoi ce ambiguitate să fii silit să gândești o parte din trupul tău. Dar pare-se că valorăm mai mult. La cea mai mică adiere, oftezi din pricina apăsării, dar și din pricina sfârșelu. Priveam cerul. Dacă era senin, îmi spuneam: „Poate că e la țară și privește aceleași stele”, și cine știe dacă, ajungând la restaurant, Robert nu-mi va spune: „O veste bună, mătușa mea mi-a scris, ar vrea să te vadă, va veni aici”. Nu-mi așterneam numai pe firmament gândul la doamna de Guermantes. O boare mai gingașă care adia, parcă-mi aducea vreun mesaj din partea-i ca odinioară de de Gilberle, în lanurile de grâu de la Meseglise: omul

nu se schimbă, ci introduce în sentimentul pe care-l a-tribuie unei ființe multe din elementele aromite pe care ' le trezește, dar care-i sunt străine. Apoi ceva în noi se străduiește totdeauna să aducă aceste sentimente deosebite la mai mult adevăr, adică să ie unească cu un sentiment mai general, comun întregii omeniri, cu care indivizii și supărările pe care aceștia ni le pricinuiesc sunt numai un prilej de a ne apropia: supărarea mea se îmbina cu oarecare plăcere pentru că știam că e o părțică din dragostea universală. Fără îndoială, prin ceea ce credeam că recunosc din tristețile pe care le încercasem în legătură cu Gilberte, sau când mama nu rămânea seara, la Combray, în odaia mea, cât și amintirea unor pagini de Bergotte, în suferința pe care o încercam și de care doamna de Guermentes, răceala, absența ei, nu se legau deslușit așa cum e legată cauza de efect în mintea unui savant, nu conchideam că doamna de Guer-mantesc n-ar fi această cauză. Nu există oare cutare durere fizică difuză care se întinde prin împrăștiere în regiunile exterioare părții bolnave, dar pe care o părăsește ca să dispară de-a binelea, dacă un practician atinge punctul din care porcede? Și totuși mai înainte, întinderea ei îi dădea în ochii noștri asemenea caracter nedeslușit și fatal, încât nefiind în stare de-a o explica, de-a o localiza chiar, credeam că e cu neputință de vindecat. În timp ce mă îndreptam spre restaurant, îmi spuneam: Sunt patrusprezece zile de când n-am mai văzut-o pe doamna de Guermentes,, patrusprezece zile, mi se părea ceva enorm mie, care, când era vorba de doamna de Guermentes număram cu minutek?). Nu numai stelele și adierea, dar chiar diviziunile aritmetice ale timpului luau în ochii mei niște proporții dureroase și poetice. Fiecare zi eram acum o creastă mișcătoare a unei coline nesigure: de o parte, simțeam că puteam coborî spre uitare, de alta mă biciuia nevoia de-a o revedea pe ducesă. Eram mai aproape când de una, când de alta, negăsind un echilibru statornic. Într-o zi mi-am spus: Poate va sosi o scrisoare diseară” și, venind la cină, am avut curajul de a-l întreba pe Saint-Loup:

— N-ai primit, din întâmplare, știri de la Paris?

— Ba da, răspunse el, cu un aer morocănos, dar sunt proaste.

Răsuflăm, înțelegând că numai el era mahnit, iar știrile pe care le primise erau de la amanta lui. Dar mi-am dat curând seama că una din urmările lor va fi împrurarea că Robert va fi mult timp împiedicat să mă ducă la mătușa lui.

Am aflat că între el și amanta lui izbucnise o ceartă, fie prin corespondență, fie că ea ar fi venit într-o dimineață să-l vadă între două trenuri. Chiar certurile mai puțin grave de până acum păreau întotdeauna că sunt insolubile. Căci ea era prost dispusă, se agita, plângea, din motive tot atât de greu de înțeles ca unii copii care se închid într-o odaie întunecoasă, nu vin la cină, refuză orice lămurire și nu fac decât să plângă și mai tare când, nemaiputând răbda, le dai câteva palme. Saint-Loup suferi îngrozitor de pe urma acestei neînțelegeri, dar acesta este numai un fel de a vorbi prea simplu și care falsifică deci ideea pe care trebuie să ne-o facem despre această durere. Când se pomeni singur, neavând altceva mai bun de făcut decât să se gândească la amanta lui carex plecase cu respectul pe care-l încercase pentru

el văzându-l atât de energic, neliniștea care-l tulburase în cele dintâi ore luă sfârșit în fața ireparabilului, și încetarea unei neliniști e un lucru atât de gingaș, încât cearta dobânda în ochii lui, odată stabilită puțin din farmecul pe care i l-ar fi prilejuit o împăcare. Ceva mai târziu, a început să sufere din pricina unei dureri, a unui accident secundar, al căror flux izvora, fără încetare, chiar din „1, la ideea că poate ea s-ar fi învoit să se împace, că n-ar fi cu neputință ca ea să aștepte un cuvânt din par-tea-i, că până atunci ca să se răzbune poate, ea ar face în cutare seară, în cutare loc cutare lucru, și ar fi trebuit doar să-i telegrafieze că sosește pentru ca acest lucru să nu se întâmple, că poate alții profită de timpul pe care el îl irosește, și că peste câteva zile va fi prea târziu ca să o regăsească, pentru că va fi ocupată.

Nu știa nimic de toate aceste posibilități, amanta lui tăcea, ceea ce sfârși prin a-i înnebuni durerea, astfel încât începu să se întrebe dacă nu cumva era ascunsă la Don-eieres sau plecase în Indii.

S-a spus că tăcerea este o forță; în cu totul alt în-țeleu este una din cele mai teribile la dispoziția celor ce sunt iubiți. Ea sporește neliniștea celui ce așteaptă. Nimic nu îndeamnă atât la împăcare cu o ființă decât ceea ce ie desparte de ea, și ce piedică e mai greu de străbătut decât tăcerea? S-a mai spus de asemenea că tăcerea este un chin și că-i în stare să înnebunească pe cel ce e silit la ea în închisori. Dar ce chin – mai mare decât acela de a tăcea – să-l înduri din partea celei pe care o iubești! Robert își spunea: „Ce-o fi făcând ea, de tace? Fără îndoială, mă înșală cu alții.” Mai spunea: „Ce-am făcut de tace astfel? Poate mă urăște, pe veci”. Și se învinuia. Tăcerea îl înnebunea astfel cu adevărat, din pricina geloziei și a remușcărilor. Mai cumplită de altminteri decât aceea a închisorilor, această tăcere era ea însăși o închisoare. Un țarc nematerial, fără îndoială, dar de nepătruns, această felie interpusă de atmosferă goală, dar pe care razele vizuale ale celui părăsit nu le pot străbate. Există oare vreo lumină mai îngrozitoare decât tăcerea care nu ne arată o absență, ci o mie, și fiecare dedându-se altei trădări? Uneori Robert credea că această tăcere avea să înceteze numai-decât, că scrisoare așteptată va sosi. O vedea, ea sosea, el pândea fiecare zgomot, se mai potolea, murmura: „Scrisoarea! Scrisoarea!” După ce presimțise astfel o oază imaginară de duiosie, se pomenea tropăind în deșertul real al tăcerii fără sfârșit.

Îndura dinainte fără să uite vreuna, toate durerile unei despărțiri pe care în alte momente credea că o va putea evita, ca cei ce-și rânduiesc toate afacerile în vederea unei expatrieri care nu va avea loc, și a căror minte, care nu mai știe unde va trebui să se situeze mâine, se frământă momentan, desprinsă de ei, ca acea inimă pe care o smulgi unui bolnav și care continuă să bată, despărțită de restul trupului. În orice caz, această nădejde că amanta lui se va întoarce îi dădea curajul de-a stăruii în despărțire, după cum credința că te vei putea întoarce viu din luptă îți îngăduie să înfrunți moartea. Cum dintre toate plantele omenești obișnuința este aceea care are mai puțină nevoie de un sol hrănitor ca să trăiască și se ivește cea dintâi pe stânca în aparență cea mai stearpă, poate practicând mai întâi simularea unei despărțiri, ar fi sfârșit să se

obișnuiască sincer cu ea. Dar nesiguranța întreținea în el o stare care, legată de amintirea acestei femei, semăna cu dragostea. Se silea totuși să nu-i scrie, gândind poate că era mai puțin cumplit chinul de-a trăi fără amanta lui decât cu ea în anumite condiții, sau că, după chipul în care se despărțiseră, era necesar să-i aștepte scuzele pentru ca ea să păstreze ceea ce credea că avea pentru el, dacă nu dragostea, cel puțin stima și respectul. Se mulțumea să se ducă la telefonul care tocmai se instalase la Doncieres și să ceară știri sau să dea instrucțiuni unei cameriste pe care o angajase la prietena lui. Aceste comunicații erau de altminteri complicate și-i luau mult timp, căci urmând părerile literare ale prietenilor ei în legătură cu urâtenia capitalei, dar având mai ales în vedere animalele ei, câini, maimuța, canarii și papagalul, ale căror țipete continui proprietarul ei de la Paris încetase de-a le mai tolera, amanta lui Robert tocmai închinase o mică proprietate în împrejurimile Versailles-ului. Iar el, la Doncieres, nu dormea măcar o clipă noaptea. Într-un rând, răpus de oboseală, ațipi puțin la mine. Dar deodată începu să vorbească, voia să o ia la fugă, să împiedice ceva, spunea: „Aud. N-ai să. N-ai să.” Se trezi. Îmi spuse că tocmai visase că era la țară, la plutonierul-major, ca-’ re încercase să-l îndepărteze dintr-o anumită parte a casei. Saint-Loup ghicise că plutonierul-major găzduia pe un locotenent foarte bogat și foarte vicios care o dorea inult pe prietena sa. Și deodată auzise pe neașteptate, deslușit în visul său, strigătele intermitente și regulate pe care amanta lui obișnuia să le scoată în momentele de voluptate. Vruse să-l silească pe plutonierul-major să-l ducă în odaie, unde acesta îl împiedica să ajungă, cu un aer jignit de atâta indiscreție, îneât Robert spunea că nu-l va putea uita niciodată.

— Visul meu e idiot, adăugă el încă gâfâind.

Dar mi-am dat scama că în ora următoare fu de mai multe ovi pe punctul de-a telefona amantei sale ca s-o roage să se împace cu el. Tata instalase de curând telefonul la noi acasă, dar nu știu dacă această împrejurare l-ar fi slujit întrucâtva pe Saint-Loup. De altminteri nu mi se părea prea cuviincios să dau părinților mei, ba chiar numai unui aparat instalat în casa lor, a-cest rol. De mijlocitor între Saint-Loup și amanta lui, ori-cât de nobile și de distinse ar fi fost sentimentele ei. Coșmarul lui Saint-Loup se risipi oarecum din mintea lui. Veni să mă vadă cu privirea distrată și fixă în răstimpul acestor zile cumplite” care, urmând una alteia, au desenat pentru mine curba minunată a vreunei rampe făurite din greu de pe care Robert se întreba ce hotă-râre avea să ia prietena lui.

În sfârșit, ea îl întreabă dacă el s-ar învoi să o ierte, îndată ce înțelese că despărțirea era evitată, își dădu seama de toate neajunsurile unei împăcări. Suferea de altminteri mai puțin și aproape că acceptase o durere a cărei mușcătură poate avea să o încerce iarăși peste câ-teva luni, dacă legătura lui ar fi reînțepuit. Nu șovăi mult timp. Poate nu șovăi tocmai pentru că ena, în sfârșit, sigur că-și va putea redobândi amanta, că va putea, deci că o va face. Dar ea îl ruga, tocmai ca să-și regăsească liniștea, să nu vină la Paris de întâi ianuarie. Or, el n-avea curajul să se ducă la Paris fără să o vadă. Pe de altă

parte ea consimțise să călătorească cu el, însă i-ar fi trebuit un concediu pe care căpitanul de Borodino nu se învoia să i-l acorde.

Mă stingherește din pricina vizitei la mătușa mea, care e astfel amânată. Mă voi întoarce probabil la Paris de Paști.

Atunci nu ne vom putea duce la doamna de Guermantes, căci voi fi la Balbec. Dar nu face absolut nimic.

La Balbec? Dar abia ai fost acolo în august.

Da, dar anul acesta trebuie să mă duc mai devreme, din pricina sănătății mele.

Se temea ca, după cele ce-mi spusese despre ea, să nu am o părere proastă de amanta lui. „E violentă, tocmai pentru că e prea sinceră, prea dintr-o bucată în sentimentele ei. Dar e o ființă sublimă. Nu-ți poți închipui ce gingășie poetică are. Se duce să petreacă în fiecare an ziua morților la Bruges. Nu-i așa că e „bine„? Dacă ai să o cunoști vreodată, vei vedea, are o grandoare.” Cum era pătruns de un anumit limbaj ce se vorbea în jurul acestei femei în cercurile literare: „Are ceva sideral, ba chiar ceva vatic, înțelegi ce vreau să spun, poetul care era aproape un profet”.

Am căutat în timpul cinei un pretext care să-i îngăduie lui Saint-Loup să o roage pe mătușa lui să mă primească fără să aștepte ca el să vină la Pans. Or, acest pretext îmi fu prilejuit de dorința de-a revedea tablourile lui Elstir, marele pictor pe care Saint-Loup și cu mine îl cunoscusem la Balbec. Pretext care cuprindea de altfel și oarecare adevăr căci, dacă în vizitele pe care i le făcusem lui Elstir, pretinseseam picturii sale să mă călăuzească spre înțelegerea și spre dragostea unor lucruri mai bune decât ea, un dezgheț adevărat, o autentică piață de provincie, niște femei vii pe plajă (cel puțin i-aș fi comandat portretul realităților pe care nu știusese să le adâncesc, ca o cărare cu ruje albe, nu ca să-mi conserve, ci ca să-mi descopere frumusețea for), acum dimpotrivă, tocmai originalitatea, seducțiunea acestor picturi îmi stâr-neau dorința și țineam mai cu seamă să văd alte tablouri de Elstir.

Mi se părea că tablourile lui cele mai neînsemnate erau altceva decât capodoperele pictorilor chiar mai mari. Opera lui era ca un regat închis, cu granițele de netrecut, cu substanța fără pereche. Colectționând cu lăcomie rarele reviste care publicaseră studii despre el. Aflasem din ele că numai de curând începuse să picteze peisaje și naturi moarte, dar că începuse cu tablouri mitologice (văzusem fotografia a două din ele în atelierul său), apoi fusese mult timp impresionat de arta japoneză.

Unele din operele cele mai caracteristice ale diferitelor sale maniere se aflau în provincie. Cutare casă din Andelys, unde se afla unul din peisajele sale cele mai frumoase, mi se părea tot atât de prețioasă, îmi stâr-nea o dorință tot atât de vie de-a călători, ca un sat de Iângă Chartres în a cărui piatră de moară e încastrat un glorios vitraliu; spre posesorul acestei capodopere, spre acest om care, închis ca un astrolog în fundul casei sale grosolane, pe strada mare, puneă întrebări uneia din acele oglinzi ale lumii care este un tablou de Elstir și care poate că-l cumpărase cu câteva mii de franci, mă simțeam călăuzit de

acea simpatie care unește până și inimile, până și caracterele celor ce gândesc în același chip ca noi despre un subiect capital. Or, una din aceste reviste amintea că trei opere de seamă ale pictorului meu preferat aparțineau doamnei de Guermantes. De aceea i-am putut strecura în timpul cinei, în fața prietenilor săi, pe neașteptate, dar sincer, în seara în care Saint-Loup îmi vestise călătoria prietenei sale la Bruges:

Ascultă, îmi îngădui? Cea din urmă conversație cu privire la doamna de care am vorbit. Îți amintești de

Elstir, pictorul pe care l-am cunoscut la Balbec?

Vezi bine, firește.

Îți aduci aminte că-l admiram foarte mult?

— Cum nu se poate mai bine, și de scrisoarea pe care i-am trimis-o.

Iată unul din motivele, nu din cele mai importante, dar unui accesoriu, pentru care aș vrea să cunosc pa numita doamnă, știi despre cine e vorba.

Desigur, câte ochuri.

Pentru că are cel puțin un tablou foarte frumos de Elstir.

Ia te uită, nu știam.

Elstir va fi, fără îndoială, la Balbec de Paști, știi că-și petrece acum aproape tot timpul pe această coastă.

Aș fi ținut mult să văd acest tablou înaintea plecării mele.

Nu știu dacă ești în termeni destul de intimi cu mătușa ta; nu cumva ai putea, punându-mă în evidență cu des tulpă dibăcie în ochii ei ca să nu refuze, să o rogi să mă lase să văd tabloul fără tine, de vreme ce nu vei fi acolo?

— Suntem înțeleși răspund de ea, iau lucrul asupra-mi.

— Robert, cât de mult țin la dumneata.

— Ești drăguț că ții la mine, dar ai fi și mai drăguț dacă m-ai tutui, după cum mi-ai făgăduit și începuseși să mă tutuiești.

— Nădăjduiesc că nu puneți la cale plecarea dumneavoastră, îmi spuse unul din prietenii lui Robert. Știți, dacă

Saint-Loup pleacă în permisie, aceasta nu schimbă nimic, suntem aici. Poate că va fi mai puțin plăcut pentru dumneavoastră, dar ne vom da toată osteneala ca să încercăm să vă facem să-i uitați lipsa.

Într-adevăr, tocmai în momentul când se credea că prietena lui Robert se va duce singură la Bruges, s-a aflat că acel căpitan de Borodino, care fusese până acum de altă părere, acordase subofițerului Saint-Loup o lungă permisie ca să se ducă la Bruges. Iată ce se întâmplase: principele, foarte mândru de părul său bogat, era clientul credincios al celui mai mare coafor din oraș, care fusese odinioară ucenic la fostul coafor al lui Napoleon al III-lea. Căpitanul de Borodino era în termeni foarte buni cu acest coafor căci l, în ciuda apucăturilor sale solemne, era simplu cu oamenii de rând. Dar coaforul la care principele avea o socoteală neplătită de cel puțin cinci ani, pe care flacoanele de „Portugal”, de „Apa Suveranilor”, fiarele de ondulat, bricele, curelele n-o umflau mai puțin decât șamponurile, tursorile etc, dădea mai multă considerație lui Saint-Loup care plătea peșin, avea mai multe trăsuri și cai de călărie.

Cunoscând supărarea lui Saint-Loup că nu putea pleca cu metresa lui, îi vorbi cu căldură de el principelui ferecat cu un șervet alb în momentul în care bărbierul îi dăduse capul pe spate și-i amenința beregata. Povestirea acestor aventuri galante ale unui tânăr smulse căpitanului-principe un surâs de indulgență bona-partistă. E puțin probabil că se gândi la socoteala lui neplătită, dar recomandarea coaforului îl făcea să încline atât spre buna cât și spre proasta dispoziție a unui duce. Avea încă bărbia plină de săpun când permisia era fâgăduită și ea fu semnată încă în aceeași seară. Iar coaforul care avea obiceiul de-a se lăuda mereu și-și atribuia, tocmai ca să se poată lăuda, cu o capacitate de-a minți extraordinară, o influență pe de-a-ntregul născocită, de data aceasta, când îi făcu lui Saint-Loup un serviciu semnalat, nu numai că nu se lăudă cu el, dar, ca și cum vanitatea ar avea nevoie să mintă și când nu este cazul să o facă, cedează locul modestiei, nu-i vorbi niciodată de acest lucru lui Robert.

Îmi spuseră cu toții că atât timp cât voi fi la Doncieres sau oricând m-aș întoarce aici, în lipsa lui Robert, trăsurile, caii, casele, orele lor de libertate, îmi vor sta la dispoziție, și-mi dădeam seama că acești tineri își puneau, din toată inima luxul, tinerețea, vigoarea în slujba slăbiciunii mele.

— De altminteri, urmară prietenii lui Saint-Loup, după ce stăruiseră să rămân, de ce nu v-ați întoarce în fiecare an, vedeți doar că viața de aici vă, place! Ba chiar vă interesați de tot ce se petrece la regiment, ca un fost ostaș al său.

Căci continuam să-i rog, cu lăcomie, să clasifice pe diferiții ofițeri ale căror nume le cunoșteam, după admirația mai mare sau mai mică pe care parcă o meritau, după cum odinioară la colegiu puneam pe camarazii mei să purceadă la fel cu actorii Comediei Franceze. Dacă în locul unuia din generalii pe care-i auzeam citați totdeauna în fruntea tuturor celorlalți, un Galliffet, sau un Negrier, unul din prietenii lui Saint-Loup spunea: „Dar Negrier este unul din generalii cei mai mediocri”, și rostea numele nou, intact și savuros al lui Pau sau al lui Geslin de Bourgogne, încercam aceeași fericită uimire, ca odinioară când numele epuizate ale lui Thiron sau Febyre erau refulate de revelația neașteptată a numelui neuzitat al lui Amaury. „E superior chiar lui Negrier? Anume în ce privință, dați-mi un exemplu?” Voiam ca până și între ofițerii subalterni ai regimentului să stăru-iască deosebiri adânci, și nădăjduiam să desprind din rațiunea lor esența a ceea ce era superioritatea militară. Unul dintre aceia de care m-ar fi interesat cel mai mult să aud vorbindu-se era principele de Borodino, tocmai pentru că pe el îl observasem de cele mai multe ori. Dar atât Saint-Loup, cât și prietenii săi, dacă recunoșteau în el un ofițer de valoare care asigura escadronului său o ținută incomparabilă, nu-l iubeau ca om. Fără să vorbească de el, firește, pe același ton ca despre unii ofițeri proveniți din trupă și francmasoni, care nu-i frecventau pe ceilalți și aveau în comparație cu ei o înfățișare cumplită de plutonieri-majori, parcă nu-l situau pe domnul de Borodino, în rândul celorlalți ofițeri nobili, de care, la drept vorbind, se deosebea mult prin atitudine chiar față de Saint-Loup. Aceștia

profitând de împrejurarea că Robert era doar subofițer și astfel familia sa influentă putea fi fericită că era invitat la niște superiori pe care altminteri i-ar fi disprețuit, nu pierdeau nici o ocazie de a-l pofti la masa lor când aveau ca musafiri vreun personaj de vază, capabil de-a fi de folos unui tânăr plutonier. Numai căpitanul de Borodino avea doar legături de serviciu, de altfel din cele mai bune, cu Robert. Căci principele, al cărui bunic fusese făcut mareșal și principe-duce de împărat, cel cu a cărui familie se încuscrise apoi prin căsătorie, apoi al cărui tată se însurase cu o vară a lui Napoleon al III-lea și fusese de două ori ministru după Lovitura de stat, își dădea seama că, cu toate acestea, nu însemna mare lucru în ochii lui Saint-Loup și în societatea Guermanților, care la rândul lor, cum nu îmbrățișa același punct de vedere cu ei, nu aveau nici o trecere la el. Bănuia că, în ochii lui Saint-Loup, nu era – el, care se înrudea cu Hohenzollernii – un nobil autentic, ci nepotul de fiu al unui fermier, dar în schimb îl considera pe Saint-Loup ca pe fiul unuia al cărui comitat fusese confirmat de împărat – căroră li se spunea, în foburgul Saint-Germain, comitate refăcute – și solicitase de la el o prefectură, apoi cutare altă slujbă în subordinea A. S. principelui de Borodino, ministru de stat, căruia i te adresai cu „Monsenior” și care era nepotul suveranului.

Poate mai mult decât un nepot. Se spune că cea dintâi principesă de Borodino ar fi avut unele amabilități pentru Napoleon I pe care-l urmă în insula Elba, iar cea de-a doua pentru Napoleon al III-lea. Iar dacă pe chipul flegmatic al căpitanului nu regăseai trăsăturile firești ale feței, ci cel puțin maiestatea studiată a măștii lui Napoleon I, ofițerul avea mai cu seamă în privirea melancolică și blajină, în mustața pe oală ceva care te îndemna să te gândești la Napoleon al III-lea; și într-un chip atât de surprinzător, încât cum solicitase după Sedan să i se îngăduie să-l însoțească pe împărat, și fiind refuzat de Bismarck în fața căruia fu dus, acesta ridicând din întâmplare ochii asupra tânărului care tocmai se pregătea să plece, fu izbit deodată de această asemănare și, răzgândindu-se, îl chemă înapoi și-i dădu încuviințarea pe care tocmai i-o refuzase ca și celorlalți.

Principele de Borodino nu voia să facă avansuri lui Saint-Loup nici celorlalți membri ai societății din foburgul

Saint-Germain din regiment (câtă vreme invita deseori doi locotenenți, oameni de rând, dar agreabili), tocmai pentru că, privindu-i pe toți de la înălțimea măreției sale imperiale, făcea, între acești inferiori, deosebirea că unii erau niște inferiori care știau că sunt și cu care era în-cântat să întrețină legături, fiind sub aparențele sale de maiestate, de o dispoziție simplă și jovială, iar ceilalți niște inferiori care se credeau superiori lui, lucru pe care el nu-l „admitea. Câtă vreme toți ofițerii regimentului îl primeau foarte bine pe Saint-Loup, principele de Borodino, căruia îi fusese recomandat de mareșalul de X., se mărgini să fie îndatoritor cu el în serviciul în care Saint-Loup era de altminteri exemplar, dar nu-l primi la el acasă, cu excepția unei împrejurări deosebite când fu în-trucâtva silit să-l invite, și cum ea se prezentă în timpul/șederii mele, îl rugă să vină cu mine. Văzându-l în acea seară pe Saint-

Loup la masa căpitanului său, am putut deosebi lesne, chiar și în manierele și în eleganța fiecăruia dintre ei, diferența dintre cele două aristocrații: vechea nobilime și aceea a Imperiului. Trăgându-se dintr-o castă ale cărei cusururi, chiar dacă le repudia cu toată inteligența, trecuseră în sângele său, și care încetând de cel puțin un veac de-a mai exercita vreo autoritate reală, nu mai vede în amabilitatea ocretitoare care face parte din educația pe care o primește, de-cât un exercițiu, ca scrima sau călăria, cultivat fără vreun scop serios, de plăcere, spre deosebire de burghezi pe care această nobilime îi disprețuiește îndeajuns ca să creadă că familiaritatea ei îi măgulește și lipsa ei de jenă i-ar onora. Saint-Loup lua, cu prietenie, mâna oricărui burghez care i se prezenta și al cărui nume poate nici nu-l auzise, și stând de vorbă cu el (fără să înceteze de a-și încrucișa și descrucișa picioarele, se apleca pe spate, într-o atitudine prea liberă, ținând piciorul cu mâna) i se adresa spunându-i „dragul meu”. Dar dimpotrivă, făcând parte dintr-o nobilime ale cărei titluri își păstra semnificația după cum erau înzestrate cu majorate bogate ca răsplata unor glorioase servicii, și de înalte funcțiuni în care comanzi mulți oameni și în care trebuie să cunoști oamenii, principele de Borodino își considera rangul.

— Dacă nu în chip deosebit și în conștiința sa personală și limpede, cel puțin în trupul său care-l vădea prin atitudinea și apucăturile sale.

— Ca o prerogativă efectivă; se adresa acelorași oameni de rând pe care Saint-Loup i-ar fi atins pe umăr și i-ar fi luat de braț, cu o afabilitate maiestuoasă, în care o rezervă plină de măreție tempera simplitatea surâzătoare care-i era firească, pe un ton în care se întipărea în același timp o bunăvoință sinceră și o trufie voită. Asta se datora fără îndoială faptului că era mai aproape de marile ambasade și de Curte, unde tatăl său deținuse cele mai înalte slujbe, și unde apucăturile lui Saint-Loup de-a ține cotul pe masă și piciorul în mână nu ar fi fost bine văzute, dar se datora mai cu seamă faptului că el disprețuia mai puțin această burghezie, căci ea era marele rezervor din care cel dintâi împărat își luase mareșalii, nobilii săi, iar cel de-al doilea găsisse un Fould, un Rouher.

Fără îndoială, fiu sau nepot de împărat, care n-avea altceva de făcut decât să comande un escadron, preocupările tatălui și ale bunicului său în lipsa vreunui obiect căruia să i se aplice, nu puteau supraviețui cu adevărat în mintea domnului de Borodino. Dar după cum spiritul unui artist continuă să modeleze, mulți ani după ce s-a stins, statuia pe care a sculptat-o – ele se întrupaseră, se materializaseră, se încarnaseră în el, și chipul său le reflecta. Adresa, cu vioiciunea întâiului împărat în voce, o dojana unui brigadier, iar cu melancolia gânditoare a celui de-al doilea răspândea fumul unei țigări. Când trecea îmbrăcat civil pe străzile din Doncieres, o anumită sclipire care licărea de sub pălăria sa tare făcea să strălucească în jurul căpitanului un incognito suveran; când intra în biroul plutonierului-major, urmat de adjutant și de furier, tremurau cu toții, parcă ar fi fost Berthier sau Massena. Când alegea o stofă de pantalon pentru escadronul său, ațintea asupra brigadierului croitor o privire capabilă de a-l deruta pe Talleyrand sau de a-l înșela pe Alexandru; și

când inspecta uneori o instalare, se oprea, lăsa ochii-i minunați și albaștri să viseze, își răsucea mustața, avea aerul de-a clădi o Prusie sau o Italie noi. Dar redevenind îndată din Napoleon al III-lea, Napoleon I, observa că pachetajul nu e lustruit și veia să guste din hrana trupei. În viața lui particulară, la el acasă, folosea când primea soțiile de ofițeri burghezi (cu condiția să nu fie francmasoni) nu numai o veselă de Sevres albastră, demnă de un ambasador (dăruită tatălui său de Napoleon, și care părea încă și mai de preț. În casa provincială în care locuia pe promenada publică, ca acele porțelanuri rare pe care turiștii le admiră cu mai multă plăcere în dulapul rustic al unui vechi conac amenajat într-o fermă căutată și prosperă), dar și alte daruri ale împăratului: aceste nobile și încântătoare maniere care ar fi făcut, la rândul lor minuni în vreun post reprezentativ, dacă pentru unii faptul de-a fi de „neam” n-ar fi însemnat să fii sortit toată viața celui mai nedrept ostracism, niște gesturi intime, bunătatea, grația și, ascunzând sub un emaliu așîșderi albastru, niște imagini glorioase, rămășița tainică, luminată și supraviețuitoare a privirii.

Pentru că veni vorba de relațiile, burgheze pe care principele le avea la Doncieres, trebuie să amintim următoarele: locotenentul-colonel cântă minunat la pian, soția medicului-șef cânta ca și cum ar fi obținut premiul întâi ai Conservatorului. Această dirt. Urmă pereche cit și locotenentului-colonel și soția lui cinau în fiecare săp-tămână la domnul de Borodino. Erau de bunăseamă măguliți, știind că atunci când principele se ducea în permisie la Paris, cina la doamna de Pourtales, la Murat etc. Dar își spuneau: nu este decât un căpitan, e prea fericit că ne ducem la el. Este de altminteri un adevărat prieten al nostru. Dar când domnul de Borodino, eare făcea de mult timp demersuri să ajungă mai aproape de Paris, fu numit la Beauvais, se mută, uită de-a binelea de cele două perechi ca și de teatrul din Doncieres și de micul restaurant de unde-și aducea adesea prânzul, încât, spre marea lor indignare, nici locotenentul-colonel, nici medicul-șef, care cinaseră de atâtea cri la el, nu mai primiră, cât le fu dat să trăiască, nici o veste din parte-i.

Într-o dimineață, Saint-Loup îmi mărturisi că-i scrisese bunicii mele ca să-i dea știri despre mine și să-i sugereze ideea de a-mi telefona, de vreme ce un serviciu telefonic funcționa între Doncieres și Paris. Într-un cuvânt, ea urma să mă cheme în aceeași zi la aparat și el mă sfătui să fiu pe la patru fără un sfert la poștă.

J23

În acel timp telefonul nu era încă atât de folosit ca astăzi. Obişnuinței îi trebuie totuși atât de puțin timp ca să despoaie de taina lor formulele sacre cu care sân-tem în contact, încât neobținând legătura numaidecât, singurul gând care-mi trecu prin minte fu acela că lucrul este prea complicat, foarte incomod și aveam cât pe-acum intenția să fac o reclamație: ca și noi astăzi, nu găseam după placul meu destul de iute, în schimbările ei neașteptate, minunata feerie căreia câteva clipe îi ajung ca să se ivească lângă noi invizibilă dar prezentă, ființa cu care vream să vorbim, și care stând la masa ei, în orașul în care locuiește (în cazul bunicii, Parisul), sub un cer deosebit de al nostru,, pe un

timp care nu e obligatoriu același, în niște împrejurări și preocupări pe care le' ignorăm și pe care această ființă ni le va spune, transportată deodată la sute de poște (ea și toată ambianța în care e cufundată), lângă urechea noastră, în clipa în care capriciul nostru a poruncit. Suntem ca personajul din basm la a cărui dorință o vrăjitoare îi înfățișează, într-o lumină supranaturală, bunica sau logodnica, frunzărind o carte, vărsând lacrimi, culegând flori, foarte aproape și totuși foarte departe de spectator, chiar în locul unde se află în realitate. Pentru ca această minune să se înfăptuiască, n-avem decât să apropiem buzele de placa magică, și să o chemăm – uneori timp prea îndelungat, recunosc – fecioarele vigilente a căror voce o auzim zilnic fără să le cunoaștem chipul, și care sunt îngerii noștri păzitori, în întunericul amețitor ale cărui porți le străjuiesc cu gelozie; atotputernicele datorită cărora absenții se ivesc lângă noi, fără să ne fie îngăduit să-i zărim; Danaidele nevăzutului care golesc, umplu și trec mereu altuia urnele sunetelor; Furiile ironice care în clipa în care șoptim o confidență unei prietene, în nădejdea că nimeni nu ne aude, ne strigă pline de cruzime: „Ascult”; slujitoarele veșnic iritate ale Misterului, pretesele bănuitoare ale Nevăzutului, Domnișoarele de la telefoane!

Îndată ce aparatul nostru a răsunat, în noaptea plină de vedenii, asupra căreia numai urechile noastre se deschid, un mic zgomot – un zgomot abstract – acela al distanței înlăturate – și vocea ființei dragi ni se adresează.

— Guermantes

E ea, e vocea ei care ne vorbește, care e acolo. Dar cât de departe e! De câte ori n-am fost în stare să o aud fără neliniște, ca și cum față de această imposibilitate de a o vedea, înaintea unor lungi ore de călătorie, pe aceea a cărei voce era atât de 'aproape de urechea mea, îmi dădeami mai bine seama cât de decepționantă este aparența apropierii celei mai gingașe și la ce depărtare putem fi de ființele iubite în clipa în care ni se pare că n-am avea decât să întindem jnâna ca să! Le apucăm. Prezența” reală în această voce atât de apropiată – în despărțirea efectivă! Dar și o anticipație a unei despărțiri veșnice! Adesea, ascultând astfel fără să o văd pe aceea care-mi vorbea de atât de departe, mi s-a părut că această voce striga din adâncuri din care nu te mai întorci, și am cunoscut neliniștea ce avea să mă cuprindă într-o zi, când o voce va veni astfel (singură și nemaiaparținând unui trup pe care nu mai aveam să-l revăd vreodată), să-mi șoptească în ureche niște cuvinte pe care aș fi vrut să le sărut, în trecere, pe niște buze pe veci în pulbere.

Din păcate, în ziua aceea, la Doncieres, minunea nu avu loc. Când am intrat în cabină, bunica mă și chemase; am intrat în cabină, linia era ocupată, vorbea cineva care probabil nu știa că nu-i răspunde nimeni, căci apropiind receptorul de mine, această bucată de lemn începu să vorbească ca Vasilache; l-ain făcut să tacă, ca la teatrul de păpuși, punându-l la loc, dar asemenea lui Sarsailă, îndată ce-l apropiam de mine, începea din nou să flecărească. În disperare de cauză, agățând definitiv receptorul, am sfârșit prin a înăbuși zvârcolirile acestui crâmpei sonor care trâncăni până în ultima clipă, și m-am dus să caut pe oficiant care-mi spuse să aștept un moment; apoi am vorbit și,

după câteva clipe de tăcere, am auzit deodată acea, voce pe care credeam din „reșeală că o cunosc atât de bine, căci până atunci, ori de câte ori bunica stătuse de vorbă cu mine, urmărisem totdeauna ceea ce-mi spunea pe partitura deschisă a feței sale în care ochii ocupau mult loc, dar astăzi ascultam întâia oară numai vocea ei. Am descoperit cât de blândă era' această voce, tocmai pentru că mi se părea” schimbată în proporțiile ei de vreme ce era un tot și-mi parvenea astfel singură și neînsoțită de chipul ei; poate nu fusese niciodată atât de blândă, căci bunica, simțin-du-mă departe și nenorocit, credea că se poate lăsa pradă unei efuziuni de dragoste pe care, din „principiu” de educatoare, o înfrâna și o ascundea de obicei. Era blajină, dar și cât era de tristă, mai întâi chiar din cauza bunătății ei aproape decantată, așa cum puține voci omenesti au putut fi vreodată, de orice asprime, de orice elemente de împotrivire altora, de orice egoism; șubredă din pricina gingășiei, parcă era în orice moment gata să se spargă, să sfârșească într-un val pur de lacrimi, apoi având-o singură lângă mine, fără masca feței, am observat la ea întâia oară necazurile care o dogiseră în cursul vieții.

Era oare numai vocea care, pentru că se înfățișa singură, îmi dădea acea impresie nouă care mă sfâșia? Nu; dar această izolare a vocii era mai degrabă un simbol, o evocare, un efect direct al altei izolări, aceea a Dunicii, care se despărțise întâia oară de mine. Poruncile sau/interdicțiile pe care mi le adresa în orice moment în viața de toate zilele, plictiseala de-a asculta de ele sau frigurile răzvrătirii care neutralizau dragostea ce i-o purtam, erau suprimate în acest moment și puteau fi înlăturate și în viitor (căci bunica nu mai pretindea să mă măi aibă lângă ea, sub legea ei, era pe cale să-mi exprime nădejdea că voi rămâne totdeauna la Doncieres sau în orice caz că-mi voi prelungi șederea în această localitate cât de mult> cu puțință, căci i-ar putea prii sănătății și activității mele); astfel încât ceea ce aveam sub acest mic clopot, apropiat de ureche era dezbatat de presiunile opuse care o ținuseră în fiecare zi în cumpănă, și care, cu începere de atunci, mă răscolise irezistibil pe de-a-ntregul, induioșarea” noastră mutuală. Bunica, spunându-mi să rămân la Doncieres, îmi trezi o poftă răscolitoare și nebună de-a mă întoarce. Această libertate pe care mi-o acorda de acum înainte și la care nu întrezărisem niciodată că ar putea consimți, mi s-a părut deodată tot atât de tristă cum ar putea fi libertatea mea iupă moartea ei (eând aș ma; iubi-o încă și ea va fi renunțat pe veci la mine). Am strigat: „Bunico, bunico”, și aș fi vrui) să o sărut; dar numai această voce era lângă mine, fantomă tot atât de impalpabilă ca aceea care poate va reveni să mă viziteze când bunica va fi murit. „Vorbește-mi”; dar atunci se întâmplă că lăsându-mă încă și mai singur, am încetat deodată să mai percep această voce. Bunica nu mă mai auzea, nu mai era în legătură cu mine, încetasem de-a mai fi unul în fața altuia, de-a ne putea auzi unul pe altul, continuam să,, o interpelez*z bâjbâind în nopți, dându-mi seama că și chemările ei trebuiau să se piardă. Palpitem pradă aceleiași neliniști pe care o încercasem odinioară, într-o zi când, copil mic, am pierdut-o în mulțime, neliniște care mă frământa mai puțin pentru că nu o găseam, cât pentru că

simțeam că mă căuta, că simțeam că-și spunea că o caut; neliniște oarecum asemănătoare aceleia pe care 'aș încerca-o în ziua când te adresezi celor ce nu mai pot răspunde și din partea cărora ai vrea cel puțin să auzi tot ce nu le-ai spus, și siguranța că nu suferă. Mi se părea că tocmai lăsasem săse piardă o umbră scumpă printre umbre, și singur în fața aparatului continuam să repet în zadar „Bunico, bunico”, așa cum Orfeu, rămas singur, repeta numele moartei. M-am hotărât să plec de la poștă, să mă duc să mă întâlnesc cu Robert la restaurantul său ca să-i spun că, poate urmând să pri-mesc o telegramă care m-ar sili să plec, aș vrea să cunosc, pentru orice împrejurare, orarul trenurilor. Totuși, înainte de a lua această hotărâre, aș fi vrut să invoc o ultimă oară pe Fiicele Noptii, pe Vestitoarele cuvântului, pe divinitățile fără față; dar capricioasele Paznice nu vrură sau nu putură să-mi mai deschidă porțile minunate; în zadar invocară neobosite, potrivit obiceiului lor, pe venerabilul inventator al tiparului și pe tânărul principe amator de pictură impresionistă și șofer (care era nepotul căpitanului de Borodino), Gutenberg și Wagram nu răspunseră, rugămintilor lor și am plecat, dându-mi seama că Nevăzutul solicitat va rămâne, surd.

Când am dat de Robert și de prietenii săi, nu le-am mărturisit că inima mea nu mai era cu ei, că plecarea mea era irevocabil hotărâtă. Se prefăcea că mă crede, dar am aflat mai târziu că încă din prima clipă înțelesese că nesiguranța mea era simulată,. Și că a doua zi nu va mai da de mine. În timp ce Jăsând mâncarea să li se răcească, prietenii săi căutau, cu el, în mersul trenurilor, pe acela pe care-l-aș putea lua ca să mă întorc la Paris, iar în noaptea înstelată și rece se auzea fluieratul locomotivelor, nu mai încercam, firește, aceeași liniște pe care mi-o prilejuiseră aici atâtea seri prietenia unora și trecerea în depărtare a altora. În seara aceasta ele nu lipseau totuși, sub altă formă, de la aceeași îndatorire. Plecarea mea mă copleși mai puțin când n-am mai fost silit să mă gândesc singur la ea, când am simțit că ceea ce se petrecea dădea de lucru activității mai normale și mai sănătoase a energicilor mei prieteni, camarazilor lui Saint-Loup, și celorlalte fapte puternice, trenurile al căror du-te-vino dimineața și seara, de la Doneieres la Paris, fărâmița retrospectiv, în posibilități zilnice de întoarcere, ceea ce era prea compact și de nesuferit în lunga mea izolare de bunica.

— Nu mă îndoiesc de adevărul cuvintelor tale și că nu ai încă de gând să pleci, îmi spuse Saint-Loup răsând, dar fă ca și cum, ai pleca, și vino să-ți iei rămas bun de la mine mâine dimineață foarte devreme, altfel risc să nu te mai văd; tocmai prânzesc în oraș, căpitanul m-a învoit; dar trebuie să mă întorc la ora două la cazarmă, căci pornim în marș pentru toată ziua. Fără îndoială că seniorul la care prânzesc, la trei kilometri de aici, mă va aduce înapoi la timp ca să fiu la cazarmă la ora două.

Abia rostise aceste cuvinte, că un trimis al hotelului veni să-mi spună că poșta mă chemase la telefon, unde m-am dus într-un suflet, căci tocmai era să se închidă. Cuvântul interurban revenea mereu în răspunsurile pe care mi le dădeau oficianții. Eram în culmea neliniștii, căci mă chema bunica. Biroul avea

să se închidă. În sfârșit, mi s-a dat legătura. „Tu ești bunico?” O voce de femeie cu un pronunțat accent englez îmi răspunse. „Da, dar nu vă recunosc vocea”. Nici eu nu recunoșteam vocea care-mi vorbea, apoi bunica nu mi” se adresa niciodată la persoana a doua a pluralului. În sfârșit, totul se explică. Tânărul pe care bunica lui îl chemase la telefon purta un nume aproape identic cu al meu și locuia într-o anexă a hotelului. Chemându-mă chiar în aceeași

_m zi în care voisem să-i telefonez bunicii, nu mă îndoiesem o singură, clipă că ea mă chemase. Or, printr-o simplă coincidență, poșta și hotelul săvârșiseră o îndoită eroare. A doua zi de dimineață, am întârziat, nu l-am mai găsit pe Saint-Loup, care plecase să prânzească la acelel castel vecin. Către ora unu și jumătate, tocmai mă pregăteam să mă duc, la întâmplare, la cazarmă ca să fiu acolo în momentul când se va întoarce; când să străbat una din aleile care duceau la cazarmă, am văzut, chiar în direcția în care mă duceam, o cabrioletă care, trecând pe lângă mine, mă sili să mă feresc; o conducea un subofițer cu monoclu – Saint-Loup. Lângă el era prietenul la care prânzise și pe care-l mai întâlnisem o dată la bote!!! Undo cina Kole-t. N-am îndrăznit să-l interpelez pe Robert, căci nu era singur, dar vrând să-l fac să se oprească ca să mă ia cu el, i-am atras atenția printr-un salut adine, motivat de prezența necunoscutului. Știam că Robert e miop, dar am crezut totuși că, dacă m-ar vedea, n-ar întârzia de-a mă recunoaște; or, văzuse salutul și-l întoarse dar fără să oprească; îndepărtându-se în goană mare, fără nici un surâs, fără să i fi clintit un mușchi pe față se mulțumi să țină două minute mâna-i ridicată la cozorocul chi-piului său, ca și cum ar fi răspuns unui soldat pe care nu l-ar fi cunoscut. Am alergat până la cazarmă, dar ea era încă departe; când am sosit, regimentul se forma în curtea în care nu mi s-a îngăduit să rămân, și eram deznădăjduit că nu-mi mai putusem lua rămas bun de la Robert; m-am urcat în odaia lui, unde nu mai era; am putut lua informații despre el de la un grup de soldați bolnavi, niște recruți s'tHi de mar?; un tânăr bacalaureat, un soldat rrfai vechi care privea cum se formează regimentul.

— Nu l-ai văzut pe plutonierul Saint-Loup? Am întrebat.

A și coborât, domnule, răspunse soldatul mai vechi.

Nu l-am văzut, spuse bacalaureatul.

Nu l-ai văzut, spuse soldatul mai vechi, fără să se mai ocupe de mine, n-ai văzut pe vestitul nostru

Saint-Loup, cum mai face pe grozavul cu noul său mundir! Când o vedea căpitanul ce mai postav ofițeresc!

Ah! O brodești și tu câteodată, postav ofițeresc, spuse tătărul bacalaureat, care, bolnav în odaie, nu se ducea în marș și încerca, nu fără oarecare înfrigurare, să fie îndrăzneț cu soldații mai vechi. Acel postav ofi țeresc e un postav ca ăsta.

Domnule! Strigă furios soldatul mai vechi care vorbise de mundir.

Era indignat că tânărul bacalaureat punea la îndoială că acel mundir eră de postav ofițeresc, dar fiind breton, născut într-un sat numit Penguern-Stereden, învățase franțuzește tot atât de greu ca și cum ar fi fost englezește

sau nemțește, când se simțea cuprins de o emoție spunea de două sau de trei ori „domnule”, ca să aibă timpul să-și găsească cuvintele, apoi, după această pregătire, se lăsa pradă elocvenței sale, mulțu-minduse să repete câteva cuvinte' pe care le știa mai bine decât pe altele, dar fără să se grăbească, luându-și precauțiile împotriva neobișnuinței salfe în pronunțare.

Ah! E un postav ca ăsta? Urmă el cu o furie care sporea progresiv intensitatea și încetineala debitului său.

Ah.' e un postav ca ăsta! Când îți spun că e postav ofi țeresc, când îți spun, tocmai pentru că-ți spun, este că ștui. Ce spun. Pe noi nu ne duci cu una cu două.' în cazul acesta. Spuse tânărul bacalaureat în vins de această argumentație.

Iată, tocmai trece căpitanul. Dar ia te uită puțin la Saint-Loup; cum își aruncă piciorul; apoi capul. Cine ar spune că e subofițer? Dar monoclul; ah.' sare în toate direcțiile.

I-am rugat pe soldați, pe care prezența mea nu-i stingherea să mă lase să mă uit și eu pe fereastră. Nici nu mă împiedicără, nici nu se deranjară. L-am văzut pe căpitanul Borodino trecând maiestuos, în trapul calului său, parcă avea iluzia că se află la bătălia de la Aus-terlitz. Câțiva trecători se adunaseră în fața grilajului cazărmii ca să vadă regimentul care ieșea la exercițiu. Ținându-se drept pe calul său, cu fața cam plină, cu obrazii de o plenitudine împăratească, cu ochiul lucid, principele pesemne că era jucăria vreunor halucinații așa cum eram și eu ori de câte ori, după ce trecea tramvaiul, liniștea care-i urma uruitului mi se părea străbătută și vărgată de o nedeslușită palpitație muzicală. Eram deznădăjduit că nu-mi luasem rămas bun de la Saint-Loup, dar oricum am plecat, căci singura mea grijă era să mă întorc la bunica: când mă gândeam până în ziua aceasta, în acest orășel, ce făcea bunica singură, mi-o închipuiam așa cum era cu mine, dar înlăturându-mă fără să țin seama de efectele pe care această înlăturare o aveau asupra-i; acum, aveam să mă eliberez cât mai grabnic, în brațele ei, de fantomă nebănuită până atunci și evocată pe neașteptate de vocea ei de bunică într-adevăr_ despărțită de mine, resemnată, având, ceea ce nu știusem niciodată când era vorba de ea, o vârstă, și care tocmai primise o scrisoare din parte-mi în apartamentul gol în care mi-o mai închipuisem pe mama când plecasem la Balbec.

Din păcate, am zărit tocmai această fantomă când, în-trând. În salon fără ca bunica să fi fost înștiințată de sosirea mea, am găsit-o citind. Eram acolo, sau mai degrabă nu eram acolo, căci ea nu știa și era pradă unor gânduri pe care nu le manifestase niciodată în fața mea. ca o femeie peste care dai tocmai când este pe cale să facă un lucru pe care-l ascunde când intră cineva. Datorită privilegiului care nu durează și când, în răstimpul clipei scurte a întoarcerii, avem facultatea de-a asista pe neașteptate la propria noastră absență – din mine era acolo numai martorul, observatorul, cu pălărie și manta de călătorie, străinul care nu era al casei, fotograful care vine să ia un clișeu al locurilor pe care nu le vei mai revedea. Căci, în clipa în care am zărit-o pe bunica, în ochii mei se făcu în mod mecanic o fotografie. Vedem totdeauna

ființele iubite numai în sistemul însuflețit, mișcarea veșnică a neîncetatei noastre dragoste, care înainte de-a lăsa ca imaginile pe care ni le înfățișează fața lor să ajungă la noi, le târăște în vâr-tejul lor, le aruncă peste ideea pe care ne-o facem de totdeauna despre ele, le face să adere la ea, să coincidă cu ea. Cum dădeam frunții, obrazilor, bunicii semnificația a ceea ce era mai gingaș și mai permanent în mintea mea, cum orice privire obișnuită este o necro-manție și fiecare chip iubit oglinda trecutului, cum să nu fi omis ceea ce ar fi putut-o îngreuna și' schimba, câtă vreme chiar în spectacolele cele mai indiferente ale vieții, ochiul nostru, încărcat cu gânduri, neglijează așa cum ar face o tragedie clasică, toate imaginile care nu concură la acțiune și reține numai pe acelea care-i pot face scopul ușor de înțeles. Dar dacă în locul ochiului nostru a privit doar un obiectiv pur material, o placă fotografică, atunci vom vedea, de pildă, în curtea Institutului, în locul unui academician care iese și vrea să cheme o trăsură, clătinarea lui, precauțiunile sale ca să nu cadă pe spate, parabola căderii sale, ca și cum ar fi beat sau pavajul acoperit cu polei. Același lucru se întâmplă când vreo cumplită viclenie a întâmplării împiedică dragostea noastră inteligentă și cucernică să sosească la timp ca să ascundă privirilor noastre ceea ce ele n-ar trebui să contemple niciodată, când aceasta este întrecută de ele care, ajungând cele dinții la fața locului și lăsate pe seama lor, funcționează mecanic ca o peliculă, și ne arată în locul ființei iubite care nu mai există demult, dai? A cărei moarte n-a vrut să ne Me niciodată destăinuită, ființa nouă pe care o înveșmântă de sute de ori pe zi cu scumpa și mincinoasa ei asemănare. După cum un bolnav care nu se mai prive demult și-și alcătuieste în orice moment o față pe care nu o vede, după imaginea ideală pe care o poartă în gând despre sine, se dă înapoi când zărește într-o oglindă, în mijlocul unei figuri sterpe și aride, înălțându-se pieziș și roz un nas gigantic ca o piramidă din Egipt, eu, pentru care bunica eram încă eu însumi, eu care o văzusem numai în sufletul meu, totdeauna în același loc din trecut, prin transparența amintirilor învecinate și suprapuse, am zărit peneșteptate, în salonul nostru care făcea parte dintr-o lume nouă, aceea a timpului, aceea în care trăiesc străinii despre care spui „de bună seamă că îmbătrânește”, întâia oară și doar o clipă, căci dispăru repede, pe canapea, sub lampa roșie, greoaie și vulgară, bolnavă, visând, plimbând deasupra unei cărți niște ochi rătăciți, o femeie bătrână, copleșită, pe care n-o cunoșteam.

Când îl rugasem să mă ducă să văd tablourile de Elstir ale doamnei de Guermantes, Saint-Loup îmi spusese: „Răspund de ea”. Dar din nenorocire, numai el răspunsese de ea. Răspundem lesne da alții când, rân-duind în gând micile imagini care-i închipuiesc, le manevrăm după placul nostru. Ținem seama, fără îndoială, chiar în acel moment de dificultățile ivite din firea fiecăruia, deosebită de a noastră, și nu pregetăm să recurgem la cutare sau la cutare mijloc de acțiune care are influență asupra-i, interese, convingere, emoție, care va neutraliza -înclinările potrivnice. Dar tot firea noastră imaginează aceste deosebiri dintre ea și altele, tot noi ridicăm aceste dificultăți; tot noi dozăm aceste pricini eficace. Și când vrea (să o punem să execute în

viață mișcările pe care le-am făcut ca cealaltă persoană să le repete în gândul nostru, și care o fac să acționeze după voia noastră, totul se schimbă, ne izbim de niște împotriviri neprevăzute care pot fi de neînvinși. Una din cele mai puternice este fără îndoială aceea pe care o poate isca într-o femeie care. Nu iubește, dezgustul pe care i-l inspiră, de neînvinși și fetid, bărbatul care o iubește; în răstimpul multor săptămâni când; Saint-Loup tot nu venise la Paris, mătușa lui, căreia nu mă îndoiam că-i scrisese ca să-i solicite ceea ce-l rugasem, nu mă invită nici măcar o dată să mă duc la ea ca să văd tablourile lui Elstir.

Am întâmpinat semne de răceală din partea altcuiva din casă: Jupien. Poate găsea că ar fi trebuit să-i dau bună ziua, când m-am întors de la Doncières, chiar înainte de-a urca la mine! Mama îmi spuse că nu trebuia să mă mir. Françoise îi spusese – că așa era el, supus fără nici un motiv, unor proaste dispoziții bruște, care se risipeau totdeauna destul de repede.

Între timp, iarna era pe sfârșite. Într-o dimineață, după câteva săptămâni' de lapoviță și de furtuni, am auzit în căminul meu – în locul, vântului inform, elastic și întunecat care-mi ațâța pofta de-a mă duce la mare – uguițul porumbeilor care se cuibăreau în zid: irizat, neprevăzut, ca cea dintâi zambilă, sfâșiindu-și cu gingășie inima-i hrănitore ca din ea să țâșnească, mov și satinată, floarea ei sonoră, lăsând să intre ca o fereastră deschisă, în odaia mea încă închisă și întunecoasă, încropeala, amețeala, oboseala primei zile frumoase. În dimineața aceea m-am trezit fredonând un cântec de cafe-concert pe care-l uitasem din anul în care trebuise să mă duc la Florența și la Veneția. Potrivit întâmplării zilnice, atmosfera influențează atât de puternic organismul nostru și scoate la iveală din rezervele obscure în care le uitasem, melodiile înscrise pe care memoria noastră nu le-a descifrat. Un visător mai conștient însoți curând acest muzician pe care-l ascultam în mine, fără să fi recunoscut numaidecât ce cânta.

Simțeam de bună seamă că nu erau anumite motive la Balbec, pentru care, când sosisem acolo, nu mai găsisem că biserica avea pentru mine farmecul pe care-l avusese înainte de-a o fi cunoscut; că nici la Florența, la Parma sau la Veneția, imaginația mea nu s-ar putea substitui ochilor mei ca să privesc. Simțeam acest lucru; tot astfel, într-o seară; de 1 ianuarie, pe înserate, am descoperit în fața unei coloane cu afișe iluzia de a crede că unele zile de sărbătoare se deosebesc esențial de altele. Totuși nu puteam să împiedic ca amintirea timpului în care crezusem că petrecusem Săptămâna Mare la Florența, să confere în același timp zilei de Paști un caracter florentin, și Florenței unul pascal. Săptămâna Paștilor era încă departe; dar în șirul zilelor care se întindea înainte-mi, zilele sfinte se desprindeau mai limpezi la capătul zilelor obișnuite. Atinse de o rază ca unele case de la țară pe care le zărești din depărtare într-un efect de umbră și de lumină, ele opreau asupra-le tot soarele.

Timpul se înmuiase. Chiar părinții mei, sfătuindu-mă săi mă plimb, îmi ofereau un pretext de a-mi continua preumblările de dimineața, cărora voisem să le pun capăt, căci în decursul lor o întâlneam pe doamna de Guer-mantes.

Dar tocmai din această pricină mă gândeam tot timpul la ele, ceea, ce mă făcea să găsesc în fiecare moment un nou motiv de-a le face, care nu avea nici o legătură cu doamna de Guermantes, și mă convingea lesne că, dacă ea n-ar fi existat, eu tot m-aș fi plimbat la aceeași oră.

Din păcate, dacă mi-ar fi fost indiferent să mă întâl-nesc. Cu orice altă persoană decât ea, îmi dădeam seama că ei î-ar fi fost mai suportabil să se întâlnească cu oricine, afară de mine. În plimbările-i matinale i se în-timpla să primească salutul multor proști și pe care-i privea ca atare. Dar considera apariția lor, dacă nu drept făgăduiala unei plăceri, cel puțin drept un efect al întâm-plării. Îi oprea uneori, căci sunt momente în care simți nevoia de-a ieși din tine, de-a accepta ospitalitatea sufletului altora, cu condiția ca acest suflet oricât de modest și de urât ar fi, să fie un suflet străin, cită vreme ea simțea, cu exasperare, că în inima mea s-ar fi regăsit tot pe ea. De aceea, când pornind pe același drum, aveam alt motiv decât de-a o vedea, tremuram ca un vinovat în momentul când trecea; uneori, ca să neutralizez ceea ce putea fi excesiv în avansurile mele, abia răspundeam salutului ei, sau o pironam cu privirea fără să o salut, reușind doar să o ațâț și mai mult, ceea ce o îndemnă să mă socotească pe deasupra și obraznic și prost'rescut. Avea acum rochii mai ușoare sau cel puțin mai deschise, și cobora strada în care, ca și, cum ar fi fost primăvară, în fața îngustelor dughene intercalate între fațadele vechilor palate aristocratice, pe streășină deasupra ferestrei precupeței de unt, de fructe, de zarzavaturi, se trăseseră storurile împotriva soarelui. Îmi spuneam că femeia pe care o vedeam de departe pășind, deschizând umbrela, traversând strada, era, după părerea cunoscătorilor, cea mai mare artistă actuală în arta de-a împlini aceste mișcări și de-a face din ela ceva desfătător. Ea înainta totuși, ignorând această reputație răspândită, trupul ei îngust, refractar și care nu absorbise nimic din ea, era cambrat oblic sub o eșarfă de sur ah violet: ochii ei posaci și limpezi priveau distrat în față-i și poate mă zăriseră; își mușca colțul buzei; o vedeam îndreptându-și manșonul, dând de pomană unui sărac, cumpărând de la precupeată un buchet de micșunele, cu aceeași curio zitate cucare aș fi privit un mare pictor pictând. Iar când alungind la nivelul meu, îmi adresa un salut căruia se adăuga uneori un mic surâs, parcă ar îi executat pentru mine, adăugându-i o dedicație, un laviu care era o capodoperă. Fiecare rochie a ei mi se înfățișa ca o ambianță firească, necesară, ca proiecția unui aspect deosbit al sufletului ei. Am întâlnit-o într-una din aceste dimineți din postul mare, când se ducea să prânzească în oraș, într-o rochie de catifea de un roșu deschis, ușor decoltată. Sub părul ei blond, fața doamnei de Guermantes părea visătoare. Eram mai puțin trist ca de obicei, căci melancolia expresiei sale, aceea izolare pe care violența culorii o așternea între ea și restul lumii, îi dădea o înfățișare nenorocită și singuratică ce mă liniștea. Această rochie mij se părea materializarea în juru-i a razelor stacojii ale unei inimi pe care nu i-o cunoșteam și pe care, poate, aș fi putut-o consola în refugiată în lumina mistică a stofei cu luciri potolite mă făcea să mă gân-desc la vreo sfântă din cele dintâi

timpuri creștine. Atunci mi-era rușine să întristez această martiră cu vederea mea. „Dar la urma urmei, strada aparține tuturor”.

„Strada aparține tuturor”, repetam, atribuind acestor cuvinte alt înțeles și admirând că, într-adevăr, în strada populată, adesea udată de ploaie și care devenea prețioasă cum este uneori strada în vechile cetăți din Italia, ducesa de Guermantes una cu viața publică momente din viața ei tainică, arătându-se astfel oricui, misterioasă, în contact cu toată lumea, cu splendida gratuitate a marilor capodopere. Cum ieșeam dimineața, după ce stătusem toată noaptea treaz, părinții îmi spuneau să mă culc puțin după-amiaza și să încerc să dorm. Multă chib-zuire nu e necesară ca să poți dormi, dar obișnuința e foarte folositoare și chiar lipsa oricărui gând. Or, la aceste ore, amândouă îmi lipseau. Înainte de a adormi mă gân-deam atât de mult că nu voi fi în stare, îneât chiar după ce dormisem, îmi rămânea o urmă de gând. Era doar o licărire într-un semi-întuneric, dar care era de ajuns ca să-mi răsfrângă în somn, mai întâi ideea că nu aș putea dormi, apoi, reflex al acestei răsfrângerii, ideea că tocmai dormind gândisem că nu dormeam, apoi printr-o nouă refracție, mă trezeam. Într-un nou somn în care voiam să povestesc unor prieteni ce intraseră în odaia mea că, adineauri, pe când dormeam, crezusem că nu dorm. Aceste umbre erau abia deslușite; o mare și foarte zadarnică gingășie ar fi fost necesară ca să le sesizezi. Astfel, mai târziu, la Veneția, după ce soarele apusese de mult, când se pare că s-a înnoptat d'e-a binelea, am văzut, grație ecoului totuși invizibil al unei ultime note de lumină ținută la infinit pe canalele parcă sub efectul vreunei pedale optice, reflexele palatelor desfășurate ca pe vecie, într-o catifea mai neagră pe cenușii crepuscular al apelor. Unul din visurile mele era sinteza a ceea ce în chipuirea mea încercase adesea* să-și înfățișeze, în timpul veghei, dintr-un anumit peisaj marin și din trecutul său medieval. În somnul meu vedeam o cetate gotică în mijlocul unei mări cu valurile nemișcate ca pe un vitraliu.

Un braț al mării împărțea orașul în două; apa verde se întindea la picioarele mele; ea scâldea pe malul opus o biserică orientală, apoi niște case care dăinuiau încă în veacul al XIV-lea, astfel îneât a te îndrepta spre ele ar îți însemna să te întorci cu câteva veacuri înapoi. Mi se părea că avusesem adesea acest vis în care natura învățase arta, în care marea devenise gotică, acest vis în care doream, în care credeam că ating imposibilul. Dar cum se întâmplă că tocmai ceea ce-ți închipuiești în somn să, se înmulțească în trecut și, deși fiind nou, să pară cunoscut, am crezut că mă înșelasem. Dar mi-am dat într-adevăr seama că, dimpotrivă, avusesem adesea acest vis. I însăși împutănirile care caracterizează somnul se răs-îrângeau într-al meu, dar într-un chip simbolic: nu puteam desluși în întuneric chipul prietenilor care erau acolo, căci dormi cu ochii închiși; eu, care-mi făceam mereu raționamente verbale visând, îndată ce voiam să mă adresez acestor prieteni, simțeam că sunetul mi se oprea în gât, căci omul nu vorbește deslușit în somn; Voiam să mă îndrept spre ei, dar nu-mi puteam urni picioarele, căci nici nu te jniști în somn; deodată, mi-era rușine să apar în fața lor, căci dormi dezbrăcat. Astfel,

cu ochii închiși, cu buzele pecetluite, cu picioarele unite, cu trupul gol, chipul somnului pe care-l proiecta însuși, somnul meu avea! Aerul acelor mari figuri alegorice în care Giotto a înfățișat Invidia cu un șarpe în gură, și pe care ni le dăduse Swann.

Saint-Loup veni la Paris numai pentru câteva ore. Mă încredința că nu avusese prilejul să vorbească de mine cu vara lui. „Oriane nu este câtuși de puțin drăguță, îmi spuse el, trădându-se cu naivitate, nu mai este

Oriane a mea de altădată, nu știu cine mi-a schimbat-o. Te încredințez că nu merită să ta ocupi de ea. Îi faci prea multă cinste. Nu vrei să te prezint verișoarei mele Poitiers? Adăugă el fără să-și dea seama că asta nu mi-ar putea face nici o plăcere. Iată o tânără femeie inteligentă și care ți-ar place. S-a; măritat cu vărul meu, ducele de Poitiers, care e un băiat de ispravă, dar cam simplu pentru ea. I-am vorbit de tine. M-a rugat să te aduc. E altcum mai frumoasă decât Oriane și mai tinără. E o persoană foarte drăguță, știi, e o persoană foarte bine,.. Erau niște expresii adoptate de cur în d – și cu atât mai multă râvnă – de Robert și care însemnau că avea o fire delicată: „Nu spun că e dreyfusardă, trebuie să ții seama și de mediul ei, dar, în sfârșit, spune: „Dacă ar fi nevinovat, ar fi îngrozitor să stea pe insula Dracului”, înțelegi, nu-i așa? Apoi, în sfârșit, a făcut mult pentru fostele ei institutoare, n-a îngăduit să fie primite pe scara de serviciu. Te încredințez, e o persoană foarte bine. În fond, Oriane, nu o iubește, pentru că simte că e mai inteligentă”.

Deși preocupată de mila pe care i-o inspira un lacheu al Guermanților –, care nu se putea duce să-și vadă logodnica nici când ducesa era plecată de acasă, căci portarul l-ar fi pârât îndată – Francoise fu mahnită că nu fusese acasă în momentul vizitei lui: Saint-Loup, dar acum făcea și ea la fel. Ieșea regulat în zilele când aveam nevoie de ea, ca să se ducă să-și vadă fratele, nepoata și mai ales propria-i fiică, care sosise de curând la Paris. Natura familială a acestor vizite pe care le făcea Fran-șoise îmi sporea plictiseala de-a fi lipsit de serviciile ei, căci prevedeam că va vorbi de fiecare vizită ca de ceva de care nu te poți lipsi, potrivit legilor profesate la Saint-Andre-des-Champs. De aceea nu-i ascultam niciodată scuzele fără să-mi pricinuiască, pe nedrept, o proastă dispoziție și căreia îi punea vârf faptul că Francoise nu spunea: „m-am dus să-mi văd fratele, m-am dus să-mi văd nepoata”, ci „m-am dus să-mi văd alde frate-miu.

— Am intrat fugind să dau b'ună-ziua alde nepoată-mi” (sau nepoatei, măcelăreasa). Ar fi vrut ca fiica ei să se întoarcă la Combray. Dar ea, folosindu-se ca o elegantă de prescurtări, vulgare însă, spunea că s-ar părea foarte lungă săp-tămina pe care ar trebui s-o petreacă la Combray, fără să aibă măcar Intran *-ul. Cu atât mai puțin voia să se ducă la sora Francoisei care locuia într-o regiune muntoasă, căci „munții, spunea fiica Franșoisei, nu sunt de loc interesanți”, dând acestui din urmă cuvânt un înțeles groaznic și nou. Nu se putea hotărî să se întoarcă la Meseglise unde „lumea e atât de proastă”, unde la piață, cumetrele, „țărancele”, ar descoperi vreo legătură de rudenie între ea și ele și ar spune: „Ia, te uită, nu cumva o fi fata răposatului Bazireau?” Ar prefera

să moară decât să se întorcă să se statornicească acolo, „acum când a gustat din viața Parisului”, iar Françoise, tradiționalistă, întâmpina totuși cu bunăvoință spiritul de înnoire pe care-l întruchipa noua „pariziană” când spunea: „Ei, mamă, dacă n-ai zi de ieșire, n-ai de. Cât să-mi trimiți un pneu 2!”

Timpul se răcise iarăși. „Să ies? De ce? Ca să crap”, spunea Franise care prefera să stea acasă în săptămâna în care fiica ei, fratele și măcelăreasa se duseseră la Combray. De altminteri, ultimă sectantă în care supraviețuise nedeslușit doctrina mătușii Leonie în ceea ce privește fizica, Francise adăuga când vorbea de acest timp care nu se potrivea cu anotimpul: „E o rămășiță din mânia lui Dumnezeu f” Dar răspundeam văicărelilor ei numai printr-un surâs lipsit de viață, cu atât mai indiferent la aceste prevestiri, cu cât, în orice chip pentru mine, va fi frumos: vedeam cum strălucește soarele de dimineață pe colnicele din Fiesole, mă încălzeam la razele lui, tăria lor mă obliga să deschid și să închid pe jumătate pleoapele, surâzândt și ele se umpleau ca niște candelile de alabastru cu o licărire roz. Nu numai clopotele se întorceau din Italia, Italia Venise cu el. Măinile meJe credincioase nu vor duce lipsă de, flori ca să cinstească aniversarea călătoriei pe care ar fi trebuit s-o fac odinioară, căci de când timpul se răcise iarăși la Paris ca

1 Ziarul L'Intransigeant.

— Poștă pneumatică – corespondență expediată prin tuburi cu aer comprimat.

În alt an, în momentul când ne pregăteam de plecare spre sfârșitul postului mare, în aerul lichid și glacial care v îmbăia castanii, platanii de pe bulevarde, copacul din curtea casei noastre, își deschideau frunzele așa cum le-ar fi deschis într-o cupă de apă proaspătă, narcisele, anemonele de pe Ponte-Vecchio.

Tata ne povestise că A. J. îi spusese acurr, unde se ducea domnul de Norpois când îl întâlnea în casă.

— La doamna de Villeparisis, o cunoaște foarte bine, habar n-aveam. Se pare că e o ființai fermecătoare, o femeie superioară. Ar trebui să te duci s-o vezi, îmi spuse el. Am fost de altfel foarte mirat. Mi-a vorbit de domnul de Guermantes ca de un om foarte distins; am crezut totdeauna că e o brută. Se pare că știe foarte multe lucruri, că are un gust desăvârșit, numai că e foarte mândru de numele său și de rubedeniile sale. Dar de altfel, după spusele lui Norpois, arc o situație grozavă, nu numai aici, dar în întreaga Europă. Se pare că împăratul Austriei, împăratul Rusiei, îl tratează absolut ca pe un prieten. Bătrânul Norpois mi-a spus că doamna de Villeparisis ține mult la tine și în salonul ei ai face 1 cunoștință cu mulți oameni interesanți. Mi-a făcut un călduros elogiu al tău, îl vei putea întâlni la ea și chiar ți-ar putea fi un bun sfătuitor, dacă trebuie să scrii. Căci îmi dau seama că nu vei face altceva. Poate să fie o carieră frumoasă, nu e ceea ce aș fi preferat pentru tine, dar vei fi în curând bărbat, nu vom fi totdeauna lângă tine și nu trebuie să te împiedicăm să-ți urmezi vocația.

Dacă aş fi putut cel puţin să încep să scriu! Dar oricare ar fi fost condiţiunile în care aş fi abordat acest proiect (la fel, din păcate! Ca acela, de-a nu mai bea alcool, de-a mă culca devreme, de-a dormi, de-a fi sănătos), fie cu furie, cu 'metodă, cu plăcere, lipsindu-mă de o plimbare, amânând-o sau rezervând-o ca o răsplată, pro-fiţind *de o clipă, de sănătate, folosind inacţiunea forţată a unei zile de boală, din truda mea ieşea totdeauna o pagină albă, virgină de scris, de neînălăturat ca acea carte măsluită pe care sfârşeşti, în mod fatal, să o tragi; în unele scamatorii, oricum ai fi amestecat în prealabil cărţile de joc. Nu eram decât instrumentul obiceiurilor

— Guermantes de-a nu lucra, de-a nu mă culca, de-a nu dormi, care trebuiau să se realizeze cu orice preţ; dacă nu le rezistam, dacă mă mulţumeam cu pretextul pe care-l găseam în prima împrejurare pe care le-o oferea ziua aceea, ca să. Le las să acţioneze în voia lor, mă descurcam fără prea mare pagubă, oricum mă odihneam câteva ore, la sfârşitul, nopţii, citeam puţin, nu făceam prea multe excese, dar dacă voiam să le contrariez, dacă aveam pretenţia să mă culc devreme, să beau numai apă, să lucrez, ele se mî-niau, recurgeau la argumente hotărâtoare, mă îmbolnăveau de-a binelea, eram nevoit să dublez doza de alcool, nu mă culcam două nopţi, nici nu mai puteam citi, şi-mi 'făgăduiam să* fiu altădată mai rezonabil, adică mai puţin, cuminte, ca o victimă care se lasă furată de teamă să. Nu fie asasinată, dacă rezistă.

Între timp, tata se întâlne o dată sau de două ori ou domnul de Guermantes şi acum, când domnul de Nor-pois ii spusese că ducele era un om remarcabil, dădea mai multă atenţie cuvintelor sale. Tocmai statură de vorbă, în curte, despre doamna, de Villeparisis. „Mi-a. Spus că e mătuşa lui: pronunţă Viparisi. Mi-a spus că e extraordinar do inteligentă. A adăugat chiar că ţine un birou de spirit,, adăugă tata impresionat de nedesluşitul acestei expresii, pe care cu siguranţă o întâlne o dată sau de două ori în unele memorii, dar căreia, nu-i atribuia un înţeles precis. Mama îl respecta atât de mult, încât văzând că el nu găsea, că e indiferent că doamna de Villeparisis ţine un „birou de spirit,, era de părere că acest fapt avea oarecare importanţă. Deşi ştia de mult, de la bunica, cit valora marchiza, îşi făcu numaidecât o idee mai bună despre ea. Bunică-mea, care era puţin suferindă, nu fu la început favorabilă vizitei, apoi se dezinteresa de ea. De când locuiamân noul nostru apartament, doamna de Villeparisis o rugase de mai multe ori să se ducă să o vadă. Bunica răspunsese totdeauna că nu ieşea în acel moment, într-una din acele scrisori pe care, dintr-un obicei nou şi pe care nu-l înţelegeam, ea nu le mai lipea, ci o lăsa pe Francoise să le închidă. Iar eu, fără să-mi dau prea bine seama ce era acest „birou de spirit,, n-aş fi fost mirat să o găsec pe bătrâna doamnă din Balbec instalată în faţa unui „birou,, „ceea ee altminteri se şi întâmplă.

Tata ar fi vrut să ştie pe deasupra dacă sprijinul ambasadorului i-ar aduce multe voturi la Institut, unde avea de gând să se prezinte ca membru liber. La drept vorbind, deşi nu' îndrăznea să se îndoiască de sprijinul domnului de Norpois, nu ayea totuşi nici o siguranţă.

Crezuse că avusese de-a face cu niște guri rele, când i se spusese la minister că domnul de Norpois dorea să fie singurul care să reprezinte ministerul la Institut, că ar pune toate piedicile cu putință candidaturii sale care, de altminteri, l-ar stingheri îndeosebi în acest moment, j>câncet susținea pe altcineva. Totuși, când domnul LeroyBeaulieu îl sfătuisese să se' prezinte și-și cumpănise reușita, tata fusese impresionat văzând că printre colegii pe

(care se putea bizui în această împrejurare, eminentul

(„economist nu-l citase pe domnul de Norpois. Tata nu lândrăznea să-l întrebe direct pe fostul ambasador, dar

l nădăjduia că mă voi întoarce de la doamna de Villeparisis l<cu alegerea sa asigurată. Vizita aceasta era iminentă.

KPropaganda domnului de Norpois, care era într-adevăr lin stare să-i asigure tatii două treimi din Academie, i

Ise părea de altminteri cu atât mai probabilă, cu cât bunăvoința ambasadorului era proverbială, cei care țineau, mai

(puțin la el recunoscând că nimănui altuia nu-i plăcea latât de mult să fie serviabil. Pe de altă parte, îl proteja

l pe tata la minister într-un chip cu mult mai pronunțat iecât pe oricare alt funcționar.

Tata mai întâlne încă pe cineva, dar această întâlnire 151 uimi, apoi îl indignă la> culme. Trecu pe stradă pe llângă doamna Sazerat a cărei sărăcie relativă îi reducea l viața la Paris la șederi rare când o găzduia vreo prietenă. („Nimeni nu-l plictisea pe tata mai mult decât doamna lSazerat, astfel îneât mama era nevoită să-i spună o dată lpe an cu o voce gingașă și rugătoare: „Dragul meu, va] trebui să o invit o dată pe doamna Sazerat, nu va sta (prea mult,, ba chiar: „Ascultă, îți voi cere un mare] serviciu, du-te să-i faci o vizită scurtă doamnei Sazerat. JȘtii' că nu-mi place să te plictisesc, dar ar f j atât de dră-(guț din partea ta.,- Tata râdea, se supăra puțin, și se l ducea să-i facă vizita. Deși doamna Sazerat nu-l amuza, tata, întâlnind-o, se îndreptă spre ea descoperindu-se, dar spre adâncă sa uimire, doamna Sazerat se mulțumi cu un salut rece, silit de politețe, față de cineva care e vinovat de o faptă urâtă sau e condamnat să trăiască de acum înainte într-altă emisferă. Tata se întoarce supărat, uluit. A doua zi, mama o întâlne într-un salon pe doamna Sazerat, care nu-i întinse mâna și-i surise cu un aer vag și trist, ca unei persoane cu care te-ai jucat în copilărie, dar cu care ai încetat de atunci orice legături, pentru că a dus o viață desfrânată, s-a măritat cu un ocnaș sau, și mai rău încă, cu un bărbat divorțat. Dar părinții mei acordau și inspirau de totdeauna doamnei Sazerat stima cea mai adâncă. Însă (ceea ce ignora mama) doamna Sazerat, singură de felul ei la Combray, era dreyfusardă. Tata, prieten cu domnul Meline, era convins. De vinovăția lui Dreyfus. Refuzase indispus niște colegi care îl rugaseră să semneze o listă revizionistă. Nu-mi adresă nici un cuvânt opt zile, când află că am urmat o linie de conduită diferită. Părerile sale erau cunoscute. Era cit pe-aci tratat drept naționalist. Iar bunica, singura din familie pe care parcă o înflăcăra o îndoială generoasă, ori de câte ori i se vorbea

de nevinovăția posibilă a lui Dreyfus, dădea din cap, gest al cărui tâlc nu-l înțelegeam atunci” și care semăna cu acela al cuiva pe care-l stingherești în gândurile sale mai serioase. Mama, șovăind între dragostea ce i-o purta tatii și nădejdea că aș fi inteligent, se menți-” nea într-o nehotărâre pe care o traducea prin tăcere. N In sfârșit, bunicul, care adora armata (deși obligațiile-i W membru al gărzii naționale fuseseră coșmarul vârstei sale mature), nu vedea niciodată, la Combray, defilând un regiment în fața grilajului, fără să se descopere eând treceau colonelul și drapelul. Toate acestea erau de ajuns ca doamna Sazerat, care cunoștea temeinic viața dezinteresată și onorabilă a tatii și a bunicului, să-i considere ca pe niște complici ai Nedreptății. Crimele individuale se iartă, dar în nici un caz participarea la o crimă colectivă, îndată ce află că este antidreyfusard, puse între ea și el continente și veacuri. Ceea ce explică că, la asemenea depărtare în timp și în spațiu, salutul ei păru imperceptibil tatii și că ea nu s-ar fi gândit să-i întindă mâna sau să-i spună vreun cuvânt, care n-ar fi putut străbate lumile ce-i despărteau.

Saint-Loup trebuind să vină/la Paris, îmi făgăduise ' ', să mă ducă la doamna de Villeparisis unde nădăjduiam, '- fără să-i fi spus, că o vom întâlni pe doamna de Guerman-tes. Mă rugă să prânzesc la restaurant cu amanta lui pe care o vom conduce, mai târziu, la o repetiție. Trebuia să ne ducem să o luăm dimineața de la locuința ei, în împrejurimile Parisului.

11 rugasem pe Saint-Loup ca restaurantul în care avem să prânzim (în viața tinerilor nobili cheltuitori, restaurantul joacă un rol tot atât de important ca lăzile cu stofă din poveștile arabe), să fie de preferință acela unde Aime mă vestise că va intra ca maîtrea d'hotel, în așteptarea sezonului de la Balbec. Eu care visam la atâtea călătorii și făceam atât de puține, aș fi fost foarte încântat să revăd pe cineva care făcea parte mai mult din Balbec decât din amintirile mele, chiar din Balbec însuși, cineva care se ducea acolo în toți anii, care, când oboseala sau cursurile mă obligau să rămân la Paris, în răstimpul sfârșiturilor lungi a după-amiezilor de iulie, în așteptarea clienților care aveau să vină la cină, continua să privească soarele ce apunea și dispărea în mare, prin panourile de sticlă din sufrageria mare, în dosul căreia, în clipa în care asfințea, aripile nemișcate ale vapoarelor îndepărtate și albăstrii semănau cu niște fluturi exotici și nocturni într-o, vitrină. Magnetizat el însuși de atracția puternică a Balbecului,. Acest maître d'hotel devenea la rândul său magnet pentru mine. Stând de vorbă cu el, nădăjduiam să fiu în legătură cu Balbecul, să realizez pe loc ceva din farmecul călătoriei.'

Am plecat încă de dimineața de acasă, unde am lă sat-o pe Françoise gemând, pentru că lacheul logodit nu putuse iarăși să se ducă aseară să-și vadă logodnica.

Francoise îl' găsisse plângând, lacheul era cât pe aci să-l palmuiască pe portar, dar se stăpânise, căci ținea la locul său. ' ' înainte de a ajunge la Saint-Loup, care trebuia să mă aștepte în fața porții sale, m-am întâlnit cu Legrandin, pe care-11 pierdusem din vedere încă de la Combray și care, deși încărunțise acum, își păstrase aerul tfnăr și nevinovat. Se opri.

— Ah! Ia te uită, îmi spuse el, ce bărbat șic și încă în redingotă! Iată o livrea cu care independența mea nu s-ar acomoda. Este adevărat că trebuie să fii monden, să faci vizite! Lavaliera și vestonul meu nu sunt nelalocul lor, ca să visez, așa cum fac în fața vreunui mormânt pe jumătate distrus. Știți că stimez frumoasele însușiri ale sufletului dumneavoastră; ceea ce înseamnă că regret. Nespun că le veți renega printre Gentili h Fiind capabil să stați o clipă în atmosfera grețoasă pentru mine, de nerespirat, a saloanelor, pronunțați împotriva viitorului dumneavoastră, condamnarea, blestemul Profetului. Văd cum se petrec lucrurile, frecvențați „inimile ușurate”, societate castelelor; acesta e viciul burgheziei contemporane. Ah! Aristocrații. Teroarea a fost cum nu se poate mai vinovată că nu le-a tăiat gâtul la toți. Sunt cu toții niște pușlamale sinistre, când nu sunt numai niște idioți desăvârșiți. În sfârșit, sârmanul meu copil, dacă vă amuză! În timp ce vă veți duce la vreun jive o'clock, bătrânul dumneavoastră prieten va fi mai fericiți decât dumneavoastră, căci va privi singur, într-o mahala, cum se înalță luna trandafirie pe cerul violet. Adevărul este că nu aparțin de loc acestui pământ pe care mă simt atât de exilat; toată forța gravitației e necesară ca să mă menție pe el și ca să nu evadez în altă sferă. Sunt dintr-altă planetă. Adio, nu luați în nume de rău vechea sinceritate a țaranului de pe Vivonne care a rămas în același timp țaranul de la Dunăre. Ca să vă dovedesc că vă prețuiesc, vă voi trimite ultimul meu roman. Dar n-o să vă placă; nu este destul de decadent, destul de „sfârșit de secol” pentru dumneavoastră, e prea sincer, prea cinstit; după cum singur ați mărturisit, vă trebuie Bergotte, ceva fezandat pentru gustul blazat al desfrânaților rafinați, în grupul dumneavoastră trebuie să fiu considerat ca o deșcă bătrână; greșesc punând inimă în ceea ce scriu, așa ceva nu se mai poartă; apoi, viața mulțimii nu e destul de distinsă ca să intereseze snobismele dumnea-

1 Pagini.

Voastră. Încercați să vă amintiți uneori cuvântul Mântuitorului: „ Fă asta și vei trăi”. Adio, prietene!

M-am despărțit de el nu prea indispus. Unele amintiri sunt ca prietenii comuni, știu să împace lucrurile; aruncat printre lanurile presărate cu flori galbene, unde se îngrămădeau ruine feudale, podețul de lemn ne unea, pe Legrandin și pe mine, așa cum unea cele două maiuri ale Vivonnei.

După ce ieșisem din Paris unde, deși primăvara mijea, copacii bulevardelor abia erau împodobiți cu primele lor frunze, când Saint-Loup și cu mine am eborât din trenul de centură în satul din marginea Parisului unde locuia amanta lui, am încercat o mare încântare, văzând fiecare grădiniță pavoazată cu imensele altare albe' ale pomilor în floare. Parcă era una din acele serbări ciudate, poetice, trecătoare și locale pe care vii să le contempli de foarte departe, la epoci fixe, dar aceasta era dată de natură. Florile de cireș sunt atât de strâns lipite de ramuri, ca o teacă albă, încât de departe, printre pomii care aproape nici nu erau înfloriți, nici înfrunziți, ai fi putut crede, în ziua aceasta cu soare încă atât de rece, că nu erau flori, ci zăpadă topită aiure'a care

rămăsese încă pe arbuști. Iar perii mari învăluiau fiecare casă, fiecare curte modestă, cu un alb și mai vast, mai otova, mai strălucitor, ca și cum toate casele, toate locurile îngrădite din sat ar fi fost pe. Cale să facă, la aceeași dată, prima lor. Împărtașanie.

La, porțile acestor sate din împrejurimile Parisului sunt încă parcuri din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea care au constituit așa-numitele „folies” l ale intendenților și ale favoritelor. Un horticultor folosise una din ele, situată sub nivelul șoselei, pentru cultura pomilor roditori (sau poate păstrase numai desenul unei livezi imense din acele timpuri). Cultivați în șiruri ce se încrucișau, perii. Aceștia, mai răriți, mai puțin înaintați decât aceia pe care-i văzusem, alcătuiau niște patrule mari – despărțite prin ziduri joase – de flori albe, iar de l fiecare parte lumina se zugrăvea altcum, astfel încât toate aceste odăi

Case de petrecere la țară.

J fără tavan și în plin aer păreau că sunt acelea din Palatul Soarelui, așa cum ai fi putut să le regăsești în Creta; ele te îndemneau să te gândești și la camerele unui rezervor și la cutare părți din mare pe care omul le subîmparte pentru pescuit sau ostreicultură, când vedeai, după cum erau expuse, lumina după ramurile primăvăratice, desfă-șurând ici și colo, făcând să sclipească printre parmaclâcul cu grilaj și plin de azur al ramurilor, spuma înălbită a unei flori însorite și spumoase.

Era un sat vechi, cu primăria sa coaptă și aurită în fața căreia în loc de stâlpi înalți în vârful cărora se pune câte un premiu, și de drapele, trei peri mari erau pavoazați grațios cit, satin alb, ca pentru vreo serbare civică și locală.

Rabert nu-mi vorbi niciodată mai cu drag de prietenia lui ca în timpul acestui drum. Îmi dădeam seama că numai ea avea rădăcini în inima lui; viitorul care-l aștepta în armată, situația lui mondenă, familia lui, firește că nu-i -erau indiferente, dar nu valorau nici pe departe cât lucrurile cele mai mărunte, legate de amanta lui. Era singura care avea în ochii lui prestigiu, infinit mai mult prestigiu decât Guermanții și toți regii de pe pământ. Nu știu dacă-și spunea în sinea lui că ea era de o esență superioară oricui, dar știu că nu avea luare-aminte, nici grijă decât pentru ce o privea pe ea. Prin ea, era în stare să sufere, să fie fericit, poate să ucidă. Nu-l interesa, nu-l pasiona într-adevăr nimic, decât ce voia, ce ar face amanta lui, decât ce se petrecea, și se putea deosebi cel mult prin expresii fugare, în spațiul îngust al feței sale și sub frun-tei ei privilegiate. El, atâtde delicat când era vorba de orice alt lucru, se gândea la perspectiva unei căsătorii strălucite numai ca să poată continua să o întrețină, să o păstreze. Dacă te-ai fi întrebat cât ar fi prețuit-o, cred. Că nu ți-ai fi putut închipui vreodată un preț destul de ridicat. Nu se însura cu ea dintr-un instinct practic care-i îngăduia să-și dea seama că îndată ce ea nu ar mai avea nimic de așteptat de la el, l-ar părăsi sau cel puțin ar duce viața care i-ar plăcea, și că trebuia ținută în așteptarea zilei de mâine. Căci presupunea că poate nu-l iubește. Fără îndoială că afecțiunea generală căreia i se spune dragoste trebuia să-l silească – așa cum silește pe toți bărbații – să creadă din

când în când că-l iubește. Dar simțul său practic îi spunea că această dragoste pe care ea i-o purta n-o împiedica să nu-l părăsească numai din pricina banilor săi și că în ziua în care nu ar mai avea nimic de așteptat de la el, ea s-ar grăbi (victimă a teoriilor prietenilor săi, a literaturii și continuând să-l iubească totuși, gândea el) să se despartă de el.

— Îi voi face astăzi, dacă e drăguță, îmi spuse el, un dar care-i va plăcea. Un colier pe care l-a văzut la Boueheron. E cam scump pentru mine, în momentul de față treizeci de mii de franci. Dar mititica de ea n-are prea multe plăceri în viață. Va fi foarte mulțumită, îmi vorbise de acest colier și-mi spusese că cunoștea pe cineva care poate i l-ar oferi. Nu cred să fie adevărat, dar fie ce-o fi, m-am înțeles cu Boucheron, care e furnizorul familiei, mele, ca să mi-l pună la o parte. Sunt fericit la gândul că ai s-o vezi; n-are o mutră extraordinară (mi-am dat bine seama că gândea tocmai contrariul, tocmai ca uimirea mea să fie și mai mare), dar are mai cu seamă o judecată uluitoare, poa. Te că în fața ta nu va îndrăzni să vorbească mult, dar mă bucur dinainte de ceea ce-mi va spune în urmă despre tine, știi că spune unele lucruri pe care le poți adânci la infinit, are într-adevăr ceva pytic în ea.

Ca să ajungem la casa în care locuia, am trecut prin fața unor grădinițe și nu mă puteam împiedica să nu mă opresc, căci îți luau ochii cu cireșii și cu perii lor înfloriți; fără îndoială, până mai ieri goale și nelocuite ca o 'propi-ietate rămasă neînchiriată, acum se populaseră pe neașteptate și se înfrumusețaseră cu aceste flori ce se iviseră în ajun, ale căror frumoase rochii dalbe le zăreai printre grilajuri în colțul aleilor.

— Ascultă, după câte văd, vrei să admirj această ambientă, vrei să fii poetic, îmi spuse Robert, așteaptă-mă aici, prietena mea locuiește foarte aproape, mă duc ș-o iau.

Așteptându-l, am făcut câțiva pași, am trecut prin fața grădinilor modeste. Dacă ridicam capul, vedeam uneori niște fete la ferestre, ba chiar în plin aer și la înălțimea unui etaj, ici și colo, mlădioase și ușoare, în toaleta lor n

M proaspătă și mov, atârinate de ramuri, niște tufe tinere de liliac se lăsau legănate de boare fără să se gândească la trecătorul care ridica ochii până. la mezaninul de verdeață. Recunoșteam în ele pilcurile violete rânduite la intrarea parcului domnului Swann, în după-amiezele calde de primăvară, o minunată tapițerie provincială. Am apucat pe o potecă ce ducea la o pajiște, unde sufla un aer. Vece ca la Combray, dar nu e mai puțin adevărat că, pe pământul gras, umed și rural care ar fi putut fi. pe marr, ginea Vivonnei, se ivise, punctual la întâlnire ca toată banda tovarășilor săi, uiv pâr mare și alb care-și agita surâzând și opunând soarelui, ca o perdea de lumină materializată și palpabilă, florile sale frământate de adiere, „dar netezite și argintate de raze.

Deodată se ivi Saint-Loup însoțit de amanta sa și am recunoscut, atunci în femeia care era pentru' el toată dragostea, toate gingășiile posibile ale vieții, a cărei personalitate închisă misterios într-un trup ca într-un tabernacol, era obiectul asupra căruia se trudea mereu închipuirea prietenului meu, pe' care simțea că nu-l va cunoaște niciodată, despre care se întreba neîncetat-'ceea ce

este ea ca atare, dincolo de vălul privirilor și al cărnii, în femeia aceasta am xrecunQscut îndată pe „Rachel quand du Seigneur”, aceea care, acum câțiva ani (în lumea aceasta femeile își schimbă atât de repede situația, când și-o schimbă) spunea codoașei:

— Atunci, mâine seară, dacă aveți nevoie de mine pentru cineva, n-aveți decât să mă chemați.

Și când într-adevăr se trimeea după ea și era singură în odaie cu cineva, știa atât de bine de ce fusese chemată, încât după ce închidea ușa cu cheia, din precauție de femeie prevăzătoare sau datorită unui gest ritual, începea să se dezbrace repede, așa cum te dezbraci în fața unui medic care te va asculta, și nu se oprea decât dacă acel „cineva”, neplăcându-i nuditatea, îi spunea că poate să rămână în cămașă, așa cum procedează unii practicieni care, având urechea fină și temându-se să nu le răcească bolnavii, se mulțumesc să asculte respirația și bătăile inimii prmrtr-o rufă. Din această femeie a cărei întreagă viață, toate gândurile, tot trecutul, toți bărbații de care putuse fi posedată, îmi erau atât de indiferente încât, dacă mi le-ar fi povestit, n-aș fi aseultat-o decât din politețe și abia aș fi auzit-o, am simțit că îngrijorarea, chinul, dragostea lui Saint-Loup se siliseră să facă – din ceea ce era pentru mine o jucărie mecanică – un obiect de suferințe nemărginite, având valoarea existenței însăși. Văzând aceste două elemente disociate pentru că o cunoscusem pe „Rachel quand du Seigneur” într-o casă de toleranță), îmi spuneam că multe femei pentru care bărbații trăiesc, suferă, se omoară, pot fi ele inele sau pentru alții ceea ce Rachel era pentru mine. Mă uluia ideea că viața ei ar putea stârni o curiozitate durei-oasă. I-aș fi putut povesti lui Robert foarte multe isprăvi de-ale ei, care mi se păreau faptele cele, mai indiferente din lume. Dar cât l-ar fi mâhnit pe el! Și ce nu dăduse să le cunoască, dar fără să reușească!

Îmi dădeam seama de tot ceea ce o închipuire omenească poate presupune în dosul unui obraz ca acela al Rachelei, dacă imaginația a cunoscut-o mai întâi; și invers, în ce elemente materiale mizerabile și lipsite de orice valoare, se putea descompune ceea ce era ținta atât de visuri, dacă lucrul ar fi fost perceput într-alt fel, prin cunoașterea cea mai trivială. Înțelegeam că ceea ce mi se păruse că nu făcea douăzeci de franci, în casa de toleranță unde eraț pentru mine doar o femeie dornică să câștige douăzeci de franci, poate valora mai bine de un milion, mai mult decât toate situațiile invidiate, chiar decât dragostea de familie dacă ai început prin a-ți închipui că este o ființă misterioasă, interesantă de cunoscut, greu de cuprins, de păstrat. Fără îndoială, Robert și cu mine vedeam tot aceeași figură neînsemnată și îngustă. Dar ajunsesem la ea pe două căi opuse care nu vor comunica niciodată și nu-i vom vedea niciodată aceeași față. Figura aceasta, cu privirile, cu surâsurile, cu mișcările gurii sale, am cunoscut-o din afară, ca aceea a unei femei oarecare care ar face pentru douăzeci de franci tot ce aș vrea. De aceea privirile, surâsurile, mișcările gurii îmi apăruseră ca însemnând numai acte generale, fără nimic individual, și sub ele n-aș fi avut curiozitatea să caut o ființă. Dar ceea ce mii se oferise întrucâtva la început, ' această figură care consimțea,

fusese pentru Robert un punct de sosire spre care se îndreptase înfruntând atâtea nădejdi, îndoieli, bănuieli, visuri! Da, el dăduse peste un milion ca să obțină să nu fie a altuia ceea ce mi se oferise ca oricui, pe douăzeci de franci. Faptul că n-o avusese la acest preț se poate datora întâmplării unei clipe, unei clipe în timpul căreia aceea care părea gata să se dea, se sustrage, având poate o întâlnire, vreun motiv care o face mai dificilă în ziua aceea. Dacă are de-a face cu un sentimental, chiar dacă nu-și dă, și mai ales dacă-și dă seama, începe un joc îngrozitor. Incapabil să-și învingă decepția, să se lipsească de această femeie, gonește după ea, ea fuge de el, astfel încât un surâs pe care nu îndrăznea să-l nădăjduiască e plătit de o mie de ori mai scump decât ar fi trebuit să fie plătite ultimele ei favoruri. În acest caz se întâmplă uneori, când din pricina l, unui ra ționament prea naiv îmbinat cu o lașitate în fața suferinței, ai săvârșit, nebunia de a face dintr-o târfă un idol inaccesibil, ca cele din urmă favoruri sau chiar pri mul sărut să nu-l obții niciodată, nici nu mai îndrăznești să-l ceri, ca să nu dezminți încredințările de dragoste platonică. Și este atunci o mare suferință să mori fără să fi știut vreodată ce poate fi sărutarea femeii pe care ai iubit-o cel mai mult.' Din fericire, Saint-Loup reușise totuși să obțină toate favorurile Rachelei. Firește, dacă ar fi știut acum că ele fuseseră oferite oricui pe un pol, fără îndoială că ar fi suferit îngrozitor, dar nu e mai puțin adevărat că ar fi dat acel milion ca să le păstreze, căci orice ar fi aflat nu l-ar fi putut abate – căci ceea ce este important la om nu poate avea loc decât fără voia lui, prin acțiunea vreunei mari legi firești – din calea pe care se îndrumase și pe care figura aceasta nu se pu tea înfățișa decât prin visurile pe care și le făurise.

Imobilitatea' acestei fețe subțiri, ca aceea a unei foi de hârtie supusă presiunilor colosale a două atmosfere, mi se părea echitabilă de două infinituri care duceau la ea fără să se întâlnească, căci ea le despărțea. Într-adevăr, privind-o amândoi, Robert și cu mine, n-o vedeam din aceeași latură a misterului. ->

Nu pot spune că „Rachel quand du Seigneur” mi se părea prea neînsemnată, ci găseam tocmai că puterea închipuirii omenești, iluzia pe care se bizuiau durerile dragostei erau mari. Robert văzu că aveam aerul emoționat. Am întors privirea spre perii și cireșii din grădina din față ca să creadă că mă emoționa frumusețea lor. Și ea mă mișca oarecum, în același chip, apropiind de mine lucruri pe care nu le vezi numai cu ochii, dar pe care le simți în inimă.

Confundând acești arbuști pe care îi văzusem în grădină, cu niște zei străini, nu m-am înșelat oare ca Made-leine care, „ în altă grădină, într-o zi a cărei aniversare-avea să aibă loc în curând, văzuse o formă omenească și „crezuse că era grădinarul?” Paznici ai amintirilor din epoca de aur, chezași ai făgăduielii că realitatea nu e ceea ce credem, că splendoarea poeziei, că minunata măreție a nevinovăției vor străluci în ele și vor putea fi răsplata pe care ne vom strădui să o merităm, făpturile-mari și albe minunat plecate deasupra umbrei prielnice siestei, pescuitului, lecturii, nu erau mai degrabă niște îngeri? Am schimbat câteva cuvinte cu amanta lui Saint-Loup. Am

străbătut satul, ale cărui case erau murdare. Dar lângă cele mai sărăcăcioase, lângă acelea care păreau că fuseseră arse de o ploaie de silitră, un călător tainic care se oprise o zi în cetatea blestemată, un înger strălucitor sta drept, întinzând larg deasupra lor orbitoarea ocrotire a aripilor sale de nevinovăție: era un păr înflorit. Saint-Loup făcu câțiva pași înainte cu mine:-

— Mi-ar fi plăcut să o fi așteptat împreună, tu și-cu mine, aș fi fost chiar mai mulțumit să prânzesc singur cu tine și să fi rămas singuri împreună, până în momentul plecării la mătușa mea. Dar biata fată, îi face atâta plăcere, și e atât de drăguță cu mine, știi, n-am putut-o-refuza. De altminteri o să-ți placă, e o femeie cultă, o ființă care vibrează și apoi e atât de plăcut să prânzești cu ea, e atât de agreabilă, atât de simplă, totdeauna foarte-puțin pretențioasă.

Cred totuși că Robert scăpă o clipă, tocmai în dimineața aceea și pesemne pentru prima oară, de femeia pe care, din gingășie în gingășie, o alcătuisese încet, și zări deodată, la oarecare depărtare de el, altă Rachel, un duplicat al ei,. Dar cu totul diferit și care) întruchipa o simplă femeie ușoară. După ce am părăsit frumoasa livadă, ne-am -dus să luăm trenul ca să ne întoarcem la Paris, când în gară, Rachel, mergând la câțiva pași de noi fu interpelată și recunoscută de niște târfe ordinare așa cum era și ea și care, crezând la început că era singură, strigară: „Rachel, vii cu noi, Lucienne și Germaine sunt în vagon, mai este încă un loc, vino, vom merge împreună la skating” și se pregăteau să-i prezinte doi băieți de prăvălie, amanții lor care le însoțeau, când, văzând aerul oarecum stingherit -al Rachelei.

— Își îndreptară privirea cu curiozitate ceva maf departet ne zăriră, și scuzându-se, își luară rămas bun, primind salutul ei cam încurcat, dar prietenesc. Erau două Hete femei de stradă cu gulere de imitație de lutru, având cam aceeași înfățișare ca Rachel când Saint-Loup o întâlnise întâia oară. Saint-Loup nu le cunoștea, nici nu le știa numele, și văzând că au aerul de-a fi bune prietene cu prietena sa, îl străfulgera ideea că Rachel poate că-și avusese locul, poate-l avea încă într-o viață nebănuită de el, foarte deosebită de aceea pe care el o ducea cu ea, o viață în care puteai avea o femeie pe un pol. Presimți doar această viață, închipuindu-și în centrul ei o Rachel cu totul alta decât aceea pe care o cunoștea, o Rachel, la fel ca cele două curviștine, o Rachel de douăzeci de franci. În fond, Rachel se dedublase o clipă, pentru' el, zărise la oarecare distanță de Rachel a lui, pe Rachel curviștina, pe Rachel cea reală, presupunând că cea din-tâi ar fi fost mai reală decât cealaltă. Poate că lui Robert îi trecu atunci prin gând că, din acest infern în care trăia cu perspectiva și necesitatea unei căsătorii bogate, cu nevoia de a-și vinde numele ca să poată continua să-i dea o sută de franci pe an Rachelei, s-ar fi putut smulge lesne și s-ar fi putut bucura aproape pe nimic de favorurile amantei sale, ca acești băieți de prăvălie de acelea ale târfelor lor. Dar cum să porceadă? Rachel nu greșise cu nimic. Mai puțin copleșită cu daruri și atenții, ar fi mai puțin drăguță, nu i-ar mai spune, nu i-ar mai scrie acele lucruri care-l emoționau atât de mult și pe care le cita cu oarecare mândrie camarazilor săi, având grija să sublinieze cit de drăguț -era din parte-i, dar omițând să

Patinaj cu rotile.

Spună că o întreține fastuos, ba că această dedicație pe o fotografie sau formula aceasta pentru a încheia o telegramă era transmutarea aurului sub forma ei cea mai redusă și cea mai prețioasă. Dacă se ferea să spună că aceste rare atenții ale Rachetei erau plătite, ar fi nedrept.

— Deși asemenea raționament simplist e folosit până la absurd pentru toți amanții care plătesc, pentru atâția soți.

— Să se spună că o făcea din amor-propriu, din vanitate. Saint-Loup era destul de inteligent ca să-și. Dea seama că, grație numelui său mare, a înfățișării sale frumoase, ar fi găsit lesne și gratuit iri lume toate voluptățile vanității, și că, dimpotrivă, tocmai legătura sa cu Rachel îl pusese; oarecum în afară de lume și făcea să. Fie mai puțin cotate în ea. Nu, acest amor-propriu de ti voi să pari că deții gratuit dovezile aparente de predilecție ale aceleia pe care o iubești, e numai un. Derivat al dragostei, nevoieaj de a-ți înfățișa ție însuși și altora că ești iubit, pentru că iubești atât de mult. Rachel se apropie de noi, lăsând pd cele două târfe să urce în compartimentul lor; dar nu numai gulerul de lutru fals al acestora și aerul înțepat al băieților de prăvălie, ci și numele de Lucienne și Germaine o menținură o clipă pe noua Rachel. Saint-Loup își închipui o clipă viața din Place Pigalle, cu prieteni necunoscuți, cu aventuri sordide, cu după-arnieze de plăceri nevinovate în acel Pa*ris unde însorirea străzilor pornind de la Boulevard de Cli-chy nu i se) părea aceeași ca lumina soarelui unde se plifnba cu amanta lui, căci dragostea și suferința care se îmbină cu el au, ca beția, puterea să diferențieze lucrurile în mintea noastră. Bănuie că pe-aici un Paris necunoscut în mijlocul Parisului însuși; legătura lui îi apăru ca exploatarea unei vieți stranii, căci dacă cu el Rachel îi semăna oarecum, ea trăia totuși o parte din viața ei reală cu el, chiar partea cea mai de preț din pricina sumelor enorme pe care i le dădea, partea care o făcea să fie atât de invidiată de prietene și care-i va îngădui să se retragă la țară sau să se lanseze în marile teatre, după ce-și va fi făcut suma. Robert ar fi vrut să o întrebe pe Rachel cine erau Lucienne și Germaine, ce anume i-ar fi spus dacă s-ar fi urcat în compartimentele lor, cum și-ar fi petrecut împreună ea și camaradele ei o zi care poate s-ar fi sfârșit ca divertisment suprem, după plăcerile ska-tingului, la taverna Olympia, dacă el, Robert, și cu mine n-am fi fost de față. Vecinătățile tavernei, care până a-tunci i se păruseră nesuferite, îi treziră -q clipă curiozitatea, suferința, și soarele acestei zile primăvăratice care da în rue Caumartin, unde, dacă nu l-ar fi cunoscut pe Robert, Rachel poate s-ar fi dus spre seară și ar fi câș-; tîgat un pol, îi prilejuiră o nedeslușită nostalgie. Dar la ce bun să-i pună întrebări Rachelei, cîndi știa dinainte că răspunsul va fi o simplă tăcere sau o minciună sau ceva foarte penibil pentru el care nu i-ar destăinui nimic? Dedublarea Rachelei ținuse prea mult. Funcționarii „căilor ferate închideau ușile, ne-am urcat repede într-un vagon de clasa întâi, perlele minunate ale Rachelei îi a-mintiră din nou lui Robert că este o femeie de mare preț, o mîngâie, q făcu să intre iarăși în propria lui inimă; unde o contemplă, interiorizată, așa cum făcuse totdeauna până acum – cu

excepția acelei scurte clipe când o văzuse pe o Place Pigalle de pictor impresionist – și trenul plecă.

Era într-adevăr, o „literatură”. Nu conteni vorbindu-mi de cărți, de arta nouă, de tolstoism, decât pentru a-l învinui pe Saint-Loup că bea prea mult vin.

Ah! Dacă ai putea trăi un an cu mine, te-aș face să bei apă și ți-ar merge mai bine.

Ne-am înțeles să plecăm departe.

Dar știi prea bine că am mult de lucru (căci lua în serios arta dramatică). Ce ar spune de altminteri fa milia ta?

Începu să aducă învinuiri familiei lui Robert, învinuiri care mi s-au părut foarte îndreptățite și la care Saint-Loup, deși n-o asculta pe Rachel în ce privea vinul, aderă pe de-a-ntregul. Eu, care mă temeam atât de mult de vin când era vorba de Saint-Loup și-mi dădeam seama de influența bună a amantei sale, eram gata să-l sfătuiesc să-și trimită familia la plimbare. Ochii tinerei femei lacrimară, când am avut imprudența să vorbesc de DreBietul martir, spuse ea înfrânându-și un oftat, o să moară acolo din vina lor.

Liniștește-te, Zezette, se va întoarce, va fi achitat, eroarea va fi recunoscută.

Dar până atunci va muri! În sfârșit, cel puțin copiii lui vor purta un nume nepătat. Dar când te gândești cit trebuie să sufere, tocmai asta mă omoară! Vă vine să credeți că mama lui Robert, o femeie pioasă, spune că trebuie să rămână în Insula Dracului, chiar dacă e nevino-k vat, nu-i îngrozitor?

Da, într-adevăr, așa spune ea, afirmă Robert. Emama mea, n-am nimic de obiectat, dar e foarte adevărat că n-are sensibilitatea Zezettei.

În realitate, aceste prânzuri „atât de nostime” decurgeau totdeauna în împrejurări foarte neplăcute. Căci îndată ce Saint-Loup se afla cu amanta lui într-un local public, își închipuia că ea se uită la toți bărbații de față, se întuneca, ea' își dădea seama de proasta lui dispoziție pe care poate se amuza s-o ațâțe, dar pe care, jignită de tonul lui, nu voia, mai degrabă dintr-un amor-propriu prostesc, să ai bă aerul că încearcă să depună armele; se prefăcea că nu-și desprinde ochii de pe cutare sau cutare bărbat, și de altminteri nu era totdeauna numai un joc. Într-adevăr, dacă domnul care se întâmpla să fie vecinul lor la teatru sau la cafenea, dacă pânăși vizitiul trăsorii în care se urcaseră avea un ce plăcut, Robert, alarmat îndată de gelozia sa, îl observase înaintea amantei sale; vedea nu-maidecât în el una din fapăturile spurcate de care-mi vorbise la Balbec, care pervertesc și necinstesc femeile ca să se amuze, o ruga stăruiitor pe Rachel să-și întoarcă privirile de la el și prin aceasta chiar îi atrăgea atenția asupra lui. Dar Rachel găsea uneori că Robert avusese un gust atât de bun în bănuielile sale, încât înceta de a-l mai săcăi, ca el să se liniștească și să consimtă să se ducă să facă un drum ca să-i lase timpul să între în vorbă cu necunoscutul, adesea să-i dea întâlnire, uneori chiar să-și satisfacă un capriciu trecător.

Am deslușit încă din clipa când am intrat în restaurant că Robert avea aerul îngrijorat. Căci Robert băgase numaidecât de seamă ceea ce ne scăpase la Balbec, că, printre camarazii săi vulgari, Aime, cu o strălucire mo-

— Guermantes destă, degaja fără să vrea aerul romantismului, care emană de mai mulți ani din părul înfioat și dintr-un nas grecesc, grație cărora se deosebea de mulțimea celorlalți servitori. Aceștia aproape toți vârstnici, ofereau tipuri extraordinar de urâte și foarte pronunțate de preoți ipocriți, de confesori fățarnici, mai adesea de foști actori comici a căror frunte țuguiată nu o întâlnești decât în colecțiile de portrete expuse în foaietul umil și istoric al micilor teatre uitate, unde sunt înfățișați jucând roluri de lachei sau de mari pontifi și al căror tip solemn, grație unei recrutări selecționate și poate unui fel de numire ereditară, acest restaurant părea că-l păstrează într-un soi de colegiu prevestitor. Din nenorocire, Aime recunoscându-ne veni să ia comanda, în timp ce cortegiul de mari preoți de operetă se scurgea spre alte mese. Aime se informă de sănătatea buniciei, iar eu m-am interesat de soția și copiii săi. Îmi răspunse emoționat căci era om casnic. Avea un aer inteligent, energic, dar respectuos. Amanta lui Robert începu să-l privească cu o atenție ciudată. Dar ochii înfundați ai lui Aime cărora o ușoară miopie le dădea un fel de adâncime ascunsă, nu trădă nici o impresie pe fața sa nemișcată. În hotelul de provincie unde servise mulți ani înainte de a veni la Balbec, desenul frumos, puțin îngălbenit și obosit acum, al feței sale pe care. O vedeai în toți anii, ca cutare gravură înfățișând pe principele Eugen, totdeauna în același loc, în fundul sufrageriei, aproape tot-1 deauna goală, nu trebuie să fi atras multe priviri curioase. Nu cunoscuse mult timp, fără îndoială din lipsă de cunoscători, valoarea artistică a feței sale și era de altminteri puțin dispus să o scoată în evidență, căci avea un temperament rece. Cel mult vreo pariziană în trecere, oprindu-se vreodată în oraș, ridicase privirea asupra-i, poate-1 rugase să vină să o servească în camera ei înainte de a se duce la gară, și ascunsese în golul translucid monoton și adânc al acestei vieți de soț bun și de servitor de provincie, taina unui capriciu fără urmări pe care nimeni nu-1 va descoperi vreodată. Aime trebuie să-și fi dat totuși seama de stăruința cu care ochii tinerei artiste stăteau ațintiți asupra-i. În orice caz ea nu-i scăpă lui Robert, pe a cărui față am văzut adunându-se o roșeață nu mai puțin vie decât aceea care-1 îmbujora când încerca o emoție bruscă, dar slabă, difuză.

— Acest maître d'hotel e foarte interesant, Zezette? O întrebă pe amanta lui, după ce-1 concediase destul de brusc pe Aime. S-ar spune că vrei să-1 alegi ca obiect de studiu.

Iată că începe iar, eram sigură!

Dar ce începe, micuța mea? Dacă am greșit, n-am de spus nimic, recunosc. Dar am, oricum, dreptul să te feresc de această slugă pe care o cunosc de la Balbec

(altfel puțin mi-ar păsa) și care e unul din cei mai mari ticăloși pe care i-a răbdat vreodată pământul.

Rachel parcă avu de gând să i se supună și începu cu mine o discuție literară la care luă și el parte. Nu mă plictiseam discutând cu ea, căci cunoștea foarte bine toate operele pe care le admiram și era oricum de acord cu mine în părerile ei; dar cum o auzisem pe doamna de Villeparisis spunând că nu are talent, nu dădeam mare importanță acestei culturi. Glumea cu finețe pe seama unei sumedenii de lucruri și ar fi fost cu adevărat plăcută dacă n-ar fi afectat în chip atât de plicticos jargonul cenaclurilor și al atelierelor. Îl întrebuița de altminteri în toate și, obișnuind, de pildă, să spună despre un tablou dacă era impresionist sau despre o operă dacă era wagneriană: „Ah! E bine”, într-o zi, când un tânăr o sărutase pe ureche și emoționat că ea simulase un fior, el făcu pe modestul, ea spuse: „Ba da, ca senzație gălesc că e bine”. Dar mă mira mai ales că ea întrebuița în fața lui, iar el în fața ei, unele expresii proprii lui Robert (pe care poate le adoptase de la unii literați pe care-i cunoștea) ca și cum aceasta ar fi fost un limbaj necesar, și fără să-și dea seama de nimicnicia unei originalități care aparține tuturor.

Mâinile ei erau atât de neîndemânatică când mânca, încât te făceau să presupui că trebuie să fi arătat foarte stân-gace pe scenă când juca teatru. Își regăsea îndemânarea numai în dagoste, prin acea preștiință emoționantă a femeilor cărora le place atât de mult bărbatul, încât ghicesc de la început ceea ce-i va face mai multă plăcere acestui trup, totuși atât de deosebit de al lor.

Am încetat să iau parte la conversație când s-a vorbit de teatru, căci în această materie Rachel era pea răuvoitoare. O apăra într-adevăr pe un ton compătimitor – împotriva lui Saint-Loup, ceea ce dovedea că o ataca adesea în Lața lui – pe Berma, spunând: „Oh! Nu, e o femeie remarcabilă. Firește, jocul ei nu ne mai emoționează, nu mai corespunde în totul cu ceea ce căutăm, dar trebuie să o situăm în momentul în care s-a ivit, îi datorăm foarte mult. A făcut lucruri bune, știi. Apoi e o femeie atât de ispravă, are o inimă a'tât de bună, firește nu-î plac lucrurile care ne interesează, dar a avut, pe lângă figura ei destul de emoționantă, o inteligență de frumoasă calitate.” (Degetele nu însoțesc în același chip toate judecățile estetice. În pictură, ca să arăți că e vorba de un tablou bun, te mulțumești să scoii în evidență degetul mare. Dar „intelența de frumoasă calitate” e mai exigentă, îi trebuie două degete sau mai degrabă două unghii, ca și cum a fi fost vorba să spulbere un fir de praf.) Dar – cum această excepție – amanta lui Saint-Loup vorbea de artiștii cei mai cunoscuți pe un ton ironic și superior care-mi stârnea mânia, deoarece credeam – săvârșind o eroare în această privință – că ea le era inferioară, își dădea foarte bine seama că trebuia să o consider o artistă mediocră și dimpotrivă să am multă considerație pentru aceia pe care-i disprețuia. Dar nu se simți ofensată, căci marele talent încă necunoscut, cum era al ei, oricât de sigur ar putea fi pe el însuși, are oarecare umilitate, și pentru că nu proporționăm considerația pe care o pretindem după talentele noastre ascunse, ci după situația noastră dobândită. (Peste o oră aveam s-o văd, pe amanta lui Saint-Loup manifestând la teatru, multă deferentă acelorași artiști pe care îi judeca atât de aspru.) Oricât de puține îndoieli ar fi trebuit să-i lase tăcerea

mea, stăruie să cinăm seara împreună, asigurându-mă că nici o conviețuire nu-i plăcuse atât de mult ca a-mea. Deși nu eram încă la teatrul unde trebuia să ne ducem după prânz, aveam aerul că ne aflăm într-un „foaier” ilustrat de portretele vechi ale trupei într-atât încât d'hotel aveau mutre din acele care parcă se pierduseră cu o întreagă generație de artiști incomparabili; aveau și aer de academicieni: unul, care se oprise în fața unui bufet examina perelele cu mutra și curiozitatea dezinteresată pe care ar fi putut-o avea domnul de Jussieu. Alții, lângă el, aruncau în sală privirile pline de curiozitate și de răceală pe care membrii Institutului ajunși le aruncă publicului în timp ce schimbă câteva cuvinte ce nu se aud. Erau niște figuri celebre printre cei obișnuiți. Totuși aceștia își atrăgeau atenția unul altuia asupra unui nou ales, cu nasul zbârcit, cu buza fățarnică și care, cum spunea Rachel în dialectul ei, „are ceva popesc”; fiecare privea cu interes pe noul ales. Dar curând, poate ca să-l facă pe Robert să plece ca să fie singură cu Aime, Rachel începu să facă cu ochiul unui tânăr om de bursă, care prânzea la o masă vecină cu un prieten.

— Zezette, te rog să nu te uiți astfel la acest tânăr, spuse Saint-Loup pe fața căruia îmbujorarea șovăitoare de adineaure se concentrase într-un nor sângeros care dilata și întuneca trăsăturile distinse ale prietenului meu; dacă e vorba să ne faci de râsul lumii, prefer să prânzesc singur și să mă duc să te aștept la teatru.

În clipa aceasta cineva veni să-i spună lui Aime că un domn îl ruga să vină să-i vorbească la ușa trăsorii sale. Sairit-Loup, mereu îngrijorat și temându-se să nu fie vorba de un comision amoros care trebuia transmis amantei sale, se uită pe geam și zări în fundul cupeului pe domnul de Charlus, cu mânuși albe, vârgate cu negru și cu o floare la butonieră.

— Vezi îmi spuse el, în șoptă, familia mea mă urmărește până aici. Te rog, eu nu pot, dar de vreme ce-l cunoști bine pe maître-ul d'hotel care o să ne vândă cu siguranță, spune-i să nu se ducă la trăsura. Cel puțin dacă ar fi un chelner care nu m-ar cunoaște. Dacă i se spune unchiului meu că nimeni nu mă cunoaște știu cum e, nu va veni să mă caute în cafenea, nu poate suferi aceste locuri. E oricum dezgustător ca un crai bătrân ca el, care n-a renunțat încă la femei, să-mi dea veșnic lecții și să vină să mă spioneze!

Aime, care primise instrucțiunile mele, trimise pe unul din chelneri care trebuia să spună că el nu se putea deranja și, dacă ar întreba de marchizul de Saint-Loup, urma să răspundă că nu-l cunoaște. Trăsura plecă imediat. Dar amanta lui Saint-Loup care nu înțelese șopotelile noastre și crezuse că fusese vorba de tânărul despre care Robert o învinuia că-i face cu ochiul, izbucni în insulte.

— Asta-i bună! Acum e vorba de tânărul acesta?

Bine faci că mă previi; oh! E foarte plăcut să prânzești în asemenea condiții! Nu-l luați în seamă, e oricum puțin țicnit, și, adăugă ea întorcându-se spre mine, spune asta crezând că e elegant, că ai un aer de mare senior tind ești gelos.

Și începu să dea semne de enervare, cu picioarele și ev; mâinile.

Dar, Zezette, mi-e foarte neplăcut. Ne faci de râs în ochii acestui domn care va fi convins că-i faci avansuri, și care are aerul că e tot ce poate fi mai ordinar.

Mie, dimpotrivă, îmi place mult; mai întâi are niște ochi fermecători, și care au un fel de a privi femeile, simți că trebuie să le iubească.

Taci cel puțin până ce voi pleca, dacă ești nebună, exclamă Robert. Chelner, garderoba mea.

Nu știam dacă trebuie să-l urmez.

Nu, simt nevoia să fiu singur, îmi spuse el pe ace lași ton cu care vorbise cu amanta lui, ca și cum ar fi fost tot atât de supărat și pe mine. Mânia lui era ca o aceeași frază muzicală pe care se cântă într-o operă mai multe replici, al căror înțeles și caracter în libret e pe de-a-ntregul altul, dar pe care ea le îmbină printr-un același sen timent. După ce plecă Robert amanta lui îl chemă pe

Aime și-i ceru diferite informații. Apoi voi să știe cum îl găseam.

Are o privire amuzantă, nu-i așa? Vă dați seama că m-ar distra anume să știu ce poate gândi, să fiu ser vită adesea de el, să-l iau cu mine în călătorie. Dar atâta tot. La urma urmei ar fi destul de îngrozitor să fii obli gată să iubești toată lumea care-ți place. Robert greșește închipuindu-și cine știe ce. Toate astea se nasc și se ispră vesc în cazul meu, Robert ar trebui să fie foarte liniștit.

(Rachel continua să-l privească pe Aime.) Iată, priviți-i ochii negri, aș vrea să știu ce se ascunde în dosul lor.

În curând cineva veni să-i spună că Robert o chema într-un cabinet particular tinde, trecând printr-o altă intrare, se dusesse să-și sfârșească prânzul fără să străbată restaurantul. Am rămas astfel singur, apoi Robert trimise și după mine. Am găsit-o pe Rachei întinsă pe o Canapea, rizâftd coplesită de sărutările, de mângâierile cu care el răsfața. Beau șampanie. „Bună ziua, tu! Îi spunea ea din când în când, căci învățase de curând această formul, care i se părea ultima expresie a gingășiei și a spiritului.' Prânzisem prost, nu mă simțeam bine și fără să mă fi influențat cuvintele lui Legrandin, regretam gândindu-mă că încep această dintâi după-amiază de primăvară într-un cabinet de restaurant și o voi sfârși în culisele unui teatru. După ce se uită la ceas ca să vadă dacă nu întârzie, Rachei îmi oferi o cupă de șampanie, îmi întinse una din țigăretele ei orientale și desprinse pentru mine un trandafir din corsajul ei. Mi-am spus atunci: nu prea am de ce să regret această după-amiază; aceste ore petrecute lângă această tânără femeie nu sunt pierdute pentru mine, deoarece grație ei, lucru gingaș și care nu se poate plăti destul de scump, am un trandafir, o țigaretă parfumată o cupă cu șampanie. Îmi spuneam asta, pentru că mi se părea că înzestram astfel cu un caracter estetic și deci justificam, salvam aceste clipe de plictiseală. Poate ar fi trebuit să mă gândesc că însuși faptul de-a simți nevoia unui motiv care să mă consoleze de plictiseala mea, îmi dovedea îndeajuns că nu simțeam nimic estetic. Iar Robert și amanta lui aveau aerul că nici nu-și mai aduc aminte de cearta care avusese loc cu câteva clipe mai înainte, nici că aș fi asistat la ea. Nu făcură nici o aluzie

la ea, nu-i căutară nici o scuză, după cum nu căutară niciuna felului în care contrasta cu ea purtarea lor de acum. Tot bând șampanie cu ei, am început să mă simt cam amețit, așa cum mă simțeam la Rive-belle. Nu numai fiecare soi de beție, începând cu aceea pe care o dă soarele sau călătoria și sfârșind cu aceea ce se datorește oboselii sau vinului, dar fiecare grad de „beție și care ar trebui să aibă o „cotă” diferită ca acelea care măsoară adâncimea apelor, scoate la iveală, în noi, tocmai la nivelul pe care l-a atins, un alt om. Cabinetul în care se afla Saint-Loup era mic, dar singura oglindă care îl împodobește era de așa fel, încât parcă reflecta în ea alte treizeci, de-a lungul unei perspective nesfârșite; iar becul electric așezat deasupra cadrului, seara, când era aprins, urmat de procesiunea a treizeci de reflexe asemenea lui însuși, trebuia să dea chiar băutorului singuratic impresia că spațiul în jurul său se înmulțește paralel cu senzațiile sale exaltate de beție și că, închis singur în această mică încăpere, domnea totuși peste un spațiu cu mult mai întins în curba sa nedefinită și luminoasă, decât o alee din „Jardin de Paris”. Dar cum în acel moment eu însumi eram cel care bea, căutându-l deodată în oglindă, l-am zărit pri-vindu-mă hidos, necunoscut. Bucuria beției era mai puternică decât dezgustul; împins de veselie sau vrând să-l înfrunt, i-am surâs și el mi-a răspuns. Mă simțeam atât de stăpânit de clipa trecătoare și puternică în care senzațiile sunt atât de tari, încât nu-mi dau seama dacă singura mea amărăciune nu se datora gândului că eul meu îngrozitor pe care tocmai îl zărisem își trăia poate cea din urmă, zi și că nu voi mai întâlni niciodată în viața mea pe acest străin.

Robert era supărat doar pentru că nu voiam să strălucesc mai mult în ochii amantei sale.

Haide, povestește-i ceva despre domnul acela pe care l-ai întâlnit azi-dimineață și care îmbină snobismul cu astronomia, nu-mi mai aduc bine aminte, și o pri vea cu coada ochiului.

Dar, dragul meu, nu e altceva de spus decât ceea ce ai spus tu.

Ești nesuferit. Atunci povestește întâmplările cu

Françoise la Champs-Elysees, o să-i placă atât de mult!

Da, da! Bobbey mi-a vorbit atâta de Franșe!

Și luându-l pe Saint-Loup de bărbie, neputând născoci altceva, repetă, atrăgându-i bărbia la lumină: „Bună ziua tu!”

De când, în ce privește dicțiunea și jocul lor, actorii nu mai erau pentru mine depozitarii exclusivi ai unui adevăr artistic, ei mă interesau ca atare; mă amuzau, ca și când aveam în față-mi personajele unui vechi roman comic; îmi plăcea să văd, după mutra nouă a unui tânăr senior care intra în sală, ingenua ascultând distrat declarația pe care i-o făcea junele-prim în piesă, în timp ce acesta, în avântul neîntrerupt al tiradei sale de dragoste, arunca o privire înflăcărată unei doamne bătrâne dintr-o lojă vecină, ale cărei perle minunate îl uluiseră; astfel, grație mai cu seamă informațiilor pe care mi le dădea Saint-Loup despre viața particulară a artiștilor, vedeam jucându-se altă piesă mută și expresivă sub piesa vorbită, care de altminteri mă interesa, deși era mediocră; căci simțeam încolțind și înflorind în ea timp de o oră, la lumina rampei,

alcătuite din aglutinarea pe fața unui actor, al unui alt chip de fard și de carton și pe sufletul său personal cuvintele unui rol, aceste individualități trecătoare și vii ce sunt personajele unei piese, seducătoare și care-ți plac, pe care le admiri, pe care le compătimești, pe care ai vrea să le mai întâlnești după ce ai părăsit teatrul, dar care s-au și descompus într-un actor care nu mai deține situația pe care o avea în piesă, într-un text care nu mai înfățișează mutra actorului, într-o pudră colorată pe care o șterge batista, personaje care s-au transformat, într-un cuvânt, în elemente ce nu mai au nimic a face cu ele, din cauza descompunerii lor care are loc îndată după sfârșitul spectacolului, și care te îndeamnă să te îndoiești de realitatea eului ca și de aceea a unei ființe iubite, și să meditezi asupra misterului morții.

Un număr din program mi-a fost extrem de neplăcut. O tânără femeie pe care n-o putea suferi Rachel și mai multe prietene ale ei, trebuia să debuteze cu niște cântece vechi pe care își întemeiasse toate nădejtile de viitor. Această tânără femeie avea o crupă prea ieșită în afară, aproape ridicată, și-o voce frumoasă, dar prea subțire, mai slăbită și de emoție și care contrasta cu musculatura ei puternică. Rachel postase în sală un număr de prieteni și prietene al căror rol era să zăpăcească prin sarcasmele lor pe debutantă care se știa că era sfoasă, să o facă să-și piardă capul, astfel încât nereușita să fie desăvârșită, după care directorul n-ar mai angaja-o. Încă de la primele note ale nenorocitei, câțiva spectatori, recrutați în acest scop, râzând, începură să-și atragă atenția asupra șoldurilor ei, câte-va femei care făceau parte din complot hohotiră de râs, fiecare notă pițigăiată sporea ilaritatea care se transforma în scandal. Nenorocita care asuda de durere sub fardul ei, încerca o clipă să lupte, „apoi aruncă asistenței niște priviri deznădăjduite, indignate, care avură drept urmare îndoirea huiduielilor. Datorită instinctului de imitație, dorinței de-a se arăta spirituale și curajoase, intrară în joc și alte actrițe frumoase care nu fuseseră prevenite, dar care aruncau celorlalte priviri de răutăcioasă complicitate, se strâmbau de râs în hohote violente, astfel încât, după sfârșitul celei de-a doua bucăți și deși programul cuprindea încă alte cinci, regizorul porunci să se lase cortina. M-am străduit să nu mă gândesc la acest incident mai mult decât la suferința bunicii, când unchiul meu, ca să o cicălească, îl punea pe bunic să bea coniac, ideea de răutate având pentru mine un efect prea dureros. Totuși, după cum mila pe care ți-o inspiră nenorocirea poate nu e tocmai exactă, căci prin imaginație creăm din nou o întreagă durere de care nefericitul silit să lupte împotriva-i nu se gândește să se înduioșeze, tot astfel răutatea poate că n-are în sufletul omului rău acea cruzime pură și voluptuoasă care ne prilejuiește atâta durere când ne-o închipuim. Ura o inspiră, mânia îi dă o pasiune, o activitate care nu conțin nimic prea vesel; ar trebui să fii sadic ca să te bucuri de ele, omul rău crede că a pricinuit suferință altui om rău. Rachel își închipuia de bună seamă că actrița pe care o făcea să sufere era departe de-a fi interesantă, că, în orice caz, punând huiduirea ei la cale, ea însăși răzbuna bunul-gust, batjocorind grotescul și dând o lecție unei camarade proaste. Totuși, am preferat să nu vorbesc de acest incident, n-

aveam nici curajul, nici puterea să-l împiedic, mi-ar fi fost prea neplăcut, vorbind victima de bine, să fac să semene cu satisfacția cruzimii sentimentale care însuflețeau pe călăii acestei debutante.

Dar începutul acestei reprezentații m-a interesat în alt chip. M-a făcut să înțeleg în parte natura iluziei a cărei victimă era Saint-Loup când era vorba de Rachel și care săpase o prăpastie între imaginile pe care Robert și cu mine le aveam despre amanta lui, când o vedeam în dimineața aceasta sub perii înfloriți. Rachel juca în mica piesă un rol aproape de simplă figurantă. Dar văzută astfel, era altă femeie. Rachel avea una din acele fețe pe care depărtarea – și nu în chip necesar aceea din sală la scenă, lumea fiind la urma urmei doar un teatru mai mare – o scot în relief și care, văzute de aproape, se prefac în pulbere. Când stăteai lângă ea, nu vedeai decât o nebuloasă, o cale lactee de pistrui, de coșuri foarte mici, nimic altceva. La o distanță convenabilă, toate acestea încetau de-a se mai vedea și, de pe obraji ei estompați, resorbiți, se ivea ca un corn de lună, un nas atât de fin, atât de pur, în-cât ai fi vrut să fii obiectul atenției Rachelei, să o revezi cât de mult, să o ai lângă tine, dacă nu cumva ai văzut-o altfel și de aproape. Nu era cazul meu, ci fusese acela al lui Saint-Loup când o văzuse jucând în-tâia oară. Se întrebese atunci -cum s-ar putea apropia de ea, cum ar putea s-o cunoască, în el se deschisese un întreg domeniu minunat – acela în care' trăia ea – din care emanau radiații fermecătoare, dar în care nu putea pătrunde. Plecă de la teatrul din orașul de provincie unde se petrecuseră acestea, cu ani în urmă, spunându-și că ar fi o nebunie să-i scrie, că ea nu-i va răspunde, gata să-și dea averea și numele pentru o făptură care sălășluia în el într-o lume atât de superioară acestor realități prea cunoscute, o lume înfrumusețată de dorință și vis, când, la ieșirea artiștilor văzu scurgându-se pe o ușă, trupa _ veselă și plăcut gătită a artiștilor care jucaseră. ISJiște tineri care-i cunoșteau îi așteptau acolo. Numărul pionilor fiind mai puțin numeros decât acela al combinațiilor pe care ei le pot alcătui, într-o sală în care lipsesc toate persoanele pe care le-ai fi putut cunoaște, se. Află una pe care n-ai fi crezut niciodată să ai ocazia să o revezi și care vine tocmai la timp, îneât întâmplarea pare providențială, căreia totuși orice altă întâmplare i s-ar fi putut substitui dacă nu ne-am fi aflat în acest loc, ci într-altul, în care s-ar fi născut alte dorinți și în care ai fi întâl-nit altă veche cunoștință care să o ajute. Ușile de aur din lumea viselor se închiseseră după Rachel înainte ca Saint-Loup să o fi văzut ieșind din teatru, astfel îneât pistruiile și coșurile nu avură prea mare însemnătate, îi displăcură totuși, cu atât mai mult cu cât, ne-maifiind singur, nu mai avea aceeași putere de-a visa P.

Ca la teatru. Dar, deși nu mai putea s-o zărească, ea continua să-i stăpânească actele ca acele astre care ne conduc prin atracția lor, chiar în orele când nu pot fi văzute de ochii noștri. Astfel încât dorința pentru actrița cu trăsături fine care nici nu erau prezente în amintirea lui, avu drept rezultat că se repezi la fostul său camarad care era din întâmplare acolo, și reuși să fie prezentat persoanei fără trăsături și cu pistrui, de vreme ce era aceeași și

spunându-și că va chibzui mai târziu care din două era în realitate acțița. Era grăbită, nici nu-i adresă de data aceasta vreun cuvânt lui Saint-Loup și în sfârșit reuși să o vadă peste câteva zile, când ea se învoi să se despartă de camarazii ei, să se întoarcă cu el. O și iubea, datorită nevoii de-a visa, dorinței de a fi fericit grație aceleia pe care ai visat-o, nu-ți trebuie mult timp ca să-ți pui toți sortii de fericire în aceea care mai acum câteva zile nu era pe scenă decât o apariție întâmplătoare, necunoscută, indiferentă. Când, după ce căzu cortina, am trecut pe scenă unde mă plimbam intimidat, am vrut să mă adresez cu voiciune lui Saint-Loup; cum nu știam ce atitudine trebuia să adopt pe aceste noi meleaguri, atitudinea mea ar fi astfel pe de-a-ntregul acaparată de conversația noastră și lumea m-ar crede atât de adâncit în ea, atât de distrat, încât ar găsi că e firesc să nu am expresia fizionomiei pe care ar fi trebuit s-o am într-un loc în care, prins de cele ce spuneam, abia aș fi știut unde mă aflam; și, folosindu-mă cât mai repede de primul subiect ce-mi veni în minte:

Știi, i-am spus lui Robert, am fost să-mi iau rămas-bun de la tine în ziua plecării mele, n-am avut niciodată ocazia să mai vorbim despre acest lucru.

Te-am salutat pe stradă.

Nu-mi mai pomeni de acest lucru, îmi spuse el, am fost dezolat; ne-am întâlnit în apropierea cazarmii, dar n-am putut să mă opresc, pentru că eram în întârziere. Te asigur că am fost foarte mâhnit.

Mă recunoscuse așadar! Revedeam încă salutul impersonal pe care mi-l adresase ducând mâna la chipiu, fără vreo privire care să fi arătat că mă cunoaște, fără vreun gest care să-i fi manifestat regretul că nu putea

172 j opri. Firește, ficțiunea aceasta pe care o adoptase în acea clipă de-a nu mă recunoaște trebuie să-i fi simplificat multe lucruri. Dar eram uimit că știuse să se oprească la ea, înainte ca un reflex să-i fi destăinuit prima impresie. Observasem încă la Balbec că, pe lângă acea sinceritate naivă a feței sale a cărei piele lăsa să se vadă, prin transparență, afluxul brusc al unor emoții, trupul său fusese admirabil dresat prin educație la un anumit număr de prefăcătorii de bună cuviință, și în viața sa de cazarmă, în viața sa mondenă, putea juca, ca un desăvârșit comedian, unul după altul, diferite roluri. Într-unui din acestea mă iubea foarte mult, se purta cu mine ca și cum mi-ar fi fost frate; fusese fratele meu, și redevenise, dar fusese o clipă alt personaj care nu mă cunoștea și care, ridicând hățurile, cu monoculul la ochi, fără vreo privire, nici surâs, dusesse mâna la cozorocul chipiului său ca să-mi întoarcă corect salutul militar!

Decorurile încă plantate printre care treceam văzute astfel de aproape și despuiate de tot ce le adăuga depărtarea și lumina pe care le calculase marele pictor ce le schițase, erau sărăcăcioase, iar Rachel, când m-am apropiat de ea fu supusă aceleiași puteri distrugătoare. Aripile nasului ei încântător rămăseseră în perspectivă, între sală și scenă, ca și relieful decorurilor. Nu mai era ea, o recunoșteam numai grație ochilor ei în care identitatea i se refugiase. Forma, strălucirea acestei tinere stele, mai adineauri atât de lucitoare, dispăruseră, în schimb, ca și cum ne-am apropiat vederea de lună și ea ar

înceta să ne mai apară roz și aurie, pe fața ei atât de netedă adineauri, deosebeam doar protuberante, pete, adâncituri. Eram încântat zăbind prin-ziariști sau oamenii de lume prieteni ai actrițelor; care salutau, stăteau de vorbă, fumau ca în oraș, un tânăr cu tocă de catifea neagră, în fustă de culoarea hortensiei, cu obrazii mânjiți cu roșu ca un paj dintr-un album de Watteau care, surâzând, cu ochii spre cer, schițând semicu mâinile, făcând salturi ușoare, părea că e de altă specie decât oamenii cuminți în veston și în redingetă în mijlocul cărora își continua, ca un

17S nebun, visu-i extaziat, atât de străin de preocupările vieții, atât de anterior obiceiurilor civilizației lor, atât de descătușat de legile naturii, încât era tot atât de o-dihnitor și gingaș, ca și cum ai fi văzut un fluture rătăcit într-o mulțime, ca și cum ai fi urmărit cu privirea, printre frize, arabescurile naturale desenate de zbenquielile sale înaripate, capricioase și fardate. Dar în aceeași clipă, Saint-Loup își închipui că amanta lui dădea atenție acestui dansator repetând o ultimă oară o figură din divertismentul în care avea să apară, și, fața i se întunecă.

— Ai putea să privești în altă parte, spuse el, cu un aer posomorit. Știi că dansatorii ăștia nu fac nici cât frânghia pe care ar face bine să se urce ca să-și frângă gâtul, și sunt oameni în stare să se laude apoi că le-ai dat atenție. De altminteri cred că ai auzit că ți se spune să te duci în cabina ta ca să te îmbraci. Iar ai să întârzi.

Trei domni – trei ziariști – văzând aerul înfuriat al lui Saint-Loup, se apropiară amuzați, ca să audă ce spune. Cum se planta un” decor de partea cealaltă a scenei, am fost înghesuți în ei.

— Oh! Dar îl recunosc, e prietenul meu, exclamă amanta lui Saint-Loup, privindu-l pe dansator. E minu nat, ia te uită minutele astea care dansează ca tot restul ființei „sale”.

Dansatorul întoarse capul spre ea, și ființa sa omenească ivindu-se în chipul silfului pe care se silea să-l înfățișeze, pelteaua dreaptă și cenușie a ochilor săi tremură și luci printre genele sale înțepenite și pictate, și un surâs se prelinse de pe cele două părți ale gurii sale, pe fața-i pastelizată cu roșu; apoi, vrând să o amuze, ca o cântăreață de varieteu care, din complezență, ne îngână aria în care i-am spus că o admirăm, începu să repete mișcările mâinilor sale, imitându-se pe el însuși, cu o gingășie de imitator și o voie bună de copil.

Oh! E prea drăguț, încercarea asta de a se imita pe sine însuși, exclamă Rachel bătând din palme.

Te rog, încetează, îi spuse Saint-Loup cu o voce deznădăjduită, vrei să te faci de răs, mă omori, îți jur că dacă mai spui un cuvânt, nu te mai însoțesc în cabina ta, mă duc; haide, nu fi rea. De ce stai în fumul ăsta de tutun, o să-ți faci rău, adăugă Saint-Loup întoreându-se spre mine cu acea solitudine pe care mi-o manifesta încă de la Balbec.

Oh! Ce fericire dacă pleci.

Te previn că nu mă voi mai întoarce.

Nu îndrăznesc să nădăjduiesc.

Ascultă, știi, ți-am făgăduit colierul dacă vei fi drăguță, dar din moment ce mă tratezi astfel.

Ah! Asta nu mă miră din partea ta. Îmi făgăduiești ceva, ar fi trebuit să mă gândesc că nu te vei ține de cuvânt. Vrei să te lauzi că ai bani, dar nu sârit interesată ca tine. Puțin îmi pasă de colierul tău. Am pe cineva care mi-l va da.

Nimeni altul nu va putea să ți-l dea, căci l-am reținut la Boucheron și am cuvântul său că nu mi-l va vinde decât mie.

Atunci ai vrut să mă șantajezi, ți-ai luat dina inte toate măsurile. E tocmai ce se spune: „Marsantes, Mater Semita, se vede rasa”, răspunse Rachel, repetând o etimologie cere se bizuia pe o răstălmăcire grosolană, căci Semita înseamnă sente ' , și nu semit, dar pe care naționaliștii o întrebuițau când era vorba de Saint-Loup din pricina părerilor sale dreyfusarde, pe care le da tora totuși actriței. (Ea era mai puțin calificată decât oricare alta să trateze drept evreică pe doamna Mar santes căroră etnografii societății nu reușeau să-i găsească evreiesc decât rudenia ei cu familia Levy-Mirepoix.) Dar poți fi sigur, totul nu s-a sfârșit încă. Cuvântul dat în asemenea condiții n-are nici o valoare. Ai pro cedat cu mine ca un trădător. Boucheron va afla și i se va oferi un preț îndoit. Fii liniștit că în curând ai să mai auzi vorbindu-se de mine.

Robert avea de o sută de ori dreptate. Dar împrejurările sunt totdeauna atât de încâlcite, încât cel ce are de o sută de ori dreptate poate o dată să nu aibă. Și nu ra-am putut împiedica să-mi aduc aminte de acel cuvânt pe care mi-l spusese la Balbec: „în chipul acesta, am ac de jocul ei”.

Drumeag.

N-ai înțeles bine ce ți-am spus în legătură cu colierul. Nu ți-l făgăduisem în chip formal. De vreme ce faci tot posibilul ca să te părăsesc, e foarte firesc să nu ți-l dau. Nu înțeleg unde deslușești o trădare, nici că sunt interesat. Nu se poate spune că mă laud cu banii, îți spun totdeauna că sunt un om sărac care n-are o lețcaie. Greșești când iei lucrurile astfel, micuța mea. In ce măsură sunt interesat? Știi bine că tu ești singu rul meu interes.

Da, da, n-ai decât să continui, îi spuse ea ironic, schițând gestul cuiva care se bărbierește. Și întoreându-se spre dansator:

Ah! Într-adevăr, e strașnic cu mâinile lui. Eu care sunt femeie n-aș putea face ceea ce face el. Și întoreându-se spre el, arătându-i trăsăturile crispate ale iui Robert: „Privește, suferă”, îi spuse ea încet, în avântul momentan al unei cruzimi sadice care nu era de altminteri nicidecum în legătură cu adevăratele ei sim țăminte de afecțiune pentru Saint-Loup.

Ascultă, pentru ultima oară, îți jur că orice ai face, peste opt zile vei putea regreta amar, nu mă voi, mai întoarce, paharul s-a umplut, bagă de seamă, e ire vocabil, vei regreta odată, dar va fi prea târziu.

Poate era sincer și chinul de a-și părăsi amanta i se părea mai puțin cumplit decât acela de a rămâne cu ea în anumite condiții.

— Dragul meu, adăugă el adresându-mi-se, de ce stai acolo, ți-am spus că ai să începi să tușești!

I-am arătat decorul care mă împiedica să mă dau la o parte. Duse mâna la pălărie și spuse ziaristului:

— Domnul meu, ați consimți să vă aruncați țigara?

Fumul îi face rău prietenului meu.

Amanta sa nemaiășteptându-l, se îndreptă spre cabina ei și, întoreându-se:

— Oare minutele astea procedează la fel și cu fe meile? Exclamă ea, adresându-se dansatorului din fundul teatrului, cu o voce prefăcut melodioasă și nevino vată de ingenuă Tu însuși ai aerul unei femei, cred că s-ar putea să ne înțelegm cu tine și cu una din priete nele mele.

— După câte știi, fumatul nu este oprit; cine e bol nav n-are decât să stea acasă, spuse ziaristul.

Dansatorul surise tainic artistei.

Taci, mă înnebunești, îi strigă ea, ce mai parti de am putea face!

În orice caz, domnule, nu sunteți prea amabil, spuse Saint-Loup ziaristului, tot pe un ton politicos și blând, cu aerul cuiva care constată și consideră retrospectiv un incident închis.

În acel moment l-am văzut pe Saint-Loup ridicând brațul vertical deasupra capului său ca și cum ar fi făcut semn cuiva pe care nu-l vedeam, sau ca un șef de orchestră, și într-adevăr – fără altă transpunere, după cum într-o simfonie sau într-un balet, la un simplu gest” din arcuș, niște ritmuri violente urmează după un grațios andante – după cuvintele curtenitoare pe care le rostise, mâna lui se prăvăli într-o palmă răsunătoare pe obrazul ziaristului.

Acum,. Când după conversațiile cadente ale diplomaților, artele vesele ale păcii fură urmate de avântul furios al războiului, loviturile chemând -după ele lovituri, n-aș fi fost mirat văzând adversarii scâlțați în sân-gele lor. Dar nu puteam înțelege (ca cei ce susțin că de regulă războiul între două țări nu izbucnește când nu a fost încă vorba decât de o rectificare de graniță, sau moartea unui bolnav nu survine câtă vreme nu era vorba decât de o inflamare a ficatului), cum de putuse recurge Saint-Loup, după cuvintele care vădeau o nuanță de amabilitate, la un gest care nu izvora nicidecum din ele, pe care nu-l prevesteau, gestul acelu braț ridicat nu numai în disprețul dreptului ginților, dar și al principiului cauzalității, într-o generație spontană de mânie, acest gest creat ex nihilo. Din fericire, ziaristul care se împletici sub violența loviturii, păli și șovăi o clipă, nu ripostă. Iar în ce privește prietenii săi, unul întaars' îndată capul, privind cu atenție înspre culise pe cineva care desigur nu era acolo, al doilea se prefăcu că-i intrase un fir de praf în ochi și începu să-și frece pleoapa schimonosindu-se de durere; iar al treilea se repezi exclamând:

— Guermantes

— Pentru numele lui Dumnezeu, cred că se ridică cortina, ne vom. Pierde locurile.

Aș fi vrut să-i vorbesc lui Saint-Loup, dar indignarea lui provocată de dansator era atât de mare, încât se oglindea pe albul ochilor săi; îi încorda

obrajii ca o armătură interioară, astfel încât tulburarea sa lăuntrică traducându-se printr-o deplină inamovibilitate exterioară, nici n-avea elasticitatea, „jocul” necesar ca să-mi în-tâmpine vreun cuvânt și să-mi răspundă. Prietenii ziaristului, văzând că totul se sfârșise, se întoarseră lângă el, încă tremurând. Dar rușinați că-l părăsiseră, țineau cu dinadinsul ca să știe că nu-și dăduseră seama de nimic. De aceea începură să vorbească, unul despre praful care-i intrase în ochi, altul despre spaima neîntemeiată, închipuindu-și că se ridică 'cortina, al treilea despre a-semănarea extraordinară a cuiva care trecuse cu fratele său. Și-i manifestară chiar oarecare supărare, pentru: că el nu le împărtășise emoțiile.

Cum, nu te-a mirat? Așadar nu vezi limpede?

Care va să zică, sunteți cu toții niște lași, îngână: ziaristul pălmuit.

Neconsecvenți cu ficțiunea pe care o adoptaseră și în virtutea căreia ar fi trebuit – dar nici nu se gândeau la așa ceva – să aibă aerul că nu înțeleg ceea ce colegul lor voia să spuie, rostiră o frază tradițională în a-ceste împrejurări: „Nu-ți dai seama că-ți ieși din fire vrei să-ți sară muștarul, s-ar spune că ai luat-o razna! 4t înțelesesem de dimineață în fața perilor înfloriți, i-luzia pe care se întemeia dragostea lui Robert pentru „Rachel' quand du Seigneur,, și tot așa îmi dădeam seama de realitatea pe care, dimpotrivă, o conțineau suferințele născute din această dragoste. Puțin câte puțin aceea pe care o încerca de vreo oră, fără să înceteze, se retracta, intră în el, iar în ochii lui se ivi o zonă disponibilă și mlădioasă. Am plecat de la teatru, Saint-Loup și cu mine, și am pornit pe jos. Întârzasem o clipă într-un colț de pe avenue Gabriel de unde odinioară o vedeam adesea pe Gilberte sosind. Am încercat câteva clipe să-mi amintesc aceste impresii depărtate și eram să-l ajung pe Saint-Loup în pas „gimnastic,, când am văzut un domn, destul de prost îmbrăcat, care avea aerul că-i vorbește cam de aproape. Am conchis că era un prieten personal al lui Robert; totuși mi s-a părut că se apropiau și mai mult unul de altul; deodată, a-șa cum se ivește pe cer un fenomen astral, am văzut niște corpuri ovoide adoptând cu o repeziciune vertiginoasă toate pozițiile pe care le îngăduia să alcătuiască, în fața lui Saint-Loup, o constelație nestabilă. Aruncate ca dintr-o praștie, mi s-au părut că erau cel puțin în număr de șapte. Nu erau totuși decât cei doi pumni ai lui Saint-Loup înmulțiți în viteza lor cu care-și schimbau locul în acest ansamblu în aparență ideal și decorativ. Dar acest foc de artificii nu era decât o burdușeală administrată de Saint-Loup și al cărei caracter agresiv și nicidecum estetic, îmi fu destăinuit mai întâi de înfățișarea domnului îmbrăcat sărăcăcios, care parcă-și pierdea în același timp cumpătul, o falcă și mult sânge. Dădu explicații mincinoase celor ce se apropiau ca să-l întrebe, întoarse capul, și văzând că Saint-Loup se îndepărta definitiv ca să mă ajungă, stătu locului, privindu-l cu un aer înciudat și copleșit, dar nicidecum furios. Saint-Loup dimpotrivă, era, deși nu primise nici o lovitură; și ochii săi sclipeau încă de mânie când mă ajunse. Incidentul nu avea nici o legătură, așa cum crezusem, cu palmele de la teatru. Era un trecător pasionat care, văzând ce militar frumos era Saint-Loup, îi făcuse propuneri. Prietenul meu nu se mai

dumirea de îndrăzneala acestei „șleahte,, care nici nu mai aștepta umbra nopții ca să-și ia îndrăzneala, și vorbea de propunerile care i se făcuseră cu aceeași indignare cu care vorbesc ziarele de o tâlhărie ziua-n-amiaza-mare, într-un cartier central din Paris. Totuși, domnul bătut era acuzabil, căci un plan înclinat apropie destul de repede dorința de desfătare, astfel încât singură frumusețea să apară ca o învoire. Or, frumusețea lui Saint-Loup nu mai putea fi pusă în discuție. Pumni ca aceia pe care-i administrase sunt de folos oamenilor de soiul celui ce-l acostase adineauri, ca să le dea serios de gândit, dar totuși prea puțin timp ca să se poată îndrepta și să scape astfel de pedepsele judecătorești. Astfel, deși Saint-Loup îi trăsese chelfâneala fără să stea prea mult la gând, toate celelalte de acest soi, chiar dacă vin în ajutorul legilor” nu reușesc să omogenizeze moravurile.

Aceste incidente și fără îndoială acela la care se gândea cel mai mult, îl făcură pesemne pe Robert să dorească să rămână puțin singur. Căci, peste o clipă, mă rugă să ne despărțim și să mă duc singur la doamna de Villeparisis unde mă va întâlni, dar prefera să nu intrăm împreună ca să aibă mai degrabă aerul că abia sosise la Paris, decât să dea de gândit că petrecusem o parte a după-amiezei împreună.

Așa cum presupusesem înainte de a o fi cunoscut pe doamna de Villeparisis la Balbec, era mare deosebire între mediul în care trăia ea și acela al doamnei de Guermantes. Doamna de Villeparisis era una din acele femei care, născută dintr-o familie glorioasă și intrând prin căsătorie, într-alta nu mai puțin glorioasă, nu se bucură totuși de o mare situație mondenă, și cu excepția câtorva ducese, nepoatele sau cumnatele lor, și chiar a unuia sau a două capete încoronate, vechi legături de familie, au în salonul lor numai un public de mâna a treia, burgheze, nobilime provincială sau coruptă, a cărei prezență a îndepărtat de mult lumea elegantă și snobii care nu sunt obligați să le frecventeze din îndatoriri de rudenie sau din prea veche intimitate. După câteva clipe n-am întâmpinat, firește, nici o greutate ca să înțeleg de ce doamna de Villeparisis era atât de bine informată la Balbec, și chiar mai bine decât noi, de cele mai mici amănunte în legătură cu călătoria pe care tata o făcea atunci în Spania în tovărășia domnului de Norpois. Dar cu toate acestea, numi era cu puțință să mă fixez la ideea că prietenia de mai bine de douăzeci de ani a doamnei de Villeparisis cu ambasadorul ar fi putut fi cauza declasării marchizei, într-o lume în care femeile cele mai strălucite afixau amanți mai puțin respectabili decât acesta, care de altminteri pesemne că era de mult timp pentru marchiză numai un vechi prieten. Doamna de Villeparisis să fi avut odinioară alte aventuri? Având pe vremuri un caracter mai pasionat decât acum, când ajunsese la o bătrânețe cucernică și liniștită, care datora poate totuși ceva din poziția ei acelor ani înfocați și consumați, nu știuse oare, în provincia unde trăise mult timp, să evite unele scandaluri, necunoscute de noile generații care le constatau doar efectul în alcătuirea amestecată și defectuoasă a unui salon de altminteri menit să fie unul din cele mai pure de orice amestec mediocru? „Gura rea” pe care i-o atribuia nepotul ei îi atrăsese

oare în aceste timpuri dușmani? O îndemnase oare să profite de unele succese la bărbați, ca să se răzbune pe unele femei? Toate astea erau cu puțință; iar gingășia, sensibilitatea – nuanțând cu atât farmec nu numai expresiile dar și intonațiile – cu care doamna de Villeparisis vorbea de pudoare, de bunătate, nu puteau infirma această presupunere; căci cei ce nu numai că vorbesc bine de unele virtuți, dar chiar le încearcă farmecul și le înțeleg de minune (care vor ști să le descrie, în Memoriile lor, într-o imagine demnă) se trag adesea, dar nu fac ei înșiși parte, din generația mută, aspră, necioplită și fără artă, care le-a practicat. Aceasta se răsfrânge, dar nu se continuă în ' ei. În locul caracterului cu care era înzestrată, găsești o sensibilitate, o inteligență care nu slujesc acțiunii. Și fie că au fost sau nu în viața doamnei de Villeparisis scandaluri pe care le-ar fi înăbușit strălucirea numelui „i, tocmai această inteligență, o inteligență mai degrabă de scriitor de mâna a doua decât de femeie de lume, era cu siguranță pricina decăderii ei mondene

Doamna de Villeparisis proslăvea fără îndoială mai ales calități destul de puțin exaltante, ca cumpătare și tact; dar ca să vorbim de măsură într-un chip cu totul potrivit, măsura nu e de ajuns și sunt necesare unele merite de scriitor care presupun o exaltare puțin măsurată; observasem la Balbec că geniul unor mari artiști rămânea neînțeleș doamnei de Villeparisis; că nu știa decât să-și bată, subțire, joc de ei, dând lipsei sale de înțelegere o formă spirituală și grațioasă. Dar acest spirit și această grație, la nivelul pe care-l atingeau la ea, deveneau ele însele – în alt plan, și chiar dacă le-ar fi desfășurat ca să conteste cele mai subtile opere – adevărate însușiri artistice. Dar asemenea calități exercită asupra oricărei situații mondene, o acțiune bolnăvicioasă electivă, cum spun medicii, și atât de nimicitoare, încât cei cu un temei cât mai trainic, cu greu pot rezista câțiva ani. Ceea ce artiștii numesc inteligență pare pură pretenție pentru societatea elegantă care, incapabilă să se situeze din singurul punct de vedere din care judecă orice, nu înțelege niciodată atracția deosebită căreia îi cedează când alege o expresie sau face o apropiere cu ea, încearcă în tovărășia lor o oboseală, o iritare din care izvorăște foarte repede antipatia. Cu toate acestea, în conversația ei, și același lucru se poate spune chiar despre memoriile ei care s-au publicat de atunci, doamna de Villeparisis manifesta doar un soi de grație cu totul mondenă. După ce trecuse pe lângă lucrurile de seamă fără să le adâncească, uneori fără să le deosebească, reținuse din anii în care trăise și pe care-i descria de altminteri cu multă precizie și farmec, numai frivolitatea pe care aceștia i-o oferiseră. Dar o lucrare, chiar dacă privește numai subiecte care nu sunt intelectuale, este totuși o operă de inteligență, și ca să dai într-o carte sau într-o conversație care se deosebește puțin de ea, impresia desăvârșită a frivolității, e necesară o doză de seriozitate de care o persoană pur și simplu frivolă n-ar fi în stare. În unele memorii scrise de vreo femeie, și considerate ca o capodoperă, cutare frază care se citează ca model de grație ușoară m-a făcut totdeauna să presupun că pentru a ajunge la asemenea sprinteneală, autorul trebuie să fi posedat altădată o știință puțin greoaie, o cultură rebarbativă și că, pe când era fată tânără, pesemne că părea

prietenilor ei o pedantă nesuferită. Iar între unele calități literare și insuccesul monden, legătura e atât de necesară, încât citind astăzi memoriile doamnei de Villeparisis, cutare epitet just, cutare metaforă care se înlănțuiesc, vor fi de ajuns cititorului ca să reconstituie, cu ajutorul lor, salutul adânc, dar glacial pe care trebuia să-l adreseze bătrânei marchize, pe scara unei ambasade, cutare snob ca doamna Leroi, care poate că”-i îndoia o carte de vizită în drum spre ducesa de Guermantes, dar care nu intra niciodată în salonul ei, de teamă să nu se declaseze acolo printre toate soțiile de medici sau de notari. Poate doamna de Villeparisis fusese o pedantă în prima ei tinerețe, și amețită atunci de știința sa poate nu știasă să-și stăpânească, împotriva unor oameni de lume mai puțin inteligenți și mai puțin instruiți, săgețile oțel-lite pe care rănitul nu le uită.

Apoi, talentul nu e un apendice fals pe care îl adaugi artificial acelor felurite însușiri care asigură reușita în societate, ca să realizeze cu restul ceea ce oamenii de lume numesc o „femeie desăvârșită”. El este produsul viu al unei anumite înclinări morale, căreia îndeobște îi lipsesc multe calități și unde predomină o sensibilitate ale cărei alte manifestări pe care nu le pătrundem într-o carte, se pot face foarte puternic simțite de-a lungul existenței, de pildă cutare curiozități, cutare fantezii, dorința de-a te duce aici sau acolo pentru propri-a-ți plăcere, și nu în vederea sporirii, menținerii sau numai pentru simpla funcționare a relațiilor mondene. O văzusem pe doamna de Villeparisis la Balbec înconjurată de slugile ei și nearuncând nici o privire asupra celor ce ședeau în holul hotelului. Dar avusesem presimțirea că această abținere nu însemna indiferență, și se pare' că nu se închisese întotdeauna în ea. Murea să cunoască cutare sau cutare individ care n-avea nici un titlu ca să fie primit în casa ei, uneori pentru că găsisse că e frumos, sau numai pentru că i se spusese că e hazliu, sau pentru că i se păruse că se deosebește de oamenii pe care-i cunoștea, care pe timpul când nu-i aprecia încă crezând că nu vor părăsi niciodată, aparțineau cu toții celui mai pur foburg Saint-Germain. Era obligată să-și adreseze boemului, micului burghez jde care-l deosebise, invitațiile a căror valoare el nu le putea aprecia, ou o stăruință care o deprecia puțin câte puțin în ochii snobilor, obișnuiți să prețuiască un salon mai degrabă după lumea pe care stăpâna casei o excludea, de-cât după aceea pe care o primea. Dacă de bună seamă, la un moment dat din tinerețea ei, doamna de Villeparisis, blazată de mulțumirea de a face parte din crema aristocrației, se cam amuzase să scandalizeze lumea în care trăia, să-și zdruncine de bună voie situația, începuse să acorde însemnătate acestei situații după ce o pierduse. Voia să arate duceselor că însemna mai mult decât ele, spunând, făcând tot ce nu îndrăzneau ele să spună și să facă. Dar acum, când acestea, cu excepția unora din rudele ei apropiate, nu mai veneau la ea, se simțea micșorată și tot mai dorea să domnească, dar altcum decât prin spirit. Ar fi vrut să atragă pe toate acelea pe care avusese atâta grijă să le înlăture. Câte vieți de femei, vieți de altminteri puțin cunoscute (căci fiecare are, după vârsta lui, un soi de lume deosebită, și discreția bătrânilor împiedică pe tineri să-și facă o idee despre

trecut și să îmbrățișeze întreg ciclul), au fost astfel împărțite în perioade pline de contraste, cea din urmă fiind pe de-a-ntregul folosită să recucerești ceea ce cu atâta voie bună ai aruncat în vânt în cea de a doua! În ce chip aruncată în vânt? Tinerii și-1 în-ehipuiesc cu atât mai puțin, cu cât văd o bătrână și respectabilă marchiză de Villeparisis și nici n-au habar că memorialista serioasă de astăzi, atât de demnă sub peruca ei albă, ar fi putut fi odinioară o comeseană veselă care poate a făcut atunci deliciile, poate că a tocat averea unor bărbați care dorm acum somnul de veci; iar faptul că s-a căznit de asemenea să nimicească, cu o dibăcie stăruitoare și firească, o situație pe care o datora obârșiei sale nobile nu înseamnă nicidecum că în acel timp îndepărtat doamna de Villeparisis nu pune mare preț pe situația ei. După cum izolarea, inacțiunea în care trăiește un neurastenic pot fi urzite de el de dimineața până seara fără să i se pară suportabile și se prea poate ca, în timp ce se grăbește să adauge un ochi nou rețelei care-1 reține prizonier, să viseze numai baluri, vânători și călătorii. Ne străduim în orice clipă să ne modelăm viața, dar copiind fără voie, ca un desen, trăsăturile celui ce suntem și nu celui ce ne-ar fi mai plăcut să fim. Saluturile disprețuitoare ale doamnei Leroi puteau exprima, în oarecare măsură, adevărata fire a doamnei de Villeparisis, dar nu corespundeau nicide-: um dorinței sale.

Fără îndoială, chiar în momentul în care, potrivit unei îxpresii dragi doamnei Swann, doamna Leroi „o desființa” >e marchiză, aceasta putea încerca să se consoleze aduându-și aminte că regina Marie-Amelie îi spusese cândva.-

Te iubesc ca pe o fiică”. Dar asemenea amabilități regale, ilnice și ignorate, existau numai pentru marchiză, pline s praf, ca diploma unui fost premiant întâi al Conservatorului. Singurele adevărate avantaje mondene sunt acelea care creează viață, acelea care pot dispărea fără ca cel ce a beneficiat de ele să fi încercat să le rețină sau să le divulge, pentru că în aceeași zi le succed o sută altele. Adu-cându-și aminte de asemenea cuvinte ale reginei, doamna de Villeparisis le-ar fi schimbat bucuros cu puterea per-nirtnenetă de a fi invitată pe care o poseda doamna Leroi, di. Pâ cum într-un restaurant, un mare artist necunoscut, aJ cărui geniu nu e scris nici pe trăsăturile feței sale sfioase nici pe croiala învechită a vestonului său jerpelit, ar prefera să fie chiar tânărul cuiisier1 de pe ultima treaptă a societății, dar care prânzește la o masă vecină cu două actrițe și spre care zoresc într-o goană slugarnică și neîncetată, patronul, maâtre-ul d'hotel, chelnerii, picolii și pină și rândașii care ies din bucătărie defilând, ca să-1 salute ca în basme, în timp ce chelarul, tot atât de prăfuit ca sticlele sale, se îndreaptă și el cu picioarele strâmbe și orbit ca și cum, venind din pivniță, și-ar fi scrântit piciorul înainte de a urca la lumina zilei.

Trebuie să spunem totuși că dacă absența doamnei Le-roi în salonul doamnei de Villeparisis mârnea nespus pe stăpâna casei, ea trecea neobservată în ochii unui mare număr de invitați, care ignorau cu totul situația deosebită a doamnei Leroi, cunoscută numai de lumea elegantă, și nu se îndoiau că

recepțiile doamnei de Villeparisis nu erau, așa cum sunt convinși astăzi cititorii memoriilor ei, cele mai strălucite din Paris.

La această dintâi vizită pe care m-am dus s-o fac doamnei de Villeparisis, după ce mă despărțisem de Saint-Loup, urmând sfatul pe care domnul de Norpois îl dăduse tatii, am găsit-o în salonul ei tapetat cu mătase galbenă pe care canapelele și minunatele fotolii cu tapițerie de Beauvais se desprindeau într-o culoare roz aproape violetă, de zmeură coaptă. Alături de portretele Guermanților, ale Villeparisiștilor, vedeai portretele – oferite chiar de model – al remnei Marie-Amelie, al resinii Belgiei, al prin-'Delui de Joinville, pe cap cu o bonetă de dantelă near-de pe timpuri (pe care-o păstra cu același instinct priceput al culorii locale sau istorice pe care un hotelier breton ca-

1 Intermediar la bursă.

Re, oricât de pariziană ar fi devenit clientela sa, crede că e mai dibaci ca chelnerițele sale să-și păstreze boneta și mânecile înioiate), stătea la un mic birou, unde înaintea ei, alături de pensule, de paletă și de o acuarelă cu flori începută, erau în pahare, în farfurioare, în cești niște trandafiri spumoși, niște cârciumărese și chica voinicului, pe care <din pricina afluenței din acea clipă a vizitelor, se oprise: să le picteze și care aveau aerul că împodobesc tejgheaua unei florărese dintr-o stampă din veacul al XVIII-lei. Când. Am intrat în acest salon dinadins prea puțin încălzit, pentru că marchiza răcise întorcându-se de la castelul ei, am găsit printre cei prezenți un arhivist cu care doamna de Villeparisis clasase de dimineață scrisorile autografe ale personajelor istorice adresate ei și care erau menite să figureze în facsimile ca piese justificative în memoriile pe care tocmai le redacta, și un istoric solemn și intimidat care, aflând că ea moștenise un portret al ducesei de Mont-morency, venise să-i ceară voie să-l reproducă într-o planșă în lucrarea sa asupra Frondei, vizitatori cărora li se a-'dăugase fostul meu camarad Bloch, acum tânăr autor dramatic, pe care ea se bizuia ca să-i procure artiști care să joace gratis la viitoarele ei matinee. E adevărat că acest caleidoscop social, era pe cale să se răstoarne și că afacerea Dreyfus avea să arunce pe evrei pe ultima treaptă a scării sociale. Dar, de o parte ciclonul dreyfusist se dez-lănțuia în zadar cu furie, căci talazurile nu ating la începutul furtunii mânia lor cea mai mare. Apoi, doamna de Viilleparisis, lăsând o parte din familia ei să tune și să fulgere împotriva evreilor, rămăsese până atunci cu totul străină de acest proces și nu se sinchisea de el. În sfârșit, un tânăr ca Bloch, pe care nimeni nu-l cunoștea, putea trece neobservat, în timp ce evreii cu vază și reprezentativi din partidul lor erau amenințați. Avea acum bărbia punctată de un „cioc”, purta ochelari, o redingotă lungă, și o mânuse, ca un sul de papyrus, în mână. Egiptenii și turcii pot detesta pe evrei. Dar într-un salon francez diferențele dintre aceste popoare nu sunt atât de perceptibile și un israelit care-și face intrarea ca și cum ar ieși din adâncul deșertului, cu trupul aplecat ca o hienă, cu ceafa înclinată pieziș și făcând „salamalecuri”, satisface, de bună seamă, im gust de orientalism. Dar pentru asta e necesar ca evreul să nu facă parte din „lume”, altfel ia ușor înfățișarea unui lord, și apucăturile lui sunt atât de francizate, încât nasul său

rebel, crescând ca câlțunașii în direcții neprevăzute, te face să te gândești la nasul lui Mascarille mai degrabă, decât la acela al lui Solomon. Dar Bloch, nefiind mlădiat de gimnastica „foburgului” nici înnobilit printr-o încrucișare cu Anglia sau Spania, rămânea pentru un amator de exotism, tot atât de ciudat și de savuros de privit, în ciuda costumului său european, ca un ovrei de Decamps, Minunată putere a rasei care din adâncul veacurilor împinge până în Parisul modern, pe culoarele teatrelor, în dosul ghișeelor birourilor noastre, la o înmormântare, pe stradă, o falangă intactă, stilizând coafura modernă, absorbind, făcând să se uite, disciplinând redingota, care ră~ mâne în fond în totul asemănătoare cu aceea a scribilor asirieni pictați în costume de ceremonie pe friza unui monument din Susa în fața palatului lui Darius. (Peste o oră, Sloch avea să-și închipuie că domnul de Charlus se informa, din reavoință antisemită, dacă el purta un prenume, evreiesc, câtă vreme o făcea numai din curiozitate estetică și de dragul culorii locale). Dar în fond, a vorbi de permanența raselor tâlmăcește greșit impresia pe care ne-o dau evreii, grecii, persanii, toate acele popoare cărora e mai bine să le lași varietatea. Cunoaștem, grație picturilor vechi, figura vechilor greci, am văzut asirieni pe frontonul unui palat din Susa. Dar atunci când întâlnim în lume niște orientali aparținând cutărui sau cutărui grup ni se pare că suntem în prezența unor făpturi supranaturale pe care puterea spiritismului le-ar fi făcut să răsară. Nu cunoaștem decât o imagine superficială; iată că a dobândit adâncime, se desfășoară în cele trei dimensiuni, se mișcă. Tânăra grecoaică, fiica unui bancher bogat și la modă în acest moment, are aerul uneia din figurantele care simbolizează, într-un balet istoric și estetic, arta elină în carne și oase; dar în teatru punerea în scenă banalizează aceste imagini; dimpotrivă, spectacolul la care ne face să asistăm intrarea într-un salon a unei turcoaice, a unui evreu, însuflețind figurile, le face mai stranii, ca și cum ar fi într-a-adevăr vorba de niște ființe evocate printr-un efort me-diumnic. E sufletul (sau mai degrabă puținul la care se reduce, cel puțin până aici, sufletul în acest soi de materializări), sufletul pe care-l văzusem mai înainte, în trecut, numai în muzee, sufletul vechilor eleni, al vechilor evrei, smuls dintr-o viață în același timp fără însemnătate și transcendentă, care parcă ar executa în fața noastră această mimică tulburătoare. În zadar am vrea să îmbrățișăm în tânăra grecoaică, ce se sustrage, o figură admirată odinioară pe pereții unui vas. Mi se părea că dacă l-aș fi fotografiat pe Bloch în lumina salonului doamnei de Villeparisis, ar fi avut aceeași imagine a lui Israel, atât de tulburătoare pentru că nu pare că emană din umanitate, atât de decepționantă pentru că seamănă oricum prea mult cu umanitatea, pe care ni le înfățișează fotografiile spiritiste. Într-un chip mai general, până și cuvintele lipsite de orice înțeles ale celor în societatea cărora trăim ne dau impresia supranaturalului în lumea noastră searbădă de toate zilele, unde chiar un om de geniu de la care așteptăm, adunați ca în jurul unei mese ce se învârtește, dezlegarea secretului infinitului, rostește aceste cuvinte – -aceleași care tocmai ieșeau de pe buzele lui Bloch: „Să fiți cu băgare de seamă cu jobenul meu”.

— Doamne, miniștrii, scumpe domn, spunea tocmai doamna de Villeparisis, adresându-se îndeosebi fostului meu camarad și reînnoind firul unei conversații pe care intrarea mea o întrerupsese, ei bine, nimeni nu voia să-i vadă. Oricât de mică aș fi fost, îmi aduc încă aminte de rege care-l ruga pe bunicul meu să-l invite pe domnul Decazes la o redută la care bunicul trebuia să danseze cu ducesa de Berry. „Mi-ați face plăcere, Florimond”, spunea regele. Bunicul meu, care era puțin surd, crezând că ar fi vorba de domnul de Castries, găsea rugămintea foarte firească. Când înțelese însă că era vorba de domnul Decazes avu un moment de revoltă, dar se înduplecă și scrisese în aceeași seară domnului Decazes, rugându-l stăruiitor să-i facă favoarea și cinstea de a asista la balul său care avea loc în săptămâna următoare. Căci pe timpul acela lumea era politicoasă, domnule, și o cucoană nu s-ar fi mulțumit să-și trimită cartea de vizită adăugind cu mâna „o ceașcă de ceai”, sau „ceai dansant” sau „ceai muzical”. Dar dacă se știa ce-i politețea, nici impertinența nu era ignorată. Decazes primi, dar în ajunul balului lumea află că bunicul, nesimțindu-se bine, amânase reduta. Se supusese regelui, dar nu-l avusese pe domnul Decazes la balul său. Da, domnule, îmi aduc foarte bine aminte de domnul de Mole, era un om inteligent, însușire pe care a dovedit-o când. l- a primit la Academie pe domnul de Vigny, dar era foarte solemn și îl văd încă coborând la el acasă, la cină, cu pălăria în mână.

Ah! Sunt lucruri ce evocă o epocă destul de primej dioasă prin filistinismul ei, căci era fără îndoială un obicei universal să ții pălăria în mână la tine acasă, spuse Bloch, în dorința de a profita de această ocazie atât de rară de a afla, de la un martor ocular, ciudățeniile vieții aristocratice de altădată, în timp ce arhivistul, un soi de secretar intermitent al marchizei ațintea asupra-i niște priviri în duioșate și parcă ne spunea: „Așa e ea, știe tot, a cunoscut toată lumea, puteți să o întrebați orice, e extraordinară”.

Nicidecum, răspunse doamna de Villeparisis apropiind de ea paharul în care se aflau niște chicaner pe care avea să continue îndată să le picteze, era doar un obicei al domnului de Mole. Nu l-am văzut niciodată pe tata cu pălăria în mână, bineînțeles afară de cazul când venea regele, deoarece regele fiind pretutindeni la el acasă, stăpânul casei nu mai este decât un simplu vizitator în; propriul său salon.

— Aristotel ne spune în capitolul II., îndrăzni domnul

Pierre, istoricul Frondei, dar cu atâta sfială încât nimeni nu fu atent. Suferind de câteva săptămâni de o insomnie nervoasă care rezista oricărui tratament, nu se mai culca și, frânt de oboseală nu mai ieșea decât atunci când lucrările sale îl obligau să iasă. Incapabil să reînceapă deseori aceste expediții atât de simple, pentru alții, dar care lobo seau atât de mult ca și cum ar fi coborât din lună, era surprins găsind adesea că viața oricărui om nu era organizată într-un chip permanent ca să dea maximum de utilitate avânturilor năprasnice ale vieții sale. Găsea uneori închisă o bibliotecă pe care se dusese să o vadă ridicându-se cu greu și într-o redingotă ca un personaj din Wells. Din fericire o găsisse pe doamna de Villeparisis la ea acasă, și avea să vadă portretul.

Bloch îl întrerupse:

— Într-adevăr, spuse el răspunzând celor ce spusese doamna de Villeparisis despre protocolul care rânduia

I vizitele regale, habar n-aveam de asta (ca și cum ar fi ciudat că nu cunoștea acest obicei).

Fiindcă veni vorba de acest soi de vizite, cunoaș teți gluma stupidă pe care mi-a făcut-o ieri nepotul meu

Bazin? Întrebă doamna de Villeparisis pe arhivist. În loc să se anunțe, mi-a trimis vorbă că regina Suediei vrea să mă vadă.

Ah! V-a înștiințat așa, pur și simplu! Are haz!

Exclamă Bloch izbucnind în râs, în timp ce istoricul surâdea cu o timiditate maiestuoasă.

Am fost destul de mirată, căci abia mă întorsesem de câteva zile de la țară; ca să fiu mai liniștită, am ru gat să nu se spună nimănui că sunt la Paris, mă între bam cum de a putut afla regina Suediei care nu-mi acorda măcar două zile ca să răsufli puțin, urmă doamna de Villeparisis, stârnind uimirea vizitatorilor că o vi zită a reginei Suediei nu ar însemna ca atare nimic anormal pentru amfitrioana Hor.

Dacă doamna de Villeparisis cercetase de dimineață, cu arhivistul, documentele memoriilor ei, în acest document le încerca de bună-seamă, fără știrea ei mecanismul și farmecul asupra unui public de mijloc, reprezentativ pentru acela din care se vor recruta cititorii ei. Salonul doamnei de Villeparisis se putea. Deosebi de un salon cu -adevărat elegant din care ar fi lipsit multe burgheze pe care le primea și în care ai fi văzut în schimb cutare din doamnele strălucite pe care doamna Leroi sfârșise prin a le atrage, dar această nuanță nu e perceptibilă în memoriile ei, unde dispar unele legături neînsemnate ale autoarei, pentru că n-au prilejul de a fi citate în ele; iar vizitatoarele care nu-l frecventau lipsesc pentru că în spațiul, prin firea lucrurilor restrâns pe care-l oferă aceste memorii, pot figura numai puține persoane și dacă acestea sunt personaje princiare, personalități istorice, impresia maximă de eleganță pe care memoriile o pot da publicului este atinsă. Doamna Leroi aprecia că salonul doamnei de Villeparisis era un salon de mâna a treia; iar doamna de Villeparisis suferea de pe urma a-”eestei păreri. Dar nimeni nu mai știe astăzi cine era doamna Leroi, părerea ei nu mai are nici o trecere și salonul doamnei de Villeparisis, frecventat de regina Suediei, de ducele d'Aumale, de ducele de Broglie, de

J190

Thires, de Montalembert, de Monseniorul Dupanloup va-fi considerat drept unul din cele mai strălucite din veacul al XIX-lea, de acea posteritate care nu s-a mai schimbat de pe timpul lui Homer și al lui Pindar, și pentru care rangul demn de invidie era originea nobilă, regală și quasi-regală, prietenia regilor, a căpeteniilor poporului, a oamenilor iluștri.

Or, doamna de Villeparisis avea câte puțin din toate acestea în actualul ei salon și în amintirile, uneori ușor retușate, cu ajutorul cărora îl prelungea în

trecut. Apoi domnul de Norpois, care nu era în stare să refacă o situație autentică prietenei sale, îi aducea în schimb bărbați de stat străini sau francezi care avea nevoie de el și știau că singurul chip de a-i face curte era de-a frecventa salonul doamnei de Villeparisis. Poate și doamna; Leroi cunoștea aceste eminente personalități europene. Dar cum era o femeie plăcută și se ferea de tonul celor pedante, evita să vorbească de chestiunea Orientului cu primii miniștri, și de esența dragostei cu romancierii și filosofii. „Dragostea? Răspunse ea odată unei doamne pretențioase care o întrebuse: „Ce credeți despre dragoste„? Dragostea? Fac deseori dragoste, dar nu vorbesc niciodată despre ea”. Când primea la ea acasă celebritățile literaturii și ale politicii, se mulțumea, ca și ducesa de Guermantes, să-i pună să joace poker. Le plăcea mai mult pockerul decât conversațiile pretențioase cu idei generale la care îi constrângea doamna de Villeparisis. Dar aceste conversații, poate ridicole în lume, au-furnizat Amintirilor doamnei de Villeparisis o seamă de fragmente foarte bune, din acele disertații cărora *Le sade' bine* în memorii cât și în tragediile în genul lui Corneille. De altminteri, numai saloanele unor doamne de Villeparisis pot trece în posteritate, pentru că doamnele Leroi nu știu să scrie și, chiar dacă ar ști, n-ar avea timp. Dacă înclinările literare ale unei doamne de Villeparisis sunt cauza disprețului ale unei doamne Leroi, la rândul său, disprețul unei doamne Leroi slujește îndeosebi înclinărilor literare ale unei doamne de Villeparisis, dând doamnelor pedante răgazul pe care-l reclamă cariera literară. Dumnezeu, din voia căruia sunt câteva cărți bine scrise, inspiră în acest scop acel dispreț în inima unei doamne Li deoarece știe că dacă ea ar invita la cină pe vreo doamnă de Villeparisis, aceasta s-ar lăsa îndată păgubașă de scris și ar porunci ca trăsura să fie înhămată la ora opt seara.

După o clipă intră pășind încet și solemn o doamnă bătrână, înaltă și care, sub pălăria ei de paie, ridicată, lăsa să se vadă o monumentală coafură albă î la *Ma-rie-Antoinette*. Nu știam atunci că era una din cele trei femei pe care puteai să le mai observi în societatea pariziană și care fiind ca și doamna de Villeparisis de neam mare, fuseseră silite, din motive care se pierd în noaptea timpurilor și pe care ni le-ar fi putut desluși numai vreun bătrân crai din acea epocă, să primească doar drojdia celor ce nu erau primiți în altă parte. Fiecare din a-ceste doamne își avea „ducesa ei de Guermantes”, nepoată strălucită care venea să-i aducă omagii, dar n-ar fi reușit să atragă la ea' pe „ducesa de Guermantes” a celorlalte două. Doamna de Villeparisis era foarte intimă cu aceste trei doamne, dar nu. Le iubea. Poate situația lor destul de asemănătoare cu a ei înfățișa o imagine care nu-i era pe plac. Apoi înăcrite, pedante, căutând prin numărul micilor comedii pe care le puneau să, se joace, să-și dea iluzia unui salon, între ele stăruiau rivalități pe care o avere destul de prăpădită de-a lungul unei vietăți puțin liniștite le silea să țină seamă, să profite de concursul gratuit al unui artist, într-un fel de luptă pentru existență. Ba, mai mult, doamna pieptănată ca *Marie-Antoinette*, ori de câte ori o vedea pe doamna de Villeparisis, nu se putea abține de a gândi că -ducesa de Guermantes nu se duce la vinerile ei. Dar se consola că la aceste vineri nu

lipsea niciodată, ca rudă bună ce era, principesa de Poix, care era ducesa de Guermantes ai ei, și care nu se ducea niciodată la doamna de Villeparisis, deși doamna de Poix era prietena intimă -a ducesei.

Cu toate acestea, din casa de pe Quai Malaquais până în saloanele din rue de Tournon, din rue de la Chaise și din foburgul Saint-Honore, o legătură tot atât de puternică pe cât de nesuferită unea pe cele trei divinități decăzute despre care tare aș fi vrut să aflu, frunzărind vreun dicționar mitologic al societății, din pricina cărei aventuri galante, cărei obrăznicii nelegiuite, fuseseră pedepsite. Poate aceeași origine strălucită, aceeași decădere actuală contribuiau mult la nevoia care le împingea acum să se frecventeze, în timp ce se urau. Apoi fiecare găsea în celelalte un mijloc comod de a face o politețe vizitatorilor ei. Cum să nu fi crezut aceștia că intră în societatea cea mai închisă când erau prezentați unei deamne plină de titluri, a cărei soră se măritase cu ducele de Sa-gan sau cu principele de Ligne! Cu atât mai mult, cu cit se vorbea mult mai mult în ziare de aceste pretinse saloane decât de cele autentice. Până și nepoții din „societatea aleasă” pe care un camarad îi ruga să-i ducă în lume (Saint-Loup cel dinții), spuneau: „Te voi duce la mătușa mea Vilieparisis sau la mătușa mea X., e un salon interesant”. Știau mai cu seamă că lucrul acesta le va da mai puțină bătaie de cap decât să-i introducă pe acești prieteni la nepoatele sau la cumnatele eleganta ale acestor doamne., Bărbații foarte vârstnici, femeile tinere care aflaseră aceasta de la ei îmi spuseră că aceste femei bătrâne nu erau primite din pricina purtării lor destrăbălate, care, când am obiectat că nu constituie o piedică pentru eleganță, mi-a fost înfățișată ca depășind toate proporțiile cunoscute astăzi. Reaua purtare a acestor doamne solemne care toate ședeau țepene, căpăta în gura celor ce o pomeneau ceva ce nu-mi puteam închipui, proporționat cu măreția epocilor preistorice, cu vârsta mamutului. Pe scurt, aceste trei parce cu părul alb, albastru sau roz, încurcaseră ițele cu un număr incalculabil de domni. Mă gândeam că bărbații de astăzi exagerează viciile din acele timpuri mitologice, după cum grecii plămădiseră pe Icar, pe Theseu, pe Hercule din oameni care se deosebeau puțin de acei care mai târziu i-au divinizat. Dar nu faci socoteala viciilor unei ființe decât când ea nu mai e în stare să le practice, și masori, imaginezi, exagerezi importanța crimei ce s-a săvârșit după măreția pedepsei sociale, care începe să se împlinescă și pe care o constați singur. În această galerie de figuri simbolice care e „lumea”, femeile cu adevărat ușoare, Mesalinele desăvârșite, prezintă totdeauna înfățișarea so-îemă a unei doamne de cel puțin șaptezeci de ani, trufașă, care primește cit poate, dar nu pe cine vrea, la care nu consimt să se ducă femeile a căror purtare oferă cit de puțin prilej de critică, căreia Papa îi dă totdeauna al său „trandafir de aur” și care a scris uneori vreo lucrare premiată la Academia franceză despre tinerețea lui Lamartine. „Bună ziua, Alix”, spuse doamna de Villeparisis doamnei cu părul alb, pieptănată ca Marie-Antoinette, care arunca o privire pătrunzătoare asupra adunării, ca să descopere dacă în acest salon nu era vreun exemplu util pentru salonul ei, pe care, în acest caz, trebuia să-l descopere ea însăși, căci era sigură că doamna de Villeparisis era

destul de vicleană ca să încerce să i-l ascundă. Astfel, doamna de Villeparisis avu mare grijă să nu-l prezinte bătrânei doamne pe Bloch, de teamă ca el să nu organizeze în palatul din Quai Malaquais aceeași mică piesă ca la ea. Nu era, de fapt, decât o răzbunare. Căci bătrâna doamnă avusese în ajun pe doamna Jtistori care recitase versuri, și avusese grijă ca doamna de Villeparisis, căreia îi șterpelise artista italiană, să nu afle evenimentul înainte ca el să fi avut loc. Pentru ca doamna de Villeparisis să nu-l afle din ziare și să nu se simtă jignită, tocmai i-l povesti ca și cum nu s-ar fi știut vinovată. Doamna de Villeparisis, crezând că prezentarea mea nu înfățișa aceleași neajunsuri ca aceea a lui Bloch, spuse numele meu Măriei-Antoinette de pe Quai. Aceasta, încercând să facă cele mai puține mișcări cu putință ca să păstreze la bătrânețe acea linie de zeiță de Coysevox care fermecase cu mulți ani în urmă tineretul elegant și pe care niște preținși scriitori o celebrau în mici poezii – adoptând de altminteri înțepenelii trufășe și compensatoare, comune tuturor persoanelor pe care o anume dizgrație le silește să facă mereu avansuri – Sși înclină ușor capul cu o maiestate glacială și întorcândia-i în altă parte, nu se mai ocupă de mine ca și cum n-aș fi existat. Atitudinea ei cu două fețe parcă-i spunea doamnei de Villeparisis: „Vedeți că n-am să am neveie de act asia cunoștință și tinerii nu mă interesează lin nici un punct de vedere, limbă rea ce ești!”. Dar când se retrase după un sfert de ceas, profitând de învălmășeală, îmi șopti la ureche să viu vinerea viitoare în loja ei, cu una din cele trei al cărei nume strălucitor – era de altminteri născută Cboiseul – făcu asupra mea un efect uluitor.

— Domnule, cred că vreți să scrieți ceva despre doamna ducasă de Montmorency, spuse doamna de Villeparisis istoricului Frondei, cu acel aer ursuz care, fără să vrea, chircise marea ei amabilitate, din pricina zgârcirii îmbufnate, ciudei fiziologice a bătrâneții, cât și din dorința exagerată de-a imita tonul aproape țărănesc al vechii a-ristocrației. O să vă arăt portretul ei, originalul copiei care e la Louvre.

Se ridică punând pensulele lingă flori, și șorțulețul care se ivi atunci pe talia ei și pe care-l purta ca să nu se mânjească cu culori, sporea și mai mult impresia a-proape de țărancă pe care i le dădeau boneta și ochelarii mari, care contrastau cu luxul slugilor ei, cu maitre-ul d'hotel care adusese ceaiul și prăjiturile, cu lacheul în livrea pe care-l sună ca să lumineze portretul ducesei da Montmorency, stareță într-unui din cele mai vestite cinuri călugărești din Răsărit. Toată lumea se ridicase, „Lucru foarte amuzant, spuse ea, e că în aceste cinuri în care mătușile noastre au fost adesea starețe, fiicele regelui Franței n-ar fi fost primite. Erau ordine foarte închise”. „Dar de ce n-ar fi fost primite fiicele regelui? întrebă Bloch uluit. „Pentru că acea Casă a Franței nu mai avea destule cartiere de noblețe de când făcuse unele mezalianțe,.. Uimirea lui Bloch sporea. „Casa Frânței a făcut mezalianțe? Cum asta?.. – „încuscrindu-se cu Medicișii, răspunse doamna de Villeparisis pe tonul cel mai firesc. Portretul e frumos, nu-i așa? Și într-o stare de perfectă conservare”, adăugă ea.

Scumpă prietenă, spuse doamna pieptănată ca Mărie-Antoinette, vă aduceți aminte că atunci când l-am adus pe Liszt aici, v-a spus că acest portret este o copie.

Mă voi închina în fața unei păreri a lui Liszt în muzică, dar nicidecum în pictură! De altminteri, era ra molit și nu-mi aduc aminte să fi spus așa ceva. Dar nu mi l-ați adus dumneavoastră. Am cinat de vreo douăzeci de ori cu el la principesa Sayn-Wittgenstein.

Lovitura Alixei nu reușise, tăcu, rămase în picioare și nemișcată. Fața ei tencuită cu straturi de pudră avea aerul unui chip de piatră. Cum profilul era nobil, parcă era zeița roasă a unui parc, pe un soclu triunghiular și acoperit cu mușchi, ascuns de mântăluță.

— Ah! Iată alt portret frumos, spuse istoricul.

Ușa se deschise și ducesa de Guermantes intră.

— Bună ziua, îi spuse fără să-i facă vreun semn din cap doamna de Villeparisis, scoțând dintr-un buzunar al șorțului o mină pe care o întinse noii sosite; și înceta de-a se mai ocupa de ea ea. Să se întoarcă spre istoric: „E portretul ducesei de La Rochefoucauld.”

Un tfnăr servitor, cu aerul îndrăzneț și cu chipul în-cântător (dar tăiat atât de exact ca să rămână perfect ca și n-asil puțin roșu și pielea puțin aprinsă, ca și cum ar pășiră urma vreunei incizii recente și sculpturale), intră aducând o carte de vizită pe o tavă.

— E domnul care a mai venit de câteva ori să o vadă pe doamna marchiză.

— J-ai spus-că am musafiri?

A auzit voci.

Atunci, fie, introdu-l. E un domn care mi-a fost prezentat,. Spuse doamna de Villeparisis. Mi-a spus că ar dori mult să fie primit aici. Nu l-am autorizat niciodată să vină. Dar iată că se deranjează a cincea oară, și nu trebuie să jicnim lumea Domnule, îmi spuse ea, și dum neavoastră domnule, adăugă ea arătându-l pe istoricul

Frondei, vă prezint pe nepoata mea, ducesa de Guermantes.

Istoricul se înclină tot atât de adine ca și mine și presupunând că vreo reflecție cordială ar trebui să urmeze acestui salut, ochii i, se însuflețiră și se pregătea să deschidă gura, când îl îngheță înfățișarea doamnei de Guermantes care profitase de independența bustului ei ca să-l arunce înainte cu o politețe exagerată și să-l aducă înapoi cu preriziune, fără ca fața și privirea ei să fi părut că observă că cineva c în fața lor; după ce. Scoase un oftat ușor, se mulțumi să manifeste nulitatea impresiei pe; care i-o produceau vederea istoricului și a mea, executând, cu aripile nasului, niște mișcări de o preciziune care confirma inerția desăvârșită a atenției saae trândave.

Vizitatorul supărător intră, îndreptându-se spre doamna de Villeparisis cu un aer nevinovat și fervent; era Legrandin.

— Vă mulțumesc foarte mult pentru că mă primiți, doamnă, spuse el stăruind asupra cuvântului foarte; e o plăcere de un soi cu totul rar și subtil pe care o faceți sunt, a

Potrivit unei expresii care cred că-i aparține lui Joubert, prietenele memoriei. Nu l-ați citit niciodată pe Jou-bert? Oh! I-ați fi plăcut atât de mult! Îmi voi îngădui să Vă. Trimit încă în astă-seară operele sale, foarte mân-dru de-a vă recomanda spiritul său. Nu avea talentul dumneavoastră. Dar avea și el grație.

Aș fi vrut să mă duc numaidecât să-i spun bună-zâua lui Legrandin, dar se ținea mereu cât putea mai departe de mine, fără îndoială în nădejdea că jru-i voi auzi lingușirile cu care, cu un mare rafinament în expresii, nu înceta să o copleșească, în orice ocazie, pe domnișoara de Villeparisis.

Ea ridică din umeri surâzând, ca și cum el ar fi vrut să-și bată joc de ea, și se întoarse spre tstorâc.: '- Aceasta e vestita Mărie de Rohan, ducesă de Chevreuse, care se măritase întâia oară cu domnul de Luynes.

— Draga mea, doamna de Luynes îmi aduce aminte de Yolande; a venit ieri la mine, dacă aș fi. Știut că nu erați ocupată aseară, aș fi trimis după dumneavoastră.

Doamna Ristori, care a venit pe neașteptate, a declamat în fața auditoriului versuri de regina Carmen Sylva, o frumusețe!

„Ce perfidie! Își spuse doamna de Villeparisis. Cu siguranță că tocmai de acest lucru vorbea în taină mai zilele trecute, cu doamna de Beaulaincourt și cu doamna de Chaponay”. „Eram liberă, dar n-aș fi venit. Am auzit-o, pe doamna Ristori în timpurile ei bune, acum este doar o ruină. Apoi, nu pot suferi versurile Carmen Sylvei. Doamna Ristori a venit o dată, aici, adusă de ducesa d'Aoste să recite un cântec din Infernul lui Dante, în care e neîntrecută”.

Aâix rabdă lovitura fără să clinească. Parcă era de marmură. Privirea-i era pătrunzătoare, nasu-i arcuit cu noblețe. Dar fața i se cojea. Bărbia ei era plină de niște mici vegetații, ciudate, verzi și roz. Poate nu va mai rezista încă o iarnă.

— Iată, domnule, dacă vă place pictura, priviți por tretul doamnei de Montmorency, spuse doamna de Ville parisis lui Legrandin, ca să pună capăt complimentelor pe care acesta începea să î le adreseze din nou.

'Profitând de faptul că acesta se depărtase, doamna de Guermantes îl arată mătușei sale cu o privire ironică și întrebătoare.

E domnul Legrandin, spuse doamna de Villeparisis în șoaptă, o soră de-a lui poartă numele de doam na de Cambremer, ceea ce de altminteri nu trebuie să-ți spună mai mult decât mie.

Cum, dar o cunosc foarte bine, exclamă doamna de Guermantes ducându-și mâna la gură. Sau mai de grabă n-o cunosc, dar nu știu ce l-a apucat pe Bazin care se întâlnește, Dumnezeu știe unde, cu soțul ei, să spună acestei femei grase să vină să mă vadă. Nu pot să-ți spun ce a fost vizita ei. Mi-a povestit că fusese la Londra, mi-a înșirat toate tablourile din British Museum.

Așa cum mă vezi, când voi ieși de la dumneata, mă voi duce să las o carte de vizită acestui monstru.

Să nu crezi că este din cele mai comode, căci sub pre textul că e pe moarte, e totdeauna acasă, și dacă te duci ia ea la șapte seara sau ia nouă dimineața, e gata să-ți ofere niște tarte cu căpșuni. Bineînțeles, e un monstru, răspunse doamna de Guermantes unei priviri întrebă toare a mătușii sale. E o ființă imposibilă: spune „plu mitiv”, în sfârșit, tot lucruri de soiul ăsta.

Dar ce înseamnă „plumitiv”? Întrebă doamna da Villeparisis pe nepoata ei.

JMu știi nici eu! Exclamă ducesa cu o indignare prefăcută. Nici nil vreau să știu. Nu vorbesc asemenea franțuzească! Văzând că mătușa ei nu știa într-adevăr ce înseamnă cuvântul plumitiv, : ca să aibă mulțumire de

3 arăta că e tot atât de savantă pe cât de puristă, și ca să-și bată joc de mătușa ei după ce-și bătuse joc de doamna de Cambremer: Ba da, spuse ea schițând un surâs în frânat de rămășițele proastei sale dispoziții simulate, toată lumea știe, un plumitiv e un scriitor, cineva care ține tocul. Dar e un cuvânt îngrozitor, să-ți cadă măselele de minte, nu alta! N-o să mă facă nimeni să-l rostesc vreodată. Deci, ăsta e fratele ei! Încă nu m-am dumirit.

Dar la urma urmei, nu e greu de înțeles. Are aceeași umilitate de preș și aceleași resurse de bibliotecă tur nantă. E tot atât de lingușitoare ca el și tot atât de plic ticoasă. Încep să mă obișnuiesc cu ideea acestei înrudiri.

— Ia loc, vom lua în curând ceaiul, spuse doamna de Villeparisis doamnei de Guermantes, servește-te singură, cred că nu simți nevoia să vezi portretele străbunicelor tale, le cunoști tot atât de bine ca și mine.

Doamna de Villeparisis luă și ea îndată loc și începu să picteze. Musafirii se apropiară unii de alții, am profitat de acest prilej ca să mă duc spre Legrandin și, negăsind întru nimic vinovat de prezența sa la doamna de Villeparisis, i-am spus, fără să mă gândesc cât de mult aveam totodată să.

— L jignesc și să-l fac să creadă în intenția de a-l jigni: „Domnule, sunt aproape iertat că mă aflu într-un salon, de vreme ce vă găesc aici”. Domnul Legrandin conchise din aceste cuvinte (cel puțin aceasta fu părerea pe care o exprimă despre mine peste câteva zile), că eram o făptură funciarmente rea, care se complace numai Jn rău.

Ați putea avea politețea de-a începe prin a-mi spune bună ziua, îmi răspunse el, fără să-mi dea mâna și cu o voce înfuriată și vulgară pe care nu i-o bănuiam și care, neavând nici o legătură rațională cu ceea ce spu nea de obicei, avea alta mai imediată și mai surprinză toare cu un lucru pe care-l simțea. Căci, cum suntem totdeauna hotărâți să ascundem ce simțim, nu ne-am gândit niciodată la felul în care l-am exprimat. Și au zim deodată, în noi, o fiară spurcată și necunoscută, al cărei accent poate merge uneori atât de departe, îneât să inspire aceluia care primește o confidență involuntară, eliptică și aproape irezistibilă, a defectului sau a viciului tău, aceeași teamă pe care i-ar face-o mărturisirea ne așteptată rostită indirect și în chip ciudat de un criminal care nu s-ar putea împiedica să mărturisească o crimă de care nu-l știi

vinovat. Știam, firește, că idealismul, chiar subiectiv, nu împiedică pe marii filosofi să fie 3acomii sau să candideze cu îndărătnicie la Academie. Dar desigur că Legrandin nu trebuia să-ți amintească atât de des că aparține altei planete, când toate pornirile sale convulsive de mânie sau de amabilitate erau cârmuite de dorința de-a avea o. situație bună pe această planetă.

Firește, când cineva mă persecută de douăzeci de ori în șir ca să mă duc undeva, urmă el încet, deși am tot. Dreptul ia libertatea mea, nu mă pot purta ca un bătăran.

Doamna de Guermantes luase loc. însoțit de titlul ei, numele ei adăuga persoanei sale fizice ducatul care se proiecta în juru-i și făcea să domnească răcoarea umbroasă și aurie a pădurilor din Guermantes, în mijlocul salonului, în jurul scăunașului pe care se așeză. Mă miram doar că asemănarea lor nu se putea citi mai bine pe fața ducesei, care n-avea ni inie vegetal și pe care cel mult vinișoarele roșii de pe obraz – care pare-se că ar fi trebuit să poarte blazonul numelui Guermantes, erau efectul dar nu imaginea lungilor cavalcade în aer liber. Mai târziu, când ea îmi deveni indiferentă, am cunoscut multe particularități ale ducesei, și mai ales (ca să mă rezum deocamdată la ceea ce mă fermeca atunci fără să fiu în stare să-l deosebesc) ochii ei, unde era prins ca într-un tablou, cerul albastru al unei după-amiezi din Franța, foarte senin, scăldat de lumină chiar când această lumină nu mai lucea; și o voce care la cele dinții sunese, ai fi crezut că e răgușită, aproape vulgară', pe care se risipise, ca pe treptele bisericii din Combray sau ale cofetăriei din piață, aurul leneș și gras al unui soare de provincie. Dar în această dintâi zi nu deosebisem nimic, atenția mea înfocată volatiliza îndată puținul pe care l-aș fi putut culege și în care aș fi putut regăsi ceva din numele Guermantes. În orice caz, îmi spuneam că numele de ducesa de Guermantes o desemna firește anume pe ea, pentru toată lumea: viața de neînchipuit pe care-o însemna acest nume, o conținea de bună seamă acest trup, care tocmai o introdusese în mijlocul unor ființe diferite, în salonul acesta care cată să o încolțească din toate părțile și asupra căruia exercita o reacțiune atât de vie îneât credeam că văd, acolo unde această viață înceta să se mai desfășoare, un ciucure de efervescență delimitându-i granițele: în cireomferința pe care o descria pe covor balonul fustei de pekin albastru, și în pupilele senine ale ducesei, la întretărirea preocupărilor, a amintirilor, a gândului de necuprins, disprețuitor, amuzant și curios care le umplea, și a imaginilor străine care se reflectau în ele. Poate că aș fi fost mai puțin emoționat dacă aș fi întâlnit-o la o serată la doamna de Villeparisis, în loc să o văd astfel la una din „zilele de primire” ale marchizei, la unul din ceaiurile

I care sunt pentru femei doar o scurtă haltă în răstimpul după-amiezilor pe care nu le petrec la ele acasă și unde, nescoțând pălăria cu care și-au făcut cursele, aduc în lungul șir de saloane calitatea aerului din afară și dau mai multă lumină asupra Parisului la sfârșitul după amiezii decât ferestrele înalte și deschise prin care se aude uruitul trăsurilor: d-na de Guermantes avea un canotier înflorit cu albăstrele, care nu-mi evocau, pe brazdele de la Combray

unde le-am cules adesea, pe taluzul învecinat cu tufa din Tansonville, soarele anilor îndepărtați, ci mirosul și parfumul amurgului, așa cum erau mai adineauri, în clipa când doamna de Guermantes le străbătuse pe rue de la Paix. Cu un aer surî-zător, disprețuitor și nelămurit, strângându-și buzele, desena, parcă ar fi fost cea din urmă antenă a vieții sale misterioase, cu vârful umbrelei sale, niște rotocoale pe covor, apoi cu acea atenție nepăsătoare care începe prin a înlătura orice punct de contact între ceea ce privești și tu însuși, privirea ei ne fixa rând pe rând pe toți, apoi inspecta canapelele și fotolrâle, dar o îmblân-zea atunci cu acea simpatie umană pe care o trezește prezența chiar neînsemnată a unui lucru pe care-l cunoști, a unui lucru care e aproape o ființă; aceste mobile nu erau ca noi, erau întrucâtva din lumea ei, erau legate de viața mă tușii ei; apoi, de pe mobila de Beau -vais privirea ei se îndrepta asupra persoanei care ședea pe ea și' redobânda atunci același aer de perspicacitate și aceeași dezaprobare pe care respectul doamnei de Guermantes pentru mătușa ei ar fi împiedicat-o să le exprima dar, pe care, în sfârșit, l-ar fi încercat dacă în locul prezenței noastre, ar fi constatat pe fotolii prezența unei pete de grăsime sau a unui strat de praf.

Intră excelentul scriitor G.; venea să-i facă doamnei de Villeparisis o vizită pe care o considera ca o corvoadă. Ducea, care era încântată să-l întâlnească, nu-i făcu totuși semn, dar el se îndreptă foarte firesc spre ea, căci o considera femeie de duh, grație farmecului, tactului,. Simplității sale. De altminteri era o datorie de politețe să se îndrepte spre ea, căci, fiind om agreabil și celebru, doamna de Guermantes îl invită adesea la prânz, când era numai ea și soțul ei, sau toamna la

Guermantes, profita de această intimitate ca să-l invite în unele seri la cină cu unele principese curioase să-l cunoască. Căci ducese îi plăcea să primească unii bărbați de seamă, cu condiția însă de-a fi burlaci, condiție pe care, chiar când erau însurați, o îndeplineau totdeauna pentru ea, căci fiindcă soțiile lor, totdeauna mai mult sau mai puțin vulgare, ar fi fost nelalocul lor într-un salon în care se aflau cele mai elegante frumuseți ale Parisului, ei erau invitați totdeauna fără ele; ca să preîntâmpine orice susceptibilitate, ducele explica acestor văduvi fără voie că ducesa nu primea femei, nu suporta societatea femeilor, ca și cum i-ar fi prescris medicul și ea și cum ar fi spus că ea nu putea sta într-o cameră cu mai multe mirosuri, nu putea mânca prea sărat, călători sau purta corset. E adevărat că acești oameni de seamă întâlneau la Guermanti pe principesa de Parma, pe principesa de Sagan (căreia Fran-foise, auzind vorbindu-se totdeauna despre ea, sfârșise prin a-i spune Saganta, crezând că acest feminin e necesitat de gramatică) și multe altele a căror prezență era justificata spunându-li-se că fac parte din familie sau că sunt prietene din copilărie care nu puteau fi înlăturate. Fie că erau convinși sau nu de explicațiile pe care ducele de Guermantes le dăduse în legătură cu boala ciudată a ducese de a nu putea frecventa femei, ei le transmiteau soțiilor lor. Unele credeau că boala era numai un pretext ca să-i ascundă gelozia, pentru că ducesa voia să domnească singură asupra unei curți de adoratori.

Altele încă și mai naive credeau că pesemne ducesa avea un fel ciudat de a fi sau un trecut scandalos, că femeile nu voiau să se ducă la ea, și că lăsa să treacă necesitatea drept fantezie. Cele mai de ispravă, auzind pe bărbații lor îndrugând verzi și uscate despre deșteptăciunea ducese, erau de părere că aceasta era atât de superioară celorlalte femei, îneât se plictisea în societatea lor, căci ele nu știau să vorbească de nimic. Este adevărat că ducesa se plictisea. Cu femeile, dacă însușirea lor princiară nu le dădea vreun interes deosebit. Dar soțiile eliminate se înșelau când își închipuiau că nu voia să primească decât bărbați, ca să poată discuta literatură, știință și filosofie. Căci cel puțin cu intelectualii de seamă nu discuta niciodată asemenea subiecte. Dacă, în virtutea aceleiași tradiții de familie datorită căreia fiicele marilor militari păstrează în miezul preocupărilor celor mai vanitoase respectul a tot ce este în legătura cu armata, în calitatea ei de nepoată a u-nor femei care fuseseră prietene cu Thiers, Merimee și Augier, credea ca înainte de toate, trebuie să rezerve în salonul ei un loc oamenilor de spirit, dar având pe de altă parte în vedere condescendența și intimitatea cu care acești bărbați celebri fuseseră primiți la Guermantes, ea păstrase năravul de a considera oamenii de talent ca niște legături familiare al căror talent nu te u-luiește, cărorora nu le vorbești de operele lor, lucru care de altminteri nu i-ar interesa. Apoi, spiritul gen Merimee și Meilhac și Halevy care era al ei o îndemna, în contrast cu sentimentalismul verbal al unei epoci anterioare, la un gen de conversație care se ferește de orice. Fraze mari sau expresii de sentimente înalte, și datorită lui recurgea la oarecare eleganță, când era în societatea unui poet sau a unui muzician, în faptul de-a nu vorbi decât de felurile care se serveau sau de partida de cărți la care erau pe cale să se așeze. Această abținere constituia pentru un terț, nu prea la curent, ceva tulburător care mergea până la mister. Dacă doamna de Guermantes îl întreba dacă i-ar face plăcere să fie invitat împreună cu cutare poet celebru, ros de curiozitate, sosea la ora indicată. Ducea aducea poetului vorba de timp. Apoi se așezau la masă. „Vă place acest fel de a găti ouăle?” îl întrebă ea pe poet. În fața asentimentului său pe care-l împărtășea, căci tot ce era la ea i se părea delicios până chiar și cidrul groaznic pe care-l aducea de la Guermantes: „Servește încă o dată, domnule, ouă”, porunca ea maâtre-ului d'hotel, câtă vreme cel de al treilea, foarte neliniștit, continua să aștepte ceea ce acesta și ducesa avuseseră cu siguranță în gând să-și spună deoarece puseseră la cale să se întâlnească înainte de plecarea poetului, în ciuda greutăților pe care le-ar fi putut întâmpina. Dar masa continua, bucatele se ridicau unele după altele, dând doamnei de Guermantes ocazia unor glume spirituale sau unor istorioare fine. Intre timp, poetul continua să mănânce, fără ca ducele sau ducesa să fi avut aerul să-și aducă aminte că este poet. Curând, prânzul se sfârșea și lumea își luă rămas bun, fără să fi pomenit vreun cuvânt despre poezie care totuși plăcea tuturor, dar despre care nimeni nu vorbea, datorită unei rezerve la fel cu aceea cu care mă obișnuisem la Swann. Această rezervă se datora numai bunei cuviințe. Dar dacă terțul chibzuia puțin la ea, ea avea un iz foarte melancolic, și mesele din

mediul Guermantilor te îndemneau să te gândești la orele pe care îndrăgostiții sfioși le petrec adesea împreună, vorbind banalități până în clipa când se despart, și fără ca, fie din timiditate, din pudoare sau din stângăcie, marea taină pe care ar fi foarte fericiți să o mărturisească, să fi putut trece vreodată din inimă pe buzele lor. Trebuie să adăugăm de altfel că această tăcere, când e vorba de lucruri adânci, pe care așteptai totdeauna în zadar momentul de a le vedea discutate, dacă putea trece drept caracteristică ducese, nu era absolută la ea. Doamna de Guermantes își petrecuse tinerețea într-un mediu oarecum deosebit, tot atât de aristocratic, dar mai puțin strălucit și mai ales mai puțin ușuratic decât acela în care trăia astăzi, și de mare cultură, care transmisese frivolității ei de azi un soi de tuf mai trainic, în mod invizibil mai hrănitor, în care chiar ducesa căuta (foarte rar, căci detesta pedantismul), vreun citat din Victor Hugo sau din Lamartine, foarte potrivit care, rostit cu o privire simțită a ochilor ei frumoși, nu putea să nu te surprindă și să te farmece. Uneori chiar, dădea vreunui autor dramatic academician, fără pretenții, dar cu siguranță și simplitate, vreun sfat cuminte, îl făcea să atenueze o situație sau să schimbe un deznodământ.

Dacă, atât în salonul doamnei Villeparisis, cât și în biserica din Combray, la nunta domnișoarei Percepied, regăseam anevoie pe fața frumoasă, prea umană a doamnei de Guermantes, necunoscutul numelui ei, credeam cel puțin că atunci când vorbește, conversația ei, adâncă, tainică, ar avea ciudățenia unei tapițerii medievale, a unei vitralii gotic. Dar ca să nu mă decepționeze cuvintele pe care le voi auzi rostite de o persoană care se numea doamna Guermantes, chiar dacă n-aș fi iubit-o, n-ar fi fost de-ajuns ca ele să fie fine, frumoase și adânci, ci ar fi trebuit să reflecteze acel verde ca știrul pe care mă mirasem încă din prima zi că nu-l găsisem în persoana ei, pe care-l făcusem să se adăpostească în gândul ei. Fără îndoială, o auzisem pe doamna de Villeparisis, pe Saint-Loup, oameni a căror inteligență n-avea nimic ex+traordinar, rostind fără băgare de seamă acest nume de Guermantes, ca și cum ar fi fost doar numele cuiva care va veni în vizită sau cu care aveai să cinezi, fără să aibă aerul că deslușesc în acest nume priveliști de păduri îngălbenite și un întreg colț misterios de provincie. Dar trebuie să fi fost vreo afectare de-a lor ca atunci când poeții clasici nu ne vestesc intențiile adânci pe care totuși le-au avut, exagerare pe care și eu încercam să o imit, rostind pe tonul cel mai firesc ducesa de Guermantes, ca un nume care ar fi semănat cu celelalte. Toată lumea spunea de altminteri că este o femeie foarte inteligentă, cu o conversație spirituală, și care trăiește într-o mică coterie din cele mai interesante: cuvinte care deveneau complicități visurilor mele. Când lumea spunea coterie inteligentă, conversație spirituală, nu-mi închipuiam nicidecum inteligența așa cum o cunoșteam, fie chiar aceea a oamenilor celor mai inteligenți, nu credeam nicidecum că această coterie era alcătuită din, oameni ca Bergotte. Nu, prin inteligență înțelegeam o însușire ce nu se poate exprima prin cuvinte, aurită, pătrunsă de o frăgezime de pădure. Chiar dacă ar fi spus lucrurilor cele mai inteligente (în înțelesul pe care-l dă-deam cuvântului inteligent când era vorba

de un fil (c)-zof sau de un critic), poate că doamna de Guermantes mi-ar fi dezamăgit încă și mai mult așteptarea unei însușiri atât de deosebite, decât dacă s-ar fi mulțumit.

— Într-(r) conversație neînsemnată, să vorbească de rețete de bucătărie sau' de mobila unui castel, să citeze numele vecinilor sau al rudelor, care mi-ar fi evocat viața ei.;

Credeam că-l voi găsi aici pe Basin, avea. Degând să vină să vă vadă, spuse doamna de Guermantes mătușii sale., Nu l-am văzut de mai mult zile pe soțul tău, răs punse doamna de Villeparisis cu un ton susceptibil și supărat. Nu l-am mai văzut sau, în sfârșit, poate doar o singură dată, de când cu acea minunată glumă de a se anunța drept regina Suediei.

Ca să suradă, doamna de Guermantes își mușcă colțul buzelor, de parcă și-ar fi mușcat voalul.

Am” cinat ieri cu ea la Blanche Leroi, n-ai mai recunoaște-o, a ajuns enormă, sunt sigură că e bolnavă.

Tocmai spuneam acestor domni că găsești că sea mână cu o broască.

Doamna de Guermantes lăasă să se audă un soi de zgomot răgușit, care însemna că rânjește din scrupulozitate.

ENu știam că am făcut această frumoasă comparație, dar în cazul acesta broasca a reușit acum să se umfle cât boul. Sau mai degrabă lucrurile nu s-au petrecut tocmai așa, dar cum toată grăsimea i s-a îngrămădit pe pântec, e mai degrabă o broască însărcinată.

Ah! Găsesc imaginea ta foarte hazlie, spuse doamna de Villeparisis care în fond se mândrea nespus în fața musafirilor ei cu spiritul nepoatei sale.

E mai cu seamă arbitrară, răspunse doamna de

Guermantes, desprinzând cu ironie epitetul pe care-l alesese, cum ar fi făcut Swann, căci mărturisesc că n-am văzut niciodată o broască lăuză. În orice caz, broasca aceasta, care de altminteri nu cere vreun rege, căci n-am văzut-o niciodată mai nebunatică decât după moartea soțului ei, trebuie să cineze la mine într-una din zilele săptămânii viitoare. Am spus că te voi preveni, fie ce-o fi.

Doamna de Villeparisis lăasă să se audă un bombănit nedeslușit.

Știu că a cinat alaltăieri la doamna Meckâenburg, adăugă ea, unde era și Hanibal de Breaute care a venit să-mi povestească, cu destul haz, trebuie să mă turisesc.

La cina aceasta a luat parte un musafir cu mult mai spiritual decât Babal, spuse doamna de Guermantes care, oricât de intimă ar fi fost cu domnul de BreauteConsalvi, ținea să sublinieze acest lucru, și recurgea la acest diminutiv. Era și Bergette.

Nu mă gândeam că Bergotte ar putea fi considerat spiritual; ba mai mult, mi se părea amestecat în umanitatea inteligentă, adică nespus de departe de acel regat misterios pe care-l zărisem sub pânza de purpură a unei loji în care domnul de Breaute făcând-o să râdă pe ducesa, purta cu ea, în limba zeilor, acest lucru de neînchipuit: o conversație între oameni din foburgul

Saint Germain. Am fost adânc mâhnit văzând echilibrul stricându-se și pe Bergotte trecând deasupra domnului de Breauté. Dar mai ales am fost disperat că-l e-vitasem pe Bergotte în seara în care s-a reprezentat Fe-'dra, că nu mă dusesem în întâmpinarea lui, când am a-uzit-o pe doamna de Guermantes spunându-i doamnei de Villeparisis:

— E singurul om pe care doresc să-l cunosc, adă ugă ducesa la care puteai vedea totdeauna, ca în momentul unei marea spirituale, cum fluxul unei curiozități fa ță de intelectualii celebri se încrucișă cu refluxul sno bismului aristocratic. Mi-ar face atâta plăcere!

Prezența lui Bergotte lângă mine, pe care as fi obținut-o atât de lesne, dar care aș fi crezut că e în stare să-i dea doamnei de Guermantes o idee proastă despre mine, ar fi avut dimpotrivă drept rezultat că mi-ar fi făcut semn să vin în loja ei și m-ar fi rugat să-l aduc într-o zi la prânz pe marele scriitor.

— Se pare că n-a fost prea amabil, a fost prezentat domnului de Cobourg și nu i-a spus un cuvânt, adăugă doamna de Guermantes semnalizând acest amănunte curios, ca și cum ar fi povestit că un chinez și-ar fi suflat na sul în hârtie. Nu i-a spus măcar o singură dată „Mon seniore”, adăugă ea, cu un aer amuzat de acest amănunt, tot atât de însemnat ca și cum, în cursul unei audiențe la Papa, un protestant ar fi refuzat să îngenuncheze.

Interesată de aceste ciudățenii ale lui Bergotte, nu avea de altminteri aerul că le găsește vrednice de blam, și părea mai degrabă să le considere un merit fără ca să-și dea întocmai seama de ce soi. În ciuda acestui chip neobișnuit de a înțelege originalitatea lui Bergotte, mi s-a întâmplat mai târziu să nu găsesc că poate fi trecut cu totul cu vederea faptul că, spre uimirea multora, doamna de Guermantes îl găsea pe Bergotte mai spiritual decât pe domnul de Breauté. Aceste judecăți subversive, izolate și totuși juste sunt astfel făcute în lume de unele rare persoane superioare altora, unde desenează cele dintâi contururi ale ierarhiei valorilor, așa cum o va statornici generația următoare, în loc să se mulțumească veșnic cu cea veche.

20ri

Contele d'Argencourt, însărcinatul cu afaceri al Belgiei și văr prin alianță cu doamna de Villeparisis, intră șchio-pătlnđ, urmat de doi tineri, baronul de Guermantes și A. S. ducele de Châtellerault, căruia doamna de Guermantes îi spuse: „Bună ziua dragul meu Châtellerault”, cu un aer distrat și fără să se urnească de pe scăuna-șul ei, căci era foarte bună prietenă cu mama tânărului duce care, din această cauză și încă din copilărie, avea' mare respect pentru ea. Înalți, subțiri, cu pielea și părul de tipul Guermantes, cei tineri aveau aerul unei condensări a luminii primăvăratice și de amurg care inunda marele salon. Potrivit unui obicei la modă în acel moment, își așezară jobenele pe jos, lângă ei. Istoricul Frondei crezu că erau stingheriți ca un țaran care intră la primărie și nu știe ce să facă cu pălăria. Crezând că trebuie să vină din milă în ajutorul stângăciei și sfielii pe care le-o presupunea.

— Nu, nu, le spuse el, nu le mai puneți pe jos, le veți strica.

Privirea baronului de Guermantes dând o înclinare planului ochilor săi desfășurată în ei, pe neașteptate, o culoare de un albastru crud și tăios care îngheață pe binevoitorul istoric.

— Cum îl cheamă pe acest domn? Mă întrebă baronul, care-mi fusese prezentat de doamna de Villeparisis.

Pierre, am răspuns cu jumătate de voce.

Pierre de ce?

Da, Pierre, acesta e numele său, e un, istoric de mare valoare.

— Ah! Tot ce se poate!

— Nu, e un obicei nou de a-și pune pălăriile pe jos, explică doamna de Villeparisis, și eu sunt tot ca dum neavoastră, nu mă obișnuiesc. Dar prefer acest obicei aceluia al nepotului meu Robert, care-și lăsa totdeauna una pălăria în anticameră. Ori de câte ori îl văd intrând astfel îi spun că are aerul unui ceasornicar și îl întreb dacă vine cumva să întoarcă ceasornicele de perete.

— Vorbeați mai adineauri, doamnă marchiză, de pălăria domnului de Mole, vom ajunge în curând să purcedem ca Aristotel în ce privește pălăriile, spuse istoM – Ciucrnwntes ricul Frondei, oarecum liniștit de intervenția doamnei de Villeparisis, dar totuși cu o voce atât de slabă, încât: afară de mine nimeni nu-l auzi.

— Mica ducesă e într-adevăr uimitoare, spuse domnul d'Argencourt, arătând-o pe doamna de Guermantes care vorbea cu G. îndată ce un bărbat cu vază se află într-un salon, e totdeauna lângă ea. Firește, nu poate fi decât marele pontif care se afla de față. Nu poate fi în fiecare zi domnul de Borelli, Schlumberger sau d'Aveneî. Dar în acest caz va fi Pierre Loti sau Edmond Rostand. Ieri seara, la Doudeauville unde, între noi fie vorba, era minunată cu diadema ei de sma-ragde, într-o rochie roz cu trenă, avea de o parte pe domnul Deschanel, iar de alta pe ambasadorul Germaniei: îi înfrunța în chestiunea Chinei; marele public, la o distanță respectuoasă și care nu auzea ce vorbeau, se întreba dacă nu va fi război. Ai fi spus, într-adevăr, o regină care făcea cerc.

Toată lumea se apropiase de doamna de Villeparisis ca să o vadă pictând.

— Florile acestea sunt de un roz într-adevăr ceresc, spuse Legrandin, vreau să spun de culoarea cerului roz.

Căci există un roz ca cerul, așa cum este un albastru ca cerul. Dar, murmură el încercând să fie auzit nu mai de marchiză, cred că înclin mai degrabă pentru mățâsosul, pentru stacojiul viu al exemplarului pe care-l realizați. Ah! Îi lăsați mult în urmă pe Pisanello și pe

Van Huyssun cu ierbarul lor amănunțit și mort.

Un artist, oricât de modest ar fi, acceptă totdeauna să fie preferat rivalilor săi și încearcă doar să le dea dreptate.:

Ceea ce contribuie la această impresie, este fap tul că pictau flori din timpul lor, pe care nu le mai cu noaștem, dar aveau o știință cu mult mai mare.

Ah! Flori din epoca lor, ce lucru ingenios, ex clamă Legrandin.

Pictați într-adevăr niște frumoase flori de cireș.

Sau niște trandafiri de mai, spuse istoricul Frondei, nu fără șovăială în ce privește floarea, dar cu voce și gură, căci începea să uite incidentul cu pălăriile.

— Nu, sunt flori de măr, spuse ducesa de Guermantes, adresându-se mătușii sale. I

— Ah! Văd că ești o adevărată femeie de la țară; știi, ca și mine, să deosebești florile.

Ah! Da, e adevărat! Dar credeam că sezonul merilor a trecut, spuse la întâmplare istoricul Frondei, ca să se scuze.

Nicidecum dimpotrivă, nu sunt nici măcar în floare, vor înflori abia peste două, poate peste trei săptămâni, spuse arhivistul care, administrând într-țin fel proprietățile doamnei de Villeparisis era mai la curent <; u asemenea probleme.

— Da, chiar și în împrejurimile Parisului, unde sunt foarte timpurii. De. Pildă în Normandia, la tatăl târiarului, spuse ea arătându-l pe ducele de Châtellerault, care are niște meri minunați pe malul mării, ca un pa ravan japonez, nu înfloresc într-adevăr decât după 20 mai.

— Nu-i văd niciodată, spuse tânărul duce, pentru că-mi dau friguri de fân.:

— Friguri de fân, n-am auzit niciodată vorbindu-se de asemenea boală, spuse istoricul.

E boala la modă, spuse arhivistul.

Depinde, poate că nu v-ar pricâni nimic într-un an când se fac mere. Știți, vorba normandului. În anul când se fac mere, spuse domnul d'Argencourt care, nefiind tocmai francez get-beget, încerca să-și dea un aer parizian.

Ai dreptate, răspunse doamna de Villeparisis, ne poatei sale, sunt meri din. Sud. O florăreasă mi-a trimis.

Aceste ramuri, rugându-mă să le primesc. Vă miră, dom nule Valleneș, spuse ea întoreându-se către arhivist, că o florăreasă mi-a trimis niște crengi de măr? D, ești sunt femeie bătrână, cunosc și eu lumea, am câțiva prie teni, adăugă ea surâzând din simplitate cum s-ar fi crezut îndeobște, dar mi s-a părut mai degrabă pentru

Că găsea că e nostim să se mândrească cu prietenia, unei ilorărese, când avea legături atât de mari.

Bloch se sculă ca să vină la rândul său. Să admire florile pe care le picta doamna de Villeparisis.

— N-are a face, marchiză, spuse istoricul reluându-și locul, chiar dacă s-ar întoarce una din revoluțiile care au însângerat atât de des istoria Franței – și,. Doamne, în timpurile în care trăim nu se poate ști, adăugă el aruncând o privire circulară și prevăzătoare, ca și cum ar fi vrut să vadă dacă nu se afla în salon vreun „neconformist”, deși nu se îndoia de aceasta – cu asemenea talent și cele cinci limbi pe care le vorbiți, ați li totdeauna sigură că veți ști să vă descurcați. Istoricul Frondei se simțea oarecum odihnit căci uitase de insomniile sale. Dar își aduse deodată aminte că nu dormise de șase zile, și o

oboseală grea, izvorâtă din minte, îi cotropi picioarele, îi încovoie umerii, și fața-i pustiită atârnă, ca aceea a unui bătrân.

Bloch vru să facă un gest, ca să-și exprime admirația, dar doborî cu cotul vasul în care se afla ramura, și toată apa se răspândi pe covor.

— Aveți într-adevăr niște degete de zână, spuse mar chizei istoricul care, cu spatele întors în acel moment, nu văzuse stângăcia lui Bloch.

Acesta crezu însă că aceste cuvinte i se adresau lui și ca să-și ascundă stmgăcia printr-o obrăznicie:

— N-are nici o importanță, spuse el, nu m-am udat.

Doamna de Villeparisis sună și un lacheu veni să șteargă covorul și să adune cioburile. Ea pofti atât pe cei doi tineri la matineul ei, cât și pe doamna ducesa de Guermantes căreia îi recomandă:

— Nu uita să le spui Giseiei și Rerthei (ducesele d'Auberjon și de Portefin) să fie aici înainte de ora doua, ca să-mi dea o mină de ajutor, așa cum ar fi spus unor maătre-n d'hotel, angajați anume să vină mai devreme, ca să pregătească compotierele.

N-avea față de rudele ei princiare, nici față de domnul de Norpois, niciuna din amabilitățile pe care le manifesta istoricului.

— Lui Cottard, lui Bloch și mie, de parcă aceia nu prezentau în ochii ei alt interes decât acela de a-i oferi pradă curiozității noastre. Pentru că știa că nu trebuia să se jeneze cu oamenii pentru care nu era o femeie mai muJt sau mai puțin strălucită, ci sora susceptibilă și cruțată a tatălui și a unchiului lor. Nu i-ar fi slujit la nimic dacă ar fi încercat să strălucească în fața lor, care nu puteau fi amăgiți de latura tare sau slabă a situației sale, și care-i cunoșteau mai bine decât oricine povestea și respectau neamul din care se trăgea. Dar mai ales ei nu mai erau pentru ea decât o rămășiță moartă care nu va mai rodi, ei nu-i vor face cunoștință cu noii lor prieteni, nici nu vor împărți cu ea plăcerile lor. Ea nu putea obține decât prezența lor sau puțința de a vorbi de ei, la recepțiile de la ora cinci, iar mai târziu în memoriile ei, pentru care acestea nu erau decât un soi de repetiție, de prima lectură cu voce tare în fața unui mic cerc. Se sluzea de toate aceste rude nobile ca să se intereseze, să uimească, să încâtușeze tovărășia unor Cottard, unor Bloch, a autorilor dramatici notorii, istorici ai Frondei de orice soi, în tovărășia aceasta consta pentru doamna de Vilâeparisis – în lipsa acelei părți din lumea elegantă care nu se ducea la ea în vizită – mișcarea, noutatea, petrecerile și viața; de pe urma acestora putea dobândi niște avantaje sociale (care meritau ca ea să le prilejuiască uneori vreo întâl-nâre cu ducesa de Guermantes fără s-o cunoască vreodată), o cină cu oameni de vază ale căror lucrări o interesase, vreo operă comică sau o pantomimă montată de-a gata pe care autorul o reprezenta la ea, vreo lojă pentru spectacole interesante. Bloch se ridică, vrând să plece. Spuse cu voce tare că incidentul cu vasul de flori n-avea nici o importanță, dar ceea ce spunea cu glas încet se deosebea foarte mult, încă și mai mult de ceea ce gândea: „Când n-ai servitori destul de bine stilați ca să știe unde să așeze un vas fără să riște să ude sau chiar să rănească musafirii, nu te încurci cu asemenea lux”,

murmură el încet. Era dintre oamenii susceptibili și „nervoși” care nu pot îndura să fi săvârșit vreo stân-găcie pe care totuși n-o mărturisesc, care ie strică tot cheful. Furios, se simțea năpădit de gânduri negre, nu voia să se mai întoarcă în lume. Era momentul în care puțină distracție prinde bine. Din fericire, peste o clipă, doamna de Villeparisis avea să-l rețină. Fie pentru că ignora părerile prietenilor săi și valul de antisemitism care începea să se întindă, fie că fusese distrată, nu-l prezentase persoanelor de față. Totuși el, puțin obișnuit cu lumea, crezu că la plecare trebuie să salute din politețe,; dar lârâ amabilitate; își plecă ue mai multe Orî fruntea, cufundă bărbia-i bărboasă în guler privind rând1 pe rând pe fiecare prin ochelarii săi, cu un aer rece și nemulțumit. Dar doamna, de Villeparisis îl opri; avea săr-i mai vorbească de un act care urma să fie reprezentat la ea, și de altă parte, n-ar fi vrut ca el să plece fără să fi avut satisfacția de a-l cunoaște pe domnul de Norpois (pe care se mira că nu-l vede intrând) și deși această pfezentare era de prisos căci Bloch era ho-târât să convingă pe cei doi actori de care vorbise, să vină să cânte gratuit la marchiză, în interesul gloriei lor, la una din recepțiile frecventate de elita Europei. Ba mai mult, propusese și o tragediană, „cu ochii verzi, frumoasă ca Hera”, care să recite proză lirică cu simțul frumuseții plastice. Dar auzind numele ei, doamna de Villeparisis refuză căci era vorba de prietena lui Saint-Loup.

Am vești din cele mai bune, îmi spuse ea la ureche, cred că legătura lor e pe sfârșite și nu vor întârzia să se despartă, deși un ofițer a jucat un rol mârșav în această chestiune, adăugă ea. (Căci familia lui

Robert începea să-l urască de moarte pe domnul de

Rorodino care, la stăruințele frizerului, îi îngăduise să se ducă la Bruges și-l învinuia că favorizase o legătură infamă). E un om foarte rău, îmi spuse doamna de Vil leparisis, cu accentul plin de virtute al Guermanților, chiar al celor mai stricați. Foarte, foarte rău, urmă ea, adăugînd cite trei r cuvântului foarte. Îți dădeai seama că nici nu se îndoia că el ar fi fost al treilea partener la toate orgiile. Dar cum amabilitatea era virtutea domi nantă a marchizei, expresia „i de o asprime încruntată când aduse vorba de căpitanul îngrozitor al cărui nume îl rosti cu o emfază ironică: „principele de Borodino”, ca una pentru care Imperiul n-are nici o valoare, se tran- (sformă într-un surâs blând la adresa mea, cu o sclipire mecanică de nedeslușită înțelegere cu mine.

Țineam destul de mult la Saint-Loup-en-Bray, spu se Bloch, deși e un diavol malițios, pentru că e extrem de bine crescut. Îmi plac mult oamenii foarte bine cres cuți, sunt atât de rari, urmă el, fără să-și dea seama cât de mult displăceau cuvintele lui, pentru că el însuși era foarte prost crescut. Voi cita o dovadă foarte izbitoare a educației sale desăvârșite. L-am întâlnit odată cu un tânăr, când da să urce în trăsura sa cu obezi frumoase, după ce înhămasse chiar el cei doi cai hrăniți cu ovăz și cu orz, pe care nu e nevoie să-i ațâți cu un bici sclipitor. Ne-a prezentat, dar n-am auzit niciodată numele celor cărora ești prezentat, adăugă el rîzînd, fiindcă era o glumă pe care o făcea tatăl său. De Saint-JLoup-en-Bray rămase simplu, nu făcu paradă de

amabilitate pentru acel tânăr, nu păru în nici un chip stingherit. Dar am aflat din întâmplare, după câteva zile,. Că tânărul era fiul lui Sir Rufus Israel!

Sfârșitul acestei povești păru mai puțin necuviincios decât începutul, căci cei de față nu-l înțeleseră. Într-adevăr, Sir Rufus Israel care i se părea lui Bloch și tatălui său un personaj aproape regal, în fața căruia Saint-Loup ar fi trebuit să tremure, era dimpotrivă, în ochii Guermanților un străin parvenit, tolerat de lume, cu a cărui prietenie nimeni n-ar fi gândit să se mândreas-că, ba dimpotrivă.

— Am aflat acest lucru de la procuristul lui Sir 'Rufus Israel, care e prieten cu tata și un om cu totul extraordinar. Ah! Un individ cu totul ciudat, adăugă el cu acea energie afirmativă, cu acel accent de entuziasm pe care îl dai numai convingerilor pe care nu ți le-ai format tu însuți. Dar spune-mi, urmă Bloch, adresându-mi-se în șoaptă, ce avere poate avea Saint-Loup? Dacă te întreb acest lucru, îți. Dai seama că puțin îmi pasă, dar din. Punct de vedere balzacian, înțelegi. Nici nu știi în ce e plasată, dacă sunt valori franceze, străine, moșii?

N-am fost în stare să-i dau nici o informație. Ince-tând de a mai vorbi încet, Bloch ceru, cu voce tare, îngăduința să deschidă ferestrele și fără să aștepte răspunsul, se îndreptă spre ele. Doamna de Villeparisis spuse că nu trebuiesc deschise, că avea guturai. „Ah! Dacă „vă face rău! Răspunse Bloch, decepționat. Dar nu se poate spune că nu e cald!„ Și începând să rida, cerși cu privirile care se întoarseră spre cei de față, un ajutor împotriva doamnei de Villeparisis, pe care nu-l găsi printre acești oameni bine crescuți. Ochii săi aprinși care nu reușiseră să ademenească pe nimeni, își reluară, cu resemnare, seriozitatea; iar în materie de în-fringere, spuse: „Sunt cel. Puțin douăzeci și două de grade, douăzeci și cinci! Nu mă miră. Sunt leoarcă. Și n-am, ca înțeleptul Antenor fiul fluviului Alpheois, puțința de a mă scâlda în unda părintească, ca să-mi o-presc sudoarea, înainte de-a mă afunda într-o baie și de-a mă unge cu ulei parfumat..” Și urmă, împins de nevoia pe care o încearcă omul de-a schița, în folosul altora, niște teorii medicale a căror aplicare ne-ar favoriza propria noastră bună stare: „De vreme ce credeți că vă face bine! Cred tocmai contrariul. Tocmai de aceea aveți guturai.”

Bloch se arătase înecat la gândul de a-l cunoaște pe domnul de Norpois. I-ar fi plăcut, spunea el, să-l facă să vorbească de afacerea Dreyfus.

— E vorba de o mentalitate pe care nu o cunosc bine și ar fi nostim să iau un interviu acestui mare diplo mat, spuse el cu un ton sarcastic, ca să nu aibă aerul că se crede inferior ambasadorului.

Doamna de Villeparisis regretă că el rostise aceste cuvinte cu voce prea tare, dar nu le dădu importanță, văzând că arhivistul ale cărui păreri naționaliste o încătușaseră la drept vorbind, era destul de departe ca să le fi putut auzi. Dar se supără de-a binelea când îl auzi pe Bioch, împins de demonul proastei sale creșteri care-l orbise în prealabil, râzând de gluma părintească:

— N-am citit oare un studiu savant al său în care dovedea pentru motive irefutabile că, războiul ruso-japonez trebuia să se termine cu victoria rușilor și înfrângerea Japonezilor? Nu e cam ramolit? Mi se pare că l-am văzut tocmai pe el ochind scaunul, înainte de a se duce să-l ocupe alunecând ca pe niște roți.

— Nicidecum! Așteptați o clipă, adăugă marchiza.

Sună și când servitorul intră, cum nu ascundea, ba chiar îi plăcea să arate că vechiul ei prieten își petrecea aproape tot timpul în casa ei:

— Du-te de-i spune domnului de Norpois să vină, e tocmai pe cale să-mi clazeze niște hrtii în biroul meu, a spus că va veni peste douăzeci de minute, și iată că-l aștept de o oră și trei sferturi. Vă va vorbi de afacerea

Dreyfus, de tot ce veți voi, spuse ca pe un ton îmbufnat lui Bloch, nu prea-i de acord cu cele ce se întâmplă. Căci domnul de Norpois nu era bine cu actualul guvern și doamna de Vilieparisis, deși el nu. Și-ar fi îngăduit să-i aducă în casă membri ai guvernului (își păstra oricum mândria ei de doamnă din marea aristocrație și rămânea în afara și deasupra relațiilor pe care el era silit să le cultive), era grație lui, la curent cu tot ce se petrecea. Tot astfel, acești oameni politici ai regimului n-ar fi îndrăznit să-l roage pe domnul de Norpois să-i prezinte doamnei de Vilieparisis. Dar unii se duseseră să-l caute la ea la țară, când avuseseră nevoie de concursul său în împrejurări grele. Adresa le era cunoscută. Se duceau la castel, unde castelana nu se arăta. Dar ea spunea la cină: „Domnule, știu că ați fost deranjat. Treburile merg mai bine?”

Nu sunteți prea grăbit? Îl întrebă doamna de Vilieparisis pe Bloch.

Nu, nu, voiam să plec pentru că nu mi-e prea bine, chiar e vorba să fac o cură la Vichy din pricina veziculei melc biliare, spu. Se el, rostind aceste cuvinte cu o satanică ironie.

Iată, tânărul meu strănepot Châtellerault trebuie tocmai să se ducă și el la Vichy, ar trebui să vă aran jați să plecați împreună, să vă înțelegeți. E încă aici?

E drăguț, știți, spuse doamna de Villeparisis, poate de bună-eredință, gândind ca oamenii pe care-i cunoștea n-aveau nici un motiv să nu se împrietenească între ei.

Oh! Nu știu dacă i-ar face plăcere, abia îl cunosc, e încă aici, acolo, mai în fund, spuse Bloch rușinat și îneântat.

Maître-ul d'hotel nu reușise să execute pe de-a-n-tregul comisionul cu care fusese însărcinat. Căci domnul de Norpois, ca lumea să creadă că tocmai sosise și n-o văzuse încă pe amfitrioană, luă la întâmplare din anticameră o pălărie pe care am avut impresia că o recunosc și veni să sărute ceremonios mâna doamnei de Vilieparisis, întrebând-o ce face, cu același interes pe care-l manifesti după o lungă absență. Ignora că marchiza de Vilieparisis văduvise dinainte de orice aparență de adevăr această comedie căreia îi puse capăt dueându-i pe domnul de Norpois și pe Bloch într-un salon vecin.' Bloch care văzuse toate amabilitățile manifestate aceluia despre care încă nu știa că este Norpois, și salaturile măsurate, grațioase și adinei cu care ambasadorul In

răspundea, Bloch simțindu-se inferior acestui ceremonial și jignit la gândul că nu i s-ar adresa niciodată lui, îmi spusese ca să aibă aerul că se simte bine: „Cine e imbecilul acesta?” Poate de altminteri tocmai pentru că toate salaturile domnului de Norpois jigneau ceea ce Bloch avea mai bun, sinceritatea mai directă a unui mediu modern, el le găsea în parte, în chip sincer, ridicole, în orice caz, ele încetară să-i pară ca atare, ba chiar îl îneântară, din clipa în care el, Bloch, fu obiectul lor.

— Domnule ambasador spuse doamna de Villeparisis, aș vrea să vi-1 prezint pe domnul. Domnul Bloch, domnul marchiz de Norpois. Deși îl bruftuia pe domnul de Norpois, ea ținea să-i spună: „Domnul ambasador”, din politețe, din considerație exagerată pentru rangul de ambasador, considerație pe care i-o insuflase marchizul, și, în sfârșit, ca să folosească aceste maniere mai puțin familiare, mai ceremonioase cu un anume bărbat care, contrastând în salonul unei femei distinse cu libertatea de care ea se folosește cu ceilalți obișnuiți ai ei, semnaleză îndată pe amant.

Domnul de Norpois își îneacă pfevirea-i albastră în barba-i albă, își aplecă adine trupu-i înalt ca și cum l-ar fi înclinat în fața a tot ceea ce ar fi reprezentat pentru el notoriu și impunător numele Bloch, îngână „sunt îneântat”, în timp ce tânărul său interlocutor, emoționat, dar găsind că vestitul diplomat exagerat, rectifică cu grabă și spuse. Nicidecum, dimpotrivă, eu sunt îneântat!” Dar această ceremonie, pe care, din prietenie pentru doamna de Vilieparisis, domnul de Norpoi.

— S o repeta cu fiecare necunoscut pe care vechea sa prietenă i-1 prezenta, nu i se păru acesteia o politețe îndestulătoare pentru Bloch, căruia îi spuse:

— Întrebați-1 tot ce vreți să știți, luați-1 la o parte, dacă vă este mai la îndemână; va fi îneântat să stea de vorbă cu dumneavoastră, cred că vreți să-i vorbiți de afacerea Dreyfus, adăugă ea fără să se mai preocupe dacă-i făcea plăcere domnului de Norpois, dupăcum nu s-ar fi gândit să-i ceara părerea portretului ducesei de Montmorency înainte de a o pune să-1 lumineze pen-iru istoric sau ceaiului, înainte de a oferi o ceașcă.

Vorbiți mai tare cu el, îi spuse ea lui Bloch, e cam surd, dar vă va spune tot ce doriți, l-a cunoscut foarte bine pe Bismarck, pe Cavour. Nu-i așa, domnule, spuse ea tare, l-ați cunoscut pe Bismarck?

Aveți ceva pe șantier? Mă întrebă domnul de

Norpois, făcându-mi semn cu ochiul și strângându-mi cordial mâna. Am profitat de această întrebare ca să-1 scap îndatoritor de pălăria cu care crezuse că trebuia să intre în somn de ceremonie, căci tocmai îmi dădu sem scama că o luase la întâmplare pe a mea: Mi-ați arătat un fragment cam înzorzonat, în care tăiați firul în patru. V-am spus părerea mea sinceră; nu merita să fie așternut pe hârtie. Pregătiți ceva? Sunteți foarte pasionat de Bergotte, dacă-mi aduc bine aminte.

Ah! Să nu-i vorbiți de rău pe Bergotte, exclamă ducesa.

Nu-i contest talentul de pictor, nimeni n-ar în drăzni, ducesă. Știe să graveze cu dalta și cu apă tare, dacă nu știe să picteze ca domnul Cherbuliez, o com poziție mare. Dar mi se pare că epoca noastră încurcă genurile, iar însușirea firească a romancierului este mai degrabă să ticluiască o intrigă și să înalțe inimile decât să execute amănunțit, cu desenuri delicate, un frontis picu sau un ornament. Il voi vedea pe tatăl dumnea voastră duminică la A. J., adăugă el, întoreându-se spre mine.

Văzându-l stând de vorbă cu doamna de Guermantes, am nădăjduit un moment că poate mă va ajuta să mă introducă la ea, sprijin pe care mi-l refuzase când fusese vorba de doamna Swann. „Altul pe care-l admir foarte mult este Elstir. Se pare că ducesa de Guermantes are niște tablouri minunate de el, mai ales acea vestită legătură de ridichi, pe care am zărit-o la Expoziție și care rai-ar plăcea atât de mult să o revăd, ce capodoperă, acest tablou!” 'ântr-adevăr, dacă aș fi fost om cu vază și dacă cineva m-ar fi întrebat care e tabloul pe care-l prefer, aș fi citat această legătură de ridichi. „O capodoperă? Exclamă domnu! De Norpois cu un aer uimit și de dojana. N-are nici măcar pretenția că este un tablou, ci o simplă schiță (avea dreptate). Dacă pretindeți că această schiță lucrată în grabă e o capodoperă, ce veți mai spune de Fecioara lui Hebert sau de Dagnan-Bouveret?”

Am auzit că o refuzați pe prietena lui Robert, spuse doamna de Guermantes mătușii sale, după ce

Bloch îl luase la o parte pe ambasador, cred că n-aveți nimic de regretat, știți că e o oroare, n-are nici urmă de talent, ba mai mult, e și caraghiosă.

Dar cum de o cunoașteți, ducesă? Întrebă domnul d'Argencourt.

Nu știți că a jucat la mine înainte de oriunde, lucru de care nu sunt de loc mândră, spuse râzând doamna de Guermantes, totuși fericită că fiind vorba de această actriță se putea lăuda cea dintâi cu ridicolul ei. Ei bine, nu-mi rămâne decât să plec, adăugă ea, fără să se miște.

Tocmai văzuse că soțul ei intrase și prin cuvintele pe care le rostea, făcea aluzie la hazul că ar avea aerul de a face împreună o vizită de tineri căsătoriți, care nu se potrivea nicidecum cu relațiile adesea dificile dintre ea și acest vlăjgan care îmbătrânea, dar care ducea mereu o viață de om tânăr. Plimbând asupra numărului mare de musafiri din jurul mesei de ceai privirile afabile, șirete și întrucâtva orbite de razele soarelui care apunea, a ochilor săi mici, rotunzi și înfiți ca „muștele” pe care știa să le ochească și să le nimerească atât de bine ochitorul minunat ce era, ducele înainta cu o încetineală uimită și prevăzătoare, ca și cum, intimidat de o adunare atât de strălucită, s-ar fi temut să nu calce pe rodii și să nu tulbure conversațiile. Un surâs permanent de rege bun din Yvetet ușor aghezmut, o mână pe jumătate întinsă care flutura ca aripioara unui rechin lângă piept, și pe care o întindea fără deosebire vechilor' săi prieteni și necunoscuților care îi erau prezentați, îi îngăduiau fără să trebuiască să facă un singur gest, nici să-și întrerupă raita blajină, leneșă și regală, să mulțumească râv-nei tuturor, murmurând doar: „Bună seara, dragul meu, bună seara prietene, încântat domnule Bloch, bună seara, domnule

d'Argencourt”, iar rind ajunse la mine, care am fost cel mai favorizat, și-mi auzi numele: „Bună seara, tânărul meu vecin, ce face tatăl dumneavoastră? Ce om de ispravă! Știți că suntem buni prieteni”, adăugă el ca o măgulire. Făcu apoi gesturi mari pentru doamna de Villeparisis care-i dădu bună ziua cu un semn din cap, scoțând o mină din șorțulețul ei.

Formidabil de bogat într-o lume în care bogăția e din ce în ce mai rară, asimilând persoanei sale într-un chip permanent noțiunea acestei averi enorme, vanitatea marelui senior era dublată la el de aceea a omului bogat, educația rafinată a celui dintâi reușind abia să stăpî-nească suficiența celui alt. Era de altminteri de înțeles că succesele sale la femei, nenorocirea soției sale, nu se datorau numai numelui și averii sale. Căci era încă foarte frumos, cu un profil de o puritate și un contur de zeu grec.

Adevărat, a jucat la dumneavoastră? Întrebă domnul d'Argencourt pe ducesa.

Da, a venit să recite, cu un buchet de crini în mină, și cu alți crini „pă rochie” (doamna de Guermantes obișnuia, ca și doamna de Villeparisis, să rostească unele cuvinte ca țărani, deși nu grasea de loc ca mătușa ei).

Înainte de domnul de Norpois, constrâns și silit, să-l fi dus pe Bloch în mica înfundătură unde să poată discuta împreună, m-am întors o clipă la bătrânul diplomat și i-am strecurat un cuvânt despre un loc la Academie pentru tata. La început vru să amine conversația pentru mai târziu. Dar i-am obiectat că urma să plec la Balbec. „Cum, vă duceți din nou la Balbec? Dar sunteți un adevărat globe-trotter!” Apoi mă ascultă. Când am rostit numele Leroy-Beaulieu, domnul de Norpois mă privi cu un aer bănuitor. Mi-am închipuit că poate-i vorbise domnului Leroy-Beaulieu în termeni nepoliticoși despre tata și că se temea ca nu cumva economistul să le fi repetat. Păru îndată însuflețit de o adevărată afecțiune pentru tata. Și după una din acele încetiniri ale debitului în care deodată răsună un cuvânt, parcă în duda celui ce vorbește și la care convingerea irezistibilă învinge eforturile sale găngave ca să tacă: „Nu, nu, îmi spuse; olt emoționat, tatăl dumneavoastră nu trebuie să se prezinte. Nu trebuie, chiar în interesul său, din respect pentru valoarea sa, care e mare, și pe care ar compromite-o în asemenea aventură. Merită mai mult decât atât. Chiar dacă s-ar alege, ar pierde totul și, n-ar câștiga nimic. Mulțumesc lui Dumnezeu, nu e orator, și acesta e singurul lucru care are trecere la scumpului mei colegi, chiar dacă ceea ce se spune, n-ar fi decât vorbe goale. Tatăl dumneavoastră are un scop însemnat în viață, trebuie să meargă drept, fără să se lase amăgii și să cutreiere crângurile după vânat, chiar dacă ar fi vorba de crânguri de altminteri mai mult spinoase decât înflorite, din grădina lui Academus. N-ar întruni de altfel decât câteva voturi. Academiei îi place să-l lase pe postulant să facă un stagiu înainte de a-l primi în sânul ei. Deocamdată nu e nimic de făcut. Mai târziu, nu spun nu. Dar trebuie ca însăși Compania să-l solicite. Ea; profesează cu. Mai mult fetișism decât fericire acel „Fara da se., al vecinilor noștri de dincolo de Alpi. Leroy-Beaulieu mi-a vorbit da toate acestea într-un chip care nu mi-a plăcut. Mi s-a părut de altminteri cât de

colo că e înțeles cu tatăl dumneavoastră. Poate că l-am făcut să simtă cam repede că fiind obișnuit să, se ocupe de bumbac și de metale nu cunoaște rolul imponderabilelor, cum spunea Bis-marck. Înainte de toate trebuie să evităm ca tatăl dumneavoastră să se. Prezinte: „Principis obsta,.. Prietenii săi s-ar afla într-o situație delicată, dacă el i-ăr pune în fața faptului împlinit. Iată, spuse el brusc cu un aer sincer, ațintindu-și ochii albaștri asupra-mi, vă voi spune un lucru care vă va mira din parte-mi, dar țin atât do mult la tatăl dumneavoastră. Ei bine, tocmai pentru că țin la el, tocmai (suntem cei doi nedespărțiți Arcades ambe) pentru că știu serviciile pe care le poate aduce țării sale, primejdiile pe care le poate înlătura dacă ră-mâne la cârmă, n-aș vota pentru el, din dragoste, din marea stimă ce i-o port, din patriotism! De altminteri cred că l-am făcut să înțeleagă. (Am crezut că deslușesc în ochii săi profilul asirian și sever al lui Leroy-Beaulieu.) A-i da votul ar însemna așadar din parte-mi că in-aș dezice”. Domnul de Norpois își trata în mai multe rânduri colegii drept fosile. În afară de alte motive, oricărui membru al unui club sau al unei Academii îi place să-și investească colegii cu caracterul cel mai deosebit de al său, nu atât pentru utilitatea de-a spune: „Ah! Dacă lucrul ar depinde numai de mine!” cât pentru mulțumirea de-a înfățișa mai dificil și mai măgulitor titlul pe care l-a obținut. „Voi adăuga, încheie el, că, în interesul dumneavoastră, al tuturor, prefer pentru tatăl dumneavoastră o alegere triumfală peste zece sau cincisprezece ani!” Cuvinte pe care le-am considerat dacă nu dictate de gelozie, cel puțin de o desăvârșită lipsă de serviabilitate cărora însăși întâmplarea le-a dat mai târziu alt înțeles.

— N-aveți de gând să țineți vreo comunicare la Institut despre prețul pâinii în timpul Frondei? Întrebă sfios istoricul Frondei pe domnul de Norpois. Ați putea avea, cu acest subiect, un succes considerabil (ceea ce voia să spună o reclamă monstră), adăugă el surâzând cu bicisnicie ambasadorului, dar și cu o duioșie care-l făcu să-și ridice pleoapele și să-și descopere ochii mari ca un cer. Mi se părea că mai văzusem această privire, deși nu-l cunoscusem decât astăzi pe istoric. Deodată mi-am adus aminte că văzusem aceeași privire în ochii unui medic brazilian care pretindea că vindecă sufocările de soiul acelora de care sufeream, prin inhalații absurde de esențe de plante. Cum îi spusese că-l cunoșteam pe profesorul Cottard, tocmai ca să mă îngrijească mai bine, el îmi răspunse, că și cum ar fi fost în interesul lui Cottard. – „Iată un tratament, dacă i-ați vorbi de el, care i-ar furniza materia unei comunicări răsunătoare la Academia de medicină!” Nu îndrăznise să stăroiască, dar mă privise cu același aer întrebător, sfios, interesat și rugător pe care-l admirasem la istoricul Frondei. Firește, acești doi bărbați nu se cunoșteau și nu semănau deloc, dar legile psihologice ca și cele fizice sunt într-o-câtva înrudite. Iar dacă condițiile necesare sunt aceleași, aceeași privire luminează animale omenesti diferite, după cum un același cer matinal luminează niște locuri situate la mare depărtare unul de altul și care nu s-au văzut niciodată. N-am auzit răspunsul ambasadorului, căci toate lumea se apropiase oarecum gălăgios de doarrma de VilleparLsis, ca să o vadă pictând.

— Știi de cine vorbim, Basin? Spuse ducesa soțului ei.

— Firește, ghicesc, răspuse ducele.

Ah! Nu e ceea ce numim o comediană de clasă mare.

Numai cu greu îți poți închipui, urmă doamna de Guermantes adresându-se domnului d'Argencourt, ceva mai caraghios.

Era chiar comic, întrerupse domnul de Guermantes, al cărui vocabular ciudat îngăduia în același timp oame nilor de lume să spună că nu e prost și literaților să-l considere drept cel mai mare imbecil.

Nu pot înțelege, urmă ducesa, cum de-a putut s-o iubească Robert. Oh! Știu prea bine, că asemenea lucruri nu trebuiesc discutate, adăugă ea cu o mutră drăguță de filosof și de sentimentală dezamăgită. Știu că oricine poate iubi orice. Și, adăugă ea, căci dacă-și bătea încă joc de literatura nouă, datorită acțiunii de vulgarizare a ziarelor sau grație unor conversații, aceasta se infiltrase puțin câte puțin în ea, e tot ce poate fi mai frumos în dragoste, pentru că e tocmai ceea ce o face „misterioasă”.

— Misterioasă! Ah! Mărturisesc că e cam exagerat, scumpa mea vară, răspuse contele d'Argencourt.

— Ba da, dragostea e foarte misterioasă, urmă ducesa cu un suris gingaș de femeie de lume amabilă, dar și cu nestrămutata convingere a unei wagneriene care afirmă unui om de club că în Walkyria nu e numai zgo mot. De altminteri, la urina urmei nu se știe de ce o persoană o iubește pe alta, poate nu e de Iod pentru ceea ce credem, adăugă ea surizând, respingând astfel categoric, prin interpretarea ei, ideea pe care o emisese adineauri. La urma urmelor nu știm niciodată nimic, încheie ea cu un aer sceptic și obosit. De aceea, vedeți, e mai „inteligent”; nu trebuie să discutăm niciodată ale gerea pe care o fac amanții.

Dar după ce spuse acest principiu, îl calcă îndată, criticând alegerea lui Saint-Loup.

— Vedeți, orișieum, mă mir că o persoană ridicolă poate fi considerată seducătoare.

Bloch auzind că vorbim de Saint-Loup și înțelegând că acesta este la Paris, începu să-l bârfească atât de rău, încât toată lumea se revoltă. Începea să urască și simțea că nu s-ar fi dat înapoi de la nimic, ca să-și potolească ura. Pornind de la principiul că el posedă o înaltă valoare morală și că soiul de oameni care frecventau la Boulie (cerc sportiv care i se părea elegant), meritau ocna, toate loviturile pe care era în stare să li le dea i se păreau vrednice de laudă. Odată merse atât de departe, încât aduse vorba de un proces pe care avea de gând să-l intenteze unuia din prietenii săi, de la Boulie, în cursul căruia avea de gând să depună o mărturie mincinoasă însă a cărei falsitate inculpatul n-ar putea-o dovedi. Bloch, care de altminteri nu-și puse proiectul de aplicare, spera în acest chip să-l deznădăj-duiască și să-l înnebunească și mai mult. Nu era nici un păcat dacă făcea una ca asta, deoarece acela pe care voia să-l lovească astfel era unul care nu se gândea decât ia eleganță, unul de

la Boulie, iar împotriva unor asemeni oameni orice arme sunt îngăduite, mai ales unui sfânt cum era el, Bloch.

Totuși, vedeți cazul Swann, obiectă domnul d'Argencourt care, înțelegând în sfârșit sensul cuvintelor ros tite de vara lui, era izbit de justetea lor și căuta în memorie pilda celor ce iubiseră unele persoane care lui nu i-ar fi plăcut. -

Ah! Swann nu e nicidecum același caz, protestă ducesa. Lucru oricum de mirare.

— Pentru că ea era o idioată cumsecade, dar nu era ridicolă, și a fost atât de frumoasă.

Hu, hu, îngână doamna de Vilieparisis.

Ah! Nu o găseați frumoasă? Ba da, avea unele lucruri atât de fermecătoare, niște ochi foarte frumoși, un păr frumos, se îmbrăca și se îmbracă încă de minune.

Acum, recunosc, că e dezgustătoare, dar a fost o ființă încântătoare. Faptul că Charles s-a însurat cu ea nu mă mâhnește mai puțin, căci era atât de inutil! Ducesa nu credea că spune vreun lucru remarcabil, dar, fiindcă

— Guermante,, domnul d'Argencourt începu să râdă, ea repetă fraza, fie că o găsea hazlie sau numai pentru că-l găseai, drăguț pe cente, pe care începu să-l privească cu un aer alintat, ca să îmbine farmecul gingășiei cu acela al spiritului. Urmă: „Da, nu-i așa, nu merita osteneala, dar în sfârșit, nu era lipsită de farmec și înțeleg prea bine că putea fi iubită, câtă vreme domnișoara lui Robert, vă asigur, te face să mori de râs. Știu că mi se va obiecta vechea zicală a lui Augier: „Puțin îmi pasă de sticlă, dacă m-arn ales cu beția!” Poate că Robert s-a ales cu beția, dar într-adevăr n-a dat dovadă de gust în alegerea sticlei! Mai întâi, închipuiți-vă, că a avut pretenția să construiesc o scară tocmai în mijlocul salonului meu. O nimica toată, nu-i așa, și mă vestise că ea va sta culcată pe burtă > pe trepte. Dacă ați fi auzit de altfel ce spunea, nu cunosc decât o scenă, dar nu cred că cineva și-ar putea închipui ceva asemănător: i se spune Cele șapte principese”.

Cele șapte principese, oh! Oh, oh, ce snobism!

Exclamă domnul d'Argencourt. Ba da! Așteptați, cunosc toată piesa. E scrisă de unul din compatrioții mei. Atrimis-o regelui, care n-a înțeles nimic și m-a rugat să i-o explic.

Nu e cumva, din întâmplare, de Sar Peladan? În trebă istoricul Frondei cu intenția de a' se arăta fin și actual, dar atât de încet, încât întrebarea sa trecu nebă găță în seamă.

Ah!

— Cunoașteți Cele șapte principese? Răspunse ducesa domnului d'Argencourt. Felicitările mele! Cunosc numai pe una, care m-aj vindecă de curiozitatea de a face cunoștință cu celelalte șase. Dacă toate sunt la fel cu aceea pe care am văzut-o!

„Ce toantă, îmi spuneam, întărâtat de primirea glacială pe care mi-o făcuse ducesa. Încercam un soi de satisfacție violentă, constatând desăvârșita ei neînțelegere a lui Maeterlink. Într-adevăr, sunt prea bun făcând în fiecare

dimineată atâția kilometri pentru o femeie; ca dansa. Acum n-aș mai vrea să aud de ea”. Acestea erau cuvintele pe care mi ie spuneam, care erau tocmai contrariul gândului meu; erau doar niște cuvinte de conversație, din cele ce ne spunem în clipele în, care, fiind prea agitați ca să rămânem singuri cu noii, încercăm nevoia, în lipse? Altui interlocutor, de-a sta de vorbă cu noi înșine, fără sinceritate, ca cu un străin.

— Nu vă puteți închipui, urmă ducesa, îți venea să te strâmbi de răs. Nici; nu ne-am abținut, ba chiar am abuzat, iar tinerei nu i-a plăcut și în îond, Robert s-a supărat pe minei/Fapt pe care nu-l regret, căci dacă lucrurile ar fi luat altă întorsătură poate că domnișoara ar mai fi venit și mă întreb până la ce punct i-ar fi făcut plăcere Mariei-Aynard.

Așa i se spunea în familie mamei lui Robert, doamna def Marsantes, văduva lui Aynard de Saint-Loup, ca să o deosebească de verișoara ei, principesa de Guermentes-Bavaria, altă Mărie, la al cărui prenume nepoții, verii și cumnații ei adăugau, ca să evite confuzia, fie prenumele soțului ei, fie alt prenume al ei, astfel încât i se spunea, sau Marie-Gilbert, sau Marie-Hedwige.

În ajun ai avut loc mai întâi un soi de repetiție, un lucru foarte frumos! Urmă ironic doamna de Guermentes. Închipuiți-vă că spunea o frază, nici măcar un sfert de frază și apoi se oprea; nu mai spunea nimic, dar nu exagerez, timp de cinci minute.

Oh, oh, oh l exclamă domnul d'Argencourt.

Mi-am îngăduit cu toată politețea să insinuez că poate acest lucru ar stârni uimire. Ea mi-a răspuns textual: „Un lucru trebuie spus totdeauna ca și cum ai fi pe cale să-l compui tu însuși”. Dacă stați să chibzuiți, răspunsul acesta e monumental.

Credeam că recită destul de bine versurile, spuse unul din cei doi tineri.

Habar n-are de versuri, răspunse doamna de Guermentes. De altfel nici n-a mai fost nevoie să o ascult.

Mi-a fost de ajuns când am văzut-o sosind cu crinii!

Am; înțeles numaidecât, când am văzut crinii, că n-are talent!

Toată lumea râse.

— Dragă mătușă, cred că nu v-ați supărat din pri cina glumei mele de zilele trecute cu privire lai regina

Suediei, vă cer iertare.

— Nu, nu sunt supărată pe tine,. Îți recunosc chiar dreptul să guști ceva dacă ți-e foame.

— Haideti, domnule Valleneres, faceți pe domnișoara casei, spuse doamna de Villeparisis, arhivistului, potrivit unei glume consacrate.

Domnul de Guermentes se îndreptă în fotoliul în care se înfundase și lângă. Care-și pusese pălăria pe covor, examina cu un aer mulțumit farfuriile cu prăjituri care i se ofereau.

— Bucuros, acum când încep să mă familiarizez cu această nobilă asistență, voi accepta o savarină, mi se par excelente.

— Domnul își îndeplinește de minune rolul de dom nișoară, spuse d'Argencourt care, din spirit de imitație, repetă gluma doamnei de Villeparisis. Arhivistul prezintă farfuria cu prăjituri istoricului Frondei.

— Vă achitați de minune de funcțiile dumneavoastră, spuse acesta din timiditate și încercând să cucerească simpatia tuturor.

De aceea, aruncă pe ascuns o privire de complicitate celor ce mai făcuseră această observație.

Spuneți-mi, scumpă mătușă, întrebă domnul de

Guermantes pe, doamna de Villeparisis, cine e domnul destul de bine care ieșea tocmai când intram? Trebuie să-l cunosc, de vreme ce m-a salutat adânc, dar nu mi-l amintesc, știți că nu prea rețin numele, ceea ce-i foarte neplăcut, spuse el cu un aer mulțumit.

Domnul Legrandin.

Ah! Dar Oriane are o verișoară a cărei mamă, dacă nu mă înșel, e născută Grandiri. Știu perfect, de bine, din familia Grandin de l'Eprevier.

Nu, răspunse doamna de Villeparisis, n-au nici o legătură. Aceștia sunt Grandin sadea. Grandin și nimic altceva. Dar de bună seamă ar dori să fie orice ai vrea tu.

Sora lui se se numește de Cambremer.

Basin, știi prea bine de! Cine. vrea să vorbească mătușă mea, exclamă ducesa indignată, e doar fratele acelei enorme ierbivore, pe care ai, avut ideea stranie să o trimiți să-mi facă o vizită mai zilele trecute. A stat urțceas, am crezut că înnebunesc. Dar am început să cred că ea era nebună, când am văzut intrând în salon o făptură pe care n-o cunoșteam și l care semăna cu o vacă.

— Ascultă-mă, Oriane, m-a întebat ce zi de primi re ai, nu puteam totuși să-i fac o mojie, apoi, nu-i așa, exagerezi, n-are aer de vacă adăugă el cu un ton piângăreț, dar nu fără să fi aruncat o privire surâzătoare ce lor de față.

Știa că verva soției sale trebuia stimulată prin contrazicere, contrazicerea bunului simț care protestează că, de pildă, o femeie nu poate fi confundată cu o vacă (tocmai exagerând o primă impresie). (Doamna de Guerman-tes reușise adesea să facă unul din spiritele ei cele mai frumoase.) Iar ducele îi venea, cu naivitate, în ajutor, fără ca să observe, ca să-i reușească festa, așa cum se Ivește într-un vagon complicele nemărturisit al unui scamator.

— Recunosc că nu seamănă cu o vacă căci aduce cu mai multe, exclamă doamna de Guermantes. Vă jur că eram foarte încurcată văzând această cireada de vaci ca re intra, cu pălăria, în salonul meu și mă întreba de să nătate. Pe o parte îmi venea să-i răspund: „Bine, ci reada de vaci, greșești, nu poți fi în relații cu mine, de oarece ești o cireada de vaci” și, pe de alta, cercetându-mi memoria, am sfârșit prin a crede că Cambremer a ta era infanta Dorothea, care spusese că va veni odată și care este destul de bovină, astfel încât era cât pe-aci să-i spun alteța-voastră regală și să mă adresez la persoana a treia unei cirezi de vaci. Are o pipotă de soiul reginei Suediei. De altminteri, acest atac forțat fusese dinainte pregătit, printr-un tir de la distanță, du pă toate regulile artei. Nu mai țin minte de cât timp eram bombardată cu cărțile ei

de vizită, pe care le gă seam pretutindeni, pe toate mobilele, ca prospectele. Ig noram scopul acestei reclame. Nu mai vedeai la mine în casă decât „Marchizul și marchiza de Cambremer” și o adresă de care nu-mi aduc aminte și de care sunt hotărâtă să nu mă slujesc niciodată.

— Dar e foarte măgulitor să semeni cu o regină, spuse istoricul Frondei.

— Oh f Doamne, domnule, în epoca noastră, regii și reginele nu mai înseamnă mare lucru! Spuse domnul de Guermantes, pentru că avea pretenția că are un spi rit liber și modern și ca să nu aibă aerul că face caz de relațiile sale regale la care ținea mult.

Bloch și domnul de Norpois se ridicaseră și se apro-piară de noi.

— Domnule, spuse doamna de Villeparisis, i-ați vor bit de afacerea Dreyfus?

Domnul de Norpois ridică ochii la cer, dar surâzând, ca și cum ar fi vrut să ateste enormitatea capriciilor și datoria de a asculta pe care i le impunea Dulcineea lui. Totuși stătu de vorbă cu Bloch, cu multă afabilitate, despre anii îngrozitori, poate mortali, pe care-i străbătea Franța. Cum asta însemna pesemne că domnul de Norpois (căruiia Bloch îi spusese totuși că e convins de nevinovăția lui Dreyfus) era un antidreyfusard înfocat, amabilitatea ambasadorului, aerul de a da dreptate interlocutorului său, de a nu se îndoii că ar fi de aceeași părere, de a fi înțeleș cu el pentru a învinui guvernul, măguleau vanitatea lui Bloch și-i trezeau curiozitatea. Care erau punctele importante pe care Norpois nu le specifica, dar în privința căroră parcă admitea implicit că Bloch și cu el erau de acord, ce părere avea el despre procesul, care l-ar fi putut apropia? Bloch era cu atât mai uimit de acordul tainic care părea că există între el și Norpois, cu cât acest acord nu se purta numai a-supra politicii, căci doamna de Villeparisis îi vorbise -mult lui Norpois despre lucrările literare ale lui Bloch.

— Dumneavoastră nu sunteți omul vremurilor pe care le trăiți, îi spuse acestuia fostul ambasador, și vă fe licit, nu sunteți din epoca în care studiile dezinteresate nu mai există, când nu se mai vând publicului decât ob scenități sau ineptii. Strădanii ca ale dumneavoastră ar trebui încurajate, dacă am avea un guvern.

Bloch era măgulit de a pluti singur deasupra naufragiului universal. Dar în această privință ar fi dorit precizări, să știe anume de ce ineptii voia să vorbească Norpois. Bloch avea sentimentul că lucrează pe același tărâm ca mulți alții, nu crezuse că e atât de excepțional. Reveni asupra procesului. Dreyfus, dar nu reuși să deslușească părerea lui Norpois. Încercă să-l facă să vorbească despre ofițerii ale căror nume repetându-se adesea prin ziare în acest moment stârneau mai multă -curiozitate decât oamenii politici amestecați în același proces, pentru ca nu erau atât de cunoscuți ca aceștia, se iveau doar acum și vorbeau, într-un costum special, din adâncul unei activități diferite și dintr-o tăcere păstrată cu evlavie, ca Lohengrin care cobora dintr-o barcă trasă de o lebadă. Bloch putuse intra la mai multe ședințe ale procesului Zola, prin bunăvoința unui avocat naționalist. Sosea la proces dimineața și nu ieșea decât

seara, cu o provizie de sandviciuri și o sticlă de cafea, ca la concursul general sau la tezele, de bacalaureat, și această schimbare de obiceiuri trezind excitarea nervoasă pe care cafeaua și emoțiile procesului le potențau la culme, ieșea de acolo atât de îndrăgostit de tot ce se în-tâmpâase, încât seara, când se întorcea acasă, voia să se cufunde din nou în visul frumos și se grăbea să-și întâlnească, într-o cafenea frecventată de amândouă partidele, camarazii cu care stătea de vorbă la nesfârșit despre cele petrecute în răstimpul zilei și compensa, printr-o cină comandată pe un ton poruncitor care-i dădea iluzia puterii, postul și oboselile unei zile pe care o începuse atât de devreme și în timpul căreia nu prânzise. Omul, os-cilând mereu între cele două planuri ale experienței și ale imaginației, ar vrea să adâncească viața ideală a celor pe care-i cunoaște și să cunoască ființele a căror viață și-a imaginat-o. Domnul de Norpois răspundea întrebărilor lui Bloch:

— În procesul în curs sunt amestecați doi ofițeri despre care am auzit altădată vorbind pe un om a cărui judecată îmi inspira cea mai mare încredere și care făcea mare caz de ei (domnul de Miribel), este vorba de iocotenentul-colonel Henry și locotenentul-colonel Pi-cuart.

— Dar, exclamă Bloch, divina Atena, fiica lui Zeus, a pus în mintea fiecăruia contrariul a ceea ce este în mintea celuilalt. Și ei luptă unul împotriva celuilalt ca doi lei. Colonelul Picquart avea o situație foarte mare în armată, dar mares-ul lui 1-a îndrumat spre o parte care nu era a lui. Spada naționaliștilor îi va spinteca trupul firav și va sluji drept hrană animalelor carnivore și păsărilor care se hrănesc din grăsimea morților. Norpois nu răspunse.

Despre ce vorbesc domnii? Întrebă domnul de Guermantes pe doamna de Villeparisis, arătându-i-1 pe Norpois și pe Bloch.

Despre afacerea Dreyfus.

Ah î drace! Fiindcă veni vorba, știți cine e un partizan turbat al lui Dreyfus? Pariez una contra o raie că nu veți ghici. Nepotul meu Robert! Trebuie să vă spu” că, la Jockey-Club, când s-a aflat isprava lui, a izbucnit o răscoală, un adevărat scandal. Cum candi datura lui va fi prezentată peste o săptămână.

Firește, întrerupse ducesa, dacă toți sunt ca Gilbert, care a susținut totdeauna că toți evreii trebuiesc trimiși la Ierusalim.

Ah! Atunci principele de Guermantes îmi împăr tășește întocmai ideile, întrerupse d'Argencourt.

Ducele să fălea cu soția lui, dar n-o iubea. Foarte „suficient”, nu putea suferi să fie întrerupt, iar în căsnicie obișnuia să fie brutal cu ea. Tremurând de îndoita mânie de soț rău căruia se vorbește, și de bun vorbitor care nu e ascultat, se opri brusc și aruncă ducesei o privire care neliniști pe toată lumea.

— Ce te-a apucat să vorbești de Gilbert și de Ieru salim? Spuse el în sfârșit. Nu e vorba de asta. Dar, adău gă el pe un ton îmbufnat, ai să recunoști că ar fi cul mea ea unul de-ai noștri să cadă la Jockey-Club, mai cu seamă Robert, al cărui tată a fost zece ani președintele

Clubului. Ce vrei, draga mea, oamenii ăștia au stat la îndoială, au deschis ochii mari. Nu pot spune că n-au dreptate; știi că personal n-am nici o prejudecată de rasă, găsesc că nu se mai potrivește cu timpul în care trăim și am pretenția că sunt în ritmul timpului, dar în sfârșit, ce dracu! Când te cheamă marchizul de Saint-Loup, nu ești dreyfusard, ce să mai spun!

1 Divinitate” care, în mitologia greacă, personifică desfrâul.

Domnul de Guermantes rosti cu emfază aceste cuvinte: „Când te cheamă marchizul de Saint-Loup”. Știa totuși că era lucru și mai mare să fii: „ducele de Guermantes”. Dar dacă amorul său propriu tindea să exagereze mai degrabă superioritatea titlului de duce de Guermantes asupra tuturor celorlalte, în schimb, la înjosirea acestuia nu-l îndemna atât de mult regulile bunului gust, cât legile imaginației. Fiecare vede mai frumos ce vede de la distanță, ce vede la alții. Căci legile generale care cârmuiesc perspectiva în imaginație se aplică atât ducilor cât și celorlalți muritori. Nu numai legile imaginației dar chiar acelea ale limbajului. Dar aici se putea aplica una sau alta din cele două legi ale limbajului. Una vrea să te exprimi ca oamenii din clasa ta mentală și nu din casta din care te tragi. În virtutea ei, domnul de Guermantes putea fi, în expresiile sale, chiar când voia să vorbească de noblețe, tributar al micilor burghezi care ar fi spus: „Când porți numele de ducele de Guermantes”, câtă vreme un em cult, un Swann, un Legrandin, n-ar fi întrebuințat niciodată asemenea expresie. Un duce poate scrie romane de băcan, chiar despre moravurile din lumea mare, hrisoavele nefiind în această privință de nici un ajutor, și epitetul de aristocrație poate fi meritat de scrierile unui plebeu. Fără îndoială că în acest caz domnul de Guermantes habar nu avea de burghezul pe care îl auzise spunând: „Când te cheamă.” Dar o altă lege a limbajului ne spune că din când în când, așa cum își fac apariția și dispar unele boli de care nu mai auzi vorbindu-se în urmă, se nasc nu se prea știe cum, fie spontan, fie dintr-o întâmplare asemenea aceleia care a făcut să încolțească în Franța o buruiană din America a cărei sămânță fusese luată cu plușul unei cuverturi căzute pe taluzul căii ferate, niște expresii pe care le auzi în aceeași decadă rostite de oameni care nu s-au înțeles în această privință. Dar după cum l-am auzit într-un an pe Bloch spunând când vorbea de el însuși: „Oamenii cei mai încântători, cei mai străluciți, cei mai serioși, cei mai dificili, și-au dat seama că nu există decât o singură ființă pe care o găsesc inteligentă, plăcută, de care nu se pot lipsi și anume Bloch” și aceeași frază în gura aiii altor tineri care nu-l cunoșteau și care înlocuiau numai pe Bloch cu propriul lor nume, tot astfel aveam să aud adesea „când porți numele”.

Ce vrei, urmă ducele, cu spiritul care domnește acolo, este foarte lesne de înțeles.

E mai cu seamă comic, răspunse ducesa, având în vedere ideile mamei sale care de dimineață până seara ne plictisește cu Patria franceză.

Da, dar nu numai mama lui, nu trebuie să ne spui gogoși. Mai este și o damicelă, o destrăbălată de ultima specie care are mai mare influență asupra-i

și care e tocmai compatrioata onorabilului Dreyfus. Ea i-a inoculat lui Robert starea ei de spirit.

— Poate nu știați, domnule duce, că există o expresie nouă pentru asemenea soi de spirit, spuse arhivistul, care era secretarul comitetului antirevizionist. Se cheamă „mentalitate”. Înseamnă întocmai același lucru, dar cel puțin nimeni nu știe ce vrea să spună. E tot ce poate fi mai rafinat și, după cum se spune, ultima „modă”!

Totuși, auzind numele lui Bloch, îl vedea punându-i întrebări lui Norpois cu o neliniște care-i trezi alta, tot atât de puternică a marchizei. Tremurând în fața arhivistului și făcând-o pe antidreyfusarda, se temea ca nu cumva acesta să-i facă reproșuri dacă și-ar da seama că primise în casa ei un evreu mai mult sau mai puțin afiliat „sindicatului”.

Ah! Mentalitate, iau act, o voi servi la rândul meu altora, spuse ducele. (Nu era o figură, ducele avea un carnețel plin cu „citate” pe care le recita înainte de a se duce la cinele importante.) Mentalitate, îmi place.

Sunt o seamă de cuvinte noi care se lansează, dar nu durează. Mai acum câțva timp, de pildă, am citit că un scriitor ar fi „talentuos”. Înțelegă cine o putea. Apoi, n-am mai întâlnit niciodată acest cuvânt.

Dar mentalitate e mai întrebuițat decât talentuos, spuse istoricul Frondei, ca să se amestece în conversa ție. Sunt membru al unei comisii a Ministerului Instruc ției Publice, unde am auzit-o întrebuițându-se de mai multe ori, și chiar la cercul meu, cercul Volney, și chiar la o cină la domnul Emile Ollivier.

\par Eu care n-am cinstea să fac parte din Ministerul

Instruc ției Publice, răspuse ducele cu o umilință pre făcută dar cu o vanitate atât de adâncă încât gura lui nu se putu împiedica să nu suradă și ochii săi să nu arunce asupra celor de față niște priviri scâpărătoare de bucurie sub ironia cărora bietul istoric roși, eu care n-am cinstea să fac parte din Ministerul Instruc ției Publice, urmă ducele ascultându-și propriu-i glas, nici din cer cul Volney (nu sunt membru decât la Union și la Jockey); nu cumva sunteți membru la Jockey, domnule?

Îl întrebă pe istoric care se înroși și mai mult, miro sind o obrăznicie și neînțelegând-o, începu să tremure din toate măduarele. Eu, care nici nu cinez la Emile Ollivier, mărturisesc că nu cunoșteam expresia mentalitate.

Sunt sigur că ești în situația mea, Argencourt. Știți de ce nu se pot da pe față dovezile trădării lui Dreyfus?

Pare-se pentru că este amantul soției ministrului de război, lucrul acesta se spune pe ascuns.

Ah! Credeam că al soției președintelui de Con siliu.

— Spuse d'Argencourt.

Vă găsesc tot atât de plicticoși și pe unii și pe alții când discutați afacerea asta, spuse ducesa de Guermantes care, din punct de vedere monden, ținea totdeauna să arate că nu se lasă condusă de nimeni. Ea nu poate avea vreo urmare, în ce mă privește, din punctul de vedere al evreilor, pentru bunul motiv

că n-am printre relațiile mele evrei și am de gând să rămân și de acum înainte în această fericită ignoranță. Dar, pe de altă* parte, găsesc că e insuportabil ca, sub pretextul că sunt conformiste, că nu cumpără nimic de la negustorii evrei sau că au scris pe umbrelele lor „Moarte jidanilor”, o seamă de doamne Durând și Dubois pe care nu le-am cunoaște niciodată, să ne fie impuse de Marie-Aynard sau de Victurnienne. Am fost alaltăieri la Marie-Aynard.

Era foarte plăcut la dânsa odinioară. Acuma întâlnești acolo toate fapăturile pe care ți-ai petrecut viața evitându-le, sub pretextul că sunt împotriva lui Dreyfus, și altele despre care habar n-ai cine sunt.

Nu, e vorba de soția ministrului de Război. E un zvon care circulă pe la toate răspântiile, urmă ducele care întrebuița astfel, în conversație, unele expresii pe care le credea de pe timpul vechiului regim. În sfârșit, în orice caz, se știe că personal ideile mele sunt cu totul opuse celor ale vărului meu Gilbert. Nu sunt un feudal ca el, m-aș plimba cu un negru dacă mi-ar fi prieten și nu m-aș sinchisi de părerea cutăruia sau cută-ruia, dar în sfârșit, oricum, veți fi de acord cu mine că atunci când te cheamă Saint-Loup nu te distrezi adoptând contrariul ideilor tuturor celor ce au mai mult duh decât Voltaire și chiar decât nepotul meu. Și mai ales nu te dedai la ceea ce voi numi acrobații de sensibilitate, cu opt zile înainte de a te prezenta la club! E oricum prea din cale afară! Nu, pesemne că mica lui târfă i-a împuiat capul. L-o fi convins că se va clasa printre „intelectuali”. Intelectualii sunt „prăjitura favorită” a acestor domni. De altminteri, asta a prilejuit un joc de cuvinte destul de frumos, dar foarte răutăcios.

Ducele cită în șoapte ducesei și domnului d'Argen-court: Mater Semita care circula într-adevăr la Jockey, căci dintre toate grăunțele călătoare, gluma este aceea de care sunt prinse aripile cele mai trainice care îi îngăduie să fie împrăștiată la o depărtare mai mare de locul unde a încolțit.

I-am putea cere explicații domnului, care are aerul unui erudit, spuse el, arătându-l pe istoric. Dar e mai bine să nu vorbim de asta, cu atât mai mult cu cât fap tul e cu desăvârșire fals. Nu sunt atât de ambițios ca verișoara mea Mirepois, care pretinde că poate urmări fi liația neamului ei înainte de Isus Cristos până la tribul lui Levi, și sunt în stare să dovedesc că în familia noastră n-a curs niciodată pic de sînge evreiesc. Dar în sfârșit, oricum, nu trebuie să exagerăm peste măsură, cu siguranță că simpaticele păreri ale nepotului meu pot face destul zgomot în Landerneau. Cu atât mai mult cu cât Fezensac e bolnav și Duras va conduce totul și știți că-i place să facă mofturi, spuse ducele care nu reușise niciodată să cunoască înțelesul precis al unor cuvinte și credea că a face mofturi nu înseamnă a-și da ifose, ci a complica lucrurile.

În orice caz, dacă acest Dreyfus e nevinovat, în trerupse ducesa, nu face de loc dovada inocenței sale. Ce scrisori idioate, umflate, scrie de pe insulă. Nu știu dacă domnul Esterhazy valorează mai mult decât el, dar are alt șic în felul său de a întoarce frazele, altă culoare, care pesemne nu prea face plăcere partizanilor domnului Dreyfus. Ce nenorocire pentru ei, că nu pot schimba nevinovatul. Toată lumea izbucni în răs. „Ați auzit gluma Orianei?” întrebă

lacom ducele de Guer-mantes pe doamna de Villeparisis. „Da, o găsesc plină de haz.” Ducele nu se mulțumi cu atâta: „Eu, în schimb nu-i găsesc nici un haz; sau, mai degrabă, mi-e totuna dacă are haz sau nu. Nu pun preț pe nici un euvânt de spirit.” Domnul d'Argencourt protestă. „Nu crede nici un euvânt din câte spune”, murmură ducesa.

— Tocmai pentru că am fost deputat și am auzit discursuri strălucite care nu însemnau nimic. Acolo am învățat să apreciez mai ales logica. Tocmai din cauza aceasta n-am mai fost reales. Lucrurile hazlii mă lasă indiferent.

Bazin, nu fă pe Joseph Prudhomme¹, știi prea bine că nimeni nu gustă mai mult spiritul ca tine.

Lasă-mă să sfârșesc. Tocmai pentru că sunt insen sibil la un anumit gen de glume, prețuiesc adesea spi ritul soției mele. Căci ea purcede îndeobște de la o ob servație justă. Judecă întocmai ca un bărbat și formu lează ca un scriitor.

Bloch încerca să-1 facă pe domnul de Norpois să vorbească despre colonelul Picquart.

— Fără îndoială, răspuse domnul de Norpois că de poziția colonelului era necesară pentru ca guvernul să-și dea seama că aci se ascunde ceva. Știu că susținând această părere, mai mulți colegi de ai mei au protestat violent, dar după părerea mea, guvernul avea datoria să-1 lase pe colonel să vorbească. Nu ieși din asemenea impas numai printr-o întoarcere pe loc, sau atunci riști să te înfunzi într-o dilemă. Această depoziție a pro dus, la prima ședință, chiar pentru ofițer, o impresie din cele mai favorabile. Nu se poate nega că impresia a fost adâncă, când a fost văzut în uniforma lui frumoa-

¹ Personaj caricatural creat de Henri Monnier, prototipul micului burghez prost și închipuit.

Să de vânători care-i venea de minune, istorisind pe un ton cum nu se poate mai simplu și sincer ceea ce văzuse, ceea ce crezuse, spunând: Pe onoarea mea de soldat” (aici vocea domnului de Norpois vibra cu un ușor tremolo patriotic), asta-i convingerea mea.

„De bună seamă, e dreyfusard, nu încape nici urmă de îndoială”, își spuse Bloch.

— Dar confruntarea lui cu arhivarul Gribelin i-a înstrăinat de-a binelea simpatiile pe care le câștigase la început: când a fost audiat acel bătrân slujbaș, omul care are un singur cuvânt (și domnul de Norpois accentua cu energia convingerilor sincere cuvintele ce urma să), când a fost văzut uitându-se în ochii superiorului său, infruntându-1 fără teamă și spunându-i pe un ton care nu admitea replică: „Dar, domnule colonel, știți bine că n-am mințit niciodată, știți prea bine că acum ca și totdeauna spun numai adevărul”, vântul își schimbă direcția, în zadar răsculă domnul Picquart cerul și pământul în ședințele următoare, el dădu greș.

„Nu, hotărât că e antidreyfusard, se vede cât de colo, își răspuse Bloch. Dar dacă-1 crede pe Picquart un trădător mincinos, cum poate ține seama de mărturisirile lui și aminti de ele ca și cum le-ar găsi fermecătoare și le-ar crede

sincere? Și dacă, dimpotrivă, vede în el un om curat care-și despovărează conștiința, cum poate presupune că a mințit în confruntarea lui cu Gribelin?”

Poate motivul pentru care domnul de Norpois vorbea astfel cu Bloch, ca și cum ar fi fost de acord cu el, se datora faptului că era atât de antidreyfusard, încât găsim că guvernul nu era îndeajuns, îi era tot atât de dușman ca și dreyfusarzii. Poate pentru că obiectul de care se lega în politică era ceva mai adânc, situat în alt plan, și din care dreyfusismul se iveaua ca o modalitate fără însemnătate și care nu merită să rețină pe un patriot grijuliu cu marile probleme externe. Poate mai degrabă pentru că maximele înțelepciunii sale politice aplicându-se numai unor chestiuni de formă, de procedeu, de oportunitate, erau tot atât de neputincioase să soluționeze chestiunile de fond, după cum în filosofie logica pură e neputincioasă să soluționeze chestiunile existenței, sau după cum însăși această înțelepciune îl făcea să găsească că e primejdios să trateze asemenea subiecte și că, din prudență, nu voia să vorbească decât de împrejurări secundare. Dar Bloch se înșela când credea că domnul de Norpois, chiar dacă ar fi avut caracterul mai puțin prudent și spiritul mai puțin exclusiv formal, ar fi putut, dacă ar fi vrut, să-i spună adevărul asupra rolului lui Picquart, lui Henry, lui Paty du Clam, asupra tuturor laturilor procesului. Într-adevăr, Bloch nu se putea îndoii că domnul de Norpois cunoștea adevărul asupra tuturor acestor lucruri. Cum ar fi putut să-l ignoreze, de vreme ce-l cunoștea pe miniștri. Firește, Bloch își spunea că adevărul politic poate fi reconstituit aproximativ de mințile cele mai lucide, dar își închipuia, ca și grosul publicului, că el sălășluiește totdeauna, indiscutabil și material, în dosarul secret al președintelui Repu-bicii și al președintelui de Consiliu, care-l aduc la cunoștința miniștrilor. Dar chiar când adevărul politic necesită documente, rareori se întâmplă ca acestea să aibă mai mare valoare decât un clișeu radioscopie în care o-mul de rând crede că boala pacientului se înscrie în întregime, câtă vreme în fapt, acest clișeu dă numai un simplu element de apreciere care se va adăuga multor altele, asupra cărora se va trudi raționamentul medicului și din care-și va deduce diagnosticul. De aceea, adevărul politic îți scapă când te apropii de oamenii informați și crezi că l-ai putut atinge. Chiar mai târziu, și ca să rămânem la afacerea Dreyfus, când se producea un fapt atât de izbitor ca mărturisirea lui Henry urmată de sinuciderea sa, acest fapt a fost îndată interpretat în chip opus de miniștri dreyfusarzi, și de Cavagniac și Cuignet care descoperiseră ei înșiși falsul și conduseseră interogatoriul; ba mai mult, chiar printre miniștrii dreyfusarzi de aceeași nuanță, care nu numai că judecau după aceleași piese dar și în același spirit, rolul lui Henry a fost tălmăcit în chip cu totul opus, unii văzând în el un complice al lui Esterhazy, alții atribuind, dimpotrivă, acest rol lui Paty du Clam, unindu-se astfel cu teza adversarului lor Cuignet, și fiind în desăvârșită opoziție cu partizanul lor, Reinach. Tot ce putu scoate Bloch de la Norpois este că dacă șeful de Stat major, domnul de Boisdeffre, ar fi pus într-adevăr să se facă o comunicare secretă' domnului Rochefort, aceasta ar fi însemnat ceva îndeosebi de regretabil.

Considerați drept lucru sigur că ministrul de răz boi a trebuit în petto, să-1 dea pe șeful său de Stat major pe mâna zeilor infernali. După părerea mea, o de zaprobare oficială n-ar fi fost de prisos. Dar, în aceas tă privință, ministrul de război se exprimă cum nu se poate mai pe șleau inter pocula. Sunt, de altminteri, unele subiecte despre care e foarte imprudent să crezi o agitație pe care mai târziu nu o mai poți stăpâni.

Dar piesele sunt vădit false, spuse Bloch.

Nbrpois nu răspunse, dar declară că nu aprobă manifestările pricipelui Henri d'Orleans.

— De altminteri, ele nu pot decât tulbura senină tatea pretoriului și încuraja agitațiile, într-un sens sau altul. Firește că trebuie să se pună capăt uneltirilor antimilitariste, dar nu e mai puțin adevărat că ne-am lipsi de un tărăboi încurajat de acele elemente de dreapta care în loc să servească ideea patriotică încearcă să se slujească de ea. Slavă domnului, Franța nu e o republică sud-americană și nu se face simțită nevoia unui general de pronunciamento.

Bloch nu reuși să-1 facă să vorbească despre vinovăția lui Dreyfus, nici să facă vreun pronostic asupra hotărârii care ar fi dată în procesul civil, actualmente în curs. În schimb, lui Norpois parcă-i făcea plăcere să dea amănunte asupra urmărilor judecății.

Dacă va fi condamnare, spuse el, ea va fi desigur casată, căci se întâmplă rareori ca într-un proces în care depozițiile martorilor sunt atât de numeroase, să nu fie vicii de formă pe care avocații să nu le poată invoca.

Ca să sfârșesc cu scandalul principelui Henri d'Orleans, mă îndoiesc că ar fi fost pe gustul tatălui său.

Credeți că Chartres e pentru Dreyfus? Întrebă du cesa surâzând, cu ochii rotunzi, obrajii rumeni, cu nasul în farfuria ei cu prăjiturile și cu aerul scandalizat.

Nicidecum, vreau să spun că toată familia denotă în această privință un sens politic al cărui nec plus ultra s-a putut desluși la principesa Clementine și pe care fiul ei, principele Ferdinand, l-a păstrat ca o moștenire de preț. Principele Bulgariei nu l-ar fi luat în brațe pe maiorul Esterhazy.

Ar fi preferat un soldat de rând, murmură doamna de Guermantes, care cina adesea cu. Bulgarul la princi pele de Joinville și căruia îi răspunsese o dată, când el o întrebuse dacă nu cumva era geloasă: Ba da, monse niore, pe brățile dumneavoastră.

Nu vă duceți astă-seară la balul doamnei de Sa gan? O întrebă Norpois pe doamna de Villeparisis, ca să retez scurt conversația eu Bloch. Acesta nu-i displă cea ambasadorului, care ne spuse mai târziu, nu fără naivitate și fără îndoială din pricina unor urme care stăruiau în limbajul lui Bloch din moda neo-homerică pe care o părăsise totuși: „E destul de amuzant cu fe lul său de a vorbi, oarecum de modă veche, oarecum prea – solemn. Ar apune cât pe-aci: „ Surorile docte „, ca Lamartine sau Jean-Baptiste Rousseau, ceea ce a ajuns lu cru destul de rar la tineretul de astăzi și era rar chiar și la acela care l-a

precedat. Noi înșine eram cam ro mantic”. Dar oricât de aparte i se păru interlocutorul, domnul de Norpois găsea că întrevederea durase prea mult.

Nu, domnule, nu mă mai duc la bal, răspunse ea cu. Un surâs frumos de femeie bătrână. Dumneavoastră vă duceți? E de vârsta dumneavoastră, adăugă ea, înglobând în aceeași privire pe domnul de Châtellerault, pe prietenul său și pe Bloch. Și eu am fost invitată, spuse ea în glumă, afeotând, că se mândrește. Au venit chiar să mă invite. (Au era principesa de Sagan).

N-am invitație, spuse Blsch crezând că doamna de Villeparisis îi va oferi una și că doamna de Sagan ar fi fericită să primească în casa ei pe prietenul unei femei pe care se dusesese să o invite în persoană.

Marchiza nu răspunse nimic, și Bloch nu stăruie căci avea de tratat cu ea o afacere mai serioasă pentru care tocmai îi solicitase o întâlnire pe poimâine. Auzind pe cei doi tineri spunând că-și dăduseră demisia de la clubul din rue Royale unde se intra ca la moară, voia să o roage pe doamna de Villeparisis să intervină să fie primit.

Oare acești Sagan nu sunt de un fals șic, oare cum snobi pe deiături? Spuse el cu un aer sarcastic.

Nicidecum, e tot ce avem mai bun de acest soi, răspunse d'Argencourt, care adoptase toate glumele pa riziene.

Atunci, spuse Bloch, în parte ironic, e ceea ce se numește una din solemnitățile, una din marile ședințe mondene ale sezonului!

Doamna de Villeparisis se adresă voioasă doamnei ' de Guermantes:

Ia să vedem, balul doamnei de Sagan e chiar o mare solemnitate mondenă?

Nu trebuie să mă întreb pe mine, îi răspunse ducesa ironic, n-am ajuns încă să știu ce este o solemnitate mondenă. De altminteri nu sunt tare în lucrurile mondene.

Ah! Credeam tocmai contrariul, spuse Bloch, care își închipuia că doamna de Guermantes vorbise sincer.

Continuă, spre marea deznădejde a lui Norpois, să-i pună multe întrebări în legătură cu afacerea Dreyfus; acesta declară că se „vede cât de colo” că colonelul Paty du Clam face impresia unui cap nu prea limpede, și poate că nu fusese prea fericită alegerea sa pentru a conduce acest lucru delicat, care necesită atât sânge rece și discernământ, o instrucție:

— Știu că partidul socialist cere în gura mare capul lui și eliberarea imediată a prizonierului de pe Insula

Dracului. Dar cred că n-am ajuns încă în halul să tre cem sub furcile caudine ale domnilor Gerault-Richard și consorții. Până acum, afacerea asta este doar o sticlă cu cerneală. Recunosc că de-o parte și de alta sunt de ascuns lucruri destul de urâte. Că unii protectori mai mult sau mai puțin interesați ai clientului dumitale pot avea intenții bune, nu pretind contrariul, dar știți că infernul este pavat cu asemenea intenții, adăugă el cu o privire șireată. E neapărat necesar ca guvernul să dea impresia că nu e în mâna partidelor de stânga și că nu trebuie să se prea dea legat cobză la somațiile nu știu cărei

armate de pretorieni, care, credeți-mă, nu e ar mata. Este de la sine înțeles că, dacă s-ar ivi un fapt nott s-ar recurge la o procedură de revizuire. Urmarea e linipede. A reclama acest lucru, înseamnă a te lupta cu morile de vânt. In ziua aceea, guvernul va ști să vorbească tare și răspicat, de nu, ar da de râpă tocmai ceea ce constituie prerogativa sa esențială. Cuvintele fără șir nu vor fi de ajuns. Va trebui să dea judecători lui Drey-fus. Și nu va fi greu, căci deși în dulcea noastră Franță în care ne place să ne calomniem pe noi înșine, ne-am obișnuit să credem sau să lăsăm să se creadă că e indispensabil să trecem Mâneca l doar ca să facem să se audă vocea adevărului și a dreptății, ceea ce nu este adesea decât un mijloc ocolit ca să ajungem pe malurile Spreei, căci nu sunt judecători numai la Berlin. Dar o-dată pusă în mișcare acțiunea guvernului, veți ști să ascultați de el? Veți ști să-i dați ascultare, să vă strân-geți în jurul său, când vă va chema să vă faceți datoria civică? Veți ști să nu rămâneți surzi la apelul său patriotic răspunzând: „Prezent!”?

Domnul de Norpois puna aceste întrebări lui Bloch, cu o vehemență care, deși îl intimida, îl măgulea deopotrivă; căci ambasadorul avea aerul că se adresează prin el unui întreg partid, că-l întreabă pe Bloch ca și cum ar fi primit confidențele acestui partid și ar putea să-și asume răspunderea hotărârilor luate. „Dacă nu dezarmați, urmă Norpois fără să mai aștepte răspunsul colectiv al lui Bloch, dacă, încă înainte de a se fi uscat cerneala decretului care ar. institui procedura de revizuire, ascultând de nu știu ce cuvânt de ordine viclean, nu veți dezarma, ci vă veți retrage într-o opoziție stearpă care pentru unii este ultima ratio a politicii, dacă vă veți retrage sub cort și veți da foc corăbiilor, ar fi spre marea voastră pagubă. Sunteți prizonierii celor ce ațâță la tulburări? Le-ați dat garanții?” Lui Bloch nu-i venea să răspundă. Domnul de Norpois nici nu-i lăsa răgaz. „Dacă contrariul este adevărat, așa cum vreau să cred, și dacă aveți cât de puțin din ceea ce, din păcate, mi se pare că le lipsește unora din șefii și din prietenii dumneavoastră, oarecare spirit politic, chiar în ziua în care Curtea Criminală va fi investită, dacă nu vă veți lăsa înregimentați de pescuitorii în apă tulbure, veți fi

1 Marea Măneei.

Oâștigat bătălia. Nu răspund că tot statul-major ar putea scăpa cu fața curată, dar e destul de frumos dacă cel puțin o parte și-ar putea salva obrazul fără să dea foc pulberii și să iste scandal. E de la sine înțeles că guvernului îi revine sarcina să rostească răspicat sentința și să încheie lista prea lungă a crimelor nepedepsite, nu, firește, fără să asculte de ațâțările socialiste, de mai știu eu ce ațâțări soldățești, adăugă el privindu-l pe Bloch în ochi și poate cu instinctul pe care-l au toți conservatorii de a-și rezerva un sprijin în tabăra potrivnică.” Acțiunea guvernului trebuie să se exercite fără să se sinchisească de supralicitări, ori de unde ar veni ele. Slavă Domnului, guvernul nu este nici la ordinele colonelului Driant, nici la celălalt pol, la acelea ale lui Cie-menceau. Agitatorii de profesie trebuiesc domoliți și împiedicați să ridice capul. În imensa ei majoritate, Franța dorește să muncească în ordine! În această privință, îmi cunosc datoria. Dar nu trebuie să ne temem să luminăm opinia publică; iar

dacă unele oi, dintre acei ea pe care Rabelais le-a cunoscut atât de bine, s-ar arunca în apă cu capul în jos, s-ar cuveni să le arătăm că această apă e tulbure, că a fost dinadins tulburată de o liftă care nu e a noastră, ca să ascundă niște dedesubturi primejdioase. Și nu trebuie să-și dea aerul că iese din pasivitate cu prețul vieții sale, când își va exercita dreptul său esențial de a o pune în mișcare pe Doamna Justiție. Guvernul va accepta toate sugestiile dumneavoastră. Dacă se va adevăra că a fost o eroare judiciară, va avea asigurată o majoritate zdrobitoare, care-i va îngădui să-și ia avânt.

Dumneavoastră, domnule, spuse Bloch întorcându-se spre domnul d'Argencourt căruia îi fusese prezentat în același timp cu alte persoane, sunteți desigur dreyfusard: în străinătate toată lumea e dreyfusardă.

E o chestiune care-i privește numai pe francezi între ei, nu-i așa? Răspunse d'Argencourt, cu acea în solență deosebită care constă în a atribui interlocutorului o părere pe care știi vădit că n-o împărtășește, pentru că tocmai a emis una contrară.

Bloch se înroși; d'Argencourt surise privind în jurul său și dacă, în timp ce se adresa celorlalți musafiri, acest surâs fu răuvoitor pentru Bloch, bunăvoința îl po-teli ațintindu-se în cele din urmă asupra prietenului meu ca să-i curme pretextul de a se supăra pe cuvintele pe care le auzise și care, nu e mai puțin adevărat, erau crude. Doamna de Guermantes spuse domnului d'Argencourt la ureche ceva ce n-am auzit, dar care trebuia să fie în legătură cu religia lui Bloch, căci în acea clipă licări pe fața ducesei acea expresie căreia teama de a fi remarcat de persoana despre care se vorbește îi dă ceva șovăitor și fals și în care se îmbină veselie curioasă și răuvoitoare pe care-o inspiră un grup de oameni față de care ne simțim cu totul străini. Ca să se despăgubească, Bloch se întoarse spre ducele de

Châtellerauit: „Dumneavoastră, domnule, care sunteți francez, știți desigur că lumea e dreyfusardă în străinătate, deși se pretinde că în Franța nu se știe niciodată ce se petrece în străinătate. De altminteri știu că se poate sta de vorbă cu dumneavoastră, după câte mi-a spus Saint-Loup”. Dar tânărul duce care simțea că t,a-tă lumea era împotriva lui Bloch și fiindcă era laș, așa (c) urm ești adesea în lume, folosindu-se de un spirit prețios și mușcător pe care parcă-l moștenise, prin atavism, de la domnul de Charlus: „Scuzați-mă, domnule, că nu discut cu dumneavoastră Dreyfus, căci este ceva de care nu vorbesc, din principiu, decât între Jafetici.,1. Toată lumea surise, afară de Bloch, nu pentru că n-ar fi avut obiceiul să rostească fraze ironice asupra originii sale evreiești, asupra laturii sale care ținea întrucâtva de Sinai. Dar în locul uneia din acele fraze, care fără îndoială, nu era pregătită, declinul mașinii interioare puse alta în gura lui Bloch. Și am putut auzi numai: „Dar cum de ați putut ști? Cine v-a spus?” ca și cum ar fi fost fiul unui ocnaș. Pe de altă parte, dat fiind numele său care nu trece tocmai drept creștin, și fața lui, mirarea lui dovedea oarecare naivitate.

Cuvintele lui Norpois nu îl satisfăcuseră pe de-a-ntregul; se apropie de arhivist și-l întrebă dacă Paty

I Jafet, al treilea fiu al lui Noe, despre care legenda spune că este strămoșul ramurii indo-germanice.

II du Clam sau Joseph Reinach veneau uneori la ei de Villeparisis. Arhivistul nu răspunse nimica; era na-lij' ționalist și nu înceta să propovăduiască marchizei căl? În curând va izbucni un război social și că ar trebui să {fie mai prudentă în alegerea relațiilor ei. Se întrebă? F dacă Bloch nu era vreun emisar secret al sindicatului*: venit să se informeze și repetă îndată doamnei de Villeparisis întrebările pe care i le pusese Bloch. Ea fu de părere că acesta era cel puțin prost crescut, poate primej-: dios pentru situația lui Norpois. În sfârșit, voia să dea satisfacție arhivistului, singura persoană care-i insipira oarecare teamă și care o îndoctrinase fără succes (îi citea în fiecare dimineață articolul lui Județ din Petit Journal). Vru deci să-l înștiințeze pe Bloch că nu trebuie să mai vină și găsi foarte firesc în repertoriul ei monden scena prin care o doamnă mare dă pe cineva afară, scenă care nu comportă nicidecum degetul ridicat și ochii aprinși, așa cum își închipuiesc unii. Cum Biocn se apropia de ea ca să-și ia rămas bun, înfundată în fotoliu ei larg, ea păru pe jumătate adormită. Privirile ei pierdute avură doar licărirea slabă și fermecătoare a unei perle Despărțirea de Bloch, descerețind abia pe fața marchizei un surâs lănced, nu-i smulseră nici un cuvânt și nu-i întinse mâna. Această scenă îl uimi la culme pe Bloch, dar cum un cerc de musafiri în jurul său era martorul ei, își spuse că nu s-ar putea prelungi fără neajunsuri pentru el, și ca să o silească pe marchiză, îi întinse mâna pe care ea nu i-o luă. Doamna de Villeparisis se supăra. Dar deși ținea, fără îndoială, să dea o satisfacție imediată arhivistului și clanului anti-dreyfusard, voia totuși să-și menajeze viitorul, se mulțumi să-și aplece pleoapele și să închidă ochii pe jumătate.

— Cred că doarme, spuse Bloch arhivistului care, simțindu-se susținut de marchiză, luă un aer indignat. Adio, doamnă, strigă el.

Marchiză mișcă ușor din buze ca o muribundă care ar vrea să deschidă gura, dar a cărei privire nu mai recunoaște nimic. Apoi, copleșită de o viață pe care o regăsise, se întoarse spre marchizul d'Argencourt în timp ce Bloch se depărta convins că era „ramolită”. Plin de curiozitate și în scopul de a lămuri un incident atât de straniu, reveni după câteva zile. Doamna de Villeparisis îl primi foarte bine, pentru că era femeie bună, arhivistul nu era de față, ținea la mica piesă pe care ESloch trebuia s-o reprezinte la ea și, în sfârșit, jucase pe doamna mare, joc la care ținea, care fu admirat de toți și comentat în aceeași seară în diferitele saloane, dar într-o versiune care nu mai avea nici o legătură cu adevărul.

Vorbeați de Cele șapte principese, ducesă, știți (nu sunt mai mândru din această pricină), că autorul acestui. Cum să spun, a acestei scrieri e unul din com patrioții mei, spuse d'Argencourt cu o ironie îmbinată cu mulțumirea de a cunoaște mai bine decât alții pe autorul unei lucrări despre care fusese vorba. Da, e „belgian de felul său, adăugă el.

Adevărat? Nu, nu vă acuzăm că sunteți câtuși de puțin vinovat de Cele șapte principese. Din fericire pen tru dumneavoastră și pentru compatrioții dumneavoaș tră nu semănați cu autorul acestei ineptii. Cunosc bel giene foarte amabili, dumneavoaș tră, regele dumneavoaș tră care e cam sfios, dar plin de duh, verii mei de Ligne și mulți alții, dar din fericire nu vorbiți același limbaj ca autorul Celor șapte principese. De altminteri, dacă vreți să vă spun, vorbim prea mult de această piesă, mai ales că nu e nimic de capul ei. Unii oameni încearcă să aibă aerul că sunt obscuri și reușesc doar să fie ridi coli ca să-și ascundă lipsa de idei. Dacă ar fi ceva de capul ei, v-aș mărturisi că nu mă tem de unele îndrăz neli, adăugă ea cu un ton serios, din moment ce ar con ține vreo idee. Nu știu dacă ați văzut piesa lui B (c)- relli; a scandalizat pe mulți; chiar dacă ar urma să fiu bătută cu pietre, adăugă ea fără să-și dea seama că nu prea risca mult, mărturisesc că am găsit-o nespus de originală. Dar Cele șapte principese! Chiar dacă una din ele are slăbiciuni față de nepotul meu, nu pot mer ge atât de departe cu sentimentele de familie.

Ducesa se opri brusc, căci tocmai intra o doamnă, vi-contesa de Marsantes, mama lui Robert. Doamna de Mar-santes era privită în foburgul Saint-Germain ca o ființă superioară, de o bunătate, de o capacitate de resemnare, îngerești. Mi se spusese acest lucru și n-aveam vreun motiv deosebit să fiu surprins de el, deoarece nu; știam în acel moment că era sora ducelui de Guer-' mantes. Mai târziu m-am mirat totdeauna ori de câte ori l-am aflat, în societatea aceasta, că niște femei melanco-1 lice, curate, sacrificate,enerate ca niște sfinte ideale*1 de vitraliu, înfloriseră pe aceeași ramură genealogică cu frații lor brutali, desfrânați și răi. Când frații și surorile seamănă atât de mult la chip ca ducele de Guermantes și doamna de Marsantes mi se părea că ei trebuie să aibă comun o singură inteligență, aceeași inimă, ca cineva care poate avea momente bune sau rele, dar de la care totuși nu te poți aștepta să aibă vederi largi, dacă e mărginit la minte, și o abnegație sublimă, dacă e nesimțitor. Doamna de Marsantes urma cursurile lui Brunetiere. Ea entuziasma foburgul Saint-Germain și, prin viața ei de sfântă, îl povățuia spre bine. Dar legătura morfologică dintre nasul frumos și privirea pătrunzătoare te îndemnau să o clasezi pe doamna de Marsantes în aceeași familie intelectuală și morală din care făcea parte și fratele ei ducele. Nu puteam crede că numai faptul de a fi femeie și poate de a fi fost nenorocită, de a fi bine-văzută de toată lumea. Putea să te deosebească atât de mult de ai tăi, ca în acele., chansons de gestes” * în care toate virtuțile și grațiile sunt întrunite în sora unor frați sălbatici. Mi se părea că firea, mai puțin liberă decât bătrânii poeți, trebuia să se slujească exclusiv de elementele comune ale familiei și nu puteam să-i atribui atâta putere de înnoire încât să facă cu materiale a-semănătoare celor ce intrau în alcătuirea unui prost sau a unui mitocan, un om foarte deștept, fără urmă de prostie, o sfântă fără urmă de brutalitate. Doamna de Marsantes avea o rochie de surah albă cu frunze mari, din care se desprindeau niște flori negre de stofă. Căci vărul ei, domnul de Montmorency murise acum trei săptămâni, ceea ce n-o împiedica să facă vizite, să se ducă la vreo cină intimă,

dar în doliu. Era o cucoană mare. Prin atavism, sufletul ei era pătruns de frivolitatea vieții de curte, cu tot ce avea aceasta superficial

1 Poeme eroice din Evul Mediu și riguros. Doamna de Marsantes n-avusese tăria să-și regrete mult timp părinții, dar pentru nimic în lume n-ar fi purtat rochii colorate a doua lună după moartea unui văr. Fu mai mult decât amabilă cu mine, pentru că eram prietenul lui Robert și pentru că nu făceam parte din lumea lui Robert. Această bunătate era însoțită de o sfială prefăcută, de un soi de contractare intermitentă a vocii, a privirii, a minții pe care o tragi spre tine ca o fustă indiscretă, ca să nu ocupe prea mult loc, ca să stea foarte dreaptă, chiar când cade bine, așa cum vrea buna creștere. Buna creștere pe care nu trebuie să o luăm de altminteri în înțelesul riguros al cuvântului, căci multe doamne se lasă foarte repede pradă moravurilor desfrânate fără să piardă vreodată corectitudinea aproape copilărească a felului lor de a fi. Doamna de Marsantes era cam plicticoasă în conversație, pentru că ori de câte ori era vorba de vreun om de rând, de pildă de Bergotte, de Elstir, spunea desprinzând cuvântul, punându-l în valoare și psalmodiindu-l pe două tonuri diferite într-o modulație particulară Guer-manților: „Am avut onoarea, marea onoare de a-l în-tâlni pe domnul Bergotte, de a face cunoștință cu domnul Elstir”, fie ca să i se admire umilitatea, fie din pricina aceleiași înclinări pe care o avea și domnul de Guermantes de a se reîntoarce la formele învechite, ca să protesteze împotriva obiceiurilor proastei educații de astăzi, când nu se arată destul cât ești de „onorat”. Oricare ar fi fost motivul adevărat din cele două, îți dădeai oricum seama că în clipa în care doamna de Marsantes spunea: „Am avut onoarea, marea onoare”, credea că împlinește un rol, și dovedea că știa să întâmpine numele oamenilor cu vază ca și cum ea însăși i-ar fi primit în castelul ei, dacă ei s-ar fi aflat în vecinătate. Pe de altă parte, cum familia ei era numeroasă și ținea mult la ea, exprimându-se încet și plăcându-i explicațiile, cum ținea să deslușească altora înrudirile, i se în-tâmpla (fără să vrea să uimească și deși nu-i plăcea cu adevărat să vorbească decât de țărani emoționați și de pădurari sublimi) să citeze oricând toate familiile mediatizate din Europa, ceea ce persoanele mai puțin strălucite nu-i iertau, și dacă erau cât de puțin intelectuale își băteau joc de acest obicei ca de un lucru stupid.

La țară, doamna de Marsantes era adorată pentru binele pe care-l făcea, dar mai ales pentru că puritatea unui sânge în care de mai multe generații nu se întâlnea decât ceea ce istoria Franței avea mai de seamă.

— Îndepărtase din felul ei de a fi tot ceea ce oamenii din popor numesc „maniere” și-i dăduse o simplitate desă-vârșită. Nu se temea să îmbrățișeze o femeie sărmană și nenorocită și-i spunea să se ducă să ia un car de lemne din pădurea castelului. Se spunea că este o creștină desăvârșită. Ținea ca Robert să se însoare cu o fată colosal de bogată. A fi o doamnă mare însemna să joci pe marea doamnă, adică, pe de o parte, să simulezi simplitatea. E un joc care costă foarte scump, cu atât mai mult cu cât simplitatea e încântătoare numai cu condiția ca ceilalți să știe că ai putea să nu fii simplu, că ești adică foarte bogat. Mi s-a spus mai târziu, când povesteam că o văzusem: „Trebuie să vă fi

dat seama că a fost încântătoare”. Dar frumusețea adevărată e atât de deosebită, atât de nouă, încât nu trece drept frumusețe, în ziua aceea, mi-am spus doar că are un nas foarte mic, ochii foarte albaștri, gâtul lung și aerul trist.

— Ascultă, spuse doamna de Villeparisis ducesei de Guermantes, cred că voi primi îndată vizita unei femei pe care nu vrei s-o cunoști, prefer să te previn ca să nu-ți fie neplăcut. De altfel, poți fi liniștită, nu va mai veni încă o dată la mine, dar trebuie să vină totuși o singură dată. E vorba de soția lui Swann.

Doamna Swann, văzând proporțiile pe care le lua afacerea Dreyfus și temându-se ca originile soțului ei să nu se întoarcă împotriva-i, îl rugase să nu mai aducă niciodată vorba de nevinovăția condamnatului. În absența lui Swann, ea mergea și mai departe și profesa naționalismul cel mai înfocat; în această privință, nu făcea decât să o urmeze pe doamna Verdurin, în care se trezise un antisemitism burghez latent, care atinsese o adevărată exasperare. Doamna Swann dobândise, prin această atitudine, avantajul de a intra în unele din ligile femeilor de lume antisemite care începeau să se formeze și intrase în legătură cu mai multe persoane din aristocrație. Poate să pară ciudat că, departe de a le imita, ducesa de Guermantes atât de bună prietenă cu Swann, rezistase dimpotrivă totdeauna dorinței pe care acesta nu i-o ascunsese de a-i prezenta soția. Dar se va vedea mai târziu că se împotrivese din pricina caracterului ei specific, căci era de părere că „nu era nevoie” să facă cutare sau cutare lucru și impunea, cu despotism, ceea ce hotărâse foarte arbitrar „liberul ei arbitru” monden.

Vă mulțumesc că m-ați prevenit, răspunse du cesa. Mi-ar fi într-adevăr foarte neplăcut. Cum o cu nosc din vedere, mă voi ridica la timp.

Te încredințez, Oriane, că e foarte plăcută, e o femeie minunată, spuse doamna de Marsantes.

Nu mă îndoiesc, dar nu simt nevoia să mă con ving personal.

Ești cumva invitată la lady Israel? O întrebă doamna de Villeparisis pe ducesă, ca să schimbe con versația.

Slavă Domnului, n-o cunosc, răspunse doamna de

Guermantes. Trebuie s-o întrebi pe Marie-Aynard, care o cunoaște și m-am întrebat totdeauna de ce.

Am cunoscut-o, într-adevăr, răspunse doamna de

Marsantes, îmi mărturisesc greșelile. Dar m-am hotărât să n-o mai cunosc. Se pare că e una din cele mai rele și nici nu se ascunde. Dealtfel, am fost cu toții prea în crezători, prea primitori. Nu voi mai frecventa pe ni meni din această nație. Câtă vreme închidem ușa unor veri bătrâni din provincie, o deschidem evreilor. Abia acum ne dăm seama care le-a fost mulțumirea. Vai!

N-am nimic de spus, am un fiu adorabil și care, ca tânăr nebunatic ce este, debitează toate prostiile cu puțință, adăugă ea, auzind că d'Argencourt făcuse aluzie la Robert. Dar fiindcă veni vorba de Robert, nu l-ați văzut?

O întrebă ea pe doamna de Villeparisis; azi fiind sâmbătă, cred că ar fi putut petrece douăzeci și patru de ore la Paris și, în acest caz, ar fi venit, cu siguranță, să mă vadă.

În realitate, doamna de Marsantes credea că fiul ei nu va avea permisie; dar cum știa că dacă ar avea vreuna, n-ar fi venit în nici un caz la doamna de Villeparisis, nădăjduia, având aerul să creadă că l-ar fi găsit aici, că susceptibila lui mătușă îi va ierta toate vizitele pe care nu i le făcuse.

Robert aici! N-am primit măcar un rând din parte-i; cred că nu i-am mai văzut de la Balbec. I

Este atât de ocupat, are atâtea treburi, spuse doamna de Marsantes.

Un surâs imperceptibil undui genele doamnei de Guermantes, care privi cercul pe care-l desena pe covor cu vârful umbrelei sale. Ori de câte ori ducele își neglijase prea pe față soția, doamna de Marsantes luase, cu pasiune, partea cumnatei sale împotriva propriului ei frate. Doamna de Guermantes păstra acestei protecții o amintire recunoscătoare și pizmașă și nu era decât în parte supărată de ștrengăriile lui Robert. În această clipă, ușa deschizându-se din nou, Robert intră.

— Iată, când vorbești de Saint-Loup, spuse doamna de Guermantes.

Doamna de Marsantes care stătea cu spatele la ușă nu-și văzuse fiul intrând. Când îl zări, bucuria zvâcni în această mamă ca o aripă, trupul doamnei de Marsantes se ridică pe jumătate, fața îi palpită și aținti asupra lui Robert ochii-i uimiți:

Cum, ai venit? Ce fericire? Ce surpriză!

Ah, când vorbești de Saint-Loup, înțeleg spuse di plomatul belgian râzând în hohote.

Admirabil, răspunse sec doamna de Guermantes care nu putea suferi calambururile și nu-l riscase pe acesta decât având aerul că-și bate joc de ea însăși:

Bună ziua, Robert, spuse ea, iată cum o uiți pe mătușa ta.

Discutară o clipă împreună, și fără îndoială despre mine, căci în timp ce Saint-Loup se apropia de mama lui, doamna de Guermantes se întoarse spre mine.

— Bună ziua, ce mai faceți, îmi spuse ea.

Lăsa să cadă asupra-mi lumina privirii ei albastre.

— Șovăi o clipă, desfăcu și întinse lujerul brațului ei, își înclină trupul care se îndreptă repede ca un arbust pe care l-ai aplecat și care, lăsat liber, își reia poziția firească. Făcu acestea sub focul privirilor lui Saint-Loup care o observa și făcea de la distanță sforțări deznădăjduite să obțină ceva mai mult de la mătușa lui. Temându-se ea nu cumva conversația să lăncezească, veni să o alimenteze și răspunse pentru mine în locul meu:

Nu se simte prea bine, e cam obosit; de altmin teri poate s-ar simți mai bine dacă te-ar vedea mai des, căci, nu-ți ascund, îi place mult să te vadă.

Ah! Dar e foarte amabil, spuse doamna de Guermantes pe un ton voit banal, ca și cum i-aș fi adus mantoul. Sunt foarte măgulită.

Iată, mă duc puțin lângă mama, îți cedez scaunul meu, îmi spuse Saint-Loup, silindu-mă să mă așed lângă mătușa lui.

Am tăcut amândoi.

Vă zăresc uneori dimineața, îmi spuse ea, ca și cum mi-ar fi dat o veste nouă și ca și cum n-aș fi vă zut-o și eu. Plimbarea e foarte bună pentru sănătate.

Oriane, spuse doamna de Marsantes în șoaptă* spunea că te duci să o vezi pe doamna de Saint-Ferreol, ai fi atât de drăguță să-i spui să nu mă mai aștepte la cină, voi sta acasă de vreme ce a venit Robert. Dacă aș îndrăzni, te-aș ruga să spui, în trecere, să se cumpere îndată țigările care-i plac lui Robert, li se spune „Co rona” și nu mai avem în casă.

Robert se apropiase, auzise numai numele doamnei de Saint-Ferreol.

Cine e această doamnă de Saint-Ferreol? Întrebă el pe un ton mirat și hotărât, căci se prefăcea că igno rează tot ce era în legătură cu lumea.

Doar știi prea bine, dragul meu, spuse mama lui,.

E sora lui Vermandois; ea ți-a dat acel biliard frumos, care-ți place atât de mult.

— Cum, e sora lui Vermandois, habar n-aveam. Ah f familia mea e uimitoare, spuse el întorcându-se pe jumătate spre mine și adoptând, fără să-și dea seama, intonațiile lui Bloch așa cum îi împrumuta și ideile, cunoaște oameni nemaipomeniți, oameni care se numesc mai mult sau mai puțin de Saint-Ferreol (și desprinzând ultima consoană a fiecărui cuvânt), se duc la bal, se plimbă cu trăsura, duc o viață ca în povești. E uimitor.

Doamna de Guermantes făcu, din gât, un zgomot scurt și tare, parcă ar fi fost un surâs silit, pe care-î înghiți și care era menit să arate că, în măsura în care rudenia o silea, participa la spiritul nepotului ei. Un lacheu îl vesti pe Norpois că principele de Faffenheim-Munsterburg-Weinigen sosise.

— Duceți-vă, domnule, spuse doamna de Villeparisis fostului ambasador, care porni în întâmpinarea primu lui ministru german.

Dar marchiza îl ohemă înapoi:

Așteptați, domnule, să-i arăt oare miniatura îm părătesei Charlotte?

Ah! Cred că va fi încântat, spuse ambasadorul cu un ton convins ca și cum l-ar fi invidiat pe acest ministru riorecos de favoarea care-l aștepta.

Ah! Știu că e foarte conformist, spuse doamna de

Marsantes, ceea ce e lucru atât de rar la străini. Dar sunt informată. E antisemitismul în persoană.

Datorită felului direct cu care primele sale silabe erau – cum se spune în muzică – atacate, și repetării gângave care le scanda, numele principelui păstra avân-tul, naivitatea manierată, greoaiile „gingășii” germanice proiectate ca niște ramuri verzui pe un „Heim” de ema-liu albastru închis care desfășura misticismul unui vitraliu renan, în dosul poleielii palide și fin cizelate a veacului al XVIII-lea german. Printre diferitele nume din care era alcătuit, acest nume îl conținea pe acel al unui orășel balnear german, unde fusesem de mic copil cu bunica, la poalele unui munte onorat de plimbările lui Goethe și din

ale cărui vii beam, la Kurhof, vinurile ilustre cu nume grave și răsunătoare ca epitetele pe care Homer le da eroilor săi. De aceea, îndată ce am auzit rostindu-se numele principelui, înainte de a-mi fi adus aminte de stația termală, mi s-a părut că el scade, că se impregnează cu umanitate, că găsește în memoria mea un locșor destul de mare, de care aderă familiar, banal, pitoresc, savuros, ușor cu un iz de lucru îngăduit, prescris. Ba mai mult, domnul de Guer-mantes explicând cine era principele, cită mai multe titluri ale lui, și am recunoscut numele unui sat străbătut de un pârâu, unde în fiecare seară, după ce terminasem cura, mă duceam cu barca, înfruntând țânțarii, și acela al unei păduri destul de depărtate, astfel încât medicul nu-mi îngăduise să mă duc să mă plimb acolo. Într-adevăr, era de înțeles că suzeranitatea seniorului se întindea asupra locurilor învecinate și asocia așis-deri în înșirarea titlurilor sale, numele pe care le puteai citi, unele lângă altele, pe o hartă. Sub viziera de principe al Sfântului-Imperiu și de scutier al Franconiei mi s-a arătat fața unui pământ iubit pe care se opriseră adesea, pentru mine, razele soarelui la ora șase, pe care l-am văzut, cel puțin înainte ca principele, Ringraf și Elector Palatin să fi intrat. Căci am aflat în câteva clipe că veniturile pe care le scotea din pădure și din pârâul populat cu gnomi și cu ondine, din muntele fermecat unde se ridica un vechi burg care păstrează amintirea lui Luther și a lui Ludovic Germanicul, le folosea ca să aibă cinci automobile „Charron”, o casă la Paris și una la Londra, o lojă în fiecare luni la Operă și una „marțea” la Comedia Franceză. Nu mi se părea, și nici el parcă nu credea, că s-ar deosebi de oamenii cu aceeași avere și de aceeași vârstă, dar de o origine mai puțin poetică. Avea aceeași cultură, același ideal ca ei, se bucura de rangul său, dar numai datorită avantajelor pe care acestea i le dădeau și avea doar o singură ambiție în viață, aceea de a fi ales membru corespondent al Academiei de științe morale și politice, motiv pentru care venise la doamna de Villeparisis. El, a cărui soție era în fruntea coteriei celei mai închise din Berlin, nu solicitase să fie prezentat marchizei pentru că ar fi încercat, mai întâi, această dorință. Ros de mulți ani de ambiția de a intra la Institut, nu reușise, din nenorocire, să vadă ridicându-se peste cinci numărul academicienilor dispuși să-l voteze. Știa că singur domnul de Norpois dispunea de vreo zece voturi cărora, grație unor tranzacții dibace, era în stare să le mai adauge și altele. De aceea, principele, care-l cunoscuse în Rusia pe când erau amândoi ambasadori la Petersburg, se dusese să-l vadă și făcuse tot ce putuse ca să-l câștige de parte-i. Dar în zadar se întrecuse în amabilități, procurase marchizului decorații rusești, îl citase în articole de politică externă, avea în față-i un ingrat, un om pentru care toate aceste atenții aveau aerul că nu valorează nimic, care nu făcuse să-i progreseze candidatura cu un pas, nici măcar nu-i făgăduise votul. Fără îndoială, Norpois îl primea cu o extremă politețe, dar nu voia chiar ca acesta să se deranjeze și „să se ostenească până la ușa lui”, ci se ducea el însuși la hotelul principelui, dar când cavalerul teutonic spunea într-o deară: „Aș vrea să fiu colegul dumneavoastră”, răspundea pe un ton convins: „Ah! Aș fi foarte fericit! (i Fără îndoială că un naiv, un doctor Cottard și-ar fi spus: „Stai puțin, e aici, la mine,

el a ținut să vină pentru că mă consideră un personaj mai important decât el, îmi spune că ar fi fericit să fiu membru al Academiei, cuvintele au oricum un înțeles, ce dracu, fără îndoială nu-mi propune să-mi dau votul, pentru că nici nu se gândește. Vorbește,, prea mult de marea mea trecere, crede că vrăbiile îmi cad fripte de-a gata, că am atâtea voturi câte vreau și de aceea nu mi-l oferă pe al său, dar n-am decât să-l încolțesc, acolo, între noi și să-i spun: „Ei î atunci votați pentru mine,, și va trebui să-mi dea votul”.

Dar principele de Faffenheim nu era naiv, era ceea ce doctorul Cottard ar fi numit „un fin diplomat” și știa că Norpois nu este mai puțin fin, nici omul care nu și-ar fi dat singur seama că ar fi pe placul unui candidat să-i dai votul. În ambasadere sale și ca ministru al Afacerilor Străine, principele dusesese pentru țara sa, iar nu ca acum, în propriul său interes, conversații din acelea în care știi mai dinainte până unde vrei să ajungi și ceea ce nu te va obliga nimeni să spui. Știa că în limbajul diplomatic a sta de vorbă înseamnă a oferi. De aceea, mijlocise ca Norpois să capete cordonul Sfântului Andrei. Dar dacă ar fi trebuit să dea socoteală guvernului său de întrevvedere pe care o avusese după aceea cu Norpois, ar fi putut spune într-o telegramă: „Am înțeles că am apucat o cale greșită”. Căci îndată ce începuse să aducă din nou vorba de Institut, Norpois îi răs-ponse:

— Mi-ar face mare plăcere pentru colegii mei. Cred că trebuie să se simtă într-adevăr onorați că v-ați gândit la ei. E o candidatură cu totul interesantă, cam în afara obiceiurilor noastre. Știți, Academia e cam învechită, se sperie de tot ce sună a lucru nou. În ce mă privește, o dezaprob. De câte ori nu mi s-a întâmplat să dau colegilor mei să înțeleagă î Să mă ierte Dumnezeu, dar nici nu mai știu dacă cuvântul „îmbâcsiți” n-a țâșnit cândva de pe' buzele mele, adăugase el cu un surâs scandalizat, în șoaptă, aproape a parte, ca într-un efect de teatru, ațintind asupra principelui o privire rapidă și piezișă, cu ochiul său albastru, ca un actor bătrân care vrea să-și aprecieze efectul. Vă dați seama, principe, că n-aș vrea să las o personalitate atât de eminentă ca a dumneavoastră să se îmbarce într-o partidă pierdută dinainte. Atât timp cât ideile colegilor mei vor fi atât de înapoiate, cred că este cuminte să vă abțineți. Credeți-mă de altfel, că dacă aș zări vreodată schițându-se un spirit mai nou, mai vioi în acest colegiu care tinde să ajungă o necropolă, dacă aș sconta pentru dumneavoastră niște sorti de izbândă, aș fi primul să vă anunț.

„Cordonul Sfântului Andrei e o eroare, își spuse principele; negocierile n-au făcut nici un pas, n-am nimerit cheia cea bună”.

Era un gen de raționament de care Norpois, format la aceeași școală ca și principele, ar fi fost capabil. Putem lua în răs pedanteria neghioabă cu care diplomații ca Norpois se extaziază în fața unui cuvânt oficial, aproape insignifiant. Dar copilăria lor își are contrapartida; diplomații știu că în balanța care asigură acest echilibru european sau altul căruia i se spune pacea, sentimentele bune, discursurile frumoase, rugămintile cân-tăresc foarte puțin; că marea greutate, cea adevărată, hotărâtoare, constă în altceva, în putința pe care o are adversarul, dacă e destul de tare, sau n-o are, de a-și satisface

dorința printr-un echivalent. Norpois, principele von Faffenheim luptaseră adesea cu această categorie de adevăruri pe care o persoană cu desăvârșire dezinteresată, ca de pildă bunica, n-ar fi înțeles-o. Însărcinat cu afaceri în țări. Cu care eram cât pe aci să avem război, Norpois, îngrijorat de întorsătura pe care avea s-o ia evenimentele, știa prea bine că ele nu-i vor fi notificate prin cuvântul „Pace”, sau prin cuvântul „Război”, ci printr-altul, banal în aparență, îngrozitor sau binecuvântat și pe care cu ajutorul cifrului său, diplomatul va ști să-l citească numaidecât și la care, pentru a salva demnitatea Franței, va răspunde printr-un cuvânt tot atât de banal, dar dedesubtul căruia ministrul

— Guermantes națiunii vrăjmașe ar vedea îndată: Război. Și chiar, potrivit unui vechi obicei, asemenea aceuia care dădea primei apropieri a două ființe făgăduite una alteia forma unei întâlniri întâmplătoare la o reprezentație la Teatrul Gymnase, dialogul în care soarta ar dicta cuvântul „Război” sau cuvântul „Pace” n-avea îndeobște loc în cabinetul ministrului, ci pe banca unui „Kurgarten” unde ministrul și Norpois se duceau să bea, la izvor, pahare cu apă curativă. Printr-o înțelegere tacită, se întâlneau la ora curei, făceau, la început, împreună câțiva pași din-tr-o plimbare pe care, sub înfățișarea ei benignă, cei doi interlocutori o știau tot atât de tragică ca un ordin de mobilizare. Dar într-o afacere particulară ca prezentarea la Institut, principele folosise același sistem de inducții pe care-l adoptase în cariera lui, aceeași metodă de lectură printre simbolurile suprapuse.

Firește, nu se poate pretinde că bunica și rarii ei semeni ar fi fost singurii care ar fi ignorat aceste socoteli. În parte, mijlociul umanității exercitând profesiuni dinainte indicate, egalează prin lipsa sa de intuiție, ignoranța pe care bunica o datora marei ei dezinteresări. Trebuie să coborâm adesea până la ființele întreținute, bărbați sau femei, ca să putem cerceta mobilul acțiunii sau til cuvintelor în aparență cele mai nevinovate, în interesul, în nevoia de a trăi. Care bărbat nu știe că atunci când o femeie pe care o va plăti îi spune: „Să nu vorbim de bani”, acest răspuns trebuie privit, așa cum se spune în muzică, la fel ca „o măsură fără rost”, și dacă ea îi spune mai târziu: „M-ai supărat prea mult, mi-ai ascuns adesea adevărul, am ajuns la capătul răbdării”, trebuie să interpreteze: „alt protector îi oferă mai mult”. Dar aici nu este vorba decât de limbajul unei cocote întrucâtva destul de apropiată de femeile de lume. Apași furnizează pilde mai izbitoare. Dar Norpois și principele german, dacă nu cunoșteau pe apași, erau obișnuiți să trăiască pe același plan ca și națiunile care, oricât de mari ar fi, sunt și ele făpturi egoiste și viclene pe care nu le îmblânzești decât cu forța, ținând seama de interesul lor, care-i poate împinge până la asasinat, și acesta adesea un asasinat simbolic, simpla șovăire sau refuzul de a se bate putând însemna pentru o națiune: „a pieri”. Dar cum în Cărțile Galbene sau în altele nu se vorbește de asemenea lucruri, poporul e bucuros pacifist; dacă e războinic, e numai instinctiv, din ură, din pizmă, nu din motivele care au determinat hotărîrea șefilor de stat, informații de oameni ca Norpois.

Iarna următoare, principele fu foarte bolnav, se vindecă, dar inima lui rămase iremediabil atinsă.

„Drace! Își spuse el, nu trebuie să pierd timpul în legătură cu Institutul, căci dacă întârzie prea mult, risc să mor înainte de a fi ales. Ar fi, într-adevăr, neplăcut”.

Scrise un studiu pentru Revue des deux mondes des pre politica ultimilor douăzeci de ani și se exprimă, în mai multe rânduri, în termenii cei mai măgulitori pentru

Norpois. Acesta se duse să-l vadă și-i mulțumi, adăugând că nu știa cum să-și exprime recunoștința. Principele își spuse în sinea lui, ca omul care încearcă altă cheie pentru un lacăt: „Nu e încă cea bună”, și simțindu-se obosit reconducându-l pe Norpois, își spuse: „Drace, oamenii ăștia o să mă lase să crap înainte de a mă primi.

Să ne grăbim”. În aceea seară, îl întâlni pe Norpois la Operă:

— Scumpul meu ambasador, îi spuse el, îmi spuneți azi dimineață că nu știți cum să-mi manifestați recunoștința dumneavoastră; exagerați întrucâtva, căci nu-mi datorați niciuna, dar voi fi atât de nedelicat încât să vă cred pe cuvânt.

Norpois nu prețuia mai puțin tactul principelui, de-cât principele pe al său. Înțelese îndată că principele de Faffenheim nu avea de gând să-i formuleze vreo cerere, ci o ofertă și se pregăti să asculte cu o afabilitate su-răzătoare.

— Iată, o să mă găsiți prea indiscret. Sunt foarte legat de două persoane și în chip cu totul deosebit, după cum veți înțelege îndată, care s-au stabilit de curând la Paris, unde au de gând să-și petreacă viața de acum înainte, soția mea și marea-ducesă Jean. Ele vor da câteva cine, mai cu seamă în cinstea regelui și a reginei Angliei, și doresc să poată oferi musafirilor lor o persoană pentru care, fără să o cunoască, nutresc amândouă o mare admirație. Mărturisesc că nu știam cum să le împlinesc dorința, când im aflat, adineauri, printr-o întâmplare, că ați cunoaște acea persoană; știu că trăiește foarte retrasă, nu vrea să vadă decât puțină lume, happy jew x; dar dacă mi-ați da sprijinul dumneavoastră, cu bunăvoința pe. Care mi-o arătați, sunt sigur că ea ar îngădui să mă prezentați ei, ca să-i transmit dorința marei-ducese și a principesei. Poate s-ar învoi să cineze cu regina Angliei și, cine știe, dacă nu o plictisim prea mult invitând-o, să petreacă vacanța Paștilor cu noi la Beaulieu, la marea-ducesă Jean. Această persoană este marchiza de Villeparisis. Mărturisesc că nădejdea de a deveni unii din obișnuinții unui asemenea birou de spirit m-ar consola, m-ar face să renunț fără supărare de-a mai candida la Institut. Casa ei este locul de în-tilnire a unei lumi inteligente și scapără de conversații fine.

Principele își dădu seama, cu un sentiment de plăcere greu de exprimat, că broasca nu mai rezista, că în sfârșit, cheia aceasta se potrivea.

— Asemenea opțiune e. inutilă, scumpul meu principe, răspunse domnul de Norpois, nimic nu se potrivește mai bine cu Institutul decât salonul de care vorbiți și care e o adevărată pepinieră de academicieni. „Voi transmite

rugămintea dumneavoastră marchizei de Villeparisis, care cu siguranță va fi măgulită. În ce privește cinele dumneavoastră, ea iese foarte puțin, și poate ar fi mai greu. Dar vă voi prezenta și vă veți pleda singur cauza. Mai cu seamă „hu trebuie să renunțați la Academie; prânzesc tocmai peste cincisprezece zile, ca să mă duc apoi cu el la o ședință importantă, la Leroy-Beaulieu, fără care nu se poate face nici o alegere; i-am rostit odată numele dumneavoastră, pe care-l cunoaște, firește, de minune. Făcuse oarecare obiecțiuni. Dar tocmai se întâmplă să aibă nevoie de grupul meu pentru o viitoare alegere, și am de gând să stăruiesc din nou; îi voi spune pe șleau legăturile foarte cordiale care ne unesc, nu-i voi ascunde că, dacă vă prezentați, voi ruga pe toți prietenii mei să vă voteze (principele oftă adânc, ușurat), și știe că am prieteni. Cred că dacă voi reuși să-mi asigur sprijinul său, sorții dumneavoastră de iz-

1 Aleși (engl.).

Bândă vor deveni foarte serioși. Veniți în seara aceea la ora șase la doamna de Villeparisis, vă voi introduce și vă voi putea relata întrevederea mea de dimineață.

Astfel, principele de Faffenheim ajunsese să se ducă în vizită la doamna de Villeparisis. Am fost profund deziluzionat când începu să vorbească. Nu mă gândisem că dacă o epocă are trăsături specifice și generale mai puternice decât o naționalitate, astfel încât într-un dicționar ilustrat care publică până și portretul autentic al ÎVlinervei, Leibniz cu peruca sa și gulerul plisat și scrobiv se deosebește puțin de Marivaux sau de Samuel Bernard, o naționalitate are trăsături particulare mai puternice decât o castă. Dar ele nu mi se dezvăluiră prin-tr-un discurs în care credeam dinainte că voi auzi atingerea ușoară. A ielelor și dansul Kobolzilbr, ci printr-o transpunere, care nu adeverea mai puțin această origine poetică: faptul că aplecându-se mic, scund, roșu și burtoș în fața doamnei de Villeparisis, Rhingraful îi spuse: „Pună ziua, toamnă marchiză”, cu același accent ca un portar alsacian.

Nu vreți să vă dau o ceașcă cu ceai sau poate o tartă, e foarte bună, îmi spuse doamna de Guermantes, dornică de-a fi cât mai amabilă cu putință. Fac onorurile acestei case ca și cum ar fi a mea, adăugă ea cu un ton ironic care conferea ceva gutural vocii sale, ca și cu, m ar fi înăbușit un râs răgușit.

Domnule, spuse doamna de Villeparisis lui Norpois, gândiți-vă că aveți să-i spuneți principelui ceva în legătură cu Academia.

Doamna de Guermantes plecă ochii și își roti încheietura mâinii cu un sfert de cerc, ca să se uite la ceas.

— Ah! Dumnezeule; e timpul să-mi iau rămas bun de la mătușa mea, trebuie să trec și pe la doamna de Saint-Ferreol și cinez la doamna Leroi.

So ridică fără să-și ia rămas bun de la mine. O zărise pe doamna Swann care păru destul de stingherită că mă întâlnise aici. Își aducea, fără îndoială, aminte cS-mi spusese, înaintea tuturor, că e convinsă de nevinovăția lui Dreyfus.

— Nu vreau ca mama să mă prezinte doamnei Swann, îmi spuse Saint-Loup. E o fostă cocotă. Bărbatul ei e evreu și ea face pe naționalista. Iată-1 pe unchiul Pa-lamede.

Prezența doamnei Swann avea pentru mine un interes deosebit, datorit unui fapt care se produsese cu câteva zile mai în urmă, și pe care e necesar să-l povestesc din cauza urmărilor pe care avea să le aibă mai târziu și pe care le vom urmări în amănuntul lor, când va veni momentul. Deci, cu câteva zile înaintea acestei vizite, am primit una la care nu mă așteptam de loc, aceea a lui Charles Morel, fiul, necunoscut mie, al fostului lacheu al unchiului meu. Acest unchi, în casa căruia o cunoscusem pe doamna în roz, murise anul trecut. Lacheul său manifestase în mai multe rânduri intenția să vină să mă vadă; nu cunoșteam scopul vizitei sale, dar l-aș fi primit cu plăcere, căci aflasem de la Francoise că păstrase un adevărat cult memoriei unchiului meu și lua, cu orice ocazie, drumul cimitirului. Dar trebuind să se ducă să se îngrijească acasă, la țară, unde socotea că va sta mult, îmi trimitea în delegație pe fiul său. Am fost surprins când am văzut intrând un băiat frumos de optsprezece ani, îmbrăcat mai degrabă bine decât cu gust, care avea totuși aerul oricui, afară de cel de lacheu. Ținu de altminteri să rupă încă de la început orice legătură cu servitorimea din care se trăgea, spunându-mi cu un surâs mulțumit că este premiant întâi al Conservatorului. Scopul vizitei sale era urrnă-torul: printre amintirile unchiului meu Adolphe, tatăl său pusese la o parte unele care crezuse că nu se cade să le trimită părinților mei, dar care, gândea el, erau de natură să intereseze un tânăr de vârsta mea. Erau fotografiile actrițelor vestite, ale cocotelor mari pe care unchiul meu le cunoscuse, ultimele imagini ale acestei vieți de bătrân țâhefliu pe care-o 'despărțea printr-o perdea de nestrăbătut, de viața lui de familie. În timp ce tânărul Morel mi le arăta, îmi dădeam seama că se silea să-mi vorbească de la egal. Spunându-mi „dumneavoastră” și cât mai cu puțin cu puțință „domnule”, încerca plăcerea cuiva al cărui tată întrebuițase totdeauna „persoana „a treia,,”, când se adresa părinților mei. Aproape toate fotografiile purtau o dedicație ca: „Celui mai bun prieten al meu,,”. O actriță mai ingrată îndrăznise să scrie: „Celui mai bun dintre prieteni,,”, ceea ce-i îngăduia, așa am fost incredințat, să afirme că unchiul meu nu era nici pe departe cel mai bun prieten al ei, ci prietenul care-i făcuse cele mai multe mici servicii, prietenul de care se sluzea, un om excelent, aproape un câine bătrân. Tânărul Morel căuta în zadar să scape de originea sa, se simțea că umbra unchiului Adolphe, venerabilă și peste măsură de mare în ochii bătrânului lacheu, nu încetase să planeze, aproape sfântă, asupra copilăriei și tinereții fiului său. În timp ce priveam fotografiile, Charles Morel îmi cerceta cu de-amănuntul odaia. Și cum mă gândeam unde le-aș putea închide: „Dar cum se face, îmi spuse el (pe un ton în care învinuirea nu se cerea exprimată, căci reieșea cu prisosință chiar din cuvintele sale), că nu văd măcar una singură a unchiului dumneavoastră în odaia aceasta?,, Am simțit că roșeața îmi cuprinde fața și am bâlbâit: „Cred că nu am niciuna,,”. „Cum, n-aveți nici o fotografie a unchiului dumneavoastră Adolphe care vă iubea atât de mult! Vă voi trimite-

una din acelea pe care le are babacul și nădăjduiesc că o veți instala la loc de cinste, deasupra acestui scrin pe care-l aveți chiar de la unchiul dumneavoastră... Este adevărat că neavând în odaia mea nici măcar o fotografie a tatii sau a mamei, nu găseam cu nimic supărător faptul că n-aveam vreuna a unchiului Adolphe. Dar nu era greu de ghicit că în o-chii lui Morel, care-l deprinsese pe fiul său cu acest fel de a vedea, unchiul meu era personajul important al familiei care răsfrângea asupra părinților mei doar o strălucire mai mică. Eu eram mai bine văzut pentru că unchiul meu spunea totdeauna valetului său că voi fi un soi de Racine, de Vaulabelle', și Morel mă considera aproape ca pe un fiu adoptiv, ca pe un copil ales de unchiul meu. Mi-am dat numaidecât seama că Morel fiul era foarte „arivist... Astfel, în ziua aceea m-a întrebat fiind și puțin compozitor și în stare să pună câte-va versuri pe muzică, dacă nu cunoșteam vreun poet cu o situație importantă în lumea „aristocratică”. I-am citat unul. Nu-i cunoștea operele și nu auzise niciodată de numele său pe care și-l însemnă. Dar am aflat curând 'Istoric și om politic francez (1799-1879).

Că scrisese acestui poet ca să-i spună că este un admirator fanatic al operelor sale, că o compus o arie pe un sonet al său și ar fi fericit ca libretistul să pună la cale o audiție la contesa X. Asta însemna că se cam grăbise și-și dezvăluise planul. Poetul, jignit, nu-i răspunse. De alminteri pe lângă ambiție, Charles Morel părea să aibă o înclinare vie spre realitățile concrete. Observase în curte pe nepoata lui Jupien care tocmai lucra la o jiletcă și, deșimi spuse că tocmai avea nevoie de o jiletcă „fantezie”, mi-am dat seama că tânăra fată produsese asupra-i o impresie vie. Nu se sfii să mă roage să cobor și să-l prezint, „dar nu în legătură cu familia dumneavoastră, înțelegeți, mă bizui pe discreția dumneavoastră când e vorba de tata, spuneți-i doar că sunt un mare artist, un prieten al dumneavoastră, înțelegeți, trebuie să faci impresie bună negustorilor”. Deși-mi insinuase că, necunoscându-l destul de bine ca să-i spun „scumpe prietene”, ceea ce înțelegea, aș putea totuși să-i prezint în fața fetei, nu cu „scumpe maestre, firește. Deși, dar dacă v-ar conveni: scumpe mare artist”, când am ajuns în prăvălie am evitat să-l „calific” cum ar fi spus Saint-Simon, mulțumindu-mă, să răspund la al său „dumneavoastră”, tot prin „dumneavoastră”. Printre cî-teva bucăți de catifea, puse ochii pe una de roșul cel mai aprins și atât de țipător, încât, cu tot prostul său gust, nu putu să poarte niciodată mai apoi această jiletcă. Fata continuă să lucreze cu cele două „ucenice”, dar mi s-a părut că impresia fusese reciprocă și că Charles Morel, pe care-l crezuse „din lumea mea” (dar mai elegant și mai bogat), îi plăcuse îndeosebi. Cum fusesem foarte mirat găsind printre fotografiile pe care mi le trimitea tatăl său una a portretului lui miss Sacripant (adică Odette), de Elstir, i-am spus lui Charles Morel însoțindu-l până la poartă: „Mă tem că nu m-ați putea lămuri: Unchiul meu o cunoștea bine pe această doamnă? Nu văd în ce epocă din viața lui aș putea-o situa; m-ar interesa din pricina domnului Swann.” „Tocmai uitam să vă spun că tata mi-a recomandat să vă atrag luarea-aminte asupra acestei doamne. Într-adevăr, această demimondenă a prânzit la

unchiul dumneavoastră tocmai ultima oară când l-ați văzut. Tata nu prea știa dacă putea să vă lase să intrați. Se pare că i-ați plăcut mult a-cestei femei ușoare, și ea nădăjduia să vă revadă. Dar tocmai atunci unchiul dumneavoastră s-a certat cu familia sa, după câte mi-a spus tata, și nu l-ați mai revăzut niciodată.” Surise în acest moment ca, să-și ia rămas bun din depărtare, de la nepoata lui Jupien. Ea îl privea și-i admira, fără îndoială, fața-i slabă, dar regulată, păru-i înfoiat, ochii săi veseli. Strângân du-mi mina, mă gândeam la doamna Swann și-mi spuneam uimit, atât de mult erau despărțite și se deosebeau în amintirea mea, că de acum înainte va trebui să o identific cu „doamna în roz”.

Domnul de Charlus luă îndată Ioc lingă doamna Swann. La toate reuniunile unde se găsea el, disprețuitor cu bărbații lingușit de femei, se grăbea. Să facă trup cu cea mai elegantă, de a cărui toaletă se simțea împodobit. Redingota sau fracul baronului îl făcea să semene cu acele portrete reușite ale unui mare colorist, care înfățișau un bărbat în negru, dar care avea lângă el, pe un scaun, o manta strălucitoare cu care urma să se îmbrace ca să se ducă la vreun bal costumat. Această întrevedere în doi, de obicei cu vreo alteță, îi procura domnului de Charlus acea vază care-i plăcea. Ea avea, de pildă, drept urmare că la o serbare amfitrioanele îi ofereau numai baronului un scaun în față, într-un șir de doamne, pe când ceilalți bărbați se înghesuiau în fund. Ba mai mult, foarte preocupat pare-se, de a istorisi cu voce tare povești amuzante doamnei încântate, domnul de Charlus era scutit de a se duce să dea bună ziua celorlalte, deci de a le prezenta omagiile lui. În dosul barierei parfumate pe care i-o alcătuia frumusețea aleasă, era izolat în mij- „, locul unui salon ca în'tr-o lojă dintr-o sală de spectacol, și când era salutat, ca să spun astfel pentru frumusețea însoțitoare sale, era scuzabil că răspundea foarte scurt și fără să întrerupă din conversația pe care o întreținea cu o femeie. Firește că doamna Swann nu era nicidecum de rangul persoanelor cu care-i plăcea astfel să se afișeze. Dar profesa admirație pentru ea, prietenie pentru Swann și el însuși era măgulit să fie compromis de cea mai frumoasă femeie care se afla acolo.

Doamna de Villeparisis nu era de altfel decât pe jumătate mulțumită de vizita domnului de Charlus, care, deși găsea că mătușa sa avea mari defecte, ținea mult la ea. Dar din când în când, sub impresia mâniei, a învinuirilor imaginare, îi adresa, fără să reziste acestor îndemnuri, scrisori din cele mai violente, în care se lega de lucruri măninte pe care pare-se până atunci nu le observase. Printre alte pilde, pot cita acest fapt, căci șederea mea la Balbec m-a pus la curent cu el, doamna de Villeparisis teniându-se că nu luase cu ea destui bani ca să-și prelungească vilegiatura la Balbec și neplăcân-du-i, cum era zgârcită și se temea de cheltuieli de prisos, să-și aducă bani de la Paris, împrumutase trei mii de franci de la Charlus. Acesta, după o lună, nemulțumit de mătușa lui dintr-un motiv fără însemnătate, îi reclamă prin mandat telegrafic, și primi două mii nouă sute nouăzeci și câțiva franci. Întâlnind-o pe mătușa lui peste câteva zile, la Paris, și stând de vorbă prietenește, cu ea, o

făcu să remarce, cu multă blândețe, eroarea să-vârșită de banca însărcinată cu remiterea banilor. „Dar nu e nici o eroare, răspunse doamna de Villeparisis, mandatul telegrafic costă șase franci și șaptezeci și cinci”. Ah! Din moment ce e intenționat, e în regulă, răspunse domnul de Charlus. V-am amintit numai în cazul în care l-ați fi ignorat, pentru că atunci, dacă banca ar fi procedat la fel cu persoane mai puțin intime cu dumneavoastră decât mine, poate că v-ar fi fost neplăcut,.. „Nu, nu, nu e nici o eroare,.. „La urma urmelor, ați avut perfectă dreptate,.. încheie vesel domnul de Charlus, sărutând dră-gostos mâna mătușei sale. Într-adevăr, nu era de loc supărat pe ea, ci surâdea doar de această mică meschinărie. *Dar peste câtva timp, bănuind că într-o chestiune familiară mătușa lui voise să-și bată joc de el și „să pună la cale un complot împotriva-i,, cum ea se ascundea destul de prostește după niște oameni de afaceri cu care tocmai o bănuise că se aii ase contra lui, îi scrisese o scrisoare plină de mânie și de obrăznicie. „Nu mă voi mulțumi numai să mă răzbun, adăugă el într-un post-scriptum, vă voi face de răs. O să mă duc chiar mâine să istorisesc tuturor povestea cu mandatul telegrafic de șase franci și șaptezeci și cinci pe care mi i-ați reținut din cei trei mii de franci pe care vi-i împrumutasem, vă voi dezonora”. Dar în loc să se țină de cuvânt, se duse a doua zi să-i ceară iertare mătușii sale Villeparisis, regretând o scrisoare care cuprindea într-adevăr unele fraze îngrozitoare. De altminteri, cui i-ar fi putut istorisi povestea cu mandatul telegrafic? Nevrând să se răzbune, ci dorind o împăcare sinceră, el însuși ar fi trecut acum sub tăcere această poveste cu mandatul. Dar mai înainte o povestise pretutindeni, deși era în termenii cei mai buni cu mătușa lui, o povestise fără răutate, ca să facă haz, și pentru că era indiscreția personificată. O povestise, dar fără ca doamna de Villeparisis să fi avut habar. Astfel încât aflând din scrisoarea lui că avea de gând s-o dezonoreze, divulgând o împrejurare în care-i declarase chiar ei cât de bine făcuse, ea crezuse că o înșelase atunci și mințea, prefăcându-se că o iubește. Lucrurile se potoliseră, dar niciunul din doi nu știa întocmai părerea pe care celălalt o avea despre el. Firește că e vorba aici de un caz de ceartă intermitentă, oarecum special. Certurile dintre Bloch și prietenii săi erau de altă natură, după cum se va vedea că de altă natură e-rau și acelea ale lui Charlus cu alte persoane decât doamna de Villeparisis. Cu toate acestea trebuie să amintesc că părerea pe care o avem unii despre alții, legăturile de prietenie, de familie au numai în aparență un caracter statornic, dar și ele sunt în veșnică mișcare ca marea. De aici atâtea zvonuri de divorț între soți care păreau că se înțeleg atât de bine și care, în curând, vorbesc cu dragoste unul de altul, atâtea infamii spuse de un prieten despre altul; de care-l credeam nedespărțit și cu care-l găsim împăcat înainte să fi avut timpul să ne trezim din surprinderea noastră; atâtea răsturnări de alianțe între popoare într-un timp atât de scurt.

— Doamne se îngroașe gluma între unchiul meu și doamna Swann, îmi spuse Saint-Loup. Și mama care, în nevinovăția ei, îi deranjează. Celor fără prihană o-rice lucru li se pare curat.

L-am examinat pe Charlus. Moțul său încărunit, ochiul său a cărui spânceană era ridicată de monoclu și surâdea, butoniera cu flori roșii, parcă alcătuiau trei vârfuri mișcătoare ale unui triunghi convulsiv și izbitor. Nu îndrăznisem să-l salut, căci nu-mi făcuse nici un semn. Dar deși nu privise în direcția mea, eram convins că mă văzuse; în timp ce debita vreo poveste doamnei Swann, al cărei frumos mantou de culoarea panselui flutura până la genunchii baronului, ochii rătăcitori ai lui Charlus, asemenea celor ai unui negustor ambulant care se teme de sosirea poliției, cercetaseră cu siguranță fiecare colț al salonului și descoperiseră toți musafirii care se aflau aici. Domnul de Ghâtellerault se duse să-i spună bună ziua fără ca nimic pe fața baronului să fi trădat că-l zărise pe tânărul. Duce, înainte ca acesta să fi ajuns în față-i. Așa încât, în reuniunile mai mari ca aceasta Charlus avea într-un chip aproape statornic un surâs fără direcție hotărâtă nici destinație specială, și care preexistând astfel salutarilor musafirilor ce soseau, când aceștia intrau în zona lui era despuiat de orice semnificație amabilă pentru ei. Trebuia totuși să mă duc să-i dau bună ziua doamnei Swann. Dar cum ea nu știa dacă o cunoșteam pe doamna Marsantes și pe Charlus, fu destul de rece, te-mându-se, fără îndoială, că aş ruga-o să mă prezinte. M-am îndreptat atunci spre domnul de Charlus și am regretat în curând acest gest, căci deși trebuise să mă vadă, nu arăta câtuși de puțin că mă văzuse. În clipa în care m-am înclinat în fața lui, am găsit departe de trupul său de care mă împedea să mă apropii cu toată lungimea brațului său, un deget vădov, ai fi spus, de un inel episcopal cu care avea aerul că oferă să i se sărute locul consacrat, și peșemne că am făcut impresia că pătrunsesem fără voia baronului și printr-o spargere a cărei răspundere mi-o lăsa necondiționat, în împrăștierea anonimă și vacantă a surâsului său. Această răceală nu prea o încuraja pe doamna Swann să renunțe la a ei.

— Ce aer obosit și agitat ai, spuse doamna de Marsantes fiului ei, care venise să-i dea bună ziua lui Charlus.

Într-adevăr, privirile lui Robert parcă atingeau uneori niște adâncimi pe care le părăseau îndată, ca un înotător care a dat de fund. Acest fund, care-i făcea atât de rău lui Robert când îl atingea și-l părăsea îndată ca să se reîntoarcă după o clipă, era ideea că se despărțise de amanta lui.

— Nu face nimic, adăugă mama lui, mângâindu-i obrazii, nu face nimic, ce desfătare să-ți vezi băiețelul.

Dar această mângâiere părând că-l plictisește pe Robert, doamna de Marsantes îl trase după sine în fundul salonului, acolo unde într-un ungher tapetat cu mătase galbenă, câteva fotolii de Beauvais își îngrămădeau tapițeriile lor violacee ca niște stân jenei îmbujorați pe un câmp cu bobocii aurii. Doamna Swann fiind acum singură și înțelegând că eram prieten cu Saint-Loup, îmi făcu semn să vin lângă ea. Cum n-o mai văzusem de atâta timp, nu știam despre ce să-i vorbesc. Nu-mi pierdeam din vedere pălăria, printre toate cele risipite pe covor, dar mă întrebam cu curiozitate cui putea aparține una care nu era a ducelui de Guermantes și în fundul căreia se deosebea un G. cu o

coroană ducală. Știam cine erau toți vizitatorii și nu găseam măcar unul căruia i-af fi putut aparține pălăria.

Ce simpatic e domnul de Norpois, i-am spus doamnei Swann, arătându-i-l. E adevărat că Saint-Loup îmi spune că e o ciumă, dar.

Are dreptate, răspunse doamna Swann.

Văzând că privirea ei se referă la ceva ce-mi ascun-dea, am hărțuit-o cu tot soiul de întrebări. Fiind mulțumită că are aerul că este foarte ocupată cu cineva în acest salon unde nu cunoștea aproape pe nimeni, mă duse într-un colț.

— Iată, ceea ce cu siguranță domnul de Saint-Loup a vrut să vă spună, îmi răspunse ea, dar nu-i mai re-petați, căci m-ar găsi indiscretă și țin mult la stima lui, știți că sunt „un om foarte cumsecade”. Nu de mult, Charlus a cinat la principesa de Guermites; nu știu cum, a venit vorba de dumneavoastră. Domnul de Norpois le-ar fi spus – e stupid, n-o să vă necăjiți pentru atâta lucru, de altminteri nimeni nu i-a dat nici o impor-tanță, se știa prea bine din ce gură ieșea.

— Că ați fi un lingușitor, pe jumătate isteric.

Mi-am manifestat cu mult mai înainte uimirea că un prieten al tatii ca domnul de Norpois s-ar fi putut exprima astfel, vorbind despre mine. Am încercat una și mai mare știind că principesa de Guermites care credeam că mă ignorează, cunoștea emoția mea din acea zi depărtată, când vorbisem de doamna Swann și de Gilberte. Fiecare faptă a noastră, fiecare cuvânt, fiecare atitudine e despărțită de „lume”, de oamenii care n-au perceput-o nemijlocit, printr-un mediu a cărui permeabilitate variază la infinit și nă rămâne necunoscut; aflând din experiență că cutare cuvânt important care am fi dorit nespuse să fie răspândit (ca acelea atât de entuziaste pe care le spuneam altădată tuturor și în orice ocazie despre doamna Swann, crezând că printre atâtea grăunțe bune risipite, măcar una va încolți), a fost îndată ascuns sub obroc, adesea datorită chiar dorinței noastre, cu cât eram așadar mai departe de a crede că cutare cuvânt minuscul, uitat de noi, poate niciodată pronunțat, ticluit în drum de răsfrângerea imperfectă a altuia, va fi transportat, fără să se oprească în mers, la depărtări nesfârșite – în speță până la ducesa de Guermites – și avea să desfete ospățul zeilor pe seama mea-Vecinul nostru cel mai apropiat nu știe ceea ce ne amintim de purtarea noastră; ceea ce am uitat că am spus, sau chiar ceea ce n-am spus niciodată, va isca ilaritatea chiar până și în altă planetă și gesturile noastre nu seamănă de loc cu aceea pe care ne-o facem noi despre noi înșine după. Cum nu seamănă cu un desen cu calc greșit în care ici eolo o trăsătură neagră ar corespunde unui loc gol, iar una albă unui contur inexplicabil. De altminteri se poate întâmpla că ceea ce n-a fost transcris să fie vreo trăsătură nereală pe care n-o vedeam decât din complezență, iar ceea ce ne pare adăugat să ne aparțină, dimpotrivă, dar atât de esențial, încât ne scapă. Astfel această probă stranie care ni se pare atât de puține asemănătoare cuprinde uneori acel soi de adevăr, firește puțin măgulitor, al unei fotografii făcute prin mijlocirea razelor X. Nu e nici un motiv

ca să ne recunoaștem în ea. Cel ce obișnuiește să surâdă în oglinda capului și torsului său frumos, dacă i se arată radiografia lor, va încerca în fața acestor mătăanii osoase ce trec drept pro-pria-i imagine, aceeași bănuială a unei erori ca și vizitatorul unei expoziții care în fața unui portret al unei tinere femei, citește în catalog: „Dromader culcat”. Mai târziu, de această distanță dintre imaginea noastră după cum e desenată de noi înșine sau de altcineva, aveam să-mi dau seama pentru alții decât mine, care trăiau în mijlocul unei colecții de fotografii ale lor făcute chiar de ei, în timp ce în jurul lor se schimonoseau niște imagini îngrozitoare, de obicei invizibile lor, dar care-i cufundau în uimire dacă o întâmplare le arăta, spunându-le: „Ești chiar dumneata”.

Cu câțiva ani mai înainte aș fi fost foarte fericit să-i fi spus doamnei Swann. „cu privire la ce subiect” fusesem atât de delicat cu Norpois, deoarece acest „subiect” era dorința de-a o cunoaște. Dar acest subiect nu mai exista, n-o mai iubeam pe Gilberte. Pe de altă parte nu reușeam să o identific pe doamna Swann cu doamna în roz din copilăria mea. De aceea, vorbeam despre femeia care mă preocupa în acest moment.

— Ați văzut-o adineauri pe ducesa de Guermantes? Am întrebat-o pe doamna Swann.

Dar cum ducesa n-o salută pe doamna Swann, aceasta voia să aibă aerul că o consideră ca pe o persoană lipsită de interes și de a cărei prezență nici nu-ți dai seama.

— Nu știu, n-am realizat, îmi răspunse ea cu un aer posac, întrebuintând un cuvânt tradus din englezește.

Aș fi vrut totuși să fiu informat nu numai asupra doamnei de Guermantes, dar și asupra tuturor ființelor pe care le admitea în intimitatea ei, și asemenea lui tfloch, cu lipsa de tact a celor ce nu încearcă să placă altora în conversația lor, ci să deslușească niște puncte care-i interesează, ca să încerc să-mi reprezint întocmai viața doamnei de Guermantes, am întrebat-o pe doamna de Villeparisis despre doamna Leroi.

— Da, știu, răspunse ea cu un dispreț simulat, fiica acelu mare negustor de lemne. Știu că frecventează acum multă lume, dar am să vă mărturisesc că sunt prea bătrână ca să fac cunoștințe noi. Am cunoscut oameni atât de interesanți, atât de amabili, încât cred că într-adevăr doamna Leroi n-ar adăuga nimic amintirilor mele. Doamna de Marsantes, care făcea pe doamna de onoare a marchizei, nici nu isprăvise să mă prezinte principelui că Norpois mă prezintă la rândul său, în termenii cei mai călduroși. Poate găsea că e mai comod să-mi facă o politețe care nu-mi atingea întru nimic creditul, deoarece tocmai fusesem prezentat, poate pentru că se gândea că un străin chiar ilustru, era mai puțin la curent cu saloanele franțuzești și putea crede că i se prezentase un tânăr din lumea mare, poate ca să exercite una din prerogativele sale, aceea de a adăuga greutatea propriei sale recomandării de ambasador, sau din înclinarea spre arhaismul de a reînvia în cinstea principelui obiceiul măgulitor pentru această alteță, ca doi nași să fie necesari ca să-i fii prezentat.

Doamna de Villeparisis îl interpelă pe Norpois, căci încercase nevoia să-mi comunice, prin el, că nu regreta că nu o cunoștea pe doamna Leroi.

— Nu-i' așa, domnule ambasador, că doamna Leroi e o persoană lipsită de interes, inferioară chiar tuturor aceluia care frecventează această casă și am avut dreptate că n-am atras-o?

Fie din spirit de independență, fie din pricina oboselii, Norpois se mulțumi să răspundă printr-un salut plin de respect, dar gol de orice înțeles

— Domnule, îi spuse doamna de Villeparisis râzând, sunt mulți oameni ridicoli. Credeți-mă, am primit astăzi vizita unui domn care a vrut să mă facă să cred că-i făcea mai mare plăcere să-mi sărute mie mâna decât unei femei tinere.

Am înțeles numaidecât că era vorba de Lengrandin. Norpois surise clipind ușor din ochi, ca și cum ar fi fost vorba de o concupiscentă atât de firească încât nu' puteai fi supărat pe cel ce o încerca, de un început de roman pe care era gata să-l ierte, ba chiar să-l încurajeze, cu o indulgență perversă de soiul lui Voisenon sau a lui Crebillon-fiul.

— Multe mâini de femei tinere n-ar fi în stare să facă ceea ce am văzut aici, spuse principele, arătând acuarelele începute de doaitina de Villeparisis.

El o întrebă dacă văzuse florile lui Fantin-Latour care tocmai fuseseră expuse.

— Sunt de mâna întâi, și așa cum se spune astăzi de un pictor mare, de unul din meșterii paletelor, declară

Norpois, găsesc totuși că nu pot fi asemuite cu acelea ale doamnei de Villeparisis în care recunosc mai bine coloritul florii.

Presupunând chiar că părtinirea de vechi amant, obiceiul de a măguli, părerile admise într-o coterie, ar fi dictat aceste cuvinte ale fostului ambasador, ele dovedeau totuși pe ce neant de gust autentic se întemeiază judecata artistică a oamenilor de lume, atât de arbitrară, încât o nimica toată o poate duce la cele mai mari absurdități, în a căror cale nu întâlnește nici o impresie cu adevărat simțită ca să o oprească.

— N-am nici un merit de-a cunoaște florile, am trăit totdeauna printre ele, răspunse cu modestie doamna de Villeparisis. Dar adăugă ea grațios ad'fesându-se principelui, dacă am avut încă din tinerețe noțiuni ceva mai serioase decât alți copii despre viața de la țară, datorese acest lucru unui om foarte distins al națiunii dumneavoastră, domnul de Schlegel. L-am întâlnit la Broglie, unde mă dusesse mătușa mea Cordelia (mareșala de Castellane). Îmi aduc foarte bine aminte că domnii Lebrun, de Salvandy, de Doudan îl puneau să vorbească despre fl-ori. Eram doar o fetiță, nu puteam înțelege prea bine ce spunea. Dar îi plăcea cum mă jucam și, întorcându-se în țara dumneavoastră, mi-a trimis un ierbar frumos în amintirea unei plimbări pe care am făcut-o în faeton la Val Richer, unde am adormit pe genunchii' lui. Am păstrat totdeauna acest ierbar și el m-a învățat să ob serv bine particularitățile florilor care, altminteri, nu m-ar fi izbit. Când doamna de Barante a publicat unele scrisori ale doamnei de Broglie, frumoase și afectate așa cum era și ea, nădăjduisem să

regăsesc în ele unele din conversațiile domnului de Schlegel. Dar era o femeie care nu căuta în natură decât argumente pentru credință.

Robert mă chemă în fundul salonului unde era cu mama lui.

Ce drăguț ai fost, i-am spus, cum să-ți mulțumesc?

Am putea cina mâine împreună?

Mâine, dacă vrei, dar în acest caz în tovărășia lui

Bloch; l-am întâlnit în fața ușii; după o clipă de ră ceală, pentru că fără să vreau nu-i răspusesem la două scrisori ale lui (nu mi-a spus că lucrul acesta îl jignise, <iar am înțeles), a fost atât de drăguț încât nu mă pot arăta ingrat cu un asemenea prieten. Între noi fie spus, cel puțin în ceea ce-l privește, cred că e pe vecie.

— Guerniantes

Nu cred că Robert se înșela eânduși de puțin. Ponegrirea furioasă era adesea la Bloch efectul unei vii simpatii pe care o credea neîmpărtășită. Cum nu era prea în stare să-și închipuiască viața altora, nu se gândea că altul putea fi bolnav sau plecat în călătorie etc. O tăcere de opt zile i se părea numaidecât că purcede dintr-o răceală voită. De aceea, n-am crezut niciodată că pornirile sale cele mai violente de prieten, și mai târziu de. Scriitor, fuseseră prea adânci. Ele sporeau la culme dacă i se răspundea printr-o demnitate nepăsătoare sau printr-o platitudine care-l încuraja săși dubleze loviturile, dar ceda adesea la prima manifestare de caldă simpatie. „Pretinzi că am fost drăguț cu tine, urmă Saint-Loup, dar n-am fost deloc drăguț, mătușa mea mi-a spus că fugi de ea, că nu i-ai spus nici un cuvânt., Se întreabă dacă ai ceva împotriva-i”.

Din fericire pentru mine dacă aș fi fost victima acestor cuvinte, plecarea noastră iminentă la Balbec m-ar fi împiedicat să încerc de-a o revedea pe doamna de Guermantes, să o încredințez că n-aveam nimic împotriva-i și să o silesc astfel să-mi dovedească tocmai că ea avea ceva contra mea. Dar n-a trebuit decât să-mi amintesc că nici nu-mi oferise măcar să mă duc să-i văd tablourile. Ceea ce nu era de altminteri o decepție; nu mă așteptasem nicidecum ca să-mi vorbească de ele; știam că nu-i plăceam, că trebuia să renunț la nădejdea de-a mă face iubit de ea; cel mult, cum nu mai aveam să o revăd înainte de a pleca din Paris, aș fi putut dori ca, grație bunătății sale, să am despre ea o impresie cu totul gingașă, pe care să o iau cu mine la Balbec, prelungită la infinit”, intactă, neclintită, în locul unei amintiri îmbinate cu îngrijorări și tristețe.

Doamna de Marsantes întrerupea într-una conversația ei eu Robert, ca să-mi spună cât de des îi vorbise el despre mine, cât de mult ținea el la mine; îmi arătă o râvnă care era cât pe-aci să mă mârșească, pentru că o simțeam dictată de teama de a nu-și supăra fiul pe care încă nu-l văzuse astăzi, cu care era nerăbdătoare să fie singură și asupra căruia credea că stăpânirea pe care o exercita n-o egala pe a mea și trebuia să mă menajeze. Auzindu-mă cum îl întrebam mai înainte pe Bloch ce mai face Nissim Bernard, unchiul său, doamna de Marsantes se informă dacă e vorba de acela care locuise la Nice_

— În acest caz l-a cunoscut pe domnul de Marsantes înainte să se fi căsătorit cu mine, răspunse ea. Soțul meu mi-a vorbit adesea de el și spunea că e un om foarte bine, cu o inimă delicată și generoasă.

, Când te gândești că măcar o dată n-a mințit, e de necrezut”, ar fi spus Bloch.

Aș fi vrut să-i spun tot timpul doamnei de Marsantes că Robert avea pentru ea nespus mai multă afecțiune decât îmi purta mie și chiar dacă ea mi-ar fi arătat vrăjmășie nu-mi era în fire să încerc să-l ațâț împotriva-i, să-l despart de ea. Dar de când plecase doamna de Guer-mantes, eram mai slobod să-l observ pe Robert și abia atunci mi-am dat seama că un soi de mânie se trezise din noi în el, înăspriță și întunecată. Mă temeam ca nu cumva la amintirea scenei de după-amiază să se simtă umilit față de mine, pentru că se lăsase tratat cu atâta asprime de amanta lui, fără să răspundă.

Se smulse brusc de lingă mama sa care-i trecuse un braț pe după gât și îndreptându-se spre mine, mă târi în dosul micului contoar înflorit al doamnei de Villeparisis, unde aceasta se așezase din nou, și-mi făcu semn să-l urmez în salonaș, unde m-am îndrumat destul de repede când domnul de Charlus, care putuse crede că mă, duceam spre ieșire, se despărți brusc de Faffenheim cu care stătea de vorbă, și se învârti repede până ce ajunsese în față-mi. Am constatat, cu îngrijorare, că luase pălăria în fundul căreia era un G. și o coroană ducală. Îmi spuse, în pragul ușii salonașului, fără să-mi arunce măcar o privire:

— De vreme ce văd că vă duceți acum în lume, faceți-mi plăcerea de-a mă vizita. Dar e destul de com plicat, adăugă el cu un aer distrat și calculat și ca și cum ar fi fost vorba de o plăcere pe care se temea că n-o va mai regăsi dacă ar fi lăsat să scape ocazia de-a pune, cu mine, la cale mijloacele de-a o realiza. Nu stau prea mult acasă, ar trebui să-mi scrieți. Dar aș prefera să vă explic lucrul acesta mai pe îndelete. Voi pleca peste o clipă. Vreți să faceți doi pași cu mine? N-am să vă rețin decât o clipă.

— Ați face bine să fiți atent, domnule, i-am spus.

Ați luat din eroare pălăria altui vizitator.

— Vreți să mă împiedicați să-mi iau pălăria?

Presupuneam, aventura întâmplându-mi-se și mie cu puțin înainte, că luându-i cineva pălăria, ochise una la întâmplare ca să nu se întoarcă acasă cu capul gol, și că-l puneam în încurcătură dezvăluindu-i șiretlicul. Așa încât n-am insistat. I-am spus că trebuie să-i spun mai întâi câteva cuvinte lui Saint-Loup. „Tocmai sta de vorbă cu idiotul acela de duce de Guer-mantes”, am adăugat. „Constat că debitați niște lucruri foarte plăcute pe care le voi transmite fratelui meu.” „Ah! Credeți că asta l-ar putea interesa pe domnul de Charlus?” (îmi închipuiam că dacă are un frate, acesta trebuie să poarte tot numele lui, aducă Charlus. Saint-Loup îmi dăduse, îa Balbec, unele lămuriri în această privință, dar le uitasem). „Cine vorbește de domnul de Charlus? Îmi spuse baronul cu un aer obraznic. Duceți-vă la Robert. Știu că ați participat azi-dimineață la unele din acele prânzuri desfrânate cu o femeie care-l

necinstește. Ar trebui să folosiți influența ce-o aveți asupra-i ca să-l faceți să înțeleagă supărarea pe care i-o pricinuieste sărmanei sale mame și nouă tuturor, târându-ne numele în noroi.” -

Aș fi vrut să-i răspund că la prânzul înjositor nu se vorbise decât de Emerson, Ibser, Tolstoi și că tânăra femeie îl dăscălise pe Robert să bea numai apă; încercând astfel să aducă oarecare alinare* lui Robert, a cărui mân-drie o credeam jignită, am încercat să-i. Dezvinovățesc amanta. Nu știam că în această clipă și în ciuda mâniei care-l întărită împotriva-i, își adresa sie însuși învinuiri. Chiar în certurile dintre un bărbat bun și o femeie rea, și când dreptatea este în întregime de o parte, se întâm-plă totdeauna că un lucru de nimic poate da femeii rele aparența că nu greșește în anumită privință. Și cum ea neglijează toate celelalte, dacă bărbatul are cit de-cit nevoie de ea, dacă despărțirea îl demoralizează, slăbiciunea lui îl va face scrupulos, își va aduce aminte de învinuirile absurde care i s-au adus și se va întreba: dacă nu cumva au vreun temei.

— Cred că n-am avut dreptate în chestiunea cu co lierul, îmi spuse Robert. De bună seamă că n-am avut nici o intenție rea, dar știi prea bine că alții nu privesc lucrurile din același punct de vedere ca noi. A avut o copilărie foarte grea. Sunt, oricum pentru ea, bărbatul bogat care crede că ajunge oriunde cu banii săi și împotriva căruia săracul nu poate, lupta, fie vorba de a-l influența pe Boucheron sau de a câștiga un proces la tribunal. Fără îndoială a fost foarte nemiloasă, iar eu am căutat totdeauna numai binele ei. Dar îmi dau seama, crede că am vrut să o fac să simtă că aș putea să o păstrez numai datorită banilor, ceea ce nu e adevărat. Ea care mă iubește atât de. Mult, ce trebuie să-și spună! Sărmana de ea, dacă ai ști cât e de delicată, nu pot să-ți spun, a făcut adesea pentru mine lucruri adorabile! Ce nenorocită trebuie să fie acum! În orice caz, orice s-ar întâmpla, nu vreau să mă îi drept un bătăran, mă duc în grabă la Boucheron să-i iau colierul. Cine știe, poate că văzând că mă port astfel, își va recunoaște greșelile. Vezi, nu pot îndura gândul că suferă în clipa de față. Înțeleg, cel puțin să știi pentru ce suferi, nu-i nimic. Dar ea, să recunoști că suferă și să nu fii în stare să-ți închipuiești chinul ei, cred că aș înnebuni, aș prefera să n-o mai revăd niciodată decât să o las să sufere. Să fie fericită fără mine dacă nu se poate altfel, nu cer decât atât. Ascultă, știi în ce mă privește, tot ce e în legătură cu ea capătă proporții imense, cosmice, alerg la bijutier și după aceea mă duc să-i cer iertare. Până ce voi ajunge la ea, oare ce-o fi în stare să ghicească despre mine? Dacă ar ști numai că voi veni! Ai putea' să te duci la ea ca din întâmplare; cine știe, poate s-ar mai dregre lucrurile. Poate, spuse el cu un surâs, ca și cum n-ar fi îndrăznit să creadă în asemenea vis, ne vom duce să cinăm tustrei la țară. Dar nu putem ști încă; nu știu să o iau cu binișorul; biata micuță, poate că o s-o jig-nec din nou. Apoi, poate că hotărârea ei este irevocabilă.

Robert mă târi brusc spre mama lui.

— La revedere, îi spuse el; sunt nevoit să plec. Nu știu când o să mă întorc în permisie, fără îndoială nu mai devreme de o lună. O să-ți scriu îndată ce voi ști.

Desigur, Robert nu era nicidecum dintre acei fii care, ' când sunt în lume <; u mama lor, cred că o atitudine iritată față de ea trebuie să cumpănească surâsurile și saluturile pe care le adresează străinilor. Nimic nu e mai răspândit decât această răzbunare odioasă a celor ce parcă cred că mojiția cu ai tăi completează, în chip cu totul firesc, ținuta de ceremonie. Orice ar spune biata mamă, fiul ei, ca și cum ar fi fost târât fără voie și ar fi vrut să se plătească scump prezența lui, combate îndată cu o contradicție ironică, precisă, crudă, afirmația riscată sfios; mama se alătură, fără să-l dezarmeze, părerii acestei ființe superioare pe care ea va continua să o laude oricui în lipsa lui, ca pe o fire fermecătoare și care nu-i cruță totuși niciuna din trăsăturile ei cele mai tăioase. Saint-Loup era cu totul altfel, dar faptul că din diferite motive nu era mai puțin aspru cu mama lui decât sunt acești fii cu a lor, se datora neliniștii pe care i-o pricinuia absența Rachelei. După cuvintele pe care le rosti el, am văzut că aceeași zvâcnire ca aceea a unei aripi pe care doamna de Marsantes n-o putuse înfrâna la sosirea fiului ei, o răscoli toată; dar ațintea asupra-I o față îngrijorată, niște ochi mârșniți.

— Cum, Robert, pleci, e serios? Copilașul meu! Sin gura zi eând te mai puteam avea!

Și adăugă, aproape în șoaptă, Cu tonul cel mai firesc, cu o voce din care se silea să alunge orice tristețe ca să nu inspire fiului ei o milă care poate ar fi fost cumplită pentru el, sau inutilă și numai în măsură să-l ațâțe, ca un argument numai de bun-simț:

— Știi că nu e drăguț ce faci?

Dar îmbină această simplitate cu atâta sfiială, ca să-i arate că nu-i uzurpa libertatea, cu atâta dragoste ca să nu fie învinuită că stă în calea plăcerilor lui, încât Saint-Loup nu putu să nu deslușească în sinea lui măcar puțința unei înduioșări, adică o piedică de a petrece seara cu prietena lui. De aceea se mânâe:

— E regretabil, dar drăguț sau nu, asta este.

Îi aduse mamei lui învinuirile pe care, fără îndoială, recunoștea că el le merită; astfel, egoiștii au totdeauna ultimul cuvânt; pornind din capul locului de la principiul că hotărârea lor e neștrămutată, cu cât -sentimentul în temeiul căruia îi soliciți ca să renunțe la ea este mai emoționant, cu atât găsesc că nu ei, care rezistă, sunt condamnabili, ci cei care-i pun în situația de a rezista, astfel încât propria lor asprime poate merge până la o cruzime extremă, iar lucrul acesta nu face decât să agraveze cu atât mai mult, în ochii lor vina ființei destul de nedelicată ca să sufere, ca să aibă dreptate și le pricinuieste astfel durerea de-a înfrunța propria lor compătimire. Doamna de Marsantes încetă spontan de-a mai stărui, căci își dădu seama că nu-l mai putea reține.

— Te las, îmi spuse el, mamă, nu-l ține prea mult, căci trebuie să se ducă să facă chiar acum o vizită.

Simțeam că prezența mea nu putea face nici o plăcere doamnei de Marsantes, dar n-am plecat cu Robert căci preferam să nu-și închipuie că aș fi avut vreun amestec în aceste plăceri tare o despărțeau de el. Aș fi vrut să găsesc vreo cauză purtării fiului ei, mai puțin din dragoste pentru el, cât din milă pentru ea. Dar ea glăsui cea dintâi:

— Sărmanul de el, îmi spuse ea, sunt sigură că l-am.

Supărat. Vedeți, domnule, mamele sunt foarte egoiste; n-are totuși prea multe plăceri, nici el care vine atât de rar la Paris, Dumnezeule, dacă n-o fi plecat încă, aș fi vrut să-l ajung, nu ca să-l rețin, firește, dar ca să-i spun că nu sunt supărată pe el, că găsesc că a avut dreptate.

Nu vă supără dacă mi-arunc o privire pe scară?

Ne-am dus până acolo:

— Robert, Robert, strigă ea. Nu, a plecat, e prea târziu. Acum aș fi primit, cu tot atâta plăcere însărcina rea de a-l despărți pe Robert de amanta lui, după cum mai acum câteva ore aș fi acceptat-o pe aceea ca să se ducă să trăiască cu ea. Într-un caz, Saint-Loup m-ar fi considerat trădător, în altul familia ar fi spus că sunt geniul său rău. Eram totuși același, la un interval de câteva ore.

Ne-am întors în salon. Văzând că Saint-Loup nu se întoarce, doamna de Villeparisis schimbă cu Norpois acea privire plină de îndoială, batjocoritoare și care nu denotă prea multă compătimire, care licărește când vrei să arăți o soție prea geloasă sau o mamă prea bătrână (care se dau în spectacol), și care înseamnă „Ia te uită, pesemne că s-a lăsat cu furtună!”

Robert se duse la amanta lui, cu minunatul giuvaer pe care, după înțelegerea dintre ei, n-ar fi trebuit să i-l dea. Dar de altminteri tot acolo ajunseră, căci ea îl reși fuză și chiar mai târziu el nu reuși niciodată să o convingă să-l primească. Unii prieteni ai lui Robert credeau că aceste dovezi de dezinteresare erau un calcul ca să-l lege și mai mult de ea. Totuși, ea nu ținea la bani, afară numai poate pentru a-i cheltui în neștire. Am văzut-o făcând alandala sumedenie de acte de caritate nesocotite față de oameni pe care-i credea săraci. „În momentul de față, îi spuneau lui Robert prietenii săi ca să cumpă nească prin clevetirile lor un act dezinteresat al Racheiei, în acest moment trebuie să fie pe promenoarul de la

Folies-Bergeres, Rachel e o enigmă, un adevărat sfinx.”

De altminteri, câte femei interesate, de vreme ce sunt în treținute, nu pun ele însele, datorită unei gingășii care înfloreste în sânul acestei vieți, sumedenie de mici sta vile generozității amantului lor! V

Robert ignora toate infidelitățile amantei sale și-și „frământa mintea cu ceea ce nu erau decât niște nimicuri în comparație cu adevărata viață a Racheiei, viață care începea în fiecare zi numai când se despărțea de ea. Ignora aproape toate infidelitățile ei. Ai fi putut să i le înșiri, fără să-i zdruncini încrederea în Rachel; căci există o lege fermecătoare a firii care se manifestă în sânul societății lor cele mai complexe și care îți impune să trăiești în ignoranța desăvârșită a ceea ce iubești. Pe de o parte îndrăgostitul își spune: „E un înger, n-o să mi se dea niciodată, nu-mi rămâne decât să mor și totuși mă iubește;

mă iubește atât de mult, încât poate că. Dar nu, nu va fi cu putință!., în exaltarea dorinții sale, în neliniștea așteptării, câte giuvaeruri pune la picioarele acestei femei, cum aleargă să împrumute bani ca să-i evite o grijă! Dar de cealaltă parte a peretelui de sticlă prin care aceste con-” vorbiri nu vor trece, după cum trec acelea pe care le schimbă între ei vizitatorii în fața unui acvariu lumea va spune: N-o. Cunoașteți? Vă felicit, a furat, a ruinat nu știu câtă lume. E o escroacă autentică. Ce șireată!., Poate că acest din urmă epitet nu este absolut fals, căci însuși bărbatul sceptic care nu e adevărat îndrăgostit de această femeie și căreia ea doar îi place, spune prietenilor săi; „Dar nici pomeneală, dragul meu, nu e nicidecum o cocotă; nu spun că n-ar fi avut vreo -două, trei capricii, dar nu e o femeie pe care s-o plătești, sau, în cazul acesta.

Ar fi prea scumpă. Una ca ea te costă sau cincizeci de mii de franci, sau nimic”. Dar el cheltuise cincizeci de mii de franci cu ea, o avusese o dată, iar ea, găsimd un complice chiar în el, în persoana amorului său propriu, a știut să-l convingă că este dintre aceia care o avuseseră pe nimic. Astfel în societate omul cel mai deochiat, cu cea mai proastă reputație, nu va fi niciodată cunoscut de altul decât pe fundalul și sub ocrotirea unei gingașe și fermecătoare rarități naturale. La Paris trăiau doi oameni cum-se cade pe care Saint-Loup nu-i mai saluta și de care nu era în stare să vorbească fără să-i tremure vocea, spu-nând despre ei că sunt niște exploatare de femei: căci fuseseră ruinați de Rachel.

— Îmi reproșez un singur lucru, îmi spuse doamna de

Marsantes în șoaptă, că i-am spus că nu e drăguțEl, acest fiu adorabil, unic, cum nu mai sunt alții, singura da tă când îl văd, să-i mai și spun că nu e drăguț; aș pre fera să fi primit o lovitură de măciucă pentru că sunt sigură că orice plăcere ar gusta astă-seară, el care n-are atâtea, îi va fi stricată de acest cuvânt nedrept. Dar nu vă rețin, domnule, văd că sunteți grăbit.

În tot ce-mi spusese doamna de Marsantes și-l privea pe Robert, era sinceră. Dar încetă de-a mai fi, ' ca să devină iar cucoană mare:

— Am fost interesată, atât de fericită, măgulită de-a fi stat de vorbă cu dumneavoastră. Mulțumesc, mulțu mesc!

Aținti, cu un aer umil, asupra-mi niște priviri recunoscătoare, tulburi, ca și cum conversația mea ar fi fost una din cele mai mari plăceri pe care le-ar fi cunoscut în viață. Aceste priviri încântătoare se potriveau de minune cu florile negre de pe rochia ei albă cu frunze; erau ale unei mari doamne care-și cunoștea meseria.

— Nu pot să plec imediat, trebuie să-l aștept pe domnul de Charlus ca să mergem împreună.

Doamna de Villeparisis auzi aceste din urmă cuvinte Și păru contrariată. Dacă n-ar fi fost vorba decât de un lucru care n-ar fi părut că lezează, în această clipă, pudoarea doamnei de Villeparisis se alarmase. Dar această ipoteză nici nu mi-a trecut prin minte. Eram mulțumit de doamna de Guermantes, de Saint-Loup, de doamna de

Marsantes, de domnul de Charlus, de doamna de Villeparisis, nu mă gândeam la nimic, eram vesel și vorbeam verzi și uscate.

— Trebuie să plecați cu nepotul meu, Palamede? Mă întrebă ea.

Gândindu-mă la faptul că eram prieten cu un nepot pe care-l prețuia atât de mult avea să producă o impresie foarte favorabilă asupra doamnei de Villeparisis: „M-a rugat să mă întorc cu el, am răspuns voios. Sunt încântat. Suntem, de altminteri, doamnă, mai prieteni decât ați crede, și sunt gata la orice ca să fim și mai buni prieteni.”

Contrarietatea doamnei de Villeparisis se transformă în îngrijorare: „Nu-l mai așteptați, îmi spuse ea cu un aer preocupat, stă de vorbă cu domnul de Faffenheim. Nici nu se mai gândește la ceea ce v-a spus. Iată, plecați, profitați de faptul că nu că vede.”

Această îngrijorare a doamnei de Villeparisis ar fi semănat, în alte împrejurări, cu aceea prilejuită de pudoare. Dacă i-ai fi consultat numai fața, stăruința ei, opunerea ei, ar fi putut părea dictate de virtute. În ce mă privește, nu eram grăbit să mă întâlnesc cu Robert și cu amanta lui. Dar doamna de Villeparisis părea că ține atât de mult să plec, încât gândindu-mă că poate avea de discutat afaceri importante cu nepotul ei, mi-am luat rămas bun de la ea. Lângă ea, domnul de Guermantes, superb și olimpic, se lăsase greu într-un fotoliu. Ai fi spus că noțiunea omniprezentă în toate mădularele lui, a marilor sale averi, îi conferea o densitate deosebit de mare, ca și cum ele ar fi fost topite în crezet într-un singur lingou omenesc, pentru a dura pe acest om care valora atât de scump. În clipa în care i-am spus la revedere, el se ridică politicos din jilțul său și am simțit masa inertă și compactă a treizeci de milioane pe care vechea educație franceză le punea în mișcare, o ridică, și care stătea în față-mi. Mi se părea că văd acea statuie a lui Iupiter Olimpicul despre care se spune că Phidias o făcuse toată din aur. Aceasta era puterea pe care bunacrestere primită la iezuiți, o exercita asupra domnului de Guermantes, cel

1 Ordinul Iezuiților avea școli în caro crescuți tinerii din nobilimea franceză.

Puțin asupra trupului său, căci nu domnea și asupra minții ducelui. Domnul de Guermantes făcea haz de cuvintele lui de spirit, dar nu se dispunea la acelea ale altora. Pe scară am auzit o voce care-mi spunea:

— Așa ne-am înțeles să mă așteptați, domnule?

Era domnul de Charlus.

Vă stingherește dacă am face câțiva pași pe jos?

Îmi spuse el cu răceală când am ajuns în curte Vom um bla până ce vom găsi o birjă care să-mi convină.

Voiăți să-mi spuneți ceva, domnule?

Da, într-adevăr, aveam să vă spun unele lucruri, dar nu prea știu dacă o să vi le mai spun. De bună seamă, cred că ele ar putea fi pentru dumneavoastră punctul de plecare al unor avantaje neprețuite. Dar presimt că ele ar aduce în viața mea, la vârsta mea când omul începe să dorească liniștea, multă pierdere de timp, multe deran juri, dar mă întreb dacă meritați ca să-mi dau atâta oste neală cu dumneavoastră, și n-am plăcerea să vă cunosc îndeajuns, ca să mă hotărâsc. V-am socotit destul de neînsemnat la Balbec,

chiar dacă înlăturăm stupiditatea inseparabilă de personajul numit „Vizitator” și de portul acelor lucruri care se cheamă espadrile. Poate că nici dumneavoastră, nu doriți destul ceea ce aș putea face pentru dumneavoastră, ca să-mi bat atât de mult capul, căci vă repet sincer, domnule, spuse el scandând cuvintele cu tărie, pentru mine n-ar fi decât o bătaie de cap.

Am protestat, spunându-i că, în acest caz, ar trebui să se lase păgubaș. Această curmare a discuției parcă nu era pe placul său.

— Politețea aceasta nu înseamnă nimic, îmi spuse el pe un ton dur. Nu e nimic mai plăcut decât să-ți pricinuiеști necazuri de dragul cuiva care le-ar merita. Pentru cei mai buni dintre noi, studiul artelor, înclinarea pentru antichități, colecții, grădini, nu sunt decât niște

Ersatzuri, niște înlocuitoare, niș. Te alibiuri. Ca și Diogene, în fundul butoiului nostru, căutăm omul. Cultivăm begoniile și cioplimentele, în lipsă de altceva, pentru că begoniile și tisa ne suportă capriciile. Dar am prefera să ne închinăm timpul unui arbust uman, dacă am fi siguri că el merită osteneala. Toată chestiunea se învârtă în jurul unei întrebări; trebuie să vă cunoașteți cât de puțin. Meritați sau nu?

— N-aș vrea, pentru nimic în lume, să fiu pentru dumneavoastră prilej de griji, domnule, i-am spus, dar în ce privește plăcerea mea, credeți-mă că tot ce-mi va veni de la dumneavoastră îmi va face una foarte mare. Sunt adine mișcat că binevoii să-mi dați atenție și să încercați a-mi fi de folos.

Spre marea mea mirare, îmi mulțumii aproape cu efuziune pentru cuvintele mele. Luându-mă de braț cu acea intimitate intermitentă care mă izbise la Balbec și care contrasta cu asprimea accentului său, îmi spuse:

— Cu nesăbuința vârstei dumneavoastră, ați putea uneori rosti cuvinte în stare să sape o prăpastie de ne trecut între noi. Dimpotrivă, acelea pe care le-ați rostit acum sunt de soiul care e tocmai în stare să mă emoționeze și să mă hotărască să fac mult pentru dumneavoastră.

În timp ce pășea la braț cu mine și-mi spunea aceste cuvinte afectuoase, deși deslușeai oarecare dispreț în ele, domnul de Charius, când își ațintea privirile asupra-mi cu acea statornicie intensă, cu acea asprime pătrunzătoare care mă izbise în cea dintâi dimineață când îl zărisem în fața cazinoului la Balbec și chiar cu câțiva ani în urmă lângă mărăcinișul roz, în tovărășia doamnei Swann pe care o credeam: atunci amanta lui, în parcul de la Tansonville, când le lăsa să rătăcească în jurul său, cercetând birjile care treceau în număr destul de mare la această oră când se schimbau caii, cu atâta stăruință, îneat mai multe se opriră, birjarul crezând că voia să-l ia. Dar domnul de Charius îi concedia îndată.

— Niciunul nu mi-e pe plac, îmi spuse el, totul e chestiune de lanterne, de cartierul în care se întorc. Aș vrea, domnule, ca să nu vă puteți înșela asupra caracterului cu totul dezinteresat și caritabil al propunerii pe care v-o adresez.

Eram izbit cât de mult semăna dicțiunea lui cu aceea a lui Swann, mai mult încă decât la Balbec.

— Sunteți, presupun, destul de inteligent, ca să nu credeți că mă adresez dumneavoastră din „lipsă de relații”, din teamă de singurătate sau din plictiseală. Nu este nevoie să vă vorbesc despre familia mea, căci cred că un tânăr de vârsta dumneavoastră, aparținând micii burghezii (accentua acest cuvânt cu satisfacție), trebuie să cunoască istoria Franței. Numai oamenii din lumea mea nu citesc nimic și sânt' de o ignoranță de slugi. Odinioară, valeții regelui erau recuțați printre cei mai mari seniori, acum acești mari seniori nu sunt mai mult decât niște valeți. Dar tinerii burghezi ca dumneavoastră citesc, cunoașteți desigur frumoasele rânduri scrise de Michelet despre ai mei: „Li văd foarte mari, pe acești puternici Guermanți. Ce este, pe lângă ei, bietul, micul rege al Franței, închis în palatul său de la Paris?” Iar ceea ce sunt eu personal, este un subiect, domnule, de care nu-mi place să vorbesc, dar, în sfârșit, poate ați aflat, un articol destul de răsunător din Times a făcut aluzie la acest fapt, împăratul Austriei, care m-a onorat totdeauna cu bunăvoința sa și binevoiește să întrețină cu mine legături de rudenie, a declarat odinioară, într-o conversație dată publicității că dacă domnul conte de Chafnbord ar fi avut lângă el un bărbat care să fi posedat atât de temeinic ca mine dedesubturile politice europene, ar fi fost astăzi regele Franței. M-am gândit adesea, domnule, că în mine zace, nu mulțumită slabelor mele însușiri, dar grație împrejurărilor pe care poate le veți afla cândva, o comoară, de experiență, un soi de dosar tainic și fără preț pe care n-ara crezut că e bine să-l folosesc personal, dar care ar fi neprețuit pentru un tânăr căruia i-aș oferi în câteva luni ceea ce m-am trudit să dobândesc în mai bine de treizeci de” ani și sunt poate singurul care-l posed. Nu vorbesc de desfătărilor intelectuale care de bunăseamă vă așteaptă luând cunoștință de unele secrete pentru care vreun Guizot din zilele noastre ar fi dat ani din viața lui ca să le cunoască și grație cărora unele întâmplări ar căpăta în ochii săi un aspect cu totul diferit. Nici nu vorbesc de întâmplările ce au avut loc, dar de înlănțuirea împrejurărilor (aceasta era una din expresiile favorite ale domnului de Charlus și adesea, când o rostea, își împreuna mâinile ca atunci când vrei să te închini, dar cu degetele țepene și ca și cum ar fi tălmăcit prin acest complex, acele împrejurări pe care nu le specifică și i înlănțuirea lor). Vă voi da o explicație necunoscută, nu numai a trecutului, dar și a viitorului.

Domnul de Charlus se întrerupse ca să-mi pună niște întrebări cu privire la Bloch, despre care se vorbise la doamna de Villeparisis fără ca el să fi avut aerul că aude. Cu acest accent cu care știa să desprindă atât de bine ceea ce spunea, încât avea aerul că se gândește la cu totul altceva și că vorbește mașinal; numai din politețe mă întrebă dacă prietenul meu este tânăr, frumos etc. Dacă Bloch l-ar fi auzit, i-ar fi fost și mai greu decât în fața lui Norpois, dar din. Motive foarte diferite, să afle dacă de Charlus era pentru sau împotriva lui Dreyfus. „Dacă vreți să vă instruiți, îmi spuse el după ce-mi puse aceste întrebări în legătură cu Bloch, nu greșiți că aveți printre prietenii dumneavoastră câțiva străini.” Am răspuns că Bloch e francez. „Ah! Exclamă el, crezusem că este evreu.” Sublinierea acestei incompatibilități m-a făcut să cred

că domnul de Charlus eră mai antidreyfusard decât orice altă persoană pe care o întâlnisem. Protestă, dimpotrivă, contra învinuirii de trădare care i se aducea lui Dreyfus, dar sub această formă: „Cred că ziarele spun că Dreyfus a săvârșit o crimă împotriva patriei sale, cred că așa se spune, nu dau atenție ziarelor; le citesc așa cum mă spăl pe mâini, fără să găsesc că asta ar merita să mă intereseze. În orice caz, crima sa e inexistentă, compatriotul prietenului dumneavoastră ar fi săvârșit una împotriva patriei sale dacă ar fi trădat Iudeea, căci ce are el a face cu Franța?” Am răspuns că dacă ar izbucni vreun război, evreii ar fi mobilizații la fel ca și ceilalți. „Se prea poate, și nu e sigur dacă nu este o imprudență. Dar dacă se aduc senegalezi și mălgași, nu cred că ei vor pune multă tragere de inimă apărând Franța, ceea ce e foarte firesc. Dreyfus al dumneavoastră ar putea fi mai degrabă condamnat pentru infracțiune la legile ospitalității. Dar să lăsăm asta. Poate l-ați putea ruga pe prietenul dumneavoastră să-mi -dea prilejul să) asist la vreo serbare frumoasă la templu, la vreo circumciziune, la niște cântece evreiești. Poate ar putea închiria o sală și să-mi ofere vreun divertisment biblic, așa cum domnișoarele de la Saint-Cyr jucau scene extrase din Psalmi de Racine ca să-l distreze pe Ludovic al XIV-lea. Poate ați putea pune la cale niște ședințe vesele. De pildă, o luptă între prietenul dumneavoastră și tatăl său în care l-ar răni așa cum l-a rănit David pe Goliath. Ar fi o farsă foarte hazlie Ar putea chiar să-i izbească stârvul cu lovituri îndoite, sau, cum ar spune bătrâna mea servitoare, stârvul ei de mamă. Ar fi o bună ispravă și nu ne-ar displace, nu-i așa, prietene, căci ne plac spectacolele exotice și a izbi această făptură extraeuropeană ar însemna să aplici o pedeapsă meritată unei bestii bătrâne”. Rostind aceste cuvinte îngrozitoare și aproape nesăbuite, domnul de Charlus îmi strânse atât de tare brațul încât m-a durut. Mi-adusei amintire de familia sa care înșira atâtea trăsături minunate de bunătate ale baronului, în legătură cu această bătrână servitoare al cărei dialect molieresc îl amintise și-mi spuneam că oricât de felurite ar putea fi ele, ar fi interesant de stabilit legăturile puțin studiate dintre bunătatea și răutatea cuibărite în aceeași inimă.

I-am spus că, în orice caz, doamna Bloch nu mai trăiește, iar înceea ce-l privește pe domnul Bloch, mă întreb până la ce punct i-ar plăcea un joc de pe urma căruia ar putea prea bine să rămână fără ochi. Domnul de Charlus păru supărat. „Iată, spuse el, o femeie care a să-vârșit marea, greșeală că a murii Iar cât privește ochii scoși, tocmai sinagoga e oarbă, ea nu vede adevărurile Evangheliei. În orice caz, gândiți-vă, în acest moment când toți acești nenorociți evrei tremură în fața furiei stupide a creștinilor, ce onoare ar fi pentru ei văzând un om ca mine care binevoiește să se amuze de jocurile lor.” În această clipă l-am zărit trecând pe domnul Bloch-tatăl, care se ducea fără îndoială în întâmpinarea fiului său. Nu ne vedea, dar m-am oferit să i-l prezint lui Charlus. Eram sigur că aveam să dezlănțuiesc mânia tovarășului meu: „Să mi-l prezentați! Dar pesemne' că nu prea aveți sentimentul valorilor l Nu sunt om care poate fi cunoscut atât de lesne. În cazul de față, necuviința ar fi îndoită, din pricina tinereții celui ce m-ar prezenta și a nedemnității celui prezentat. Cel

mult, dacă mi s-ar oferi cândva spectacolul asiatic pe care l-am schițat, aş putea adresa acestui caraghios câteva cuvinte pline de blândețe. Dar cu condiția să se fi lăsat burdușit din belșug de fiul său. Aș merge chiar mai departe și i-aș e'xprima mulțumirea mea.”

De altminteri domnul Bloch nici nu dădea atenție. Tocmai adresa doamnei Sazerat niște saluturi adinei, pe care ea -le întâmpina cu mare plăcere, ceea ce mă surprindea căci, odinioară la Combray, fusese indignată că părinții mei îl primiseră pe Bloch, atât era de antisemită. Dar dreyfusismul, ca o goană după aer, îl făcuse mai acum câteva zile pe domnul Bloch să zboare până la ea. Tatăl prietenului meu găsisese că doamna Sazerat e îneântă-toare și era îndeosebi măgulit de antisemitismul acestei doamne în care deslușea o dovadă a credinței ei sincere și a adevărului pe care se întemeiau părerile ei, dreyfusarde, și care dădea preț vizitei pe care-l autorizase să i-o facă. Nici nu fusese jignit când spusese, din zăpăceală, în fața lui: „Domnul Drumont are pretenția de-a pune pe revizionști în aceeași oală cu protestanții și evreii. Plăcută promiscuitate!” „Bernard, spusese el mândru, când se întoarse acasă, domnului Nissim Bernard, știi, doamna Sazerat are prejudecăți!” Dar Nissim Bernard nu răspunsese nimic și ridicase spre cer o privire îngerească. Întristat de nenorocirea evreilor, adueându-și aminte de prietenii săi creștini, devenind manierat și pedant pe măsură ce îmbătrânea din motive care se vor vedea mai târziu, avea acum aerul unei larve preraphaelite în care niște tuleie s-ar fi implantat murdar, ca niște fire de păr înecate într-un opal.

— Toată afacerea asta Dreyfus, urmă baronul care continua să mă țină de braț, are un singur neajuns: distruge societatea (nu spun societatea bună, societatea nu mai merită de mult timp acest epitet de laudă), prin afluxul domnilor și doamnelor du Chameau, de la Chamelle-rie, de la Chamelliere, în sfârșit a acestor necunoscuți pe careți întâlnesc până și la verișoarele mele, pentru că fac parte din liga Patriei Franceze, antievreiască, mai știu eu ce, ca și cum o părere politică ar îndritui o calificare socială.

Această frivolitate a domnului de Charlus îl înrudea și mai mult cu ducesa de Guermantes. I-am subliniat înadins apropierea. Cum părea a crede că n-o cunoșteam, i-am adus aminte de seara de la Operă când mi se păruse că voise să se ascundă de mine. Îmi afirmă, cu atâta vigoare, că nici nu mă văzuse, încât aş fi sfârșit prin a-l crede, dacă în curând un mic incident nu mi-ar fi dat de gândit că, poate prea orgolios, domnului de Charlus nu-i plăcea să fie văzut în tovărășia mea-

— Să revenim la dumneavoastră, îmi spuse domnul de Charlus, și la planurile mele în legătură cu dumneavoastră. Domnule, între unii oameni există o francmasonerie, despre care nu vă pot vorbi, dar care numără actualmente în rândurile ei patru suverani din Europa. Or, cei din jurul unuia care este împăratul Germaniei vor să-l vindece de himera lui. Lucru foarte grav, care ne poate duce la război. Da, domnule, așa stau lucrurile. Cunoașteți povestea celui ce credea că ține într-o sticlă pe pricipesa Chinei? Era o nebunie, de care a fost vindecat. Dar îndată ce i-a trecut nebunia, s-a prostit. Sunt boli

de care nu trebuie să încercăm să ne vindecăm, pentru că ne apără de altele mai rele. Unul din verii mei suferea de o boală de stomac, nu putea mistui nimic, Specialiștii cei mai savanți în boli de stomac l-au îngrijit fără rezultat. L-am dus la un medic oarecare (și ăsta un om foarte ciudat, între noi fie spus, și asupra căruia ar fi multe de zis). Acesta a ghicit numaidecât că boala e nervoasă, l-a convins pe bolnav, i-a prescris să mănânce fără teamă tot ce pofteste și care a fost totdeauna bine suportat. Dar ' vărul meu suferea și de nefrită. Rinichii au sfârșit prin a nu mai elimina ceea ce stomacul mistuia de minune, și vărul meu, în loc să ajungă la adinea bătrâneți cu o boală de stomac imaginară care-l silea să urmeze un regim, a murit la patruzeci de ani, vindecat de stomac, dar cu rinichii pierduți. Având un avans formidabil asupra propriei dumneavoastre vieți, mai știi, poate că veți ajunge ceea ce ar fi putut fi un om eminent din trecut, dacă un geniu binefăcător i-ar fi dezvăluit, în sânul unei omeniri care le ignora, legile aburului și ale electricității. Nu fiți prost și nu refuzați din discreție. Înțelegeți că dacă vă fac un mare serviciu, nu socotesc că mi-ați face unul mai mărunț. Oamenii de lume au încercat de mult să mă mai intereseze, nu mai am decât o pasiune, să caut să-mi răs-cumpăr greșelile pe care le-am săvârșit în viață, făcând să-

— Guermantes profite de știința mea un suflet încă virgin și capabil să-l înflăcăreze virtutea. Am avut mari dureri, domnule, și pe care poate vi le-oi povesti cândva, am pierdut-o pe soția mea care era făptura cea mai frumoasă, cea, mai nobilă, cea mai desăvârșită pe care ai fi putut-o visa vreodată. Am rude tinere care nu sunt, nu voi spune demne, dar capabile să primească moștenirea morală despre care vă vorbesc. Cine știe dacă nu sunteți acela în ale cărui mâinji ea s-ar putea duce, acela a cărui viață aș putea-o îndruma și ridica atât de sus. A mea ar răstiga nespuse. Poate că împărtășindu-vă tainele marii diplomații, voi redobândi, din senin, gustul ei la care ați fi părtaș. Dar înainte de a ști, ar trebui să vă văd-des, foarte des, în fiecare zi.

Voiam să profit de aceste bune dispozițiuni, la care nu mă așteptam, ale domnului de Charlus, ca să-l rog dacă nu-mi putea prilejui o întâlnire cu cumnata sa, dar în acest moment brațul meu luă altă direcție, din cauza unei comoții parcă electrice. Domnul de Charlus își trăsese în grabă brațul de sub brațul meu, pentru motiv care se ivise și zădărnicesc legile „cosmice” pentru care era cu o secundă înainte un profet inspirat. Deși în timp ce vorbea își rotea privirile în toate direcțiile, îl zărise de-abia acum pe domnul d'Argencourt care ieșea dintr-o stradă transversală. Văzându-ne, ministrul Belgiei păru contrariat, aruncă asupra-mi o privire neîncrezătoare, aproape acea privire destinată unei făpturi de altă rasă pe care doamna de Guermantes i-o aruncase lui Bloch, și încercă să ne evite. Dar s-ar fi spus că domnul de Charlus ținea să-i arate că nu încerca câtuși de puțin să nu fie văzut de el, căci îl chemă ca să-i spună un lucru lipsit de orice însemnătate. Temându-se poate că domnul d'Argencourt nu, mă va recunoaște, domnul de Charlus îi spuse că eram bun prieten cu doamna de Villeparisis, cu ducesa de Guermantes, cu Robert de Saint-Loup, că el însuși, Charlus, era un vechi prieten al bunicii mele, fericit să

acorde nepotului o parte din simpatia pe care o avea pentru ea. Am băgat totfiși, de seamă că domnul d'Argencourt, căruia abia îi fusesem prezentat la doamna de Villeparisis și căruia domnul de Charlus îi vorbise atât de mult despre familia mea, fu mai rsce cu mine decât acum o oră, și păstră timp îndelungat această răceală, ori de câte ori mă întâlnea. Mă observă în seara aceea cu o curiozitate care n-avea nimic simpatic și parcă avea de învins o rezistență când, despărțindu-se de noi, după o clipă de șovăire, îmi întinse mâna pe care o trase îndată înapoi.

Regret această întâlnire, îmi spuse domnul de Charlus. Acest Argencourt, de neam mare dar prost crescut, diplomat mai mult decât mediocru, soț nesuferit și muie ratic, mișel cum întâlnești doar în piesele de teatru, e unul din oamenii incapabili să înțeleagă, dar în stare să dis trugă lucrurile cu adevărat mari. Nădăjduiesc că prie tenia noastră va fi un lucru într-adevăr mare, dacă va trebui să se întemeieze cândva, și sper că-mi veți face onoarea să o țineți ca și mine la adăpost de toate loviturile de copită ale unuia din acești măgari care, din lipsă de ocupație, din stângăcie, din răutate, strivesc ceea ce parcă e făcut să dureze. Din păcate, cei mai mulți oameni din lume sunt croiți după acest calapod.

Ducesa de Guermantes pare foarte inteligentă.

Spunea adineauri că un război ar fi posibil. Se pare că are în această privință anumite păreri.

N-are niciuna, îmi răspunse aspru domnul de

Charlus. Femeile și mulți bărbați de altfel, habar n-au de lucrurile despre care vă vorbeam. Cumnata mea e o femeie plăcută care-și închipuie că trăiește încă în epoca roma nelor lui Balzac, când femeile influențau politica. Frecven tarea ei n-ar putea exercita actualmente asupra dumnea voastră decât o acțiune supărătoare, ca de altminteri orice frecventare modernă. E tocmai unul din cele dintâi lu cruri pe care aveam de gând să vi le spun, când m-a în trerupt acest prost. Cel dintâi sacrificiu pe care trebuie să mi-l faceți – și vă voi cere tot atâtea câte daruri vă voi face – este să nu mai ieșiți în lume. Am suferit mai adi neauri pentru dumneavoastră văzându-vă' la acea reuniune ridicolă. Îmi veți obiecta că și eu mă aflam acolo, dar pen tru mine nu era o reuniune mondenă ci o vizită în familie

Mai târziu, când veți fi un om ajuns, dacă vă amuză să coborâți o clipă în lume, poate nu vor mai fi neajunsuri.

Atunci nu mai e nevoie să vă spun de ce folos v-aș putea fi. Eu dețin „sesamul” casei Guermantes și a tuturor ace lora care merită cai ușa lor să se deschidă larg în fața dumneavoastră. Eu voi judeca, eu voi aprecia, și înțeleg să hotărâsc clipa. Pentru moment, sunteți un catecumen.

Prezența dumneavoastră acolo avea ceva scandalos. În ainte de toate, trebuie evitată indecența. V

Am vrut să profit de faptul că domnul de Charlus vorbea de această vizită la doamna de Villeparisis ca să-l întreb exact ce fel de rude sunt, cum este

născut, dar întrebarea mi-a ieșit altfel de pe buze decât aș fi vrut, și am întrebat ce era familia Villeparisis.

— Doamne, răspunsul nu este ușor, îmi' spuse domnul de Charlus cu o voce care parcă aluneca peste cuvinte. Este întocmai ca și cum m-ați. Întreba cine e familia „nimic”. Mătușa mea care poate să-și permită orice, a avut chef să se' recăsătorească cu un oarecare domn Thirion de nimic, și astfel a dat de pământ cu unul din cele mai mari nume ale Franței. Acest Thirion a crezut că poate, fără să jefuiască pe nimeni, să-și ia numele aristocratic al unei familii stinse, ca în romane. Istoria nu ne spune dacă a fost ispitit de La Tour d'Auvergne, dacă a șovăit între Toulouse și; Montmorency. În tot cazul, a ales altceva și a devenit domnul de Villeparisis. Cum familia riu mai există din 1702, am socotit că voia numai să arate că el este un domn originar din Villeparisis, o mică localitate -lingă Paris, că are un mic birou de notar sau o frizerie la Villeparisis. Dar mătușa mea n-a înțeles lucrurile astfel – de altminteri a ajuns la vârsta când nu mai înțelegi nimic. Ea a pretins că acest marchizat există în familie, ne-a scris la toți, a vrut să legalizeze lucrurile, nu știu de ce. De vreme cee iei un nume la care nu ai dreptul, este mai bine să nu faci atâta larmă, ca buna noastră prietenă, care se pretinde contesă de M. și care, cu toate sfaturile doamnei Alphonse de Rothschild, a refuzat să îngroașe punga Sfântului Petru pentru un titlu care nu avea să devină mai adevărat prin aceasta.' Ceea ce este mai nostim e că de atunci mătușa mea a făcut un trust al tuturor portretelor adevăraților Villeparisis cu care răposatul Thirion n-avea rțici o legătură de rudenie. Castelul mătușii mele a devenit un fel de lăcaș de acaparare a acestor portrete, autentice sau nu, fluxul lor crescând acoperă unii Guermanți și unii Conde care totuși nu sunt de lepădat. Negustorii de tablouri îi fabrică astfel de portrete în fiecare an. Ea are chiar în sufrageria ei de la țară un portret al lui Saint-Simon din cauza primei căsătorii a nepoatei acestuia cu un domn de Villeparisis, deși autorul MemomZor poate trezi interesul musafirilor prin alte titluri decât acela de a fi fost străbunicul domnului Thirion.

Doamna de Villeparisis fiind numai doamna Thirion, completă căderea pe care o începuse în mintea mea, când văzusem; alcătuirea împetrișată a salonului ei Găseam nedrept ca o femeie ale cărei titlu și nume erau foarte recente să poată da iluzii contemporanilor și să trebuie să dea iluzii posterității, grație prietenilor ei regale. Doamna de Villeparisis redevenind ceea ce mi se păruse că este în copilăria mea, o doamnă care n-are nimic aristocratic, mi s-a părut că acele rubedenii mari care o înconjurau rămâneau străine de ea. Nu încetă niciodată să fie drăguță cu noi. Mă duceam uneori să o văd și-mi trimitea adesea câte-o amintire. Dar n-aveam de loc impresia că ea ar fi făcut parte din foburgul Saint-Germain și dacă ar fi trebuit să-i cer vreo informație, ar fi fost una din cele din urmă persoane căreia m-aș fi adresat.

— Ducându-vă actualmente în lume, urmă domnul de Charlus, n-ați face decât să vă compromiteți situația, de-formându-vă inteligența și caracterul. Ar trebui să vă supravegheați mai cu seamă prietenii dumneavoastră. Puteți

avea amante, dacă familia dumneavoastră nu vede vreun neajuns, nici nu mă privește și nici nu pot decât să vă încurajez, tânăr ștrengar, tânăr ștrengar care o să trebuiască în curând să-și radă barba, îmi spuse el, atingându-mi bărbia. Dar alegerea prietenilor masculine are altă însemnătate. Opt din zece sunt niște ticăloși, niște mizerabili în stare să vă facă un rău pe care nu-l veți putea drege niciodată. Iată, nepotul meu Saint-Loup este, la rigoare, un bun camarad pentru dumneavoastră. Din punct de vedere al viitorului dumneavoastră, nu v-ar putea fi întru nimic de folos, dar eu sunt ajuns în această privință. Și la urma urmei, după câte cred, mi se pare că el nu prezintă nici un neajuns dacă ar fi vorba să iasă cu dumneavoastră, când veți fi sătul de mine. Cel puțin, e un bărbat, nu e unul din acei efeminați cum întâlnești atâția astăzi, care par a fi niște tineri șarlatani în stare să-și conducă mâine victimele nevinovate la eșafod. Nu cunoșteam înțelesul acestei expresii de „argot”: „șarlatan”. Oricine ar fi cunoscut-o ar fi fost tot atât de surprins ca mine. Oamenilor de lume le place adesea să vorbească în „argot” și celor ce pot fi învinuiți de anumite lucruri le place să arate că nu se tem de loc să vorbească de ele. Dovadă de nevinovăție în ochii lor. Dar au pierdut măsura, nu-și mai dau seama de nivelul de la care o anumită glumă ar deveni prea specială, prea jignitoare, și vă fi mai degrabă dovada corupției decât a naivității. Nu e ca ceilalți, e drăguț, e foarte serios.

Nu m-am putut abține să nu surâd de acest epitet „serios” căruia intonația pe care i-o dădea domnul de Charlus par că-i conferea înțelesul de „virtuos”, de „rânduit”, așa cum se spune despre o tânără lucrătoare că e serioasă. În acest moment trecu un birjar care mâna din fundul trăsurii unde luase loc pe perini, cu aerul pe jumătate beat. Domnul de Charlus îl opri repede. Birjarul parlamentă o clipă.

În ce direcție mergi?

În direcția dumneavoastră (ceea ce m-a mirat, căci domnul de Charlus refuzase mai mulți birjari cu lanterne de aceeași culoare).

Dar nu vreau să mă mai urc pe capră. Vă supără dacă rămân în trăsură?

Nu, dar dă jos coșul. În sfârșit, gândiți-vă la pro punerea mea, îmi spuse domnul de Charlus înainte de a ne despărți, vă las câteva zile de gândire, scrieți-mi.

Repet, va trebui să vă văd în fiecare zi și să primesc garanții de lealitate, de discreție pe care, de altminteri mărturisesc, mi se pare că le oferiți. Dar am fost atât de mult înșelat în viață de aparențe, încât nu mai vreau să mă mai încred în ele. Ce dracu, cel puțin am dreptul ca înainte de a mă despărți de o comoară să știu în mâinile cui o încredințez. În sfârșit, aduceți-vă bine aminte de ceea ce vă ofer, sunteți ca Hercule – a cărui muscu latură puternică, din păcate pentru dumneavoastră, nu mi se pare că o posedați – la răscrucea a două drumuri, încercați să nu regretați toată viața că nu l-ați ales pe acela care ducea la virtute. Cum, spuse el birjarului, încă n-ai coborât coșul? Voi strânge chiar eu arcurile. Cred de altfel că ar trebui să mân caii, dat fiind halul în care mi se pare că ești.

Și sări lângă birjar, în fundul trăsurii, care porni în trap întins.

În ce mă privește, cum am ajuns acasă am dat de o conversație identică cu aceea care avusese loc puțin mai înainte între Bloch și Norpois, dar sub o formă mai scurtă, intervetită și cumplită: era o ceartă între maâtre-ul nostru d'hotel, dreyfusard, și acela al Guermanților care era antidreyfusard. Adevărurile și contra-adevărurile care se ciocneau sus, la intelectualii din Liga Patriei franceze și din aceea a Drepturilor omului, se răspândeau într-adevăr până în straturile adinei ale poporului. Domnul Reinacht manevra, prin sentimente, oameni pe care nu-i văzuse niciodată, câtă vreme pentru el afacerea Dreyfus se punea numai în mintea lui ca o teoremă irefutabilă și pe care o „demonstra”, în adevăr, prin cel mai uimitor succes a politicii raționale (succes împotriva Franței, spuneau unii) care s-a văzut vreodată. În doi ani înlocui un guvern Billot printr-unul Clemenceau, schimbă până în temelie opinia publică, îl scoase din închisoare pe Picquart ca să-l pună, ingrat, în fruntea Ministerului de Război. Poate că acest raționalist care manevra mulțimile era la rândul său manevra de ascendența sa. Când sistemele filosofice care conțin cel mai mult adevărul sunt dictate autorilor lor, în ultimă analiză, de un motiv sentimental, cum să presupui că într-o simplă afacere politică așa cum era afacerea Dreyfus niște motive de acest soi nu ar putea conduce judecata celui ce raționează fără știrea lui? Bloch credea că și-a ales dreyfusismul pe căi logice, dar știa totuși că nasul, pielea și părul îi fuseseră impuse de rasa' lui. Fără îndoială, judecata e mai liberă; cu toate acestea ea ascultă de anumite legi pe care totuși nii și le-a dat. Cazul celor doi maâtre d'hotel, al Guermanților și al nostru era deosebit. Valurile* celor două curente, dreyfusist și antidreyfusist, care divizau Franța de sus în jos erau destul de liniștite, dar rarele ecouri pe care le stârneau erau sincere. Când auzai în toiul unei discuții pe cineva care se depărta de bună voie de Afacere vestind pe ascuns o politică nouă, îndeobște falsă, dar totdeauna dorită, puteai induce orientarea dorințelor sale după obiectul predilecțiilor lui. Astfel se înfruntau, în unele privințir de o parte un apostolat sfios, de alta o sfântă indignare. Cei doi maâtre-ii d'hotel pe care i-am auzit când m-am întors acasă făceau excepție de la regulă. Al nostru dădea să se înțeleagă că Dreyfus era vinovat, al Guermanților că era nevinovat, nu ca să-și ascundă convingerile, ci din răutate și, din strășnicia jocului. Maâtre-ul nostru d'hotel, nefiind sigur că revizuirea va avea loc, voia să-i răpească maâtre-ului d'hotel al Guermanților bucuria de a crede că o cauză dreaptă fusese înfrântă. Maâtre-ul d'hotel al Guermanților credea că în cazul când s-ar respinge revizuirea, al nostru va fi și mai necăjit, văzând că nevinovatul este menținut pe Insula Dracului.

M-am urcat la mine și am găsit-o pe bunica încă și mai suferindă. De câtva timp, fără să prea știe ce are, se plângea că e bolnavă. Numai când suntem bolnavi ne dăm seama că nu trăim singuri, ci înlănțuiți de o ființă dintr-un regn deosebit, de care ne desparte o prăpastie, care nu ne cunoaște și de care e cu neputință să ne facem înțeleși: trupul nostru. Orice tâlhar am întâlni în cale, poate am reuși să-l facem sensibil la interesul său personal dacă

nu la nenorocirea noastră. Dar a cere milă trupului înseamnă să ne adresăm unei caracatițe, pentru care cuvintele noastre nu pot avea mai mult înțeles decât zgomotul apei și cu care ne-am îngrozi dacă am fi condamnați să trăim împreună. Indispozițiile bunicii treceau adesea nebăgate în seamă de atenția ei îndreptată totdeauna spre noi. Când suferea prea mult de pe urma lor, se străduia în zadar să le înțeleagă, ca să reușească să le învingă. Dacă fenomenele bolnăvicioase al cărui teatru era trupul ei rămâneau obscure și nu puteau fi înțelese de mintea bunicii, ele erau limpezi și inteligibile fapților care făceau parte din același regn fizic cu, ele, acelora cărora spiritul omenesc a sfârșit prin a li se adresa, ca să înțeleagă ceea ce-i spune trupul, după cum în fața răspunsurilor unui străin cauți un compatriot care va sluji drept tâlmaci. Ele pot sta de vorbă cu trupul nostru, spunându-ne dacă mânia lui e mare sau se va potoli în curând. Cottard, care fusese chemat să o vadă pe bunica și ne plictisise întrebându-ne cu un surâs isteț, încă din prima clipă în care-i spusese că bunica era bolnavă: „Bolnavă? Cel puțin nu e o boală diplomatică?” Ca să potolească agitația bolnavei, Cottard încercă regimul lactat. Dar veșnicele supe cu lapte nu-i făcură nici un bine, bunica punând prea multă sare în ele (Widal nu-și făcuse încă descoperirile, ale cărei neajunsuri nu se cunoșteau pe atunci). Căci medicina fiind un compendiu de erori succesive și contradictorii ale medicilor, recurgând la cei mai buni ai marele noroc de-a implora un adevăr care va fi recunoscut fals peste câțiva ani. Astfel încât a crede în medicină ar fi suprema nebunie, dacă a nu crede în ea nu ar fi una și mai mare, căci din această suprapunere de erori s-au desprins, cu timpul, unele adevăruri. Cottard recomandase să i se ia temperatura. Am căutat un termometru. Tot tubul era aproape golit de mercur. Abia deosebeai, ascunsă în fundul micului rezervor, salamandra de argint care părea moartă. Am introdus tubul de sticlă în gura bunicii, unde n-a trebuit să-l lăsăm mult timp; mica vrăjitoare nu întârziase să-și tragă oroscopul. Am găsit-o nemișcată, cocoțată la jumătatea înălțimii turnului ei, de unde nu se mai urnea, arătându-ne cu precizie cifra pe care i-o solicitasem și pe care toate socotelile pe care i le-ar fi putut face sufletul bunicii în legătură cu ea ar fi fost incapabile să i-o furnizeze: 38,3 °. Am încercat întâia dată oarecare îngrijorare. Am scuturat cu putere termometrul ca să ștergem semnul prevestitor, ca și cum am fi putut scădea astfel în același timp temperatura pe care o arăta. Dar din păcate, era vădit că mica sibilă lipsită de judecată, nu dăduse în mod arbitrar acest răspuns, căci a doua zi, abia am introdus din nou termometrul în gura bunicii, și aproape instantaneu, ca dintr-un singur salt, având siguranța și intuiția unui fapt pe care noi nu-l puteam desluși, mica profetă se opri în același punct, într-o nemișcare neînduplecată, și ne arătă iarăși aceeași cifră 38,3 pe lujerul ei scânteietor. Nu spunea decât atât, dar orice dorință, orice voință, orice rugămintă, ar fi fost zadarnice, parcă era surdă; acesta era ultimul ei cuvânt prevestitor și amenințător.

Atunci, ca să o silim să-și schimbe răspunsul, ne-am adresat altei fapturi din același regn, dar mai puternică ce nu se mulțumește să întrebe trupul, ci

poate să-i poruncească, un antipiretic de același soi ca și aspirina,; care nu se întrebuintă încă pe atunci. N-am reușit să coborâm termometrul sub 37,5, în nădejdea că nu va mai urca. Am silit-o pe bunica să ia acest* antipiretic și am pus din nou termometrul. După cum un paznic neînduplecat căruia îi arăți porunca unei autorități superioare pe lângă care ai pus o vorbă bună și care găsim-o în ordine, răspunde: „în regulă, n-am nimic de spus, de vreme ce așa stau lucrurile, puteți trece”, de data, aceasta pașnica vigilență nu se urni din loc. Parcă spunea morocănoasă: „La ce v-ar sluji? De vreme ce cunoașteți chinina, ea îmi va porunci să nu mă urnesc, o dată, de zece ori, de douăzeci de ori. Apoi, va osteni, o cunosc, vedeți-vă de treabă. N-o să dureze totdeauna. Nu veți fi ajuns la nici un rezultat”.

Atunci bunica încercă în ea prezența unei ființe care cunoștea mai bine trupul omenesc decât bunica; prezența unei contemporane a raselor dispărute, prezența celui dintâi ocupant – cu mult anterior zămislirii omului gânditor; simți acest aliat milenar care o pipăia, chiar destul de tare, la cap, la inimă, la cot, recunoștea locurile, organizând totul pentru lupta preistorică ce avu loc îndată. După ce Python fu nimicit, febra fu învinsă de elementul chimic puternic, căruia bunica ar fi vrut să-i mulțumească,. De-a lungul regnurilor, trecând peste toate animalele și vegetalele. Era emoționată de această întrevedere pe care o avusese în pofida atâtor veacuri, cu un element anterior însuși creării plantelor. La rândul său termometrul, ca o Parcă pentru moment învinsă de un zeu mai vechi, își ținea nemișcat fusul său de argint. Dar din păcate, alte făpturi inferioare pe care omul le-a dresat să gonească aceste vânături misterioase pe care nu le poate urmări în adâncul său, ne aduceau, nemiloase, zilnic o cifră slabă de albumină, dar destul de staționară, ca să pară că era în legătură cu o stare persistentă pe care nu o deslușeam. Bergotte jignise în mine instinctul scrupulos care-mi subordona inteligența, când îmi vorbise de doctorul du Boulbon ca de un medic care nu mă va plictisi, care va găsi tratamente, în aparență ciudate, dar care s-ar adapta cu ciudățeniile inteligenței mele. Dar ideile se transformă în noi, ele înving rezistențele pe care i le opunem la început și se hrănesc cu bogate rezerve intelectuale gata pregătite, care nu știm că sunt făcute pentru ele. Cum se întâmplă că de fiecare dată cuvintele, în legătură cu cineva pe care nu-l cunoaștem, au virtutea de a trezi în noi ideea unui mare talent, unui soi de geniu, în adâncul minții mele îl făceam pe doctorul du Boulbon să beneficieze de această încredere pe care ne-o inspiră acel ce percepe adevărul cu un ochi mai pătrunzător decât al altcuiva. Firește, știam că era mai degrabă specialist în boli nervoase, cel căruia, înainte de a muri, Charcot îi prevestise că va domni asupra neurologiei și psihiatriei. „Ah! Nu știu, se prea poate”, spuse Françoise care era de față și auzea întâia oară numele lui Charcot ca și pe acela al lui du Boulbon. Ceea ce n-o împiedica de loc să spună: „Se prea poate”. În asemenea cazuri, expresiile ei: „se prea poate”, „poate că”, „nu știu”, te scoteau din minți. Parcă-ți venea să-i răspunzi: „Firește că nu știi, căci habar n-ai de lucrul despre care e vorba; cum se poate să spui că se prea poate sau nu, atât timp cât nu știi nimic? În orice caz, acum

nu mai poți spune că nu știi ce i-a spus Charcot lui du Boulbon etc, acum știi, de vreme ce ți-am spus, și expresiile du-mitale „poate că,, „se prea poate,, sunt nelalocul lor, de vreme ce e lucru sigur”.

În ciuda acestei competențe mai osebite în materie cerebrală și nervoasă, cum știam că du Boulbon era un mare medic, un om superior, de o inteligență inventivă și pătrunzătoare, am rugat-o pe mama să-l cheme și nădejdea că, dându-și bine seama de boală, poate o va vindeca.

— Sfârși prin a învinge teama că am speria-o pe bunica dacă am aduce un consultant. Mama se hotărî mai ales pentru că, încurajată inconștient de Cottard, bunica nu mai ieșea din casă, nici nu se mai dădea jos din pat. În zadar ne răspundea citind scrisoarea doamnei de Sevigne despre doamna de La Fayette: „Se spunea că era nebună că nu mai voia să iasă”. Spuneam celor prea grăbiți în judecata lor; „Doamna de La Fayette nu e nebună, și mă mulțumesc cu atât! A trebuit să moară ca să arate că avea dreptate când nu mai ieșea”. Du Bo-ulbpn, care fu chemat, dacă nu se înscrie în fals împotriva doamnei de Sevigne pe care n-o cunoștea, nu-i dădu dreptate bunicii. În loc s-o asculte, deși aținti spre ea privirile sale minunate în care poate se ascundea iluzia de a cerceta amănunțit pe bolnavă sau dorința de a-i da această iluzie, care părea spontană dar care devenise mașinală, sau ca să nu o lase să vadă că se gândea la cu totul altceva, sau ca să pună stăpânire pe ea.

— Începu să vorbească de Bergotte.

— Ah! Cred și eu, doamnă, e minunat, aveți dreptate să vă placă. Dar care carte a lui o preferați? Ah!” Adevărat! Doamne, poate că e într-adevăr cea mai bună. E în orice caz romanul său cel mai bine compus: Clara e foarte drăguță; iar dintre personajele bărbătești care vă e cel mai simpatic?

Am crezut la început că discuta cu ea literatură pentru că-l plictisea medicina, poate ca să dovedească un orizont larg, ba chiar, într-un scop mai terapeutic, ca să dea încredere bolnavei, să-i arate că nu e îngrijorat, să o distreze. Dar mai târziu am înțeles că fiind îndeosebi remarcabil ca alienist și în vederea viitoarelor sale studii asupra creierului, prin întrebările sale vruse să-și dea seama dacă memoria bunicii era neatinsă. Apoi îi puse în silă niște întrebări în legătură cu viața ei, cu ochiul întunecat și fix. Apoi, ca și cum și-ar fi dat deodată seama de adevăr și hotărât să-l descopere cu orice preț, cu un gest prealabil care parcă abia se limpezea, depărtându-se de valul ultimelor șovăiri pe care le putuse avea și a tuturor obiecțiilor pe care le-am fi putut face, privind-o pe bunica cu un ochi lucid, nestân-; } enit și parcă în sfârșit pe un teren solid, punctând cuvintele cu un sunet blând și atrăgător căruia inteligența îi nuanța toate inflexiunile, (în tot timpul vizitei vocea lui stăruia de altminteri așa cum era totdeauna, mân-gâietoare, iar sub sprâncenele sale foarte stufoase ochii săi ironici sclipeau de bunătate):

— Vă veți vindeca, doamnă, spuse el mai curând sau mai târziu, și depinde numai de dumneavoastră ca să vă vindecați chiar astăzi, când veți înțelege că n-aveți nimic și când vă veți fi reluat viața obișnuită. Mi-ați spus că nu mâncați și nu ieșiți.

— Bine, domnule, dar am puțină febră.

Îi pipăi pulsul.

Nu acum, în orice caz. Apoi, ce scuză minunată t

Nu știți că ținem la aer, că supraalimentăm tuberculoșii care au până la 39°.

Dar am puțină albumină.

N-ar trebui să știți. Aveți ceea ce am descris sub numele de albumină mintală. Cu toții am avut, în cursul unei indispoziții, mica noastră criză de albumină pe care medicul nostru, semnalându-ne-o, s-a grăbit să o facă durabilă. Paralel cu boala pe care medicii o vindecă cu doctorii (se spune cel puțin că lucrul acesta s-a întâmplat uneori), ei produc zeci de boli unor oameni sănă toși, inoculându-le acel agent patogen de o mie de ori mai virulent decât toți microbii, ideea că este bolnav.

Asemenea credință, care acționează puternic asupra tem peramentului oricui, are o deosebită eficacitate la ner voși. Spuneți-le că o fereastră închisă s-a deschis în spatele lor, încep să strănute, dacă-i lăsați să creadă că le-ați pus magnezie în supă, îi vor apuca colicele, dacă le spuneți că le-ați făcut o cafea mai tare ca de obicei, nu vor închide ochii toată noaptea. Credți-mă, doamnă, nu m-am mulțumit numai să vă examinez ochii, să aud felul în care vă exprimați, ce spun, dar mi-a fost deajuns săvăd pe fiica și pe nepotul dumneavoastră care vă seamănă atât de mult, ca să văd cu cine am a face.

Dacă doctorul îi îngăduie, bunica s-ar putea du ce să ia loc pe o alee liniștită pe Champs-Elysees, lângă masivul în fața căruia te jucai altădată, îmi spuse mama consultându-1 astfel indirect pe du Boulbon și a cărei voce luă din această pricină o inflexiune atât de sfioasă și de respectuoasă pe care n-ar fi avut-o dacă nu mi s-ar fi adresat numai mie. Doctorul se întoarse spre bunică-mea ca și cum nu era mai puțin cult decât sa vant: '.

— Duceți-vă la Champs-Elysees, doamnă, lângă ma sivul de dafin care-i place nepotului dumneavoastră.

Dafinul vă va fi prielnic, purifică. După ce a exterminat pe șarpele Python,. Apollon și-a făcut intrarea la Delphi.

Cu o ramură de dafin în mână. Voia să se ferească astfel de germenii mortali ai animalului veninos. Vedeți că dafinul e cel mai vechi, cel mai venerabil și aș adăuga

— Ceea ce e de mare preț atât în terapeutică precum și în profilaxie – cel mai frumos antiseptic.

Cum medicii învață o bună parte din știința lor de la bolnavi, ei sunt de multe ori îndemnați a crede că această știință a „pacienților” este aceeași la toți, și le place să uimească pe bolnavul la al cărui căpătâi se află, cu vreo observație pe care au învățat-o de la cei pe care i-au îngrijit în trecut. De aceea, doctorul du Boulbon spuse bunicii, cu acel surâs fin de parizian, care stând de vorbă cu un țăran, nădăjduiește să-1 uimească între-buințând o expresie dialectală: „Pesemne că vântoasele reușesc să vă adoarmă, pe când cele mai puternice hipnotice dau greș”. „Dimpotrivă, domnule, vântul mă împiedică de-a

binelea să dorm. Dar medicii sunt susceptibili”. „Ah!” murmură du Boulbon, încruntându-și sprâncenele ca și cum l-ai fi călcat pe bătătură, iar insomniile bunicii pe timp de furtună ar fi fost pentru el o injurie personală. Orișicum, nu avea prea mult amor-propriu și dat fiind că era și o „minte superioară”, credea de datoria sa să nu aibă prea multă încredere în medicină și-și redobândi seninătatea filosofică.

În dorința ei pasionată de a fi liniștită de prietenul lui Bergotte, mama adăugă, în. Sprijinul spuselor lui, că o vară primară a bunicii care suferise de o afecțiune nervoasă, stătuse șapte ani închisă în dormitorul ei de la Combray, dându-se jos din pat o dată sau de două ori pe săptămână.

Vedeți, doamnă, un amănunt pe care nu-l cunoșteam, dar pe care vi l-aș fi putut spune.

Dar, domnule, nu sunt nici pe departe ca ea, dim potrivă, medicul meu nu mă poate convinge să stau cul cată, spuse bunica, fie că teoriile doctorului o cam plic tiseră sau din dorința de a-i supune obiectiile care s-ar fi putut aduce, în nădejdea că el le-ar combate, și după ce va fi plecat, n-ar mai avea nici o îndoială în legătură cu fericitul său diagnostic.

— De bună seamă, doamnă, iertați-mi expresia, o-mul nu poate avea toate țicnelile, dumneavoastră aveți altele, n-o aveți pe aceasta. Ieri am vizitat o casă de sănătate pentru neurastenici. În grădină, un bărbat stătea în picioare pe o bancă, nemișcat ca un fakir, cu gî-tul aplecat într-o poziție care trebuie să fi fost foarte neplăcută. Cum îl întrebam ce face, mi-a răspuns, fără să se miște, nici să întoarcă vreun pic capul: „Doctore, sufăr de reumatism și sunt expus guturaiului, m-am mișcat prea mult și în timp ce mă încălzeam astfel prostește, gâtul meu era în contact cu flanelele mele. Dacă l-aș depărta acum de flanele înainte de a mă răcori, sunt sigur că mă aleg cu o înțepeneală și poate chiar cu o bronșită”, într-adevăr, s-ar fi ales cu ele. „Sunteți un tip de neurastenic”, i-am spus. Știți ce motiv mi-a invocat ca să-mi dovedească contrariul? În timp ce toți bolnavii casei, de sănătate aveau mania să se cântăreas-că, astfel încât direcția fu nevoită să pună un lacăt cân-tarului ca ei să nu-și petreacă toată ziua cântărindu-se, el trebuia silit să se urce pe basculă, căci nu voia nici în ruptul capului să se cântărească. Era foarte bucuros că n-avea mania celorlalți, fără să-și dea seama că avea mania lui, care-l ferea de alta. Vă rog să nu vă simțiți jignită de comparație, doamnă, căci acest bărbat care nu îndrăznea să-și întoarcă gâtul de frică să nu ia un guturai este cel mai mare poet al timpului. E cea mai mare inteligență pe care o cunosc. Vă rog să îngăduiți de-a trece drept nervoasă. Apartineți acestei familii magnifice și lamentabile care este sarea pământului. Toate lucrurile mari se datoresc nervoșilor. Ei, și nu alții, au întemeiat religiile și au compus capodoperele. Omenirea n-o să știe niciodată ce le datorează și mai cu seamă ce și cât au suferit ei să ne dea acest patrimoniu. Gustăm o muzică fină, tablouri frumoase, mii de gingășii, dar nu știm cât i-au costat pe aceia care le-au inventat, câte insomnii, plâsete, râsuri spasmodice, ur-' ticării, crize de astm, epilepsie teamă de moarte care e cea mai rea decât toate astea, și pe care poate că o cunoașteți, doamnă, adăugă el surzând

bunicii, căci trebuie să mărturisiți că la venirea mea nu prea erați liniștită. Credeați că sunteți bolnavă, poate primejdios de bolnavă. Dumnezeu „știe simptomele cărei boli vă închipuiți că descoperiți în dumneavoastră. Nu vă înșelați, le aveți. Nervosismul este un imitator genial. Nu există boală care să nu se imite de minune. El imită dilatarea dispepticilor, greața sarcinei, aritmia cardiacilor, febricitatea tuberculoșilor. Aceste simptome în stare să înșele pe medic, cum să nu-l înșele pe bolnav? Ah! Să nu credeți că vă iau boala în glumă, nu m-aș apuca să -vă îngrijesc dacă n-aș ști că vă înțeleg. Și ca dovadă, numai spovedania reciprocă e cinstită. V-am spus că nu există artist care să n-aibă o boală nervoasă, ba mai mult, adăugă el, ridicând arătătorul, nu există savant mare. Voi adăuga că dacă el însuși nu este atins de o boală nervoasă, nu există, să nu mă faceți să spun medic bun, ci medic corect de boli nervoase. În patologia nervoasă, un medic care nu spune prea multe prostii, e un bolnav pe jumătate vindecăt, după cum un critic e un poet care nu mai face versuri și un polițist un hoț care nu-și mai exercită profesiunea. Eu, doamnă, nu mă cred ca dumneavoastră albuminuric, n-am fobia nervoasă a hranei, a aerului, dar nu pot adormi fără să mă scol de mai bine de douăzeci de ori ca să văd dacă ușa e închisă. Mă duceam să rețin o cameră în casa de sănătate unde am dat ieri de poetul care nu-și putea mișca gâtul, căci între noi fie spus, acolo îmi petrec vacanța îngrijindu-mă, când boala mi s-a agravat și m-am obosit prea mult vindecând pe alții.

Domnule, n-ar trebui cumva să fac o cură simi lară? Spuse bunica înspăimântată.

Inutil, doamnă. Manifestările pe care ie acuzați vor ceda în fața cuvintelor mele. Apoi, aveți pe lângă dumneavoastră pe cineva foarte puternic pe care-l voi numi de acum înainte medicul dumneavoastră. E boaladumneavoastră, supra-activitatea dumneavoastră nervoa să. Știu în ce chip trebuie să vă vindec, dar mă voi feri de asemenea vindecare. Mi-e de ajuns să-i porun cesc. Zăresc pe masa dumneavoastră o carte de Bergotte.

Când vă veți vindeca de nervozitatea dumneavoastră, nu vă va mai plăcea. Dar credeți că m-aș simți îndrituit

I să schimb plăcerile pe care ea vi le procură, cu o integritate nervoasă care ar fi cu totul incapabilă să vi le ofere. Însăși aceste plăceri sunt un leac puternic, poate cel mai puternic. Din toate. Nu, energia dumneavoastră nervoasă nu mă supără, li cer numai să-mi dea ascultare; vă încredințez ei. N-are decât să dea înapoi. Puterea pe care o desfășura împiedicându-vă să vă plimbați, să mâncați îndestulător, n-are decât să o folosească făcându-vă să mâncați, să citiți, să ieșiți, să vă distrați, în toate chipurile. Să nu-mi spuneți că sunteți obosită. Oboseala e realizarea organică a unei idei preconceptuate. Trebuie să începeți prin a nu vă mai gândi la ea. Dacă aveți vreodată vreo mică indispoziție, ceea ce se poate întâmpla oricui, e ca și cum n-ați avea-o, căci va fi făcut din dumneavoastră o sănăt'oasă imaginară, cum spunea Talleyrand. Iată, a început să vă vindece, de o jumătate de oră mă ascultați stând dreaptă, fără

să vă fi sprijinit măcar o dată, cu privirea vioaie, cu mina bună, și nici nu v-ați dat scama de acest lucru. Doamnă, am onoarea să vă salut.

După ce l-am însoțit până la ușă pe doctorul du Boul-bon, m-am întors în odaia în care mama era singură, durerea care mă apăsa de mai multe săptămâni se risipi, am' simțit că mama va izbucni de bucurie și o va vedea și pe a mea, am încercat acea nepăsare de a îndura așteptarea clipei viitoare când, lângă noi cineva va fi emoționat care, în altă ordine de idei, este ca teama pe care o încerci când știi că cineva va intra ca să te sperie pe o ușă încă închisă; am vrut să-i spun mamei un cuvânt, doar vocea mi-a amuțit și m-au podidit lacrimile, am stat mult timp cu capul rezemat de umărul ei, plângând, gustând, acceptând, îndrăgind” durerea, acum când știam că ea ieșise din viața mea, așa cum s ne place să ne înflăcărăm cu proiecte virtuozose pe care împrejurările nu se îngăduie să le punem în aplicare.

Franfoise mă scotea din fire pentru că nu lua parte ia bucuria noastră. Era foarte emoționată, căci izbucnise o scenă îngrozitoare între lacheu și portar care-l pârâse pe acesta. In bunătatea ei, ducesa interveni, restabili un simulacru de pace și-l iertă pe lacheu. Căci

— Guermantes era bună și casa ei ar fi fost un loc ideal, dacă ea n-ar fi dat ascultare „bârfelor”.

Lumea aflase de cîteva zile că bunica era bolnavă și începuse să se intereseze de starea ei. Saint-Loup îi scrisese: „Nu vreau să profit de aceste clipe când scumpa ta bunică e bolnavă ca să-ți aduc mai mult decât niște învinuiri, de care ea nu e de loc (vinovată. Dar aș minți spunându-ți, fie chiar prin preteritiune, că nu vot uita niciodată purtarea ta perfidă și nu-ți voi ierta niciodată că m-ai înșelat și m-ai trădat”. Unii prieteni fiind de părere că bunica era doar indispusă (lumea nu știa că fusese bolnavă), mă rugaseră să mă duc să-i întîlnesc a doua zi la Champs-Élysees, ca să ne ducem să facem o vizită și să luăm parte, la țară, la o cină care mă amuza. N-aveam nici un motiv să. Renunț la aceste dopa plăceri. Când i se spusese bunicii că, ' urmând să dea ascultare sfaturilor doctorului du Boulbon, ar trebui să iasă acum mult la plimbare, a adus imediat vorba de Champs-Élysees. IVli-ar fi fosi foarte ușor să o conduc acolo; In timp ce s-ar așeza să citească, aș putea stabili, cu prietenii mei, locul de întîlnire, și, dacă m-aș grăbi, aș avea încă timpul să apuc trenul de Ville-d'Avray. La momentul convenit, bunica simțindu-se obosită, nu mai vru să iasă. Dar mama, instruită de du Boulbon, avu energia să se supere și să o facă să asculte. Plân-gea cit pe-aci la gândul că bunica va cădea din nou pradă acelei slăbiciuni nervoase din care nu s-ar mai smulge. Rareori timp așa 'frumos și cald se va nimeri atât de bine pentru plimbarea ei. Soarele schimbându-și locul, intercala ici și colo, în trăinicia frântă a balconului, muselinele sale nestatornice și dădea pietrei cioplite o epidermă călduță, un halo <de aur nedeslușit. Cum Fran-foise n-avusese timpul să trimită un „tub” fiicei sale, ne părăsi după prânz. A fost chiar destul de frumos din parte-i că a binevoit să intre la Jupien ca să-l roage să coase pelerina pe care bunica o punea la plimbare. Eu însumi, întorcându-mă' de la plimbarea mea de

dimineată, m-am dus cu ea la croitor. „Dumneavoastră îl aduceți aici pe tânărul dumneavoastră stăpân sau el vă aduce pe dumneavoastră, sau vreun vânt bun și norocul vă aduc pe amândoi?” Deși nu învățase prea multă, carte, Jupien respecta, firește, sintaxa pe care, în ciuda stră daniilor sale, domnul de Guermantes o viola. După ce

Franjoise plecase și pelerina fusese reparată, bunica tre bui să se îmbrace. Refuzând, cu încâpățănare, ajutorul mamei, îi trebui mult timp să-și facă toaleta, și cum, când știam că era sănătoasă, și cu acea ciudată indiferență față de părinții noștri atât timp cit trăiesc, dato rită căreia ei trec pe ultimul plan, am găsit că e foarte egoistă pentru că nu se grăbește și riscam să întârzii, deși știa că am întâlnire cu prietenii mei și urmează să cinez la Ville-d'Avray. Nerăbdător, am coborât înaintea ei, după ce mi se spusese de două ori că era gata. În sfârșit, m-a ajuns, fără să se scuze de întârziere cum se scuza de obicei în asemenea caz, roșie și distrată ca omul grăbit care a uitat jumătate din lucrurile sale, toc mai când am ajuns la ușa cu geamlâc întredeschisă care, fără să le încălzească cătuși de puțin, lăsa să intre aerul lichid, zuzăind și călduț din afară ca și cum cineva ar fi deschis un rezervor între zidurile înghețate ale pala tului. '

— Dumnezeule, am uitat că ai întâlnire cu prietenii tăi, aș fi putut să pun altă pelerină. Am un aer atât de nenorocit cu asta. '

Am fost izbit că era atât de congestionată și am înțeles că, întârziind, pesemne se grăbise. Cum coboram din birjă la intrarea aleii Gabriel, la Champs-Elysees, am văzut-o pe bunica care se întorsese fără să-mi vorbească și se îndrepta spre micul și vechiul pavilion cu zăbrele verzi, unde o așteptasem cândva pe Françoise. Același paznic de atunci era și acum lângă „marchiză”, când, ur-Tnând-o pe bunica care, probabil pentru că-i era greață, dusese mina la gură, am urcat repede treptele micului teatru rustic, clădit în mijlocul grădinii. La control, ca în acele circuri de bălci unde clownul, gata să intre în scenă și plin cu făină încasează el însuși la ușă prețul locurilor, „marchiza” percepând intrările era tot acolo, cu botul ei enorm și neregulat, dat cu ipsos ordinar, cu o bonetă cu flori roșii și dantele negre peste peruca ei roșie. Dar nu cred să mă fi recunoscut. Paznicul, renunțând de-a mai supraveghea verdeța cu a cărei culoare se asorta uniforma lui, stătea de vorbă cu ea.

Va să zică, sunteți tot aici. N-aveți de gând să ieșiți la pensie? Spunea el.

De ce să ies îa pensie, domnule? Vreți să fiți atât de bun și să-mi spuneți unde m-aș simți mai bine decât aici, unde aș putea fi mai mulțumită și avea tot „confortul”? Apoi, mereu acest du-te-vino, nu e, și el o distracție? E ceea ce numesc eu micul meu Paris; clienții mei mă țin la curent cu tot ce se petrece. Iată de pildă, unul care a ieșit din cabină mai acum cinci minute, un magistrat, tot ce poate fi mai suspus. Ei bine! Domnule, ex clamă ea ca și cum ar fi fost gata să susțină această afirmare prin violență – dacă agentul autorității ar fi în cercat să-i conteste exactitatea – de opt ani, auziți, în fiecare zi de la Dumnezeu, cum a sunat ora 3 e aici, tot deauna politicoș, niciodată un cuvânt mai tare decât altul, fără să murdărească vreodată ceva, stă mai bine de o

jumătate de oră să-și citească ziarele și să-și facă micile nevoi. Într-o singură zi n-a venit. La început, nu mi-am dat seama, dar seara mi-am spus deodată: „Ia te uită, domnul de la ora 3 n-a venit, poate o fi murit”. M-a durut, pentru că mă simt legată, mai ales când e vorba de lume bună. Dar am fost foarte mulțumită când l-am revăzut a doua zi, și i-am spus: „Domnule, nu vi s-a întâmplat nimic ieri?” Atunci mi-a spus că lui nu i se întâmplase nimic, dar că soția lui murise și fusese atât de „întors” încât nu putuse să vină. Avea, firește, aerul foarte trist, vă dați seama, erau căsătoriți de douăzeci și cinci de ani, dar oricum avea aerul mulțumit că se întorsese aici. Se simțea că de bunăseamă fusese tulburat în micile sale tabieturi. Am încercat să-l îmbărbătez, i-am spus: „Nu trebuie să vă lăsați. Veniți ca mai îna inte, veți avea o mică distracție în durerea dumneavoastră.” „Marchiza” urmă pe un ton mai blând, căci își dăduse seama că protectorul masivelor și al peluzelor o asculta cu bunăvoință, fără să se gândească să o contrazică, păs-trând inofensivă, în teacă, o sabie care avea mai degrabă aerul unui instrument de grădinari sau al unui atribut horticol.

— Apoi, spuse ea, îmi aleg clienții, nu primesc pe fitecine în ceea ce numesc eu saloanele mele. N-au ele oare aerul de saloane, cu florile mele? Cum am clienți foarte amabili, nu știu cum se întâmplă, dar totdeauna unul sau altul vrea să-mi aducă o ramură de liliac frumos, de iasomie sau de trandafiri, florile mele preferate.

Ideea că poate această doamnă nu va avea o părere bună despre noi pentru că nu-i aduceam niciodată nici liliac, nici trandafiri frumoși, m-a făcut să roșesc și, Lh-cereând să scap fizicește – sau să mă judece numai în contumacie – cu o părere proastă, m-am îndreptat spre ieșire. Dar în viață nu ești întotdeauna mai amabil cu cei ce aduc trandafiri frumoși, căci crezând că mă plictisesc, „marchiza” mi se adresă:

— Nu vreți să vă deschid o cabină?

Și fiindcă refuzam:

— Nu vreți? Adăugă ea, surâzând; surâdea din toată inima, dar știu că sunt nevoi pe care nu e de ajuns să nu le plătești ca să ie încerci.

În acest moment intră grăbită o femeie prost îmbrăcată care parcă tocmai le încerca. Dar nu făcea parte din lumea „marchizei”, căci aceasta îi spuse brusc, cu o ferocitate de snob:

N-am nimic liber, doamnă.

O să trebuiască să aștept mult? Întrebă nefericita doamnă, roșie sub florile ei galbene.

— Ah! Doamnă, îmi îngădui să vă sfătuiesc să vă duceți în altă parte, căci vedeți, mai așteaptă doi domni, spuse ea, arătându-mă pe mine și pe paznic, șin-am decât un cabinet, celelalte sunt în reparație.

„Are un cap de om care plătește prost, spuse „marchiza”. Nu e genul clienților mei, nu e curată, n-are respect, mi-ar fi trebuit o oră ca să curăț după doamna. Nu regret cei zece bani ai ei.”

În sfârșit după o jumătate de ceas bunica ieși și gân-dindu-mă că nu va încerca să șteargă, printr-un bacșiș, indiscreția pe care o manifestase stând atâta timp, am bătut în retragere ca să nu iau o parte din disprețul pe care fără îndoială i l-ar manifesta „marchiza” și am intrat pe o alee, dar încet, pentru ca bunica să mă poată ajunge cu ușurință și să-și continue drumul cu mine. Ceea ce se și întâmplă numaidecât. Mă gândeam că bunica avea să-mi spună: „Te-am făcut să aștepti cam mult, nădăjduiesc că nu-ți vei scăpa prietenii”, dar nu rosti nici un cuvânt, astfel încât, fiind cam decepționat, n-am vrut să-i vorbesc eu cel dintâi: în sfârșit, ridicând ochii spre ea, am. Văzut că în timp ce pășea lângă mine, întorcea capul în partea cealaltă. Mă temeam că îi este încă greață, m-am uitat mai bine la ea și m-a izbit mersul ei sacadat. Pălăria ei era într-o parte, avea înfățișarea dezordonată și nemulțumită, fața congestionată și preocupată a unui personaj care a fost răsturnat de o trăsură sau pe care l-ar scos dintr-un șanț.

— M-am temut ca nu cumva să-ți fi fost greață, bu nico; te simți mai bine? Am întrebat-o.

(Fără îndoială că se gândi că nu se putea să nu-mi răspundă fără să nu-mi trezească îngrijorarea:

— Am auzit toată conversația dintre „marchiză” și paznic, spuse ea. Era cum nu se poate mai „Guermantes” și „mic nucleu Verdurin”. Doamne! În ce termeni galanți erau înveșmântate aceste lucruri. Și adăugă cu sârguință, invocând de data aceasta pe marchiza ei, pe doamna de

Sevigne: „Ascultându-i, credeam că-mi pregătesc desfă țările unei despărțiri”.

Iată cuvintele pe care mi le-a spus și în care-și pusese toată finețea, toată înclinarea ei pentru citații, memoria clasicilor, chiar mai mult decât ar fi spus de obicei și ca și cum ar fi vrut să-mi arate că le stăpânea bine. Dar ghiceam mai degrabă, decât auzeam aceste fraze, căci le mormăise strângând din dinți cu mai multă putere decât ar fi putut explica teama de a vărsa.

— Haide, i-am spus destul de liniștit, ca să n-am aerul că-i iau indispoziția prea în serios, de vreme ce ți-e puțin greață, dacă vrei ne vom întoarce, nu vreau să plimb pe Champs-Elysees o bunică care suferă de indigestie.

Aio

— Nu îndrăzneam să-ți propun acest lucru din pri cina prietenilor tăi, îmi răspunse ea. Biet copil! Dar de vreme ce ești dispus, e mai cuminte.

M-am temut ca nu cumva să fi observat chipul în care rostise aceste cuvinte.

— Haide, i-am spus brusc, nu te obosei vorbind, de vreme ce ți-e greață, e absurd, așteaptă cel puțin să ajun gem acasă.

Îmi surise trist și-mi strânse mâna. Înțelesese că nu mai trebuia să-mi ascundă ceea ce ghicisem îndată, anume că avusese un mic atac.

A

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL ÎNTU

Boala bunicii.

— Boala lui Bergotte.

— Ducele și medicul.

— Declinul bunicii.

— Moar-tea ei.

Am străbătut din nou avenue Gabriel, prin mulțimea care se plimba. Am așezat-o pe bunica pe o bancă și m-âra dus să caut o trăsură. Ea, în inima căreia mă situam totdeauna ca să judec cea mai neînsemnată ființă, mi-era acum închisă, devenise o parte din lumea extraordinară, și mai mult decât unor simpli trecători, eram silit să-i ascund ceea ce credeam despre starea ei, să-i ascund îngrijorarea mea, despre care nu i-aș fi putut vorbi cu mai multă încredere decât unei străine. Acum, îmi restituia gândurile, durerile pe care încă din copilărie i le încredinșasem pentru t ndeauna. Nu murise încă. Dar eram de pe acum singur. Chiar aluziile ei la Guermantes, la Moliere, la conversațiile noastre în legătură cu micul nucleu, aveau aerul că sunt nesuținute, fără pricină, fantastice, căci ieșeau din aceeași ființă care poate nu va mai exista mâine, pentru care nu vor mai avea nici un înțeles, din acel neant – incapabil de-a le concepe – din care bunica va face în curând parte.

— Domnule, nu vă contrazic, dar n-ați luat oră -la mine, n-aveți număr. De altminteri, nu e ziua mea de consultație. Trebuie să aveți un medic al dumneavoastră, căruia nu mă pot substitui, afară numai dacă m-ar chema în consult. E o chestiune de deontologie.

În clipa în care făceam semn unei trăsurii, întâlnisem pe vestitul profesor, E. oarecum prieten cu tata și cu bunicul, întreținând în orice caz legături cu ei, care locuia în avenue Gabriel și, cuprins de o inspirație subită, îl oprisem tocmai când se întorcea acasă, gândin-du-mă că poate i-ar fi de mare folos bunicii. Dar cum era grăbit, după ce și-a luat scrisorile, ar fi vrut să mă concedieze, și nu i-am putut vorbi decât urcându-mă cu el în ascensor, ale cărui butoane mă rugă să-l las să le manevreze, ceea ce era o manie a lui.

Domnule, nu vă cer să o primiți pe bunica, veți înțelege după cele ce vreau să vă spun, că nu e în stare, ci, dimpotrivă, vă rog să treceți peste o jumătate de oră la noi acasă, unde ea se va fi înapoiat.

Să trec pe la dumneavoastră, domnule? Nici să nu vă gândiți. Cinez la ministrul comerțului, înainte de cină trebuie să mai fac o vizită, mă voi îmbrăca numaidecât și, culmea nenorocului, fracul meu s-a rupt, iar celălalt n-are cheutoare pentru decorații. Faceți-mi plă cerea, vă rog, de-a nu atinge butoanele ascensorului, pe care nu știți să le manevrați, trebuie să fim prevăzători în toate. Cheutoarea asta mă face să întârziini inai mult. În sfârșit, din prietenie pentru familia dumneavoastră, dacă bunica dumneavoastră vine îndată, o voi primi. Dar vă înștiințez dinainte că nu-i pot acorda decât un sfert de oră.

Am plecat numaideeât, nici nu ieșisem încă din ascensorul pe care profesorul E., îl puse în mișcare ca să cobor, nu fără să mă fi privit cu neîncredere.

Spunem de bunăseamă că ceasul morții nu e sigur dar când afirmăm asemenea lucru, ne înfățișăm această oră situată într-un spațiu nedeslușit și depărtat, nu ne gâpdim că ar avea vreo legătură cu ziua care a și început și că ar putea însemna că moartea – sau prima er luare în posesie parțială a persoanei noastre, după care nu ne va mai da drumul – se va putea produce chiar în această după-amiază, atât de puțin nesigură, în această după-amiază când întrebuintarea timpului este dinaintea nnduită. Ții la plimbarea ta, ca sa ai într-o lună cantitatea de aer curat necesară, ai stat la îndoială dacă să Jei paltonul, sau o trăsură, ești în birjă, ai toată ziua înaintea ta, scurtă, căci vrei să te întorci la timp ca să primești o prietenă; ai vrea ca mâine timpul să fie tot atât de frumos; habar n-ai că moartea care pășea în tine în alt plan, într-un întuneric de nepătruns, a ales tocmai această zi ca să intre în scenă, peste câteva minute, aproape în clipa în care trăsura va ajunge pe Champs-Elysees. Poate că aceia pe care-i urmărește de obicei spaima deosebitei ciudățenii a morții vor găsi ceva liniștitor în acest soi de moarte – în acest soi de prim contact cu moartea – căci ea capătă o înfățișare cunoscută, familiară, zilnică. A precedat-o un prânz bun și aceeași plimbare pe care o fac oamenii sănătoși. Întoarcerea în trăsură deschisă se suprapune cu prima ei a-tingere; oricât de bolnavă ar fi fost bunica, la urma urmelor mai multe persoane ar fi putut spune că o salutaseră când trecea într-o trăsură deschisă, pe un timp minunat, la ora șase, întorcându-se de la Champs-Elysees. Legrandin, care se îndrepta spre Place de la Concorde, ne salută, oprindu-se cu un aer mirat. Eu, care nu mă desprinsesem încă de viață, am întreat-o pe bunica dacă-i răspunsese, aducându-i aminte că e susceptibil. Bunica, găsindu-mă fără îndoială foarte tișuratec, ridică/mâna ca și cum ar fi vrut să spună: „Ce are a face? N-are nici o însemnătate.”

Da, adineaori, pe când căutam o birjă, s-ar fi putut spune că bunica stătea pe o bancă, în avenue Gabriel, și că trecuse ceva mai târziu într-o trăsură deschisă. Să fi fost însă adevărat? Banca n-are nevoie de energie ca să stea pe o alee – deși ea este supusă unor anumite condiții de echilibru. Dar ca o ființă vie să fie stabilă, chiar când e sprijinită pe o bancă sau într-o trăsură, e necesară o tensiune de forțe pe care nu le percepem de obicei, după cum nu percepem (pentru că ea se exercită în toate sensurile) presiunea atmosferică. Poate dacă s-ar face vid în noi și am fi lăsați să suportăm presiunea aerului, am simți, în clipa care ar preceda distrugerii noastre, greutatea teribilă pe care nimic nu ar mai neutraliza-o. Tot astfel, când prăpăstiile bolii și ale morții se deschid în noi și nu mai avem nimic de opus tumultului cu care lumea și propriul nostru trup se năpustesc asupra noastră, a susține atunci însăși ideea mușchilor noștri, însuși fiorul care ne pustiește măduva, atunci a sta chiar nemișcați în ceea ce credem că nu este de obicei decât poziția negativă a unui

obiect, necesită, dacă vrei ca privirea să stăruie liniștită și capul drept, o energie vitală, și devine obiectul unei lupte istovitoare.

Legrandin ne privise cu acel aer uimit, pentru că atât lui cât și trecătorilor, în trăsura în care bunica părea că sta pe banchetă, li se păruse că ea se prăbușea., alunecând într-o prăpastie, agățându-se cu deznădejde de pernele care abia îi mai puteau reține trupul povârnit, cu părul răvășit, cu ochii rătăciți, incapabili de a mai face față iureșului imaginilor pe care pupila lor nu mai reușea să le cuprindă. Deși întovărășită de mine, parcă era cufundată în acea lumea necunoscută în sântul căreia și primise loviturile ale căror urme le purta când o văzusem mai adineaori pe Champs-Elyees, cu pălăria, fața, mantoul răvășite de mâna îngerului nevăzut cu care luptase.

Miam spus mai târziu că acel moment al atacului pesemne că n-o surprinsese cu totul pe bunica, că poa-te-1 prevăzuse cu mult mai înainte, că trăise în așteptarea lui. Fără îndoială, nu știuse când va veni acest moment fatal, nesigură, ca și amanții pe care o îndoială de acest soi îi îndeamnă rând pe rând să-și întemeieze nădejdele nesocotite și bănuielile nedreptățite pe fidelitatea metresei lor. Rareori însă se întâmplă ca aceste boli grave, ca aceea care tocmai o lovise în plin, să nu-și aleagă cu mult înainte domiciliul la bolnav înainte de a-1 ucide; iar acesta să nu le cunoască destul de repede în acest răstimp, ca pe un vecin sau un chiriaș „îndato-ritor”. Este o cunoștință îngrozitoare, nu atât datorită suferințelor pe care le pricinuieste, cât ciudatei noutăți a restricțiilor definitive pe care le impune vieții. Vezi că mori, în acest caz, dar nu în însăși clipa morții, ci cu luni, uneori cu ani mai înainte, de când hâda a venit să sălășluiască în tine. Bolnava face cunoștință cu străinul pe care-1 aude forfotind în creierul ei. Firește, nu-1 cunoaște din vedere, dar îi deduce obiceiurile după zgomotele pe care le aude făcându-le cu regularitate. E un răufăcător? Într-o dimineață, nu-1 mai aude. A plecat. Ah! Dacă ar fi plecat pentru totdeauna! Seara, însă, s-a reîntors. Ce intenții are? Medicul consultant, căruia i se pune întrebarea, răspunde' ca o metresă adorată prin jurăminte crezute în cutare zi, puse la îndoială în cutare alta. Medicul joacă de altminteri mai degrabă rolul servitorilor întrebați decât acela al metresei. Ei nu sunt decât niște terți. Aceea pe care o zorim, de care nu știm că e pe punctul de-a ne trăda, este însăși viața, și, deși nu o mai simțim aceeași, mai credem în ea, stăm în orice caz la îndoială până în ziua în care ne-a părăsit în sfârșit.

Am urcat-o pe bunica în ascensorul profesorului E. și după o clipă el veni în întâmpinarea noastră și ne introduse în cabinetul său, unde, oricât de grăbit ar fi fost, aerul său bățos se schimbă, atât de puternică este obișnuința, și el o avea pe aceea de-a fi amabil, chiar bine dispus cu bolnavii. Cum știa că bunica era foarte cultă și el însuși era cult, începu să-i citeze timp de două sau trei minute niște versuri frumoase în legătură cu vara radioasă de care ne bucurasem acum. O așezase într-un fotoliu, iar el se retrase în umbră ca să o vadă mai bine. O examina foarte amănunțit și mă rugă chiar să-i las o clipă singuri. Continuă să o examineze, apoi, după ce sfârși, deși sfertul de oră era pe sfârșite, începu să-i citeze din nou niște versuri. Îi adresă chiar unele glume

destul de fine, pe care aş fi preferat să le aud în altă zi, dar care mă liniştiră de-a binelea, datorită tonului vesel al medicului. Mi-am adus aminte că domnul Fallieres, preşedintele Senatului, avusese, cu mulţi ani în urmă, fals atac, şi că, spre deznădejdea concurenţilor săi, îşi relua-se peste trei zile funcţiunile şi acuma pregătea, se spunea, o candidatură mai mult sau mai puţin depărtată la preşedinţia Republicii. Încrederea într-o grabnică însănătoşire a bunicii fu cu atât mai deplină* cu cât, în clipa în care-mi aminteam pilda domnului Fallieres, un hohot de râs care puse capăt unei glume a profesorului. E. mă dezmetici din gândul acestei apropieri. Apoi, scoase ceasornicul, încruntă înfrigurat sprinceana văzând că întârziase cu cinci minute, şi, în timp ce-şi lua rămas bun de la noi, sună ca să i se aducă îndată fracul. Am lăsat-o pe bunica să treacă înainte, am închis uşa şi l-am rugat să-mi spună adevărul.

— Bunica dumneavoastră e pierdută, îmi spuse el. E un atac provocat de uremie. Uremia nu e în sine o boală mortală, dar cazul mi se pare disperat. Nu trebuie să vă mai spun că nădăjduiesc să mă înşel. Cu Cottard sunteţi pe mâini foarte bune. Scuzaţi-mă, îmi spuse el, văzând că intrase o cameristă care purta pe braţ fracul profesorului. Ştiţi că cinez la ministrul comerţului, şi mai am de făcut o vizită. Ah! Viaţa nu e presărată numai cu trandafiri, cum cred unii la vârsta dumneavoastră.

Îmi întinse graţios mâna. Închisesem uşa şi un fecior ne călăuzea în anticameră, pe bunica şi pe mine, când am auzit nişte ţipete de mânie. Camerista uitase să găurească cheutoarea pentru decoraţii, ceea ce mai necesita încă zece minute. Profesorul continua să ţipe în gura mare în timp ce o priveam în prag pe bunică-mea care era pierdută. Orice om e foarte singur. Am plecat spre casă.

Soarele scăpata; se reflecta pe un zid fără sfârşit de-a lungul căruia avea să meargă trăsura noastră înainte de a ajunge în strada unde locuiam, zid pe care umbra calului şi a trăsurii proiectată de amurg se desprindea neagră pe fondul roşu cu un car funebru pe o oală d? Lut din Pompei. Am ajuns, în sfârşit. Am aşezat-o pe bunica în capul scării, în vestibul, şi am urcat să-i dau de veste mamei. I-am spus că bunica se întorcea puţin suferindă, în urma unei ameţeli. De la primele cuvinte, chipul mamei atinse paroxismul unei deznădejdi totuşi atât de resemnată, îneât mi-am dat seama că o ţinea pregătită în ea pentru ziua nesigură şi finală. Nu mă întrebă nimic: după cum răutăţii îi place să exagereze suferinţele altora, se părea că, datorită dragostei, ea nu voia să admită că mama ei ar fi prea greu lovită, mai cu seamă de o boală care poate atinge inteligenţa. Mama tremura, plângea fără lacrimi, porunci să se cheme un medic, dar când Françoise întrebă cine este bolnav, nu putu răspunde, vocea i se opri în gât. Coborî în' ă cu mine, ştergându-şi de pe faţă suspinul care i-o cuta. Bunica aştepta jos, pe canapeaua din vestibul, dar îndată ce ne auzi, se îndreptă, se ridică şi-i făcu mamei semne vioaie cu mâna. Îi înfăşurasem pe jumătate capul cu un şal de dantelă albă, ca să nu-i fie frig pe scară, după cum îi spusese. Nu vroiam ca mama să observe prea bine faţa alterată, gura strâmbată; precauţiunea mea era inutilă: mama se apropie de bunica, îi sărută

mâna ca unui Dumnezeu, o sprijini, o ridică până la ascensor, cu precauțiuni infinite, care, osebit de teama de a fi ne-îndemânică și de a-i pricinui dureri, izvorau din u-milința celui ce se simte nedemn de a atinge ceea ce știe mai de preț ca orice, dar nu ridică măcar o dată ochii și nu privi fața bolnavei. Poate pentru ca aceasta să nu se întristeze la gândul că vederea ei ar putea prilejui neliniștea fiicei sale. Poate de teama unei dureri prea puternice, pe care nu îndrăznea să o înfrunte. Poate din respect, pentru că socotea că nu i-ar fi îngăduit să constate fără impietate urma vreunei slăbiri intelectuale pe fața venerată. Poate ca să păstreze mai bine, în urmă, intactă, imaginea adevăratului chip al mamei sale, sclipind de inteligență și de bunătate. Astfel urcară una lângă alta, bunica pe jumătate ascunsă sub șalul ei, mama întorcând privirea.

În acest timp, o ființă nu ai deslipi pe ai ei de ceea ce se putea ghici din trăsăturile schimbate ale bunicii pe care fiica ei nu îndrăznise să le vadă, o ființă care aținea asupra-le o privire înmărmurită, indiscretă și rău prevestitoare: aceasta era Françoise. Nu că n-ar fi iubit-o sincer pe bunica (ba chiar fusese decepționată și scandalizată de răceala mamei, pe care ar fi dorit să o vadă aruncându-se plângând în brațele mamei sale), dar era oarecum înclinată să se gândească totdeauna numai la rău, păstrase din copilărie două însușiri care parcă ar trebui să se excludă, dar care, când se îmbină, se întăresc: lipsa de educație a oamenilor din popor care nu încearcă să ascundă impresia ba chiar groaza durerii cășunate în ei la vederea unei schimbări fizice pe care ar fi mai delicat să pară că nu o deosebesc, și asprimea insensibilă a țărăncii care smulge aripile libelulelor înainte de a avea prilejul să sucească gâtul puilor de găină și lipsa de pudoare care ar îndemna-o să ascundă interesul pe care-l încearcă, la vederea cărnii care suferă.

Când, grație desăvârșitelor îngrijiri ale Françoisei bunica fu culcată, ea își dădu seama că vorbea cu mult mai lesne, mica ruptură sau astuparea vreunei vinișoare, produsă de uremie, fusese fără îndoială foarte ușoară. Atunci ea nu vru să se mai deslipească de mama, ca să o ajute în clipele cele mai cumplite pe care aceasta avea să le străbată.

— Ei! Fata mea, îi spuse ea apucând-o cu o mână și ținând-o pe cealaltă în fața gurii ca să atribuie această cauză aparentă ușoarei dificultăți pe care o mai întâmpina rostind unele cuvinte, iată cum îți compătimești mama f

Ai aerul să crezi că o indigestie nu e lucru neplăcut!

Atunci ochii mamei se ațintiră întâia oară cu pasiune asupra ochilor bunicii, nevrând să vadă restul feței sale, și spuse, începând să depene lista acelor jurăminte false pe care nu le putem ține:

— Mamă, te vei vindeca în curând, fie-ta își ia obligația asta!

Și cuprinzând dragostea ei cea mai puternică, toată; voința ca mama ei să se vindece, într-o sărutare căreia le încredința și pe care o însoți cu gândul, din toată ființa ei, până în vârful buzelor, ' o depuse cu umilitate, cu cucernicie, pe fruntea adorată Bunica se plângea de un soi de aluviune de plăpumi care se depunea tot timpul în aceeași parte pe piciorul ei stâng, pe care nu reușea să-1

ridice. Dar nu-și dădea seama că ea însăși era de vină (astfel încât pe nedrept o acuza în fiecare zi pe Françoise că nu-i „așternea” bine patul). Arunca cu o” mișcare convulsivă în acea parte mulțimea acelor spumoase plăpumi de lână fină care se îngrămădeau ca nisipul unui mal ce se transformă repede în prundiș (dacă nu se clădește pe el un dig), prin depunerile succesive ale fluxului.

Mama și cu mine (a căror minciună Françoise, perspicace și jignitoare o ghicea dinainte), nici nu voiam să spunem că bunica ar fi grav bolnavă, ca și cum asta ar fi putut prilejui plăcere dușmanilor pe care de altminteri nu-i avea, și ca și cum ar fi fost mai afectuos să pretindem că nu era atât de bolnavă, în fond din a-celași simțământ instinctiv care mă făcuse să presupun că Andree o plângea prea mult pe Albertine ca să o iubească mult. Aceleași fenomene se reproduc de la particulari la mulțime, în marile crize. Într-un război, cel ce nu-și iubește țara nu o vorbește de rău, dar o crede pierdută, o compătimizește, și vede lucrurile în negru.

Françoise ne era de mare folos datorită însușirii ei de-a se lipsi de somn, de a-și săvârși lucrurile cele mai grele. Și când se dusesse să se culce după mai multe nepti de veghe, eram siliți să o chemăm abia un sfert de oră după ce adormise, era atât de fericită că putea face lucrurile cele mai obositoare ca și cum ar fi fost cele mai simple, încât, departe de a se strâmba, mulțumirea și modestia i se oglindeau pe față. Dar când venea ora liturghiei și aceea a primului dejun, chiar dacă bunica ar fi fost în agonie, Françoise ar fi șters-o la timp ea să nu întârzie. Nu putea, nici nu voia să fie înlocuită de tânărul ei fecior din casă. Firește, venise de la Combray cu o părere foarte înaltă despre îndatoririle fiecăruia față de noi; n-ar fi tolerat ca unul din servitorii noștri să fi fost „necuviincios” cu noi. Această însușire făcuse din ea o educatoare atât de nobilă, atât de imperioasă, atât de eficace, încât nu avusesem niciodată servitori oricât de stricați care să nu-și fi schimbat repede, să nu-și fi cioplit concepția lor de viață, ajungând să nu se mai atingă de un ban și să se repeadă – oricât de puțin serviabili ar fi fost până atunci – ca să-mi ia din mâini și să nu. Mă lase să mă obosesc ducând cel mai mic pachet. Françoise contractase tot la Combray – și importase la Paris – o-biceiu de-a nu putea îndura nici un ajutor în munca ei. Parcă ar fi ocărât-o cel ce ar fi vrut să-i dea o mână de ajutor și unii servitori n-au primit săptămâni de-a rân-dul vreun răspuns din parte-i la salutul lor matinal, au plecat chiar în vacanță fără ca ea să-și fi luat rămas bun de la ei și fără ca el să fi ghicit pentru ce, în realitate din singurul motiv că voiseră să facă o parte din treaba ei, într-o zi când era bolnavă. În acest moment, când bunicii îi era atât de rău i se părea că treaba „îi revenea îndeosebi. Nu voia, ea, care era titulară, să lase să i se fure rolul în aceste zile de gală. De aceea, tânărul ei fecior din casă, înlăturat de ea, nu știa ce să facă și, nemulțumit că, luând pildă de la Victor, îmi luase hârtia de scris din birou, se apucase, mai mult, să-mi ia volumele (de versuri din bibliotecă. Le citea, o jumătate de zi, din admirație pentru poezii care le scriseseră, iar în restul timpului său, ca să presare cu citații scrisorile pe care le scria prietenilor săi de

la țară. Firește, credea că-i uluiește astfel. Dar cum nu prea avea șir în ideile sale, în el se cuibărise aceea că aceste poeme, găsite în biblioteca mea, erau lucruri pe care toată lumea le cunoștea și la care te poți referi curent. Astfel încât scriind acestor țărani a căror uimire o sconta, își îmbina propriile reflecții cu versuri de Lamartine, ca și cum ar fi spus: cine va trăi va vedea, sau chiar: bună ziua.

Din pricina suferințelor care o chinuiau, i se îngădui bunicii să ia morfină. Din nenorocire, dacă aceasta le alina, ea sporea în același timp și doza de albu-mină. Loviturile pe care le destinam bolii care se cuibărise în bunica nimereau în gol, tocmai ea, bietul ei trup interpus le primea, fără ca să se plângă decât prin-tr-un geamăt slab. Iar durerile pe care i le pricinuiau nu erau cumpănite de un bine pe care nu i-l puteam face. Boala cumplită pe care am fi vrut s-o stărpim, abia dacă o atinsesem ușor în treacăt, dar o exasperasem și mai mult grăbind poate clipa în care captiva va fi sfi-șiată. În zilele când doza de albumină era prea mare. Cot-tard, după o clipă de șovăire, rdfuza morfina. Acest om atât de neînsemnat, atât de comun, avea, în acele scurte răstimpuri când chibzuia, când primejdiile unui tratament sau al altuia se luau la întrecere în el până ce se oprea la unul din ele, acea măreție a unui general care, vulgar în restul vieții, ne mișcă prin hotărârea sa în clipa în care soarta patriei este în joc, când, după ce a chibzuit o clipă, adoptă părerea care, din punct de vedere militar, e cea mai cuminte: „Rezistență la răsărit”. Oricât de puțină nădejde ar fi stăruiet din punct de vedere medical de a pune capăt acestei crize de uremie, rinichii nu trebuiau obosiți. Dar, pe de altă parte, când bunica nu lua morfină, durerile ei deveneau de nesuferit; repeta într-una o anumită mișcare pe care numai cu greu o făcea fără să geamă: în buna parte suferința este un soi de nevoie a organismului de a deveni conștient de o stare nouă care-l neliniștește, de a obișnui sensibilitatea cu această stare. Poți deosebi acest izvor al durerii în cazul stingherelilor pe care nu toată lumea le privește ca atare. Într-o odaie plină de un fum cu miros

— Guei pătrunzător, doi oameni grosolani vor intra și-și vor vedea de treabă, al treilea, de-o plămadă mai subțire, va trăda o turburare necurmată. Nările lui vor adulmeca mereu, cu neliniște, mirosul pe care, pare-se, ar trebui să încerce să nu-l simtă și pe care se va strădui de fiecare dată să-l facă să adere, printr-o cunoaștere mai exactă, la mirosul său stingherit. Acestui fapt se datorește fără îndoială împrejurarea că o preocupare adâncă te împiedică să te plângi de durere de dinți. Când bunica suferea astfel, pe. Fruntea ei lată și mov curgea sudoarea, năclă-indu-i șuvițele albe de păr și, dacă credea că nu eram în odaie exclama: „Ah! E îngrozitor!” dar dacă o zărea pe mama, își aduna 'numaidecât toată energia ca să șteargă de pe fața-i urmele durerii sau, dimpotrivă, repeta aceleași vaiete, însoțindu-le cu explicații care dădeau retrospectiv alt înțeles acelor pe care mama le putuse auzi:

— Ah! Fata mea, e îngrozitor să stai în pat pe soarele ăsta frumos, când ai vrea să te duci să te plimbi, plâng de ciudă împotriva prescripțiilor voastre.,

Dar nu putea înfrâna geamătul privirilor ei, sudoarea de pe frunte, tresărirea convulsivă, numaidecât înăbușită, a membrelor ei.

— Nu mă doare, mă plâng pentru că nu stau bine, îmi simt părul răvășit, mi-e greață, m-am lovit de perete.

Iar mama, la picioarele patului, ținută de această suferință ca și cum pătrunzând cu privirea-i această frunte îndurerată, acest trup care tănuia boala, ea ar fi trebuit să sfârșească prin a o atinge, prin a o lua cu sine, mama spunea:

— Nu, măicuță, n-o să te lăsăm să suferi astfel, o să găsim ceva, mai rabdă o clipă, îmi îngădui să te îm brățizez fără să te miști?

Aplecându-se deasupra patului, cu picioarele înmuiate, pe jumătate îngenunchiată, ca și cum prin umilință ar avea mai mulți sortii de-a izbuti să se împlinească darul pasionat al ființei sale, ea pleca spre bunica toată viața ei, în fața ei, ca într-un caliciu pe care i-l întindea, împodobit cu reliefuri de gropițe și de cute atât de pasionate, atât de dezolate și atât de gingașe, încât nu știa dacă erau săpate de dalta unui sărut, al unui suspin sau al unui surâs. Și bunica, încerca, la rândul ei, să-și întindă spre mama fața-i, care era atât de schimbată încât, fără îndoială, dacă ar fi avut puterea să iasă din casă, n-ai fi reeunoscut-o decât după pana de la pălărie. Trăsăturile ei parcă se sileau într-o strădanie care o îndepărta de orice, să se potrivească, ca în acele ședințe de modelaj, unui anumit model pe care nu-l cunoșteam. A-ceastă muncă a sculptorului se apropia de sfârșit, și dacă fața bunicii, se împușinase, în aceeași măsură se și înăsprișe. Vinele care o străbăteau parcă nu erau acelea ale marmurei, ci ale unei pietre mai zgrunțuroase. Veșnic aplecată înainte din pricina greutății de a respira și în același timp îndoită din cauza oboselii, fața ei necioplită, redusă, cumplit de expresivă, parcă era, într-o sculptură primitivă, aproape preistorică, chipul aspru, violaceu, roșcovan, deznădăjduit al vreunei sălbatică paznice de mormânt. Dar opera nu era încă pe de-a-ntregul săvârșită. În urmă, va trebui să o spargi, apoi să cobori în acest mormânt – pe care l-ai păzit cu atâta greutate, cu acea zgârcire cumplită.

Într-unui din acele momente când, potrivit expresiei populare, nu mai știi cărui sfânt să te închini, fiindcă bunica tușea și strănuta mult, am urmat sfatul unei rude care susținea că, datorită specialistului X., va fi în trei zile în afară de orice primejdie. Oamenii de lume spun asemenea lucru despre medicul lor, și sunt crezuți, așa cum Françoise credea în reclamele din ziare. Specialistul sosi cu trusa lui plină de toate guturaiurile clienților săi, ca burduful lui Eol. Bunica refuză răspicat să se lase examinată. Iar noi, stingheriți din pricina specialistului care se deranjase degeaba, ne-am supus dorinței sale de-a ne vizita nasurile respective care n-aveau totuși nimic. El susținea contrariul, spunând că migrena sau colicele, boala de inimă sau diabetul sunt o boală de nas nedebuită. El spunea fiecăruia: „Iată un cornet pe care mi-ar plăcea să-l revăd. Nu așteptați prea mult. Vă voi scăpa de el cu câteva puncte de foc.” Ne gândeam, firește la cu totul altceva. Totuși, ne întrebăm: „Să ne scape de ce?” în puține cuvinte, toate nasurile noastre erau bolnave; el nu se înșală decât

punând lucrul la prezent. Căci încă a doua zi, examenul și pansamentul său provizoriu își împliniră efectul. Fiecare a-veam guturaiul nostru. Cum îl. Întâlni pe stradă pe tata scuturat de accese de tuse, surâse la gândul că un neștiutor ar putea crede că boala se datora intervenției sale. Ne examinase în momentul în care eram deja bolnavi.

Boala bunicii prilejui multora ocazia să manifeste o simpatie excesivă sau neîndestulătoare, care ne-a surprins tot atât de mult ca și împrejurarea datorită căreia unii și alții ne descopereau legături de circumstanță sau chiar de prietenie pe care nu le-am fi bănuțit. Dovezile de interes date de cei ce veneau mereu să se informeze, ne destăinuiau gravitatea unei boli pe care până acum n-o deslușisem îndeajuns, n-o despărțisem de miile de impresii dureroase încercate în apropierea bunicii, înștiințate telegrafic, surorile ei nu se urniră din Combray. Descoperiseră un artist care le oferea ședințe de muzică de cameră excelentă, în audiția căreia credeau că găsesc, mai bine decât la căpătâiul bolnavei, o reculegere, o înălțare dureroasă, a căror formă avu darul de-a ni se părea neobișnuită. Doamna Sazerat scrisese mamei, dar ca cineva de care o logodnă stricată pe neașteptate (ruptura era dreyfusismul) ne-a despărțit pe veci. În schimb, Bergotte veni să petreacă zilnic câteva ore cu mine.

Îi plăcuse totdeauna să se aciueze câtva timp în aceeași casă unde nu trebuia să facă eforturi, altădată ca să vorbească fără să fie întrerupt, iar acum ca să tacă îndelung, fără să fie solicitat să vorbească. Căci era grav bolnav, unii spuneau de albuminurie, ca bunica. După spusele altora, avea o tumoare. Slăbea văzând cu ochii; urca cu greutate scara noastră și o cobora încă și mai anevoie. Deși se sprijinea de parmaclac, se poticnea adesea și cred că ar fi stat acasă, dacă nu s-ar fi tterrăut că ar pierde cu desăvârșire obiceiul, posibilitatea de a ieși, el, „omul cu bărbuță”, pe care-l cunoscusem, nu de mult, sprinten. Nu mai vedea de loc și se împiedica chiar la vorbă.

Dar în același timp, dimpotrivă, totalitatea operelor sale cunoscute numai de literați pe timpul când doamna Swann patrona sfioasele lor strădanii de împrăștiere, acum sporite și puternice în ochii tuturor, dobândise o nemaipomenită putere de expansiune în marele public. Fără îndoială, se întâmplă ca un scriitor să ajungă celebru abia după moarte. Dar el asistă încă în viață și în timpul înaintării lui treptate, dar lente spre moartea pe care încă n-o atinsese, la aceea a operelor sale spre Kenume. Un autor mort e cel puțin ilustru fără oboseală. Strălucirea numelui său se oprește la piatra mormântului. Gloria nu-l plictisește în surzimea somnului veșnic. Dar în privința lui Bergotte, antiteza nu era pe de-a-n-tregul împlinită. El trăia încă îndeajuns ca să sufere de pe urma tumultului. Mișcă încă, deși cu greutate, în timp ce operele lui, zburdalnice ca niște fiice pe care le iubești, dar a căror tinerețe vie și plăceri zgomotoase te obolesc, târau zilnic noi admiratori la picioarele patului său.

Vizitele pe care ni le făcea acum cădeau pentru mine cu câțiva ani prea târziu, căci nu-l mai admiram atât de mult. Ceea ce nu e în contradicție cu acea creștere a renumelui său. O operă a rareori pe de-a-ntregul în-leasă și

victorioasă, fără ca aceea a unui alt scriitor, încă obscur, să fi început să substituie în câteva minți mai dificile un nou cult aceluia care aproape a sfârșit să se impună. În cărțile lui Bergotte pe care le reciteam adesea, frazele sale erau atât de limpezi în ochii mei ca propriile mele idei, ca mobilele din odaia mea și trăsăturile* de pe stradă. Toate lucrurile se deslușeau lesne în ele, dacă nu așa cum le văzusem totdeauna, cel puțin așa cum o-bișnuiam de-a le vedea acum. Ori, un scriitor nou începuse să publice niște opere în care raporturile dintre lucruri se deosebeau atât de mult de acelea care le legau de mine, încât nu înțelegeam aproape nimic din ce scria. Spunea de pildă: „Furtunurile de stropit admirau buna întreținere a șoselelor” (ceea ce era ușor, lunecam de-a lungul acestor șosele) „care porneau din cinci în cinci minute de la Briand și de la Claudel.” Atunci nu mai înțelegeam nimic, căci mă așteptasem la un nume de oraș și el îmi dăduse unul de persoană. Dar simțeam că nu fraza era prost alcătuită, ci eu nu sunt destul de tare și de sprinten ca să merg până la capăt. Îmi reluam avântul, mă ajutam cu mâinile și cu picioarele ca să ajung la punctul de unde voi vedea raporturile noi dintre lucruri. Dar de fiecare dată, când ajungeam aproape la jumătatea frazei, cădeam din nou ca mai târziu la cazarmă, cu prilejul exercițiului căruia i se spunea portic. Nu e mai puțin adevărat că aveam pentru noul scriitor admirația pe care o are un copil stângaci, căruia i se pune nota zero la gimnastică, față de altul mai îndemnatic. De atunci l-am admirat mai puțin pe Bergotte a cărui limpezime mi s-a părut că este o insuficiență. A fost un timp când recunoșteai de bună-seamă lucrurile când le picta Fromentin și nu le recunoșteai când le picta Renoir.

Oamenii de gust ne spun astăzi că Renoir este un mare pictor din veacul al XIX-lea. Dar afirmând acest lucru, uită Timpul și că a trebuit mult, chiar în plin veac al XX-lea, ca Renoir să fie socotit drept artist. Ca să reușească să fie astfel recunoscuți, pictorul original, artistul original, procedează ca oculiștii. Tratamentul cu pictura, cu proza lor, nu e totdeauna plăcut. Când a terminat, specialistul ne spune: „Priviți acum. Iată că lumea (care n-a fost creată o dată, ci de atâtea ori de câte, ori s-a ivit un artist original) ni se înfățișează cu totul deosebită de cea veche, dar foarte limpede. Niște femei trec pe stradă, deosebite de cele de altădată, deoarece sunt niște Renoir, din aceia în care refuzam odinioară să vedem femei. Trăsurile de asemenea sunt niște Renoir, și apa, și cerul: dorim să ne plimbăm în pădurea care seamănă cu aceea care în prima zi ni se părea orice afară de pădure, și de pildă o tapițerie cu multe, nuanțe, dar în care lipseau tocmai nuanțele proprii pădurilor. Așa este universul nou și trecător, care tocmai a fost creat. Va dura până la viitoarea catastrofă geologică, pe care o vor dezlănțui un pictor nou sau un scriitor nou, original.

Cel ce-l înlocuise în ochii mei pe Bergotte nu mă obosea prin incoerența, ci prin noutatea, perfect coerentă, a raporturilor pe care nu mă obișnuisem să le urmăresc. Punctul, totdeauna același, unde simțeam că recad, indica identitatea fiecărei opintiri pe care trebuia să o fac. De altminteri, când. O dată dintr-o mie puteam urmări pe -scriitor până la capătul frazei sale, ceea ce

vedeam era~ totdeauna de un comic; de* un adevăry! De un* farmec, asemenea aceluia pe care le găsisem odinioară în lectura lui Bergotte, dar mai desfătătoare. Mă gân-deam că, mâi acum câțiva ani, Bergotte îmi oferise o primenire a lumii asemenea cu aceea pe care o așteptam de la urmașul său. Ajungeam să mă întreb dacă este oarecare adevăr în această deosebire pe care o facem totdeauna între artă, care nu este mai înaintată ca pe timpul lui Homer, și știința cu progrese continui. Poate că arta seamănă, dimpotrivă, în această privință, cu știința; fiecare nou scriitor original mi se pare în progres față de acela care-l precedase; și cine-mi spunea că peste douăzeci de ani, când voi ști să însoțesc, fără să obolesc, pe noul scriitor de astăzi. Nu se va ivi altul, în fața căruia actualul se va grăbi să-l ajungă pe Bergotte? I-am vorbit acestuia din urmă despre noul scriitor. El mă dezgustă mai puțin de el încredințându-mi că arta lui e zgrunțuroasă, ușoară și goală, decât povestindu-mi că-l văzuse, semănând, leit cu Bloch. Această imagine se profila de acum înainte pe paginile scrise și nu m-am mai socotit constrâns la osteneala de a-l înțelege. Dacă Bergotte mi l-a vorbit de rău, cred că a făcut-o mai puțin din gelozie pentru succesul său, decât din necunoașterea operei sale. Nu citea aproape nimic. Aproape cea mai mare parte a gândirii lui trecuse din minte în cărțile sale. Slăbise, ea și când ar fi fost operat de ele. Instinctul său de Reproducere nu-l mai îndemna la activitate, acum când dăduse aproape tot ce gândea. Ducea viața vegetativă a unui convalescent, a unei lehuș; ochii săi frumoși stăruiau nemișcați, oarecum înmărmuriți, ca ochii unui om întins pe malul mării care privește într-o vagă reverie fiecare mic val. Nu încercam nici o remușcare fiindcă mă interesa mai puțin decât odinioară să stau de vorbă cu el. Era în asemenea măsură omul obiceiurilor, încât, o dată ce le adoptase, cele mai simple ca și cele mai luxoase îi deveneau câtva timp indispensabile. Nu știu ce-l îndemna să vină întâia oară, dar în urmă venea în fiecare zi pentru motivul că venise în ajun. Sosea lă; noi acasă ca și cum s-ar fi. Dus la cafenea, ca să nu i se vorbească, ca să poată – rareori – vorbi, 'astfel încât n-ai fi putut, la urma urmei, găsi un semn că mâhnirea noastră îl emoționează sau că-i place să stea de vorbă cu mine, dacă ai fi vrut să tragi vreo concluzie de pe urma unei asemenea asiduități, dar ea nu-i era indiferentă mamei, sensibilă la orice putea fi privit ca un omagiu adus bolnavei sale. Și-mi spunea în fiecare zi: „Nu uita mai cu seamă să-i mulțumești”.

Am primit – atenție discretă de femeie, ca ceaiul pe care ni-l servește, între două ședințe de poză, tovarășa unui pictor – supliment gratuit la acelea pe care ni le făcea soțul ei, vizita doamnei Cottard. Venea să ne ofere „camerista” ei, iar dacă preferam un bărbat, avea să „pornească în căutarea” lui, ba mai mult, în fața refuzului nostru ne spuse că nădăjduia cel puțin că asta nu era din partea noastră o „scuză”, cuvânt care în lumea ei înseamnă un fals pretext ca să nu primim o invitație. Ne încredința că profesorul, care nu vorbea niciodată acasă de bolnavii lui, era atât de trist ca și cum ar fi fost vorba de ea. Se va vedea mai târziu că dacă asta ar fi fost adevărat, ar fi însemnat totodată

prea puțin și prea mult, din partea celui mai necredincios și celui mai recunoscător soț.

Oferte tot atât de folositoare și nespuse mai emoționante prin maniera lui (care era o îmbinare a celei mai înalte inteligențe, a celei mai mari bunătăți și a unei expresii din cele mai fericite) îmi fură adresate de marele-duce moștenitor de Luxemburg. Îl cunoscusem la Balbec unde venise să o vadă pe una din mătușile lui, principesa de Luxemburg, când era doar conte de Nassau. Se însurase peste câteva luni cu fermecătoarea fiică a unui alt principe de Luxemburg, peste măsură de bogată, căci era fiica unică a unui principe căruia îi aparținea o întreprindere imensă de făină. În urma acestei căsătorii, marele-duce de Luxemburg care n-avea copii și-l adora pe nepotul său Nassau, ceru Camerei să aprobe și reuși ca acesta să fie recunoscut drept mare-duce moștenitor. Ca în toate căsătoriile de acest soi, originea averii este o piedică, după cum este și cauza eficientă. Îmi aminteam de acest conte de Nassau ca de unul din cei mai remarcabili tineri din câți am întâlnit, mistuit încă de pe atunci de o dragoste mohorâtă și răsunătoare pentru logodnica lui. Am fost foarte mișcat de scrisorile pe care nu încetă să mi le scrie cât timp bunica fu bolnavă, și însăși mama, emoționată, repeta, tristă, o expresie a marnei sale: „Sevigne nu s-ar fi exprimat mai bine”.

În ziua a șasea, mama, ca să asculte de rugămințile bunicii, trebuia să se despartă un moment de ea și să simuleze că se duce să se odihnească. Aș fi vrut ca Franțoise să nu se miște, pentru ca bunica să adoarmă. În ciuda rugămintelor mele, ea ieși din odaie; cu istețimea și pesimismul ei o considera pierdută. Ar fi vrut deci să-i dea toate îngrijirile cu puțință. Dar i se spusese că venise un lucrător electrician, foarte vechi la firma lui, cumnatul patronului său, stimat în imobilul nostru, unde venea de mulți ani să lucreze, și mai cu seamă de Ju-pien. Acest lucrător fusese chemat înainte ca bunica să se fi îmbolnăvit. Mi se pare că s-ar fi putut să i se spună să plece sau să aștepte. Dar protocolul Franșoisei nu îngăduia asemenea purtare, n-ar fi fost cuviincioasă cu acest om de treabă, starea bunicii nu mai avea nici o importanță. Când, peste un sfert de oră, exasperat, m-am dus să o caut în bucătărie, am găsit-o stând de vorbă cu el pe palierul scării de serviciu, a cărei ușă era deschisă, procedeu care avea avantajul de-a îngădui, dacă unul din noi venea, de-a simula că tocmai avea să se despartă, cu neajunsul de-a pricinui niște curente îngrozitoare. Franșoise se despărți deci de lucrător, nu fără să fi strigat după el niște complimente, pe care le uitase, pentru soția lui și cumnatul său. Grijă caracteristică, de la Combray, de-a nu fi lipsită de delicatețe, pe care Franțoise o purta chiar în politica externă. Neghiobii își închipuiesc că marile dimensiuni ale fenomenelor sociale sunt o minunată ocazie de a pătrunde mai adânc în sufletul omenesc; ar trebui, dimpotrivă, să înțeleagă că tocmai coborând în adânceimea unei individualități, ar a-vea sorti să priceapă aceste fenomene. Franțoise repetase de mii de ori grădinarului din Combray că războiul este crima cea mai nesăbuită și nimic nu prețuiește mai mult decât viața. Ori,, când izbucni războiul ruso-japonez, Șe simțea

stingherită față de țară, pentru că nu intrasem în război ca să ajutăm pe „bieții ruși,, „de vreme ce ne alientaserăm cu ei,, spunea ea. Nu găsea că e delicat față de Nicolae al II-lea care avusese totdeauna „cuvinte atât de bune pentru noi,,; era un efect al aceluiași cod care ar fi împiedicat-o să refuze de la Jupien un păhăruț care știa că-i va „zădărnici digestia”, și datorită căruia, în preajma morții bunicii, ar fi crezut că săvârșește un lucru tot atât de imoral. De care considera că Franța este vinovată fiindcă rămăsese neutră față de Japonia, dacă nu s-ar fi dus să se scuze în persoană față de acest brav lucrător electrician care se ostenise atât de mult.

Am scăpat din fericire foarte repede de fiica Franțoisei care avea să lipsească mai multe săptămâni. La obișnuitele sfaturi care se dădeau la Combray familiei unui bolnav: „N-ați încercat o călătorie cât de mică, schimbarea aerului, redobândirea poftelor de mâncare” etc., ea adăugase ideea aproape unică pe care anume și-o făurise și pe care o și repeta ori de câte ori o vedeai, fără să' obosească de fel ca și când ar fi vrut să o înfigă în capul altora: „Ar fi trebuit să se îngrijească radical încă de la început”. Ea nu preconiza un soi de cură mai degrabă decât alta, cu condiția ca aceasta să fie radicală. Iar Françoise vedea că i se dădea prea puține doctorii bunicii. Cum, după ea, ele nu slujesc decât să-ți strice stomacul, era fericită, dar mai mult încă umilită. Avea în sudul Franței niște veri – relativ bogați – a căror fiică îmbolnăvinduse în plină adolescență, murise la douăzeci și trei de ani; în acești câțiva ani, tatăl și mama, se ruinaseră cu doctoriile, cu doctorii, cu peregrinările, dintr-o „stațiune” termală într-alta, până la deces. Ori, asta i se părea Françoisei un soi de lux din partea acestor părinți, ca și cum ar fi avut cai de curse, un castel. Ei înșiși, oricât erau de mândri, se mândreau cu asemenea cheltuieli. Sărăciseră, pierduseră tot, mai cu seamă averea cea mai de preț, copilul lor, dar le plăcea să repete că făcuseră pentru ea atât, ba mai mult decât oamenii cei mai bogați. Îi măgulea îndeosebi razele ultraviolete, la acțiunea cărora o expuseseră pe nenorocită de mai multe ori pe zi, timp de mai multe luni. Tatăl, îngâmfat în durerea sa de un soi de glorie, apuca să vorbească uneori de fiica lui ca de o stea de Operă pentru care se ruinase. Françoise nu era insensibilă la~ atâta punere în scenă; aceea care însoțea boala bunicii i se părea cam săracă, bună pentru o boală pe scena unui mic teatru de provincie.

La un moment dat, uremia se răsfârșise asupra ochilor bunicii. Câteva zile, nu mai văzu deloc. Ochii ei nu erau nicidecum aceia ai unei oarbe ci rămâneau aceiași. Am înțeles că nu mai vede, numai după ciudățenia supăsului cu care te întâmpina cum deschideai ușa, până ce-i luai mâna ca să-i spui bună ziua, surâs care începea prea de vreme, și stăruia nemișcat pe buzele ei, fix, dar totdeauna din față și încercând să fie văzut din toate părțile, căci nu mai avea ajutorul privirii ca să-l îndrepte, să-i indice momentul, direcția, să-l pună la punct, să-l facă să varieze pe măsură ce îți schimbai locul sau cel ce intra își modifica expresia; căci rămânea singur fără un surâs al ochilor care ar fi întors oarecum de la el atenția vizitatorului, și dobânda astfel, în stângăcia lui, o importanță covârșitoare, dând impresia unei

amabilități exagerate. Apoi vederea reveni de-a binelea și boala rătăcitoare trecu de la ochi la urechi. Câteva zile, bunica fu surdă. Cum îi era teamă de-a fi surprinsă de intrarea neașteptată a cuiva, pe care nu l-ar fi auzit intrând (deși era culcată de-a lungul peretelui), întorcea mereu brusc capul spre ușă. Dar mișcarea' grumazului era stângacer căci nu te obișnuiești în câteva zile cu asemenea, răsturnare a rânduiei, dacă nu de-a privi niște zgomote, cel puțin de-a asculta cu ochii. În sfârșit, durerile scăzură, dar greutatea de-a se exprima spori. Eram siliți să o punem să repete aproape tot ce spunea.

Bunica, dându-și acum seama că n-o mai înțelegem, renunță de-a mai rosti un singur cuvânt și stătea nemișcată. Când mă zărea, avea un soi de tresărire ea cei că rora le lipsește deodată aerul, vrea să-mi vorbească, dar articula doar niște sunete care nu se puteau înțelege.

Stăpânită atunci de însăși neputința ei, lasă să-i cadă capul pe pernă, se lungea în pat, cu fața gravă, de mar mură, cu mâinile nemișcate pe cearșaf, sau ocupându-se de un lucru cu totul material ca acela de a-și șterge degetele cu batista. Nu voia să gândească. Apoi, începu o agitație stăruitoare. Dorea mereu să se scoale. Dar o împiedicam eât puteam, de teamă ca nu cumva să-și dea seama eă este paralizată. Într-o zi, când o lăsasem o clipă singură, am găsit-o sculată, în cămașa de noapte încercând să deschidă fereastra.

Când o vădುವă care se aruncase în mare fusese salvată la Balbec, împotriva voinței ei, ea îmi spusese (împinsă poate de una din acele presimțiri pe care le citim uneori în misterul totuși atât de nedeslușit al vieții noastre organice, dar în care pare-se că se răsfrânge viitorul), că nu poate fi cruzime mai mare ca aceea de a smulge o deznădăjduită de la moartea pe care a dorit-o și de-a o reda martiriului ei.

Abia am avut timpul să o sprijin pe bunica, ea susținu împotriva mamei o luptă aproape brutală, apoi învinsă, după ce o așezasem cu forța într-un fotoliu, încetă de-a mai vrea, de-a mai regreta, fața ei deveni nepăsă-toare și începu să-și curețe cu grijă firele de blană pe care le lăsase pe cămașa ei de noapte un mantou cu care o acoperi sem.

Privirea ei se schimbă cu totul, adesea neliniștită, duioasă, rătăcită, nu mai era privirea ei de altădată, ci privirea ursuză a unei femei bătrâne care spunea prostii.

Tot întrebând-o dacă nu dorea să o pieptene, Fran-coise sfârși prin a se convinge că bunica îi solicita acest lucru. Ea aduse niște perii, niște piepteni, apă de colonie, un capot. Spunea: „Asta n-o poate slăbi pe doamna Ame-dee, dacă o pieptăn; oricât de slab ai fi, poți fi totuși pieptănat”. Adică, nu ești niciodată prea slab astfel în-cât altcineva, în ceea ce-l privește, să nu te poată pieptăna. Dar când am intrat în odaie, am văzut în mâinile nemiloase ale Franțoisei, încântată, ca și cum ar fi fost pe cale să-i redea bunicii sănătate, sub revărsarea unui păr îmbătrânit care n-avea puterea de a îndura contactul pieptenului, un cap care, incapabil de-a sta în poziția care i se dăduse, se năruia într-un vârtej neîncetat în care sleirea puterilor alterna cu durerea. Mi-am dat seama că se apropie momentul în care Francoise avea să sfâr-șească

această operație, și nu îndrăzneam să o zoresc spunându-i: „Destul”, de teamă că nu-mi va da ascultare. Dar m-am repezit în schimb când, cu o inocență feroce, Françoise apropie o oglindă, ca bunica să vadă dacă e bine pieptănată. Am fost mai întâi fericit că o putusem smulge la timp din mâinile ei, înainte ca bunica, din apropierea căreia îndepărtasem cu grijă orice oglindă, să fi zărit din greșeală o imagine a ei pe care nu și-o putea închipui. Dar, din păcate, când m-am aplecat peste a clipă spre ea ca să sărut această frumoasă frunte pe care Francoise o obosise atât de mult, ea mă privi cu un aer uimit, neîncrezător, scandalizat: nu mă recunoscuse.

După părerea medicului, era un simptom că congestia cerebrală progresa. Creierul trebuia degajat. Cottard șovăia. Françoise nădăjduia o clipă că i se vor pune ventuze „clarificate”, ale căror efecte le căută în dicționarul meu, dar nu putu da de ele. Chiar dacă ar fi spus sca-rificate în loc de clarificate, și tot n-ar fi găsit adjectivul, căci nu-l căuta nici la litera c, nici la s, spunea, într-adevăr, „clarificate”, dar scria (și credea prin urmare că așa se scrie) „esclarificate”. Cottard preferă lipito-rile, ceea ce o decepționa. Când am intrat peste câteva ore la bunica, lipiți de ceafa, de tâmplele, de urechile ei, micii șerpi negri se suceau în părul ei însângerat, ca în acela al Meduzei. Dar pe fața ei palidă și împăcată, cu desăvârșire nemișcată, am văzut ochii ei frumoși de altădată, deschiși, luminoși și liniștiți (poate și mai încărcați cu inteligență decât înainte de-a se fi îmbolnăvit, pentru că, cum nu putea vorbi, nu avea voie să se miște, încredința numai ochilor gândul ei, gândul care poate reînvia ca prin generație spontană datorită câtor-va picături de sânge pe care le scoți), ochii ei blânzi și lichizi ca uleiul, pe care focul din nou aprins, care ardea, lumina în fața bolnavei universul recucerit. Liniștea ei nu mai era înțelepciunea disperării, ci a nădejzii. Ea își dădea seama că îi este mai bine, voia să fie prevăzătoare, să nu miște, și-mi dăruia numai un surâs frumos, ca să știu că se simte bine, și-mi strânse ușor mâna.

Știam cit de dezgustată era bunica văzând unele animale, cu atât mai mult când urma să le îndure contactul. Știam că suporta lipitorile având în vedere un folos superior. De aceea Francoise mă exaspera când îi repeta cu acel râs pe care îl ai față de un copil pe care vrei să-l faci să se joace: „Oh! Micile jigodii care mișună pe doamna”, ceea ce însemna, pe deasupra, să te porți fără respect cu bolnava noastră, ca și cum ar fi căzut în copilărie. Dar bunica, a cărei față adoptase vitejia liniștită a unui stoic, nici n-avea aerul că aude.

După ce lipitorile fură scoase, congestia continuă din păcate din ce m ce mai gravă. M-a mirat că tocmai acum, când bunicii i-era atât de rău, Françoise dispărea m orice moment. Își comandase o toaletă de doliu și nu voia să o lăce pe croitoreasă să aștepte, în viața celor mai multe femei, totul, chiar cea mai mare supărare, duce la o probă.

Câteva zile mai târziu, pe când dormeam, mama mă chemă în toiul nopții, și-mi spuse cu menajamentele gingașe pe care, în marile împrejurări, cei copleșiți de o adâncă durere le manifestă chiar față de cele mai mărunte necazuri ale altora: '

Iartă-mă că-ți turbur somnul.

Nu dormeam, am răspuns, trezindu-mă.

Eram de bună credință. Marea schimbare pe care o prilejuiește în noi trezirea din somn se datorește mai puțin faptului că ne introduce în viața limpede a conștiinței, cât aceluia de a ne face să pierdem amintirea luminii mai cernute în care odihnea inteligența noastră, ca în fundul opalin al apelor. Gândurile, parte învăluite pe care pluteam încă mai acum o clipă, întrețineau. În noi o mișcare cu totul îndestulătoare, ca să le fi putut desemna cu numele de veghe. Dar trezirea se pomenește atunci în.: fața. Unei interferențe a memoriei. Cu-rind, îi spunem somn, căci nu ne mai aducem aminte de ea. Iar când lucește acea stea strălucitoare care, în clipa. Trezirii, „luminează în urma celui ce doarme întreg somnul său, ea îl face să creadă, timp de câteva secunde, că nu era somn, ci veghe; stea căzătoare, la drept vorbind, care, ia cu lumina ei existența mincinoasă, dar și înfățișările visului și îngăduie doar ca cel ce se trezește să-și spună: „Am dormit”.

Mama mă întrebă cu o voce atât de gingașă, încât parcă se temea să nu mi facă rău, dacă nu m-ar obosi prea mult să mă scol, și-mi mângâie mâna:

— Sărmanul meu copil, de acum înainte nu te vei mai putea bizui decât pe tatăl tău și pe mama ta.

Am intrat în odaie. Încovoiată în semi-cerc pe pat, altă ființă decât bunica, un soi de animal care s-ar fi împodobit cu părul și s-ar fi culcat în așternutul ei, gî-fâia, gema, scuturând plapuma cu zvârcolele lui. Pleoapele erau închise și tocmai pentru că nu se închideau bine, mai degrabă decât pentru că se deschideau, lăsau să se vadă un colț din albul ochiului, turbure, urduros, reflectând întunericul unei viziuni organice și a unei suferințe lăuntrice. Toată această frământare nu ni se adresa nouă, pe care nu ne vedea, nici nu ne cunoștea. Dar dacă nu mai era decât un animal care se mișcă aici, unde era bunica? Recunoștea totuși forma nasului ei, care acum nu mai era proporționat cu restul feței, dar pe al cărui colț stăruia o aluniță, mâna care dădea plapumele la o parte cu un gest care ar fi însemnat altă dată că ele o stingheresc și care acum nu însemna nimic.

— Mama mă rugă să aduc puțină apă și oțet ca să ude fruntea bunicii, singurul lucru care o răcorea, credea ea, care vedea cum încerca să-și dea părul la o parte. Dar mi se făcu semn prin ușă să vin. Vestea că bunica își trăiește ultimele clipe se răspândise numaidecât în casă. Unul din acele „suplimente” pe care le aduci în momentele excepționale ca să ușurezi oboseala senatorilor, datorită cărui fapt agoniile au ceva sărbătoresc, tocmai deschisese ducelui de Guermentes, care, rămânând în anticameră, întrebă de mine; n-am putut scăpa de el.

— Tocmai am auzit, scumpe domn, aceste vești ma cabre. Aș vrea să strâng, în semn de simpatie, mâna ta tălui dumneavoastră.

M-am scuzat, invodnd greutatea de a-l deranja în acest moment. Domnul de Guermentes pica parcă în clipa în care pleci în călătorie. Dar era atât de pătruns de însemnătatea politeței pe care ne-o făcea, încât aceasta îi

ascundea restul și voia să intre cu orice preț în salon. Obișnuia îndeobște să țină la deplină împlinire a formalităților cu care hotărâse să cinstească pe cineva și puțin îi păsa dacă bagajele erau făcute sau sicriul era gata.

— L-ați chemat pe Dieulafoy? Ah! Mare greșeală.

Dacă mi-ați fi spus, ar fi venit pentru mine, nu-mi refu ză nimic, deși a refuzat-o pe ducesa de Chartres. Vedeți, mă situez categoric deasupra unei principese de sânge. În fața morții, suntem de altminteri cu toții egali, adăuga el, nu ca să mă convingă că bunica devenea egala lui, dar poate dându-și seama că o conversație prelungită cu privire la influența lui asupra lui Dieulafoy și la întâietatea lui asupra ducesei de Chartres n-ar fi de prea bun gust.

De altminteri, sfatul lui nu mă miră. Știam că în casa Guermanților numele Dieulafoy era totdeauna citat (doar cu ceva mai mult respect) ca acela al unui „furnizor” fără pereche. Iar bătrâna ducesă de Mortemart, născută Guermantes (e cu neputință să înțelegi de ce îndată ce e vorba de o ducesă se spune aproape totdeauna: „bătrâna ducesă de”, sau, dimpotrivă, cu un aer fin și „Watteau”, dacă e tânără, „mica ducesă de”), preconiza aproape în chip mecanic, clipind din ochi, în cazurile grave: „Dieulafoy, Dieulafoy”, ca și cum ai avea nevoie. De înghețata „Poire Blanche” sau de prăjiturile „Rebattet, Rebattet”. Dar nu știam că tata tocmai îl chemase pe Dieulafoy.

În acest moment mama, care aștepta cu nerăbdare niște baloane cu oxigen care aveau să înlesnească respirația bunicii, intră în anticamera unde nu știa că va da de domnul de Guermantes, Aș fi vrut să-I ascund oriunde. Dar convins că nimic nu este mai esențial, nu poate de altminteri măguli mai mult și nu este mai indispensabil ca să-i mențină reputația de desăvârșit gentilom, mă luă cu putere de braț și deși mă apăram ca împotriva unui viol, repetând: „Domnule, domnule”, mă târî spre mama, spunându-mi: „Vreți să-mi faceți marea cinste de a mă prezenta mamei dumneavoastră?” dera-ind puțin când rosti cuvântul: mamei. Era atât de convins că cinstea era de fapt pentru ea, încât nu se putu opri de a surâde, în timp ce-și lua o mutră de circumstanță. N-am avut încotro, l-am prezentat, ceea ce dezlănțui îndată din parte-i niște temenele, niște saluturi adinei, și era cât pe aci să înceapă toată ceremonia completă a salutului. Avea de gând să intre și în vorbă cu ea, dar mama, copleșită de durerea ei, îmi spuse să vin îndată și nici nu răspunse frazelor domnului de Guermantes care, așteptându-se să fie primit în vizită și pomenindu-se dimpotrivă, lăsat singur în anticameră, ar fi sfârșit prin a ieși, dacă în același moment nu l-ar fi văzut intrând pe Saint-Loup care sosise chiar în acea dimineață la Paris și venise în grabă să se informeze de starea bunicii. „Ah! Asta-i bună!” exclamă vesel ducele, prinzându-și nepotul de un nasture pe care era cât pe aci să-l rupă, fără să se sinchisească de prezența mamei care străbătea din nou anticamera. În ciuda mâhnirii sale sincere, cred că lui Saint-Loup nu-i părea rău să evite de-a mă vedea, date fiind sentimentele pe care mi le purta. Plecă târât de unchiul său care, având să-i spună ceva foarte însemnat, și fiind cit pe aci să plece la Doncieres din această pricină, nu mai

putea de bucurie că-și putuse cruța asemenea deranj. „Ah! Dacă cineva mi-ar fi spus că n-aș avea decât să străbat curtea ca să te gădesc aici, aș fi crezut că este o mare păcăleală; cum ar spune prietenul tău Bloch, o festă în toată legea.” Și, în timp ce se depărta eu Robert pe care-l ținea de umăr: „Oricum, repeta el, se vede că am pus mâna pe funia spânzuratului sau cam așa ceva; mare noroc am”. Nu că ducele de Guermantes ar fi fost prost crescut, dimpotrivă. Dar era din cei ce nu sunt în stare să se pună în locul altora, ce seamănă în această privință cu cei mai mulți medici și ciocli care, după ce au adoptat o mutră de circumstanță și au spus: Sunt momente foarte dureroase,, te-au îmbrățișat la nevoie și te-au sfătuit să te odihnești, privesc o agonie sau o în-mormântare ca o reuniune mondenă mai mult sau mai puțin restrânsă, unde, cu o jovialitate un moment înăbușită, caută cu ochii persoana căreia îi pot vorbi de micile lor treburi, pe care o pot ruga să-i prezinte alteia sau căreia pot „să-i ofere un loc,, în trăsura lor, ca „să o ducă acasă,,. În timp ce se felicita de „vântul bun,, care-l împinsese până la nepotul său, ducele de Guermantes fu atât de mirat de primirea totuși atât de firească a mamei, încât declară mai târziu că ea este tot atât de dezagreabilă pe cât este tata de politicoș, că are „absențe,, în timpul cărora parcă nici nu aude ce i se spune și, după părerea lui, ea nu este în apele ei și poate chiar nici în toate mințile. După câte mi s-a spus, binevoi totuși să atribuie asta în parte împrejurărilor, și să declare că mama i se păruse foarte „afectată” de această întâmplare. Dar avea încă în picioare tot restul saluturilor și al plecăciunilor de-a-ndăratelea pe care fusese împiedicat să le ducă la bun sfârșit și-și dădea de altminteri atât de puțin seama de ceea ce era durerea mamei, încât întrebă în ajunul înmormântării, dacă n-aș vrea să încerc să o distrez.

— Guermantes

Un cumnat al bunicii care era călugăr, și pe care nu-l cunoșteam, telegrafie în Austria unde se afla căpetenia cinului său și, dobândind printr-o favoare excepțională îngăduința, sosi în ziua aceea. Copleșit de tristețe, citea lângă pat niște rugăciuni și meditații, fără să-și desprindă totuși ochii-i sfredelitori de pe bolnavă. Într-un moment când bunica era fără cunoștință, vederea tristeții acestui preot îmi făcu rău, și l-am privit. Compătimirea mea îl uimi, și atunci se petrecu ceva ciudat. Își împreună mâinile pe față ca un om absorbit într-o meditație dureroasă, dar dându-și seama că-mi voi abate ochii de la el, am văzut că lăsase un mic spațiu între degete. În momentul în care privirile mele îl părăseau, am zărit ochiul său pătrunzător care profita de acest adăpost al mâinilor sale” ca să observe dacă durerea mea este sinceră. Stătea acolo, la pândă, ca la umbra unui confesional. Își dădu seama că-l văd și închise îndată, ermetic, grilajul pe care-l lăsase întredeschis. L-am revăzut mai târziu, dar între noi n-a mai fost niciodată vorba de acest moment. Convenisem tacit între noi că nu observasem că mă pândise. Preotul, ca și medicul de nebuni, are totdeauna o înclinare de judecător de instrucție. Care este, de altminteri, prietenul, oricât de scump ar fi, în trecutul nostru comun, care să

nu fi avut din acele momente despre care am găsi că e mai comod să ne convingem că le-a uitat? '

Medicul făcu o injecție cu morfină și ceru niște baloane de oxigen ca să-i ușureze respirația. Mama, doctorul, sora le țineau în mână, și îndată ce unul se golea, li se dădea altul. Ieșisem o clipă din odaie. Când m-am întors, m-am aflat parcă în fața unei minuni. Însoțită în surdină de un murmur nesfârșit, bunica parcă ne adresa un lung; cântec de fericire care umplea odaia, rapid și muzical. Am înțeles îndată că nu era mai puțin inconștient și mecanic, ca și horcăitul de mai adineauri. Poate reflecta într-o slabă; măsură vreo alinare provocată de morfină. Se datora mai cu seamă, aerul nemaitrecând în același chip prin bronhiile, unei schimbări de registru a respirației. Liberată de îndoita acțiune a oxigenului și a morfinei, răsuflarea bunicii nu se mai trudea, nu mai gemea, ci luneca, vioaie, patinând spre fluidul desfătător. Poate că răsuflarea insensibilă, ca aceea a vântului în flautul unei trestii, se îmbina în acest cântec cu vreunele din acele suspine mai omeneste care, liberate la apropierea'morții, fac să bănuiești niște impresii <ie suferință sau de fericire la cei ce nu mai simt nimic, și adaugă un accent mai 'melodios dar fără să-i schimbe ritmul, acestei lungi fraze care se înalță, se ridică și mai mult, apoi cade din nou, ca să se avânte iarăși, din pieptul ușurat, în urmărirea oxigenului. Apoi, ajuns la asemenea înălțime, prelungit cu atâta putere, acest cântec îmbinat cu un murmur de rugă smerită în voluptate parcă se oprea de-a binelea în unele momente ca un izvor care seacă.

Când avea o mare supărare, Françoise încerca nevoia atât de inutilă, dar nu posedea arta atât de simplă de-a o exprima. Considerând-o pe bunica de-a binelea pierdută, Françoise ținea să ne împărtășească impresiile ei. Nu știa decât să repete: „îmi pare foarte rău”, cu același ton cu care spunea când mâncase prea multă supă de varză: „Parcă simt o greutate la stomac”, ceea ce în amândouă cazurile era mai firesc decât părea ea să creadă. Atât de slab tălmăcită, durerea ei nu era mai puțin puternică, agravată de altminteri de supărarea că fiica ei, reținută la Combray (cărui tânăra pariziană îi spunea acum, cu dispreț, „la țară”, unde simțea că devine „țărăncă”) nu putea de bună seamă să se întoarcă să asiste la ceremonia funebră, care presimțea Françoise că trebuie să fie ceva superb. Știind că nu prea ne deschidem inima, convocase dinainte pentru orice întâmplare pe Jupien în toate serile din timpul săptămânii. Știa că el nu va fi liber la ora înmormântării. Voia cel puțin să i-o „povestească”, la întoarcere.

Tata, bunicul, unul din verii noștri stăteau de*veghe ne mai multe nopți și nu mai ieșeau din casă. Devotamentul lor sfârșea prin a adopta o mască de indiferență, și nesfârșita trândăvie în jurul acestei agonii îi făcea să debiteze aceleași cuvinte ce sunt nedespărțite de o ședere prelungită într-un vagon de drum de fier. De altminteri, acest văr (nepotul strămătușii mele), îmi trezea atâta antipatie cât și merita, și cât era îndeobște de stimat.

Îl „găseai” totdeauna în împrejurări grele, și era atât de nelipsit de lângă muribunzi, încât familiile, pretinzând <„ă are sănătatea șubredă, în ciuda

înfățișării sale zdravene, vocii joase și bărbii de genist, îl conjurau totdeauna cu perifrazele de rigoare, să nu vină la înmormântare. Știam dinainte că mama, care se gândea la alții în toiul durerii ei celei mai nemărginite, îi va spune, sub altă formă, ceea ce el se obișnuise să audă mereu spunin-du-i-se:

— Făgăduiește-mi că nu vei veni „măine”. Fă-o pen tru „ea”. Cel puțin nu te du „acolo”. Te-a rugat să nu vii.

În zadar; el era totdeauna cel dintâi „acasă”, din care pricină i se dăduse în alt mediu porecla pe care o ignoram de „nici flori, nici coroane”. Înainte de-a se duce „peste tot”, „se gândise totdeauna la toate”, ceea ce-i atrase următoarele cuvinte: „Dumitale nu ți se spune mulțumesc”.

Ce spui? Întrebă cu voce tare bunicul care cam surzise și nu auzise ceva din ceea ce vărul meu tocmai îi spusese tatii.

Nimic, răspunse vărul. Spuneam doar că am primit azi-dimineață o scrisoare de la Combray, unde e un timp îngrozitor, iar aici un soare aproape prea cald.

Totuși barometrul e destul de scăzut, spuse tata.

Unde spui că e timp urât? Întrebă bunicul.

La Combray.

Ah! Nu mă miră, căci ori de câte ori e urât aici, e frumos la Combray, și invers. Dumnezeuule! Vorbiți de

Combray; v-ați gândit să-1 vestia pe Legrandin?

Da, nu vă mai frământați, s-a făcut, răspunse vărul meu, ai cărui obraji bronzăți de o barbă prea deasă suri seră imperceptibil, de mulțumire că se gândise la acest lucru.

În acest moment, tata se repezi, mi-am închipuit că starea bolnavei se îmbunătățise sau se înrăutățise. Era doctorul Dieulafoy, care tocmai sosise. Tata se duse să-1 primească în salonul alăturat, ca pe actorul care trebuia să vină să joace. Nu fusese chemat să o îngrijească, ci să constate, ca un soi de notar. Doctorul Dieulafoy a putut fi,. Într-adevăr, un mare medic, un minunat profesor; adăuga acestor felurite roluri în care era superior altora, un altul în care fu timp de patruzeci de ani fără pereche, un rol tot atât de original ca moralistul, caraghiosul sau tatăl nobil, acela de-a constata agonia sau moartea. Numele său prevestea deja demnitatea cu care va deține rolul, și când servitoarea spunea: domnul Dieulafoy, te credeai la Mo-liere. La demnitatea atitudinii concura, fără să lase să fie văzută, mlădierea unei talii încântătoare. O față prea frumoasă în sine era amortizată de adaptarea la niște împrejurări dureroase. În nobila sa redingotă neagră, profesorul intra, trist fără exagerare, nu rostea un singur cuvânt de mângâiere care ar fi părut simulată și nici nu săvârșea 'cea mai mică infrațione împotriva tactului. La căpătâiul unui mort, el și nu ducele de Guermantes eca marele senior. După ce o privi pe bunica fără să o obosească, și cu acel prisos de rezervă care însemna o politețe la adresa medicului curant, spuse în șoaptă câteva cuvinte tatiise înclină respectuos în fața mamei, căreia am simțit că tata se stăpânea să nu-i spună: „Profesorul Dieulafoy”. Dar acesta întorsese deja capul, nevrând să supere și

ieși în chipul cel mai frumos din lume, luând fără înconjur onorariul care i se înmână. N-avusese aerul că-l văzuse și noi înșine ne-am întregat un moment dacă i-l înmânase, atâta îndemânare de scamator folosise ca să-l facă să dispară; fără să piardă totuși nimic din gravitatea lui mai degrabă, sporită do mare consultant în redingotă lungă cu reveruri de mătasă, cu capul său frumos plin de o nobilă compătimire, încetineala și vioiciunea lui arătau că, dacă-l mai așteptau încă o sută de vizite, nu voia să aibă aerul grăbit. Căci era însuși tactul, inteligența și bunătatea. Acest om eminent nu mai este. Alți medici, alți profesori l-au putut egala, poate chiar l-au întregat. Dar „rolul”, în care știința lui, însușirile sale fizice, înalta sa educație îl făceau să biruiască, nu mai există, din lipsă de urmași care ar ti știut să-l dețină. Mama nici nu-l zărise pe domnul Dieulafoy, căci tot ce nu era bunica nu exista pentru ea. Îmi amintesc (anticipez aici) că la cimitir, unde a fost văzută ca o arătare supranaturală, apropiindu-se sfioasă de mor-rnânt parcă privind o ființă care-și luase zborul și era departe de ea, tata spunându-i: „bătrânul Norpois a fost acasă, la biserica și la cimitir, a scăpat o comisie foarte importantă pentru el, ar trebui să-i spui un cuvânt, care l-ar mișca nespus”, când ambasadorul se înclină în fața-i, mama nu fu în stare decât să-și aplece cu duioșie fața care pu plânsese. Cu două zile mai înainte – și ca să anticipiez încă, ' o dată, înainte de a mă reîntoarce în aceeași clipă la patul unde bolnava agoniza – în timp ce bunica moartă era vegheată, Francoise care nu tăgăduia de-a binelea existența strigoilor, se speria la cel mai mic zgomot, spunea: „Mi se pare că este ea”. Dar în loc de teamă, aceste cuvinte treziră o nemărginită gingășie în mama care ar fi ținut atât de mult ca morții să se întoarcă, să o aibă uneori pe mama ei lingă ea.

Ca să mă întorc acum la acele clipe de agonie:

Știi ce ne-au telegrafiat surorile ei? Întregă buni cul pe vărul meu.

Da, Beethoven, mi s-a spus.

— E de pus în ramă, nu mă'miră.

Biata mea soție care ținea atât de mult la ele, spuse bunicul ștergându-și o lacrimă. Nu trebuie să fim supărați pe ele. Am spus totdeauna că sunt nebune de legat. Ce s-a întâmplat? Nu-i mai dați oxigen?

Mama spuse:

— Dar atunci mama va începe iarăși să răsufle greu.

Medicul răspunse:

— Nu, efectul oxigenului va mai dura încă o bucată de vreme, vom reîncepe îndată.

Mi se părea că asemenea cuvinte nu s-ar fi rostit dacă ar fi fost vorba de o muribundă, că, dacă acest efect bun avea să dureze, se putea face ceva pentru viața ei. Șuieratul oxigenului încetă câteva clipe. Dar vaietul fericit al răsufării țâșnea neconținut ușor, chinuit, neisprăvit, re-începând mereu. Uneori, mi se părea că totul -s-a sfârșit, răsufarea se oprea, fie prin acele schimbări de octavă care apar în respirația celui ce doarme, fie printr-o intermitență firească, un efect al anesteziei, progresul asfixiei; vreo slăbiciune a

inimii. Doctorul luă din nou pulsul bunicii, dar, ca și cum un afluent și-ar fi adus tributul unei ape secate, un cântec nou se lega de fraza întreruptă, care continua pe alt diapazon, cu același avânt nesilit. Cine știe dacă, fără ca bunica să fi fost conștientă de ele, atâtea stări fericite și duioase comprimate de suferință nu scăpau acum din ea, ca acele gaze mai ușoare pe care le-ai înăbușit timp îndelungat! S-ar fi spus că tot ce avea ea să ne spună se revărsa, că ni se adresanouă cu această prolixitate; cu această grabă, cu aceasta efuziune. La-pi-4 cioarele patului, zguduită de toată suflarea acestei agonii, neplângând dar uneori scâldată în lacrimi, mama încerca deznădejdea lipsită de orice gând a unui frunziș biciuit de ploaie și întors de vânt. Mi s-a spus să-mi șterg ochii înainte de-a mă duce să o îmbrățișez pe bunica.

Dar credeam că nu ne mai vede, spuse tata.

Nu poți ști niciodată, răspunse doctorul.

Când buzele mele o atinseră, mâinile bunicii se fră-mântară, un fior lung o străbătu toată, fie reflex, * fie că unele gingășii au hiperestezia lor care recunoaște, prin vâlul inconștienței, ceea ce aproape n-au nevoie de simțuri ca să îndrăgească. Bunica se ridică deodată pe jumătate, făcu o efortare violentă ca cineva care-și apără viața. Fran50i. Se nu putu îndura acest spectacol și izbucni în hohote de plâns. Aducându-mi aminte de ceea ce-mi spuse medicul, am vrut să o gonesc din odaie. În acest moment, bunica deschise ochii. M-am repezit la Françoise ca să-i ascund lacrimile, în timp ce părinții mei s-ar adresa bunicii. Zgomotul oxigenului încetă, medicul se depărta de pat. Bunica murise.

Peste câteva ore, Fran5oise putu pieptăna, pentru ultima oară și fără să-l facă să sufere, acel păr frumos care încărunțea doar și păruse până acum mai tânăr decât ea. Dar acum, dimpotrivă, numai el impunea cununa bătrâneții pe fața întinerită de pe care dispăruseră zbârciturile, zgârcirea, umflăturile, tensiunea, îndoiturile, pe care de atâția ani i le adăugase suferința. Ca în timpurile îndepărtate când părinții ei îi aleseseră un. Soț, puritatea și supunerea îi desenaseră cu gingășie trăsăturile, obrajii strălucind de o nădejde neprihănită, de un vis de fericire, chiar de o nevinovată veselie, pe care anii le distruseseră încetul cu încetul. Viața retrăgându-se din ei, luase cu sine deziluziile sale. Pe buzele bunicii parcă se așezase un surâs. Pe acest pat funebru, moartea, ca sculptorul din evul mediu, o culcase sub înfățișarea unei fete.

CAPITOLUL AL DOILEA

Vizita Albertinei.

— Perspectiva unei căsătorii bogate pentru unii prieteni ai lui Saint-Loup.

— Spiritul Guermanților în fața principesei de Parma. Vizită ciudată la domnul de Charlus.

— Înțeleg din ce în ce mai puțin caracterul său.

— Pantofii roșii ai ducesei.”

Deși erai numai o duminică de toamnă, renăscusem, existența era intactă în fața-mi, căci dimineața, după o serie de zile plăcute, fusese o ceață rece care nu se ridicase decât către amiază. Ori, schimbarea timpului e de

ajuns să creeze din nou lumea și pe noi înșine. Odinioară, „când vântul sufla în căminul meu, ascultam, cu aceeași emoție, loviturile lui în chepeng ca și cum, asemenea vestitelor lovituri tde arcuș cu care începe Simfonia în do minor, ar fi 'fost chemările irezistibile ale unui tainic destin. Orice schimbare vădită a naturii ne oferă o transformare asemănătoare, adaptând dorințele noastre armonizate modului nou al lucrurilor. Încă din clipa deșteptării mele, pâcla făcuse din mine, în locul ființei centrifuge cum ești când timpul e frumos, un om retras în el, dornic de un colțisor cu foc și de un pat în care să nu fii singur. Adam friguros în căutarea unei Eve sedentare, în această lume deosebită.

Intre culoarea cenușie și gingașă a unui peisaj matinal și gustul unei cești de ciocolată, cuprindeam toată originalitatea vieții fizice, intelectuale și morale pe care-o adusesem mai acum un an la Doncieres, și care, blazonată cu forma prelungă a unui colnic pleșuv.

— Totdeauna prezentă, chiar când nu se putea vedea.

— Alcătuia în mine o serie de plăceri pe de-a-ntregul deosebite de oricare altele, care nu se puteau mărturisi unor prieteni, în sensul că impresiile' depănate din belșug unele în altele care le orchestrau, le caracterizau cu mult mai puternic pentru mine și fără știrea mea, decât faptele pe care le-aș fi putut povesti. Din acest punct de vedere, lumea nouă în care mă cufundase ceața de dimineață era o lume pe care o cunoșteam acum (ceea ce-i conferea și mai mult adevăr), și uitată de câțva timp (ceea ce-i dădea toată frăgezimea). Și am putut privi unele din tablourile cu brumă pe care memoria mea le dobândise, mai cu seamă niște „dimineți la Doncieres”, fie îri prima zi la cazarmă, fie altă dată într-un castel învecinat, unde Saint-Loup mă dusese să petrec douăzeci și patru de ore: de la fereastra, ale cărei perdele le ridicasem în zorii zilei, înainte de-a mă culca din nou, îmi apăruseră, în primul, un călăreț, în cel: de-al doilea (pej liziera subțire a unui eleșteu și a unei păduri al căror rest se pierduse în liniștea uniformă și lichidă a pielii), un birjar lustruind niște curele, ca acele rare personaje care abia se pot deosebi cu ochiul, silit să se adapteze nelămuritului tainic al penumbrelor, care se ivesc dintr-o frescă ștearsă.

Astăzi priveam aceste amintiri din patul meu, căci mă culcasem din nou ca să aștept momentul când, profi-tând de absența părinților mei care plecaseră pentru câteva zile la Combray, mă gândeam să mă duc chiar în acea seară să ascult o mică piesă ce se juca la doamna de Villeparisis. După întoarcerea lor, poate n-aș mai fi îndrăznit să mă duc; scrupuloasă în respectul pe care-l Purta amintirii bunicii, mama voia ca semnele de regret Șa i se fi manifestat liber, sincer. Nu m-ar fi oprit să ies, dar m-ar fi dezaprobat. Dacă, dimpotrivă, aș fi consultat-o, scriindu-i la Combray, nu mi-ar fi răspuns Printr-un trist: „Fă ce vrei, ești destul de mare ca să Știi ce ai de făcut”, ci s-ar fi învinuit că m-a lăsat singur a Paris, și cântărindu-și mâhnirea după a ei, mi-ar fi dorit să o uit în distracții pe care și le-ar fi refuzat și de la care își închipuia că bunica, înainte de toate grijulie de sănătatea mea și de echilibrul meu nervos, m-ar fi sfătuit să nu mă abțin.

Caloriferul cel nou cu apă fusese aprins de dimineață. Zgomotul său neplăcut care scotea din când în când un soi de sughiț n-avea nicio. Legătura cu amintirile mele din Doncières. Dar întâlnirea lui prelungită cu ele în mine, avea să-l facă să dobândească în această după-amiază” asemenea afinitate cu ele, încât ori de câte ori (oarecum dezobișnuit de el) voi auzi iarăși zgomotul caloriferului, acesta-îmi va aduce aminte de ele.

Numai Françoise era acasă. Ceața se ridicase. Ziua cenușie cădea ca o ploaie fină, țesea fără încetare niște rețele transparente în care trecătorii de duminică parcă se argintau. Aruncasem la picioarele patului ziarul Figaro pe care puneam să mi-l cumpere zilnic, cu conștiinciozitate, de când îi trimisese un articol care încă nu apăruse; cu toată lipsa soarelui, intensitatea luminii îmi arăta că eram abia în toiul după-amiezii. Perdelele de tul de la fereastră, vapoase și fărâmicioase, așa cum ri-ar fi fost pe un timp frumos, cuprindeau același amestec de gingășie și de asprime ca și aripile de libelule și sticla de Venetia. Singurătatea mă apăsa cu atât mai mult în această zi de duminică, cu cât trimisese dimineața o scrisoare domnișoarei de Stermaria. Robert de Saint-Loup, pe care mamă-sa reușise să-l facă să se despartă de metresa lui, după unele dureroase încercări neizbutite, și care din acel moment fusese trimis, în Maroc, ca să o uite pe aceea pe care n-o mai iubea de câțiva timp, îmi scrisese câteva rânduri, pe care le promisese în ajun, prin care-mi vestea apropiata sa sosire în Franța, într-un concediu foarte scurt. Cum avea să vină numai în treacăt la Paris (unde familia lui se temea, fără îndoială, să-l vadă reluând legăturile cu Rachel), el mă înștiința, ca să-mi arate că se gândește la mine, că a întâlnit, la Tanger pe domnișoara sau mai degrabă p° doamna de Stermaria, căci ea divorțase după trei luni de căsătorie. Robert, aducându-și aminte de ceea ce-i spusese la Balbec, solicitase tinerei femei o întâlnire din parte-mi. Ea răspunsese că ar cina bucuros cu mine, într-una din zilele când, înainte de-a se întoarce în Bre-tagne, va trece prin Paris. Îmi spunea să mă grăbesc, scriindu-S doamnei de Stermaria, căci cu siguranță că sosise.

Scrisoarea lui Saint-Loup nu m-a uimit, deși nu mai promisese știri de la el, de când, în momentul bolii bunicii, mă acuzase de perfidie și de trădare. Îmi dădusem foarte bine seama, atunci, ce se petrecuse. Rachel căreia îi plăcea să-i ațâțe gelozia (avea și motive lăaturalnice de-a fi supărată pe mine), își convinsese amantul că, în timpul lipsei lui, făcusem încercări viclene de-a avea relații cu ea. Pesemne că el continua să creadă că lucrul este adevărat, dar încetase de-a mai fi îndrăgostit de ea, astfel încât, adevărat sau nu, îi era perfect egal, și numai prietenia dintre noi dăinuia. Când, după ce l-am revăzut, am vrut să încerc să-i vorbesc de învinuirile] ui, am deslușit pe fața lui doar un surâs blând și duios prin care avea aerul că se scuză, apoi schiimbăi conversația. Nu vreau să spun că nu o mai văzu pe Rachel, ceva mai târziu la Paris. Rareori se întâmplă ca faptele care au jucat un rol mare în viața noastră să iasă din ea, deodată, în chip definitiv, ci revin să-și reia uneori locul (astfel încât unii cred într-o reînnoire a dragostei) înainte de-a o părăsi pe veci. Despărțirea lui Saint-Loup de Rachel îi devenise în curând mai puțin dureroasă, grație plăcerii

potolitoare pe care i-o prilejuia prietena sa cerându-i mereu bani. Gelozia, care e o prelungire a dragostei, nu poate cuprinde mult mai multe lucruri decât celelalte forme ale imaginației. Dacă iei cu tine, când pleci în călătorie, trei sau patru imagini pe care le vei pierde de altminteri pe drum (crinii sau dediteii de pe Ponte Vecchio, biserica persană învăluită în păclă etc), cufărul este destul de plin. Când te desparți de o metresă, de bună seamă că ai. Vrea, până ce o vei fi uitat, ca ea să n-ajungă obiectul posesiunii a trei sau patru bărbați care-ar putea-o întreține, 1 adică de care ești gelos: toți cei pe care nu ți-i închipuiești nu înseamnă nimic. Ori, faptul că o metresă de care te-ai despărțit îți cere adesea bani nu-ți oferă o idee mai completă a vieții sale, decât ne-ar da foile de temperatură ale bolii ei. Dar acestea din urmă ar fi oricum un semn că este bolnavă, cită vreme cel dintâi prilejuiește presupunerea, destul de nedeslușită, este adevărat, ca delăsata sau cea care te-a lăsat nu prea a găsit cine știe ce protector bogat. De aceea, solicitarea este întâmpinată cu bucuria produsă de o acalmie în suferința gelosului și urmată numaidecât de trimiterea banilor, căci nu (vrei ca ea să ducă lipsă de nimic, afară de amanți (de unul din cei trei amanți pe care ți-i închipuiești), timpul necesar de-a te întrema puțin tu -însuși și de-a putea afla, fără slăbiciune, numele urmașului. Uneori, Rachel se întorcea seara, destul de târziu, rugându-l pe fostul ei amant să-i îngăduie să doarmă cu el pânăl dimineața. Aceasta însemna o mare mângâiere pentru Robert, căci își dădea seama cât de intim trăiseră totuși împreună numai constatând că, deși ocupa o bună jumătate din pat, nu-i stingherea cu nimic somnul. Își dădea seamă că ea se simțea lângă trupul său de prieten vechi, mai bine decât s-ar fi simțit aiurea, că se afla iarăși lângă el – fie chiar la hotel – ca într-o odaie de mult cunoscută, în care te-ai obișnuit, în care dormi mai bine. Simțea că umerii, picioarele, toată ființa lui, erau pentru ea, chiar când se mișca prea mult din pricina insomnie sau a lucrului ce avea de făcut, unul din acele lucruri atât de perfect uzuale, încât nu pot stingheri, și perceperea lor sporesc de asemenea senzația de odihnă.

Ca să ne întoarcem îndărăt, scrisoarea lui Robert trimisă din Maroc mă tulbura cu atât mai mult, cu cât citeam printre rândiri ceea ce el nu îndrăznise să-mi scrie mai lămurit: „Poți să o inviți într-un cabinet, particular, îmi spunea el o tânără fermecătoare, cu un caracter încântător, vă veți înțelege de minune și sunt dinainte sigur că vei petrece o seară foarte bună”. Cum părinții mei se întorceau la sfârșitul săptămânii, sâmbătă sau duminică, și apoi voi fi silit să cinez în fiecare seară acasă, scrisesem îndată doamnei de Stermaria, ca să-i propun ziua pe care o va alege, până vineri. Ml s-a răspuns că voi primi o scrisoare, către orele opt, în aceeași seară. Ziua mi-ar fi trecut destul de repede, dacă în timpul după-amiezii care mă despărțea de ea, o vizită mi-ar fi venit în ajutor. Când orele se învăluiesc în convorbiri intime, nu le mai poți măsura, nici chiar vedea, ele dispar și timpul sprinten și escamotat se înfățișează pe neașteptate din nou atenției noastre, foarte departe de punctul în care îți scăpase. Dar dacă suntem singuri, preocuparea, întorcând spre noi momentul încă depărtat și mereu așteptat, cu frecvența și uniformitatea unui ticăit,

împarte sau mai degrabă înmulțește orele cu toate minutele pe care nu le-am fi numărat dacă am fi fost în tovărășia unor prieteni. Comparată, prin întoarcerea neîncetată a dorințelor mele, cu plăcerea arzătoare pe care, din păcate, n-o voi gusta decât peste câteva zile cu doamna de Stermaria, această după-amiază pe care o voi sfârși singur, mi se părea foarte deșartă și foarte melancolică.

Auzeam din când în când zgomotul ascensorului care urca, dar era urmat de un al doilea zgomot, nu acela care-l nădăjduiam, oprirea la etajul meu, ci altul foarte deosebit pe care-l făcea ascensorul urmându-și calea-i avântată spre caturile superioare care, pentru că a însemnat de atâtea ori că fugea de al meu când așteptam o vizită, a rămas pentru mine mai târziu, chiar când nu mai doream niciuna, un zgomot în sine dureros, în care parcă răsuna o sentință de abandon. Obosită, resemnată, ocupată încă multe ore cu îndatorirea ei străveche, ziua cenușie își torcea ceaprazăria-i de sidex și mă. Întristam gândindu-mă că aveam să rămân singur față în față cu ea care nu mă cunoștea, mai bine decât o lucrătoare care, instalată lângă fereastră ca să aibă mai multă lumină pentru lucrul ei, nu se ocupă deloc de persoana ce se află în odaie. Deodată, fără să fi auzit că sunase, Francoise deschise ușa, introducând-o pe Albertine, care intră surâzătoare, tăcută, cam grasă, cuprinzând în plinătatea trupului ei, pregătite ca să continui să le trăiesc, venind întru întâmpinarea mea, zilele petrecute la acel Balbec unde nu mă mai întorsesem niciodată. Fără îndoială, ori de câte ori revedeam o persoană cu care legăturile noastre – oricât de neînsemnate ar fi – s-au Schimbat, avem impresia că asistăm la confruntarea a două epoci. Ca acest lucru să se întâmple, nu e necesar

W ca o fostă metresă să vină să ne vadă ca prietenă, e suficientă vizita la Paris a cuiva pe care l-am cunoscut 21 de zile într-un anume soi de viață, care a încetat, fie chiar numai de o săptămână. Pe fiecare trăsătură veselă, întrebătoare și stingherită a Albertinei, puteam citi următoarele întrebări: „Dar doamna de Villeparisis? Dar profesorul de dans? Dar cofetarul?” Când se așeză, spinarea ei avea aerul de a spune: „Doamne, aici nu e nici o faleză, îmi îngădui să mă așez oricum lângă dumneata, așa cum așa fi făcut la Balbec”. Parcă era o vrăjitoare care-mi oferea o oglindă a timpului. Semăna în această privință, cu toți pe care-i revedeam rareori, dar care au trăit odinioară mai în intimitatea noastră. Dar cu Albertine nu se întâmpla numai una ca asta. Firește, eram totdeauna uimit când o zăream, chiar la Balbec, în întâlnirile noastre zilnice, atât era de îndoielnică. Dar abia o puteai recunoaște. Desprinse din aburul roz care îl învăluia, trăsăturile ei ieșiseră în relief ca o statuie. Avea alt chip, sau mai bine zis, avea în sfârșit un chip; trupul ei crescuse. Nu mai rămânea aproape nimic din teaca ce o înfășurase și pe a cărei suprafață viitoarea ei formă abia se desena la Balbec.

De data aceasta, Albertine se întorcea la Paris mai devreme ca de obicei. În chip obișnuit, se întorcea numai primăvara, astfel încât, deja tulburat de câteva săptămâni de furtunile care se abătuseră asupra celor dintâi flori, în plăcerea pe care o încercam, nu mai despărțeam întoarcerea Albertinei de aceea a anotimpului frumos. Era de ajuns să mi se spună că ea este la Paris' și că a

trecut pe la mine, ca săi o revăd ca pe un trandafir pe malul mării. Nu prea știu dacă mă cuprindea atunci dorul de Balbec sau de ea, poate dorul de ea era el însuși o formă leneșă, fricoasă și necompletă de-a posedea Balbecul, ca și cum a posedea un lucru în chip material, a-ți face reședința într-un oraș, ar echivala cu a-l posedea sufletește. De altminteri, chiar în chip material, când închipuirea mea nu o mai legăna în fața orizontului marinei stătea nemișcată lângă mine, ea mi se) părea adesea un trandafir cam firav, în fața căruia aș fi vrut să închid ochii, ca să nu văd cutare cusur al petalelor și ca să-mi închipui că respir pe plajă.

Pot afirma aici, deși nu știam atunci ceea ce avea să se întâmple doar mai târziu, că, firește, e mai cuminte să-ți sacrifici, viața femeilor, decât mărcilor poștale, tabacherelor vechi, chiar tablourilor și statuilor. Dar pilda celorlalți colecționari ar trebui să ne învețe să schimbăm” să n-avem numai o singură femeie, ci mai multe. Acele îmbinări încântătoare pe care le realizează o fată cu o plajă, cu părul împletit al unei statui, cu o stampă, cu tot ce din a cărui pricină iubești într-una din ele, ori de câte ori ea intră, un tablou încântător, aceste îmbinări nu sunt prea stabile. Trăiește de-a binelea cu femeia, și nu vei mai vedea nimic din ceea ce te-a făcut s-o iubești; firește, gelozia poate împreuna din nou cele două elemente/dezbinat. Dacă după un timp îndelungat de viață comună, trebuia să sfârșesc prin a nu mai vedea în Albertine decât o femeie obișnuită; vreo intrigă a ei cu o ființă pe care ar fi iubit-o la Balbec poate ar fi fost de ajuns să reîntrupeze în ea și să amalgameze cu ea, plaja și întinderea mării. Dar aceste îmbinări secundare nu ne mai încântă ochii, ci sunt sensibile și fatale inimii noastre. Sub o formă atât de primejdioasă, nu mai poți găsi că reînnoirea minunii e de dorit. Dar anticipez asupra anilor. Trebuie doar să regret aici că n-am rămas destul de cuminte l ca să fi avut numai colecția mea de femei, așa cum ai una de lorniete vechi, niciodată destule în vitrina în care un loc gol așteaptă mereu o Jornietă nouă și mai rară.

Spre deosebire de obișnuita rânduială a vilegiaturilor ei, anul acesta venea de-a dreptul de la Balbec, unde întârziase totuși mai puțin ca de obicei. N-o mai văzusem de mult. Cum nu cunoșteam nici numele persoanelor pe care le frecventa la Paris, nu știam nimic de ea în răstimpul când nu venea să mă vadă. Acesta era adesea foarte îndelungat. Apoi, într-o zi, se ivea pe neașteptate Albertine ale cărei apariții roz și ale cărei vizite tăcute informau destul de puțin asupra a ceea ce putuse ace în răstimpul lor, care stăruia cufundat în acel întuneric al vieții sale pe care ochii mei nu prea se sinchiseau să-l pătrundă.

De data aceasta totuși, unele semne parcă indicau că în această viață trebuie să se fi petrecut o seamă de lucruri noi, din care trebuia poate doar Indus că la vârsta Albertinei te' schimbi foarte lesne. De pildă, inteligența ei se vădea mai bine, și când i-âm amintit de ziua în! Care pusese atâta râvnă ca să-și impună ideea de a-l pune pe Sofoele să scrie: „Scumpul meu Racine”, râse cea dintâi din toată inima. „Andree avea dreptate, eram. Stupidă, spuse ea, Sofocle ar fi trebuit să scrie: „Domnule,,,. I-am răspuns că acel „Domnule” și

acel „scumpe domn” al Andreei nu erau mai puțin hazlii decât al ei „scumpul meu Racine” și acel „scumpe prieten” al Gi-selei, dar că, la urma urmei, stupizi erau numai profesorii care-l puneau pe Sofocle să-i adreseze o scrisoare lui Racine. Aici, Albertine nu mai fu de părerea mea. Ea nu-și dădea seama în ce măsură lucrul acesta era o prostie; inteligența ei se deschidea, dar nu se dezvoltase încă. În ea sălășluiau noutăți mai atrăgătoare; simțeam ceva deosebit în aceeași față frumoasă care tocmai se așezase lângă patul meu, iar în aceste linii care în privire și în trăsăturile feței exprimă voința obișnuită, o schimbare de front, o semi-conversiune ca și cum ar fi fost distruse în ele acele rezistențe de care mă izbisem la Balbec, într-o seară, acum depărtată, când alcătuiam pereche simetrică, dar opusă aceleia din după-amiaza de astăzi, căci atunci ea era culcată, iar eu stăteam lângă patul ei. Vrând, dar neîndrăznind să mă încredințez dacă s-ar lăsa acum îmbrățișată, ori de câte ori se ridica să plece, o rugam să mai rămână. Ceea ce nu era prea ușor de obținut, căci deși n-avea nimic de făcut (altfel ar fi zbughit-o), era; o persoană exactă și de altminteri pu țin amabilă cu mine, parcă nu i-ar mai fi plăcut tovără șia mea. Totuși, ori de câte ori după ce se uita la ceas, se așeza din nou la rugămintea mea, astfel încât petre cuse mai multe ore cu mine și fără să-i fi cerut nimic; frazele pe care i le spuneam se legau de acelea pe care le spuseseam îrt orele precedente, și nu se jântâlneau cătuși de puțin cu gândurile, cu dorințele mele care stăruiau paralele la infinit. Numai dorință e în stare să i npiedice lucrurile pe care le-ai -spus de a semăna în-rrucitva „cu ceea ce, J gândești. Timpul zorește și pare-se uuuși că vrei să câștigi timp, vorbind de subiecte cu totul străine de acelea care ne preocupă. Stai de vorbă, cită vreme fraza pe care ai vreo să o rostești ar și fi însoțită de un gest, presupunând chiar că n-ai făcut acest gest pentru ca să-ți oferi plăcerea lucrului imediat și s JJ – ți potolești curiozitatea pe care o încerci în legătură cu reacțunilej pe care lucrul acesta le-ar trezi fără să ou i un cuvânt, fără să ceri vreo încuviințare. De bună seamă, n-p iubeam de loc pe Albertine; fiică a pielii de aferă, ea putea doar mulțumi dorința imaginativă pe, care timpul cel (nou îl trezise în mine și care era un mijlocitor între dorințele pe care le pot satisface aria culinară și aceea. A sculpturii monumentale, căci mă făcea să vi. Sez deopotrivă să-mi amestec carnea cu o materie diferită și caldă, și să leg într-un punct, da trupul meu întins, un trup divergent, după cum trupul Evei abia atingea. Cu picioarele șoldul „lui Adam, pe al cărui trup e aproape. Perpendiculară în acele basso-reliefuri romane din catedrala de la Balbec care înfățișează într-un chip atât de nobil și pașnic, chiar ca o friză antică, crearea femeii: Dumnezeu e pretutindeni urmat în ea ca de doi miniștri, de doi îngerași în care recunoști – asemenea acelor făpturi înaripate și involburate ale verii pe care iarna le-a surprins și le-a cruțat – doj amorași din Herculenum, încă în viață în plin veac ai XHI-lea, tîrindu-și ultimul zbor, obosit, dar cărora nu le lipsește grația.’ la care -te poți aștepta de la ei, pe toată fațada porticului.

Ori, această plăcere, care, împlinindu-mi dorința, m-ar fi scăpat de această reverie, și pe care aș fi căutat-o tot atât de bucuros Ja oricare altă

femeie dacă – în -răstimpul acestei flecăreli fără sfârșit, când îi ascundeam Albertinei singurul lucru la care mă gândeam – aș fi iost întrebat pe ce se întemeiază ipoteza mea optimistă i'n legătură cu complezența ei posibilă, poate aș fi răspuns că ea se datora (în timp ce trăsăturile uitate ale vocii Albertinei desenau din nou pentru mine conturul Personalității ei) apariției unor cuvinte care nu făceau parte din vocabularul ei, cel puțin în înțelesul pe care li-l dădea acum. Cum îmi spunea că Elstir e prost, și protestam: i

— Nu înțelegi, răspunse ea surâzând, vreau să spun că a fost prost în acea împrejurare, dar știu prea bine că e un om foarte distins.

După cum, în loc să spună că golful de-la Fontaine-bleau este elegant, declară:

— E pur și simplu o „selecțiune”.

Venind] vorba de un duel pe care-l avusesem, îmi spuse despre martorii mei: „Sunt martori de calitate”, și-mi mărturisi, privindu-mă, că i-ar plăcea să mă vadă „purtând mustață”. Merse chiar atât de departe, și sorții mei mi s-au părut atunci foarte mari, încât rosti, cuvânt pe care aș fi jurat că nu-l cunoștea anul trecut, că trecuse oarecare „răstimp” de când n-o mai văzuse pe Gisele. Nu vreau să spun că Albertine n-ar fi posedat încă de pe timpul când eram la Balbec un bagaj foarte potrivit din acele expresii care destăinuiesc numaidecât că te tragi dintr-o familie ÎHstărită, pe care an cu an o mamă le transmite fiicei sale, așa cum îi dă, pe măsură ce crește și în împrejurări importante, propriile ei giu-vaeruri. Se simțise că Albertine încetase de-a mai fi un copil când, într-o zi, mulțumind pentru un dar ce i se făcuse, ea răspunsesse: „Sunt emoționată”. Doamna Bon-temps nu se putuse opri de-a arunca o privire soțului ei, care răspunsesse:

— Doamne, va împlini în curinid patrusprezece ani.

Nubilitatea mai accentuată se vădise când, vorbind de o fată cu apucături rele, Albertine spusese: „Nici iu poți deosebi dacă e frumoasă, are suliman de un deget pe față”. În sfârșit, deși încă fată tânără, adopta apucături de femeie din mediul și de rangul ei, spunând, dacă cineva făcea grimase: „Nu pot să-l văd, pentru că-mi vine și mie pofta l să le fac”, sau dacă cineva se amuzase imitând pe alții: „Curios, când o imiți, îi semeni”. Toate astea se trag din comoara socială. Dar tocmai mediul Albertinei nu mi se părea că-i putea oferi „distincția” în înțelesul în care tata spunea despre cutare coleg de-al său pe care nu-l cunoștea încă și a cărui mare inteligență o lăuda: „Se pare că e om foarte distins”. Chiar despre golf, cuvântul „selecțiune” mi se părea tot. Atât de incompatibil cu familia Simonet, ca și cum ar fi însoțit de adjectivul „naturală” într-un text anterior cu mai multe veacuri lucrărilor lui Darwin. „Răstimp” mi se părea însă de mai bun augur. În sfârșit, evidența răsturnărilor pe care nu le cunoșteam, dar în măsură să-mi îndri-tuiască toate nădejile, mi se înfățișă când Albertine îmi spuse cu mulțumirea cuiva a cărui părere nu e indiferentă:

— După părerea mea, nu se putea întâmpla mai bine. Socotesc că e cea mai bună, cea mai elegantă soluție.

Era un lucru atât de nou, o aluviune dând de bănuț în chip atât de vădit, niște ocoluri atât de capricioase de-a lungul unor tărâmurii odinioară necunoscute ei, încât după ce roști cuvintele „după părerea mea”, am atras-o pe Albertine, și după „socotesc”, am așezat-o pe paf.

Fără îndoială, se întâmpla că unele femei puțin cultivate măritându-se cu un bărbat foarte cult, primesc o dată cu zestrea lor asemenea expresii. Și curând după metamorfoza ce urmează după noaptea nunții, când își fac vizitele și sunt rezervate cu fostele lor colege, bași de seamă cu uimire că au devenit femei, dacă decretând că cineva este inteligent, ele rostesc acest cuvânt atribuindu-i doi l; dar tocmai acesta e semnul unei schimbări, și mi se părea că deosebirea era mare între expresiile noi și vocabularul Albertinei pe care o cunoscusem – acela în care cea mai mare îndrăzneală era de-a spune despre o ființă ciudată: „E un tip”, sau dacă i se propunea Albertinei vreun joc: „N-am bani de pierdut”, sau dacă cutare prietenă a ei îi aducea vreo învinuire pe care ea n-o găsea îndreptățită: „Ah! Adevărat, găsesc că ești minunată!”, fraze dictate în acest caz de un soi de tradiție burgheză aproape tot atât de veche ca însuși Mag-ni ficatul și pe care o fată oarecum mâniată și sigură pe dreptul ei le folosește, cum se spune „în chip foarte firesc”, adică pentru că le-a învățat de la mama ei, așa cum a învățat să se închine sau să salute. Toate acestea le învățase de la doamna Bontemps, dimpreună cu ura împotriva evreilor și respectul pentru culoarea neagră în care ești întotdeauna cuviincioasă și cum trebuie, chiar -ară ca să o fi învățat formal, dar așa cum. Scatiii de cu-rând născuți imită ciripitul părinților lor, 'astfel încât ei înșiși devin niște scatiii autentici. Oricum, „selecțiune” mi: s-a părut alogen, iar „socotesc” încurajator. Albertine nu mai era aceeași, așadar poate nu va acționa, nu va reacționa în același chip.

Nu numai că n-o mai iubeam, dar nici nu mai aveam să mă tem, cum m-aș fi putut teme la Balbec, că aș, distruge în ea o prietenie care nu mai exista pentru mine. Nu mai încăpea nici o îndoială că-i devenisem de mult, timp foarte indiferent. Îmi dădeam seama că pentru ea nu mai făceam – de loc parte din „mica bandă”, în care altădată mă străduiam atât de mult și fusesem apoi atât de fericit că im reușit să fiu admis. Apoi, cum nici nu mai avea, ca la Balbec, un aer de sinceritate și de bunătate, nu încercam mari scrupule; totuși, cred că ceea ce m-a făcut să mă hotărâsc, fu o ultimă descoperire filologică.

Continuând să adaug o nouă verigă lanțului exterior al cuvintelor sub care îmi ascundeam dorința intimă, în timp ce Albertine stătea acum pe colțul patului, vorbeam de una din fetele din mica bandă, mai mărunță decât celelalte, dar pe care o' găseam oricum destul de frumoasă. „Da, îmi răspunse Aibertine, are aerul unei mici musmeu'. Nu încape îndoială că, atunci când am cunoscut-o pe Albertine, cuvântul „musme,, îi era necunoscut. E verosimil că, dacă lucrurile și-ar fi urmat cursul lor normal, ea nu l-ar fi învățat niciodată și n-aș fi văzut, în ce mă privește, nici un neajuns, căci nu cunosc altul mai oripilant. Când îl auzi, încerci o durere de dinți, ca și cum ai fi luat o bucată prea mare de gheață în gură. Dar la Albertine, frumoasă cum era, până și cuvântul „musme” nu-mi

putea displace. În schimb, mi s-a părut că destăinuiește, dacă nu o inițiere exterioară, cel puțin una lăuntrică. Din păcate, era ora la care ar fi trebuit să-mi iau rămas bun de la ea, dacă aș fi vrut ca ea să ajungă la timp acasă pentru cină și ca să mă scol destul de devreme pentru a mea, pe care o pregătea Françoise, căreia nu-i plăcea să aștepte și pesemne că găsea potrivit unuia din articolele codului ei, faptul că, în lipsa părinților mei, Albertine îmi făcea o vizită care se prelungea atât de mult și care avea să întârzie

Fată tină, 'n Japonia.

Totul. Dar aceste argumente căzură în fața cuvântului „musme” și m-am grăbit să spun:-

Închipuiește-ți că nu sunt de loc gădilicios, ai pu tea să mă gădili o oră întreagă și nici n-aș simți.

Adevărat?

Te asigur.

Ea înțelese, fără îndoială, că afirmația mea este expresia stângace: a unei dorinți, căci, asemenea cuiva care-ți oferă o recomandatie pe care nu îndrăznești să i-o soliciți, dar căruia cuvintele tale i-au dovedit că ți-ar putea fi de folos:

— Vrei să încerc? Întrebă ea cu o umilitate de femeie.

Dacă vrei, dar atunci ar fi mai comod să te întinzi 'ca lumea pe pat.

Așa?

Nu, vâra-te sub plapumă.

Dar nu sunt prea grea?

Cum sfârșea această frază, ușa se deschise și Franise intră aducând o, lampă. Albertine abia avu timpul să. Se așeze din nou pe scaun. Poate Franfoise alesese acest moment ca să ne înfunde, și ascultase la ușă sau se uitase chiar pe gaura cheii. Dar n-aveam nevoie să fac asemenea presupunere, ea putuse renunța de-a se încredința cu ochii de ceea ce instinctul ei pesemne că presimțise îndeajuns, căci, trăind într-una cu mine și cu părinții mei, teama, prudența, atenția și șiretenia sfârșiseră prin a o face să ne cunoască instinctiv și aproape divănator, așa cum cunoaște marinarul marea, vânătorul, vânatul și cel puțin, adesea, bolnavul, dacă nu medicul, boala. Tot ce reușea ea să știe, ar fi putut ului tot atât de mult ca și starea înaintată a cunoștințelor celor din antichitate, având în vedere mijloacele aproape inexistente de, informație de care dispuneau aceștia (ale ei nu erau mai numeroase) și se mărgineau la'unele cuvinte, alcătuind abia a douăzecea parte din conversația noastră ia cină (culese în zbor de maatre-ul d'ho-tel și transmise deformate la bucătărie). Iar erorile ei ca și ale lor se datorau mai degrabă, ca în basmele în care Platon credea, unei false concepții a lumii și unor idei preconcepute, decât mijloacelor materiale neîndestulătoare. Astfel, chiar în zilele noastre, cele mai mari descoperiri în ce privește moravurile insectelor au putut fi făcute.

De un savant care nu dispunea de nici un laborator, de nici un aparat. Dar dacă stinghereala rezultând din situația ei de slugă n-ar fi împiedicat-o de-a dobândi o știință indispensabilă artei care-i era scopul – care consta în a ne

înfunda comunicându-ne rezultatul acestei acțiuni – constrângerea reușise și mai bine; piedica nu se mulțumise numai să nu zădărnicească avântul, ci contribuise foarte mult în această privință. Fără îndoială, Françoise nu ne glijă nici un element ajutător, acel al dicțiunii și al atitu dinii de exemplu. Cum (căci nu credea niciodată ceea ce-i spuneam și noi doream ca ea să fi crezut), admitea fără umbră de îndoială ceea ce oricine de condiția ei îi povestea mai absurd și putea în același timp să ne jignească ideile, în așa măsură felul ei de a asculta aserțiunile noastre do- „vedea neîncrederea ei, accentul cu care povestea (căci vorbirea indirectă îi îngăduia să ne adreseze fără răutate cele mai mari ofense) spusele unei bucătărese care-i isto risise că-și amenințase stăpâni și obținuse mii de avantaje tratându-i în fața lumii drept „balegă,, încât vădea că asta era pentru ea literă de Evanghelie. Francoise adăugă chiar: „Dacă aș fi fost stăpână, m-aș fi simțit jignită”. Deși n-a veam de la început prea multă simpatie pentru doamna de la etajul al patrulea, în zadar dam din umeri, ca la un basm neverosimil, la această poveste de o pildă atât de rea; povestitoarea spunând-o, știa să adopte tonul sobru și tăios al celei mai indiscutabile și mai exasperante afir mații.!

După cum unii scriitori ajung adesea la o putere de concentrare de care i-ar fi scutit regimul libertății politice sau al anarhiei literare, când sunt încătușați de tirania unui monarh sau a unei poetici, de strășnicia regulilor prosodico sau a unei religii de stat, tot astfel Françoise, neputându-ne răspunde într-un chip explicit, vorbea ca Tiresias și ar fi scris ca Tacit. Știa să cuprindă în mai puțin chiar dedt o frază, într-o tăcere, în chipul cum așeza un obiect, tot ce nu putea exprima de-a dreptul într-o frază, pe care n-o puteam încrimina fără să ne acuzăm.

Astfel, când mi s-a întâmplat să las din nebăgare de seamă pe masă, printre alte scrisori, una pe care ea n-ar fi trebuit să o fi văzut, de pildă pentru că se vorbea de ea cu o rea voință care presupunea una tot atât de mare la adresa ei din partea destinatarului cât. Și din aceea a expeditorului, seara, dacă mă întorceam îngrijorat și mă duceam de-a dreptul în odaia mea, pe scrisorile mele bine rândui-te într-un teanc perfect, documentul compromițător îmi' izbea de la început ochii cum nu putuse să nu-i izbească pe acei ai Françoisei, așezat de ea deasupra teancului, aproape la o parte, într-o evidență care era un limbaj, avea elocvența lui, și mă făcea să tresar încă de la ușă, ca un țipăt. Ea excela în potrivirea acestor puneri în scenă menite să informeze pe spectator, în lipsa Francoisei, încât el afla că ea știe totul, când femeia își făcea apoi intrarea. Avea arta totodată genială și răbdătoare a lui Irving și a lui Frederic Lemaître, de a face astfel să grăiască un obiect neînsuflețit. Ținând, în acest moment, deasupra Albertinei și a mea lampa aprinsă care nu lăsa în umbră niciuna din depresiunile încă vizibile pe care trupul tinerei fete le săpase pe plapumă, Françoise avea aerul Justiției care luminează Crima I. Fața Albertinei nu era păgubită de această lumină, care destăinuia pe obraji același luciul însoțit ce mă încântase la Balbec. Această față a Albertinei al cărei ansamblu avea uneori, afară, un soi de paloare, vădea, dimpotrivă, pe măsură

ce lampa le lumina, niște suprafețe colorate cu atâta strălucire și atât de uniform, atât de rezistente și atât de netede, încât le-ai fi putut asemui cu carnația puternică a unor flori. Uimit totuși de intrarea neașteptată a Francoisei, am exclamat:

— Cum, ai și venit cu lampa? Doamne, ce lumină vie!

Scopul meu era, fără îndoială, de a-mi ascunde tur-burarea prin cea de-a doua frază și de a-mi scuza în-târzierea prin cea dintâi. Francoise răspunse cu o cumplită ambiguitate:

Să sting?

Sting? Îmi strecură la ureche Albertine, fermecându-mă prin vioiciunea simplă cu care, luându-mă în același timp drept stăpân și complice, insinua această afirmație psihologică, pe tonul întrebător al unei pro bleme gramaticale. J Tablou de la Luvru de pictorul Prud'hon (1758-1823).

După ce Françoise ieșise din odaie și Albertine se așezase din nou pe pat:

— Știi de ce m-am temut, i-am spus, dacă continuăm astfel, nu mă voi mai putea opri să nu te sărut.

— Ce mare nenorocire!

N-am dat îndată -urmare acestei invitații, altul ar fi pututo găsi chiar de prisos, căci Albertine avea o pronunție atât de carnală și atât de gingașă, încât, doar vor-bindu-ți parcă te săruta. Un cuvânt al ei era o favoare, iar conversația ei te acoperea cu sărutări. Totuși, această invitație mi-era foarte plăcută. Mi-ar fi fost și dacă mi-ar fi făcut-o altă. Fată frumoasă de aceeași vârstă; dar faptul că Albertine mi-era acum atât de accesibilă îmi prilejuia mai mult de. Cât o plăcere, o alăturare de imagini purtând pecetea frumuseții. Mi-am adus mai întâi aminte de Albertine în fața” plajei, aproape pictată pe fondul mării, neavând pentru mine o existență mai reală decât acele viziuni de teatru unde nu știi dacă ai aface cu actrița care socotești că trebuie să se ivească, cu figuranta care o înlocuiește în acest moment, sau numai cu o proiecție. Apoi femeia autentică se. Desprinsese din fascicolul luminos, venise spre mine, dar numai ca să-mi dau seama că nu era nicidecum în lumea reală, atât de accesibilă dragostei pe cât presupuneai în tabloul magic. Aflasem că nu e cu putință să te atingi de ea, să o săruți, că puteai doar sta de vorbă cu ea, că pentru mine nu era o femeie, după cum strugurii de jad, podoabă necomestibilă a meselor de altădată, nu sunt struguri. Dar iată că, într-un al treilea plan, mi se înfățișa, reală ca a doua oară cărsd o cunoscusem, dar accesibilă ca întâia oară; accesibilă și cu afât mai delicioasă, cu cât crezusem mult timp că nu era. Prisosul meu de știință a vieții (a vieții mai puțin otova, mai puțin simplă decât o crezusem la început), ducea în mod provizoriu la agnosticism. Ce poți afirma, căfă vreme ceea ce crezusem probabil la început, s-a vădit fals în urmă și, în al treilea rând este adevărat. Din păcate, n-ajunsesem la capătul descoperirilor mele cu Albertine. In orice caz, chiar dacă la mijloc n-ar fi fost atracția romanțioasă a acelei învățături a unei mai mari bogății de planuri descoperite unul după altul de viață (acea atracție opusă aceleia pe 360 care Saint-Loup o gusta în timpul cinelor la Rivebelle, de-a regăsi printre măștile, pe care

existența le suprapu-sese pe un chip liniștit, niște trăsături pe care le ținuse odinioară sub buzele sale), a ști că a săruta obrazii Aiber-tinei era un lucru cu puțință, era pentru mine o plăcere poate încă mai mare decât aceea de a-i săruta. Ce deosebire între o femeie de care numai trupul nostru se lipește pentru că ea este numai o bucată de carne, și a poseda tinăra fată pe care o zăreai pe plajă cu prietenele ei, în unele zile, fără să știi măcar pentru ce mai degrabă în aceste zile decât în cutare altele, ceea ce te făcea să tre-['] muri că n-o vei mai revedea. Viața îți destăinuise, binevoitoare, tot romanul acestei fetițe, îți împrumutase ca să o vezi, un instrument optic, apoi altul, și adăugase dorinții carnale acompaniamentul care-o însutește și o deosebește de acelea mai spirituale și care se potolesc mai anevoie, care nu ies din toropeala lor și o lasă să rătăcească singură, când nu pretinde decât să pună mâna pe o bucată de carne, dar care, când e vorba de posesiunea unei regiuni întregi de amintiri din care ele se simțeau nostalgic exilate, se ridică parcă ar fi o furtună alături de ea, o sporesc, n-o pot urma până la împlinire, până la asimilare, imposibilă sub forma în care este dorită, de o realitate nernaterială, dar așteaptă această dorință la jumătate drum, și în momentul întoarcerii o escortează din nou; să sărut în locul obrazilor primei venite, oricât de proaspeți ar fi ei, dar anonimi, fără taine, fără prestigiu, aceia la care visasem timp atât de îndelungat, ar însemna să cunosc gustul, savoarea unei culori pe care o privisem adesea. Ai văzut o femeie, simplă imagine în decorul vieții, ca Albertine, profilată pe mare, apoi poți desprinde această imagine, poți să o așezi lingă tine și-i poți vedea, încetul cu încetul, volumul, culorile, ca și cum te.

— Ai fi uitat la eă cu un stereoscop. De aceea, femeile mai puțin accesibile, pe care nu le posezi numaidecât, despre care nici nu știi dacă le vei putea poseda vreodată, sunt singurele interesante. Căci a le cunoaște, a te apropia de ele, a le cuceri, înseamnă să variezi forma, mărimea și reliefurile imaginii omenești, e o lecție de relativism în aprecierea unui trup, a unei vieți de femeie., frumoasă, de revăzut când și-a redobândit silueta zveltă în decorul vieții. Femeile pe care le cunoști mai întâi la o codoașă, nu interesează, pentru că nu se schimbă.

Pe de altă parte, Albertine ținea, legate în jurul ei, toate impresiile unei serii maritime care mi-era deosebit de scumpă. Mi se părea că aș fi sărutat, pe amândoi obrazii fetei, toată, plaja de la Balbec.

— Dacă-mi îngădui într-adevăr să te sărut, aș prefera să amân asta pentru mai târziu și să-mi aleg mai bine momentul. Dar n-ar trebui să uiți atunci că mi-ai făgăduit. Îmi trebuie un „bon de o sărutare”.

— Să-1 semnez?

— Dacă aș lua-o numaidecât, avea-voi oricum una și mai târziu?

Mă amuzi cu bonurile tale, și-ți voi face din când în când altele.

Spune-mi încă un cuvânt, știi, la Balbec, când nu te cunoșteam încă, aveai adesea o privire aspră, vicleană, nu-mi poți spune la ce te gândeai în acele momente?

Ah! Nu-mi amintesc.

— Iată, ca să-ți vin în ajutor, într-o zi prietena ta Gisele a sărit peste un scaun pe care ședea un domn bă-trân. Încearcă de-ți amintești la ce te-ai gândit în acel moment.

Pe Gisele o frecventam mai puțin, făcea parte din bandă, dacă vrei, dar nu de-a binelea. Pesemne că mi-am spus că e foarte prost crescută și vulgară.

Ah! Asta-i tot!

Înainte de-a o săruta, aș fi vrut să o pot umple cu tot misterul pe care-l avea pentru mine, pe plajă, înainte să o fi cunoscut, să regăsesc în ea meleagurile unde trăise mai înainte; dacă n-o cunoșteam, puteam strecura cel puțin în locul ei toate amintirile vieții din Balbec, zgomotul valurilor dezlănțuite sub fereastra mea, strigătele copiilor. Dar lăsând privirea să-mi alunece pe frumosul glob roz al obrazilor ei, ale căror suprafețe plăcute curbate piereau la poalele celor dintâi încrețiri ale frumosului ei păr negru care curgea în lanțuri pline de mișcare, își înălța contra-forții povârniți și modela undulațiile văilor lor, a trebuit să-mi spun: „în sfârșit, cum nu reușisem la Balbec, voi cunoaște gustul trandafirului necunoscut care sunt obrajii Albertinei. Dar cum cercurile pe care putem face să le străbată lucrurile și ființele, nu sunt prea numeroase în răstimpul vieții noastre, poate că aș putea-o privi pe a mea întrucâtva împlinită, când, după ce am scos din cadrul ei depărtat obrazul înflorit pe care-l a-lesesem dintre toți, îl voi fi adus în acest plan nou, unde-l voi cunoaște, în sfârșit, prin mijlocirea buzelor.” îmi spuneam asta, căci credeam că există o cunoaștere prin buze; îmi spuneam că aveam să cunosc gustul acestui trandafir carnal, căci nu mă gândisem că omul, făptură, firește, mai puțin rudimentară decât ariciul de mare sau chiar decât balena, îi lipsește, totuși, un oarecare număr de organe esențiale și nu posedă mai cu seamă niciunul care să slujească la sărutare. El înlocuiește* acest organ absent prin buze, și astfel poate ajunge la un rezultat ceva mai mulțumitor, decât dacă ar fi silit să-și mângâie iubita cu niște colți de corn. Dar buzele făcute să ofere cerului gurii savoarea a ceea ce-l ispitește, trebuie să se mulțumească, fără să-și dea seama de eroarea și fără să-și mărturisească decepția, să plutească la suprafață și să se izbească de îngrădirea obrazului de nepătruns și dorit. De altminteri în acest moment, chiar în contact cu carnea, buzele, chiar în ipoteza că ar deveni mai cunoscătoare și mai bine înzestrate, n-ar putea fără îndoială gusta mai bine savoarea pe care natura le împiedică acum să o sesizeze, căci în această zonă pustie în care nu-și pot găsi hrana, ele sunt singure, privirea, apoi mirosul le-au părăsit demult. Maiântâi, pe măsură ce gura mea începu să se apropie de obraji pe care privirile mele își propuseseră să-i sărute, acestea, deplasându-se, văzură niște obraji noi; gâtul văzut mai de aproape și parcă cu lupa vădea, în porii lui mari, o putere care schimba caracterul feței. Îmi dau seama numai că ultimele aplicațiuni ale fotografiei – care aștern la poalele unei catedrale toate casele ce ni s-au părut adesea aproape tot atât de înalte ca turlele, manevrează aceleași monumente, rând pe rând ca un regiment, în șiruri, ' în ordine împrăștiată, în mase îndesite, apropie una de alta cele două coloane ale piațetei roai adineaori atât de depărtate, îndepărtează troița apro-Piată și

reuşesc să cuprindă pe un fond spălăcit și degradat un orizont imens sub arcada unui pod, în pervazul unei ferestre, între frunzele unui copac așezat în primul plan și cu un ton mai puternic, dau rând perind aceleași biserici drept cadru arcazelor tuturor celorlalte – îmi dau seama că, întocmai ca și sărutarea, numai asta ar putea face să se ivească din ceea ce credeam că este un lucru cu înfățișare definită, celelalte o sută de lucruri care la urma-urmei sunt tot el, deoarece fiecare e în legătură cu o perspectivă nu mai puțin legitimă. Pe scurt, după cum la Balbec Albertine mi se păruse adesea alta, acum, ca și cum accelerând peste măsură repeziciunea schimbărilor de perspectivă și de culoare pe care ni le oferă o ființă în diferitele noastre întâlniri cu ea, aș fi vrut să le cuprind pe toate în câteva secunde ca să creez din nou, în mod experimental, fenomenul care diversifică individualitatea unei ființe și să scot, unele din altele, ca dintr-o cutie, toate posibilitățile pe care le cuprinde; în acest scurt traect al buzelor mele spre obrazul ei am văzut zece Albertine; această singură fată ca o zeiță cu mai multe capete, dacă încercam să mă apropii de aceea pe care o văzusem cea din urmă, ea făcea loc alteia. Cel puțin cât timp nu-l atinsesem, vedeam acest cap, un parfum ușor ajungea de la ea până la mine. Dar din păcate – căci nările și ochii sunt tot atât de prost așezați pe cât de prost sunt făcute buzele noastre pentru sărutare – ochii mei încetară deodată de-a mai vedea, la rândul său nasul meu, strivindu-se nu mai percepu nici un miros, și fără să cunosc mai bine gustul lucrului roz dorit, am aflat, datorită acestor semne neplăcute, că eram pe cale de-a săruta obrazul Albertinei.

Oare pentru că jucam (înfățișată prin rotirea unui solid) scena inversă aceleia de la Balbec, oare pentru că eram culcat și ea se ridicase, capabilă să înlătore, un atac brutal și să îndrumeze plăcerea în felul ei, mă lăsă să iau cu atâta ușurință acum ceea ce-mi refuzase odinioară, cu o mutră atât de strașnică? (Fără îndoială, expresia voluptoasă pe care o adopta astăzi fața ei la apropierea buzelor mele nu se deosebea de acea înfățișare de altădată decât printr-o deviație infinitesimală a liniilor, dar în care poate fi cuprinsă toată distanța dintre gestul unuia care dă lovitura din urmă unui rănit și al altuia care-i dă o mână de ajutor, dintre un portret care-i dă o mână de ajutor, dintre un. Portret sublim sau îngrozitor). Fără. Să știi dacă trebuie „să cinstesc sau să fiu recunoscător de schimbarea ei de atitudine vreunui binefăcător fără voie care lucrase pentru mine într-una din aceste din urmă luni, la Paris sau la Balbec, îmi spuneam că felul. În care eram așezați era cauza de căpetenie a acestei schimbări. Albertine îmi furniza alta; anume următoarea: „Ah î în acel moment, ia Balbec, nu te cunoșteam și puteam crede că ai intenții rele”. Acest argument m-a uluit. Albertine mi-l dăduse, fără îndoială, cu, sinceritate. O femeie recunoaște atât de anevoie în mișcările membrelor ei, în senzațiile încercate de trupul ei, în răstimpul unei întâl-niri între patru ochi cu un camarad, greșeala necunoscută în care tremura că un străin ar premedita să o facă să cadă. ' în orice caz, oricare ar fi fost schimbările ce se iviseră de câțva timp în viața ei și care poate ar fi lămurit că a fi acordat atât de lesne dorinței mele momentane și numai fizice ceea ce refuzase, cu groază, dragostei. Mele lq

Balbec, în Albertine se produse una mai uimitoare, chiar în acea seară, îndată ce mângâierile ei îmi dăduseră mulțumirea de care a trebuit să-și dea seama și de care chiar mă temusem să nu pricinuiască ușoara pornire de repulsie și de pudoare ofensată pe care o adresa Gilberte într-un moment asemănător, în dosul masivului de dafini, la Champs-Elysees.

Dimpotrivă. Încă din momentul în care o culcasem pe pat și începusem să o mângâi, Albertine adoptase un aer pe care nu i-l cunoșteam, de ascultătoare bunăvoință, de simplitate aproape copilărească. Înlăturând toate preocupările, toate pretențiile obișnuite, momentul care precedează voluptatea, în această privință asemenea celui ce precedează moartea, parcă restitui trăsăturilor ei întinerite nevinovăția copilăriei. Fără îndoială, orice ființă al cărei talent e pe neașteptate pus la încercare devine modestă, silitoare și încântătoare; mai cu seamă dacă Știe să ne ofere grație acestui talent o mare plăcere, ea însăși e fericită datorită acesteia și vrea să ne-o ofere de-Plină. Dar în această expresie nouă a feței Albertinei era mult decât dezinteresare și conștiință, o generozitate profesională, un soi de devotament convențional și neașteptat; dincolo de propria-4 copilărie, ajunsese la tinerețea rasei sale. Deosebindu-se foarte mult de mine care nu dorisem mai mult decât o potolire fizică, în sfârșit do-bândită, Albertine parcă găsea că ar fi o mojie din parte-i să creadă că această plăcere materială n-ar fi însoțită de vreun sentiment moral și ar încheia doar o acțiune. Ea, mai adineauri atât de grăbită, acum, și pentru că găsea că sărutările implică dragoste, iar că dragostea trece înaintea oricărei îndatoriri, spunea, când i-am adus' aminte de cina ei:

— Nu face nimic, am tot timpul.

Părea stingherită să se scoale îndată după ceea ce făcuse, stingherită din bună-cuviință, după cum Francoise c'nd, fără să-i fi fost sete, crezuse că trebuie 'să primească cu plăcere decentă, paharul de vin pe care i-l oferea Jupien, n-ar fi îndrăznit să plece numaidecât ce băuse cea din urmă înghițitură, orice nevoie imperioasă ar fi chemat-o. Albertine – poate acesta, dimpreună cu altul care, se va vedea mai târziu, era unul din motivele care mă făcuseră să o doresc fără să vreau – era una din încarnațiunile țărăncuței franceze al cărei model sta mărturie în piatră la Saint-Andre-des-Champs. Din însușirile Francoisei care avea totuși să ajungă dușmana ei de moarte, am recunoscut la ea curtenia cu musafirii și străinii, decența, respectul culcușului.

Francoise caro. După moartea mătușii mele, credea că poate vorbi numai pe un ton înduioșat, ar fi găsit în lunile care precedaseră măritișul fiicei sale supărător ca aceasta să nu-și țină logodnicul de braț, când ieșea cu el la plimbare.

Albertine, înțepenită lângă mine, îmi spunea:

— Ai păr frumos, ai ochi frimoși, ești drăguț.

Cum, atrăgându-i atenția că e târziu, am adăugat: „Nu mă crezi?”, ea îmi răspunse, ceea ce poate era adevărat, dar numai după două minute și numai pentru câteva ore.

— Te cred întotdeauna.

Îmi vorbi de mine, de familia mea, de mediul meu social, îmi spuse: „Oh! Știu că părinții tăi cunosc lume foarte bună. Ești prieten cu Robert Forestier și cu Suzanne Delage”. La început, aceste nume nu-mi spuseră absolut nimic. Dar mi-am adus deodată aminte că mă jucasem într-adevăr la Champs-Elysees cu Robert Forestier, pe care nu-l mai revăzusem niciodată. Iar Suzanne Delage era nepoțica doamnei Blandais, și trebuise să mă duc odată la o lecție de dans și să susțin chiar un mic rol într-o comedie de salon, la părinții ei. Dar teama de-a nu fi cuprins de un râs nebunesc și aceea că mi-ar curge sân-ge pe nas mă împiedicase, astfel că n-o văzusem niciodată. Cel mult crezusem a înțelege că guvernanta cu pană a Gilbertei fusese la părinții ei, dar poate nu era vorba decât de o soră sau o prietena a acesteia. I-am spus Albertinei că Robert Forestier și Suzanne Delage ocupau puțin loc în viața mea. „Se prea poate, mamele voastre sunt prietene, ceea ce îngăduie să te situez. Mă întâlnesc adesea cu Suzanne Delage pe avenue de Messine, are șic.” Mamele noastre nu se cunoșteau decât în închipuirea doamnei Bontemps care, știind că mă jucasem o dată cu Robert Forestier căruia, pare-se, îi recitam versuri, conchisese că ne, legau cirte știe ce relații de familie. Mi s-a spus că ea nu lăsa niciodată să treacă numele mamei, fără să spună: „Ah! Da, mediul Delage, Forestier” etc, acordând părinților mei o notă bună pe care ei n-p meritau.

Noțiunile sociale ale Albertinei erau de altminteri de o prostie fără margini. Ea credea că cei ce purtau numele Simonnet cu doi n erau inferiori nu numai acelor Simonnet cu un singur n, dar tuturor celorlalte persoane posibile. Faptul că cineva îți poartă numele fără să facă parte din familia ta. Constituia un motiv serios să-l disprețuiești. Firește, sunt și excepții. Se poate întâmpla ca doi Simonnet (prezențați unul altuia la una din acele reuniuni unde încerci nevoia de a vorbi de orice și unde te simți de altminteri plin de sentimente optimiste, de pildă în cortegiul unei înmormântări în drum spre cimitir), constatând că au același nume, încearcă să afle cu o bunăvoință reciprocă, dar fără rezultat, dacă nu-i unește vreo legătură de rudenie. Dar asta nu este decât o excepție. Mulți oameni sunt onorabili, dar noi nu știm acest lucru și nici nu ne pasă. Dar dacă din pricina omonimiei ni se înmânează nouă scrisorile adresate lor, sau viceversa, suntem cuprinși de o neîncredere, adesea îndreptățită, în ce privește valoarea lor. Ne temem de confuzii, le pre-întâmpinăm cu o mutră dezgustată dacă ni se vorbește de ei. Când citim în ziar numele nostru purtat de ei, ni se pare că l-au uzurpat. Păcatele altor membri ai corpului social ne sunt indiferente, dar încercăm mai abitir cu ele pe omonimii noștri. Ura pe careo purtăm celorlalți Simonnet e cu atât mai puternică cu cât nu este individuală, ci moștenită. Și după două generații îți amintești numai de mutra insultătoare a bunicilor noștri față de alți Simonnet; nu-i cunoști cauza.; nu te-ar mira dacă ai afla că a început cu un asasinat. Până în ziua care nu'e rară, când se sfârșește print-o căsătorie între o Simonnet și un

Simonnet, nicidecum înrudiți.

Albertine, nu număică-mi vorbi de Robert Forestier și de Suzanne Delage, dar îmi istorisi spontan, dintr-o îndatorire de confidență pe care apropierea

trupurilor o creează cel puțin la început, într-o primă fază și înainte să fi creat o anume duplicitate și taină față de aceeași ființă, despre familialei și un unchi al.'Andreei, o poveste din care refuzase să-mi spună un singur cuvânt la Bal'bec, dar credea că ar trebui să pară că nu mai are secrete față de mine. Bacă cea mai bună prietenă i-ar fi spus acum ceva împotriva-mi ea ar îi considerat că e de datoria ei să-mi povestească. Ani stărui să plece, sfârși prin a pleca, dar-atât de rușinată în locul meu de mojicia mea, îneât râdea aproape ca să mă scuze, ca o amfitrioană la care te-ai dus în veston, care te primește ca atare, dar căreia lucrul r. u-i este indiferent.

— Râzi? Am întrebat-o.

— Nu râd, îți surâd, îmi. Răspunse ea duios. Când. Te revăd? Adăugă ea, ca și cum n-ar fi admis ca ceea ce toc mai făcusem, fiind de fapt încununarea ei, sa nu-fie mă car preludiul unei mari; prietenii, a unei prietenii preexis tente și pe care eram datori să o descoperim., să o măr turisim și care singură putea explica lucrul căruia' ne dedasem.

— De vreme ce mă autorizi, voi trimite după tine, când voi putea.

Nu îndrăzneam să-i pun că voiam să subordonez totul puținții de-a o vedea pe doamna de Stermaria.

Din păcate, când nu te vei aștepta, nu știu niciodată dinainte, i-am spus. Ar fi oare cu puțință să trimit după dumneata, seara, când voi fi liber?

În curând va fi foarte posibil, căci voi avea o în trare separată de aceea a mătușii mele. Dar deocamdată nu se poate. În orice caz, voi veni la întâmplare, mâine sau poimâine după-amiază. Ai să mă primești numai dacă ai să poți.

Ajungând în fața ușii, mirată că nu i-o luasem înainte, îmi întinse obrazul, fiind de părere că nu era necesară o dorință fizică grosolană, ca să ne fi sărutat acum. Cum scurtele legături pe care le avusesem mai adineauri erau din acelea care duc uneori la o intimitate desăvârșită și o alegere a inimii, Albertine crezuse că trebuie să impro vizeze și să adauge o clipă, sărutărilor pe care le schim basem în pat, sentimentul'al-căror semn ar fi fost pentru un cavaler' și doamna lui, așa cum le putea concepe un jongler gotic.:

După ce se despărțise' de mine, tânăra picardă pe care iconarul bisericii'Sairit-Aridre-des-Champs ar fi'-putut-o sculpa în tindă, Françoise îmi aduse o scrisoare'care mă umplu de bucurie, căci era de la doamna de Stermaria, care se învoise să cineze cu mine miercuri. De la doamna de Stermaria, adică, pentru mine, mai mult decât de ia adevărata doamnă de Stermaria, de la aceea la care mă găhdisem toată ziua înaintea sosirii Albertinei. Asta e groaznica înșeiăciuns a dragostei pe care ea începe să ne facă sa o jucăm, nu cu o femeie din lumea exterioară, ci cu o păpușă făurită de mintea noastră, singura de altminteri pe care o avem totdeauna la dispoziția noastră, pe care o vom poseda, pe care arbitrarul amintirii, aproape tot atât-de absolut ca al/închipuirii, poate să o fi făcut tot atât de deosebită de femeia reală, după cum fusese pentru mine Balbecul real de Balbecul visat; plăsmuire artificială căreia vom sili femeia reală să-i semene, încetul cu încetul, spre suferința noastră.

L – Guermantes

Albertine mă făcuse să întârzii atât de mult, încât comedia tocmai se sfârșise când am sosit la doamna de Ville-parisis; puțin dornic să iau în răspăr valul de invitați ce se scurgea comentând marea noutate, despărțirea care se spunea că este un fapt împlinit dintre ducele și ducesa de Guermantes, așteptând prilejul de-a o putea-saluta pe gazdă, mă așezasem pe o berjeră goală în al doilea salon, când am văzut-o ieșind pe ducesă din cel dinții unde, fără îndoială, stătea în primul șir de scaune, ma-iestoasă, plină și înaltă, într-o rochie lungă de satin galben de pe care se desprindeau în relief niște maci negri, enormi. Vederea ei nu mă mai turbura deloc. Punându-mi, într-o zi mâinile pe frunte (cum obișnuia ea când se temea că m-ar putea supăra), spunându-mi: „Nu mai ieși ca să o întâlnești pe doamna de Guermantes, ești batjocura casei. Des altminteri, dă-ți seama cit de bolnavă e bunica ta, ai într-adevăr lucruri mai serioase de făcut decât să ieși în calea unei femei care-și bate joc de tine” mama mă trezise deodată dintr-un vis prea lung, ca un hipnotizator care reușește să te întoarcă dintr-o țară depărtată undc-ți închipuiești că ești, și deschizi ochii, sau ca un medic pare, amintindu-ți de sentimentul datoriei și de realitate, te vindecă de o boală închipuită în care te complăceai. Consacrasem ziua următoare ca să-mi iau un ultim adio de la această boală la care renunțam; cântasem ore de-a rândul plângând acel Adio de Schubert:

Adieu, des voix etranges, T'appellent loin de moi, celeste soeur des anges.

Apoi totul se sfârși. Încetasem de-a mai ieși dimineața, și mi-a fost atât de ușor, încât am făcut pronosticul care, se va vedea mai târziu că n-a corespuns realității, că mă voi obișnui lesne, în cursul vieții mele, să nu mai văd o femeie. Când Franise îmi povesti mai târziu că Jupien, dorind să-și dezvolte oomertuJ, căuta o prăvălie prin cartier, dornic să-i găsească una (prea fericit să hoinăresc pe străzi, cu atât mai mult cu cât încă din patul meu au-

1 Adio voci ciudate, Te cheamă departe de mine, cerească soră a îngerilor.

Zeam strigătul luminos ca o plajă, și să văd, sub obloanele de fier ale lăptăriilor, niște tinere lăptărese cu mâneci albe), putusem reîncepe aceste plimbări. Nestingherit, de altminteri; căci eram conștient că nu le mai făceam în scopul de-a o vedea pe doamna de Guermantes; ca o femeie care recurge la infinite precauțiuni cât timp are un amant, iar în ziua în care s-a despărțit de el îi risipește scrisorile, cu riscul de-a descoperi soțului taina unei gre-eli de care a sfârșit totodată să se înspăimânte și de-a o săvârși.

Mă mâhnea faptul că aflasem că mai toate casele erau locuite de oameni nenorociți. Aici, soția plângea mereu pentru că soțul ei o înșela. Dincolo se întâmpla contrariul, în altă parte, o mamă harnică, stâlcită în bătaie de un fiu bețiv, încerca să-și ascundă suferința în ochii vecinilor. Mai bine de jumătate de omenire plângea. Când am cunoscut-o, mi-am dat seama că era (atât de exasperantă, încât m-am întrebat dacă soțul sau soția adulterini păcă-tuiau

numai pentru că fericirea legitimă le fusese refuzată și se arătau încântători și leali cu oricine altul decât cu soția sau cu soțul lor, care aveau dreptate. Curând, nici n-am mai avut motivul de-a-i fi de folos lui Jupien ca să continui plimbările mele de dimineață. Căci am aflat că dulgherul din curtea noastră, ale cărui ateliere erau despărțite de prăvălia lui Jupieri printr-un perete foarte subțire, avea să fie dat afară de administrator pentru că făcea prea mult zgomot. Jupien nu se putea aștepta la mai mare noroc, atelierele aveau un subsol unde era depozitată lemnăria, și care comunica cu pivnițele noastre. Jupien își va depozita aici cărbunii, va dărma peretele și va avea astfel o singură prăvălie mare. Dar cum Jupien, găsimd că prețul cerut de domnul de Guermantes este prea ridicat, lăsa ea prăvălia să fie vizitată, pentru ca, descurajat de-a nu găsi chiriaș, ducele să se resemneze să-i scadă chiria, Francoise, băgând de seamă ca portarul lăsa atârnat de ușa prăvăliei anunțul „de închiriat” chiar după ce trecuse ora vizitei, mirosi o cursă întinsă de portar ca să atragă pe logodnica feciorului Guermantilor (unde dragostea lor ar găsi un adăpost) și să-i surprindă apoi.

’; Oricum, deși nu mai căutam o prăvălie pentru Jupien, continuam să ies înainte de prânz. În plimbările mele îl întâlneam adesea pe domnul de Norpois. Se întâmpla, stând de vorbă cu un coleg, să ațintească asupra-mi niște priviri care, după ce mă cercetau de-a bmelea, se întorceau spre convorbitorul, său, fără să-mi fi surâs sau să mă fi salutat, ca și cum nici nu m-ar fi cunoscut. Căci în mentalitatea acestor importanți diplomați, O anumită privire n-are scopul să te facă să afli că te-au văzut, ci că nu. Te-au văzut și că au de discutat cu colegul lor o problemă serioasă. O namilă de, femeie pe care o întâlneam adesea lângă casă era mai puțin discretă cu, mine. Căci, deși n-o cunoșteam, se întorcea spre mine, mă aștepta – inutil – în. Fața vitrinelor negustorilor, îmi surâdea, ca și cum m-ar fi sărutat, făcea gestul de a se dărui. Își lua un aer glacial, dacă întâlnea pe cineva care o cunoștea. Alegeam, de multă vreme, în aceste curse matinale, potrivit celor ce aveam de făcut, fie să cumpăr cel mai neînsemnat ziar, drumul cel mai drept, fără să regret dacă el nu făcea parte din parcursul obișnuit pei care îl urmau plimbările ducesei și, dacă dimpotrivă făcea parte din el, fără. Scrupule nici prefăcătorie, căci nu mi se mai părea drumul interzis cu a cărui ocazie smulgeam unei ingrate favoarea de-a o vedea fără voia ei. Dar nu mă gândisem că vindecarea mea, rriijlocindu-mi o atitudine normală față de doamna de Guermantes, ar săvârși deopotrivă aceeași operă în ceea ce o privea și ar „face posibilă o amabilitate, o prietenie, care nu mă mai interesa. Până atunci, strădaniile întregii lumi unite ca să mă a-propie de ea s-ar fi sleit în fața ursitei rele, care se da-torește unei dragoste nenorocite. Niște zâne mai puternice decât omul au hotărât că, în asemenea caz, nimic nu va putea fi de folos până în ziua în care vom' fi rostit sincer în inima noastră cuvântul: „Nul mai iubesc”. Mă supărasem pe Saint-Loup că nu mă dusese la mătușa lui. Dar ca oricare altul, nici el nu era în stare să risipească o vrajă. Cât timp o iubeam pe doamna de Guermantes, semnele de gentilețe care le primeam de la alții, complimentele, mă supărau, nu numai

pentru că nu veneau l din parte-i, dar pentru că ea nu le afla. Ori, chiar dacă ar fi avut cunoștință de ele, asta nu mi-ar fi fost de nici un folos. Dar, chiar în amănuntele unei afecțiuni, o absență, refuzul unei cine, o severitate involuntară, inconștientă, slujesc mai mult decât toate cosmeticele și cele mai frumoase haine. Ar fi mulți parveniți, dacă arta de a parveni ar fi profesată în acest înțeles.

În momentul în care ea străbătea salonul în care luasem loc, cu gândul plin de amintirea prietenilor pe care nu-d cunoșteam și pe care ea poate-i va întâlni în curând la altă serată, doamna de Guermantes mă zări pe berjera mea, adevărat indiferent care căuta să fie amabil, cită vreme, când o iubeam, încercasem atât de mult să adopt, fără să reușesc, un aer de indiferență: ea s îndreptă spre mine și regăsind surâsul din seara; de la Operă și pe care nu-l mai ștergea sentimentul de-a fi. Iubită de cineva pe care ea nu-l iubea:

— Nu, nu vă deranjați, îmi îngăduiți să iau o clipă loc lângă dumneavoastră? Îmi spuse ea ridicându-și grațios rochia-i imensă care ar fi ocupat altminteri întreaga berjera.

Mai. Înaltă decât mine și mai împlinită de tot) volumul rochiei sale, minunatul ei braț goli în jurul căruia un puf imperceptibil și numeros parcă făcea să fumege neîncetat un. Abur roz, și torsada blondă a părului ei care-mi trimitea parfumul său, aproape că mă atingeau. Din lipsă de spațiu, se putea întoarce numai anevoie spre mine și silită să privească mai degrabă în față-i decât spre mine, adopta o expresie visătoare și blândă, ca într-un portret.

Ați primit știri de la Robert? Mă întrebă, ea.

Doamna de Villeparisis trecu în acest moment.

Ați cam întârziat, domnule!

— Dar băgând de seamă că stăm de vorbă cu nepoata ei și presupunând poate că eram mai prieteni decât știa:

— Nu vreau să vă stingheresc conversația cu Oriane, adăugă ea (căci bunele servicii ale mijlocit6arei fac parte din îndatoririle unei amfitrioane). Nu vreți să cinați mier curi cu ea?

Era tocmai ziua în care urma să cinez cu doamna de Stermaria, am refuzat.

— Dar s îmbăta?

Mama întorcându-se sâmbătă sau duminică, ar fi fost puțin amabil din parte-mi să nu cinez în fiecare seară cu ea; arn refuzat deci și de data aceasta.

Ah! Nu sunteți ușor de avut ca musafir!

De ce nu veniți niciodată să mă vedeți? Îmi spuse doamna de Guermantes după ce doamna de Villeparisis se depărta ca să felicite artiștii și să înrriâneze divei un buchet de trandafiri a cărui mână care o oferea înfățișa singură valoarea, căci nu costase decât douăzeci de franci.

(Era de altminteri prețul ei cel mai ridicat când cineva cântase numai o dată. Cele ce-și dădeau concursul la toate matineurile și seratele primeau trandafiri pictați de mar chiză). „Ce plictiseală, să te întâlnești numai la alții. De

vreme ce nu vreți să cinați cu mine la mătușa mea, de ce n-ați veni să cinați la mine?”

Unii invitați, rămânând cât mai mult cu puțință, sub felurite pretexte, dar care ieșeau, în sfârșit, văzând-o pe ducesa stând de vorbă cu un tânăr, pe o berjeră atât de îngustă încât nu putea cuprinde decât doi, crezură că fuseseră prost informați, că nu ducesa, ci ducele cerea divorțul din pricina mea. Apoi. Se grăbiră să răspândească această știre. Eram mai în măsură decât oricine să-i cunosc adevărul. Dar eram surprins că în' aceste momente dificile în care se săvârșește o despărțire încă neonsu-mată, ducesa, în loc să se izoleze, invita tocmai pe cineva pe care-l cunoștea atât de puțin. Am bănuț că numai ducele nu voise ca ea să mă fi primit și că acum, când el o părăsea, ea nu mai vedea nici o piedică în a se înconjura de lumea care-i place.

Aș fi încremenit cu două minute înainte dacă mi s-ar fi spus că doamna de Guermantes avea să mă invite să o-vizitez, ba mai mult, să cinez la ea. În zadar știam că salonul Guermantes nu putea înfățișa însușirile pe care le scosesem din acest nume, faptul că fusese! Oprit să pătrund în el silindu-mă să-i atribui același soi de existență ca și saloanelor ale căror descrieri le-am citit-o într-un roman, sau a căror imagine o văzusem într-un vis, mă făcea să mi-1 închipui cu totul altfel, chiar dacă eram sigur că seamănă cu toate celelalte; între mine și el era o barieră, unde realul lua sfârșit. A cina la Guermanți era ca și cum ai întreprinde o călătorie de mult timp dorită, ca și cum aș strecura o dorință a minții mele în fața ochilor mei și aș face cunoștință cu un vis. Cel puțin aș fi putut crede că era vorba de una din acele cine la care amfitrionii invită pe cineva pe care nu țin să-1 arate, spunându-i: „Veniți, vom fi neapărat numai noi”, prefă-cându-se că atribuie acelui paria teama pe care ei o încearcă de a-1 vedea amestecându-se cu prietenii lor, și în-cercând chiar să transforme într-un privilegiu demn de invidiat și rezervat numai intimilor, carantina celui exclus, sabatic și favorizat fără voia lui. Mi-am dat dimpotrivă seama că doamna de Guermantes dorea să mă facă să gust ceea ce avea mai plăcut când îmi spuse, înfățișând de altminteri ochilor; mei parcă frumusețea violacee a unei sosiri la mătușa lui Fabrice și minunea unei prezentări contelui Mosca.

— Nu sunteți cumva liber vineri, în mic comitet? Ar fi drăguț. Va fi și principesa de Parma, care e încântă-toare; nici nu v-aș invita dacă n-ar fi vorba să întâlniți oameni plăcuți.

Dezertată în mediile moderne intermediare preocupate de o mișcare perpetuă de ascensiune, familia joacă dimpotrivă un rol însemnat în mediile neclintite ca mica burghezie și ca aristocrația princiară care nu poate încerca să se ridice căci din punctul ei de vedere special, deasupra ei nu mai e nimic. Prietenia pe care mi-o arătaseră „mătușa Villeparisis” și Robert poate făcuse din mine, pentru doamna de Guermantes și prietenii ei, trăind totdeauna între ei și în aceeași coterie, obiectul unei atenții curioase pe care n-o bănuțiam.

Cunoștea aceste rude într-un chip familial, zilnic, vulgar, foarte deosebit de ceea ce ne închipuim, și în care, dacă suntem cuprinși, faptele noastre nu

sunt nici pe de-Parte expulzate ca firul de praf din ochi sau picătura de apă din traheia-arteră, ele pot stărui întipărite, pot fi comentate, povestite încă mulți ani după ce noi înșine le-am uitat, în palatul unde suntem uimiți că le regăsim ca o scrisoare de-a noastră într-o prețioasă colecție de autografe.

Numai niște oameni eleganți pot interzice ușa lor prea năpădită. Dar aceea a Guermanților nu risca această primejdie. Un străin nu avea aproape niciodată ocazia de-a trece prin fața ei. Când i se indica ducesei vreodată unul, ea nu se gândea să se preocupe de valoarea mondenă pe care ar aduce-o acesta, căci ea o conferea și n-o putea primi. Nu se gândea decât la însușirile reale, iar doamna de Villeparisis și Saint-Loup îi spusese că le aveam. Fără îndoială, nu le-ar fi dat crezare dacă n-ar fi băgat de seamă că ei nu puteau reuși niciodată să mă facă să vin când voiau, deci că nu țineam la lume, ceea ce i se părea ducesei semnul că un străin face parte din tagma „oamenilor plăcuți”.

Trebuia să o vezi când vorbea de femeile la care nu ținea deloc, cum își schimba fața îndată ce i se cita în legătură cu una, de pildă numele cumnatei sale. „Oh! E ineântătoare”, spunea ea cu un accent fin și sigur. Singurul motiv pe care-l dădea, în. Această privință, era că această. Doamnă refuzase să fie prezentată marchizei de Chaussegros și principesei de Siiistrie. Nu adăuga că. 'ecastă doamnă refuzase să-i fie prezentată chiar ei, ducesei de Guermantes. Fapt caro se petrecuse totuși și, din acea zi, mintea ducesei era frământată de ce se putea, petrece la această doamnă greu de cunoscut. Murea de dorința de u fi primită la ea. Oamenii de lume sunt ștât de obișnuiți să fie căutați, îneât cel care fuge de ei ii se pare, o minune și Je acaparează atenția.

Adevăratul mo: iv de-i mă invita era oare în mintei doamnei Guermantes (de când r.

— O mai iubeam) că nu umblam după rudele ei, deși eram căutat de ele? Nu știi. În orice caz, hotărându-se să mă invite, voia să-mi facă onorurile a ceea ce avea mai bun ia ea și să îndeparteze pe acei prieteni ai ei care m-ar fi putut împiedica de-a reveni, aceia pe care-i știa plicticoși. Nu știusem cui să. Atribui schimbarea de drum a ducesei când văzusem că se abate din mersul ei stelar, că ia loc lî-ngă mine și mă invită la cină, efect al unor cauze ignorate; din lipsa unui simț special care să ne informeze în această privință, ne închipuim că cei pe care abia îi cunoșteam – așa Cum o cunoșteam eu pe ducesă – se gândesc la noi numai în rarele momente când ne văd. Ori, această uitare ideală în care ne închipuim că ne țin este cu desăvârșire arbitrară. Astfel încât, în timp ce în tăcerea unei singurătăți asemănătoare cu aceea a unei nopți frumoase, „e închipuim diferitele regine ale societății urmându-și calea pe cer la o distanță infinită, nu putem înfrâna o tresărire bruscă de neliniște sau de plăcere dacă ne cade de acolo, de sus ca un aerolit purtând săpat numele, nostru pe care-l credem necunoscut în Venus sau în Cassiope, o invitație la cină sau o bârfeală.

Poate uneori, când imitând niște principii persani care, după spusele Cărții Estherei, puneau să li se citească registrele unde erau înscrise numele

acelor supuși ai lor care ie arătaseră râvnă, doamna de Guermantes consulta lista oamenilor bine intenționați, își spusese despre mine: „Unui pe care-l vom invita la cină”. Dar alte gânduri o

(De soins tumultueux un princce cnvironne

Vers de nouveaux objets ent cense entraâne.)): distraseră, până în clipa în care mă zărise singur ca Mardoheu la ușa palatului; vederea mea, împrăștiat-și memoria, voia, ca și Assuerus, să mă copleșească cu d. aruri.

Tes

Totuși, trebuie să spun că o surpriză de alt soi avea, să urmeze aceleia pe care o încercasem în clipa în care. Doamna de Guermantes m-a invitat.

Deoarece găsisem că este mai modest din parte-mi și recunoscător să nu ascund această dintâi surpriză și să exprim, dimpotrivă, cu exagerare bucuria pe care o cuprindea, doamna de Guor-rnanțes, care se pregătea să plece la o a doua serată, îmi spuse, aproape ca o justificare și de teamă că n-aș fi știut Prea bine cine este, având aerul atât de uimit că fusesem invitat ie ea: „Știți că* sân!: mătușa lui Saint-Loup care ține mult la dumneavoastră, și de altminteri ne-nm văzut aici”. Răspunzând că știam acest lucru, am adăugat că-l cunoșteam și pe domnul de Chârlus, care, fusese foarte-f,,n Cy mine la Balbec și la Paris,,. Doamna de Guerman-pâru uimită și de privirile ei parcă se întorceau în unei verificări, la o pagină mai veche a registrului griji involburate un prinț este înconjurat lucruri noi este târât. (Eslher, Racine) lăuntric. „Cum? Îl 'cunoașteți pe Palamede?„ Acest prenume fusese rostit cu o inflexiune de o mare gingășie din pricina simplității involuntare cu care vorbea de un bărbat atât de strălucit, dar care nu era pentru ea decât cumnatul ei și vărul cu care fusese crescută. „în cenușiul nedeslușit care era pentru mine viața ducesei de Guermantes, acest nume Palamede încolțea ca lumina zilelor lungi de vară, când ea, fată, se jucase cu el, la Guer-mantes, în grădină. Ba mai mult, în această parte a vieții lor de mult trecută Oriane de Guermantes și vărul ei Palamede se deosebira foarte mult de ceea ce ajunseseră de atunci; domnul de Charlus se lăsase, de pildă, pe de-a-ntregul pradă înclinărilor sale artistice pe care le înfrânase în urmă atât de bine, încât am fost uimit aflând că tocmai el pictase marele evantaliu cu stânjenei galbeni și negri pe care ducesa îl desfășura ln acest moment. Ducesa de Guermantes mi-ar fi. Putut arăta și o mică sonatină pe care el o compuse altă dată pentru ea. Ignoram cu desăvârșire că baronul ar fi avut toate aceste talente de care nu pomenea niciodată. Să spunem în treacăt că domnul de Charlus nu era încântat că i se spunea în familie Palamede. Ar fi fost lesne de înțeles că de asemenea nu-i plăcea să i se spună Meme. Aceste prescurtări stupide sunt un semn că aristocrația n-are înțelegere pentru propria-i poezie (de care de altminteri și judaismul dă dovadă, de vreme ce unui nepot al ladyei Rufus Israel pe care-l chema Moise, i se spunea îndeobște în lume „Momo”), dar are în același timp grijă să n-aibă aerul că atribuie mare însemnătate a ceea ce este aristocratic. Ori, domnul de Charlus avea, în această privință, mai multă imaginație poetică și manifesta mai mult orgoliu. Dar nu acesta era motivul pentru care gusta

destul de puțin numele Meme, căci el cuprindea și frumosul prenume Palamede. Adevărul este că, socotindu-se ca făcând parte, știind că se trage dintr-o familie princiară ar fi vrut ca fratele său și cumnata lui să spună, vorbind despre el: „Charlus”, așa cum regina Marie-Amelie sau ducele d'Orleans puteau spune de fiii, de nepoții de fii, de nepoții și de frații lor: „Joinville, Nemours, Chartres, Paris”.

— Ce om ascuns e Meme, exclamă ea. I-am vorbit mult de dumneavoastră, ne-a spus” că ar fi fericit să vă facă cunoștința, ca și cum nu v-ar fi văzut niciodată. Mărturișiți că are haz! Și nu e prea drăguț din parte-mi să spun despre un cumnat pe care-l ador și a cărui rară valoare o admir, că este uneori cam nebun '.

Acest cuvânt aplicat domnului de Charlus m-a izbit și mi-am spus că această semi-nebunie poate explica anumite lucruri, de pildă că păru atât de înecantat de proiectul de a-i propune lui Bloch să-și bată propria-i mamă. Mi-am dat seama că domnul de Charlus era cam nebun nu numai datorită celor ce spunea, dar și felului în care le spunea. Când auzi întâia oară un avocat sau un actor, ești surprins de tonul atât de deosebit al conversației lor. Dar cum îți dai seama că toată lumea găsește acest lucru foarte firesc, nu spui nimic celorlalți, nu-ți spui ție însuși nimic, te mulțumești să apreciezi nivelul talentului. Cel mult îți spui despre un actor de la Comedia Franceză: De ce în loc să lase să-i cadă brațul ridicat l-a coborât prin mici smuncituri întrerupte prin pauze, timp de cel puțin zece minute? Sau despre Labori: de ce îndată ce a deschis gura a emis acele intonații tragice, neașteptate, ca să spună lucrul cel mai simplu? Dar cum toată lumea admite a priori asemenea lucruri, ele nu, te mai izbesc. Așișderi, chibzuind, îți spuneai că domnul Charlus vorbea de el cu emfază, pe un ton care nu era nicidecum acela al debitului obișnuit. Parcă ar fi trebuit să-i spui în orice moment: „De ce țipați atât de tare? De ce sunteți atât de insolent?” Dar toată lumea parcă îngăduise tacit că așa era bine. Și intrai în hora celor ce-l sărbătoreau în timp ce el perora. Dar de bună-seamă că într-unele momente un străin ar fi crezut că aude un smintit țipând.

— Dar, adăugă ducesa, cu o ușurare impertinență care se altoia la ea pe simplitate, sunteți sigur că nu acești vreo confuzie, că vorbiți, de bună-seamă, de cum natul meu Palamede?

I-am răspuns că eram foarte sigur, dar pese irne că ornnul de Charlus nu-mi deslușise bine numele.

— Vă părăsesc, îmi spuse parcă cu regret doamna c Guermentes. Trebuie să mă duc o clipă la principesa de Ligne. Nu veniți acolo? Nu, nu vă place lumea? Aveți mare dreptate, e nesuferită. Dacă n-aș fi obligată! Dar e vara mea, n-ar fi prea amabil. Regret ca egoistă ce sunt, pentru mine, aș fi vrut să vă conduc, sau să vă duc acasă. Atunci vă spun la revedere și mă bucur pentru vineri.

Că domnul de Charlus roșise din pricina mea în fața domnului d'Argencourt, treacă-meargă. Dar nu puteam înțelege că tăgăduia că mă

cunoaște față de propria sa cumnată care avea o părere bună despre el, fapt atât de firesc, deoarece, cunoșteam deopotrivă pe mătușa lui și pe nepotul său.

Voi încheia aceasta, spunând că, dintr-un anumit punct de vedere, deosebeai la doamna de Guermantes o adevărată măreție care consta în a da pe de-a-ntregul uitării tot ceea ce alții ar fi uitat numai incomplet. Chiar dacă nu m-ar fi întâlnit niciodată hărțuind-o, urmărind-o, alergând după ea, cu ocazia preumblărilor ei zilnice, chiar dacă nu l-ar fi trimis niciodată la plimbare pe Saint-Loup când acesta o rugase să mă invite, n-ar fi putut avea față de mine o purtare de-o amabilitate mai nobilă și mai firească. Nu: numai că nu se oprea la explicații retrospective, la cuvinte nelămurite, la surâsuri echivoce, la subînțelesuri, nu numai ca în afabilitatea ei actuală, fără întoarceri înapoi, fără. Reticențe, avea ceva ' de o mândrie rectilinie ca și statura ei maestuoasă, dar chiar' nemulțumirile pe care le-ar fi putut încerca împotriva cuiva în trecut se prefăcuseră pe de-a-ntregul în cenușă, această cenușă însăși era împrăștiată la așa mare depăr tare de memoria ei sau cel „puțin de felul ei de-a fi, încât privindu-i fața ori de câte ori avea de tratat prin cea mai frumoasă simplificare ceea ce ar fi fost la atâția alții pretext de rămășițe de răceală, aveai impresia unui soi de purificare.

Dar dacă mă uimea schimbarea ce se operase în ea în ce mă privește, eram cu atât mai surprins deosebind în mine una cu atât mai mare în ce o privea pe ea. Nu fusese oare un moment în care nu redobândeam viață sau putere decât dacă, ticluind mereu proiecte noi, căutam pe cineva care ar mijloci să fiu primit de ea, și care, după această dintâi fericire, ar prilejui mai multe altele inimii mele din ce-'-în ce mai pretențioase? Tocmai ne puțința de a găsi vreo soluție mă făcuse să plec la Donciircs ca să-l văd pe Robert de Saint-Loup. Iar acum eram neliniștit din pricina urmărilor unei scrisori a lui, dar din cauza doamnei de Stermaria, iar nu a doamnei de Guermantes.' . '

Trebuie să adaug, ca să sfârșesc cu această serată, că, cu prilejul ei s-a întâmplat unfapt, desmințit peste câteva zile, care avu darul. De-a mă uimi, mă învrăjbi câtva timp cu Bloch, și care constituie în sine una din cele mai ciudate contradicții ale cărei explicații se vor găsi la sfârșitul acestui volum (SodomaII). Așadar, la doamna de Villeparisis, Bloch nu încetă, de a-mi lăuda aerul de amabilitate al domnului de Charlus, care, când îl întâlnea pe stradă, îl privea țintă în ochi ca și cum l-ar fi cunoscut, dorea să-l. Cunoască, știa prea bine cine este. La. Început am surâs, căci Bloch se exprimase la Ealbec atât de violent pe socoteala aceluiasi domn de Charlus. Și-mi spuneam doar că Bloch îl cunoștea pe baron „fără să-l cunoască”, în felul tatălui său când fusese vorba de Bergotte. Iar ceea ce considera el o privire amabilă era doar una distrată. Dar. În-sfârșit, Bloch merse atât de departe cu preciziunile și păru atât de sigur că domnul Charlus voise să-l oprească în două sau trei rânduri, îneât amintindu-i că vorbisem de prietenul meu baronului care tocmai întoreându-se de la'o vizită la doamna de Villeparisis, îmi pusese anumite întrebări în legătură cu el, am presupus că Bloch nu mințea, că domnul de Charlus îi aflase numele, știa că e prietenul meu, etc. De aceea, după câtva timp la teatru, l-am rugat pe

domnul de Charlus să îngăduie să i-l prezint pe Bloch și, în urma învoirii acestuia, m-am dus să-l caut. Dar îndată ce domnul de Charlus îl zări, pe fața lui se zugrăvi o uimire îndată înfrânată, căreia îi luă locul o furie care-i seânteia în ochi. Nu numai că nu-i întinse mâna lui Bloch, dar ori de câte ori acesta i se adresă, îi răspunse cu aerul cel mai insolent, cu o voce mâniată și jignitoare. Astfel îneât Bloch care, după spusele lui, nu primise până acum decât surâsurile din partea baronului, crezu nu numai că nu-l recomandasem, dar că-l deservisem, în răstimpul scurtei conversații, când, l cunoscând înclinarea domnului de Charlus pentru protocol, îi vorbisem de camaradul meu înainte de a i-l înfățișa. Bloch ne părâsi, zdrobit ca cineva care a vrut să încalece un cal tot timpul gata s-o ia razna, sau să înoate împotriva curentului care te aruncă mereu pe prundiș, și nu mai vorbi șase luni cu mine.

Zilele care precedară cina meat cu doamna de Ster-maria nu fură încântătoare, ci insuportabile. Căci îndeobște cu cât e mai scurt timpul care ne desparte de ceea ce ne propunem, cu atât ni se pare mai lung, pentru că-i aplicăm niște măsuri mai scurte sau doar pentru că ne gândim să-l măsurăm. Se spune că papalitatea îl numără cu veacurile și poate nici nu se gândește să-l numere, pentru că ținta ei este infinitul. A mea fiind la o depărtare de numai trei zile, număram secunde, mă lăsam pradă acelor închipuiri care sunt începutul unor mângâieri, a unor mângâieri pe care turbezi că nu le poate încununa însăși femeia (tocmai aceste mângâieri, cu excepția tuturor celorlalte). La urma urmei, dacă este adevărat că îndeobște greutatea de-a atinge obiectul unei dorinți o sporește pe aceasta (greutatea, nu neputința, căci aceasta o înlătură), totuși, când este vorba de o dorință numai fizică, siguranța că ea va fi realizată într-un moment apropiat și determinat, nu e mai puțin exaltantă decât nesiguranța; absența îndoielii face aproape tot atât de intolerabilă așteptarea plăcerii infailibile ca și îndoiala plină de neliniște, pentru că face din această așteptare o împlinire ce nu se poate calcula, și împarte, datorită frecvenței reprezentărilor anticipate, timpul în felii tot atât de subțiri ca și neliniștea.

Simțeam nevoia imperioasă să o posed pe doamna de Stermaria: de câteva zile, dorințele mele pregătiseră, cu o activitate necurmată, această plăcere în închipuirea mea, și numai această plăcere, căci alta (plăcerea cu o alta) r n-ar fi fost gata, plăcerea nefiind decât realizarea unei pofte prealabile și care nu e totdeauna aceeași, care se schimbă în funcție de nenumăratele combinații ale reveriei, de întâmplările amintite, de starea temperamentului, de ordinea de disponibilitate a dorințelor di' l-care cele din urmă împlinite se odihnesc până ce ai mai uitat puțin decepția împlinirii; părâsisem drumul mare al dorințelor obștești și mă îndrumasem pe poteca unei dorinți mai anumite, ca să râvnesc altă întâlnire, ar fi trebuit să mă reîntorc de prea departe ca să daii de drumul mare și să apuc altă potecă. Plăcerea pe care mi-o închipuiam în orice clipă era să o posed pe doamna de Stermaria pe insula din Bois de Boulogne, unde o invitasem la cină. Ea ar fi fost, firește, spulberată dacă aş fi cinat pe această insulă fără doamna de Stermaria; și poate foarte micșorată

dacă aş fi cinat, chiar în tovărăşia ei, dar în altă parte. De altminteri, atitudinile graţie cărora îţi închipuieşti o plăcere sunt prealabile femeii, soiului de femei cărora li se potrivesc. Ele comandă plăcerea ca şi, de altminteri, locul: şi din această pricină, fac să revină alternativ, în mintea noastră capricioasă, cutare femeie, cutare peisaj, cutare odaie pe care le-am fi dispreţuit în alte săptămâni. Fiice ale atitudinii, cutare femei se potrivesc numai într-un pat mare unde găseşti linişte lângă ele, iar altele ca să fie mângâiate cu o intenţie mai tainică, vor frunze în care să adie vântul, răcoarea apei, sunt uşoare şi fugare ca ele. Fără îndoială, încă cu mult înainte de-a fi primit scrisoarea lui Saint-Loup, şi când nu era încă vorba de doamna de Stermaria, insula din Bois mi se păruse făcută pentru plăcere, pentru că mi se întâmplase să mă duc să gust acolo tristeţea de-a nu avea de adăpostit în ea niciuna. Pe malurile lacului care duc la această insulă şi de-a lungul cărora parizienele care n-au plecat încă se duc să se plimbe în ultimele săptămâni de vară, nomaiştiind unde să o regăseşti, şi chiar dacă ea n-a plecat din Paris, rătăceşti cu nădejdea de-a vedea trecând tânăra fată de care te-ai îndrăgostit la cel din urmă bal al anului, pe care n-oi mai putea regăsi în nici o seară înainte de primăvara următoare. Simţindu-te în ajunul, Poate chiar a doua zi după plecarea fiinţei iubite, urmăreşti pe malul apei tremurânde acele frumoase alei unde O primă frunză roşie înfloreşte ca un ultim trandafir, cwcetezi acel orizont unde, printr-un artificiu contrariu aceluia al acelor panorame sub a căror rotondă personajele de ceară din planul întâi dau pânzei pictate a undalului aparenţa amăgitoare a adinei mii şi a volui mului, ochii noştri, trecând fără tranziţie de la parcul îngrijit la înălţimile naturale ale Meudonului şi aie colinei Valerien, nu ştiu unde să pună un hotar şi iac să intre adevărata câmpie în opera de grădinărie al cărei agrement artificial îl proiectează dincolo de ea; ca acele păsări rare crescute în libertate într-o grădină botanică ce aştern zilnic în voia plimbărilor lor aripate, o notă exotică în pădurile învecinate între ultima sărbătoare a verii şi exilul iernii, străbaţi cu nelinişte acest rega, romanţios al întâlnirilor nesigure şi al melancoliilor amoroase, şi n-ai fi mai uimit dacă el ar fi situat în afara universului geografic decât dacă ai afla că, la Versailles, pt> înălţimea terasei, observator în jurul căruia norii. Se îngrămădesc spre cerul albastru în stilul lui Van der Meulen, după ce s-a înălţat astfel dincolo de natură, acolo unde ea începe din nou la capătul marelui cana! Satele pe. Care le poţi deosebi la orizontul orbitor. ci. Marea se numesc. Fleurs sau Nimegue.

După ce a trecut ultimul echipaj, când îţi dai. Seam:: cu durere că ea nu va mai veni, te duci să cizezi pe insulă; deasupra plopilor tremurători care amintesc mereu tainele serii mai mult decât le-ar corespunde, un nor roz aşterne o ultimă culoare de viaţă pe cerul potolit. Câteva picături de ploaie cad zgomotos pe apa antică,. Dar rămasă în divina ei copilărie, totdeauna de culoarea timpului şi care uită în fiecare clipă imaginea norilor, şi a florilor. După ce muşcatele, intensifieându-şi luminatul culorilor, au luptat în zadar cu amurgul întunecat, o pâclă învăluie insula care adoarme; te plimbi în întunericul umed de-a lungul apei unde cei mult trecerea tăcută a unei lebede5

te uimește, ca într-un pat nocturn ochii care se cască o clipă șLsurâsul unui copil care nu credeai că se trezise. Atunci, ai vrea cu atât mai vârtos să fii în tovărășia unei îndrăgostite, cu cât te simți singur și te poți crede departe.

Dar cu cât aș fi mai fericit să o aduc pe doamna de Stermaria pe: această insulă, unde chiar vara se lasă adesea ceață, acum când venise anotimpul urât, sfârșitul toamnei. Dacă timpul care se lăsase de duminică ar îi conferit el însuși o nuanță cenușie și maritimă peisajelor în care trăia imaginația mea – după cum alte anotimpuri le făceau să fie înmiresmate, luminoase, italienești – nădejdea de-a o poseda peste câteva zile pe doamna de Stermaria ar fi fost îndestulătoare să facă să se ridice de douăzeci de ori pe oră o perdea de păclă în închipuirea mea nostalgic de monotonă. În orice caz, ceața care se ridicase din ajun chiar la Paris nu mă făcea să mă gândesc numai la locul natal al tinerei famei pe care tocmai o invitase, dar cum pesemne că, încă mai deasă ca în oraș, trebuia să învăluie seara și Bois-ul și mai ales malul lacului, mă gândeam că ea transforma oarecum pentru mine insula Lebedelor într-o insulă din Bretagne a cărei atmosferă maritimă și cețoasă învăluise totdeauna în. Mintea mea, ca un veșmânt, silueta palidă a doamnei de Stermaria. Firește, când ești tânăr, la vârsta când mă plimbam în direcția Meseglise, dorința, credința noastră' conferă veșmântului unei femei o particularitate individuală, o esență neclintită. Urmărești realitatea. Dar tot lăsând-o să-ți scape, sfârșești prin a băga de seamă că printre toate aceste încercări zadarnice în care ai dat de neant, stăruie ceva trainic, tocmai ceea ce căutai. Începi să deosebești, să cunoști ceea ce iubești, cauți să-ți procuri, fie chiar cu prețul unui artificiu., în lipsa credinței dispărute, costumul înseamnă înlocuirea acesteia printr-o iluzie voită. Știam de bună seamă că la o jumătate de oră de casă nu voi găsi Bretagne. Dar plimbându-mă, strângând-o în brațe pe doamna de Stermaria, în întunericul insulei, pe marginea apei, voi purcede ca alții care, neputând pătrunde într-o mânăstire, cel puțin înainte de-a poseda o femeie, o îmbracă în călugăriță.

Puteam chiar nădăjdui să ascult în tovărășia femeii clipocitul apei, căci în ajunul cinei se dezlănțui o furtună. Am început să mă rad ca să mă duc pe insulă ca să rețin un cabinet particular (deși în acel timp al anului insula era goală* și restaurantul pustiu) și să întocmesc lista de bucate pentru cina de a doua zi, când Framjoise irni vesti sosirea Albertinei. I-am spus să o introducă nu-fnaideeât, nepăsător că mă va vedea urâțit de bărbia nea-șrâ, aceea pentru care nu găseam niciodată că sunt cjes-'ul de frumos la Balbec, și care-mi pricinuisse tot atâta r-eliniște și supărare ca acum doamna de Stermaria. Țineam de seara de mâine să-i ofere acesteia cea mai bună impresie cu putință. De aceea, am rugat-o pe Alber-tine să mă însoțească îndată pe insulă ca să mă ajute să întocmesc lista de bucate. Aceea căreia îi acorzi totul este atât de repede înlocuită cu alta, încât tu însuși ești uimit dând ceea ce-ți aparține de mai curând, la fiecare oră, fără nădejde de viitor. La propunerea mea, fața surâză-toare și roză a Albertinei, sub căciuliță plată aplecată pe ochi, parcă șovăi. Avea pesemne alte planuri; în, orice caz, mi le sacrifică bucuros, spre

marea mea mulțumire, căci dădeam mare însemnătate faptului de-a fi în tovărășia unei tinere gospodine care ar ști să comande mai bine decât mine cina.

De bună seamă că ea înfățișase cu totul altceva în ochii mei la Balbec. Dar intimitatea noastră, chiar când n-o considerăm atât de mare, cu o femeie de care sântem îndrăgostiți, creează între ea și noi, în ciuda insuficiențelor care ne fac să suferim, niște legături sociale care supraviețuiesc dragostei noastre și chiar amintirii acesteia. Atunci, în aceea care nu mai este pentru noi decât un mijloc și o cale spre altele, suntem tot atât de uimiți și amuzați aflând grație memoriei noastre cât de original a părut numele ei celeilalte ființe, care' am fost noi altădată, ca și cum după ce am dat birjarului o a-dresă, boulevard des Capucines sau rue du Bac, gândin-du-ne doar la persoana pe care aveam s-o vedem acolo, ne dăm seama că aceste nume au fost odinioară, primul, al călugărițelor capuține a căror mănăstire se înălța pe acel bulevard și al doilea, al bacului care străbătea Sena.

Firește, dorințele mele din Balbec împliniseră atât de bine trupul Albertinei acumulând în el gusturi atât de proaspete și atât de gingașe, încât, în timpul traiectului spre Bois, în timp ce vântul, ca un grădinar grijuliu, scutura copacii, făcea să cadă roadele, mătura frunzele moarte, îmi spuneam că, dacă cumva Saint-Loup s-ar fi înșelat sau n-aș fi înțeles bine scrisoarea lui, iar cina mea cu doamna de Ștermaria nu m-ar duce la nici un rezultat, aș fi dat întâlnire, în aceeași seară, foarte târziu, Albertinei, ca să uit în răstimpul unei ore voluptoase, ți-nând în brațe trupul ale cărui fermece, de care prisosea acum, curiozitatea mea le evaluase le cântărise odinioară, emoțiile și loate tristețile acestui început de dragoste pentru doamna de Ștermaria. Și firește, dacă aș fi, putut presupune că doamna de Ștermaria nu-mi va: a-eorda nici o favoare în această dintâi seară, mi-aș fi închipuit seara petrecută cu ea într-un chip destul de a-măgitor. Știam prea bine, din experiență, cum cele două stadii care se succed în noi, în aceste începuturi de dragoste pentru o femeie pe care am dorit-o fără să o cunoaștem, iubind mai degrabă în ea viața deosebită în care se scaldă decât pe ea însăși, aproape necunoscută încă – cum aceste două stadii se răsfrâng ciudat în domeniul faptelor, adică nu numai în noi înșine, dar în în-tâlnirile noastre cu ea. Fără să fi stat vreodată de vorbă cu ea, am șovăit, ispitiți de poezia pe care ea o înfățișează pentru noi. Fi-va ea sau alta? Iată că visurile se statornicesc în jurul ei, fac una cu ea. Cea dintâi întâlnire cu ea, care va urma în curând, va trebui să răsfrângă a-ceastă dragoste născândă. Dar nu e nimic serios. Ca și cum ar fi necesar ca și viața materială să-și fi avut întâiul ei stadiu, deși o și iubim, îi vorbim. În chipul cel mai insignifiant. „V-am rugat să veniți să cinați în insulă, pentru că m-am gândit că acest cadru v-ar plăcea. N-am să vă spun de altminteri nimic deosebit. Mă tem să nu fie prea umed și să nu vă fie frig.” „Nicidecum.” „O spuneți din amabilitate. Vă îngădui, doamnă, să mai luptați încă un sfert de oră cu frigul, ca să nu vă chinuiască, dar peste un sfert de oră vă voi conduce cu forța acasă. Nu vreau să vă silesc să luați un guturai.” Și o conduceam acasă, fără să-i fi spus nimic, neamintindu-

ne nimic de ea, cel mult un anumit fel de-a privi, dar cu gândul de-a o revedea. Ori, a doua oară (nemaigăsind aceeași privire, singura amintire, dar frământați totuși – și chiar mai mult – numai de gândul de-a o revedea), primul stadiu e depășit. Între timp, nu s-a întâmplat nimic. Totuși, în loc să vorbim de confortul restaurantului, spunem, fără ca aceasta să uimească noua persoană pe care o găsim urâtă, dar căreia am vrea să i se vorbească despre noi în toate minutele vieții sale. „Vom avea mult de luptat ca să învingem toate piedicele acumulate între inimile noastre. Credeți că vom reuși? Vă închipuiți oare că ne vom putea învinge dușmanii, că vom putea nădăjdui un viitor fericit?” Dar aceste conversații, la început neînsemnate, apoi făcând aluzie la dragoste, nu vor avea loc, după cele ce puteam crede din scrisoarea lui Saint-Loup. Doamna de Stermaria se va da încă din cea dinții seară, nu va trebui deci să o convoc pe Albertine la mine, ca, în cazul cel mai rău, să petrec cu ea sfârșitul serii. Era inutil, Robert nu exagera niciodată și scrisoarea lui era limpede!

Albertine îmi vorbi puțin, căci își dădea seama că sunt preocupat. Am făcut câțiva pași pe jos, sub grota verzuie, aproape submarină, a unui codru des pe a cărui boltă auzeam vântul vâjâind și ploaia picurând. Am strivit, pe pământ, niște frunze uscate care se înfundau în el ca niște scoici și am dat la o parte *cu bastonul niște castane înțepătoare ca aricii de mare.

Ultimele frunze ce se zvârcoleau pe ramuri urmau vântul numai de-a lungul limbului lor, dar uneori acesta rupându-se, ele cădeau pe pământ și-l ajungeau în goană. Mă gândeam cu bucurie că dacă acest timp ar ține. Cu atât mai depărtată va fi insula mâine și în orice caz pe de-a-ntregul pustie. Ne-am urcat din nou în trăsură și, cum furtuna se potolise, Albertine mă rugă să continuăm drumul până la Saint-Cloud. Vântul pune în mișcare, jos frunzele moarte, sus norii. Iar niște seri călătoare a căror suprapunere roz, albastră și verde putea fi văzută grație unui soi de secțiune conică tăiată pe cer, erau de-a gata pregătite pentru niște elimaturi mai frumoase. Ca să vadă mai de aproape o zeiță de marmură care se avânta de pe soclul ei, și singuratică într-un cadru care parcă-i era închinat, îl umplea cu o teroare mitologică, în parte animală, în parte sacră, a salturilor ei furioase. Albertine se urcă pe o movilă, în timp ce așteptam pe cărare. Ea însăși, văzută astfel de jos, nu mai era durdulie ca zilele trecute pe patul meu, când porii gâtului ei erau măriți de lupa ochilor mei apropiați, ci cizelată și fină, parcă era o statuie pe care clipele fericite de la Balbec își așternuseră patina. Când m-am pomenit singur acasă, aducându-mi aminte că făcusem un drum du-pă-amiază cu Albertine, că voi cina poimâine cu doamna de Guermantes și trebuie să răspund unei scrisori a Gilbertei, trei femei pe care le iubisem, mi-am spus că viața noastră socială este ca atelierul unui artist, plin de schițe lăsate în părăsire, în care am crezut un moment că ne-am putea fixa nevoia unei mari dragoste, dar nu m-am gândit că, uneori, dacă schița nu e prea veche, se poate întâmpla să o reluăm și să facem din ea o operă cu totul alta și poate chiar mai însemnată decât aceea pe care o plănuisem la început.

A doua zi era frig și frumos; se simțea iarna (și de fapt, anotimpul era atât de înaintat, încât a fost o minune că am putut găsi în Bois-ul de acum pustiit câteva cupole de aur verde). Trezindu-mă, am văzut ca pe fereastra cazarmii de la Doncieres, pâcla mată, otova și albă care atârna veselă la soare, deasă și dulce ca zahărul tos. Apoi soarele se ascunse și ea se îngroșă și mai mult după-amiază. Se înnopta devreme, mi-am făcut toaleta, dar era încă prea devreme ca să plec; m-am ho-tărât să trimțt o trăsură doamnei de Stermaria. N-am îndrăznit să urc în ea ca să nu o silesc să facă drumul în tovărășia mea, dar i-am înmănat birjarului un bilet pentru ea, în care o întrebam dacă-mi îngăduia să mă duc să o iau de acasă. În așteptarea răspunsului, m-am întins pe pat, am închis o clipă ochii, apoi i-am deschis din nou. Deasupra perdelelor era numai un chenar subțire de lumină care se întunecă din ce în ce mai mult. Recunoșteam această oră inutilă, prag adine al plăcerii, al cărui gol întunecos și desfătător învățasem să-l cunosc la Balbec, când fiind singur în odaia mea, ca acum, în timp ce toți ceilalți erau la cină, vedeam fără tristețe cum apune ziua deasupra perdelelor, știind că, în curând, după o noapte atât de scurtă ca nopțile de la Pol, (avea să învie mai strălucitoare în scânteierea Rivebellei. Am sărit din pat, mi-am pus cravata neagră, mi-am pieptănat părul, ultimele gesturi ale unei rânduiei târzii, e-xecutate la Balbec când nu mă gândeam la. Mine, ci la femeile pe care le voi vedea la Rivebelle, în timp ce le ' surâdeam dinainte în oglinda piezișă din odaia mea și care au rămas, din această pricină, semnele prevestitoare sie unei petreceri cu lumină și cu muzică. Ele o evocau, a mai mult, o realizau, ca niște semne magice; grație l'or aveam o noțiune tot atât de sigură a realității ei, o bucurie atât de deplină a farmecului ei amețitor și ușura-tec, ca și acelea pe care le încercam la Combray, în luna iulie, când auzeam loviturile de ciocan ale meșterului ce țintuia lăzile și gustam căldura și soarele în răcoarea odăii mele.

De aceea, n-aș mai fi dorit să o văd pe doamna de Stermaria. Silit acum să-mi petrec cu ea seara, aceasta fiind cea din urmă înaintea întoarcerii părinților mei; aș fi preferat ca ea să fi rămas liberă ca să pot încerca să revăd femeile din Rivebelle. Mi-am spălat pentru o ultimă oară mâinile și în plimbarea pe care plăcerea mă îmbia să o fac prin apartament, mi le-am șters în sufrageria întunecoasă. Mi s-a părut că ea era deschisă spre anticamera luminată, dar ceea ce confundasem cu crăpătura luminată a ușii, care, dimpotrivă, era închisă, e-ra doar răsfrângerea albă a prosopului meu în oglinda așezată de-a lungul peretelui, care aștepta să fie pusă la loc înainte de întoarcerea mamei. M-am gândit din nou la toate mirajele pe care le descoperisem astfel în apartamentul nostru și care nu era numai optice, căci în primele zile crezusem că vecina mea are un câine, din cauza unui ehelălăit prelungit, aproape omenesc, al unei țevi din bucătărie, ori de câte ori se deschidea robinetul. Iar ușa dinspre scară, din pricina curentului de pe trepte, nu se închidea încet, de la sine, decât executând frânturile de fraze voluptoase și tânguitoare care se suprapuneau corului pelerinilor de la sfârșitul uverturii la Tanhauser. Pe când puneam prosopul la loc, am avut de altminteri prilejul

unei noi audiții a acelei uluitoare bucăți simfonice, căci auzind soneria, am alergat să deschid ușa anticamerei birjarului care-mi aducea răspunsul. Îmi închipuiam că va fi: Doamna e jos,, sau „Baamna vă așteaptă,,. Dar ținea în mână a scrisoare. Am șovăit o clipă să iau cunoștință de cuprinsul scrisorii doamnei de Stermaria, care, atât timp cât ținea tocul în mână ar fi putut fi altul, dar care acum, desprins de ea, era un destin care-și urma singur calea, și pe care ea nu-l mai putea schimba cu nimic. L-am rugat pe birjar să coboare și să aștepte o clipă, deși bombănea împotriva cetii, îndată ce plecă, am deschis plicul. Pe carton: Vicontesa de Alix de Stermaria. Invitata mea scrisese: Sunt dezolată, o întâmplare neplăcută mă împiedică să cinez astă-seară cu dumneavoastră pe insula din Bois. Îmi făcusem o ~bucurie din aceasta cină. Vă voi scrie mai amănunțit de la Stermaria. Regrete. Cu toată prietenia.” Am rămas nemișcat, încremenit, uluit de lovitura pe care o primisem. Cartonul și plicul căzuseră la picioarele mele ca un cartuș al unei arme de foc după ce a pornit glonte. Le-am ridicat, am analizat această frază: „îmi spune că nu poate cina cu mine la Bois. S-ar putea conchide că ar putea cina cu mine în altă parte. N-aș fi atât de indiscret încât să mă due să o iau de acasă; dar, în sfârșit, așa s-ar putea înțelege.” Dar cum gândul meu se instalase dinainte, de patru zile, cu doamna de Stermaria, pe această insulă din Bois, nu reușeam să-l fac să se întoarcă de acolo. Dorința mea aluneca involuntar pe povârnișul pe care-l urma de atâtea ore, și în ciuda acestei scrisori prea recentă ca să aibă întâietate asupra-i, m-am pregătit instinctiv să plec iarăși, după cum un elev care a căzut la un examen ar vrea să mai răspundă la o întrebare. Am sfârșit prin a hotărî să mă duc să-i spun Francoisei să coboare ca să plătească birjarul. Am străbătut coridorul, negăsind-o, am trecut prin sufragerie; deodată pașii mei încetară de-a mai răsuna pe parchet ca până a-cum și asurziră într-o tăcere care, chiar înainte de a-i fi cunoscut pricina, îmi dădu o senzație de înăbușire și de clausturare. Erau covoarele pe care, în vederea întoarcerii părinților mei servitorii începuseră să le bată în cuie, acele covoare care sunt atât de frumoase în diminețile fericite, când.

— În dezordinea lor, soarele te așteaptă ca un prieten care a venit să te ducă să prânzești la țară, și ațintește asupra lor privirea pădurii, dar care acum, dimpotrivă, erau cea dintâi orânduire a închisorii iernatice din care, fiind silit să trăiesc, să mănânc în familie, nu voi mai putea ieși liber.

— Conașul să bage de seamă să nu cadă, nu sunt încă bătute în cuie, îmi strigă Françoise. Ar fi trebuit să aprind. Suntem la sfârșitul lui sectemvrie, zilele frumoase s-au dus.

În curând iarna; în colțul ferestrei, o vână de zăpadă care s-a prins ca pe o sticlă Galle; iar la ChampsElysees, în locul fetelor pe care le aștepți, numai vrăbii singuratece.

Ceea ce-mi sporea deznădejdea de-a nu o vedea pe doamna de Stermaria era faptul că răspunsul ei mă făcea să presupun că deși trăisem oră cu oră numai pentru această cină, ea nu se gândise fără îndoială, măcar o singură dată la ea. Mai târziu, am aflat că se căsătorise – căsătorie absurdă – din

dragoste, cu un tânăr pe care pesemne că-l vedea în acel moment și care fără îndoială o făcuse să uite de invitația mea. Căci dacă și-ar fi amintit de ea fără îndoială că n-ar fi așteptat trăsura pe care, de altfel, după cum ne înțelesesem, nu trebuia să i-o trimit, ca să mă vestească precum că nu e liberă. Visurile mele de tânără fecioară medievală pe o insulă cu pâclă croiseră calea unei dragoste care nu exista încă. Acum decepția, mânia, dorința mea deznădăjduită de a pune din nou mâna pe cea care mă refuzase, stâr-nindu-mi sensibilitatea, statornicii amorul posibil pe care până atunci numai închipuirea mea mi-l oferise, dar cu multă sfială.

În amintirile noastre și mai cu seamă în uitarea noastră, sălășluiesc câte din aceste chipuri de fete și de tinere femei foarte felurite, căroră le-am adăugat un farmec și o dorință violentă de-a le revedea, numai pentru că ele s-au sustras în ultimul moment? Lucrul era cu atât mai adevărat fiind vorba de doamna de Stermaria, și acum mi-era de ajuns, ca să o iubesc, să o revăd, ca să se reinnoiască acele impresii atât de vii dar prea scurte și pe care memoria n-ar fi avut altcum puterea de-a le menține în lipsă. Împrejurările hotărâră în altfel, n-am mai revăzut-o. N-am iubit-o, dar s-ar fi putut să o iubesc. Dar unul din lucrurile care-mi făcură poate și mai cumplită marea dragoste pe care aveam s-o încerc în cu-rând, fu, aducându-mi aminte de această seară, acela de a-mi spune că dacă unele împrejurări foarte simple s-ar fi schimbat, ea, s-ar fi putut îndrepta în altă parte spre doamna de Stermaria; aplicată aceleia care mi-o inspiră mai târziu, nu era deci – cum aș fi avut atâta poftă, atâta nevoie să cred – cu totul necesară și predestinată Franfoise mă lăsase singur în sufragerie, spunându-mi că n-ar trebui să stau acolo, înainte ca ea să fi aprins focul

Avea să pregătescă cina, reclusiunea mea începea chiar dinacea seară, încă înainte de sosirea părinților mei. Am văzut în colțul bufetului un vraf enorm de covoare încă făcute sul și ascunzându-mi capul în ele, înghițind praful lor și lacrimile mele, ca evreii care-și puneau cenușă pe cap când țineau doliu, am început să plâng. Tremuram, nu numai pentru că odaia era rece, dar pentru că o simțitoare coborâre a temperaturii (împotriva cărei primejdii și, trebuie să o spunem, a ușoarei plăceri nu încerci ăă reacționezi) este cauzată de unele lacrimi care curg din ochii noștri, picătură cu picătură, ca o ploaie mărunță, pătrunzătoare și glacială, și care nu încetează niciodată. Deodată am auzit o voce:

Se poate intra? Francoise mi-a spus că trebuie să fii în sufragerie. Veneam să văd dacă n-ai vrea să mer gem să cinăm undeva împreună, dacă nu-ți face rău, căci e o ceață s-o tai cu cuțitul.

Era Robert de Saint-Loup care sosise încă de di mineață, cită vreme îl credeam în Maroc sau pe mare.

Am spus (și tocmai Saint-Loup, fără să vrea, mă a-jutase la Balbec să-mi dau seama de acest lucru) ce gin-desc despre prietenie: anume că e lucru atât de mărunț încât abia înțeleg că unii oameni de oarecare geniu, de pildă un Nietzsche, au avut naivitatea să-i atribuie a-numită valoare intelectuală și să se

lipsească, prin urmare de unele prietenii de care nu i-ar fi legat o stimă intelectuală. Da, m-am, mirat totdeauna că un om care e-xagera atât de mult sinceritatea față de el însuși, încât să se lepede, din scrupul de conștiință, d muzica lui Wagner, și-ar fi închipuit că adevărul se poate realiza în acest mod de expresie, prin firea lucrurilor nedeslușit și neadecuat cum sunt îndeobște faptele și îndeosebi prietenii, și că ar putea avea vreo semnificație oarecare faptul de a-ți părăsi lucrul ca să te duci să vezi un prieten Și să plângi cu el, aflând știrea mincinoasă că a ars Lu-vrul. La Balbec ajunsese să cred că plăcerea de a mă juca cu niște fete era mai puțin funestă vieții spirituale, de care cel puțin rămâne străină, decât prietenia a cărei întreagă sfortare este de-a ne face să sacrificăm singura parte reală și necomunicabilă (altfel decât prin mijlocirea artei) din noi înșine, unui eu superficial care nu-și

I 1,1 găsește ca celălalt, bucurie în el însuși, ci află o înduioșare nedeslușită simțindu-se susținut de niște proptele exterioare, găzduit într-o individualitate străină, unde, fericit de sprijinul ce i se acordă, își exprimă tihna în aprobări și se minunează de însușirile cărora le-ar spune cusururi și ar încerca să le îndrepte dacă ar fi vorba de el însuși. De altminteri, defăimătorii prieteniei, fără iluzii dar nu fără remușcări, pot fi cei mai buni prieteni din lume, după cum un artist purtând în el o capodoperă și care simte că datoria sa ar fi de-a trăi ca să muncească, totuși, ca să nu pară sau să nu riște de-a fi egoist, își dă viața pentru o cauză inutilă și cu atât mai mare bărbăție, cu cât motivele pentru care ar fi preferat să n-o dea erau din cele dezinteresate. Dar oricare ar fi fost părerea mea despre prietenie, chiar dacă n-ar fi vorba decât de plăcerea pe care ea mi-6 prilejuia, de o calitate atât de neînsemnată încât semăna cu ceva intermediar între oboseală și plictiseală, nu există băutură atât de fatală care să nu poată deveni în anumite momente a-tât de prețioasă și întăritoare, dându-ne imboldul necesar, căldura pe care nu o putem găsi în noi înșine.

Eram, firește, foarte departe de a voi să-l rog pe Robert, așa cum doream mai acum o oră, să mă facă să revăd femeile din Rivebelle; dâra pe care o lăsa în mine regretul doamnei de Stermaria nu voia să se șteargă atât de repede, dar în clipa în care nu simțeam în inima mea nici un motiv de fericire, Saint-Loup intrând par-cămi aducea o bunătate, o veselie, o viață, care erau fără îndoială în afară de mine, dar care mi se ofereau, nu cereau decât să-mi aparțină. Nici el nu înțelesese strigătul meu de recunoștință și lacrimile mele pline de înduioșare. Ce este de altminteri mai paradoxal de afectuos decât unul din acești prieteni – diplomat, explorator, aviator sau militar – așa cum erav -Saint-Loup, și care plecând din nou a doua zi la țară, și de acolo Dumnezeu știe unde, parcă ar avea pentru ei înșiși, în seara pe care ne-o consacra, o impresie care te miri că poate, atât este de rară și scurtă, să le fie atât de plăcută, și din moment ce le place atât de mult, că nu-i vezi prelungind-o mai mult sa, u repetând-o mai des. O masă luată cu noi, lucru atât de firesc, oferă acestor călători aceeași plăcere stranie și desfătătoare ca bulevardele noastre unui asiatic. Am plecat împreună să cinăm și, în timp ce coboram scara, mi-am adus

aminte de Doncieres, unde mă duceam în fiecare seară să-l întâlnesc pe Robert la restaurant, și de micile sufragerii uitate. Mi-am adus aminte de una la care nu mă mai gândisem niciodată și care nu era a hotelului unde cina Saint-Loup, ci a unui hotel mult mai modest, intermediar între han și pensiune de familie, unde_ erai servit de patroană și de una din servitoarele ei. Zăpada mă făcuse să mă opresc acolo. De altminteri, Robert nu urma să cineze în seara aceea la hotel și nu voisem să mă duc mai departe. Mi s-au adus bucatele, sus, într-o odăiță toată de lemn. Lampa se stinse în timpul cinei, servitoarea aprinse două luminări. Prefăcându-mă că nu văd prea bine, întinzându-i farfuria în timp ce mi servea cartofi, i-am apucat antebrațul gol ca și cum aș fi vrut să o călăuzesc. Văzând că ea nu și-l trăgea înapoi, l-am mângâiat, apoi fără să spun vreun cuvânt, am tras-o toată spre mine, am stins lumina și i-am spus să mă scotocească, să facă rost de ceva bani. În zilele următoare, mi s-a părut că plăcerea fizică, pentru a fi gustată, parcă avea nevoie nu numai de această servitoare, dar și de sufrageria de lemn, at'ât de izolată. Totuși, din obișnuință, prin prietenie, mă întorceam în fiecare seară până la plecarea mea din Doncieres, la aceea unde cinau Robert și prietenii săi. Totuși, nu m-am mai gândit mult timp, la acest liotei unde. Mânca cu prietenii săi. Nu profităm de loc de viața. Noastră, lăsăm neisprăvite, în amurgurile de vară sau în nopțile timpurii de iarnă, clipele care ni se păruseră totuși că puteau cuprinde puțină liniște sau plăcere. Dar aceste clipe nu sunt cu desăvârșire pierdute. În momentul în care, la rândul lor, cânta noi clipe de plăcere care s-ar scurge tot atât de firave și liniare, ele le aduc temelia, consistența unei bogate orchestrații. Se desfășoară astfel până ce ating una din acele fericiri tip pe care o găsești numai din când în când, dar care continuă să existe; în pilda de față, era renunțarea la rest ca să cinezi într-un cadru confortabil care, datorită însușirii amintirilor, cuprinde într-un tablou al naturii făgăduiala unei călătorii cu un prieten care va răscoli cu toată energia, cu toată dragostea sa, viața noastră somnolentă, ne va comunica o plăcere plină de emoție, foarte deosebită de aceea pe care am putea-o datora propriei noastre eforturi sau distracțiilor mondene; vom fi numai ai lui, îi vom face jurăminte de prietenie care, izvorâte din intimitatea unei ore, rămânând închise în ea, poate nu vor mai fi respectate a doua zi, dar pe care le puteam face fără scrupul lui Saint-Loup, căci, cu un curaj care cuprindea multă înțelepciune și presentimentul că prietenia nu poate fi aprofundată, mâine va fi plecat din nou.

Am retrăit serile din Doncieres în timp ce coboram scările; când am ajuns deodată în stradă, noaptea aproape deplină sau ceața care parcă stinsese felinarele pe care nu le deosebeai, foarte slabe, decât de aproape, mi-a amintit de nu știu care sosire, seară, la Combray, când orașul era încă luminat doar din loc în loc, și când băjbâiam prin el, într-un întuneric umed, călduț și sfânt, de iesle, abia presărat ici și colo cu un muc care nu ardea mai mult decât o luminare. Ce deosebiri, între acest an, de altm'nteri nesigur, de la Combray și serile de la Rive-belle revăzute mai adineaori deasupra perdelelor! Per-cepându-le, încercam un entuziasm care ar fi putut fi rodnic dacă aș fi rămas singur și

mi-ar fi înlăturat astfel ocolul multor ani inutili prin care mai aveam să trec înainte de a se arăta vocația invizibilă a cărei poveste este această lucrare. Dacă acest lucru s-ar fi întâmplat în seara aceea, această trăsură ar fi meritat să rămână mai memorabilă pentru mine decât aceea a doctorului Percepied pe a cărei capră compusesem mica descriere – pe care tocmai o găsisem nu de mult timp, o rânduise-mi, și o trimisese în zadar ziarului Figaro – a clopotnițelor din Martinville. Oare pentru că nu mai retrăim anii noștri în șirul lor continuu, zi cu zi, ci în amintirea anchilozată în răcoarea sau în însorirea unei dimineți sau a unei seri, primind umbra cutărui peisaj izolat, îngrădit, nemișcat, înțepenit și pierdut, departe de tot restul și astfel îneât schimbările gradate, nu numai în afară, ci în visurile noastre și în caracterul nostru care evoluează, care ne-au călăuzit pe nesimțite din

I.

Viața unui timp în cutare altul foarte deosebit, fiind suprimate, dacă retrăim altă amintire extrasă dintr-alt an, găsim între ele, grație unor lacune, unor imense lapsusuri de memorie, parcă prăpastia unei diferențe de altitudine, parcă incompatibilitatea dintre două atmosfere respirate și două colorații ambiante de calitate incomparabile? Dar între amintirile pe care le încercasem rând pe rând, despre Combray, despre Doncieres și despre Rivebelle, simțeam în această clipă ceva mai mult decât o distanță de timp, distanța dintre niște universuri diferite a căror materie n-ar fi aceeași. Dacă aș fi vrut să imit într-o lucrare substanța, în care-mi apăreau cizelate cele mai mărunte amintiri din Rivebelle, ar fi trebuit să dau o nuanță roz, o însușire pe neașteptate translucidă, compactă, răcoroasă și sonoră, substanței care până mai acum semăna cu grezia mohorâtă și aspră din Combray.

Dar Robert, după ce sfârșise să-i dea explicații birjarului, se urcă lângă mine în trăsură. Ideile care mi se înfățișaseră se risipiră. Sunt zeițe care binevoiesc câte-odată să se arate unui muritor singuratec, la cotitura unui drum, chiar în odaia sa în timp ce doarme, când îi aduc în pragul ușii sale buna lor vestire. Dar îndată ce ești în tovărășia cuiva, ele dispar, oamenii însoțiți nu le zăresc niciodată. M-am pomenit aruncat din nou în brațele prieteniei.

În momentul în care sosise, Robert mă vestise că afară este o ceață deasă, dar în timp ce stăm de vorbă, ea continua să se îngroașe. Nu era numai negura subțire pe care dorisem să o văd ridieându-se din insulă și să ne învăluiească pe doamna de Stermaria și pe mine. La doi pași, felinarele se stingeau și atunci era un întuneric atât de cumplit, ca în plin câmp, într-o pădure sau într-o molatecă insulă din Bretagne spre care aș fi vrut să mă îndrept; m-am simțit pierdut ca pe coasta vreunei mări de la miază-noapte uade riști de douăzeci de ori moartea înainte de a ajunge la hanul singuratec; încetând de a mai fi un miraj pe care-l cauți, ceața devenea una din acele primejdii împotriva căreia lupti, astfel îneât, ca să ne găsim drumul și să ajungem la liman, am întâmpinat greutățile, neliniștea și în sfârșit bucuria pe care o dă siguranța – atât de insensibilă aceluia care nu e amenințat să o

piardă – călătorului ne-dumerit și înstrăinat. Un singur lucru era cât pe-aci să-mi compromită plăcerea în timpul raitei noastre aventuroase, din pricina uimirii supărătoare care mă cuprin-se. O clipă. „Știi, i-am povestit lui Bloch, mi-a spus Sa-int-Loup că nu prea ții la el, că-l găsești cam vulgar. Așa sunt eu, îmi plac situațiile limpezi”, încheie el cu un aer mulțumit și cu un ton care nu îngăduia răspuns. Eram uluit. Nu numai că aveam cea mai desăvârșită încredere în Saint-Loup, în lealitatea prieteniei sale, și el o trădase prin ceea ce-i spusese lui Bloch, ba mai mult, mi se părea că n-ar fi trebuit să facă asemenea lucru, atât din pricina cusurilor cât și a însușirilor sale, datorită acelei educații extraordinare agonisite, care putea exagera politețea până la anumită lipsă de sinceritate. Aerul său triumfător era acela pe care-l adoptăm ca să ascundem vreo încurcătură, mărturisind un lucru pe care știam că n-am fi trebuit să-l facem; exprima el oare inconstiență? Prostie înălțând la rangul de virtute un cusur pe care nu i-l cunoșteam? Un acces de proastă dispoziție trecătoare împotriva-mi îl îndemna oare să mă păărăsească sau înregistra un acces de proastă dispoziție trecătoare față de Bloch căruia ar fi vrut să-i spună ceva neplăcut, fie chiar cu riscul de-a mă compromite? În timp ce-mi spunea -aceste cuvinte vulgare, pe fața lui se întipărea de altminteri o sinuozitate îngrozitoare pe care n-am deosebit-o la el decât o dată sau de două ori în viață, care, urmând la început cam mijlocul feței, după ce cobora până la buze, le strâmba, le dădea o expresie hâdă, de josnicie, aproape de bestialitate cu totul trecătoare și fără îndoială ancestrală. Pesemne că, în aceste clipe care v'fără îndoială se repetau numai o dată la doi ani, avea o eclipsă parțială a propriului său eu, prin faptul că în el se strecura personalitatea vreunui strămoș, care se reflecta în el. Nu numai aerul mulțumit al lui Robert, dar și cuvintele sale: „îmi plac situațiile limpezi”, puteau fi atribuite aceleiași îndoieli și ar fi trebuit să-i atragă aceeași dojana. Voiam să-i spun că celui ce-i plac situațiile limpezi trebuie să aibă accese de sinceritate în ce-l privește, 'iar nicidecum o virtute ce se' înduplecă prea lesne pe spinarea altora. Dar trăsura oprise în fața restaurantului a cărui mare fațadă cu geamlâc și strălucire reușea singură să pătrundă întunericul. Datorită luminilor confortabile dinăuntru, însăși ceața parcă-ți indica pe trotuar intrarea, cu bucuria acelor lachei care reflectează dispoziția stăpânului; ea se iriza cu nuanțele cele mai gingașe și indica intrarea ca acea coloană luminoasă care-i călăuzise pe evrei. Aici erau de altminteri mulți clienți evrei. Căci tocmai în acest restaurant, Bloch și prietenii săi poposiră mult timp, amețiți de un post tot atât de înflămâzător ca și cel ritual, care cel puțin are ioc numai o dată pe an, de cafea și de curiozitate politică, pentru a se întâlni seara., Orice excitație mintală ' dând o valoare care primează, o calitate superioară obiceiurilor în legătură cu ea, nu există gust oarecum mai viu care să nu alcătuiască astfel în jurul sau o societate pe care o leagă și în care considerația celorlalți membri este aceea pe care fiecare o caută mai cu seamă în viața lui. Aici, fie chiar într-un mic oraș de provincie, veți găsi oameni pasionați de muzică; timpul lor cel mai prețios, banul lor cel mai de preț e cheltuit în ședințe de muzică de cameră, în întâlnirile unde se discută

muzică, în cafenelele unde se întâlnesc între amatori și unde vin în contact cu muzicieni. Alții, entuziasmați de aviație, țin, să fie bine văzuți de bătrânul chelner de la barul cu geamlâc cocoțat în vârful aerodromului; ferit de vânt, ca. În colivia de sticlă a unui far, va putea urmări în tovărășia unui aviator care nu zboară în acest moment, evoluțiile unui pilot executând loo-pinguri, în timp ce altul, invizibil mai acum o clipă, tocmai aterizează brusc, prăbușindu-se cu zgomotul asurzitor al aripilor păsării Rock. Mica coterie care se în-tâlnea încercând să perpetueze, să adâncească emoțiile fugare ale procesului lui Zola, atribuia de asemenea o mare însemnătate acestei cafenele. Dar ea era rău văzută aici de tinerii nobili care alcătuiau cealaltă parte a clientelei și care aleseseră altă sală a cafenelii, des-Partită de aceasta numai printr-un parmaclâc împodobit u verdeață. Ei îl considerau pe Dreyfus și pe partizanii săi drept trădători, deși peste douăzeci și cinci de ani, ideile având timpul să se rânduiască și dreyfisis-mul să dobândească în istorie oarecare eleganță, fiii b'ol-șcvizați și dansatori ai acelorași nobili, vor spune răspicat „intelectualilor„ care-i întrebau, că dacă ar fi trăit în acea epocă, ar fi cu siguranță de partea lui Dreyfus, fără să prea știe mai mult despre acest proces decât despre contesa Edmond de Pourtales sau marchiza de Gallifet, alte splendori care se stinseseră atunci când ei se nășteau. Căci în seara cu ceață, nobilii din cafenea care aveau să fie mai târziu părinții acestor tineri intelectuali, dreyfusarzi retrospectivi, erau încă flăcăi. Firește că familiile tuturor aveau în vedere vreo căsătorie bogată, care nu fusese realizată de niciunul. Încă virtuală, această căsătorie bogată dorită în același timp de mai mulți (de bună seamă mai multe „partide bogate” erau luate în considerație, dar, în sfârșit, numărul zestrilor mari era mult mai mic decât acela al candidaților) se mulțumeau să semneze oarecare rivalitate între acești tineri.

Din nenorocire pentru mine, Saint-Loup întârziind. Câteva minute ca să-i spună birjarului să vină să ne ia după cină, a trebuit să intru singur. Ori, ca să încep, odată intrat pe ușa ce se învârtește cu care nu eram obișnuit, am crezut că nu voi mai ajunge să ies din ea. (Să spunem în treacăt, pentru amatorii unui vocabular mai precis, că, în ciuda aparențelor* ei pașnice, acestei uși îngrădite i se spune ușă-revolver, de la expresia engleză revolving door. J în seara aceea, patronul neîndrăznind să iasă afară de frică să nu se ude, nici să-și părăsească clienții, stătea totuși lingă intrare ca să aibă plăcerea de-a asculta doleanțele voioase ale clienților ce soseau înseninați de mulțumirea oamenilor care ajunseseră anevoioși și cu teama de-a se rătăci. Totuși, vesela cordialitate a întâmpinării sale fu risipită de vederea unui necunoscut care nu știa să se descurce în uși mobilă de sticlă. Acest semn flagrant de ignoranță îl tăcu să încrunte din sprinceană, ca un examinator care nu prea vrea să rostească acel dignus est intrare. Spre culmea nenorocului, m-am dus să iau loc în sala rezervată aristocrației, de unde veni să mă scoată cu violen-„ță, arătându-mi cu o mojiecă căreia i se conformară îndată voți chelnerii, un loc în altă sală, care-mi plăcu cu atât ră, ai puțin cu cât canapeaua pe care se afla el era plină de lume (și aveam în fața mea ușa rezervată evreilor care nu se mai învârtea, ci

deschizându-se și închi-zându-se în fiecare clipă, îmi prilejuia un frig îngrozitor; Dar patronul îmi refuză altul, spunându-mi: „Nu, domnule, nu pot stingheri toată lumea pentru dumneavoastră”. Uită de altminteri curând de clientul întârziat și stingheritor ce eram, captivat de sosirea fiecărui nou sosit, care, înainte de a-și comanda țapul, copanul de pui rece sau grogul (ora cinci trecuse de mult), trebuia să-și plătească tributul, ca în vechile romane, și să-și povestească aventura în momentul când pătrundea în acest azil de căldură și de siguranță, unde, datorită contrastului cu mediul din care scăpase, domnea veselia și camaraderia care glumesc în bună înțelegere la focul unui bivuac.

Unul povestea că trăsură lui, crezând că ajunsese la Podul Concordiei, înconjurase de trei ori Invalizii, altul că a lui încercând să coboare avenue des Champs-Ely-sees, intrase într-un desiş din Rond, din care îi trebuise trei sferturi de oră să se descurce. Urmau apoi tânguie-lile împotriva cetii, a frigului, a tăcerii mormântale a străzilor, rostite sau ascultate cu aerul excepțional de vesel care-și avea explicația în atmosfera plăcută a sălii unde, cu excepția, locului meu, era cald, în lumina vie care făcea să clipească ochii obișnuiți să nu mai vadă și în zgomotul conversației care reactiva urechile.

Noii sosiți nu-și stăpâneau vorba. Ciudățenia peripețiilor care li se păreau unice îi ardea pe limbă și căutau din ochi pe cineva cu care să înceapă conversația, însuși patronul pierdea sentimentul distanțelor și nu se temea să spună: „Domnul principe de Saint-Foix s-a Tatăcit de trei ori venind de la Ponte Saint-Martin”, rî-zind și arătând în același timp, ca la o prezentare, pe ceiebrul aristocrat unui avocat izraelit de care, în orice 9*tă zi, l_ar fj despărțit o barieră cu mult mai greu de trecut decât bolta împodobită cu verdeață. „De trei ori, ă dați seama”, spuse avocatul ducând mina la pălărie, nncipele nu gustă fraza de apropiere. Făcea parte din-r-un grup aristocratic pentru care exercițiul impertinenței, chiar la adresa nobilei când aceasta nu era de cea mai înaltă treaptă, parcă era singura îndeletnicire. A nu răspunde unui salut, dacă omul politicos recidivează, a rânji cu un aer batjocoritor sau a-ți da capul pe spate cu un aer furios; a te preface că nu recunoști un om vârstnic care le-a făcut un serviciu; ' a rezerva mâna și salutul ducilor și prietenilor cu totul intimi ai ducilor pe care aceștia li-i prezenta; aceasta era atitudinea acestor tineri și îndeosebi a principelui de Foix. Asemenea atitudine era favorizată de zăpăceala primei tinereți (când pari ingrat și te arăți mitocan chiar în rândurilo burgheziei, pentru că uitând să scrii de mai multe luni unui binefăcător căruia i-a murit soția, nu-î mai saluți ca să simplifici lucrurile), dar ea era inspirată mai, cu seamă de un snobism de castă foarte ascuțită. Este adevărat că, în felul anumitor afecțiuni nervoase ale căror manifestări se atenuază cu vârsta, îndeobște acest snobism înceta de-a se manifesta într-urs chip atât de ostil la cei ce fuseseră niște tineri atât de nesuferiți. După ce a trecut tinerețea, omul stăruie rareori izolat în obrăznicie. Credeai că numai ea există” și descoperi deodată, oricât ai fi de principe, că mai există și muzica, literatura, chiar deputăția. Astfel, rându-iala valorilor omenești se schimbă și intri în vorbă clh oamenii pe care-i fulgerai altădată cu privirea. Mare noroc pe cei ce-au avut

răbdarea să aștepte și ale căror caractere sunt destul de bune – dacă se putea exprima astfel – ca să încerce plăcere acceptând la vârsta de patruzeci de ani favoarea și primirea care le fusese refuzată cu asprime la douăzeci de ani.

De vreme ce se înfățișează prilejul, se cuvine să spun, cu privire la principele de Foix, că făcea parte din-tr-o coterie alcătuită din doisprezece până la cincisprezece tineri și dintr-un grup mai restrâns de patru. Ces dintâi avea acea caracteristică ce-i lipsea cred principelui, că acești tineri prezentau fiecare o' îndoită înfățișare. Putrezi de datorii, păreau niște oameni *de nimic în ochii furnizorilor lor, deși acestora le plăcea să le spună: „Domnul conte, domnul marchiz, domnul duce. -* Nădăjduiau să iasă din încurcătură grație vestitei „căsătorii bogate,, , căreia i se mai spunea „sacul cel mare”.

Iar cum zestrele mari la care râvneau se mărgineau doar la vreo patru sau cinci, își îndreptau, pe ascuns bateriile asupra aceleiași logodnice. Iar taina era atât de: bine păstrată, încât când unul din ei, venind la cafenea, spu-„ea: „Dragii mei, țin prea mult la voi ca să nu vă vesteso logodna mea cu domnișoara d'Ambresac,, , răsunau mai multe exclamații; mulți din ei crezând că lucrul era pus la cale în folosul lor cu aceeași domnișoară, nu aveau sângele rece necesar ca să înăbușe în primul moment expresia furiei și a uimirii lor. „Va să zică îți face plăcere să te însori, Bibi?,, , nu se putea abține de a exclama principele de Châtellerault care lăsă să-i cadă furculița din mână de uimire și de deznădejde, căci crezuse că aceeași logodnă, cu domnișoara d'Ambresac va fi în curând adusă la cunoștință publică, dar cu el, Châtellerault. Totuși, numai Dumnezeu știe ce povestise tatăl său cu viclenie familiei d'Ambresac despre mama lui Bibi. „Va: să zică îți face plăcere să te însori!,, , nu se putea el opri să-l întrebe a doua oară pe Bibi, care, mai bine pregătit, căci avusese tot timpul să-și aleagă atitudinea de când lucrul era „aproape oficial,, , răspundea surzând: „Nu sunt mulțumit că mă însor, lucru la care nici nu râvneam, ci că mă însor cu Daisy d'Ambresac, pe care o găsesc delicioasă,, . În răstimpul cât durase acest răspuns, domnul de Châtellerault își revenise în fire, dar se gândea că trebuie să-și schimbe cât înai repede obiectivul în direcția domnișoarei de Canourque sau a lui miss Forster, marile partide nr. 2 și nr. 3, să solicite îngăduința creditorilor ce așteptau căsătoria d'Ambresac, și, în sfârșit, să explice aceloră căroră le spusese și el că domnișoara d'Ambresac este în-”ntătoare, că această căsătorie este bună pentru Bibi, dar că el s-ar fi stricat cu toată familia lui dacă ar fi luat-o în căsătorie. Avea să pretindă că doamna de. So-leon mersese atât de departe încât spusese că nu-l va znai primi.

Dar dacă păreau niște oameni de nimic în ochii furnizorilor, ai patronilor de restaurante etc, în schimb.

— T'înțe duble, îndată ce se aflau în lume, nu mai erau -întăriți după averea lor prăpădită și după experiențele triste în voia căroră se lăsau, încercând să o cârpească.

Deveneau iarăși domnul principe, domnul duce cutare și erau eântăriți numai după blazoanele lor de noblețe. Un duce aproape miliardar, și care parcă întrunea toate însușirile, era rânduit în urma lor, căci, capi de familie, fuseseră

odinioară principii suverani ai unei țărișoare unde aveau dreptul de a bate monedă etc. Adesea în această cafenea, unul pleca ochii când altul intra, ca să nu-l silească pe acesta să-l salute. Căci, în goana sa imaginativă după avere, invitase la cină un „bancher. Ori de câte ori un om de lume intră, în asemenea condiții, în legătură cu un bancher, acesta-l face să piardă vreo sută de mii de franci, ceea ce nu-l împiedică pe omul de lume să înceapă din nou cu altul. Continui să arzi luminări și să consulți medici.

Dar principele de Foix, el însuși bogat, nu făcea parte numai din această coterie elegantă alcătuită din vrec cincisprezece tineri, ci dintr-un grup mai închis și nedespărțit de patru, din care făcea parte și Saint-Loup. Nu erau niciodată invitați unul fără altul, li se spunea cei patru gigolo, erau totdeauna văzuți împreună la plimbare, când erau invitați la vreun castel li se dădeau odăi care comunicau între ele, astfel îneât, cu atât mai mult cu cât tusalpatru erau foarte frumoși, sumedenie de zvonuri circulau pe seama intimității lor Le-am putut dezminți în chipul cel mai categoric în ce-l priveav pe Saint-Loup. Dar lucru curios, când s-a aflat mai târziu că aceste zvonuri nu erau neîntemeiate în ce-i privea pe tusalpatru, în schimb fiecare din ei le ignorase cu desăvârși-re în legătură cu ceilalți trei. Totuși, fiecare încercase să se informeze asupra celorlalți, fie ca să potolească o dorință, sau mai degrabă o ură, să împiedice o căsătorie, să aibă oarecare superioritate asupra prietenului dat de gol. Un al cincilea (căci grupurile de patru sunt totdeauna alcătuite din mai mulți decât patru) se alipise celor patru platonicieni, care era și mai platonician decât ceilalți. Dar scrupulele religioase îl ținură în frâu și după ce grupul celor patru se desbinase, iar el se însurase, tată de familie, închinându-se la Lourdes pentru ca viitorul său copil să fie băiat sau fată' și, între timp, se dădea la militari.

Cu tot felul de a fi al principelui, cuvintele rostite în fața lui fără să-i fi fost direct adresate îl mâniaseră mai puțin decât dacă ar fi fost spuse de-a dreptul. Ba mai mult, seara aceasta avea ceva excepțional. În sfârșit, avocatul n-avea mai mulți sorți să facă cunoștință cu principele de Foix decât birjarul care-l condusese pe acest nobil senior. Iar acesta din urmă crezu că poate răspunde, cu un aer totuși bășos și ca unei persoane care nu este de față, acestui interlocutor care, grație cetii, era ca un tovarăș de călătorie întâlnit pe o plajă situată la capătul pământului, bătută de vânturi sau învăluită în pâclă. „Totul nu e că te pierzi, dar că nu te mai regăsești.” Justețea acestei cugetări izbi pe patron pentru că o mai auzise exprimată de mai multe ori în această seară.

Într-adevăr, obișnuia să compare totdeauna ce auzea sau ce citea cu un anume text cunoscut, și simțea tre-zindu-i-se admirația când nu deslușea vreo deosebire. Această stare de spirit nu poate fi trecută cu vederea, căci aplicată conversațiilor politice, lecturii ziarelor, formează opinia publică, și face astfel posibile cele mai mari evenimente. Mulți patroni de cafenele germani, admirându-și doar consumatorii sau ziarul lor, când spuneau că Franța, Anglia și Rusia „ațățau” Germania, au făcut posibil, în momentul Agadirului, un

război, care de altfel n-a izbucnit. Istoricii, dacă, pe bună dreptate, au renunțat să explice actele popoarelor prin voința regilor, trebuie să o înlocuiască prin psihologia omului, a omului mediocru.

Patronul cafenelii în care tocmai intrasem aplica de câtva timp, în politică, mentalitatea sa de profesor de declamație numai unui anumit număr de bucăți în legătură cu afacerea Dreyfus. Dacă nu recunoștea termenii cunoscuți în cuvintele unui client sau în coloanele unui ziar, spunea că articolul e plicticos, sau clientul „psit de sinceritate. Principele de Foix îl minună dimpotrivă; încât abia lăsa interlocutorului său răgazul să-și încheie fraza. „Foarte bine, domnule principe, foarte bine ce în fond voia să spună: recitat fără greșală), jta este, așa este,, exclama el, dilatat, cum se expri-a cele O mie și una de noți, „la limita satisfacției”.

Dar principele dispăruse în sala mică. Apoi, cum viat” își relua cursul chiar după întâmplările cele mai ciudate, cei ce ieșeau din marea de ceață își comandau, unii consumația, alții supeul; iar printre aceștia, niște tineri de la Jockey Club care din pricina caracterului anormal al zilei nu șovăiră să se instaleze la două mese din sala mare, și fură astfel foarte aproape de mine. Cataclismul statornicise astfel din sala mică în cea mare, între toți acești oameni stimulați de confortul restaurantului după: lungile lor rătăcirii, în oceanul de ceață, o familiaritate din care numai eu eram exclus și care semăna pesemne cu aceea care domnea în corabia lui Noe.

Deodată, l-am văzut pe patron făcând temenele, pe chelneri alergând în păr, ceea ce-i îndemnă pe toți clienții să-și întoarcă* privirile. „Repede.

— Chemați-mi-l pe Cyprien, o masă pentru domnul marchiz de Saint-Loup”, exclama patronul, pentru care Robert nu era numai un mare senior bucurându-se chiar în ochii principelui de Foix de un adevărat prestigiu, ci un client care ducea o viață foarte largă și cheltuia mulți bani în acest restaurant. Clienții din sala mare priveau cu curiozitate, iar cei din cea mică își lăudau care mai de care prietenul care sfârșea să-și ștergă picioarele. Dar în clipa în care era să pătrundă în sala mică, mă zări în cea mare. „Dumnezeule, exclamă el, ce faci acolo, cu ușa deschisă în față-ți”, spuse el aruncând o privire furioasă patronului care alergă să o închidă, aruncând vina pe chelneri: „Le spun totdeauna să o țină închisă”.

Fusesem silit să deranjez masa mea și altele din fața ei, ca să mă îndrept spre el. „De ce n-ai stat locului? Preferi să cinezi acolo decât în sala mică? Ai să îngheți, sărmanul de tine. Ai să-mi faci plăcerea să închizi ușa asta”, spuse el patronului. „îndată, domnule marchiz, clienții care vor veni de acum înainte vor trece prin sala mică, s-a făcut.” Ca să-și arate și mai bine râvna” trimise pentru această operație după un maître d'hotel și după mine mulți chelneri, în timp ce rostea, cu voce tare, niște amenințări grozave, dacă ea nu va fi dusă la bun sfârșit. Îmi manifestă niște semne de respect exagerate ca să uit că ele nu începuseră încă de la sosirea mea, ci numai după aceea a lui Saint-Loup și, ca să nu fi crezut totuși că ele se datorau prieteniei pe care mi-o arăta clientul său

bogat și aristocratic, îmi adresă, pe ascuns, niște surâsuri în care parcă se vădea o simpatie seu totul personală.

Cuvintele unui consumator rostite în spatele meu m-nă făcură să întorc o clipă capul. Auzisem în locul cuvintelor: „Aripă de pui, foarte bine, puțină șampanie, dar nu prea seacă”, pe acestea: „Eu aș prefera niște glicerina. Da, caldă, prea bine”. Voisem să văd cine era ascetulcare-și impunea asemenea meniu. Mi-am întors repede capul în direcția lui Saint-Loup, ca să nu fiu recunoscut de ciudatul musafir. Era un doctor pe care-l cunoșteam, căruia un client, profitând de ceață ca să-l rețină în această cafenea, îi solicita o consultație. Medicii, ca și oamenii de bursă, spun „eu”.

Între timp îl priveam pe Robert și mă gândeam la următoarele: în această cafenea erau, cunoscusem în viață mulți străini, intelectuali, pictori de tot soiul, resemnați la răsul pe care-l stârnea pelerina lor pretențioasă, cravatele 1830 și mai cu seamă mișcările lor stân-gace, mergând până la a-l provoca să arate că nu -se sinchisesc de el, și care erau oameni de o reală valoare intelectuală și morală, de o adâncă sensibilitate. Ei displăceau – mai cu seamă evreii, evreii neasimilați bineînțeleș, n-ar putea fi vorba de alții – celor ce nu puteau suferi o înfățișare ciudată, smintită (ca Bloch Al-bertinei). Îndeobște, îți dădeai mai târziu seama că dacă împrejurarea că aveau părul prea lung, nasul și ochii prea mari, gesturi teatrale și bruște se întorcea împo-trivă-le, era copilăresc să-i judeci din acest punct de vedere, căci aveau mult duh, inimă bună și erau, când îi cunoșteași mai bine, niște oameni la care puteași ține foarte mult. În ce privește îndeosebi evreii, erau puțini ai căror părinți să nu fi avut o inimă generoasă, o inteligență înțelegătoare, o sinceritate, alături de care ma-a lui Saint-Loup și ducele de Guermantes să nu fi fă-cut decât o mizeră figură morală prin uscăciunea, religiozitatea lor superficială care nu înfiera decât scandalurile, și apologia care o făceau unui creștinism ce du-Cea infailibil (pe căile neprevăzute ale inteligenței mai Presus de toate prețuită), la o colosală căsătorie de in-

40T teres. Dar în sfârșit, oricum s-ar fi îmbinat cusururile părinților într-o zămislire nouă de însușiri, la Saint-Loup domnea cea mai încântătoare înțelegere și sinceritate. Atunci, trebuie să o spunem întru gloria „nemuritoare” a Franței, când aceste însușiri se găsesc la un francez sadea, fie că e aristocrat sau din popor, ele înfloresc – ar fi prea exagerat să spunem că îmbobocesc, căci în ele ar stărui măsura și rezerva – cu o grație pe care străinul, oricât de stimabil ar fi, nu ne-o oferă. Firește, alții posedă de asemenea însușiri intelectuale și morale, și dacă trebuie să treci la început prin ceea ce displace și ceea ce izbește și ceea ce te face să surâzi, ele nu sunt mai puțin pretențioase. Dar e oricum lucru frumos și poate exclusiv francez, că ceea ce judecata echității consideră frumos, că aceea ce valorează ceva în perspectiva minții și a inimii să fie mai întâi o încântare pentru ochi, colorat cu grație, cizelat cu precizie, să realizeze și în materie și în forma sa desăvârșirea lăuntrică. Îl pri-priveam pe Saint-Loup, și-mi spuneam că e un lucru frumos când nu există dizgrație fizică să slujească drept vestibul grațiilor lăuntrice, și că aripile

nasului sunt delicate și perfect desenate ca acelea ale unor fluturași care se așează pe florile livezilor în jurul Combrayului: și că adevăratul opus francigenum, a cărui taină nu s-a pierdut încă din veacul al XUI-lea, și care nu va pieri nici cu bisericile noastre, nu sunt îngerii de piatră de la Saint-Andredes-Champs, cât tinerii francezi, nobili, burghezi sau țărani, cu chipul sculptat cu acea gingășie și acea sinceritate care au rămas tot atât de tradiționale ca pe porticul vestit, dar și creatoare.

După ce se dusesse o clipă să vegheze chiar el la închiderea ușii și la comandarea cinei (stăruind mult să, luăm „carne măcelărească”, păsările nefiind, fără îndoială, faimoase); patronul se întoarse să ne spună că domnul principe de Foix ar fi dorit ca domnul marchiz să-i îngăduie să cineze la o masă lângă a lui. „Dar toate sunt.

— Ocupate”, răspunse Robert văzând mesele care o blocau pe a mea., Dacă-i vorba numai de asta, nu face nimic, dacă i-ar fi pe plac domnului marchiz, mi-ar fi foarte ușor să rog pe acești domni să se mute. Sunt unele lucruri ce se pot face pentru domnul marchiz., „Tu trebuie. Să hotărăști, îmi spuse Saint-Loup, Foix este un băiat bun, nu știu dacă te va plictisi, e mai puțin prost decât; alții., I-am răspuns lui Robert că mi-ar face de bună seamă plăcere, dar că de vreme ce cinam cu el și mă simțeam atât de fericit, aș fi preferat cu atât mai mult să fim singuri. „Ah! Domnul principe are un palton foarte frumos., spuse patronul în timp ce deliberam. „Da, îl cunosc., răspunse Saint-Loup. Voiam să-i povestesc lui Robert că domnul de Charlus ascunsese cumnatei sale că mă cunoaște și să-l rog să-mi spună care poate fi pricina. Venind să vadă dacă rugămintea lui era acceptată, l-am zărit oprindu-se la doi pași de noi. Robert ne prezentă, dar nu-i ascunse prietenului său că, având de discutat ceva cu mine, prefera să fim singuri. Principele se depărta, adăugând salutului de adio pe care mi-l adresă, un surâs îndreptat spre Saint-Loup și prin care voia să se scuze din pricina dorinței acestuia de-a scurta o prezentare pe care ar fi vrut-o mai lungă. Dar în acest moment Robert, parcă fulgerat de o idee subită, se îndreptă cu camaradul său, după ce-mi spusese: „Ia oricum loc și începi de cinează, mă întorc îndată., și dispăru în sala mică. M-au mâhnit adânc tinerii șic pe care nu-i cunoșteam, istorisind poveștile cele mai ridicole și cele mai răuvoitoare pe seama ma-relui-duce moștenitor de la Luxemburg (fost conte de Nassau), pe care-i cunoscusem la Balbec și care-mi dăduse dovezi atât de gingașe de simpatie în timpul bolii. Unul susținea că el spusese ducesei de Guermantes: „pretind ca toată lumea să se ridice când trece soția mea., iar ducesa răspunse (ceea ce n-ar fi fost numai lipsit de inteligență, dar și de exactitatea că bunica tinerei principese fusese totdeauna cea mai cinstită femeie din lume): „Dacă trebuie să ne sculăm când trece soția ta, asta o va deosebi de bunică-sa, căci pentru ea bărbații se culcau.,. Apoi povestiră că marele-duce ducându-se să ° vadă anul acesta pe mătușa sa, principesa de Luxembourg, la Balbec, și trăgând la Grand-Hotel, el se plân- Sese directorului (prietenului meu), că nu pusese să se malțe fanionul Luxemburgului deasupra digului. Ori, a-Cest fanion fiind mai puțin cunoscut și

mai puțin folosit decât drapelele Angliei sau ale Italiei, mai multe zile fuseseră necesare până să și le procure, spre marea nemulțumire a tânărului mare-duce. N-am crezut nimic din această poveste, dar mi-am făgăduit că, îndată ce mă voi duce la Balbec, să-l întreb pe directorul hotelului, astfel încât să mă încredințez că ea este doar o născocire. Așteptându-l pe Saint-Loup, l-am rugat pe patron să pună să mi se servească pâine. „Numaidecât, domnule baron,, „Nu sunt baron,, i-am răspuns cu un aer de tristețe luat în glumă. „Oh! Iertați-mă, domnule conte!, N-am avut timp să fac să se audă o a doua protestare, după care aș fi ajuns cu siguranță „domnul marchiz”; Saint-Loup se ivi din nou, atât de repede după cum spusese, purtând în mână paltonul de lână al principelui, căruia am înțeles că-l ceruse ca să-mi țină cald. Îmi făcu semn de departe să nu mă deranjez, înainta, ar fi trebuit să mișc iarăși masa sau să schimb locul, ca să se fi putut așeza. După ce intră în sala mare, se urcă ușor pe băncile de catifea roșie așezate de-a lungul pereților și pe care, în afară de mine, ședea numai vreo trei sau patru tineri de la Jockey Club, cunoscuți de ai lui care nu putuseră găsi loc în sala mică. Între mese erau întinse, la oarecare înălțime, niște fire electrice; Saint-Loup le sări cu îndemănare, fără să se sinchisească de ele, așa cum ar fi sărit cu un cal de curse un obstacol; stâjenit că el se străduia numai pentru mine și în scopul de a-mi evita o mișcare simplă, eram în același timp minunat de sânguința cu care prietenul meu săvârșea acest exercițiu de voltijă; și nu eram singurul; căci deși ar fi gustat-o fără îndoială mai puțin din partea unui client mai puțin aristocrat și mai puțin generos, patronul și chelnerii erau fascinați, ca niște cunoscători la peluză; ca și paralizat, un chelner stătea nemișcat cu o tavă pe care niște clienți de alături o așteptau; iar când Saint-Loup, trebuind să treacă în spatele prietenilor săi se urcă pe marginea spetezei și păși pe ea ținându-și echilibrul, câteva aplauze discrete izbucniră din fundul sălii. Ajungând, în sfârșit, la nivelul meu, își înfrână pe loc avântul cu precizia unui comandant în fața tribunei unui suveran, și, înclinându-se, îmi întinse cu un aer curtenitor și supus paltonul de lână, pe care, în~ dată-<Je; luă loc lângă mine și fără să fiu nevoit să fac o mișe. Are, îl potrive, ca un șal ușor și cald, pe umerii mei. '_, Spune-mi, pî-nă nu uit, îmi zise Robert, unchiul meu Charlus are să-ți spună ceva. I-am făgăduit că te voi trimite mâine seară la el acasă.

Tocmai vream să-ți vorbesc despre el. Dar mâine seară cinez ia mătușa ta Guermentes.

Da, Oriane are mâine cogeamite zaiafet la care nu sunt invitat. Dar unchiul meu Palamede ar vrea să nu te duci acolo. Nu te poți scuza? In orice caz, du-te după petrecere la unchiul Palamede. Cred că ține să te vadă. Te-ai putea duce la el pe la unsprezece. Nu uita, la unsprezece, mă însărcinez să-l previn. E foarte susceptibil. Se va supăra pe tine, dacă nu te duci la el.

Iar petrecerile la Oriane se sfârșesc totdeauna devreme

Dacă te mărginești numai la cină, poți fi foarte bine la unsprezece la unchiul meu. De altminteri și eu aș fi trebuit să o văd pe Oriane, pentru locul din Maroc, pe careaș vrea”să-l schimb. E atât de drăguță în asemenea pri vințe

și are mare trecere la generalul de Saint-Joseph de care depinde asta. Dar nu-i spune nici un cuvânt. Ara vorbit cu principesa de Parma, lucrurile vor merge de la sine. Ah! Marocul, e foarte interesant. Câte n-ar fi de spus! Acolo sunt oameni foarte subțiri. Deslușești puritatea inteligenței.

Nu crezi că germanii ar putea ajunge până la război pentru Maroc?

Nu, și pe ei îi plictisește și, la urma urmelor, e foarte firesc. Dar împăratul e pașnic. Ne fac mereu să credem că vor război, ca să ne silească să cedăm.

Ca la pocker. Principele de Monaco, agentul lui Wilhelm al II-lea vine și ne spune în taină că Germania se nă pustește pe noi dacă nu cedăm. Atunci, cedăm. Dar dacă n-am ceda, n-ar izbucni nici un război. N-ai decât să te gândești ce lucru cosmic ar fi un război astăzi Mai ca tastrofal decât Potopul și Amurgul zeilor. Numai că ar fi mai scurt.

Îmi vorbi de prietenie, de predilecții, de regrete deși, ca toți călătorii de soiul său, avea să plece a doua zi Pentru câteva luni pe care urma să le petreacă la țară Și să se întoarcă numai pentru vreo patruzeci și opt de ore la Paris înainte de-a se duce în Maroc (sau aiurea); dar cuvintele pe care le arunca astfel în căldura care-mi încânta inima în seara aceea aprinseră în ea o gingașă revenire. Rarele noastre întâlniri în doi, și mai cu seamă aceasta, înseamnă de atunci o dată în memoria mea. Pentru el, ca și pentru mine, fu seara prieteniei Totuși, aceea pe care o încercam în acel moment (și din pricina asta nu fără oarecare remușcări), mă temeam că nu era de loc aceea care i-ar fi plăcut să o inspire, încă copleșit de plăcerea pe care o încercasem văzându-i înaintând în galop mic și atingând grațios ținta, simțeam că această plăcere se datora faptului că fiecare din mișcărilor desfășurate de-a lungul peretelui, pe bancă, își avea semnificația, cauza, poate în firea individuală a lui Saint-Loup, dar și mai mult în aceea pe care o moștenise prin naștere și educație de la neamul său.

Un gust sigur în rânduiala nu a frumosului, ci a apucăturilor în prezența unei împrejurări noi îngăduie bărbatului elegant să sesizeze numaidecât – ca un muzician pe care-l rogi să-ți cânte o bucată necunoscută – sentimentul, mișcarea pe care ea o reclamă și să-i a-dapteze mecanismul, tehnica ce i se potrivesc cel mai bine, apoi îngăduie acestui gust să se manifeste fără constrângerea nici unei alte considerațiuni de care atâți tineri burghezi ar fi fost paralizați, atât de teama de a fi ridicoli în ochii altora pentru că ar fi călcat conveniențele, cât și de a părea prea prevenitor față de prietenii lor, și care era înlocuit la Robert cu un dispreț pe care de bună seamă nu-l încercase niciodată în inima sa, dar pe care-l primise moștenire în trupul său și care mlădiase apucăturile strămoșilor săi într-o familiaritate care, credeau ei, nu poate decât măguli și încânta pe acela căruia i se adresează; în sfârșit, o nobilă libertate care, neținând seama de atâtea avantaje materiale (risipa de cheltuieli în acest restaurant sfârșise prin a face din el, aici ca și aiurea, clientul cel mai la modă și marele favorit, situație pe care o sublinia râvna pe care i-o manifestau nu numai slugile, ci tot tineretul cel mai strălucit), îl făcea să le strivească ca acele bănci de purpură efectiv și simbolic călcate în picioare,

asemenea unui drum somptuos care nu-i plăcea prietenului meu decât pentru că-i îngăduia sa se îndrepte spre mine cu mai multă grație și repeziciune; acestea era însușirile, cu totul esențiale aristocrației, care, de după trupul nu opac și obscur cum ar fi fost al meu, ci semnificativ și străveziu, scoteau la iveală, ca printr-o operă de artă, puterea iscusită, eficientă care a creat-o, și făceau ca mișcările acestei curse ușoare pe care Robert o desfășurase de-a lungul peretelui, să fie tot atât de inteligibilă și încântătoare ca aceea a unor călători sculptați pe o friză. „Din păcate, și-ar fi spus Robert, merită osteneala că mi-am petrecut tinerețea disprețuind nașterea, cinstind numai dreptatea și inteligent alegând în afară de niște prieteni care-mi erau impuși, niște tovarăși neîndemânateci și prost îmbrăcați dacă erau elocvenți, pentru ca singura ființă care se ivește în mine, despre care păstrezi a amintire prețioasă, să nu fie aceea pe care voința mea, străduindu-se și meritând, a modelat-o după asemănarea mea, ci una care nu e opera mea, care nici măcar nu este eu, pe care am disprețuit-o și am încercat totdeauna s-o înving; merită osteneala că mi-am iubit prietenul prei'erat așa cum l-am iubit, pentru ca cea mai mare plăcere pe care o află în mine să fie aceea de a descoperi ceva cu mult mai obștesc decât mine însumi, o plăcere care nu e nicidecum așa cum spune și așa cum nu poate crede sincer, o plăcere care să porceadă din prietenie, ci una intelectuală și dezinteresată, un soi de plăcere artistică?” Iată ce mă tem că Saint-Loup gândise de multe ori. În acest caz, s-a înșelat. Dacă n-ar fi ținut, așa cum ținuse, la ceva mai mare decât mlădierea înăscută a trupului său, dacă nu s-ar fi dezbărat atâta vreme de orgoliul nobiliar, însăși îndemânarea lui ar fi fost mai silită și mai greoaie, ar fi avut niște -apucături do o vulgaritate înfumurată. După cum doamnei de Vil-Itparisis îi trebuise multă seriozitate ca să dea în conversație și în memoriile ei impresia de frivolitate, care este de ordin intelectual, tot astfel pentru ca în trupul Jui Saint-Loup să fi sălășluit atâta aristocrație, trebuia ca aceasta să se fi depărtat din mintea lui, încordată spre mît mai înalte și să se fi statornicit, resorbită în trusău, în niște linii inconștiente și nobile. Datorită acestei împrejurări, distincția minții sale nu era: lipsită de o distincție fizică ce n-ar fi fost desăvârșită dacă: cea dintâi ar fi lipsit. Un artist n-are nevoie să-și exprima de-a dreptul gândul în opera sa, pentru ca aceasta, să-i resfrângă calitatea; s-a putut chiar spune că cea mai mare laudă adusă lui Dumnezeu constă în negația ateului care găsește creația. Destul de desăvârșită ca să se lipsească de creator. Știam de asemenea că nu admiram numai o operă de artă în acest tânăr călăreț desfășurând de-a lungul prezentului friza cursei sale; tânărul principe (coborător din Catherine de Foix, regina Nayarrei și strănepoata lui Carol al VII-lea) de care se despărțise de dragul meu, obârșia și averea pe care le pleca în față-mi, strămoșii disprețuitori și mlădioși care supraviețuiau în siguranța lui, sprinteneala și curtenia cu care tocmai îmi înfășurase trupul viguros în paltonul de lină, toate astea nu erau oare parcă niște prieteni mai vechi decât mine în viața lui, din pricina cărora aș fi crezut că ar trebui să fim totdeauna despărțiți, și pe. Care mi-i sacrifică dimpotrivă, printr-o alegere pe care n-o poți face decât de la înălțimea

inteligenței, cu acea libertate suverană a cărei icoană erau mișcările lui Robert și în care se realizează desăvârșită prietenie?

N-am putut lua cunoștință de morga vulgară a familiarității unui Guermantes – în locul distincției pe care o adopta Robert, pentru că disprețul ereditar era la el numai veșmântul care se transformase într-o grație inconștientă, al unei reale umilități morale – la domnul de Charlus, la care niște defecte ale caracterului, pe care le înțelesesem până acum greșit, se așternuseră peste obiceiurile aristocratice, ci la ducele de Guermantes. Și >eoferea totuși, în ansamblul obișnuit care-i displăcuse atât de mult bunicii când îi întâlnise la doamna de Villeparisis, niște laturi de o veche grandoare de care mi-am dat seama când m-am dus să cinez la el, a. doua zi după seara pe care o petrecusem cu Saint-Loup.

Ele nu mi se înfățișaseră nici la-el, nici la ducesă, când le văzusem mai întâi la mătușa lor, după cum nu deslușisem în cea dintâi zi deosebirea ce o despărteau pe Berma de camarazii ei, deși la aceasta particularitățile erau nespuse mai izbitoare decât la oamenii de lume, căci se precizează pe măsură ce obiectele sunt mai reale, mai lesne de conceput inteligenței. Dar, în sfârșit, oricât de neînsemnate ar fi nuanțele sociale (astfel îneât când un pictor veridic ca Sainte-Beuve vrea să sublinieze rând. pe rând nuanțele ce deosebesc salonul doamnei Geoffrin, al doamnei Recamier și al doamnei de Boigne, ele par tot atât de asemănătoare îneât adevărul de căpetenie care-reiese, fără voia autorului, din studiile sale, este nimicnicia vieții de salon) totuși, în virtutea aceluiași motiv valabil pentru Berma, când Guermantii îmi ajunseră indiferenți iar imaginația mea nu mai vaporiza picătu-rica originalității lor, am putut-o culege din nou, oricât de imponderabilă era.

Cum ducesa nu-mi vorbise de soțul ei la serata mătușei sale, m-am întrebat dacă, având în vedere zvonurile care circulau în legătură cu divorțul, el va asista la cină. M-am dumirit însă repede, căci printre lacheii care stăteau în picioare îav anticameră și care (deoarece pesemne că mă consideraseră până acum ca pe copiii dulgherului, adică cu mai multă simpatie decât pe stăpânul lor, dar incapabil de-a fi primit în casa lui), trebuiau să cerceteze cauza acestei revoluții, l-am văzut strecurându-se pe domnul de Guermantes care-mi pâdea sosirea ca să mă primească în prag și să-mi scoată chiar el pardesiul.

— Doamna de Guermantes va fi cum nu se poate mai fericită, îmi spuse el cu un ton repede convingător. Îngăduiți-mi să vă scap de țoalele dumneavoastră (găsea că e în același timp cumsecade și hazliu să folosească limbajul poporului). Soția mea se cam teme de o defecțiune a dumneavoastră, deși ne acordaseți ziua dumneavoastră. Ne spuneam încă de dimineață unul altuia: Vei vedea că nu va veni”. Trebuie să mărturisesc că doamna de Guermantes a văzut mai bine decât mine. Nu sunteți om lesne de avut și eram convins că ne veți trage chiulul.

Se spunea că ducele este un soț atât de rău, ba chiar atât de brutal, îneât nu puteai decât să-i fii recunoscător, așa cum ești recunoscător oamenilor răi pentru gingășiile 'or, pentru aceste cuvinte „doamna de Guermantes” cu care

avea aerul că întinde asupra ducesei o aripă ocrotitoare, ca să facă numai una cu el. Apoi, mă apucă în mod” familiar de mână, începu să mă călăuzească și să mă introducă în saloane. Cutare expresie curentă poate plăcea în gura unui țaran dacă dovedește supraviețuirea vreunei tradiții locale, urma vreunei întâmplări istorice, poate ignorată de cel ce face aluzie la ea; tot astfel această politețe a domnului de Guermandes, pe care avea să mi-o manifeste tot timpul serii, m-a fermecat ca o rămășiță de obiceiuri de mai multe ori seculare, de obiceiuri îndeosebi din veacul al XVII-lea. Oamenii timpurilor trecute ni se par nespuse de departe de noi. Nu îndrăznim să le presupunem intenții profunde dincolo de ceea ce ele exprimă formal; ne mirăm când întâlnim un sentiment aproape asemănător cu acela pe care-l încercăm la un erou de-a] lui Homer sau o vicleană simulare tactică la Hannibal în timpul luptei de la Cannae unde și-a lăsat flancul descoperit ca să-și învâluie vrăjmașul prin surprindere; s-ar părea că ne închipuim acest poet epic și acest general atât de departe de noi, ca un animal văzut într-o grădină zoologică. Chiar când găsim, la cutare personaje de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, niște semne de curtenie în scrisorile pe care le scriu cuiva de rang inferior și care nu le poate fi de nici un folos, ele ne surprind pentru că ne dezvăluie, pe neașteptate, la acești mari seniori o lume întreagă de credințe pe care nu le exprimă niciodată de-a dreptul, dar care-i guvernează, și îndeosebi credința că din politețe trebuie să simulezi unele sentimente și să exerciți, cu cel mai mare scrupul, unele funcțiuni de amabilitate.

Această depărtare imaginară a trecutului este poate unul din motivele care îți îngăduie să înțelegi că până și unii mari scriitori au găsit o frumusețe genială operelor unor mistificatori mediocri ca Ossian. Suntem atât de uimiți că niște barzi depărtați pot avea idei moderne, încât ne minunăm când întâlnim în ceea ce credem că este un vechi cântec galic, vreuna pe care n-am fi găsit-o decât ingenioasă, la un contemporan. Un traducător de talent n-are decât să adauge unui antic, pe care-l restituie mai mult sau mai puțin exact, niște bucăți care, semnate de un contemporan și publicate separat, ar apărea doar plăcute: el conferă îndată o măreție emoționantă poetului său, care cântă astfel pe claviatura mai multor veacuri. Acest traducător nu era capabil să scrie decât o carte mediocră, dacă ea ar fi fost publicată ca a lui. Dar ca traducere, pare a fi o capodoperă. Trecutul nu e fugar, el stă pe loc. Nu numai după câteva luni de la începutul unui război, legile votate fără grabă pot acționa în mod eficace asupra-i, nu numai cincisprezece ani după o crima ce rămăsese nedescoperită un magistrat mai poate găsi elementele ce vor sluji la lămurirea ei; savantul care studiază într-o regiune, depărtată toponimia, obiceiurile locuitorilor, va putea desluși în ele după veacuri și veacuri, cutare legendă cu mult anterioară creștinismului, neînțeleasă, dacă nu chiar uitată pe timpul lui Herodot și care, în denumirea unei roci, într-un rit religios, rămâne în miezul prezentului, ca o emanație mai devină, imemorială și stabilă. Dacă nu în apucăturile adesea vulgare ale domnului de Guermandes, cel puțin în spiritul care le mână, era una, cu mult mai puțin antică, emanația Vietii de curte. Aveam să o mai gust

ca un parfum vechi, când l-am regăsit ceva mai târziu în salon, unde nu mă dusesem numaidecât.

Ieșind din vestibul, îi spuseseam domnului de Guermantes că eram foarte dornic să-i văd Elstirii. „Sunt la ordinele dumneavoastră. Domnul Elstir vă este cumva prieten? Îmi pare foarte rău că n-am știut că vă interesează într-atât. Căci îl cunosc puțin, e un om amabil, ceea ce părinții noștri numesc un om cumsecade, i-aș fi putut solicita favoarea de a veni, și să-l invit la cină. Ar fi fost, cu siguranță, foarte măgulit să petreacă seara în tovărășia dumneavoastră”. Foarte puțin „vechi regim” când se străduia astfel să fie, ducele redevenea fără să vrea. Întrebându-mă dacă doresc să-mi arate aceste tablouri, mă călăuzi, dându-se la o parte grațios în fața fiecărei uși, scuzându-se când, ca să-mi arate drumul era silit să treacă înaintea mea, mică scenă care (de pe timpul când Saint-Simon povestește că un strămoș al Guermantilor îi făcuse onorurile palatului său cu aceleași scrupule în împlinirea îndatoririlor frivole de gentilom), înainte de a ajunge până la noi, trebuie să fi fost jucată de mulți alți Guermanți în cinstea multor altor musafiri. Și cum îi spuseseam duce-'ui că mi-ar face mare plăcere să rămân o clipă singur în *ata tablourilor, el se retrase discret, spunându-mi că n-am î să vin să-l regăsesc în salon.

Guermantos

Dar îndată ce m-am pomenit în față cu tablourile lui Elstir, am uitat cu totul ora cinei; aveam iar în față-mi ca la Balbec, fragmentele acestei lumi în culori necunoscute care nu era decât proiecția felului osebit de a vedea al acestui mare pictor și pe care cuvintele sale nu-l traduceau deloc. Părțile peretelui acoperite cu picturile lui, toate omogene, erau ca imaginile luminoase ale unei lanterne magice care ar fi fost, în cazul de față, capul artistului și a cărui ciudățenie nu ai fi putut-o presupune cât timp ai fi cunoscut numai omul, adică atât timp cât n-ai fi văzut decât lanterna acoperind lampa, înainte să fi pus vreo sticlă colorată. Printre aceste tablouri, unele din acelea care păreau cele mai caraghioase oamenilor de lume mă interesau mai mult decât celelalte, prin faptul că creau din nou acele iluzii optice care ne dovedesc că nu vom identifica obiectele dacă nu lăsăm să intervină judecata. De câte ori, când suntem în trăsură, nu descoperim o lungă siradă luminoasă care începe la câțiva metri de noi, câtă vreme avem în fața noastră numai o frântură de zid violent luminat care ne-a dat mirajul adâncimii! Nu e prin urmare logic să reprezentăm, nu printr-un artificiu de simbolism, ci printr-o întoarcere sinceră la însăși rădăcina impresiei, un lucru prin cutare altul, pe care l-am confundat cu el în străfulgerarea unei dintâi iluzii? Suprafețele și volumele sunt în realitate independente de numele obiectelor pe care memoria noastră le-o impune când le-am recunoscut. Elstir încerca să smulgă ceea ce știa lucrului pe care tocmai îl simțise, strădania sa fusese adesea să dizolve acel agregat de raționamente pe care-l numim viziune.

Cei ce detestau aceste „orori” se mirau că Elstir admira pe Chardin, pe Perroneau, atâția pictori care le plăceau lor, oamenilor de lume. Ei nu-și dădeau seama că Elstir făcuse din nou, pentru el, în fața realului (cu indicele

deosebit al înclinării sale pentru anumite încercări), același efort ca un Chardin sau un Perroneau, și că, prin urmare, când înceta de-a mai lucra pentru el, admira în ei niște încercări de același soi, niște fragmente anticipate ale unor opere ale lui. Dar oamenii de lume nu adăugau, cu mintea, operei lui Elstir acea perspectivă a Timpului care le îngăduia să gustesau cel puțin să privească nestingheriți pictura lui Chardin. Cei mai bătrâni și-ar fi putut totuși spune că văzuseră în cursul vieții lor, pe măsură ce anii îi îndepărtau de ea, scăzând depărtarea de nestrăbătut dintre ceea ce considerau o capodoperă de Ingres și ceea ce credeau că trebuie să rămână pe veci o oroare (de pildă: Olympia de Manet), până ce ambele tablouri aveau aerul de-a fi gemene. Dar omul nu profită de nici o lețcaie, pentru că nu știe să coboare până la elementul general și-și închipuie totdeauna că se găsește în prezența unei experiențe fără precedent în trecut.

Am fost emoționat regăsind în două tablouri (mai realiste, acestea, și de o manieră anterioară) același domn, o dată în frac în salonul său, altă dată în veston și cu joben la o serbare populară pe malul apei, unde, firește, n-avea ce căuta, și care dovedea că nu era numai un model obișnuit al lui Elstir., ci un prieten, poate un protector pe care-i plăcea să-l fa& să figureze în picturile sale, cum proceda odinioară și Carpaccio cu cutare seniori vestiți – și foarte asemănători – din Veneția, după cum și Beetho-ven afla plăcere să scrie în fruntea unei. Lucrări preferate numele scump al arhiducelui Rodolphe. Această serbare pe malul apei avea ceva încântător. Râul, rochiile femeilor, pânzele bărcilor, reflexele nenumărate ale unora și ale altora se învecinau în acest tablou pătrat pe care Elstir îl croise într-o după-arniază minunată. Ceea ce încânta în rochia unei femei care încetase o clipă să danseze din pricina căldurii și a oboselii era așîșderi sclipitor, și în același chip, în pânza unei bărci care se oprise, în apa micului port, în pontonul de lemn, în frunziș și în cer. După cum într-unui din tablourile pe care le văzusem la Balbec, spitalul, tot atât de frumos sub cerul său de lapis-lazuli ca și catedrala însăși, parcă cu mai multă îndrăzneală decât Elstir teoreticianul, decât Elstir omul de gust și îndrăgostitul de Evul-Mediu, cânta: „Nu există gotic, nu există capadoperă, spitalul fără stil face cât porticul gotic”, tot astfel auzeam: „Doamna cam vulgară pe care un diletant în plimbare ar evita să o privească, ar excepta-o din tabloul poetic pe care natura îl alcătuiește în față-i,? L această femeie e frumoasă, rochia ei primește aceeași 'Umină ca și pânza corăbiei, și nu sunt lucruri mai mult Sau mai puțin de preț, rochia comună și pânza frumoasă ca atare sunt două oglinzi ale aceleiași rășfrângerii, toată valoarea rezidă în privirile pictorului. Ori acesta știuse să oprească într-un chip nemuritor mișcarea orelor în acea clipă luminoasă, când doamnei îi fusese cald și încetase să danseze, când copacul era înconjurat cu un chenar de umbră, când pânzele parcă alunecau pe un lac auriu. Dar tocmai pentru că momentul apăsa asupra noastră cu atâta putere, acest tablou atât de înțepenit dădea impresia cea mai fugară, îți dădeai seama că doamna avea să se întoarcă în curând, că acele corăbii vor dispărea, că umbra își va schimba locul, că noaptea va veni, că

plăcerea are sfârșit, că viața trece, iar clipele, înfățișate în același timp prin atâtea lumini care se învecinează în el laolaltă, nu se regăsesc. Recunoșteam încă un aspect, cu totul altul, este adevărat, a ce este clipa, în unele acuarele cu subiect mitologic, datând de la începuturile lui Elstir și cu care acest salon era împodobit. Oamenii de lume „înaintați„ mergeau „până la” această manieră, dar nu mai departe. Nu era, firește, ceea ce Elstir pictase mai bine, dar totuși sinceritatea cu care subiectul fusese gândit îi lua din răceală. Astfel, de pildă, muzele erau reprezentate așa cum ar fi fost înfățișate niște ființe aparținând unei specii fosile dar pe care nu rareori le-ai putut vedea în timpurile mitologice, trecând seara, câte două sau trei, de-a lungul vreunei poteci de munte. Uneori un poet, de o rasă având așijderi o individualitate deosebită în ochii unui zoolog (caracterizată prin oarecare asexualitate), se preumbla cu vreo muză, așa cum se plimbă în natură niște făpturi de specii felurite, dar prietene, și care se întovărășesc într-una din aceste acuarele, vedeai un poet istovit de un drum lung în munți, pe care un centaur întâlnit, mișcat de oboseala sa, îl ia în spinare și-l duce acasă. În altele, peisajul nemărginit (în care scena mitică, eroii legendari ocupă un loc minuscul și sunt parcă pierduți) este redat din culmi până la mare, cu o exactitate care redă mai mult decât ora, chiar și minutul, grație gradării precise a apusului' de soare, a fidelității fugare a umbrelor. Prin aceasta cirtistul dă. Instantaneizându-l, un soi de realitate' istorică trăită simbolului fabulei, r îl pictează și-l poyestește la perfectul simplu.

În timp ce priveam tablourile lui Elstir, răsunaseră neconținut și mă legănaseră chiar în chip plăcut soneril- ie invitațiilor care soseau. Dar liniștea care le urmă și care dura de mai mult timp sfârși – e drept mai puțin repede – prin a mă trezi din reveria mea, ca aceea care urmează muzicii tind Lindoro îl trezește pe Bartholo din somnul său. M-am temut că fusesem uitat, că lumea se așezase la masă și m-am îndreptat în grabă spre salon. La ușa odăii în care erau expuse tablourile lui Elstir, am găsit'un servitor care aștepta, bătrân sau pudrat, nu știu, cu aerul unui ministru spaniol, dar manifestându-mi același respect pe care l-ar fi depus la picioarele unui rege. Am simțit, după aerul său, că m-ar fi așteptat încă o oră, și m-am gândit cu groază la întârzierea pe care o pricinui-sem cinei, mai cu seamă, că făgăduisem să fiu la unsprezece la domnul de Charlus.

Ministrul spaniol (nu fără ca eu să-l fi întâlnit în drum pe lacheul persecutat de portar care, strălucind de bucurie când l-am întrebat de logodnica lui, îmi spuse că tocmai mâine aveau amândoi zi de ieșire, că ar putea petrece toată ziua cu ea, și Jăudă bunătatea doamnei ducese), mă conduse în salon unde mă temeam că-l voi găsi pe domnul de Guermantes prost dispus. El mă întâmpină, dimpotrivă, cu o bucurie de bună seamă în parte prefăcută și dictată de politețe, dar altminteri siâiceră, inspirată și de stomacul său pe care asemenea întârziere îl flămânzise și de conștiința unei nerăbdări asemănătoare a tuturor invitațiilor săi care umpleau de-a binelea salonul. Am aflat, într-adevăr, mai târziu că fusesem așteptat aproape trei

sferturi de oră. Ducele de Guermantes își spuse pesemne că prelungirea cu două minute a chinului obștesc nu l-ar agrava,. Și dacă politețea îl îndemnase să amâne atât de mult momentul de a se așeza la masă, această politețe ar fi mai desăvârșită dacă, nepunând să se servească* numaidelit, ar reuși să mă convingă că nu Jntârzasem și că nu așteptasem din pricina mea. De aceea, ca și cum ar fi fost 0 oră până la cină și unii invitați nici n-ar fi sosit, mă întrebă cum găsesc tablourile lui Elstir. Dar în același timp, și fără să lase să se bage de seamă că-l taie stomacal, ca să nu piardă o clipă mai mult, purceda în înțelegere cu ducesa la prezentări. Numai atunci mi-am dat seama că tocmai se produsese în jurul meu, în jurul meu Car până în ziua aceasta – cu excepția stagiului din salonul doamnei Swann – fusesem obișnuit la mama, la Combray și la Paris, cu apucăturile fie ocrotitoare, fie defensive ale burghezilor posace care mă tratau ca pe un copil, o schimbare de decor ca aceea ce-l introduce pe neașteptate pe Parsifal în mijlocul fetelor-flori. Cele ce mă înconjurau, pe de-a-ntregul decoltate (carnea lor se ivea de ambele părți ale unei ramuri sinuoase de mimoza sau sub largile petale ale unui trandafir), nu-mi spuseră bună ziua decât scurgând în direcția mea lungi priviri dezmierdătoare, ca și cum numai sfiala le-ar fi împiedicat să mă sărute. Multe erau cum nu se poate mai cinstite din punctul de vedere al moravurilor; multe dar nu toate, căci cele mai virtuozitate nu aveau față de acelea care erau ușuratece acea repulsie pe care ar fi încercat-o mama. Capriciile purtării negate de unele prietene credincioase, în ciuda evidenței, parcă interesau mai puțin în lumea Guermantilor decât legăturile pe care se pricepu-seră să le păstreze. Aici se făceau a nu ști că trupul unei amfitrioane este pipăit, de cine are poftă, cu condiția ca „salonul” să rămână neatins.

Cum ducele se jena foarte puțin cu invitații săi (de la și pe care n-avea de mult nimic de învățat), ci mai mult cu mine al cărui soi de superioritate fiindu-i necunoscut, îi prilejuia cam același fel de respect pe care-l trezeau miniștri burghezi la marii seniori de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, era de bună seamă de părere că faptul dea nu-i cunoaște musafirii n-avea nici o însemnătate, dacă nu pentru el, cel puțin pentru mine și în timp ce mă preocupa, din pricina lui, efectul pe care l-aș face asupra-Fe, el se sinchisea numai de acela pe care ei l-ar produce asupra-mi.

La începui se întâmplă de altminteri o îndoită încurcătură, într-adevăr, chiar în momentul în care intrasem în salon, domnul de Guermantes, fără să-mi lase măcar timpul să spun bună ziua ducesei, mă conduse spre o doamnă destul de scundă, ca și cum ar fi vrut să-i facă o surpriză plăcută și căreia parcă-i spunea: „Iată, prietenul dumneavoastră, vedeți că vi l-am adus ferecat”. Ori, cu mult înainte de-a fi ajuns în față-i împins de duce, această doamnă nu încetase să-mi adreseze cu ochii-i largi și galeși miile de surâsuri pline de înțeles pe care le adresăm unei vechi cunoștințe care poate nu ne recunoaște. Cum aceasta era tocmai cazul meu și nu reușeam să-mi amintesc cine era, întorceam capul în timp ce înaintam, astfel jncât să nu fiu nevoit să răspund până ce prezentarea m-ar fi scos din încurcătură. Între timp, doamna continua

să-și țină într-un echilibru instabil surâsu-i ce miera destinat. Avea aerul că se grăbește să scape de el și aștepta să spun, în sfârșit: „Ah! Doamnă, nici nu încapе îndoială! Cât de fericită ar fi mama să afle că ne-am re-întâlnit!” Eram tot atât de nerăbdător să-i aflu numele pe cât era și ea nerăbdătoare să fi văzut că o salutăm în plină cunoștință de cauză și că surâsul ei prelungit la infinit ca un sol diez putea, în sfârșit, înceta. Dar domnul de Guermantes fu atât de neîndemânatic, cel puțin după părerea mea, încât mi s-a părut că a rostit numai numele meu și continuam să ignorez cine era pseudo-necunoscuta care n-avu inspirația să-și spună numele, atât de limpezi îi păreau motivele intimității noastre, obscure mie. Intra-devăr, îndată ce am ajuns lângă ea, nu mi întinse mina, ci o luă cu familiaritate pe a mea și mi se adresă pe același ton ca și când aș fi fost tot atât de la curent ca și ea cu bunele amintiri spre care i se îndrepta gândul. Îmi spuse că Albert, care am înțeles că este fiul ei, avea să regrete foarte mult că nu putuse veni. Am căutat care din foștii mei camarazi purta numele de Albert, l-am găsit pe Bloch, dar nu puteam avea în fața mea pe doamna Bloch-mama, deoarece aceasta murise de mult. Mă străduiam în zadar să ghicesc acel trecut comun ei și mie spre care își îndrepta ea gândul. Dar nu-l zăream bine prin cărbunele translucid al ochilor ei largi și galeși care lăsau Yi treacă doar surâsul, decât deosebești un peisaj situat în dosul unui geam negru chiar aprins de soare. Mă întrebă dacă tata nu se obosește prea mult, dacă nu vreau să mă duc într-o zi la teatru cu Albert, dacă șanfc mai puțin suferind, și cum răspunsurile mele bâjbâind în bezna mintală în care orbecăiam nu deveniră mai des-'ușite decât ca să răspund că nu mă simt bine astă-seară, ea apropie chiar un scaun pentru mine, făcându-mi mii de amabilități cu care ceilalți prieteni ai părinților mei n., ă obișnuiseră niciodată. În sfârșit, ducele îmi dădu enigmei: „Vă găsește încântător”, îmi murmură el la ureche, care fu izbită ca și cum aceste cuvinte nu i-ar fi fost necunoscute. Erau acelea pe care doamna de Ville-parisis ni le spusese, bunicii și mie, când făcusem cunoștință cu principesa de Luxemburg. Atunci am înțeles totul, doamna de față n-avea nimic comun cu doamna de Luxemburg, dar deslușeam specia animalului după limbajul celui ce mi-o servea. Era o alteță. Nu-mi cunoștea de loc familia, nici pe mine, căci provenind dintr-o rasă din cele mai nobile și având cea mai mare avere din lume, fiică' a principelui de Parma, se măritase cu un văr așijderi principe, în recunoștința pe care o purta Creatorului, ea dorea să arate aproapelui, de origine oricât de săracă sau de umilă, că nu-l disprețuiește. La drept vorbind, suri-surile m-ar fi putut face să ghicesc, o văzusem pe principesa de Luxemburg cumpărând pâinișoare de secară pe plajă ca să le ofere bunicii, ca unei ciute de la Jardin d'Aclimatation. Dar nu era decât a doua principesă de sânge căreia eram prezentat și era scuzabil că încă nu deslușisem trăsăturile obștești ale amabilității celor mari. Nici' ei nu-și dăduseră de altfel osteneala să mă vestească să nu mă prea bizui pe această amabilitate, deoarece ducesa de Guermantes care mă salutase de atâtea ori, eu mâna, la Opera Comică, păruse înfuriată când o salutase pe stradă, ca cei ce, dând cândva un pol cuiva, cred că s-au achitat cu el pe veci.

În ce-1 privește pe domnul de Charlus, schimbările în dispoziția lui, bune și rele, erau și mai contrastante. În sfârșit, am cunoscut, se va vedea, niște altețe și niște maiestăți de alt soi, regine care fac pe reginele, și nu cuvântează potrivit obiceiurilor semene-lor lor, ci ca reginele lui Sardou.

Domnul de Guermantes se grăbise atât de mult să mă prezinte, pentru că faptul de-a nu fi cunoscut la o reuniune de o alteță regală este intolerabil și nu se poate prelungi o clipă. Aceeași grabă o pusese Saint-Loup ca să fie prezentat bunicii. Datorită unei rămășițe moștenită din viața Curților căreia i se spune politețea mondenă și care nu e superficială, dar în care, printr-o răstălmăcire din afară înăuntru, suprafața devine esențială și adâncă, ducele și ducesa de Guermantes considerau ca o datorie, mai esențială decât acelea, adesea neglijate cel puțin de unul din ei, a carității, a castității, a milei și a dreptății.

Acea mai neînduplecată, de a se adresa principesei de Parma numai la persoana a treia. \par Cum nu fusesem încă niciodată la Parma (ceea ce doream de pe timpul unor îndepărtate vacanțe de Paști), faptul de a-i cunoaște principesa care, știam, avea cel mai frumos palat din această cetate unică unde de altfel totul trebuia să fie omogen, cum era izolată de restul lumii între pereții lustruiți, în atmosfera înăbușitoare ca o seară de vară fără aer pe o piață a orașelului italian, cu nu-mele-i compact și prea gingaș, ar fi trebuit să înlocuiască deodată lucrul pe care încercam să mi-l închipuiesc, ceea ce exista în realitate la Parma, printr-un soi de sosire fragmentară și fără să fi mișcat; era, în algebra călătoriei în orașul lui Giorgione, parcă o primă ecuație a acestei necunoscute. Dar dacă încă de mulți ani, făcusem ca acest nume de Parma să absoarbă parfumul a mii de violete – ca un fabricant de parfumi unui bloc otova de substanțe grase – în schimb, îndată ce am văzut-o pe principesă, care aș fi fost până atunci convins că este cel puțin Sanseverina, o a doua operație începuse, care, la drept vorbind se sfârși de-a binelea numai peste câteva luni și care consta în a gonir grație unor noi amestecuri chimice, tot uleiul esențial de violete și tot parfumul stendhalian din numele principesei și în a-i încorpora în loc chipul unei femei mărunte și oacheșe, ocupata cu opere de binefacere, de o amabilitate atât de umilă încât îți dădeai numaidecât seama din ce orgoliu semeț își trăgea obârșia această amabilitate. Semănând, cu mici deosebiri, cu alte cucoane mari, era tot atât de puțin stendhaliană ca, de pildă, la Paris, în cartierul Europa, rue de Parme, care seamănă mult mai puțin cu numele de Parma decât cu toate străzile învecinate și te face să te gândești mai puțin la acea Chartreuse unde moare Fabrice decât la sala pașilor pierduți din gara Saint-Lazare.

Amabilitatea ei avea două cauze. Una obștească, anume educația pe care o primise această fiică de. Suverani. Mama ei (nu numai înrudită cu toate familiile regale din Europa, dar pe deasupra – spre deosebire de casa ducală din Perrna – mai bogată decât orice principesă domnitoare) l l sădise, încă din cea mai fragedă vârstă, preceptele, orgolios de umile, ale unui snobism evanghelic; iar acum fiecare trăsătură de pe obrazul fiicei, curba umerilor, mișcările brațelor ei parcă repetau: „Adu-ți aminte că dacă Dumnezeu ți-a hărăzit să te

naști pe treptele unui tron, nu trebuie să profiți de asemenea împrejurări ca să disprețuiești pe cei cărora Providența divină a vrut (fie Ea lăudată pentru acest lucru), să le fii superioară prin naștere și avere. Fii, dimpotrivă, bună cu cei mici. Strămoșii tăi erau încă din 647 principi de Cleves și de Ju-liers; Dumnezeu, în marea lui bunătate, a vrut ca să deții aproape toate acțiunile canalului Suez și de trei ori mai multe acțiuni Royal Dutch decât Edmond de Rotschild; genealogiștii ți-au statornicit filiațiunea în linie directă încă din anul 63 al erei creștine, două împărătese ți-s cumnate. De aceea, când vorbești, să n-ai niciodată aerul că-ți aduci aminte de asemenea mari privilegii, nu că ar fi precare (căci nu poți schimba nimic din vechimea unei familii, iar petrolul va fi totdeauna căutat), dar e inutil să arăți că ești de neam mai mare decât oricare altul și că plasamentele tale aânt de mina întâia, deoarece toată lumea știe. Ajută pe nenorociți. Dă tuturor celor cărora bunătatea Cerului ți-a făcut favoarea să-ți fie inferiori, ce le poți da fără să decazi din rangul tău, adică ajutoare bănești, chiar îngrijiri de infirmieră, dar bineînțeles nu-i invita niciodată la seratele tale, ceea ce nu le-ar face nici un bine, ci, scăzându-ți prestigiul, ți-ar văduvi de orice eficacitate fapta-ți binefăcătoare.”

Astfel, chiar în momentele când nu putea face un bine, principesa încerca să arate sau mai degrabă să te facă să crezi, prin toate semnele exterioare ale limbajului mut, că nu se credea superioară celor în mijlocul cărora se afla. Avea pentru fiecare acea încântătoare politețe pe care o au cu inferiorii oamenii binecrescuți și, ca să fie de folos, își împingea mereu scaunul ca să lase mai mult loc, îmi ținea mânușile îmi oferea toate aceste servicii, nedemne de burghezele țanțoșe, și pe care le fac bucuros suveranii, sau instinctiv și din înclinare profesională, foștii servitori.

Celălalt motiv al amabilității pe care mi-a manifestat-o principesa de Parma era mai deosebit, dar nicidecum dictat de o misterioasă simpatie pentru mine. Dar n-am avut răgazul în clipa aceea, să-l adâncesc. Ducele care părea într-adevăr grăbit să sfârșească prezentările, mă și târâse spre altă fată-floare. Auzindu-i numele, i-am spus că trecusem prin fața castelului ei, nu departe de Balbec. Oh! Ce fericită aș fi fost să vi-l arăt,, spuse ea aproape pe șoptite, ca să se arate mai modestă, dar cu un ton simțit, pătruns de regretul prilejului pierdut a unei plăceri cu totul deosebite, și adăugă cu o privire insinuantă: „Nădăjduiesc că totul nu e pierdut. Trebuie să vă spun că v-ar fi interesat și mai mult castelul mătușei mele Bracas, clădit de Mansard; este perla provinciei”. Nu numai ea ar fi fost mulțumită să-mi arate castelul, ci și mătușa ei, Bracas n-ar fi fost mai puțin înrintată s#-mi facă onorurile celui pe care-l avea după câte mă încredința această doamnă care gândea de bună seamă că mai ales într-un timp când pământul tinde să treacă în mâna financiarilor care nu știu să trăiască, e necesar ca nobilii să păstreze înaltele tradiții ale ospitalității senioriale, prin cuvinte care nu angajează la nimic. Dar și pentru că ea căuta ca toți cei din mediul ei să spună lucrurile care puteau face cea mai mare plăcere interlocutorului, să-i dea cea mai înaltă părere despre el însuși, astfel încât el să creadă că măgulește pe cei cărora le scrie, că-și cinstește

amfitrionii care ardeau de dorința de a-l cunoaște. Dorința de-a împărtăși altora această idee plăcută despre ei înșiși există la drept vorbind uneori chiar la burghezi, la care întâlnești această înclinare binevoitoare, cu titlu de însușire individuală cumpănind un cusur, dar din păcate nu la prietenii cei mai siguri, ci cel puțin la cele mai plăcute tovarășe. Ea înflorește, în orice caz, foarte izolat. La o parte însemnată din aristocrație, dimpotrivă, această însușire a încetat de-a fi individuală; cultivată prin educație, întreținută de ideea unei mândrii proprii care nu se poate teme că s-ar umili, care nu cunoaște rivale, care știe că prin amabilitate poate face fericiți și se complăce să-i facă, ea a devenit caracterul generic al unei clase. Chiar cei pe care niște cusururi personale prea opuse îi împiedică să o păstreze în inima lor, îi poartă urma inconștientă în vocabularul și în gesticulația lor.

— E o femeie foarte de ispravă, îmi spuse domnul de Guermantes despre principesa de Parma, și care știe să fie ca nimeni alta „cucoană mare”.

În timp ce eram prezentat femeilor, un domn dădea semne de agitație: era contele Hannibal de Breauté-Consalvi. Sosind târziu, n-avusese timpul să se informeze de musafiri și când intrasem în salon, văzând în mine unul care nu făcea parte din societatea ducesei și care, prin urmare, trebuia să aibă niște titluri cu totul extraordinare ca să pătrundă aci, își instala monoculul sub arcada bolțită a sprincenelor sale, crezând că asta l-ar ajuta mai mult decât să mă vadă, să deslușească ce soi de om eram.

Știa că doamna de Guermantes avea, apanaj de preț al femeilor cu adevărat superioare, ceea ce se numește un „salon”, adică adăuga uneori celor din lumea ei vreo noștabilitate care tocmai făcuse vâlvă cu descoperirea unui leac sau cu prezentarea unei capodopere. Foburgul Saint-Germain rămăsese încă sub impresia știrii că la recepția dată în cinstea regelui și reginei Angliei ducesa nu se temuse să-l invite pe domnul Detaille. Femeile deștepte din Foburg se consolau cu greu că nu fuseseră invitate, atât de fermecător le-ar fi interesat să cunoască pe acest geniu ciudat. Doamna de Courvoisier pretindea că și domnul Ribot fusese invitat, dar era doar o născocire menită ca unii să creadă că Oriane încerca să-l numească pe soțul ei ambasador. În sfârșit, culmea scandalului, domnul de Guermantes se prezentase cu o galanterie demnă de mareșalul de Saxe în foaierea Comediei Franceze și o rugase pe domnișoara Reichenberg să vină să recite versuri în fața regelui, ceea ce se și întâmplase și constituia un fapt fără precedent în analele petrecerilor. Aducându-și aminte de atâtea fapte neprevăzute, pe care de altfel le aproba pe deplin, el însuși fiind ca o podoabă

! și în același chip ca ducesa de Guermantes, dar în răstimpul sexului masculin, o consacrare pentru un salon, domnul de Breauté întrebându-se cine puteam fi, simțea un câmp foarte întins deschis investigațiilor sale. O clipă îi trecu prin minte numele domnului Widor; dar fu de părere că eram mult prea tânăr ca să fiu organist, și domnul Widor prea puțin marcant ca să fie „primit”. I se păru mai verosimil să vadă pur și simplu în mine pe noul atașat de legăție al Suediei despre care i se vorbise; și se pregătea să-mi ceară vești despre regele

Oscar care-I primise foarte bine în. Mai multe rânduri; dar când ducele, ca să mă prezinte, îi spuse numele meu domnului de Breaute, acesta văzând că numele meu îi este cu totul necunoscut, nu se mai îndoii nici o clipă că, numai prin faptul că mă aflu acolo, sunt o celebritate. Oriane nu făcea de bună seamă altele și cunoștea arta de-a atrage bărbații cu vază în saloanele ei, în proporție de unu la sută bineînțeles, altminteri l-ar fi deklasat. Domnul de Breaute începu deci să-și lingă buzele și să adulmece cu nările sale pofticioase, ațâțate nu numai de cina bună de care era sigur că i se va oferi, dar și de caracterul reuniunii pe care prezența mea trebuia negreșit să o facă interesantă și care-i furniza un subiect de conversație picant pentru a doua zi la prânzul ducelui de Chartres. Nu era încă dumirit dacă se experimentase serul meu împotriva cancerului sau începuse să se repete la Comedia Franceză viitoarea mea piesă într-un act, dar mare intelectual, mare amator de „povestiri de călătorie”, nu înceta să-și înmulțească înainte-mi plecăciunile, semnele de înțelegere, surâsurile filtrate prin monoclu; fie din pricina ideii greșite că un om de valoare l-ar stima mai mult dacă ar reuși să-l convingă că, pentru el conte de Breaute-Consalvi, privilegiile gândirii nu sunt mai puțin demne de respect decât acelea ale nașterii; fie doar din nevoia și dificultatea de a-și exprima mulțumirea, neștiind în ce limbă să-mi vorbească, la urma urmei ca și cum s-ar fi aflat în prezenta vreunui din băștinașii unei țări necunoscute unde pluta lui ar fi acostat și cu care ar încerca' în nădejdea unui profit, în timp ce le-ar observa cu curiozitate obiceiurile și fără să pună capăt demonstrațiilor de prietenie, și nici să uite să țipe cât l-ar tine gura ca ei, să schimbe niște ouă de struț și mirodenii pe niște nimicuri de sticlă. După ce am răspuns cât mai bine bucuriei sale, am strâns mina ducelui de Châte-tellerault pe care-l mai întâlnisem la doamna de Ville-barisis. Despre care-mi spusese că era o șireată și jumătate. Semăna foarte mult cu Guermanții datorită părului său blond, profilului coroiat, punctelor unde pielea feței se alterează, tot ce se vede în portretele acestei familii pe care ni le-au lăsat veacurile al XVI-lea și al XVII-lea. Dar cum n-o mai iubeam pe ducesa, reîncarnarea ei într-un tânăr nu-mi înfățișa nici o atracție.

Citeam cârligul pe care-l desena nasul ducelui de Châte-llerault, ca semnătura unui pictor pe care l-aș fi studiat timp îndelungat, dar care nu mă mai interesa deloc. Apoi am dat de asemenea bună ziua principelui de Foix și, spre nenorocul falangelor mele care ieșiră strivite, le-am lăsat să intre în cleștele unei strânsori, după apucătura germană de-a da mina, însoțită de un surâs ironic sau blajin al principelui de Faffenheim, prietenul domnului. De Norpois și căruia, din pricina maniei poreclelor proprii acestui mediu, i se spunea în chip atât de universal principele Von, încât el însuși semna principe Von, sau numai Von când scria unor intimi. Dar această prescurtare era la rigoare de înțeles, din pricina lungimii unui nume compus. Deslușeai mai anevoie motivele pentru care Elisabeth era înlocuit când prin Lili, când prin Bebeth, după cum în altă lume mișunau sumedenie de Kikim. Îți dai seama că unii oameni, destul de trândavi și frivoli îndeobște, au adoptat pe „Quiou” ca să

nu-și piardă timpul spunând Montesquiou. Dar deslușești mai anevoie ce câștigau spunând vmui văr Dinand, în loc de Ferdinand. N-ar trebui de alminteri să se creadă că, atunci când era vorba să dea niște prenume, Guermantii procedau invariabil prin repetarea unei silabe. Astfel, contesei de Montpeyroux și vicontesei de Velude care erau surori și amândouă enorm de grase, li se spunea totdeauna, fără ca ele să se supere câtuși de puțin sau fără ca cineva să se gândească să surădă, atât de vechi era obiceiul, „Micuța” și „Drăguța”. Doamna de Guer-mantes care o adora pe doamna de Montpeyroux, dacă aceasta ar fi fost greu bolnavă, ar fi întrebat-o cu lacrimi în ochi pe sora ei: „Mi se pare că „Micuța, „ e foarte bolnavă”. Doamnei de l'Enclin, purtând părul legat care-i ascundea pe de-a-ntregul urechile, i se spunea totdeauna numai „pântec înflămânzit”, iar unii se mulțumeau uneori să adauge un a numelui sau prenumelui soțului, când voiau să-i desemneze soția. Bărbatul cel mai pgârcit, cel mai sordid, cel mai neomenos din foburg având prenumele Raphael, fermecătoarea lui, floarea lui care țâșnea și ea dintr-o stâncă semna Raphaëla, dar a-cestea sunt doar niște mostre ale unor numeroase reguli, dintre care am putea totdeauna tălmăci vreunele dacă se înfățișează prilejul.

Apoi l-am rugat pe duce să mă prezinte principelui d'Agrigente. „Cum, nu-l cunoașteți pe minunatul Gri-gri”, exclamă domnul de Guermantes, și-i rosti numele meu domnului d'Agrigente. Acest Gri-gri pe care Francoise îl cita atât de des, mi se înfățișa totdeauna ca un obiect de sticlărie transparent sub care vedeam, izbite pe malul rârului violete de razele piezișe ale unui soare marin, cuburile roz ale unei cetăți antice, al cărei principe – în trecere prin Paris, printr-o scurtă minune – nu mă îndoiam că ar fi fost chiar el, atât de luminos sicilian și patinat cu glorie, suveranul efectiv. Din păcate, cărăbușul vulgar căruia i-am fost prezentat și care se-nvârti pe loc într-un călcâi ca să-mi dea bună ziua cu o greoaie dezinvoltură pe care o credea elegantă, n-avea nimic de-a face cu numele său, cum n-ar li avut nimic de-a face cu o operă de artă pe care ar fi posedat-o, fără să poarte nici un reflex al ei, poate fără să o fi privit vreodată. Principele d'Agrigente era pe de-a-ntregul atât de lipsit de orice ar fi fost princiar și care te-ar fi făcut să te gândești la Agrigente, îneât îți venea să presupui că numele său, cu totul deosebit de el, prin nimic legat de persoana lui, avusese puterea să atragă spre el tot ce ar fi putut fi poezie nedeslușită în acest om ca și la oricare altul și să-l închidă după această operație în silabe fermecate. Dacă operația avusese loc, fusese în orice caz bine făcută, căci nu mai rămăsese un atom de farmec în această rudă a Guermantilor. Astfel îneât el reprezenta singurul om pe lume care era principe d'Agrigente și poate, în același timp, emul pe lume care era cel puțin așa ceva. Era fericit de a fi, dar ca un bancher care e fericit că are multe acțiuni ale unei mine, fără să se sinchisească dacă această mină răspunde numelui frumos de mina Ivanhoe și de mina Primerose, sau dacă o cheamă doar mina Întâia. Dar în timp ce luau sfârșit prezentările atât de lungi de povestit dar care, începute încă din clipa în care am intrat în salon, duraseră numai câteva clipe, iar doamna de Guermantes îmi spunea pe un ton aproape rugător: „Sunt sigură că Basin vă

obosește plimbându-vă astfel de la unul la altul, vrem să-i cunoașteți pe prietenii noștri, dar vrem i ales, să nu vă obosim, ca să veniți cât mai des”, ducele, cu o mișcare stângace și sfioasă, dădu (ceea ce ar fi vrut să facă încă de o oră pe care o petrecusem contemplând tablourile lui Elstir), semnul că masa putea fi servită.

Trebuie să adaug că un invitat lipsea, domnul de Grouchy, a cărui soție, născută Guermantes, venise singură, soțul urmând să sosească de-a dreptul de la vână-toarea unde-și petrecuse ziua. Acest domn de Grouchy, coborător din acela al celui dintâi imperiu și despre care s-a spus pe nedrept că lipsa lui la începutul bătăliei de la Waterloo fusese cauza de căpetenie a înfrângerii lui Napoleon, era de o foarte bună familie, totuși insuficientă în ochii unor pătimiși de noblețe. Astfel principele de Guermantes, care avea să fie peste câțiva ani mai puțin pretențios cu el însuși, obișnuia să spună nepoatelor lui: „Ce nenorocire pe capul bieteii doamne de Guermantes (vicontesa de Guermantes, mama doamnei de Grouchy), că nu și-a putut mărita fetele.” „Unchiule, dar cea mai vârstnică s-a măritat cu domnul de Grouchy.” „Dar ce, ăsta-i bărbat? In sfârșit, se spune că unchiul François a cerut-o pe mezina, astfel încât se va putea spune că nu toate au rămas nemăritate.” îndată ce se porunci să se servească masa, într-un vast declic rotativ, multiplu și simultan, ambele canaturi ale ușilor sufrageriei se deschiseră; un ma'itre d'hotel care avea aerul unui maestru de ceremonii se înclină în fața principesei de Parma și vesti: „Doamna e servită”, pe un ton ca acela cu care ar fi spus: „Doamna e pe moarte”, dar care nu aruncă nici o tristețe în adunare, căci perechile înaintară, cu un aer neburnatec și ca vara, la Ro-binson, una după alta spre sufragerie, despărțindu-se îndată ce ajungeau la locul lor, unde lacheii împingeau scaunele după ei; cea din urmă, doamna de Guermantes înainta spre mine ca să o conduc la masă și fără să fi întâmpinat umbra de sfială de care m-aș fi putut teme, căci ea fiind o vânătoare căreia o mare mlădiere a mușchilor îi făcuse grația facilă, văzând fără îndoială că apucasem să trec în partea opusă, se roti cu atâta precizie în juru-mi, încât m-am pomenit cu brațul ei pe al meu și încadrat cât mai firesc într-un ritm de mișcări precise și nobile. M-am supus lor cu atât mai multă ușurință, cu cât Guermanții nu-i dădeau mai multă însemnătate decât un savant adevăratei științe, in. Fața căreia ești mai puțin intimidat decât în fața unui ignorant; alte uși se deschiseră prin care intră supa fumegândă, ca și cum cina ar fi avut loc într-un teatru de pupazzi, cu dibăcie mașinat, și unde sosirea târzie a tânărului musafir punea,] a semnul stăpânului, toate roțile în funcție.

Acest semn al ducelui la care răspunsese declanșarea acestei vaste, ingenioase, ascultătoare și fastuoasă ceasornicărie mecanică și umană fusese sfios și nicidecum de o maiestate suverană. În ce mă privește, gestul ne-hotărât nu strică efectul spectacolului care-i era subordonat. Căci simțeam că, tocmai teama ca nu cumva să-mi fi dat seama că numai eu eram așteptat ia cină și că mă așteptaseră timp îndelungat, îl făcuse șovăitor și încurcat, după cum doamna de Guermantes se temea ca nu cumva, după ce privisem tablourile,

cineva să mă obosească și să mă împiedice de-a mă simți bine, prezentându-mă în-tr-una când unuia când altuia. Astfel încât tocmai din lipsa de grandoare a gestului se desprindea adevărata grandoare, acea indiferență. A ducelui față de propriul său lux, și dimpotrivă atențiile sale cu un musafir, neînsemnat ca atare, dar pe care voia să-l cinstească.

Asta nu vrea să spună că domnul de Guermantes n-ar fi avut unele părți foarte ordinare, ba chiar unele apucături ridicole de om prea bogat, orgoliul unui parvenit ce nu era. Dar după cum un funcționar sau un preot își văd talentul lor mediocru înmulțit la infinit (ca un talaz înmulțit de toată marea care calcă în urma lui) datorită puterilor pe care se sprijină, administrația franceză și biserica catolică, tot astfel domnul de Guermantes era călăuzit de cealaltă forță, politețea aristocrației cea mai autentică. Această politețe exclude multă lume. Doamna de Guermantes n-ar fi primit-o pe doamna de Cambremer sau pe domnul de Forcheville. Dar de vreme ce cineva, cum era cazul meu, părea susceptibil de-a fi agreat în mediul Guermantes, această politețe „escoperea comori de simplitate ospitalieră încă și mai Magnifică, dacă e cu puțință, decât acele minunate mobile rămase acolo.

2aGuermant

Când voia să facă plăcere cuiva, domnul de Guermantes avea, ca să facă astfel din el, în acea zi, personajul principal, o artă care știa să* profite de împrejurare și de loc. Fără îndoială, „distincția” și „protecția”-lui ar fi luat altă formă la Guermantes. Ar fi pus să se înhame caii la trăsură ca să mă ducă să fac cu el o plimbare înaintea cinei. Așa cum erau, manierele sale ceremonioase te emoționau, așa cum te emoționează, citind în memoriile timpului, acelea ale lui Ludovic al XIV-lea, când răspundea cu bunătate, cu un aer surâzător și cu o jumătate de plecăciune, celui ce-l solicitase. Și totuși, în ambele cazuri, trebuia să înțelegi că această politețe nu merge mai departe decât ceea ce acest cu-vânt însemnează.

Ludovic al XIV-lea (pe care contemporanii săi care țineau mult la noblețe îl învinuiau totuși că nu prea se sinchisea de etichetă, astfel încât, spune Saint-Simon, a fost un rege foarte mărunț pentru rang, în comparație cu Philippe de Valois, Carol al V-lea etc.) pune să se redacteze instrucțiile cele mai amănunțite pentru ca principii de sânge regal și ambasadorii să știe căror suverani trebuie să le dea mâna. În unele cazuri, în Lața neputinței de-a ajunge la o înțelegere, se prefera să se admită ca fiul lui Ludovic al IV-lea, Monseniorul, să nu primească la el cutare suveran străin decât afară, în aer liber, ca să nu se spună că intrând în castel, unul l-a precedat pe celălalt; iar electorul palatin, primindu-l pe ducele de Chevreuse la cină, simulează, ca să nu-i dea mâna, că e bolnav, și cinează cu el, dar culcat, ceea ce curmă dificultatea. Domnul duce evitând prilejurile de-a face de serviciu la Monsieur, acesta, sfătuit de rege, fratele său, eare-l iubește de altminteri foarte mult, găsește un pretext, ca să-l facă pe vărul său să urce la „lever”-ui lui și să-l silească să-i întindă cămașa. Dar îndată ce e vorba de un sentiment adânc, de-ale inimii, datoria atât de neînduplecată când e vorba de politețe, se schimbă cu totul. Câteva ore după

moartea acestui frate, una din ființele la care a ținut cel mai mult, când, potrivit expresiei ducelui de Montfort, Monsieur, încă nu se răcise”, Ludovic al XIV-lea cântă arii de operă, se miră că ducesa de Bourgogne, care-și ascunde cu anevoie durerea, are aerul atât de melancolic, și, vrârid ca veselia să reînceapă îndată, poruncește ducelui de Bour-gogne să înceapă o partidă de brelan astfel încât curtenii să se hotărască să se apuce iar de joc. Ori, întâlneai aceleași contraste, nu numai în manifestările mondene și concentrate, dar și în limbajul cel mai involuntar, în preocupările, în felul cum își petrecea timpul domnul de <Juermantes; Guermanții nu erau mai îndurerați decât ceilalți muritori, ba se poate chiar spune că adevărata lor sensibilitate era mai redusă; în schimb, le citeai în fiecare zi numele în rubrica mondenă a ziarului Gaulois, din pricina marelui număr de înmormântări la care s-ar fi simțit vinovați dacă nu s-ar fi înscris. După cum călătorul regăsește, aproape asemănătoare, casele acoperite cu pământ, terasele pe care le-au putut cunoaște Xenofon sau Sfântul Pavel, tot astfel am regăsit în apucăturile domnului de Guermantes, bărbat de o gentilețe înduioșătoare și de-o asprime revoltătoare, rob al celor mai mărunte obligații și dezlegat de pactele cele mai sfinte, încă neatinsă, după mai bine de două veacuri ce se scurseseră, acea deviație deosebită a vieții de curte sub Ludovic al XIV-lea care transpune scrupulele de conștiință din domeniul afecțiunilor și al moralității în cel al chestiunilor numai de formă.

Celălalt motiv al amabilității pe care mi-o manifesta principesa de Parma era mai deosebit. Căci era dinainte convinsă că tot ce vedea la ducesa de Guermantes, lucruri și oameni, era de o calitate superioară a tot ce avea la ea acasă. Este 'adevărat că se purta în toate fazele ca și cum așa ar fi fost; când era vorba de mân-care cea mai simplă, de florile cele mai obișnuite, nu se mulțumea să se extazieze, cerea îngăduința să trimită încă l a doua zi să ia rețeta sau să vină bucătarul sau șeful ei grădinar să vadă speța, personaje cu lefuri grase, care aveau trăsura lor proprie și mai ales pretențiile lor profesionale, și care se simțeau foarte umiliți când se duceau să se informeze de un fel de mâncare disprețuit sau să ia modelul unei varietăți de garoafă <are nu era nici pe jumătate atât de (frumoasă, atât de -„înipestrițată” cu „culori”, atât de mare în ce privește dimensiunea florii, ca acelea pe care le obținuse încă de mult la principesa. Dar dacă uimirea pe care o manifesta la toată lumea în fața lucrurilor celor mai mărunte, era-artificială și menită să arate că nu trăgea, din superioritatea rangului și} din averea ei, vreun orgoliu interzis de foștii ei preceptor, ascuns de mama ei și neplăcut lui Dumnezeu, în schimb privea, cu toată sinceritatea, salonul ducese de Guermantes drept un loc privilegiat unde nu putea păși decât; din surprize în desfătări. Guermanții se deosebeau în general, dar într-o măsură care ar explica foarte neîndestulător această, stare de spirit, de restul societății aristocratice, erau mai prețioși și mai rari. La prima înfățișare îmi dăduseră impresia contrară, îi găsisem vulgari, deopotrivă cu toți bărbații și cu toate femeile, dar pentru că văzusem în prealabil în ei niște nume, ca în Balbec, în Florența, în Parma. Firește, în acest salon toate femeile pe care mi le închipuisem ca pe niște statuete de Saxa semănau oricum

mai degrabă cu marea majoritate a femeilor. Dar ca și Balbecul și Florența, Guermanții, după ce amăgiseră imaginația pentru că semănau mai mult cu semeni, decât cu mumele lor, puteau oferi în urmă inteligenței, deși în mai mică măsură, unele particularități care-i deosebeau. Datorită însuși fizicului lor, culorii cărnii lor, de un roz special care bătea uneori chiar în violet, bălaiului aproape scânteietor al părului delicat, chiar la bărbați, masat în smocuri aurii și gingașe, jumătate licheni păre-chernețe și' blană felină (strălucire luminoasă căreia:”i corespundea o oarecare sclipire a inteligenței, căci dacă se spunea tenul și părul Guermanților, se spunea așijderi și spiritul Guermanților, ca spiritul Mortemarților – anumita calitate socială mai fină încă înainte de Ludovic, al XIV-lea – și cu; atât mai necunoscută de toți, cu cât ei înșiși o promulgau), toate acestea făceau ca în însăși materia, oricât de prețioasă ar fi fost, a societății aristocratice în care-i găseai amestecați ici și colo, Guermanții se puteau recunoaște, erau lesne de deosebit și de urmărit, ca filoanele al căror auriu învenează jaspul și onixul sau mai degrabă ca unduirea mlădioasă a aceluși păr luminos ale cărui fire despieptănate se întind ea niște raze flexibile în pereții agatei-mușchi.

Guermanții – cel puțin cei ce erau demni de acest nume – nu aveau numai carnea, părul, privirea transparentă, de b calitate foarte aleasă, ci și un fel de-a se ține, de-a umbla, de-a saluta, de-a privi înainte de-a strânge mâna, prin care se deosebeau tot atât de mult în aceste privințe de un om de lume oarecare, ca și acesta de un fermier în bluză: Și cu toată amabilitatea lor, lumea spunea: când ne văd umbrind, salutând, ieșind, toate aceste lucruri care săvârșite de ei deveneau tot atât de prețioase ca și zborul rândunelii sau înclinarea trandafirului, n-au ei într-adevăr dreptul, deși-l ascund, să gândească: sunt de altă rasă decât noi și noi, noi suntem frunțașii pământului. Mai târziu am înțeles că Guermanții mă credeau într-adevăr de altă rasă, dar care le stârnea invidia, căci posedam niște merite pe care le ignoram: și pe care ei mărturiseau că le considerau singurele importante. Mai târziu încă, am simțit că această profesiune de credință nu era decât pe jumătate sinceră și că la ei disprețul sau mirarea coexistau cu admirația și invidia. Mlădierea fizică esențială Guermanților era îndoită; grație uneia, mereu în acțiune, în orice moment și, dacă de pildă, un Guermantes, bărbat, avea să salute q doamnă, obținea o siluetă a lui însuși alcătuită din echilibrul nestabil al unor mișcări asimetrice și compensate nervos, târând puțin un picior, fie înadins, fie din pricină că și-l frânsese adesea la vânătoare, el imprima trupului, ca să ajungă celălalt picior, o deviere cumpănită de ridicarea unui umăr, în timp ce monoculul se instala pe ochi, ridica o sprinceană în aceeași clipă în care moțul de pe frunte se apleca pentru salut; cealaltă flexibilitate, ca forma talazului, a vântului sau a dărei pe care o poartă pe vecie scoica sau vasul, se stilizase, ca să spunem așa, într-un soi de mobilitate țepăună, încovoid nasul coroiat care sub ochii albaștri bulbucăți, deasupra buzelor prea subțiri, din care ieșea, la femei o voce răgușită, amintea originea fabuloasă hotărâtă în veacul al XVI-lea de bunul plac al genealogiștilor paraziți? I elenizanți, a acestei rase fără

îndoială veche, dar nu atât de veche pe cât pretindeau ei, când îi dădeau drept °rigină fecundarea mitologică a unei nimfe de către o Pasăre divină.

Guermanții nu erau mai puțin deosebiți din punct de vedere intelectual decât din acela fizic. Cux excepția principelui Gilbert (soțul cu idei învechite al „Măriei Gil-bert” care-și puneă soția să stea la stânga când se plimbau cu trăsura, pentru că, deși de neam regesc, era de un rang inferior lui), dar el era o excepție și, în absență era obiectul batjocurilor familiei și al anecdotelor totdeauna noi, deși Guermanții trăiau în „crema” cea mai pură a aristocrației, se prefăceau că nu fac nici un caz de noblețea lor. Teoriile ducesei de Guermantes care, la drept vorbind, tocmai pentru că era o Guermantes, devenea în oarecare măsură altcineva și mai plăcut, puneau în asemenea măsură deasupra oricui inteligența și erau în politică atât de socialiste, încât lumea se întreba unde se ascunde, în palatul lor, geniul menit să asigure menținerea vieții aristocratice, oare totdeauna nevăzut, dar ascuns de bună seamă când în anticameră, când în salon, când în odaia de toaletă, amintea servitorilor acestei femei care nu credea în titluri să-i spună doamna ducesă, acestei ființe căreia îi plăcea numai lectura și care nu avea nici urmă de respect omenesc de-a se duce să cineză la cumnata ei când suna ora opt și să se decolteze în acest scop.

Același geniu al familiei înfățișea doamnei de Guermantes situația ducelor, cel puțin a celor dintâi dintre ele, și ca și ea multimilionare, jerfirea în folosul unor

* ceaiuri plicticoase, unor cine în oraș, unor petreceri, a orelor în răstimpul cărora ar fi putut citi lucruri interesante, ca niște necesități neplăcute ca ploaia, și pe care doamna de Guermantes le accepta exercitând asu-pră-le verva ei defăimătoare, dar fără să meargă atât de departe încât să cerceteze motivul acceptării ei. Acel curios efect al întâmplării grație căruia maâtre-ul d'hotel al doamnei de Guermantes spunea totdeauna „doamna ducesă” acestei femei care credea numai în inteligență, nu părea totuși că o jignește. JNTu se gândise niciodată să-l roage să-i spună numai „doamnă”. Împingând bunăvoință până la limitele ei extreme, s-ar fi putut crede că, distrată, ea auzea numai „doamnă” și că nu percepea appendicele verbal care-i era adăugat. Dar, dacă se făcea că nu aude, ea nu era mută. Și de câte ori avea să transtnită vreun comision soțului ei, spunea maitre-ului d'hotel: „Veți aminti domnului duce.”

Geniul familiei avea de altminteri alte preocupări, de pildă aceea de a vorbi de morală. Firește, unii Guer-manți erau mai cu osebite inteligenți, alții mai cu osebite morali, și de obicei nu erau aceiași. Dar cei dintâi – chiar un Guermantes care săvârșise falsuri și înșela la cărți și era cel,! Mai desfătător dintre toți, accesibil tuturor ideilor noi și drepte – tratau încă mai bine despre morală decât ceilalți, și în același chip ca doamna -de Villeparisis, în momentele în care geniul familiei se exprima prin gura bătrânei doamne. In, momente identice, vedeai deodată că Guermanții adoptau un ton aproape tot atât de bătrânesc, aproape tot atât de blând, și din pricina farmecului lor mai mare,

mai înduioșător decât acela al marchizei, ca să spună despre o slugă: „Se simte că are o fire bună, e o fată oare nu e vulgară, părinții ei trebuie să fie niște oameni bine și ea a stărui de bună seamă totdeauna pe drumul drept”. In acele momente, geniul familiei se făcea intonație. Dar uneori era și înfățișare, aer al feței, același la ducesă ca și la bunicul ei, mareșalul, un soi de convulsiuni de nepătruns (ca aceea a șarpelui, geniul cartaginez al familiei Barca), și din pricina cărora mă) apucase în mai multe rânduri niște bătăi de inimă, în preumblările mele matinale, când încă înainte de-a o fi' recunoscut pe doamna de Guermantes, mă simțeam privit de ea din fundul unei mici lăptării. Acest geniu intervenise într-o împrejurare care nu fusese nicidecum indiferentă nu numai Guer-manților, dar și familiei Courvoisier, parte adversă a familiei și deși de neam tot atât de bun ca și Guermanții, în totul opuși lor (Guermanții explicau că ideea preconcepută a,, principelui de Guermantes de a vorbi totdeauna de familie și de noblețe, ca și cum acesta ar fi fost singurul lucru important, se datora însăși bunicii sale, Courvoisier). Nu numai că familia Courvoisier nu atribuia inteligenței același rang ca și Guermanții, dar n-aveau aceeași părere despre ea. Pentru un Guermantes (chiar dacă era prost), a fi inteligent însemna să știi să critici, să fii în, * stare să spui răutăți, să glumești cu sarcasm, să poți înfrunta pe cineva atât în pictură, în muzică, în arhitectură, să vorbești englezește. Courvoisierii avea o părere mai puțin favorabilă despre inteligență și, dacă nu erai din lumea lor, a fi inteligent putea să însemne că „pesemne ți-ai ucis tatăl și mama,.. Pentru ei inteligența era un soi de „șperaelu,, cu care niște oameni pe care nu-i cunoșteai nici de la Eva, nici de la Adam, forțau ușile saloanelor celor mai respectate, și se știa la ei că sfârșeau totdeauna prin a ți-o coace pentru că ai primit asemenea „pramatii,.. Courvoisierii opuneau o neîncredere sistematică celor mai insignifiante afirmații ale oamenilor inteligenți care nu erau de lume. Cineva spunând odată: „Dar Swann e mai tânăr decât Palamede,.. „Cel puțin așa afirmă; și dacă-ți spune asemenea lucru, fii sigur că are vreun interes,.. răspunsese doamna dq' Gallardon. Ba mai mult, cum venise vorba de două străine elegante pe care Guermanții le primeau, că i se dăduse întâietatea uneia pentru că era mai vârst-nică: „Dar cel puțin e într-adevăr cea mai vârstnică?,, întrebese doamna Gallardon, nu într-un chip pozitiv ca și cum acest soi de oameni n-ar avea vârstă, dar ca și cum ar fi fost pe cât se pare lipsite de stare civilă și religioasă, de tradiții sigure, ar fi fost mai mult sau mai puțin tinere, ca pisicile dintr-un același coș printre care numai un veterinar s-ar putea descurca. Mai abitir decât Guermanții, Courvoisierii mențineau de altminteri într-un sens integritatea nobleței, în același timp grație spiritului lor îngust și răutății inimii lor. După cum Guermanții (în ochii cărora toți cei situați în urma familiilor regale și a câtorva altora ca familiile Ligne, La Tremoille etc, se confundau cu o vagă pleavă) erau obraznici cu cei de neam vechi care locuiau în jurul Guermanților, tocmai pentru că nu dădeau atenție acestor merite de ordin secundar de care se ocupau foarte mult Courvoisierii, lipsa acestor* merite îi interesa prea puțin. Unele femei care n-aveau un rang prea mare în provincia

lor, dar făcuseră căsătorii strălucite, erau bogate, frumoase, iubite de ducese, erau pentru Paris, unde nu prea ești la curent cu „tații și mamele..”, un excelent și elegant articol de import. Se putea întâmpla, deși rareori, ca asemenea femei să fie primite de unii Guermanți, prin mijlocirea principesei de Parma sau în virtutea propriului lor agreement. Dar indignarea Courvoisierilor nu dezarma niciodată când era vorba” de ele. Întâlnirea, între cinci și șase, la vara lor, cu oameni pe ale căror rude nu le plăcea; rudelor lor să le frecventeze în Perene, devenea pentru ei un motiv de furie creștând și o temă nesecată de declamații. De pildă, în', clipa în care fermecătoarea contesă G. intra la Guermanți, fața doamnei de Villebon, lua întocmai expresia pe care ar fi trebuit s-o adopte dacă ar fi fost silită să recite versul:

Et s'il n'en reste qu'un je serai celui-là 1, vers pe care de altminteri nu-l cunoștea. Această Courvoisier înghițise în fiecare luni o prăjitură încărcată cu frișca la câțiva pași de contesa G., dar fără rezultat. Și doamna Villebon mărturisea, pe ascuns, că nu poate înțelege cum vara ei Guermantes primește o femeie care la Châteaudun nu face parte nici măcar din societatea a doua. „Nici nu merită într-adevăr osteneala ca vara mea săi fie atât de dificilă cu relațiile ei, pareă-și bate joc de lume”, încheia doamna de Villebon cu o altă expresie a feței, aceasta surzătoare și răutăcioasă, în deznădejde, despre care un joc de ghicitori ar fi recurs mai degrabă la alt vers pe care contesa de bună seamă nu-l cunoștea mai bine: „Grâce aux Dieux mort malheur passe mon esperance” 2.

De altminteri, să anticipăm asupra evenimentelor, spunând, că „stăruința”, rămând cu speranța în versul următor, a doamnei de Villebon de a o snoba pe doamna G. nu fu deloc inutilă. Ea o înzestra în ochii doamnei G. pe doamna de Villebon cu asemenea prestigiu, de altfel pur imaginar, înecat când fiica doamnei G. care era cea mai frumoasă și cea mai bogată fată care frecventa balurile epocii, fu de măritat lumea se miră că ea refuza toți ducii, căci mama ei, amintindu-și de nea-

1 Și dacă nu rămâne decât unul, eu voi fi acela. (V. Hugo).

2 Grație zeilor, nenorocirea îmi depășește nădejdea.

Junsurile săptămânale pe care le încercase în rue de Grenelle, în amintirea Ghâteaudunului, nă dorea într-adevăr decât un singur soț pentru fiica ei: un tânăr din familia Villebon.

Singurul punct în care Guermanții și Courvoisierii se întâlneau. Era arta, infinit variată, de-a sublinia distanțele. Apucăturile Guermanților nu erau pe de-a-ntregul uniforme la toți. Dar de pildă toți Guermanții, din aceia carej erau cu adevărat Guermanți, când le erau prezentat, procedau la un soi de ceremonie, ca și când faptul că ți-au întins mina ar fi fost tot' atât de considerabil ca și cum ar fi fost vorba să te consacre cavalier.! În clipa în care un Guermantes (chiar dacă n-ar fi avut decât douăzeci de ani, dar mergând de acum pe urmele mai vârstnicilor săi, auzea numele tău rostit de cel ce te prezenta, lăsa să cadă asupra-ți, ca și cum n-ar fi fost deloc hotărât să-ți dea bună ziua, o privire îndeobște albastră, totdeauna rece ca oțelul pe care parcă

era gata să ți-o înfigă în cutele cele mai adinei ale inimii. Guermanții credeau într-adevăr că reușesc acest lucru soco-tindu-se psihologi de mâna întâia. Ba (mai mult, credeau că sporesc prin această inspecție amabilitatea salutului care avea să urmeze și care nu ți-ar fi fost adresat decât cu bună știință. Totul se petrecea la o distanță de tine care, mică dacă ar fi fost vorba de un duel, părea enormă pentru o strângere de mână și îngheța în al doilea caz cum ar fi înghețat și în cel dintâi, astfel îneât când Guermantes-ul după o, raită rapidă săvârșită în cele din urmă tainițe ale sufletului tău și ale onorabilității tale, te considera/demn să se întâlnească de acum înainte cu tine, mâna lui, îndreptată spre tine la capătul unui braț întins în toată lungimea sa, avea aerul că-ți prezintă o floretă pentru o luptă dreaptă, și această mână era în fond plasată în acea clipă atât de departe de acel Guermantes, îneât, când își înclina atunci capul, era greu de deosebit dacă te saluta pe tine sau propria-i mână. Unii Guermanți lipsiți de sentimentul măsurii sau incapabili să nu se repete mereu, exagerau reîncepând această ceremonie ori de câte ori te întâlneau. Dat fiind că nu mai trebuiau să porceadă, la ancheta psihologică prealabilă pentru care „geniul familiei” le delegase pu-terile sale și de a căror rezultate trebuiau să-și aducă aminte, stăruința privirii sfredelitoare care preceda strân-gefeia de miini nu se putea explica decât prin automatismul pe care privirea lor o dobândise sau prin vreun dar de fascinație pe care credeau că-l posedă. Courvoisierii al căror fizic era deosebit, încercaseră în zadar să-și însușească acest salut cercetător și se năpustiseră asupra înțepenelii trufașe sau a neglijenței rapide. În schimb, se pare că unii foarte rari Guermanți de sex feminin împrumutaseră de la Courvoisieri salutul doamnelor. Într-adevăr, în clipa în care erai prezentat uneia din aceste Guermantes, ea făcea un salut mare prin care apropia de tine capul și pieptul cam într-un unghi de patruzeci și cinci de grade, capul și bustul, partea de jos a trupului (care era foarte lungă până la talia care pivota), rămânând nemișcată. Dar abia proiectase astfel spre tine partea de sus a persoanei sale, că o arunca pe spate, dincolo de verticala, printr-o retragere bruscă de-o lungime aproape egală. Răsturnarea consecutivă neutraliza ceea ce ți se' păruse că ții se acordase, terenul pe care crezuseși că-l câștigaseși nu rămânea nici măcar cucerit ca în materie de duel, pozițiile primitive fiind păstrate. Însăși această anulare a amabilității prin reluarea distanțelor (care era de origine Courvoisier și menită să arate că avansurile făcute în prima mișcare nu erau decât o simulare de o clipă), se manifestau tot atât de limpede la Courvoisieri ca și la Guermanți, în scrisorile pe care ți le scriau, cel puțin în primele timpuri când îi cunoșteai. „Corpul” scrisorii putea cuprinde fraze care parcă s-ar scrie numai unui prieten, dar în zadar ai fi crezut că te-ai putea lăuda că ești prietenul doamnei, căci scrisoarea începea Prin „domnule” și sfârșea prin „vă rog să credeți, domnule, în sentimentele mele distinse”. Astfel încât între acest început rece și acest sfârșit glacial care schimbau wtelesul întregului rest, puteau urma (dacă era un răs-Puns la vreo scrisoare de condoleanțe de-a ta) cele mai emoționante descrieri ale durerii pe care o încercaseră Uermanții prin pierderea unei surori, a intimității dintre ele,

a frumuseții regiunii unde ea se ducea în vilegiatură, a mângâierilor pe care le găsea în farmecul copilașilor ei, toate acestea nu erau decât o scrisoare așa cum se găsesc în culegeri și al cărei caracter intim nu aducea cu sine mai multă intimitate între tine și corespondentă, decât dacă ea ar fi fost Pliniu cel tânăr sau doamna de Simiane.

E adevărat că unele Guermantes îți scriau încă întâia oară „scumpul meu prieten”, „prietene”, nu erau totdeauna cele mai simple dintre ele, dar mai degrabă acelea care trăind numai printre regi și, de altă parte, fiind „ușuratece”, adoptau în orgoliul Ion certitudinea că tot ce venea din parte-le făcea plăcere și în corupția lor obiceiul de-a nu precupeți nicij o satisfacție pe care o puteau oferi. De altminteri, cum era de ajuns să fi avut o străbună comună sub Ludovic al XIII-lea, pentru ca un Guermantes să spună vorbind de marchiza de Guer-mantes, „mătușa Adam”, Guermantii erau atât de numeroși, încât chiar pentru aceste rituri simple, de pildă acela al prezentării, existau multe varietăți. Fiecare sub-grup oarecum rafinat avea ritul său, care era transmis din părinți în copii, ca o rețetă de vătămătură și un fel deosebit de a pregăti dulcețurile. Astfel s-a văzut că strân-gerea de mână a lui Saint-Loup se declanșa automat în clipa în care-ți auzea numele, fără participarea privirii, fără adăugirea salutului. Orice biet om de rând, care pentru un motiv deosebit – ceea ce se întâmpla rareori – era prezentat cuiva din sub-grupul lui Saint-Loup, își spărgea capul în fața acestui minimum atât de neașteptat de bună ziua, îmbrăcând de bunăvoie aparențele inconștienții, ca să afle ce avea cu el bărbatul sau femeia din familia Guermantes. Și era foarte uimit aflând că el sau ea crezuse de cuviință să scrie înadins celui ce te prezentase cât de mult îi plăcuseși și că nădăjduia să te mai vadă. Tot atât de particularizate, ca și gestul mecanic al lui Saint-Loup, erau săriturile complicate și repezi (pe care domnul de Charlus le considera ridicole) ale marchizului de Fierbois, pașii gravi și mășurați ai principelui de Guermantes. Dar nu e cu puțință să descriem aici această bogată coregrafie a Guermantilor, din pricina întinderii însăși a corpului lor de balet.

Ca să ne întoarcem la antipatia care-i însuflețea pe Courvoisieri împotriva ducesei de Guermantes, cei dintâi ar fi putut avea consolarea de-a q compătimi cât timp fusese fată, căci atunci ea era puțin avută. Din păcate, un soi de emanație funinginoasă și sui generis ascundea de totdeauna, sustrăgea privirilor, bogăția Courvoisierilor care, oricât de mare ar fi fost, stăruia obscură. În zadar făcea vreun Courvoisier, foarte bogat, o partidă bogată, se întâmpla totdeauna ca tânăra pereche să nu aibă domiciliu propriu la Paris, să „tragă” la socrii săi, iar restul anului îl petrecea în provincie, într-o societate desăvâr-șită, dar lipsită) de strălucire. Câtă vreme Saint-Loup, care avea numai datorii, uluia Doncieresul cu echipajele sale, un Courvoisier foarte bogat folosea totdeauna numai tramvaiul. Invers (și de altfel nu mulți ani în urmă) doamna de Guermantes (Oriane) care n-avea cine știe ce, făcea să se vorbească mai mult de toaletele ei decât toate femeile din familia Courvoisier la uh loc. Până și scandalul iscat de spusele sale făcea un soi de reclamă felului ei de-a se

îmbrăca și de-a se pieptăna. Îndrăznise să spună marelui-duce de Rusia: „Monsenior, se pare că vreți să-l asasinați pe Tolstoi?” la o cină la care Courvoisierii nu fuseseră invitați, de altminteri puțin informați asupra lui Tolstoi. Nu era mai bine informați în ce privește autorii greci, dacă judecăm după ducesa văduvă de Gallardon (soacra principesei de Gallardon, pe atunci încă fată), care nefiind onorată în cinci ani nici măcar cu o singură vizită a Orianei, răspunse cuiva care o întreba asupra motivului absenței sale: „Se pare că-l recită pe Aristot (voia să spună Aristofan) în lume. Nu tolerez la mine asemenea lucru!”

E lesne de închipuit măsura în care această „ieșire” a domnișoarei de Guermantes în legătură cu Tolstoi, dacă indigna pe Courvoisier, minuna pe Guermanți și prin aceasta nu numai pe toți cei ce erau aproape, dar și departe de ei. Contesa-văduvă d'Argencourt, născută Seine-Port care primea cam toată lumea pentru că era pedantă, „eȘi fiul ei era îngrozitor de snob, povestea spusele Orianei în fața unor scriitori, spunând: „Oriane de Guermantes, care e fină ca chihlimbarul, șireată ca o maimuță, mzestrată în toate privințele, care face acuarele demne de un mare pictor și versuri cum fac puțini mari poeți, și știți, ca neam, e tot ce poate fi mai nobil, bunica ei era doamna de Montpensier, iar ea este a optsprezecea Oriane de Guermantes fără nici o mezalianță, e sângele cel mai curat, cel mai vechi din Franța,.. De aceea acei falși literați, acei semi-intelectuali pe care-i primea doamna d'Argencourt și-o înfățișau pe Oriane de Guermantes pe care nu vor avea niciodată prilejul să o cunoască personal ca pe un lucru mai minunat și mai extraordinar decât principesa Badroul Boudour, nu se simțeau numai gata să moară pentru ea aflând că o ființă atât de nobilă îl slăvea mai presus de orice pe Tolstoi, dar își dădeau seama că în mintea lor prindea din nou rădăcini o putere nouă, propria lor dragoste pentru Tolstoi, dorința lor de-a rezista țarismului. Aceste idei liberale putuseră să se sleiască în ei, ei putuseră să se îndoiască de prestigiul lor, nemaîndrăznind să le mărturisească, când pe neașteptate însă și de la domnișoara de Guermantes, adică de la o fată indiscutabil prețioasă și autorizată, care purta părul cu breton pe frunte (lucru la care o Courvoisier n-ar fi consimțit niciodată) le venea un asemenea ajutor. Un oarecare număr de realități bune sau rele câștigă astfel mult primind adeziunea celor ce au autoritate asupra noastră. De pildă, la Courvoisieri, riturile amabilității pe stradă erau alcătuite dintr-un anume salut, foarte urât și puțin amabil ca atare, dar despre care se știa că este felul distins de-a da bună ziua, astfel încât toată lumea înlăturând de pe sine surâsul, întâmpinarea agreabilă, se străduia să imite această gimnastică rece. Dar Guermanții, îndeobște, și îndeosebi Oriane, cunos-când mai bine decât orice aceste rituri, nu șovăiau, dacă te zăreau dintr-o trăsură, să-ți facă un salut drăguț cu Tnâna, iar într-un salon, lăsându-i pe Courvoisieri să-și facă salutarile nefirești și țepene, schițau niște plecăciuni îneântătoare, îți întindeau mâna ca unui camarad, surî-zînd cu ochii lor albaștri, astfel încât, pe neașteptate, grație Guermanților, intra în substanța eleganței, până atunci oarecum găunoasă și seacă, tot ceea ce ți-ar fi plăcut în chip firesc și ceea ce

alții s-au străduit să alunge, bunăvenirea, revărsarea unei autentice amabilități, spontaneitatea. În același chip, dar printr-o reabilitare de data aceasta) puțin îndrituită, cei ce poartă în ei în chipul cel mai înalt gustul instinctiv al muzicii proaste și al melodiilor, oricât de banale, care au ceva mângâietor și ieftin, reușesc, grație culturii simfonice, să micșoreze în ei acest gust. Dar o dată ce au ajuns la acest punct, când pe bună dreptate minunați de coloritul orchestral al lui Richard Strauss, ei văd că acest muzician întâmpină cu o indulgență demnă de Auber motivele cele mai vulgare, ceea ce le place acestora găsește pe neașteptate într-o autoritate atât de înaltă o justificare care-i minunează și se îneântă fără scrupule, cu o îndoită grațitudine, ascultând în Salomeea ceea ce le era interzis să le placă în Diamantele Coroanei, Autentică sau nu, apostrofa adresată de domnișoara de Guermantes ducelui, colportată din casă în casă, era prilej să se povestească cu cită eleganță era îmbrăcată Oriane la această cină. Dar dacă luxul (ceea ce îl făcea tocmai inaccesibil Courvoisierilor) nu se naște din bogăție, ci din risipă, cea de-a doua durează timp mai îndelungat dacă e în sfârșit susținută de cea dintâi, care-i îngăduie atunci să-și verse toate sclipirile. Dar dat fiind că principiile afișate deschis nu numai de Oriane, dar și de doamna de Villeparisiscă noblețea nu contează, că e ridicol să te preocupi de rang, că averea nu ferește-pe om, că numai inteligența, inima, talentul au importanță, Courvoisierii puteau nădăjdui că, în virtutea acestei educații pe care o primise de la marchiză, Oriane s-ar mărita cu un bărbat care n-ar fi de lume, un artist, un-om certat cu justiția, un desculț, un liber-cugetător, că ar intra definitiv în categoria celor pe care Courvoisierii îi numeau „rătăciții”. Cu atât mai mult ei puteau nădăjdui acest lucru cu cât doamna de Villeparisis care străbătea acum din punct de vedere social o criză dificilă (niciuna. Din rarele persoane strălucitoare pe care le-am întâlnit în salonul ei nu se întorsese încă la ea) afișa o groază adâncă față de societatea care o ținea la o parte. Chiar când vorbea de nepțul ei, principele de Guermantes, pe care-l vedea, nu avea destule batjocuri la adresa lui,. Pentru că era foarte mândru de neamul său mare. Dar în momentul când fu vorba să se găsească un soț pentru

Oriane, afacerea nu mai fu călăuzită după principiile afișate de mătușă și de nepoată, ci după tainicul „geniu al familiei”. Tot atât de infailibil ca și când doamna de Villeparisis și Oriane ar fi discutat totdeauna numai de titluri de renlă și de genealogie, în loc de merit literar și însușiri sufletești și ca și cum marchiza ar fi fost moartă pentru câteva zile: – cum va fi mai târziu – și expusă în coșciug, în biserica din Combray, unde fiecare membru al familiei nu mai era decât un Guermantes, lipsit de individualitate „și de prenume, așa cum dovedea pe marile draperii negre un singur G. de purpură deasupra căruia se înălța coroana ducală, geniul familiei își îndreptase alegerea intelectuală, opozantei, evanghelice doamne de Villeparisis asupra bărbatului cel mai bogat, de cel mai mare neam, asupra celei mai mari partide din foburgul' Saint-Germain, asupra întâiului născut al ducelui de Guermantes, principele des Laumes. Și în ziua nunții, doamna de Villeparisis avu la ea în vizită timp de

două ore toți nobilii de care-și bătea joc, de care-și bătu joc chiar cu câțiva burghezi intimi pe care-i invitasese și cărora principele des Laumes; le depuse cărți de vizită înainte de „a tăia firul” încă din anul următor. Spre culmea nenorocirii Courvoisierilor, maximele care fac din inteligență și talent singurele superiorități sociale, începură să fie iarăși debitate la principesa des Laumes, îndată după nuntă. În acesta privință, fie spus în treacăt, punctul de vedere pe care-l apăra Saint-Loup când trăia cu Ra-chel, frecvența prietenii Rachelei, ar fi vrut să se însoare cu Rachel, comporta – oricâtă groază ar fi inspirat familiei – mai puțină minciună decât cel al domnișoarelor Guermantes îndeobște; lăudând inteligența, neîngăduind să se pună cumva la îndoială egalitatea dintre oameni, cită vreme totul ducea tocmai la timpul său la același rezultat ca și cum ele ar fi profesat maximele contrare, adică să se mărite cu un duce foarte bogat. Saint-Loup proceda, dimpotrivă, potrivit teoriilor sale, din care pricină se spunea că este pe calea cea rea. Firește că, din punct de vedere moral, Rachel era, într-adevăr, puțin satisfăcătoare. Dar nu e sigur că doamna de Marsantes n-ar fi fost favorabilă căsătoriei, dacă ar fi găsit alta care n-ar fi valorat mai mult, dar ar fi fost ducesă sau ar fi avut multe milioane.

Dar, ca să ne întoarcem la doamna/des Laumes (în curând ducesă de Guermantes, în urma morții socrului ei), culmea nenorocirii impuse Courvoisierilor, teoriile tinerei principese, stăruind astfel în limbajul ei nu i-au călăuzit întru nimic purtarea; căci astfel, această filosofie (dacă se poate spune astfel) n-a stricat nicidecum eleganței aristocratice a salonului Guermantilor. Fără îndoială că toți cei pe care doamna de Guermantes nu-i primea își închipuiau că era din pricină că nu erau destul de inteligenți, și cutare americană bogată care nu posedase niciodată altă carte decât un mic exemplar vechi, și niciodată deschis, din poeziile lui Parny, pus, pentru că era „vechi”, pe o mobilă în salonașul ei, arăta ce importanță dădea ea inteligenței prin privirile nesățioase pe care le ațintea asupra ducesei de Guermantes când aceasta intra la Operă. Fără îndoială că și doamna de Guermantes era sinceră când alegea pe cineva din pricina inteligenței sale. Când spunea despre o femeie, se pare că e „încântă-toare” sau despre un bărbat că e tot ce poate fi mai inteligent, credea că n-are alte motive ca să consimtă să-i primească, decât acest farmec sau această inteligență, geniul Guermantilor neintervenind în acest din urmă minut: mai adânc, situat la intrarea obscură a regiunii unde Guermantii judecau, acest geniu vigilant îi împiedica pe Guermanti să găsească cum că un bărbat e inteligent sau o femeie fermecătoare, dacă ei n-aveau o valoare mondenă, actuală sau viitoare. Bărbatul era proclamat savant, dar ca un dicționar, sau, dimpotrivă, ordinar, cu o inteligență de comis-voiajor, femeia frumoasă avea un gen groaznic, sau vorbea prea mult. Iar oamenii fără situație, ce oroare, erau snobi. Domnul de Breauté, al cărui castel se învecina cu acela al Guermantilor, nu frecvența decât principii. Dar își bătea joacă de ei și visa să trăiască numai în muzee. De aceea doamna de Guermantes era indignată când domnul de Breauté era tratat de snob. „Babal, snob! Dar sunteți nebun, dragă

prietene, e tocmai contrariul, nu poate suferi oamenii strălucitori, nu reușești să-1 pui să facă cunoștință cu cineva. Chiar

Guermantes la mine, când îl invit cu un musafir nou, nu vine decât gemând.”

Ceea ce nu vrea să spună că, în practică, Guermantij; n-ar fi făcut alt caz despre inteligență decât Courvoisierii în chip pozitiv, această deosebire dintre Guermanti și

Courvoisieri dădea roade bune. Astfel ducesa de Guermantes, de altminteri învăluită într-un mister în fața căruia visau, de departe, atâția poeți, dăduse acea serbare de care am mai vorbit, unde regele Angliei se simțise mai bine decât oriunde, căci ea avusese ideea, care nu le-ar fi trecut prin minte, și îndrăzneala, care ar fi făcut să șovăiască curajul tuturor Courvoisierilor, de-a invita, în afară de personalitățile pe care le-am citat, pe muzici anul Gaston Lemaire și pe autorul dramatic Grandmougin.

Dar intelectualitatea se făcea simțită mai ales din punct de vedere negativ. Dacă coeficientul necesar de inteligență și farmec scădea, pe măsură ce sporea rangul celui ce dorea să fie invitat la ducesa de Guermantes, până a se apropia de zero când era vorba de principalele capete încoronate, în schimb, cu cât coborai sub acest nivel regal, coeficientul creștea cu atât mai mult. De pildă, la principesa de Parma erau sumedenie de persoane pe care alteța le primea pentru că le cunoscuse de copil, sau pentru că erau înrudite cu cutare ducesă, sau atașate per soanei cutărui suveran, chiar dacă erau urâte, plicticoase sau proaste; ori pentru un Courvoisier motivul „agreat de principesa de, Parma”, „soră de mamă cu ducesa

D'Arpajon,, „petrecând trei luni pe an la regina Spaniei,, ar fi fost îndestulător să-i facă să invite asemenea oameni, dar doamna de Guermantes care le primea cu politețe salutul de zece ani la principesa de Parma nu-i lăsase niciodată să-i calce pragul, fiind de părere că într-un salon, atât în înțelesul social cât și în cel material al cuvântului, sunt suficiente mobilele pe care nu le găsești fru moase dar pe care le lași ca umplutură, ca să-1 faci în grozitor. Asemenea salon seamănă cu o lucrare în care na te poți abține să nu rostiești fraze care dovedesc știință, strălucire, experiență. Dar doamna de Guermantes era cu drept cuvânt de părere că, asemenea unei cărți, calitatea unui „salon” are drept piatră unghiulară sacrificiul ei. J

Multe din prietenile principesei de Parma și cu care ducesa de Guermantes se mulțumea de mulți ani să schimbe același salut cuviincios sau să le întoarcă cărți de vizită, fără să le invite/vreodată, nici să se ducă la serbările lor, s-au plâns discret de acest lucru alteței, care a strecurat un cuvânt domnului de Guermantes în zilele când acesta venea singur să o vadă. Dar șiretul senior, soț rău pentru ducesă întrucât avea amante, dar tovarăș încercat în ce privea buna funcționare a salonului ei (și spiritul Orianei, care alcătuia/atracția lui de căpetenie) răspundea: „Dar soția mea o cunoaște cumva? Ah.’ atunci, într-adevăr, ar fi trebuit. O să vă spun adevărul, doamnă, Orianei nu-i place în fond conversația femeilor. E înconjurată de o curte d4

inteligente superioare – eu nu sunt soțul ei, nu sunt decât primul ei lacheu. Femeile o plictisesc, cu excepția câtorva care sunt foarte spirituale. Ei, doamnă, alteța-voastră, care e atât de fină, n-o să-mi spună că doamna de Souvre are duh. Da, înțeleg, principesa o primește din bunătațe. Și apoi o cunoaște. Spuneți că Oriane a văzut-o, se prea poate, dar foarte puțin, vă încredințez. Țin să adaug, principesă, că și eu sunt oarecum vinovat. Soția mea e foarte obosită, îi place atât de mult să fie amabilă, încât dacă aș lăsa-o în voia ei, nu s-ar mai termina cu vizitele. Nu mai târziu decât ieri, avea temperatură, se temea să nu o supere pe ducesa de Bourbon dacă nu s-ar fi dus la ea. A trebuit totuși să-mi arăt colții, am interzis să se înhame trăsura. Știți, doamnă, aș prefera să nu-i spun Orianei că mi-ați vorbit de doamna de Souvre! Oriane ține atât de mult la alteța-voastră, încât o va invita* îndată pe doamna de Souvre, va fi o vizită mai mult, vom fi obligați să intrăm în legătură cu sora al cărei soț îl cunosc foarte bine. Cred că n-o să-i spun nimic Orianei, dacă principesa îmi îngăduie, li vom evita astfel multă oboseală și agitație. Și vă încredințez că doamna de Souvre nu va pierde nimic. Se duce pretutindeni, în locurile cele mai strălucite. Noi, aproape nici nu primim, dăm doar niște mici cine, o nimica toată, doamna de Souvre s-ar plictisi de moarte”. Principesa de Parma, convinsă, cu naivitate, că ducele de Guermantes nu-i va transmite ducesei rugămintea și dezolată că nu putuse obține invitația dorită de doamna de Souvre, era eu atât mai măgulită că este una din obișnuitele unui salon atât de puțin accesibil. Fără îndoială, această mulțumire nu era lipsită de neplăceri. Astfel, ori de câte ori principesa de Parma o invita pe doamna de Guermantes, trebuia să-și spargă capul ca să nu aibă pe nimeni care i-ar fi putut displace ducesei și ar fi împied.

— Cat-o să mai vină la ea.

În zilele obișnuite după cine la care avea totdeauna (foarte devreme, păstrând vechile obiceiuri), câțiva musafiri, salonul principesei de Parma era deschis obișnuiților și, într-un chip general, întregii mari aristocrații franceze și străine. Recepția consta în faptul că, după ieșirea din sufragerie, principesa lua loc pe o canapea în fața unei mese mari rotunde, sta de vorbă cu două din femeile cele mai cu vază caref cinaseră, sau își arunca ochii asupra vreunui „magazin”, juca apoi cărți (sau simula că joacă, urmând un obicei de curte germană), fie făcând o pasiență, fie luând ca partener adevărat sau presupus un personaj cu vază. Către ora nouă, ambele canaturi ale ușii mari a salonului nu mai conteneau deschizându-se, închizându-se, deschizându-se din nou, ca să îngăduie intrarea vizitatorilor care cinaseră la repezeală (sau dacă cinaseră în oraș, dispăreau la cafea, spunând că se vor întoarce, având într-adevăr de gând să „intre pe o ușa și să iasă pe alta”) ca să se adapteze orelor principesei. Aceasta însă, atentă la jocul ei sau la discuție, se prefăcea că nu vede pe cei ce soseau și, numai când erau la doi pași de ea, se ridica grațios surâzând cu bunătațe femeilor. Acestea făceau în fața alteței care era în picioare, o reverență care mergea până la ingenunchiere, astfel ca să-și ducă buzele la înălțimea nivelului mâinii frumoase ce atârna și să o sărute. Dar în această clipă, principesa, ca și când ar fi fost surprinsă de fiecare dată de un protocol pe care

de altminteri îl cunoștea la perfecție, ridica parcă cu forța pe aceea care îngenunchiase, cu o grație și cu o blândețe fără pereche, și o săruta pe obraji. Grație și blândețe care s-ar spune că erau condiționate de umilitatea cu care vizitatoarea își îndoia genunchiul Pare-se fără îndoială că într-o societate egalitară politețea ar dispărea, nu cum se crede din lipsă de educație, ci pentru că la unii ar displace deferența ce se datorește prestigiului care trebuie să fie imaginar ca să fie eficace, și mai ales la alții amabilitatea pe care o risipești și pe care o desăvârșești când îți dai seama că are pentru cel ce-o primește un preț” infinit, care, într-o lume întemeiată pe egalitate, ar scădea pe neașteptate la nimic, ca tot ce n-are decât o valoare fiduciară. Dar această dispariție a politeții într-o societate nouă nu e singură și suntem uneori prea dispuși să credem că actualele condiții ale unei stări de lucruri sunt singurele posibile. Minți foarte luminate au crezut că o republică n-ar putea avea o diplomatie și alianțe, iar clasa țărănească n-ar suporta separarea Bisericii de Stat. La urma urmei, politețea într-o societate egalitară n-ar fi o minune mai mare decât succesul căilor ferate și întrebuintarea militară a aeroplanului. Apoi, chiar dacă politețea ar dispărea, nimic nu dovedește că asta) ar însemna o nenorocire. În sfârșit, o societate nu s-ar ierarhiza în taină pe măsură ce ar fi de fapt mai democrată. Se prea poate. Puterea politică a Papilor a sporit foarte mult de când nu mai au nici stat, nici armată; catedralele exercitau un prestigiu cu mult mai mic asupra unui credincios din veacul al XVII-lea decât asupra unui ateu din veacul al XX-lea, și dacă principesa da Parma ar fi fost suverana unui stat, fără îndoială că mi-ar fi trecut prin minte să vorbesc de ea cam așa cum as fi vorbit de un președinte de republică, adică deloc.

După ce vizitatoarea fusese ridicată și sărutată de principesă, aceasta se așeza din nou, își relua pasiența nu fără să fi stat. o clipă de vorbă cu ea, făcând-o să ia loc într-un fotoliu, dacă noua sosită era femeie cu vază.

Când salonul se umplea prea mult, doamna de onoare însărcinată cu serviciul de ordine făcea loc îndrumând pe obișnuiți într-un hol imens în care dădea salonul și care era plin cu portrete, cu curiozități în legătură cu casa de Bourbon. Musafirii obișnuiți ai principesei jucau atunci cu plăcere rolul de Cicerone și spuneau lucruri interesante pe care n-aveau răbdare să le asculte tinerii mai atenți să privească altețele vii (și la nevoie să se lase prezentați la intrarea de doamnele și de domnișoarele de onoare) decât să privească relicvarele suveranelor moarte. Prea ocupați cu cunoștințele pe care le puteau face și cu invitațiile pe care poate le-ar pescui, nu știau absolut nimic, chiar după mai mulți ani, despre arhivele monarhiei care se aflau în acest muzeu prețios și își aduceau aminte numai nedeslușit că era împodobit cu cactuși și cu palmieri uriași, datorită cărora acest loc de întâlnire al elegantelor semăna cu Palmariumul din Jardin d'Acclimatation.

Fără îndoială, ducesa de Guermantes venea uneori din mortificare să facă uneori, în aceste seri, o vizită de digestie principesei, care o ținea tot timpul lângă ea, în timp ce glumea cu ducele. Dar când ducesa venea la cină, principesa se ferea de obișnuiții ei, nu mai primea pe nimeni după ce masa lua

sfârșit, de teamă ca nu cumva vizitatorii prea puțin aleși să-i displacă exigentei ducese. În aceste seri, dacă unii credincioși nepreveniți se înfățișau la ușa alteței, portarul răspundea: „Alteța-sa regală nu primește astă-seară”, și plecau. De altminteri, mulți prieteni ai principesei știau încă dinainte că, în ziua aceea, nu vor fi invitați. Era o serie deosebită, o serie închisă atâtor care ar fi dorit să facă parte din ea. Excluzii puteau cita cu oarecare siguranță pe cei aleși, și-și spuneau între ei pe un ton înțepat r „Știți doar că Oriane de Guermantes nu se urnește niciodată fără un întreg stat-major”. Cu ajutorul acestuia, principesa de Parma încerca să o înconjoare pe ducesă ca pe un zid ocrotitor împotriva celor al căror succes ar fi mai îndoielnic. Dar principesa de Parma era stingherită când era vorba să facă amabilități multora din prietenii preferați ai ducese, multor membri ai acestui strălucit „stat-major”, deoarece ei erau foarte puțin amabili cu ea. Fără îndoială, principesa de Parma admitea că putea să-ți placă mai mult societatea doamnei de Guermantes decât a ei. Era obligată să constate că erai strivit la „zilele de primire” ale ducese și că ea însăși întâlnea la aceasta trei sau patru altețe care ei se mulțumeau doar să-i depună cărți de vizită. În zadar ținea minte cuvintele Orianei, îi imita rochiile, servea la ceaiurile ei aceleași tarte cu fragi, în unele zile rămânea singură cu o doamnă de onoare și un consilier de legație străin. De aceea când (cum fusese de pildă cazul lui Swann odinioară) cineva nu-și termina niciodată ziua fără să se fi dus să petreacă două ore la ducesă, și făcea la câte doi ani o vizită ducesei de Parma, aceasta n-avea, a mare poftă, chiar ca să o amuze pe Oriane, să facă acestui oarecare Swann „avansuri”, să-l invite la cină. Pe scurt, a o invita pe ducesă era pentru principesa de Parma un prilej de perplexitate,. Atât o rodea teama că Oriane nu se va simți bine. Dar în schimb, și pentru același motiv, când principesa de Parma se ducea să cineze la doamna de Guermantes, era dinainte sigură că totul va fi bun, delicios, n-avea „decât o singură teamă că nu va putea înțelege, reține, că nu va putea să placă, că nu va putea să asimileze ideile și oamenii. Cu acest titlu, prezența mea îi trezea atenția și lăcomia, așa cum ar fi trezit-o un nou chip de a împodobi masa cu ghirlande de fructe, nefiind sigură dacă una sau cealaltă, decorarea mesei sau prezența mea era mai cu deosebire unul din acele farmece secrete ale succesului recepțiilor Orianei, și stând la îndoială, era foarte hotărâtă să încerce să aibă la viitoarea ei cină și pe unul și pe celălalt. Acest element comic, primejdios, excitant, în care principesa se cufunda cu un soi de teamă, de înfiorare, de desfătare (ca pe malul mării în acele „băi de valuri” a căror primejdie o semnalează călăuzele-băiași, tocmai pentru că niciunul nu știe să înoate) din care ieșea tonificată, fericită, întinerită, și căruia T se spunea spiritul Guermanților, îndreptățea de altminteri pe deplin curiozitatea îneân-tată pe care principesa de Parma o aducea la ducesă. Spiritul Guermanților – entitate tot atât de inexistentă ca și cuadratura cercului, după ducesă care credea că e singura care-l poseda – era o reputație ca friptura de porc de Tours sau pesmeții de Reims. Fără îndoială (o particularitate intelectuală nefolosindu-se ca să se răs-pândească, de aceleași metode ca culoarea părului sau a tenului) unii intimi ai ducese și care n-aveau

sânge nobil ca ea, posedau totuși acest spirit, care în schimb nu putuse cotropi pe unii Guermanți, prea refractari oricărui soi de spirit. Deținătorii, neînrușiți cu ducesa, ai spiritului Guermanților, aveau îndeobște însușirea că fuseseră oameni străluciți, înzestrați pentru o carieră că-Teia, fie că erau artele, diplomația, elocința parlamentară, armata, îi preferaseră viața de coterie. Poate că această preferință s-ar fi putut explica prin oarecare lipsă de originalitate sau de inițiativă, sau de voință, sau de sănătate, sau prin snobism.

Dacă pentru unii (trebuie de altminteri să recunoaștem că aceasta era excepția) salonul Guermanților fusese o piedică în cariera lor, asta se întâmplase împotriva voinței lor. Astfel un medic, un pictor și un diplomat de mare viitor nu putuseră reuși în cariera lor pentru care erau totuși mai strălucit înzestrați decât alții, pentru că din pricina intimității lor cu Guermanții, primii doi treceau drept oameni de lume, iar al treilea drept reacționar, ceea ce-i împiedicase pe tustrei să fie recunoscuți de egalii lor. Roba antică și toca roșie pe care o îmbracă și pe care o pun încă pe cap colegiile electorale ale facultăților nu este, sau cel puțin nu mai era, încă nu de mult timp, decât supraviețuirea pur exterioară a unui trecut cu idei înapoiate, a unui sectarism închis. Sub toca cu ciucuri de aur, ca marii preoți sub bonetul conic al evreilor, „profesorii” erau încă în anii care au precedat afacerea Dreyfus, îmbâcsiți de idei riguros fariseice. Du Boulbon era în fond un artist, dar era salvat, pentru că nu-i plăcea lumea. Cottard frecventa pe Verdurini. Dar doamna Verdurin era o clientă, apoi îl ocrotea vulgaritatea lui, în sfârșit, nu primea acasă decât Facultatea, în agape peste care adia un miros de acid fenic. Dar corpurile puternic constituite în care de altminteri strășnicia prejudecăților nu era decât chezașia celei mai frumoase integrități, a celor mai înalte idei morale, care se micșorară în medii mai tolerante, mai libere și foarte rapid compte, un profesor în roba de satin stacojiu căptușită cu hermină ca aceea a unui doge (adică a unui duce) al Veneției închis în palatul său du-cal, era tot atât de virtuos, tot atât de legat de principii nobile, dar tot atât de nemilos cu orice element străin, ca celălalt duce, excelent dar violent, care era Saint-Simon. Străinul era tocmai medicul monden, care avea alte apucături, alte legături. Ca să nu greșescă, nenorocitul despre care vorbim aici, ca să nu fie învinuit de colegii săi că-i disprețuiește (ce idee de om de lume) dacă le-ar fi ascuns legăturile lui cu ducesa de Guermantes, nădăjduia să-i dezarmeze (c) ferind unele cine mixte, în care elementul medical era înecat în cel monden. Nu știa că-și iscălește astfel pieirea sau mai degrabă afla acest lucru, când comitetul celor zece (alcătuit din-tr-un număr ceva mai mare) avea de împlinit o catedră vacantă, și când ieșea totdeauna din urna fatală numele unui medic mai normal, fie el chiar mai mediocru, și când „veto-ul” răsuna din vechea Facultate, tot atât de solemn, tot atât de ridicol, tot atât de teribil ca și „blestemul” sub care a murit Moliere. La fel cu pictorul, etichetat pe veci om de lume, când oamenii de lume care se îndeletniceau cu arta reușiseră să se eticheteze artiști, la fel cu diplomatul care avea prea multe legături reacționare.

Dar acest caz era cel mai rar. Tipul oamenilor dis tinși care alcătuiau temelia salonului Guermantes era acela al oamenilor care au renunțat de bună voie (sau credeau cel puțin) la rest, la tot ce era incompatibil cu spiritul Guermantilor, cu politețea Guermanțiilor, cu acel farmec de nedefinit odios oricărui „corp” cât de cit „constituit”. Iar cei ce știau că altădată unul din acești obișnuiți ai salonului ducesei obținuse medalia de aur la Salon, altul, secretar al Conferinței avocaților, avusese un debut răsunător la Cameră, că al treilea slujise cu dibăcie Franța ca însărcinat cu afaceri, ar fi putut considera ca pe niște ratați pe cei ce nu mai făcuseră nimic de douăzeci de ani. Dar acești „informați” erau puțin numeroși, și înșiși cei interesați a/fi amintit cei din urmă acest lucru găsind aceste titluri fără nici o valoare, în virtutea aceluiași spirit al Guermantilor: cutare nu taxa oare drept pisălog, drept tocitor, sau, dimpotrivă, drept băiat de prăvălie, pe cutare miniștri eminenti, unul cam solemn, altul amator de calambururi, căroră ziarele le aduceau laude, dar în tovărășia căroFa doamna de Guermantes căsca și dădea semne de nerăbdare dacă imprudența unei amfitrioane îi dăduse pe unul sau pe altul ca vecin. De vreme ce calitatea de bărbat de stat de mina întâi nu era nicidecum o re-comandație pentru ducesă, prietenii ei care-și dăduseră demisia din „carieră” sau din armată, care nu se mai prezentaseră la alegeri pentru Cameră, când veneau în fiecare zi să prânzească sau să stea de vorbă cu marea lor prietenă, sau o întâlneau iarăși la vreo alteță, pe care de altminteri mi prea o apreciau, credeau, cel puțin așa spuneau ei, că aleseseră partea cea mai bună, deși aerul lor melancolic, chiar în toiul veseliei, contrazicea întru-câtva îndreptățirea acestei păreri.

Trebuie să mai recunoaștem că delicatețea vieții sociale, finețea conversațiilor la Guermanți aveau ceva real, oricât de mărunț ar fi fost. Nici un titlu oficial nu valora acolo cit agrementul unora din preferații doamnei de Guermantes pe care miniștrii cei mai puternici n-ar fi reușit să-i atragă la ei. Dacă în acest salon se înmor-mântează pe veci atâtea ambiții intelectuale și chiar nobile strădanii, cel puțin din pulberea lor, acolo, se născuse cea mai rară înflorire de mondenitate. Firește, oamenii de spirit, ca Swann de pildă, se credeau superiori unor oameni de valoare pe care-i disprețuiau, dar ceea ce ducesa așeza mai presus de orice nu era inteligența – era forma superioară după ea, mai aleasă, mai subtilă, a inteligenței ridicată pînă la o varietate verbală a talentului – spiritul. Când altădată la Verdurini, Swann era de părere că Brichot este un pedant, iar Elstir un bătăran, în ciuda științei unuia și a geniului celuilalt, tocmai infiltrația spiritului Guermanților îl făcuse să-i clasifice astfel. N-ar fi îndrăznit niciodată să-l prezinte pe unul sau pe altul ducesei, dându-și dinainte seama cu ce aer ar fi întâmpinat ea tiradele lui Brichot, mofturile lui Elstir, spiritul Guermanților rânduind cuvintele pretențioase și prelungite din genul celor serioase sau poznașe în cea mai intolerabilă imbecilitate.

Iar dacă spiritul Guermanților nu-i câștigase atât de deplin pe Guermanții autentici, așa cum se întâmplă, de pildă, în cenaclurile literare

unde toată lumea are același fel de a pronunța, de a enunța, și prin urmare gândește în același chip, nu e de bună seamă din pricină că originalitatea ar fi mai puternică în cercurile mondene și ar împiedica imitația. Dar imitația e condiționată nu numai de lipsa unei originalități ireductibile, ci și de o -finețe relativă a auzului care îngăduie să se deosebească mai întâi ce se imită apoi. Ori, unii Guermanți erau pe de-an-tregul lipsiți de acest simț muzical, ca și Courvoisierii. Ca să' luăm ca pildă exercițiul căruia i se spune, în alt înțeles al cuvântului imitație, „a face imitații” (căruia i se spunea la Guermanți „a exagera”) în zadar îi reușea de minune doamnei de Guermantes, Courvoisierii erau tot atât de incapabili să-și dea seama de el, ca și cum ar fi fost o bandă de iepuri, în loc de bărbați și femei, pentru că nu fuseseră niciodată în stare să remarce cusurul sau accentul pe care ducesa încerca să-l imite. Când îl „imita*” pe ducele de Limoges, Courvoisierii protestau: „Oh! Nu, orișicum, nu vorbește astfel, am cinat doar aseară cu el la Bebeth, mi-a > vorbit toată seara, nu vorbea astfel,, câtă vreme Guermanții oarecum cultivați exclamau: „Doamne, ce nostimă este Oriane! E grozavă, când îl. Imită parcă-i și seamănă! Parcă-l aud. Oriane, încă puțin; Limoges,, Ori, acești Guermanți (fără să mai amintim de cei cu totul remarcabili care, când ducesa îl imita pe ducele de Limoges, exclamau cu admirație: Ah! Se* poate spune că l-ai prins” sau „că îl prinzi”) deși erau lipsiți de spirit după părerea doamnei de Guermantes (în. Care privință avea dreptate), tot auzind și povestind spusele ducese ajunseseră să-i imite mai bine și mai rău felul de-a se exprima, de-a gândi, ceea ce Swann ar fi numit, ca și ducesa însăși felul ei de-a „redacta”, reușind să înfățișeze în conversația lor ceva care li se părea Courvoisierilor că seamănă într-un chip îngrozitor cu spiritul Orianei și pe care-l tratau drept spirit al Guermanților. Cum acești Guermanți nu erau pentru ea numai niște rude, ci și niște admiratori, Oriane (care de altminteri își ținea familia focirte la o parte și răzbuna acum, prin disprețul ei, răutățile pe care aceasta i le manifestase pe când era fată) se ducea uneori să-i vadă, și de obicei în tovărășia ducelui, vara, când ieșea cu el. Aceste vizite erau un eveniment. Inima principesei d'Epinau bătea ceva mai tare când o primea în salonul ei mare de la parter, când o zărea de departe, ca primele licăriri ale unui incendiu inofensiv sau „recunoașterile” unei invaziuni neașteptate. Pe ducesa care străbătea încet curtea, cu un mers pieziș, °u o pălărie fermecătoare și înclinând o umbrelă din care Ploua un miros văratec. „Ia te uită, Oriane” spunea ea ca și cum ar fi comandat „drepti”, încercând să-și vestească musafirii cu prudență, ca să aibă timpul să iasă în ordine, să se evacueze saloanele fără panică. Jumătate din cei prezenți nu îndrăzneau să rămână, se ridicau. „Dar nu, de ce? Luați loc, sunt încântată să vă mai am lingă mine”, spunea principesa cu un aer nesilit și la locul său (ca să facă pe cucoana mare), dar cu o voce care ajunsese artificială. „Poate aveți să vă spuneți ceva”. „Adevărat, sân-teți grăbite, atunci voi veni eu la voi”, răspundea amfitrioana celor pe care prefera să le vadă că pleacă. Ducele și ducesa salutau foarte politicos pe aceia pe care-i vedeau aici de mulți ani, fără' ca prin asta să-i cunoască mai bine, și care abia le dădeau bună ziua, din discreție. Cum

plecau, ducele se interesa de ei, ca să aibă aerul că se interesează de calitatea intrinsecă a celor pe care nu-i primea din pricina soartei rele sau a stării nervoase a Orianei căreia nu-i priia frecventarea femeilor. „Cine era doamna ceea mărunță cu pălărie roz?” „Cum se poate, ați văzut-o adesea, e vicontesa de Tours, născută Lamar-zelle.”, Dar știi că e frumoasă, are aerul inteligent: dacă n-ar avea un mic cusur la buza superioară, ar fi de-a dreptul încântătoare. Dacă există un viconte de Tours, nu trebuie să se plictisească. Oriane, știi la cine m-au făcut să mă gândesc sprâncenele și părul ei? La verișoara ta, Hedwige de Ligne., Ducesa de Guermantes care tân-jea îndată ce se vorbea de frumusețea altei femei decât de a sa, lăsa să cadă conversația. Ea nu ținuse seama de gustul soțului ei de-a arăta că era perfect la curent cu lumea pe care n-o primea, grație cărui fapt el credea că se arată mai serios decât soția lui. „Dar, spuse el deodată tare, ați rostit numele Lamarzelle. Îmi aduc aminte că, pe timpul când eram deputat, s-a rostit un discurs cu totul remarcabil., „Era unchiul tinerei doamne pe care ați văzut-o., „Ah! Ce talent! Nu, fetița mea, spunea el vicontesei d'Egremont pe care doamna de Guermantes n-o putea suferi, dar care nu se urnea de la principesa d'Epinay unde se înjosea de bunăvoie la un rol de subretă (chiar dacă o bătea pe a ei, când se întorcea acasă), rămânea locului, încurcată, gata să plângă, dar rămânea când perechea ducală era acolo, scotea paltoanele, încerca să fie de folos, oferea, din discreție, să treacă în odaia vecină, să nu faceți ceai pentru noi, să stăm de vorbă liniștiți, suntem oameni simpli, deschiși. De altminteri, a-dăuga el, întorcându-se spre doamna d'Epinay (lăsând-o pe doamna d'Egremont îmbujorată, umilă, ambițioasă și plină de râvnă), nu putem să vă acordăm decât un sfert de oră.” Acest sfert de oră era în întregime ocupat cu un soi de înșirare a cuvintelor cu haz pe care ducesa le rostise în cursul săptămânii și pe care ea însăși nu le-ar fi citat, dar pe care ducele, cu mare dibăcie, o făcea să le repete ca și involuntar, având aerul că o dojenește din pricina incidentelor care le pridnuiseră.

Principesa d'Epinay care-și iubea vara și știa că avea o slăbiciune pentru complimente, se extazia de pălăria, de umbrela,! De spiritul ei. „Vorbește-i cât vrei de toaleta ei, spunea ducele cu' un ton morocănos, pe care-l adoptase și pe care-l tempera cu un surâs ironic pentru ca nemulțumirea sa să nu fie luată în serios, dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu de spiritul ei, m-aș lipsi foarte să am o femeie atât de spirituală. Faci, pesemne, aluzie la calamburul prost pe care l-a făcut despre fratele meu Palamede, adăugă el, știind că principesa și restul familiei ignorau acest calambur și încântat de a-și pune în valoare soția. Mai întâi gădesc nedemn de cineva care a spus, recunosc, lucruri destul de frumoase, să facă calambururi proaste, dar mai ales ia adresa fratelui meu, care. E foarte susceptibil, și asta ar mai trebui ca acest calambur să mă facă să mă cert cu el”.

— Dar nu știm nimic! Un calambur al Orianei? Trebuie să fie desfătător. Oh! Spune-ni-l.

Nicidecum, nu, continua ducele tot îmbufnat, deși mai surâzător, sunt încântat că nu l-ați aflat. Într-ade văr, țin mult la fratele meu.

Ascultă, Basin, spunea ducesa căreia îi venise mo mentul să dea replica soțului ei, nu știu de ce spui că l-ar putea supăra pe Palamede, știi bine că e tocmai contrariul. E mult prea inteligent ca să se simtă jignit din pricina acestei glume stupide, care n-are nimic su părător. Ai să-i faci să creadă că am spus cine știe ce răutate, am răspuns doar ceva nu prea hazliu, dar tu îi dai însemnătate prin indignarea ta. Nu te înțeleg.

Ne Lntrigați grozav, despre ce e vorba?

Oh! Firește, nimic grav! Exclama domnul de Guerjnantes. Poate ați auzit că fratele meu voia să doneze

Breze, castelul soției sale, sorei sale Marsantes.

Da, dar ni s-a spus că, ea nu-l dorește, că nu-i place regiunea, că nu-i prieste clima!

Tocmai cineva spunea asta soției mele, anume că fratele' meu dăruia acest castel surorii noastre, nu ca să-i facă plăcere, ei ca să o cicălească. Charlus e atât de cicălit, spunea persoana aceea. Ori, știți, Breze, e regesc, poate valora mai multe milioane, e un fost domeniu re gal, acolo e una din cele mai frumoase păduri din Franța.

Mulți ar vrea să fie tachinați îrt acest chip. De aceea, auzind acest cuvânt de tachinator. Care i se aplica lui

Charlus pentru că dăruia un castel atât de frumos, Oriane nuis-a putut împiedica să nu exclame, fără să vrea, trebuie să mărturisesc, n-a pus nici o răutate, căci i-a venit re pede ca fulgerul, „Tachin. J, tachin. Atunci e Tachiniu

Superbul!” Înțelegeți, adăugă el reluându-și tonul mo rocănos și nu fără să fi aruncat o privire circulară ca să aprecieze efectul produs de spiritul soției sale, ducele care era de altminteri foarte sceptic în ceea ce privește cunoștințele doamnei d'Epina y despre istoria antică, în țelegeți, din pricina lui Tarquiniu Superbul, regele Romei; e stupid, e un joc de cuvinte prost, nedemn de Oriane.

„Eu sunt mai prevăzător decât soția mea, dacă am mai puțin duh, mă gândesc la urmări, dacă din nenorocire i se va repeta fratelui meu, va ieși o întreagă poveste. Cu atât rnai mult, adăugă el, cu cât Palamede e foarte trufaș și foarte. Susceptibil, foarte pornit pe bârfeli, chiar în afară de chestiunea cu castelul, trebuie să recunosc că „Tachi niu Superbul” i se potrivește de minune. E tocmai ceea ce salvează cuvintele doamnei, chiar când vrea să se co boare la aproximații vulgare, rămâne spirituală orice s-ar întâmpla și descrie destul de bine oamenii.

Astfel, odată grație lui „Tachiniu Superbul”, altă dată grație altui cuvânt, aceste vizite pe care ducele și ducesa le făceau familiei Ier reînnoiau provizia de povești, și emoția pe care le pricinuiseră dura mult timp după plecarea femeii de spirit și a impresarului ei. Lumea se desfăta întâi cu privilegiații care asistaseră la sărbătoarea

(persoanele care rămăseseră acolo) cuvintelor rostite de Oriane. „Nu-l cunoașteți pe „Tachiniu Superbul,?” întreba principesa d'Epina y. „Ba da,

răspundea îmbujorân-du-se marchiza de Baveno, principesa, de Sarsina, La Rochefoucauld mi-a vorbit de el, nu tocmai în aceiași termeni. Dar trebuie să fi fost mult mai interesant să-l auzi povestind astfel în fața verișoarei mele”, adăugă ea, ca și cum ar fi spus să-l audă acompaniat de autor. Vorbeam de ultimul spirit al Orianei, care era aici mai adineaori”, se spunea unei vizitatoare, deznădăjduită că nu venise cu o oră mai de vreme.

Cum, Oriane a fost aici?

Desigur, dacă ați fi venit mai devreme, îi răspundea principesa d'Epinau, fără să o învihuiească, dar lăsând să se înțeleagă tot ce scăpase nepriceputa. Ea era de vină dacă nu asistase la crearea lumii sau la ultima reprezen tație a doamnei Carvalho. „Ce spuneți de ultimul spirit al Orianei, mărturisesc că apreciez nespun pe „Tachiniu

Superbul,,,,, și „spiritul” se mânca încă rece a doua zi la prânz între intimii invitați înadins și apărea din nou sub diferite sosuri în timpul săptămânii. Însăși principesa, care făcea săptămâna aceasta vizita ei anuală principesei de Parma, profita de această ocazie ca să o întrebe pe alteță dacă cunoștea spiritul și i-l povestea. „Ah! „Ta chiniu Superbul,,,,, spunea principesa de Parma, cu ochii zgâiți de o admirație a priori, dar care cerea un supliment de explicație pe care principesa d'Epinau nu i-l re fuza. „Mărturisesc că „Tachiniu Superbul,, îmi place ne spus ca redactare”, încheia principesa. În realitate, cuvântul redactare nu se potrivea de loc acestui calambur, dar principesa d'Epinau care avea pretenția că asimilase spiritul Guermanților, luase de la Oriane expresiile „redactat, redactare” și le întrebuița fără prea mult discernământ. Dar principesa de Parma care n-o iubea prea mult pe doamna d'Epinau pe care o găsea urâtă, o știa zgârcită și o credea rea, după spusele Courvoisierilor, recu noscu cuvântul „redactare” pe care-l auzise rostit de doamna de Guermantes și pe care ea n-ar fi știut să-laplice singură. Ea avu impresia că, într-adevăr, redacta rea făcea farmecul lui „Tachiniu Superbul” și fără să uite cu totul antipatia pe care i-o inspira doamna urâtă și zgârcită, nu-și putu interzice asemenea sentiment de admirație pentru o femeie care poseda în asemenea măsură spiritul Guermanților, încât vru s-o invite pe principesa d'Epinau la Operă. A reținut-o numai gândul că poate s-ar cuveni să o consulte mai întâi pe doamna de Guermantes. Iar doamna d'Epinau care, spre deosebire de Courvoisieri, făcea mii de grații Orianei și ținea la ea, dar era geloasă de legăturile ei și oarecum plictisită de glumele pe, care ducea le făcea pe socoteala ei în fața tuturor în legătură cu zgârcenia ei, povesti întorcându-se acasă cât se chinuise principesa de Parma ca să înțeleagă gluma cu Tachiniu Superbul și cât de snoabă trebuie să fie Oriane ca să; „aibă în intimitatea ei asemenea gâscă. „N-aș fi putut să o frecventez vreodată pe principesa de Parma dacă aș fi vrut, pentru că domnul d'Epinau nu mi-ar fi îngăduit niciodată din pricina imoralității ei, spunea ea prietenilor pe care-tr avea la cină, făcând de bună seamă aluzie la unele desfrânări pur imaginare ale principesei. Dar chiar dacă aș avea un Soț mai puțin sever, mărturisesc că n-aș fi putut. Nu știu ce

face Oriane, de o vede mereu. Eu mă duc la ea o dată pe an și abia reușesc să ajung la capătul vizitei.”

Iar pe acei Courvoisier care se aflau la Victurnienne în momentul vizitei doamnei de Guermantes, sosirea ducesei îi punea îndeobște pe fugă, din pricina exasperării pe care le-o pricinuiau „salamalecurile exagerate” care îi se făceau Orianei. Unul singur rămase în ziua cu Tachiniu Superbul. Nu înțelese pe de-a-ntregul gluma, ci numai pe jumătate, căci era cult. Iar Courvoisierii repetau peste tot că Oriane îl poreclise pe unchiul Palamede, „Taquinu Superbul”, ceea ce-l zugrăvea destul de bine după părerea lor, dar la ce bun atâtea istorii cu Oriane? Adăugau ei. Nu s-ar fi făcut mai multe dacă ar fi fost vorba de o regină. „In fond, cine e Oriane? Nu spun că Guermanții n-ar fi de neam mare și vechi, dar Courvoisierii nu sunt mai prejos, nici în ce privește faima, vechimea sau rubedeniile. Nu trebuie uitat că în la Câmp du drapd'or ' regele Angliei îl întrebă pe Francisc I care este cel mai nobil senior dintre cei de față: „Sire, răspunse regele Franței, e Courvoisier,.. De altminteri, chiar dacă ax fi rămas toți Courvoisierii, cuvintele de spirit i-ar fi lăsat cu atât mai insensibili cu cât incidentele care le dădeau îndeobște naștere, erau privite deci dintr-un punct de vedere cu totul diferit. Dacă de pildă, se întâm-pla ca o Courvoisier! Să n-aibă destule scaune la o recepție pe care o dădea, sau dacă greșea numele adresân-du-se unei vizitatoare pe care n-o recunoscuse sau dacă un servitor îi adresa o frază ridicolă, acea Courvoisier, plictisită la culme, înroșindu-se, tremurând de agitație, deplângea asemenea întâmplare neplăcută. Iar când avea un musafir și Oriane trebuia să vină, spunea pe un ton neliniștit și imperios întrebător: „O cunoașteți? Temân-du-se că dacă musafirul n-o cunoaște, prezența lui ar face o impresie proastă Orianei. Dar doamna de Guermantes scotea, dimpotrivă, din asemenea incidente, prilejul unor povestiri care-i făceau pe Guermanți să râdă până la lacrimi, astfel încât erai nevoit să o invidiezi că-i lipseau niște scaune, că făcuse sau lăsase pe servitori să facă o gafă, că avea la ea pe cineva pe care nimeni nu-l cunoștea, după cum ești obligat să te feliciți că marii scriitori au fost ținuți la distanță de bărbați și trădați de femei, când umilirile și suferințele lor dacă n-au fost imboldul geniului, au fost cel puțin substanța operelor lor.

Courvoisierii nu erau nici măcar în stare să se înalțe până la spiritul de inovație pe care ducesa de Guermantes îl introducea în viața mondenă și pe care, adaptân-du-l cu un instinct sigur necesităților momentului, făcea din el ceva artistic, acolo unde aplicarea pur rațională a regulilor rigide ar fi dat tot atât de proaste rezultate ca unuia care vrând să reușească în dragoste sau în politică ar reproduce întocmai în propria sa viață isprăvile lui Boissy d'Amboise. Dacăj Courvoisierii dădeau o cină de familie sau o cină pentru un principe, adăugirea unui om cu duh, a unui prieten al fiului lor, li se părea o anomalie

1 Regiune din Pas-de-Calais unde Francisc I s-a întâlnit cu Henric al VI [I-lea al Angliei într-un cort din pânză de aur.

— Guermantes în stare să producă cel mai prost efect. O doamnă Courvoisier al cărei tată fusese ministru al împăratului, orga-nizând un matineu în

onoarea principesei Mathilde, deduse, din spirit geometric, că nu putea invita decât bo-napartiști. Dar nu cunoștea aproape pe niciunul. Toate femeile elegante pe care le cunoștea, toți bărbații agreabili, au fost dați la o parte fără milă pentru că, având păreri sau legături legitimize, după logica Courvoisierilor, ar fi putut displace alteței imperiale. Aceasta, care primea la ea crema foburgului Saint-Germain, fu destul de mirată când întâlni la doamna de Courvoisier numai pe o lingeblide celebră, văduva unui fost prefect al imperiului, pe văduva directorului poștelor și câțiva cunoscuți prin credința pe care i-o păstrau lui Napoleon al III-lea, prostia și plictiseala lor. Nu e mai puțin adevărat că principesa Mathilde revărsă din belșug strălucirea generoasă și gingașă a grației sale suverane asupra acestor urâtenii de restriște pe care doamna de Guermantes se feri să le invite când îi veni rândul să o primească pe principesă, și pe care le înlocui, fără păreri a priori asupra bonapartismului, ou cel mai bogat buchet al tuturor frumuseților, al tuturor valorilor, al tuturor celebrităților, pe care un soi de perspicacitate, de tact și de simț al măsurii o făceau să simtă că trebuie să fie pe placul nepoatei împăratului, chiar dacă erau din însăși familia regelui. Nu lipsi nici ducele d' Aumale și când, retrăgându-se, principesa o ridică pe doamna de Guermantes care-i făcea reverența și voia să-i sărute mina, o săruta pe-amândoi obrazii, și putu să o încredințeze din adâncul inimii că nu petrecuse niciodată o zi mai bună, nici nu asistase la vreo serbare mai reușită. Principesa de Parma era o Courvoisier prin incapacitatea de-a inova în materie socială, dar spre deosebire de Courvoisieri, surprinderea pe care i-o prilejuia mereu ducesa de Guermantes nu dădea naștere antipatiei, ci minunării. Această uimire era încă sporită din pricina culturii foarte înapoiate a principesei. Doamna de Guermantes era ea însăși cu mult mai puțin înaintată decât o credea ea. Era de ajuns să fie mai înaintată decât doamna de Parma ca să o uimească pe aceasta, și cum fiecare generație de critici se mărginește să adopte; contrariul adevărilor admise de predecesorii lor, ea n-avea să spună decât că Flaubert, acest dușman al burghezilor, era înainte de toate un burghez sau că opera lui Wagner cuprinde multă muzică italiană, care să ofere principesei, cu prețul unui surmenaj totdeauna nou, ca unuia ce înnoată pe furtună, niște orizonturi care i se păreau nemaipomenite și care stăruiau nedeslușite. Uimire de altminteri în fața paradoxurilor rostite nu numai în legătură cu operele artistice, ci chiar cu persoanele cunoscute și cu acțiunile mondene. Fără îndoială, incapacitatea doamnei de Parma de-a despărți adevăratul spirit al Guermanților de formele rudimentare învățate de acest spirit (ceea ce o făcea să creadă în înalta valoare intelectuală a unor și mai ales a unora dintre Guermanți, despre care era apoi uimită când o auzea pe ducesă spunându-i că erau doar niște nătărăi): aceasta era una dintre cauzele uimirii pe care principesa, o încerca când o auzea pe doamna de Guermantes judecând lumea. Dar mai era și alta și pe care eu, care cunoșteam în această epocă mai multe cărți decât oameni și mai bine literatura decât lumea, mi-o explicam gândindu-mă că ducesa trăind această viață mondenă a cărei trândăvie și sterilitate sunt de o activitate socială autentică ceea ce este în

artă critica în raport cu creația, extindea asupra persoanelor din jurul ei instabilitatea punctelor de vedere, setea nesănătoasă a unui contradicător care, ca să-și potolească spiritul prea sec, caută orice paradox încă oarecum proaspăt și nu se simte stingherit susținând părerea potolitoare că cea mai frumoasă Ifigenie e aceea de Pumni și nu aceea de Gluck, iar la nevoie că adevărata Fedrăa aceea de Pradon.

Când o femeie inteligentă, cultă, spirituală, se măritase ou un bărbat sfios pe care-l vedeai rar și nu-l auzai niciodată, doamna de Guermantes își născocea într-o bună zi o* voluptate spirituală, nu numai defăimând femeia, dar „descoperind” pe bărbat. De pildă, în căsnicia Cambremer, dacă ar fi trăit atunci în acest mediu, ar fi decretat că doamna de Cambremer e stupidă și, în schimb, că persoana interesantă, necunoscută, gingașă, sortită tade către o femeie trăncănitore, dar valorând de o mie de ori mai mult decât ea, este marchizul, și ducesa ar fi încercat spunând acest lucru același soi de ușurare ca acel critic care, în ciuda celor șaptezeci de ani de când Hernani, e admirat, îi preferă Leul îndrăgostit. Din pricina aceleiași nevoi bolnăvicioase de noutăți arbitrare, dacă un model de femeie, o adevărată sfântă era cumpăți-mită că fusese încă din tinerețe măritată cu un ticălos, într-o zi, doamna de Guermantes afirma că acest ticălos e un bărbat ușuratec, dar plin de inimă, pe care asprimea neîmpăcată a soției sale îl împingea la adevărate fapte nesocotite. Știam că critica încearcă să cufunde din nou în umbră, nu numai ceea ce strălucea, în opere, în șirul lung al veacurilor, dar chiar ceea ce este cuprins în miezul aceleiași opere, șisă desprindă din ele ceea ce părea sortit unui întuneric definitiv. Nu văzusem numai că Bellini, Winterhalter, arhitecții iezuiți, un tâmplar din timpul Restaurației luaseră locul geniilor despre care se spusese că erau obosite, numai pentru că trântorii intelectuali se plictisiseră de ei, cum sunt totdeauna obosiți și schimbăcioși neurastenicii. Văzusem preferându-se în Sainte-Beuve, rând pe rând, criticul și poetul, Musset renegat în ce privește versurile sale cu excepția unor mici piese foarte neînsemnateși ridicat în slavă ca povestitor. Fără îndoială că unii esești greșesc punând deasupra scenelor celor mai celebre din Cid sau din Polyeucte, cutare tiradă din Mincinosul, care dă ca un plan vechi câteva informații asupra Parisului din acel timp, dar predilecția lor îndreptățită, dacă nu din motive de frumusețe, cel puțin de un interes documentar, este încă prea rațională pentru critica nesăbuită. Ea dă toate operele lui Moliere pentru un. Vers din Zăpăcitul și chiar gășind că Tristan de Wagner e plictisitor, va salva din el „o notă frumoasă cântată de corn”, în momentul în care trece vânătoarea. Această depravare l] m-a ajutat să o cunosc pe aceea de care dădea dovadă doamna de Guermantes când hotăra ca un bărbat din lumea lor, recunoscut că are mină bună, dar prost, era un monstru de egoism, mai șiret decât s-ar fi crezut, că un altul cunoscut prin dărnicia lui putea, să simbolizeze zgârcenia, că o mamă bună nu ținea la copiii ei și că o femeie care trece drept vicioasă are sentimentele cele mai nobile. Ca și cum ar fi fost stricate de nulitatea vieții mondene, inteligența și sensibilitatea doamnei de Guermantes erau prea șovăitoare pentru ca dezgustul să nu

urmeze destul de repede la ea admirației excesive (cu riscul de-a se simți din nou atrasă de genul de spirit pe care rând pe rând îl căutase și-l părăsise) și pentru ca farmecul pe care-l găsisse unui bărbat de inima să nu se schimbe, dacă o frecventa prea mult, căuta în ea prea multe direcții pe care era incapabilă să i le dea, într-o plictiseală care credea că e pricinuită de admiratorul ei și nu era decât produsul neputinței de a găsi plăcere când te mulțumești să o cauți. Variațiile de păreri ale ducesei nu cruțau pe nimeni, cu excepția soțului ei. Numai el n-o iubise niciodată; în el simțise ea totdeauna un caracter de fier, indiferent capriciilor ei, disprețuindu-i frumusețea, violent, de o voință care nu se încovoia niciodată și sub a cărei singură lege nervoșii pot găsi liniștea pe de altă parte, domnul de Guermantes, urmărind același tip de frumusețe feminină, dar căutându-l în amantele pe care le schimba adesea, după cele părăsea și ca să-și bată joc de ele, n-avea decât o asociată identică, durabilă, care-l irita adesea cu trâncănelile ei, dar despre care știa că toată lumea o considera drept cea mai frumoasă, cea mai virtuoasă, cea mai inteligentă, cea mai cultă din aristocrație, drept o femeie pe care el, domnul de Guermantes, era prea fericit că o găsisse, ca-re-i acoperea toate destrăbălările, primea ca nimeni alta și menținea salonului lor rangul de cel dintâi salon din foburgul Saint-Germain. El însuși împărtășea această părere a altora: adesea indispus pe soția lui, era raândru de ea. Dacă, atât de avar pe cât de iubitor de fast, îi refuza cea mai mică sumă pentru opere de caritate, pentru servitori, pretindea ca ea să aibă cele mai minunate toalete și cei mai frumoși cai. În sfârșit, el ținea să pună în valoare spiritul soției sale căci ori de câte ori doamna de Guermantes inventa vreun paradox nou și gustos în legătură cu meritele sau cu defectele, brusc intervertite de ea, a unuia din prietenii lor, ea ardea de nerăbdare să-l încerce în fața unor persoane în stare să-l guste, să-i savureze originalitatea psihologică și să sclipească de răutate lapidară. Fără îndoială, aceste păreri noi nu conțineau de obicei mai mult adevăr decât cele vechi, adesea mai puțin; dar tocmai ceea ce era arbitrar și neașteptat la ele le conferea ceva intelectual care le făcea emoționate de împărtășit. Dar pacientul asupra căruia se exercita psihologia ducesei era îndeobște un intim despre care aceia cărora ea dorea să le transmită descoperirea ignorau LU desăvârșire că el nu mai este în culmea favoarei: de aceea, reputația doamnei de Guermantes de neasemuită prietenă sentimentală, gingașă, devotată, îngreuna începutul atacului; ea putea' interveni cel mult mai târziu, ca și când ar fi constrânsă și forțată, dând răspunsul să se potolească, ca să contrazică în aparență, ca să sprijine de fapt un partener care luase asupra-și provocarea lui; tocmai aceasta era rolul în care excela domnul de Guermantes.

În ee privește acțiunile mondene doamna de Guermantes încerca încă altă plăcere în chip arbitrar jteatrală, emi-țând asupra lor judecăți neprevăzute care biciuiau prin nesfârșite și fermecătoare surprize pe principesa de Par-ma. Dar am încercat să înțeleg mai degrabă grație vieții politice și a cronicii parlamentare decât cu ajutorul criticii literare care putea fi această plăcere a ducesei. Edictele succesive și contradictorii prin care doamna de Guermantes

răsturna fără încetare rânduiala valorilor ia oamenii din mediul ei, neajungând să o distreze, ea încerca și în felul în care-și îndruma propria-i purtare socială, în care dădea socoteală de cele mai mărunte hotărâri mondene ale ei, să guste aceste emoții artificiale, să asculte de* aceste îndatoriri nefirești care stârnesc sensibilitatea adunărilor și se impun spiritului politicianilor. Se știe că atunci când un ministru explică la Cameră că a crezut că a procedat bine urmând o linie de purtare care pare într-adevăr foarte simplă omului de bun simț care citește a doua zi darea de seamă în ziarul său, acest cititor de bun simț se simte totuși deodată frământat și parcă se îndoiește că aș fi avut dreptate aprobându-l Pe ministru văzând că discursul acestuia a fost ascultat în mijlocul unei vii agitații și punctat cu expresii de blam, ca: „E. Foarte grav”, rostite de un deputat al cărui nume și titluri sunt atât de lungi și urmate de mișcări atât de accentuate, încât în toată întreruperea lui, cuvintele „e foarte grav”, ocupă mai puțin loc decât un emistih într-un. Alexandrin. De pildă, când domnul de Guermantes, principe des Laumes, fusese deputat, citeai, uneori în ziarele din Paris, deși erau destinate mai ales circumscripției Meseglise și ca să arate alegătorilor săi că ei nu-și dăduseră voturile unui mandatar neactiv și mut:

(Domnul de Guermantes-Bouillon, principe des Laumes: „Lucrul e foarte grav!” „Foarte bine! Foarte bine!” la centru și pe unele bănci de la dreapta, exclamații ia extrema stângă.)

Cititorul cu bun simț păstrează încă o licărire de credință ministrului înțelept, dar inima lui e zguduită de alte bătăi, la primele cuvinte cu care noul orator răspunde ministrului: „Mirarea, uimirea, nu e nicidecum exagerat s-o spun (mare senzație în partea dreaptă a hemiciclului) pe care mi le-au prilejuit cuvintele celui ce. Presupun că este încă membru al guvernului (ropote de aplauze. Câțiva deputați roiesc în jurul băncii ministeriale; domnul subsecretar de stat la Poște și Telegraf face de pe locul său un semn de aprobare cu capul).

Acest „ropote de aplauze” învinge cele din urmă rezistențe ale cititorului cu bun-simț, găsește insultător pentru Cameră, monstruos, un fel de a proceda care în sine este lipsit de însemnătate; la nevoie va găsi scandalos un fapt normal; să vrei ca bogații să plătească mai mult decât săracii, să faci lumină în jurul unei nedreptăți, să preferi pacea războiului, și va vedea în asta o ofensă adusă unor anumite principii la care într-adevăr nu s-a gândit, care nu sunt înscrise în sufletul omului, dar care emoționează puternic din pricina aclamațiilor pe care le dezlănțuie și a majorităților compacte pe care le întrunesc.

Trebuie de altminteri recunoscut că această subtilitate a oamenilor politici care mi-a slujit să-mi explic Mediul Guermanților și mai târziu alte medii sociale, nu e decât perversiunea unei fineți de interpretare adese; indicată prin cuvintele „a citi printre rânduri”. Dacă în adunări domnește o absurditate datorită perversiunii acestei fineți, în schimb se constată o stupiditate din lipsa acestei fineți în rândul publicului care ia totul în înțelesul strict al cuvântului, care nu bănuiește o revocare când un înalt demnitar e desărcinat „la cerere”

din funcțiunile sale și care-și spune: „Nu e revocat, de vreme ce el a cerut”, o înfrângere când rușii se retrag printr-o mișcare strategică în fața japonezilor pe poziții mai tari dinainte pregătite, un refuz când o provincie care solicitase independența împăratului Germaniei, acesta îi acordă autonomia religioasă. Ca să ne întoarcem la aceste ședințe ale Camerei e posibil ca atunci când ele se deschid, înșiși deputații să fie deopotrivă cu omul cu bun simț care-i va citi darea de seamă. Aflând că lucrătorii în grevă și-au trimis delegații la un ministru, poate se întreabă cu naivitate: „Ah! Ce-or fi discutat, să nădăjduim că totul s-a aranjat”, în clipa în care ministrul se urcă la tribună într-o tăcere adâncă stârnește gustul emoțiilor artificiale. Primele cuvinte ale ministrului: „Nu trebuie să mai amintesc Camerei că am un sentiment foarte înalt al îndatoririlor Guvernului ca să fi primit această delegație pe care autoritatea cu care sunt investit nu era competentă să o cunoască”, sunt o lovitură de teatru, căci era singura ipoteză pe care bunul simț al deputaților n-au făcut-o. Dar tocmai pentru că este o lovitură de teatru, e întâmpinată cu asemenea aplauze, încât ministrul nu va putea să se facă auzit decât peste câteva minute și, când se va întoarce pe banca sa, va primi felicitările colegilor săi. Ești tot atât de emoționat ca în ziua în care el a neglijat să invite la o mare serbare oficială pe președintele consiliului comunal care i-a făcut opoziție și se spune că și într-una și în cealaltă împrejurare a acționat ca un adevărat bărbat de Btat.

Spre marele scandal al Courvoisierilor, în acea epocă a vieții sale, domnul de Guermantes se alăturase adesea colegilor care se duceau să-l felicite pe ministru. Am auzit povestindu-se mai târziu că într-un moment când juca un rol destul de mare la Cameră și era vorba să i se ofere un minister sau o ambasadă, când un prieten venea să-i ceară un serviciu, era cu mult mai simplu, juca politicește cu mult mai puțin pe marele personaj decât oricare altul care n-ar fi fost duce de Guermantes. Căci dacă spunea că noblețea era un lucru de nimic, că-și considera colegii ca pe niște egali, nu credea nici un cuyânt. Umbla după, se prefăcea că apreciază, dar disprețuia situațiile politice și cum rămânea în sinea lui domnul de Guermantes, ele nu-l înconjura cu acel „scrob” al marilor slujbe care fac pe unii de nu te mai poți apropia de ei. Datorită acestui fapt, orgoliul său îi ferea de orice atingere nu numai manierele sale de o familiaritate afișată, dar și simplitatea autentică de care era capabil.

Ca să ne întoarcem la hotărârile ei artificiale și emoționante ca ale politicianilor, doamna de Guermantes zăpăcea îndeajuns nu numai pe Guermantes, pe Courvoisieri, tot foburgul mai mult ca pe oricine, pe principesa de Parma, printr-o seamă de hotărâri neașteptate dedesubtul cărora se simțeau niște principii care loveau cu atât mai puternic cu cât nu te așteptai la ele. Dacă noul ministru al Greciei dădea un bal costumat, fiecare își alegea un costum și se întreba cum se va costuma ducesa. Unul credea că avea să apară în ducesă de Bourgogne, alta dădea ca probabilă travestirea ei în principesă de Du-jabar, o a treia în Psyche. În sfârșit o doamnă Courvoisier întrebând-o: „în ce ai să te travestești, Oriane?” provocă singurul răspuns la care nu te-ai fi gândit: „în nimic” și care dădu mult de lucru limbilor ca să dezvălu-iască

păreră Orianei asupra adevăratei poziții mondene a noului ministru al Greciei și asupra purtării pe care trebuia să o adopte față de el, adică păreră pe care ar fi trebuit să o prevezi, să o știi, că o ducesă „n-avea ce căuta” la balul costumat al acestui nou ministru. „Nu văd nevoia de-a mă duce la ministrul Greciei pe care nu-l cunosc, nu sunt grecoaică, de ce mă aș duce acolo, unde n-am nimic de făcut”, spunea ducesa.

Dar toată lumea se duce, pare-se că va fi un bal minunat, exclama doamna de Gallardon.

Dar e de asemenea minunat să rămâi la gura sobei, răspundea doamna de Guermantes.

Courvoisierii nu se mai dumireau, dar Guermantii fără să o imite, aprobau. „Firește, nu toată lumea e în situația Orianei de a rupe cu toate obiceiurile. Pe de o parte, nu se poate spune că greșește vrând să arate că exagerăm umilindu-ne în fața acestor străini despre care nu poți ști niciodată de unde vin.”

Firește, cunoscând comentariile pe care n-ar întârzia să le provoace o atitudine sau alta, doamna de Guermantes încerca aceeași plăcere făcându-și apariția la o petrecere unde nu îndrăzneai să crezi că vine, cât și rămânând acasă sau petrecându-și seara cu soțul ei la teatru, în seara când avea loc o petrecere unde „se duce toată lumea”, sau când credeai că va eclipsa cele mai frumoase diamante printr-o diademă istorică, de a intra fără nici un giuvaer și într-altă ținută decât aceea pe care greșit o credeai de rigoare. Deși era anti-dreyfusardă (cu toate că credea în nevinovăția lui Dreyfus, după cum își petrecea viața în lume deși nu credea decât în idei), produsese o senzație enormă la o serată a principesei de Ligne, mai întâi pentru că nu. S-a ridicat când toate doamnele s-au sculat la intrarea generalului Mercier, apoi ridicându-se și trimițând ostentativ după servitorii ei când un orator naționalist începuse să țină o conferință, arătând prin aceasta că nu era de părere că lumea fusese făcută ca să vorbească politică; toate capetele se întorseseră după ea la un concert în Vinerea Mare unde, deși era voltairiană, nu rămăsese pentru că găsisese că e indecent ca Hristos să fie pus în scenă. Se știe ce înseamnă, chiar pentru. Cele mai mari mondene, momentul din an când încep petrecerile; astfel încât marchiza d'Amoncourt care, din nevoie de a vorbi, din manie psihologică și chiar din lipsă de sensibilitate, sfârșea adesea prin a spune prostii, putuse să răspundă cuiva care venise să-i prezinte condoleanțe pentru moartea tatălui ei, domnul de Montmorency: „Poate e și mai trist că ți se întâmplă asemenea nenorocire în clipa în care ai în oglinda ta sute de invitații!” Ei bine, în acest moment al anului când o invitai la cină pe ducesa de Guermantes, grăbindu-te ca să nu fie cumva reținută, ea refuza pentru singurul motiv la care un monden nu s-ar fi gândit niciodată: avea să plece într-o croazieră ca să viziteze fiordurile Norvegiei care o interesau, ceea ce ului oamenii de lume care fără să se sinchisească să o imite pe ducesă, încercară totuși din pricina faptei sale acea ușurare pe care o ai citindu-l pe Kant, când, după demonstrația cea mai riguroasă a determinismului, descoperi că dincolo

de lumea necesității, se află aceea a libertății. Orice invenție de care nu ți-ai fi dat niciodată seama ațâță mintea, chiar acelor ce nu pot profita de ea. Aceea a navigației cu aburi era o nimica toată pe lângă aceea de a te folosi de navigația cu aburi în epoca sedentară a sezonului. Ideea că puteai renunța de bună voie la o-sută de cine sau prânzuri în oraș, la două sute de „ceaiuri”, la trei sute de serate, la cele mai strălucite luni de la Operă și marți de la Comedia-Franceză, ca să te duci să vizitezi fiordurile Norvegiei nu păru Courvoisierilor mai explicabil decât: Douăzeci de mii de leghe sub mări, dar le împărtăși aceeași senzație de independență și de farmec. De aceea nu era zi în care să n-auzi spunându-se nu numai „cunoașteți ultimul cuvânt de spirit al Orianei?” ci „Ați aflat ultima poznă a Ori-anei?” Și lumea repeta „ultima poznă” a Orianei ca și ultimul „cuvânt de spirit” al Orianei: „E într-adevăr Ori-ane”; „Asta-i cu adevărat Oriane”, „Asta-i Oriane sadea”. Ultima poznă a Orianei era de pildă că având să răspundă în numele unei societăți patriotice cardinalului X., episcop de Mâcon (cărui de obicei domnul de Guer-mantes, când vorbea de el, îi spunea „domnul de Mascon”, pentru că ducele găsea că asta avea un aer de veche Franță), cum fiecare caută să-și închipuiască cum va fi ticluită scrisoarea și găsea lesne primele cuvinte: „Eminență sau Monsenior”, dar era încurcat în ce privește restul, scrisoarea Orianei, spre mirarea tuturor, începea cu „domnule cardinal” din pricina unui vechi obicei academic sau cu „vere”, acest cuvânt fiind folosit între principii Bisericii, Guermanții și suveranii care se rugau lui Dumnezeu să-i aibă pe unii și pe ceilalți în „sfânta și demna sa pază”. Ca să se vorbească de „ultima poznă a Orianei”, era destul ca la o reprezentație unde era tot Parisul și unde se juca P piesă foarte frumoasă, când o căutai pe doamna de Gu-ermantes în loja principesei de Parma, a principesei de Guermantes sau a atâtor altora care o invitaseră, să o găsești singură în negru, cu o pălărioară, într-un fotoliu, unde sosise înainte de-a începe spectacolul. „Se aude mai bine când e vorba de o piesă care face să o auzi”, explica ea spre scandalul Courvoisierilor și spre uimirea Guer-manților și a principesei de Parma, care descopereau pe neașteptate că „genul” de-a asculta începutul unei piese ea mai nou, vădea mai multă originalitate și inteligentă* (fcea ce nu te putea uimi din partea Orianei) decât să vii numai la ultimul act după o mare cină și o apariție la o serată. Acestea erau diferitele genuri de a uimi pen-*ru care principesa de Parma știa că se putea pregăti dacă punea vreo întrebare literară sau mondenă doamnei de Guermantes și din pricina cărora alteța nu se aventura în timpul acestor cine la ducesă în cel mai neînsemnat subiect decât cu prudența îngrijorată și uluită a femeii care face baie și iese la suprafață între două „talazuri”.

Printre elementele care, lipsind din două-trei alte saloane aproape echivalente care erau în fruntea foburgului Saint-Germain, deosebeau de ele salonul ducesei de Guermantes, după cum un Leibnitz admite că fiecare monadă reflectând tot universul îi adăuga ceva deosebit, unul din cele mai puțin simpatice erau de obicei furnizat de una sau două femei foarte frumoase care n-aveau alt titlu de-a fi acolo decât frumusețea lor, folosul pe care-l

trăsese din ea domnul de Guermantes, și-a căror prezență destăinuia îndată, ca în alte saloane cutare tablouri neașteptate, faptul că în acesta soțul era un prețuitor zelos al grațiilor femeiești. Toate semănau puțin una cu alta, căci ducelui îi plăceau namilele de femei, totodată maiestuoase și degajate, de un gen intermediar între Venus din Milo și Victoria din Samotrace; adesea blonde, rareori brune, uneori roșcate ca cea mai recentă care era prezentă la această cină, acea vicontesă d'Arpajon pe care o iubise atât de mult îneât o sili multă vreme să-i trimeată până la zece telegrame pe zi (ceea ce o plictisea oarecum pe ducesă), corespunda cu ea prin porumbei călători când era la Guermantes și de care în sfârșit fusese mult timp atât de incapabil să se lipsească, îneât într-o iarnă pe care trebuise s-o petreacă la Parma, venea în fiecare săptămână la Paris, călătorind două zile ca s-o vadă.

De obicei aceste frumoase figurante fuseseră dar nu mai erau amantele sale (acesta era cazul doamnei d'Arpajon) sau erau pe punctul de a înceta de a mai fi. Poate totuși prestigiul pe care-l exercita ducesa asupra lor și nădejdea de-a fi primite în salonul ei, deși ele însele aparțineau unor medii foarte aristocratice dar de mâna a doua, le hotărâse mai vârtos decât frumusețea și generozitatea acestuia, să cedeze dorințelor ducelui. De altminteri ducesa n-ar fi opus o rezistență absolută ca ele să fi intrat în casa ei; știa că dobândise în mai mult decât una o aliată grație căreia obținuse mii de lucruri la care râvnea și pe care domnul de Guermantes le refuza fără milă soției sale, atât timp cât nu era îndrăgostit de alta. De aceea faptul că ducesa le primea numai când legătura lor era foarte înaintată, se datora mai degrabă împrejurării că ducele, ori de câte ori se imbarcase într-o mare dragoste, crezuse că era vorba numai de ceva trecător, în schimbul căruia credea că e mare lucru să fii invitat de soția lui. Dar se întâmpla să-l ofere pe rmai puțin, pe o primă sărutare pentru că se produceau rezistențe de care nu ținuse seamă, sau, dimpotrivă, nu iritâmpinase niciuna. În dragoste, adesea, recunoștința, dorința de-a face plăcere, te fac să dai mai mult decât ceea ce făgăduise nădejdea și interesul. Dar atunci realizarea acestei oferte era împiedicată de alte împrejurări. Mai întâi, toate femeile care răspuseseră dragostei domnului de Guermantes și uneori chiar când nu-i cedaseră, fuseseră rând pe rând sechestrare de el. Nu le îngăduia să mai vadă pe nimeni, își petrecea aproape toate orele cu ele, se ocupa de educația copiilor lor, cărorora i se întâmpla să le dăruiască câte un frate sau o soră, dacă ar trebui să judecăm mai târziu după unele asemănări elocvente. Apoi dacă, la începutul legăturii, prezentarea doamnei de Guermantes, nicidecum luată în considerație de duce, jucase un rol în mintea amantei, însăși legătura transformase punctele de vedere ale acestei femei; ducele nu era pentru ea numai soțul celei mai elegante femei din Paris, ci un bărbat pe care noua amantă îl iubea, un bărbat care-i dăduse adesea mijloacele și gustul unui lux rmai mare și care intervertise rânduiala anterioară în importanța chestiunilor de snobism și de interes; în sfârșit, uneori amantele ducelui erau însuflețite de o gelozie de toate felurile pe doamna de Guermantes. Dar acest caz era mai rar; de altminteri când ziua prezentării sosea în sfârșit

(într-un moment în care ea era de obicei destul de indiferentă ducelui, ale cărui fapte, ca și acelea ale lumii întregi, erau de cele mai multe ori comandate de faptele anterioare decât de primul îndemn care nu mai exista), se întâmpla adesea ca doamna de Guermantes să fie aceea care căuta să primească pe amanta în care nădăjduia și avea atât de mare nevoie să găsească o aliată de preț, împotriva soțului ei teribil. Nu se poate spune că, în afară de unele rare momente, acasă, sau când ducesa vorbea prea mult și el lăsa să-i scape cuvinte și mai ales tăceri care fulgerau, domnul de Guermantes ar fi neglijat față de soția lui ceea ce se numesc formele. Cei ce nu-i cunoșteau se puteau înșela în această privință. Uneori toamna, între cursele de la Deauville, stațiunile balneare și plecarea la Guermantes și vânătorile, în cele câteva săptămâni care se petrec de obicei la Paris, cum duceseii îi plăcea cafe-concertul, ducele se ducea să petreacă acolo cu ea o seară. Publicul zărea îndată într-una din acele mici loje descoperite unde încap numai două persoane, pe acest Hercule în „sraoc-king” (deoarece în Franța se dă oricărui lucru mai mult sau mai puțin britanic numele pe care hu-1 are în Anglia), cu monoclul la ochi, ținând în mână sa groasă dar frumoasă, în al cărei inelar strălucea un safir, o țigară de foi din care trăgea din când în când un fum, cu privirile îndreptate obișnuit spre scenă, dar când le lăsa să cadă spre parter unde nu cunoștea de altminteri pe nimeni, le atenua printr-un aer plin de gingășie, de rezervă, de politețe, de considerație. Când un cuplet i se părea hazliu și nu prea indecent, ducele se întorcea su-râzând spre soția lui, împărtășea cu ea, printr-un semn de înțelegere și de bunătate, veselia inocentă pe care i-o prilejuia cântecul nou. Și spectatorii puteau crede că nu exista soț mai bun decât el, nici o ființă mai de invidiat decât ducesa - această femeie în afara căreia stăruiau toate interesele de viață ale ducelui, această femeie pe care n-o iubea, pe care nu încetase s-o înșele; când ducesa se simțea obosită, vedeau că domnul de Guermantes se ridica, îi ținea chiar el mantoul, potrivindu-i colierele ca să nu se prindă căptușeala și-i croia drum până la ieșire cu o grijă prevenitoare și respectuoasă pe care ea o întâmpina cu răceala mondenei care nu deslușește în asta decât deprinderea cu lumea, și uneori chiar cu amărăciunea oarecum ironică a soției dezamăgite care nu mai are nici o iluzie de pierdut. Dar în ciuda acestor aparențe, altă latură a acestei politeți datorită căreia îndatoririle trecuseră din adâncimi la suprafață, la o anumită epocă mai veche, dar care mai durează pentru supraviețuitori, viața duceseii era grea. Domnul de Guermantes redevenea generos, uman, numai cu o amantă nouă care, așa cum se întâmplă de cele mai multe ori, lua apărarea duceseii; aceasta vedea că devin din nou posibile pentru ea generozitățile față de inferiori, caritatea față de săraci, chiar pentru ea însăși, mai târziu, un automobil nou și minunat. Dar persoanele care-i erau prea supuse, amantele ducelui, nu erau scutite de întărâtarea care se trezea destul de repede în doamna de Guermantes. Curând ducesa se dezgustă de ele. Ori, în acel moment, legătura dintre duce și doamna d'Arpajon se apropia de sfârșit. Altă amantă mijea.

Fără îndoială, dragostea succesivă a domnului de Guermantes pentru toate reîncepea să se facă simțită într-o zi; mai întâi această dragoste stingându-se, le lăsa moștenire ca pe niște statui frumoase – statui frumoase pentru ducele care ajunsese astfel în parte artist, pentru că le iubise și era acum sensibil la liniile pe care nu le-ar fi apreciat dacă n-ar fi iubit – care își juxtapu-neau, în salonul ducesei, formele lor multă vreme înduș-mănite, măcinate de gelozii și certuri și, în sfârșit, împăcate în liniștea prieteniei; apoi însăși această prietenie era un efect al dragostei care-l făcuse pe domnul de Guermantes să deslușească la acelea care erau amantele sale, niște virtuți care există la orice ființă omenească, dar pot fi percepute numai de voluptate, astfel încât fosta amantă ajungând o „excelentă camaradă” care ar face orice pentru noi, este un clișeu ca medicul sau tatăl care nu sunt un medic sau un tată, ci un prieten. Dar în timpul unei prime epoci, femeia pe care domnul de Guermantes începea să o părăsească, se plângea, făcea scene, se arăta exigentă, părea indiscretă, trâncănitoare. Ducele începea să prindă ură pe ea. Atunci doamna de Guermantes avea prilejul să pună în evidență cusururile adevărate sau presupuse ale unei persoane care o plictisea. Reputată pentru bunătatea ei, doamna de Guermantes Primea telefoanele, confidențele, lacrimile celei părăsite și nu se plângea de acest lucru. Râdea de ele cu soțul ei, apoi cu câțiva intimi. Și crezând că prin mila ei, pe care? Arăta nenorocitei ea avea dreptul să o cicălească, chiar în prezența ei, orice ar fi spus aceasta, cu condiția ca cicăleala să poată intra în cadrul caracterului ridicol pe care ducele și ducesa i-l fabricaseră recent, doamna de Guermantes nu se sfiia să schimbe cu soțul ei priviri ironice de înțelegere.

În timp ce ne așezam la masă, principesa de Parma își aduse aminte că voia să invite la Operă pe doamna d'Heudicourt și dorind să știe dacă acest lucru nu i-ar fi plăcut doamnei de Guermantes, încerca să o sondeze.

În această clipă intră domnul de Grouchy al cărui iren întârziase o oră din pricina unei deraieri. Se scuza cum putu. Soția lui, dacă ar fi fost o Courvoisier, ar fi murit de rușine. Dar doamna de Grouchy nu era Guermantes „de florile mărilor”. Cum soțul ei se scuza de întârziere:

Constat, spunea ea luând cuvântul, că până și în lucrurile mărunte, a întârzia e o tradiție de familie.

Ia loc, Grouchy, nu te lăsa demontat, spuse ducele.

Deși merg în pas cu timpul, sunt nevoită să recunosc că lupta de la Waterloo a avut un rezultat bun, deoa rece a îngăduit resturarea Bourbonilor și încă într-un chip care i-a făcut nepopulari. Dar constat că sunteți un adevărat Nimrod!

Am adus, într-adevăr, câteva exemplare frumoase.

Îmi voi îngădui să trimit mâine ducesei o duzină de fa zani.

Prin ochii doamnei de Guermantes, parcă licări o idee. Stărui ca domnul Grouchy să nu se ostenească să-i trimită fazanii. Și făcând semn lacheului logodit, cu care stătusem de vorbă când părăsisem sala în care erau expuse tablourile lui Elstir:

Poullein, spuse ea, te vei duce să iei fazanii dom nului conte și-l vei aduce numaidecât, căci nu-i așa Grouchy, îmi îngădui să fac unele politeți. Nu vom mânca doisprezece fazani în doi, Basin și cu mine.

Dar poimâine ar fi încă timp, spuse domnul de Grouchy.

Nu, prefer mâine, stăruie ducesa.

Poullein se făcuse alb ca varul; pierdea întâlnirea cu logodnica lui. Asta era de ajuns pentru distracția ducesei, care ținea ca totul să păstreze un aer de omenie.

— Știu că e ziua dumitale de ieșire, îi spuse ea lui

Poullein, n-ai decât să schimbi cu Georges, care va ieși mâine și va sta acasă poimâine.

Dar a doua zi, logodnica lui Poullein nu va fi liberă. Îi era tot una dacă va ieși sau nu. Îndată ce Poullein ieși din odaie, fiecare complimentă pe ducesă pentru bunătatea pe care o manifestă servitorilor ei.

Mă port. cu eja așa cum aș vrea ca lumea să se poarte cu mine.

Tocmai! Se pot lăuda că au dat de un loc bun la dumneavoastră.

Nu atât de extraordinar pe cit s-ar crede. Dar socot că țin la mine. Acesta e cam plicticos, pentru că e îndrăgostit, crede că trebuie să se adopte un aer melanolic.

În acest moment, Poullein se întoarce.

Într-adevăr, spuse domnul de Grouchy, n-are aerul de om bine dispus. Trebuie să fii bun cu ei, dar 'nu prea din cale afară.

Recunosc că nu sunt rea; n-are nimic de făcut toată ziua decât să se ducă să ia fazanii de la dumnea voastră, să stea aici fără să facă nimic și să-și mănânce porția.

Mulți ar vrea să fie în locul său, spuse domnul de Grouchy, căci invidia e oarbă.

Oriane, spuse principesa de Parma, mai zilele tre cute m-a vizitat verișoara dumitale d'Heudicourt; firește, e o femeie de o inteligență superioară; e o Guermantes, cu asta am spus tot, dar se zice că e clevetitoare.

Ducele aținti asupra soției sale o privire lungă de uimire intenționată. Doamna de Guermantes începu să râdă. Principesa sfârși prin a-și da seama.

— Așadar. Nu ești de. Părerea mea.? Întrebă ea îngrijorată.

— Doamna e prea bună că se ocupă de mutrele lui Basin. Haide, Basin, de ce ai aerul că insinuezi lucruri ne-Piăcute pe seama rudelor noastre?

— O găsește prea rea? Întrebă cu interes principesa.

— Oh! Nici cum, răspunse ducesa. Nu știu cine a spus alteței-voămre că ar fi clevetitoare. Dimpotrivă, e

— Giiftrnanto

O făptură minunată, care n-a vorbit niciodată pe nimeni de rău, nici n-a făcut nimănui vreun rău.

— Ah! Spuse doamna de Parma uşurată! Nici eu nu-mi dădusem seama. Dar cum ştiu că adesea e greu să nu fii cit de puţin răutăcioasă, când ai mult duh.

Ah! Asta e destul de lipsită de duh!

E lipsită de duh? Stărui principesa uimită.

Haide, Oriane, întrerupse ducele pe un ton piângăreţ aruncând în jurul său la dreapta şi la stîngă nişte priviri hazlii, auzi doar că principesa îţi spune că e O femeie superioară!

Şi oare nu e?

E cel puţin superior de grasă.

Ah! Nu-l ascultaţi, doamnă, nu e sincer; e proastă

(hm) ca o găscă, spuse cu o voce tare şi răguşită doamna de Guermantes care, fiind însă de un şi mai „vechi re gim” decât ducele când nu încerca să fie, căuta adesea să fie, dar într-un chip opus genului jabou de dantelă şi, corupt al soţului ei şi în realitate cu mult mai fină, da torită unui fel de-a pronunţa, aproape ţărănesc, cu un iz de glie, aspru şi fermecător. „Dar e cea mai bună femeie din câte am întâlnit. Şi nici nu ştiu dacă în acest grad

l se mai poate spune prostie. Nu cred să fi cunoscut vreo dată' asemenea făptură; e un caz interesant pentru un medic, are ceva patologic, e un soi de „nevinovată”, de cretină, de „arierată”, ca în melodrame sau în Arleziana.

Mă întreb totdeauna când e aici, dacă n-a sosit momen tul când inteligenţa i se va trezi, ceea ce mă înfricoşează totdeauna.. Principesa se minuna de aceste expresii, câtă vreme sentinţa o uluia. „Mi-a citat, ca şi doamna d'Epinay, cuvântul dumitale de spirit cu Tarquiniu Su perbul. E îneântător”, răspunse ca.

Domnul de Guermantes mi-a explicat spiritul. Aveam pofta să-i spun că fratele său, care pretindea că nu mă cunoaşte, mă aştepta chiar în seara aceea la ora unsprezece. Dar nu-l întrebasesm pe Robert dacă puteam să vorbesc de această întâlnire şi cum faptul că domnul de Charlus mi-o fixase era în contrazicere cu ceea ce spusese ducesei, m-am gândit că e mai bine să tac.

— Taquiniu Superbul, nu e rău, spuie domnul de

Guermantes, dar doamna d'Heudicourt mi v-a povestit.

I pesemne, un cuvânt de spirit şi mai bun pe care l-a făcut Oriane mai zilele trecute, drept răspuns la o invitaţie la cină.

— Oh! Nu! Spuneţi-ni-l!

— Haide, Basin, te rog să taci, mai întâi spiritul e stupid şi datorită lui ducesa mă va considera şi mai în ferioară toantei de vară-mea. Nici nu ştiu de ce spun vara mea. E vara lui Basin. Oricum, se înrudeşte puţin şi cu mine.

— Oh! Exclamă principesa de Parma la gândul că ar putea să o găsească proastă pe doamna de Guermantes şi protestând nebuneşte că nimic n-ar putea face ca ducesa să decadă din rangul pe care-l ocupa în admiraţia ei.

„Şi apoi, i-am şi retras însuşirile de spirit; cum acest spirit tinde să-i conteste unele calităţi ale inimii, mi se pare inoportun.”

Să conteste! Inoportun! Ce bine se exprimă! Spuse ducele cu o ironie prefăcută și ca ducesa să fie admirată.

Haide, Basin, nu-ți bate joc de soția dumitale.

Trebuie să spun alteței-voastre regale, urmă du cele, că vara Orianei este o femeie superioară, bună grasă, tot ce vreți, dar nu e tocmai, cum să mă exprim.

Mână spartă.

Da, știu, e foarte zgârcită, întrerupse principesa.

Nu mi-aș fi îngăduit expresia, dar ați găsit cuvântul potrivit. Lucrul se traduce prin felul cum își ține casa și îndeosebi prin bucătăria ei, care e excelentă, dar mă surată.

Ceea ce dă loc chiar la unele scene destul de haz lii, întrerupse domnul de Breauté. Astfel, scumpul meu

Basin, am petrecut o zi la Heudicourt, când erați aștept tați, Oriane și dumneata. Se făcuseră pregătiri somp tuoase, când, după-amiază, un lacheu a adus telegrama că nu veți mai veni.

Asta nu mă miră! Spuse ducesa care nu numai că era greu de avut ca musafir, dar îi plăcea să se știe acest lucru.

Vara dumitale citește telegrama, se mârșește foarte, apoi, fără să-și piardă cumpătul și spunându-ți că nu trebuiau făcute cheltuieli inutile pentru un domn. Lipsit de însemnătate ca mine, trimite după lacheu: „Spu-ne-i șefului bucătar să scoată puiul”, îi strigă ea. Iar seara am auzit-o întrebându-l pe maâtre-ul d'hotel: Nu ne servești resturile de friptură de ieri?”

— De altminteri trebuie să recunoaștem că buca tele sunt foarte bune la ea, spuse ducele, care credea eă întrebuițând această expresie se arăta „vechi re gim”. Nu cunosc altă casă în care să se mănânce mai bine.

Și mai puțin, întrerupse ducesa.

Lucru, foarte sănătos și foarte suficient pentru ceea ce se numește un țaran de rând ca mine, urmă du cele; nu te scoli sătul.

Ah! Dacă e vorba de o cură e altceva. E firește mai mult igienic, decât fastuos. De altminteri, nu e atât de bun pe cât s-ar crede, adăuga doamna de Guermantcs, căreia nu-i plăcea să se spună că cea mai bună masă din

Paris este alta decât a ei. Cu vara mea se întâmplă același? Lucru ca și cu unii autori constipați care clocesc câte cincisprezece ani o piesă într-un act sau un sonet. Eceea ce se numesc niște mici capodopere, niște nimicuri care sunt niște giuvaeruri, într-un cuvânt, lucrul de care am cea mai mare groază. Bucătăria Zenaidei nu e rea, dar ai găsi-o mai oarecare, dacă ar fi mai puțin zgârcită. Sunt lucruri pe care șeful ei bucătar le face.

Bine, și altele pe care le greșește. Am cinat la ea, ca pretutindeni, uneori foarte prost, dar mi-a făcut mai puțin rău decât în altă parte pentru că stomacul e la urma urmei mai sensibil la cantitate decât la calitate.

— In sfârșit, ca să termin, încheie ducele, Zenaida stărui ca Oriane să vină la prânz, și cum soției mele nu-i prea place să iasă, ea rezistă, se informă dacă, sub pre textul unei mese intime, nu va fi imbarcată în chip neleal într-un

mare bairam, și încercă să afle, în zadar, ce musafiri vor mai fi. „Vino, vino, stăruia Zenaide, laudând lucrurile bune pe care avea să le servească la prânz; vei mânca un piure de castane, nu spun decât atât, și vor fi șapte prăjituri”. „Șapte prăjituri, exclamă

Oriane. În cazul acesta, înseamnă că vom fi cel puțin opt la masă!”

După câteva clipe, principesa care înțelesese spiritul izbucni într-un râs ca un tunet.

Ah! Vom fi opt, e minunat! Ce bine e redactat!

Spuse ea găsim într-o supremă efortare expresia de care se slujise doamna D'Epinay și care se potrivea mai bine de data aceasta. Oriane, este foarte frumos ce spui principesa, spune că e bine redactat.

Dar, prietene, nu-mi spui nimic nou, știu că principesa e foarte spirituală, răspunse doamna de Guermantes care gusta cu ușurință un spirit când era rostit de o alteță și-i lauda propriul ei duh. Sunt foarte mândră că doamna apreciază modestele mele redactări. De alt minteri, nu-mi aduc aminte să fi spus una ca asta. Iar dacă am spus-o, voiam să o măgulesc pe verișoara mea, căci dacă avea șapte prăjituri, numărul gurilor, aacă îndrăznesc să mă exprim astfel, ar fi depășit duzina. În timpul acesta contesa d'Arpajon care înainte de masă îmi spusese că mătușa ei ar fi fost atât de fericită să-mi arate castelul săudin Normandia, îmi spunea, peste ca pul prințului de Agrigente, că ar dori să mă* primească mai ales în Cote d'or pentru că acolo, la Pont-le-Duc, este la ea acasă.

Arhivele castelului v-ar interesa. Sunt acolo co respondențe foarte ciudate între oamenii cei mai de seamă din secolele XVII, XVIII și XIX. Petrec acolo ceasuri minunate, trăiesc în trecut, asigură contesa despre care domnul de Guermantes îmi spusese că este foarte tare în literatură.

Posedă toate manuscrisele domnului de Bornier, urmă vorbind de doamna d'Heudicourt, principesa care voia să încerce să justifice motivele temeinice care o făceau să se împrietenească cu ea.

Trebuie să fi visat, cred că nici nu-l cunoștea spuse ducesa.

Ce e mai ales interesant, este că aceste scrisori sunt scrise de oameni din diferite țări, urmă ducesa d'Arpajon care, fiind înrudită cu principalele case ducale și chiar suverane din Europa, era fericită să amin tească această înrudire.

— Ba da, Oriane, spuse domnul de Guermantes nu fără intenție, îți'aduci aminte de cina aceea la care erai vecina domnului de Bornier?

— Dar, Basin, întrerupse ducesa, dacă vrei să-mi spui că l-am cunoscut pe domnul de Bornier, ai dreptate, a venit chiar de mai multe ori să nici vadă, dar nu m-am putut hotărî niciodată să-l invit, pentru că aș fi fost nevoită să pun să se dezinfeceteze de fiecare dată cu formol. Iar în ce privește acea cină, îmi aduc foarte bine aminte de ea, nu era nicidecum la Zenaide, care nu l-a vă zut niciodată pe Bornier și care trebuie să creadă, dacă-i vorbești de Fata lui Rolland, că e vorba de o principesă

Bonaparte despre care se pretinde că e logodită cu fiul regelui Greciei; nu, era la Ambasada Austriei. Fer mecătorul Hoyos crezuse că-mi face plăcere așezând pe un scaun, Jâng. Ță mine, pe acest academician împuțit.

Mi se părea că am lângă mine un escadron de jandarmi.

Am'fost nevoită să-mi astup nasul cum puteam, în tot timpul cinei și n-am îndrăznit să respir decât când s-a sevit brânza!

Domnul de Guermantes care-și atinsese scopul tainic cercetă pe ascuns pe fețele musafirilor impresia produsă de spusele ducesei.

— Găsesc, de altfel, că scrisorile au un farmec deo sebit, urmă, cu toate ca figura prințului de Agrigente se afla între noi, doamna tare în literatură care avea scrisori atât de ciudate în castelul ei. Ați observat că de multe ori, scrisorile unui scriitor sunt superioare ope rei sale? Cum se numește oare acel autor care a scris

Salambo?

Aș fi dorit să nu răspund ca să nu prelungesc această conversație, dar am simțit că l-aș fi supărat pe prințul de Agrigente, care se prefăcuse că știe perfect de bine de cine este Salambo și că din simplă politețe. Îmi lasă mie plăcerea de a-l numi, dar care era într-o cumplită încurcătură.

— Flaubert, am spus în cele din urmă, dar semnul de aprobare pe care prințul îl făcu din cap, acoperi răspunsul meu, astfel încât interlocutoarea mea nu înțelese exact dacă am spus Paul Bert sau Fulbert, nume care nu-i dădură nici o satisfacție.

În orice caz, urmă ea, ce interesantă este cores pondența sa și cu cât superioară cărților sale! Se explică de altminteri, căci se vede din tot ce se spune cu câtă greutate făcea o carte, că nu era un adevărat scriitor, un om înzestrat.

Vorbiți de corespondență, găsesc că scrisorile lui

Gambetta sunt minunate, spuse ducesa de Guermantes ca să arate că nu se temea interesându-se de un pro letar și de un radical. Domnul de Breauté înțelese tot spiritul acestei îndrăzneli, privi în jurul său cu un ochi în același timp cam beat și înduioșat, după care își șterse monoculul.

Doamne, ce plicticos lucru e Fata lui Rolland, spuse domnul de Guermantes care rămăsese la domnul de Bornier, cu mulțumirea pe care i-o dădea senti mentul superiorității sale. Asupra unei opere la care se plictisise atât de mult, poate și din pricina acelu suave mari magno l pe care-l încercăm în toiul unei cine bune, e vorba să ne aducem aminte de niște serate atât de îngrozitoare. Are totuși câteva versuri frumoase, un sen timent patriotic.

Am insinuat că nu-l admir de loc pe domnul de Bornier.

— Ah! Aveți să-i 'aduceți vreo vină? Mă întrebă plin de curiozitate ducele care credea totdeauna, când

* era vorbit cineva de rău, că asta s-ar datora unui resentiment personal sau dacă se spunea ceva bun despre o femeie, că era începutul unei dragoste. Văd că aveți ceva împotriva lui. Ce v-a făcut? Povestiți-ne! Ba da, trebuie să fio

un cadavru între dumneavoastră; de vreme ce-l ponegriți. Fata lui Rolland este o lucrare lungă, dar destul de simțită.

Simțită e foarte bine spus pentru un autor atât de mirositor, întrerupse ironic doamna de Guermantes.

Dacă tânărul a stat vreodată în apropierea lui, este les ne de înțeles că-l are în nas.

Trebuie de altminteri să-i mărturisesc doamnei, urmă ducele adresându-se principesei de Parma că, lăsând la o parte Fata lui Rolland, în literatură și în mu-

1 Pe plăcuta mare întinsă (lat.).

Zică sunt de modă veche, nu e pasăre, oricât de bătrână, care să nu-mi placă. Poate n-o să mă credeți, dar seara, când soția mea se așază la pian, mi se întâmplă să o rog să-mi cânte o arie de Auber, de Boieldieu, chiar de Boethoven! Iată ce-mi place. În schimb, Wagner mă adoarme numaidecât.

— N-ai dreptate, spuse doamna de Guermantes, Wagner are geniu, cu toate lungimile lui insuportabile. Lohengrin e o capodoperă. Chiar și în Tristan găsești ici-colo o pagină interesantă. Iar Corul fetelor ce torc din Vasul Jan-iomă e o adevărată încântare.

— Nu-i așa, Babal spuse domnul de Guermantes adresându-se domnului de Breauté, noi preferăm: „Toate întâlnirile de bună tovărășie se dau în acest loc plăcut” 1, E ceva fermecător. Fra diavolo și Flautul fermecat și Castelul și Nunta lui Figaro și Diamantele Coroanei, iată adevărata muzică. În literatură, același lucru. Astfel, lădior pe Balzac, Balul din Sceaux, Mohicanii la Paris.

— Ah! Dragul meu, dacă pornești la război cu Balzac, n-am terminat încă, așteaptă ziua în care Meme va fi aici. El e și mai reușit, îl știe pe dinafară.

Supărat de întreruperea soției sale, ducele o ținu câteva clipe sub focul unei tăceri amenințătoare, iar o-chii săi de vânător parcă erau două pistoale încărcate, în acest timp, doamna d'Arpajon schimbase cu principesa de Parma niște păreri asupra poeziei tragice și altele, pe care nu le-am deslușit, când am auzit-o pe doamna d'Arpajon rostind următoarele: „Oh! Tot ce vreți, doamnă, sunt de acord că ne face să vedem lumea sub aspectul ei urât pentru că muștie să deosebească între urât și frumos, sau mai degrabă pentru că vanitatea lui nesuferită îl face să creadă că tot ce spune e frumos, recunosc împreună cu altele voastră că în piesa cu pricina sunt lucruri ridicole, de neînțeles, greșeli de gust, că o greu de înțeles, că e tot atât de greu de citit ca și cum ar fi scrisă în rusește sau în chinezește, căci, firește, e orice, numai franțuzească nu, dar după ce ți-ai

Din *Le Prii aux-clerics de Herald* (1832).

Luat această osteneală, cât ești de răsplătit, are atâta i-maginație!., Nu auzisem începutul acestui mic discurs. Am sfârșit prin a înțelege nu numai că poetul incapabil de a deosebi frumosul de urât este Victor Hugo, dar și că poezia care-ți dădea atâta bătaie de cap să o înțelegi, ca și cum ar fi fost scrisă în rusește sau în chinezește era: „Lorsque Venjant paraît, le cer ele de familie applaudit à grands cris”, poezie din prima epocă a poetului și care e mai

aproape de doamna Deshoulières decât de Victor Hugo din Legenda veacurilor. Departe de-a o găsi ridicolă pe doamna d'Arpajon (cea dintâi, de la această masă atât de reală, atât de fiecum, la care mă aşezasem cu atâta decepție), am văzut-o cu ochii minții sub acea bonetă de dantele din care ies cârlionții rotunzi ai buclelor pe care le purtau doamna de Remusat, doamna de Broglie, doamna de Saint-Aulaire, toate femeile a-tât de distinse care în scrisorile lor încântătoare citează, cu atâta știință și la locul lor, pe Sofocle, pe Schiller și Imitația, dar căroră primele poezii ale romanticilor le-au pricinuit acea groază și acea oboesală nedespărțite pentru bunica de ultimele versuri ale lui Stéphane Malkirme.

— Doamnei d'Arpajon îi place mult poezia, spuse principesa de Parma doamnei de Guermantes, impresionată de tonul sufocant cu care-și rostește discursul.

— Nu, nu înțelege nimic în materie de poezie, răs punse în șoaptă doamna de Guermantes care profită de faptul că doamna d'Arpajon, răspunzând unei obiecții a generalului de Beautriellis, era prea ocupată cu propriile ei cuvinte ca să le audă pe acelea pe care le șoptea ducesa. Are afinități cu literatura, de când e părăsi tă. Altețea-voastră trebuie să știe că eu duc toată gre utatea asta, pentru că vine să mi se plângă ori de câte ori Basin nu s-a dus să o vadă, adică aproape în fiecare zi. Oricum, nu e vina mea, dacă-l plictisește și nu-l pot sili să se ducă la ea, deși aş prefera să-i fie mai credin cios, pentru că în acest caz aş vedea-o mai rar. Dar ea

O plictisește la culme, ceea ce nu e extraordinar. Nu e a ' Când copilul apare, cercul familiei se bucură zgomotos (Vart d'etre grand pere, V. Hugo).

O ființă rea, dar e plicticoasă într-un grad pe care nu vi-l puteți închipui. Îmi pricinuieste zilnic atâta durere de cap, încât sunt nevoita să iau de fiecare dată un piramidon. Și toate astea, pentru că i-a plăcut lui Basin să mă înșele de un an cu ea. Și să mai ai și un lacheu care e îndrăgostit de o târfă și care face mutre dacă nu o rog pe această tânără să părăsească o clipă trotuarul ei rodnic ca să vină să ia ceaiul cu mine! Oh! Viața e plicticoasă la culme, încheie galeș doamna de Guermantes.

Dar doamna d'Arpajon îl plictisea la culme mai a-les pe domnul de Guermantes, pentru că acesta era de eurând amantul alteia, care am aflat că era marchiza Surgisle-Duc. Tocmai servea lacheul care fusese lipsit de ziua lui de ieșire. Și m-am gândit că, încă trist, servea foarte agitat, căci am băgat de seamă că trecând să-l servească pe domnul de Châtellerault, se achită cu atâta stângăcie de sarcina sa încât cotul ducelui lovi de mai multe ori cotul slugii. Tânărul duce nu se supără nicidecum pe lacheul care roșise și îl privi dimpotrivă, râzând cu (c) chii săi albaștri și limpezi. Voia bună mi s-a părut că este din partea musafirului o dovadă de bunătate. Dar râsul, său stăruitor m-a făcut să cred că era la curent cu decepția servitorului și poate încerca, dimpotrivă, o bucurie răutăcioasă.

— Scumpa mea, știi că nu faci nici o descoperire vorbindu-ne de Victor Hugo, urmă ducesa adfesându-se doamnei d'Arpajon pe care o văzuse

întorcând capul cu un aer îngrijorat. Nu nădăjdui că-1 vei lansa pe acest debutant. Toată lumea știe că are talent. Ceea ce e detestabil, este acel Victor Hugo de la sfârșitul carierei sale, Legenda veacurilor, nu mai țin minte titlurile. Dar Frunzele de toamnă, Cântecului amurgului, sunt scrise adesea de un poet autentic. Chiar în Contemplări, adăugă ducesa pe care interlocutorii ei nu îndrăzniseră să o contrazică, și nu fără motiv, sunt încă lucruri frumoase. Dar mărturisesc că prefer să nu mă aventurez după Amurg '. Apoi, în poeziile frumoase ale lui Victor Hugo găsești o idee, o idee adâncă. Și cu un sentiment just, făcând să reiasă gândul trist din toate puterile intonației sale, po-zându-l dincolo de vocea ei, și ațintind în față-i o privire visătoare și fermecătoare, ducesa spuse încet: Iată:

La douleur est un fru/t. Dieu ne le fait pas croâtre Sur la blanc. He trop laible encore pour le porter '.

Sau:

Les morts durent bien peu

Hc'las, dans le corcueil ils tombent en pons

Moinx vile qu'en nos cot'urs '." -;

Și în timp ce un surâs dezamăgit îi încrețea gura-i îndurerată cu o sinuozitate grațioasă, ducesa ațintea a-supra doamnei d'Arpajon privirea visătoare a ochilor ei limpezi și încântători. Începeam să-i cunosc, ca și vocea ei, târăganată atât de greoi, de o savoare atât de aspră. Regăseam în ochii ei și în această voce. Mult din natura din Combray. Firește că în afectarea cu care această voce făcea uneori să apară o asprime de glie, se îmbinau multe: originea numai provincială a unei spițe a familiei Guermantes, care rămăsese mult timp localizată, mai îndrăzneată, mai sălbatică, mai provocatoare; apoi obiceiul oamenilor cu adevărat distinși și al oamenilor de spirit care știu că nu este distins să vorbești din vârful buzelor, și al nobililor care fraternizau cu mai multă plăcere cu țărani decât cu burghezii; particularități pe care situația de regină a doamnei de Guermantes îi îngăduise să le manifeste mai lesne, să le dea în vileag cu toate pânzele sus. Se pare că aceeași voce se întâlnea la surorile ei, pe care nu le putea suferi, și care, mai puțin inteligente și măritate aproape burghezește, dacă se poate folosi acest adverb când e vorba de căsătorii cu nobili obscuri, ascunși în provincia lor sau la Paris într-un foburg Saint-Germain fără strălucire, și ele aveau această voce, dar o înfrânseră, o corectaseră, o îndulciseră pe cât putuseră, după cum rareori unul din noi are îndrăzneala originalității sale și nu se străduiește să semene cu modelele mai lăudate. Dar Oriane era cu atât mai inteligentă, mai bogată, mai ales cu atât

1 Durerea este un fruct. Dumnezeu nu-li face' să rodească

Pe un ram prea firav ca să-I poată purta.

2 Morții nu țin mult

Din păcate, în sicriile lor ei se prefac în pulbere Mai încet decât în inimile noastre.

Mai la modă decât surorile ei, avusese, ca principesă des Laumes, atâta trecere la principele de Galles, încât își dăduse seama că această voce

discordantă era o încântare, și că făcuse în rânduiala lumii, cu îndrăzneala originalității și a succesului, ceea ce o Rejane sau o Jeanne Granier (de altminteri, firește, fără nici o comparație între valoarea și talentul acestor două actrițe) făcuseră în materie de teatru cu a lor, ceva minunat și deosebit, pe care poate surorile Rejanei sau ale Jeannei Granier, pe care nimeni nu le-a cunoscut, au încercat să ascundă ca pe un cusur.

La atâtea motive de a-și desfășura originalitatea ei locală, scriitorii preferați ai doamnei de Guermantes; Merimee, Meilhac și Halevy adăugaseră, cu respectul lucrului „firesc” o dorință de prozaism prin care ea a-tingea poezia și un spirit numai de societate care reînvia în față-mi unele peisaje. Ducesa era de altminteri foarte capabilă, adăugând acestor influențe un meșteșug de artist, să fi ales pentru cele mai mult cuvinte pronunțarea care i se părea mai Ile-de-France, mai Cham-penoise, deoarece folosea, poate nu tocmai în gradul în care-l folosea cumnata ei de Marsantes, numai vocabularul cel mai pur de care s-ar fi putut sluji un autor vechi francez. Și când erai obosit de limbajul modern, împetrișat și bălțat, încercai, deși știai că exprimă mai puține lucruri, o mare odihnă ascultând conversația doamnei de Guermantes – aproape aceeași, dacă erai singur cu ea și dacă-și micșora și-și limpezea încă fluxul, ca aceea care te farmecă atunci când auzi un cântec vechi. Privind-o, ascultând-o pe doamna de Guermantes, vedeam, prizonier în după-amiaza veșnică și odihnitoare a ochilor ei, un cer din île-deFrance sau din Champagne, care se așternea, albăstrui, pieziș, cu același unghi de înclinare pe care-l avea și Saint-Loup.

Astfel; doamna de Guermantes exprima prin aceste felurite formațiuni în același timp cea mai veche Franță aristocratică, apoi, mult mai târziu, felul în care ducesa de Broglie l-ar fi putut gusta și blama pe Victor Hugo sub monarhia din iulie, în sfârșit o înclinare foarte vie pentru literatura lui Merimee și a lui Halevy. Cea dintâi din aceste formațiuni îmi plăcea mai mult decât cea de-a doua, mă ajuta mai degrabă să îndrept decepțiile călătoriei și ale sosirii în acest foburg Saint-Ger-main, atât de deosebit de ceea ce crezusem, dar preferam mai cu osebire pe cea de-a doua celei de-a treia. Dar în timp ce doamna de Guermantes era Guermantes aproape fără să vrea, Pailleronis-mul ei, înclinarea ei pentru Dumas-fiul erau precugetate și voite. Cum a-ceastă înclinare era opusul celei ale mele, ea furniza minții literatură când îmi vorbea de foburgul Saint-Germain și nu mi se părea niciodată într-un chip atât de stupid foburg Saint-Germain, decât atunci când discuta cu mine literatură.

Emoționată de ultimele versuri, doamna d'Arpajon exclamă:

— Aceste relicve ale inimii au și ele colbul lor!

Domnule, va trebui să mi le scrieți pe evantaiul meu, spuse ea domnului de Guermantes.

Biata femeie, îmi inspiră milă! Spuse principe sa de Parma doamnei de Guermantes.

Nu, rog pe doamna să nu mă înduioșeze, n-are decât ce merită.

Dar nu. Iartă-mă că ți-o spun, îl iubește totuși cu adevărat!

— Nicidecum, e incapabilă să iubească, crede că-1 iu bește cum crede în această clipă că-1 recită pe Victor

Hugo, pentru că a spus un vers de Musset. Iată, adăuga ducesa pe un ton melancolic, nimeni mai mult decât mine n-ar putea fi emoționată de un sentiment autentic. Vă voi da o pildă. Ieri i-a făcut o scenă îngrozitoare lui Basin, alteța-voastră crede poate pentru că iubește pe altele, pentru că n-o mai iubește; nicidecum, ci pentru că nu vrea să-i prezinte fiii la Jockey Club! Doamna o de părere că asta e faptă de îndrăgostită? Nu, ba mai mult, adăugă doamna de Guermantes cu precizie, e o ființă de o rară insensibilitate.

Domnul de Guermantes o ascultase cu ochii sclipind de mulțumire pe soția lui vorbind pe „neșteptate” de Victor Hugo și citind aceste versuri ale lui. Cu toate

1 Edouard Pailleron, autor dramatic francez (1834-1899).

Că ducesa îl plictisea adesea, în asemenea clipe era mân-dru de ea. „Oriane e într-adevăr extraordinară. Poate vorbi despre orice, a citit tot. Nu putea ghici că astă-seară va fi vorba de Victor Hugo. Asupra oricărui subiect ai iscodi-o, poate ține piept celor mai savanți. Ți-nărul acesta trebuie să fie subjugat”.

Ar fi mai bine să schimbăm conversația, adăugă doamna de Guermantes, căci este foarte susceptibilă.

Trebuie să mă găsiți foarte demodată, urmă ea adresându-mi-se, știu că astăzi e privit ca o slăbiciune fap tul că-ți plac ideile în poezie, poezia în care se găsește te o cugetare.

E demodat? Întrebă principesa de Parma cu ușoara tresărire pe care i-o pricinuia acest val nou la care nu se aștepta, deși știa că conversația ducesei de

Guermantes îi rezerva totdeauna acele lovituri succe sive și fermecătoare, acea spaimă care tăia răsuflarea, acea oboseală sănătoasă după care se gândea instinctiv la nevoia de a face o baie de picioare într-o cabină și să umble repede ca să „provoace reacțiunea”.

În ce mă privește, nu, Oriane, spuse doamna de

Brissac, nu sunt supărată pe Victor Hugo că are idei, ba dimpotrivă, ci că le caută în ce este monstruos. La urma urmelor, el ne-a obișnuit cu urâtenia în literatură.

Sunt destule lucruri urâte în viață. De ce să nu le, ui tăm cel puțin cât timp citim? Victor Hugo e atras de spectacolele penibile de la care am întoarce capul în viață.

Oricum, Victor Hugo nu e atât de realist ca Zola? Întrebă principesa de Parma.

Numele lui Zola nu' făcu să se miște nici un mușchi de pe fața domnului de Beautreillis. Antidreyfusismul generalului era prea înrădăcinat ca să încerce să-1 exprime. Și tăcerea sa binevoitoare când se atingeau aceste subiecte emoționa pe profani prin aceeași gingășie de care dă dovada un preot evitând să-ți vorbească de îndatoririle religioase, un financiar, căznindu-se să nu

recomandă afacerile pe care le conduce, un hercule, arătându-se blând și fără să se repeadă să-ți dea pumni.

— Știi că sunteți rudă cu amiralul Jurien de la

Graviere, îmi spuse cu un aer complice doamna de Varambon, doamna de onoare a principesei de Parma, femeie excelentă, dar mărginită, pe care mama ducelui i-o procurase odinioară principesei de Parma. Nu mi se adresase încă și eu toate admonestările principesei de Parma și propriile mele protestări, n-am putut în urmă să-i scot din cap ideea că am vreo legătură cu amiralul academician care mi-e cu totul necunoscut, încăpățănarea doamnei de onoare a principesei Vie Parma de-a vedea în mine pe nepotul amiralului Jurien de la Graviere avea în sine ceva ridicol prin vulgaritatea ei. Dar greșeala pe care o săvârșea nu era decât tipul excesiv și ofilit al atâtor erori mai ușoare, mai bine nuanțate, fără voie sau cu voie, care ne însoțesc numele în „fișa” pe care lumea o întocmește despre noi. Îmi amintesc că un prieten al Guermanților manifestând foarte mult dorința de-a mă cunoaște, îmi da ca motiv faptul că o cunoșteam foarte bine pe vara lui, doamna de Chaussegros, „e 'fermecătoare, ține mult la dumneavoastră”. Mi-am făcut un scrupul de-a stărui asupra faptului că este o eroare, că n-o cunoșteam pe doamna de Chaussegros. „Atunci o cunoașteți pe sora ei, e același lucru. V-a întâlnit în Scoția”. Nu fusesem niciodată în Scoția și mi-am dat osteneala inutilă să-l informez, din onestitate, pe interlocutor de acest fapt. Însăși doamna de Chaussegros îi spusese că mă cunoaște, și credea, fără îndoială, de bunăcredință, că mă cunoaște, în urma unei dintâi confuzii, căci nu încetă niciodată să-mi întindă mâna când mă zărea. Și cum în fond societatea pe care-o frecventam era tocmai aceea a doamnei de Chaussegros, umilitatea mea n-avea nici o noimă. Faptul că aș fi intim cu familia Chaussegros era literalmente o eroare, dar din punct de vedere social un echivalent al situației mele, dacă se poate vorbi de situație când e vorba de un om atât de tânăr ca mine. Prietenul Guermanților putea în zadar să-mi spună lucruri inexacte despre mine, nu mă cobora, nici nu mă înălța (din punct de vedere monden) în ideea pe care continua să și-o facă despre mine. Și, la urma urmelor, pentru cei ce nu joacă comedie, plictiseala de-a trăi totdeauna în același personaj e risipită o clipă ca și cum te-ai urca pe scenă, când altcineva își face o idee falsă despre tine, crede că suntem prieteni cu o doamnă pe care n-o cunoaștem și pe care suntem desemnați că am cunoscut-o în răstimpul unei călătorii plăcute pe care n-am făcut-o, niciodată. Erori multiplicatoare și amabile când n-au rigiditatea neînduplecată a aceleia pe care o săvârșea și o săvârși toată viața ei, cu toate tăgăduielile mele, imbecila doamnă de onoare a principesei de Parma, înțepenită pe veci în credința că sunt rudă cu plicticosul amiral Jurien de la Graviere. „Nu e prea tare, îmi spuse ducele, și apoi nu-i trebuie prea multe libațiuni, o cred întrucâtva sub influența lui Bachus”. În realitate, doamna de Varambon băuse numai apă, dar ducelui îi plăcea să-și plaseze loeuțiunile-i favorite.

Dar Zola nu e un realist, doamnă, e un poet, spuse doamna de Guermantes, inspirându-se din studii le critice pe care le citise t în acești din urmă ani și adaptându-le geniului ei personal. Înbrâncită plăcut până aici în cursul băii de spirit, o baie agitată pentru ea, pe care o făcea astă-seară, și care credea că trebu ie să-i fie îndeosebi de folositoare, lăsându-se târâtă de paradoxele care se desfășurau unele după altele, în fa ța acestuia mai enorm decât celălalte principesa de Par ma sări de teamă să nu fie răsturnată. Și spuse cu o voce întretăiată, ca și cum și-ar fi pierdut răsufierea:

Zola, un poet!

— Firește, răspunse răsând ducesa, iritată de acest efect de înăbușire. Alteța-vo'astră să remarce ce proporții ia orice lucru de care se atinge. Îmi veți răspunde că pune mâna tocmai pe ceea ce. Aduce noroc! Dar face din el ceva imens; are bălegarul epic. E Home-rul haznalelor! N-are destule majuscule ca să scrie cu-vântulCambronne l.

În ciuda marii oboseli pe care începea s-o încerce, principesa era încântată, niciodată nu se simțise mai bine. N-ar fi schimbat cu o ședere la Shoenbrunn, totuși singurul lucru care o măgulea, aceste -cine divine

l Cambronne, general francez care, la Waterloo, somat de englezi să se predea, a răspuns printr-o vorbă de ocară.

Ale doamnei de Guermantes, atât de picante încât îți dădeau putere.

Li scrie cu un C mare, exclamă doamna d'Arpajon.

Cred mai degrabă cu un M mare, micuța mea, răspunse doamna de Guermantes, nu fără să fi schim bat cu soțul ei o privire voioasă care voia să spună: „Ce idioată!”

— Iată, îmi spuse doamna de Guermantes, îndreptând spre mine o privire surzătoare și blândă și pentru că în calitate de amfitrioană desăvârșită voia să-și ara te știința ei în ce privește artistul care mă interesa în deosebi și să-mi dea la nevoie prilejul de a o arăta pe a mea, iată, îmi, spuse ea, fluturând ușor evantaiul de pene, atât era de conștientă în această clipă că-și exer cita pe deplin îndatoririle ei de ospitalitate, și ca să nu scape niciuna, făcând și semn să mi se servească încă o dată sparanghelul cu sos mouseline, iată, cred că Zola a scris un studiu despre Elstir, acel pictor ale cărui tablouri le-ați privit mal adineauri, de altminteri sin gurile care-mi plac, adăugă ea. În realitate, nu putea suferi pictura lui Elstir, dar era de părere că tot ce are în casă este de o calitate rară. L-am întrebat pe domnul de Guermantes dacă știe numele domnului cu joben care figurează în tabloul popular și pe care-l re cunoscusem ca fiind același cu cel ce figura în portre tul pompos pe care Guermanții îl posedau alături, datând aproape din aceeași epocă în care personalitatea lui Elstir nu se desprinsese încă cu desăvârșire și se inspira oarecum din Manet. „Doamne, îmi răspunse el, știu că nu este un bărbat necunoscut, nici un imbecil în specialitatea sa, dar sunt certat cu numele. Îmi stă pe limbă, domnul., domnul.” în sfârșit, puțin intere sează, nu mai știu. Swann vă va spune, ei a pus-o pe doamna de Guermantes să cumpere aceste fleacuri, ea care e totdeauna prea amabilă, care se teme totdeauna să nu

contrazică dacă cumva refuză ceva; între noi fie spus, cred că ne-a strecurat niște mângălituri. Ceea ce pot spune, e că acest domn este pentru domnul Elstir

Un soi de Mecena care l-a lansat și l-a scos adesea din încurcătură, comandându-i tablouri. Din recunoștință – dacă numiți aceasta recunoștință, depinde de gusturi – l-a pictat în acest loc, unde cu aerul său de om gătit în haine de sărbătoare face un efect destul de hazliu. Poate să fie un pontif foarte priceput dar ignorează de bună seamă' în ce împrejurare se poate purta jobenul. Cu jobenul său, în mijlocul acestor fete cu capul gol, are aerul unui mic notar de provincie cu chef. Dar spuneți-mi, mi se pare că sunteți foarte priceput în a-cesse tablouri. Dacă aș fi știut, aș fi luat informații, ca să vă răspund. De altminteri nu e nevoie să-ți spargi capul ca să răscolești pictura domnului Elstir, ca și cum ar fi vorba de Izvorul lui Ingres sau de Copii lui Edouard de Paul Delaroche. Apreciezi la ea că are un spirit de observație fin, amuzant, parizian, apoi treci mai departe. Nu trebuie să fii erudit ca să o privești. Știu bine că sînt niște simple schițe, dar cred că nu sunt îndeajuns de lucrate. Swann a avut îndrăzneala să vrea să cumpărăm o Legătură de sparanghel. A și rămas câteva zile aici. Tabloul cuprindea numai atât, o legătură de sparanghel, asemănătoare cu acelea pe care sunteți pe cale să le înghițiți. Dar eu am refuzat să înghit sparanghelul Somnului Elstir! Îmi cerea trei sute de franci pentru o legătură de sparanghel! Nu face de-cât un pol, chiar dacă e trufanda! Am găsit gluma prea sărată. Îndată ce adăugă acestor lucruri niște personaje, pictura lui are ceva deșucheat, pesimist, care-mi displace. Mă mir că cu un spirit fin, cu o minte distinsă ca a, dumneavoastră, vă place asemenea lucru”.

Dar nu știu de ce spui una ca asta, Basin, spu se ducesa, căreia nu-i plăcea ca cineva să-i deprecieze obiectele din salonul ei. Departe de mine gândul de-a admira orice fără deosebire, în tablourile lui Elstir.'

Sunt și bune și rele. Dar nu sunt niciodată lipsite de ta lent. Și trebuie să mărturisești că acelea pe care le-am cumpărat sunt de-o rară frumusețe.

Oriane, în acest gen prefer de o mie de ori mi cul studiu al domnului Vibert pe care l-am văzut la expoziția acuareliștilor. Nu e nimic, dacă vrei, l-ai pu tea ține în podul palmei, dar este plin de duh până în vârful unghiilor: acel misionar descărnat, murdar, în fața acelu prelat delicat, care se joacă cu dinezle său, e un poem de finețe și chiar de adâncime.

Cred că-1. Cunoașteți pe domnul Elstir, îmi spu se ducesa. Omul e plăcut.

E inteligent, spuse ducele, și ești uimit când stai de vorbă cu el că pictura lui e atât. De vulgară.

E mai mult decât inteligent, e chiar foarte spiri tual, spuse ducesa cu un aer de gustător, al unuia ce pricepe.

— N-a început cumva un portret al dumatiale, Ori-ane? Întrebă principesa de Parma.

Ba da, în roșu stacojiu, răspunse doamna de Guermantes, dar nu cu acesta va trece îri posteritate. Eo oroare, Basin voia să-1 distrugă. Doamna de Guerrrtantes rostea adesea această frază. Dar alteori, apre cierea ei era alta: „Nu-mi place pictura lui, dar odi nioară mi-a făcut un portret frumos”. Una din aceste păreri se adresa de obicei celor ce-i aduceau ducesei vorba de portretul ei, cealaltă celor ce nu-i vorbeau de el și pe care voia să-i facă să știe de existența lui.

Cea dintâi era inspirată de cochetărie, cea de-a doua de vanitate.

Să facă o oroare dânr-un portret de-al dumita le! Dar atunci nu e un portret, ci o minciună; eu, care abia știu să mânuiesc o pensulă, mi se pare că dacă te-aș picta, redând numai ce văd, aș face o capodoperă, spuse naiv principesa de Parma.

Pesemne că el mă vede așa cum mă văd eu, adică lipsită de agrement, spuse doamna de Guermantes cu privirea totodată melancolică, modestă și lingu șitoare care i se părea cea mai nimerită ca să pară altiel decât o înfățișase Elstir.

Acest portret nu trebuie să-i displacă doamnei de Gallardon, spuse ducele.

Pentru că nu se pricepe în pictură? Întrebă prin cipesa de Parma care știa că doamna de Guermantes își disprețuia nespus vara. Dar e o femeie foarte bună, nu-i așa? Ducele adoptă un aer de adâncă uimire.

Dar nu vezi, Basin, că principesa își bate joc de tine (principesa nici nu se gândea la una ca. Asta). Știe tot atât de bine ca și dumneata că Gallardonette este o bătrână otravă, urmă doamna de Guermantes, al cărei vocabular de obicei mărginit la toate aceste expresii vechi era savuros ca acele feluri de mâncare pe care le 1 poți descoperi în cărțile desfătătoare ale lui Pampille, dar care în realitate au ajuns atât de rare, în care pelteaua, untul, sosul, carnea de pateu sunt autentice, nu comportă nici un amestec și chiar unde se aduce sarea din mlaștinile sărate din Bretagne: după accentul, după alegerea cuvintelor, se simțea că temeiul conversației ducesei izvora direct din Guermantes. Ducea se deosebea în această privință foarte mult de nepotul ei Sa-int-Loup, năpădit de atâtea idei și expresii noi; când te frământa ideile lui Kant și nostalgiile lui Baudelaire, e greu să mai scrii franțuzeasca fermecătoare a lui Hen-ric al IV-lea, astfel încât însăși puritatea limbajului ducesei era un semn de mărginire și că în ea inteligența și sensibilitatea rămăseseră închise oricăror noutăți. Aici încă spiritul doamnei de Guermantes îmi plăcea tocmai pentru că din această pricină, putuse păstra acea vigoare seducătoare a trupurilor mlădioase pe care nicio, gândire istovitoare, nici o grijă morală sau o tulburare nervoasă n-au alterat-o. Spiritul ei, de o formație atât de anterioară spiritului meu, era pentru mine echivalentul a ceea ce-mi oferise mersul fetelor din mica bandă de pe malul mării. Doamna de Gm.'rman-tes îmi oferea, domesticită și robită de amabilitate, de respectul față de valorile spirituale, energia și farmecul unei fete crude din aristocrația de lingă Combray care, încă din copilăria ei, călărea, frângea șalele pisicilor, scotea ochii iepurilor și

așa cum rămăsese o floare de virtute, ar fi putut, într-adevăr avea aceleași elegante, cu puțini ani mai înainte, să fie cea mai strălucitoare metresă a principelui de Sagan. Dar era incapabilă să înțeleagă ceea ce căutasem în ea – farmecul numelui Guermantes – și puținul pe care-l găsisem, un rest provincial din Guermantes. Legăturile noastre erau întemeiate pe o neînțelegere care nu putea întârzia să se manifeste îndată ce omagiile mele, în loc să se adreseze femeii relativ superioară ce se credea că este, s-ar îndrepta spre altă femeie tot atât de mediocră și răspândind același farmec involuntar. Neînțelegerea atât de firească și care va dăinui totdeauna între un tânăr visător și o femeie de lume, dar care-l tulbură adânc, cit timp n-a recunoscut încă natura facultăților lui de imaginație și nu s-a resemnat la decepțiile de neînălțurat pe care trebuie să le încerce în tovărășia ființelor, ca la teatru, în călătorie și chiar în dragoste.

Domnul de Guermantes spunând (urmare la sparanghelul lui Elstir și celui ce fusese servit după puiul „a la financiere”) că sparanghelul verde care crește în aer liber, cum spune cu atât haz autorul desfătător care semnează E. de Clermont-Tonnerre „n-are rigiditatea impresionantă a fratelui său”, ar trebui mâncat cu ouă: „Ce place unora displace altora, și invers”, răspunse domnul de Breauté. În provincia Canton din China nu ți se poate oferi un ospăț mai ales decât ouă de gangur putrezite de-a binelea. Domnul de Breauté, autorul unui studiu asupra Mormonilor apărut în *Revue des Deux Mondes*, nu frecventa decât societatea cea mai aristocratică, dar din rândurile ei numai pe cei ce aveau oarecare faimă de inteligență. Astfel încât recunoșteai după prezența lui, cel puțin stăruitoare, la o femeie, dacă aceasta avea un salon. Pretindea că nu poate suferi lumea și încredința în parte pe fiecare ducesă că-i căuta tovărășia tocmai din pricina spiritului și a frumuseții ei. Toate erau convinse de spusele lui. Ori de câte ori se resemna, cu moartea în suflet, să se ducă la o mare serată la principesa de Parma, le convoca pe toate ca să-i dea curaj și apărea astfel numai în mijlocul unui cerc intim. Pentru ca reputația lui de intelectual să supraviețuiască mondenității sale, aplicând une-te maxime din spiritul Guermantilor, pleca întovărășit de doamne elegante să facă lungi călătorii științifice în epoca balurilor, și când un snob, prin urmare o persoană fără situație încă, începea să frecventeze tot locul, desfășura o încăpățănare feroce ca să nu vrea să-l cunoască, ca să nu i se lase prezentat. Ura lui împotriva snobilor decurgea din snobismul său, dar îi făcea să creadă pe naivi, adică pe toată lumea, că nu este snob.

— Babal știe totdeauna tot! Exclamă doamna de Guermantes. Găsesc fermecătoare țara în care vrei să fii sigur că lăptarul tău îți vinde ouă putrede de-a biL neîea, ouă din anul cometei. Mă văd de pe acum înmu-indu-mi miezul de pâine uns cu unt. Trebuie să spun că la mătușa Madeleine (domnișoara de Villeparisis), se întâmplă să se servească lucruri putrezite, chiar ouă (și cum doamna d'Arpajon protesta), „Dar bine, Phili, știi tot atât de bine ca și mine, puiul e deja în ou. Nu știu cum de sunt atât de cuminte să rezist acolo. Nu e o omletă, ci un coteț, dar cel puțin nu e indicat în menu. Bine că n-ați fost

alaltăieri la cină, s-a servit mreană de a-cid fenic.'. N-avea aerul unui serviciu de masă, ci a u-nui serviciu de contagioși! Într-adevăr, Norpois împinse credința până la eroism: a servit încă o dată!

Cred că v-am văzut la ea în ziua când a avut ie șirea aceea față de domnul Bloch (poate ca să dea unui nume izraelit un aer mai străin, domnul de Guermantes nu pronunță diftongul eh din Bloch ca un k, ci ca un hoch în limba germană) care spusese despre nu știu ce poet că este sublim. În zadar Châtellerauld îi sfârâma tibia lui Bloch, acesta nu înțelegea și credea că loviturile de genunchi ale nepotului meu se adresau unei ti nere femei care ședea lipită de el. (Aici domnul de Guer mantes se cam îmbujora). Nu-și dădea seama că o plic tisea pe mătușa noastră cu „sublimele” sale date, vrei, iată-le. Pe scurt, mătușa Madeleine care nu-și ține lim ba în buzunar, i-a răspuns: „Ia ascultă, domnule, ce mai păstrați atunci pentru domnul de Bossuet?” (Domnul de Guermantes credea că în fața unui nume celebru, domnul urmat de o particulă erau prin firea lucrurilor „vechi regim”). Îți venea să-ți plătești locul.

Și ce-a răspuns acest domn Bloch, întrebă doamna de Guermantes distrată, care, lipsită de originalitate în acel moment, crezu că e bine să copieze pronunțarea germană a soțului ei.

Ah! Te asigur că domnul Bloch a spălat putina și mai aleargă încă!

Ba da, îmi aduc foarte bine aminte că v-am vă zut în ziua aceea, îmi spuse pe un ton apăsător doamna de

Guermantes, ca și cum din partea ei această amintire avea ceva care ar fi trebuit să mă măgulească mult. La mătușa mea e totdeauna foarte interesant. La ultima serată la care tocmai v-am întâlnit, vream să vă întreb dacă acel domn bătrân care a trecut pe lângă noi nu era Franfois Coppee. Trebuie să cunoașteți toate numele, îmi spuse ea cu o invidie sinceră pe relațiile mele poetice și de asemenea din amabilitate față de mine, ca să acorde mai multă vază în ochii invitaților ei unui -tinăr atât de priceput în literatură. Am incredințat-o pe ducasă că nu deosebisem nici o figură celebră la serata doamnei de Villeparisis. „Cum, îmi spuse fără să chib-zuiască doamna de Guermantes, mărturisind prin aceasta că respectul pe care-l purta literaților și disprețul ei de lume erau mai superficiale decât spunea și poate chiar decât credea, cum! Nu erau scriitori mari? Mă uimiți, erau totuși atâtea capete caraghioase!”

Îmi aduceam bine aminte de seara aceea, din pricina unui incident cu totul neînsemnat. Doamna de Villeparisis îl prezentase pe Bloch doamnei Alphonse de Rot-schild, dar camaradul meu nu-i auzise numele și cre-zând că are a face cu o bătrână englezoaică cam nebună, nu răspunse decât prin monosilabe cuvintelor prolixie ale fostei frumuseți, când doamna de Villeparisis, pre-zentând-o altcuiva rosti o*e data aceasta foarte răspicat: baroana Alphonse de Rotschild. Atunci intrară pe neașteptate în arterele lui Bloch și deodată atâtea idei legate de milioanele și de prestigiul care ar fi trebuit să fi fost subîmpărțite cu prudență, încât parcă primi o lovitură la inimă sau o congestie la cap și exclamă în prezența amabilei bătrâne: „Dacă aș fi știut i” exclamație a

cărei stupiditate îl împiedicase să doarmă opt zile. A-cest cuvânt al lui Bloch era puțin interesant, dar îmi a-duceam aminte de el ca o dovadă că uneori în viață, sub imperiul unei emoții excepționale, omul spune ce gân-dește.

Cred că doamna de Villeparisis nu e absolut.

Morală, spuse principesa de Parma care știa că lumea n-o frecventa pe mătușa ducesei și pentru că, datorită celor spuse de aceasta, își dădea seama că putea vorbi liber. Dar doamna de Guermites, neavând aerul că sprobă, ea adăugă:

Dar în acest grad, inteligența șterge orice.-

Vă faceți despre mătușa mea ideea care și-o fa-

°e îndeobște lumea, răspunse ducesa, și care, în fond, e falsă. E tocmai ceea ce-mi spunea Meme, nu mai târ-ziu ca ieri. (Ea se înroși, o amintire necunoscută mie îi umezi ochii. Am presupus că domnul de Charlus o rugase să mă poftescă să nu mai vin, așa cum mă rugase prin Robert să nu mă duc la ea. Am avut impresia că roșeața ducelui – de altminteri de neînțeles pentru mine – când vorbise un moment de fratele său putea fi atribuită aceleiași cauze). Sărmana mea mătușă – va păstra reputația unei femei din vechiul regim, a unei minți uluitoare și a unei destrăbălări neînfrânate. Nu există o inteligență mai burgheză, mai serioasă, mai ștearsă; va trece drept protectoarea artelor, ceea ce vrea să spună că a fost amanta unui mare pictor, dar care n-a putut s-o facă să înțeleagă vreodată ce este un tablou; iar în ce privește viața ei, departe de a fi o destrăbălată, era într-adevăr născută pentru căsnicie, era atât de conjugală, încât neputându-și păstra soțul, care era de altminteri o canalie' n-a avut niciodată o legătură pe care să n-o fi luat în serios ca și cum ar fi fost o legătură legitimă, ci aceleași susceptibilități, aceleași mâinii, aceeași fidelitate. Vă rog să constatați că uneori sunt cele mai sincere, de fapt sunt mai mulți amanți decât soți inconsolabili.

Totuși, Oriane, gândește-te tocmai la cumnatul dumitale Palamede, de care vorbești; nu există amantare care să poată visa să fie plânsă cum a fost plânsă biata doamnă de Charlus.

Ah! Răspunse ducesa, rog pe alteța-voastră să-mi îngăduască să nu fiu întocmai de părerea ei. Nu-i pla ce oricui să fie plâns în același chip, fiecare are prefe rințele lui.

— În sfârșit, i-a închinat un adevărat cult după moartea ei. E adevărat că se fac uneori, pentru morți, lucruri pe care nu le-ai fi făcut pentru cei vii.

— Mai întâi, răspunse doamna de Guermites, pe un ton visător care contrasta cu intenția ei glumeață, te duci la înmormântarea lor, ceea ce nu faci niciodată cu cei în viață! Domnul de Guermites privi cu un aer glumeț pe domnul Breaute ca și cum ar fi vrut să-l provoace să râdă de spiritul ducesei. Dar, în sfârșit, mărturisesc sincer, urmă doamna de Guermites, că felul în care aș dori să fiu plânsă de un bărbat pe care l-aș iubi nu este acela al cumnatului meu.

Fața ducelui se întunecă. Nu-i plăcea ca soția lui să-și dea păreri alandala, mai ales asupra domnului de Charlus., Ești dificilă. Regretul său a

edificat pe toată lumea”, spuse el pe un ton bățos. Dar ducesa avea cu soțul ei acel soi de îndrăzneală a împlânzitorilor sau a celor ce trăiesc cu un nebun și care nu se tem să-l ațâțe:

Ei bine, nu, ce vrei, e edificator, nu spun nu, se duce în fiecare zi la cimitir să i povestească câți musafiri a avut la prânz, o regretă enorm, dar ca pe o vară, ca pe o bunică, ca pe o soră. Nu e, un doliu de soț. E adevărat că erau doi sfinți, ceea ce imprimă acestui doliu o pecete deosebită. (Domnul de Guermantes, plictisit de trâncănitul soției sale, ațintea asupra-i cu o imobilitate îngrozitoare, niște ochi încărcăți). Nu vreau să-l vorbesc de rău pe bietul Meme, care în treacăt fie spus, nu era liber astă-seară, e fermecător, are o gingășie, o inimă cum nu au îndeobște bărbații. Meme e o inimă de femeie!

Ceea ce spui e absurd, întrerupse cu vioiciune domnul de Guermantes, Meme n-are nimic femeiesc, nimeni nu e mai bărbat decât el.

Dar nu spun nicidecum că ar fi efeminat. Te rog să înțelegi cel puțin ceea ce spun. Ah! Îndată ce vrei să te atingi de fratele lui, ia foc, adăugă ea, întorcându-se spre principesa de Parma., Lucru foarte drăguț, foarte încântător de auzit. Ni mic nu e mai frumos decât doi frați care se iubesc, spuse principesa de Parma, cum ar fi spus mulți oameni din popor, căci poți aparține unei familii princiare prin sânge și, prin spirit, unei familii foarte populare.

De vreme ce vorbeam de familia dumitale, Oriane, spuse principesa, l-am văzut pe nepotul dumitale SaintLoup; cred că voia să-ți ceară un serviciu.

Ducele de Guermantes își încruntă sprinceană de lupi-ter. Când nu-i plăcea să facă un serviciu, nu voia ca soția lui să se însarcineze cu el, știind că ar însemna același lucru și că cei cărora ducesa ar fi obligată să li-i ceară l-ar înscrie în debitul comun al perechii, ca și cum ar fi fost solicitat de soț.

— De ce nu mi l-a cerut chiar el? Întrebă ducesa, a stat aici două ore, ieri, și numai Dumnezeu știe cât a putut fi de plicticos. Nu ar fi mai stupid decât altul, dacă ar fi avut, ca atâția oameni de lume, inteligența de-a ști să rămână prost. Dar tocmai această spoială de știință e îngrozitoare. Vrea să aibă o minte deschisă. Deschisă oricărui lucru pe care nu-l înțelege. Îți vorbește de Maroc, e îngrozitor.

Nu vreau să se mai întoarcă în Maroc din pricina

Rachelei, spuse principele de Foix.

Dar de vreme ce s-au despărțit, întrerupse domnul de Breauté.

S-a despărțit atât de puțin, încât am găsit-o acum două zile în garsoniera lui Robert, și vă încredințez că n-avea aerul unor oameni certați, răspunse principele de

Foix căruia îi plăcea să răspândească toate zvonurile care if-ar fi putut face pe Robert să scape o căsătorie și care de altminteri putea fi zădărnicită prin reluările intermi tente ale unei legături care luase cu adevărat sfârșit.

Rachel mi-a vorbit de dumneavoastră, o văd une ori trecând dimineața pe Champs-Elysees, e un soi de eva porată, cum spuneți dumneavoastră, ceea ce numiți o descopciată, un soi de „Damă cu camelii”, bineînțele?

Ja figurat. (Acest discurs mi-l turna principele Von care ținea să aibă aerul că e la curent cu literatura franceză și cu fânețele pariziene.)

E tocmai în legătură cu Marocul. Exclamă princi pesa, profitând repede de prilejul acestei adăugiri.

Ce-o fi vrând în legătură cu Marocul? Întrebă cu severitate domnul de Guermantes; Oriane nu poate ab solut nimic în această privință, și el știe prea bine!

— Crede că a inventat strategia, urmă doamna de Guermantes, apoi întrebuițează niște cuvinte imposibile când e vorba de lucrurile cele mai mărunte, ceea ce nu-l împiedică să facă greșeli în scrisorile sale. Mai zilele trecute a spus că a mâncat niște cartofi sublimi și că a găsit posibilitatea să închirieze o lojă sublimă.

Vorbește latinește, exagera ducele.

Cum, latinește? Întrebă principesa.

Pe cuvântul meu de onoare! Doamna n-ăre decât s-o întrebe pe Oriane dacă exagerez.

Da, doamnă, mai zilele trecute a spus într-o sin gură frază, dintr-o dată: „Nu cunosc pildă mai emoțiO' nantă de Sic transit gloria mundi”; repet fraza altețeivoastre, pentru că după douăzeci de întrebări și făcândl apel la lingviști, arh ajuns s-o reconstituim, dar Robert i_a dat drumul fără să mai răsufle, abia mai puteai deosebi dacă cuprinde ceva latinească în ea, avea aerul unui personaj din Bolnavul închipuit! Totul se referea la moartea împărătesei Austriei!

Biata femeie, exclamă principesa, ce ființă ferme cătoare era.

Da, răspunse ducesa, cam nebună, cam nesăbuită, dar era o femeie foarte bună, o nebună drăguță foarte amabilă, n-am înțeles niciodată de ce nu și-a cumpărat o dantură care să țină, a ei se desprindea totdeauna îna inte de-a sfârși frazele și era silită să le întrerupă ca să n-o înghită.

Rachel nii-a vorbit de dumneavoastră, mi-a spus că Saint-Loup v-ar adora, v-ar prefera chiar ei, îmi spuse principele Von, în timp ce mânca întocmai ca un căpcăun cu tenul rumen și al cărui răs neconținut îi descoperea toți dinții.

Dar atunci trebuie să fie geloasă pe mine și să mă urască, am răspuns.

Nicidecum, mi-a vorbit foarte bine de dumnea voastră. Amanta principelui de Foix poate ar fi mai ge loasă dacă v-ar prefera ei. Nu înțelegeți? Dacă vreți să plecăm împreună, vă voi explica totul.

Nu, nu pot, mă duc la domnul de Charlus la ora unsprezece.

Ia te uită, m-a rugat ieri să cinez la el astă„,-seară, dar să nu vin după unsprezece fără un sfert. Dacă țineți să vă duceți la el, veniți cel puțin cu mine până la Come dia Franceză, veți fi în periferie, spuse principele care credea fără îndoială că aceasta însemna „în apropiere„ sau poate chiar „în centru”.

Dar ochii săi dilatați pe fața lui grasă, frumoasă și roșie îmi inspirară teamă și am refuzat, spunând că un Prieten avea să vină să mă ia. Acest

răspuns nu mi se Părea jignitor. Fără îndoială că principelui îi făcu altă! Mpresie, căci nu mi s-a mai adresat niciodată.

— Trebuie să mă duc să o văd pe regina Neapolului, ce supărată trebuie să fie, îmi spuse sau cel puțin mi a părut că spusese principesa de Parma. Căci cuvintele ei îmi ajunseseră cam nedeslușite printre cele mai apropiate pe care mi le adresase totuși foarte încet principele Von care fără îndoială se temea să nu fie auzit de domnul de Foix, dacă ar fi vorbit mai tare.

Ah! Nu, răspunse ducesa, cred că nu e de loc supărată.

De loc? Îți plac totdeauna extremele, Oriane, spu se domnul de Guermantes reluându-și rolul de faleză ca re, opunându-se talazului, îl silește să-și arunce mai sus panașul de spumă.

Basin știe încă mai bine decât mine că spun ade vărul, răspunse ducesa, dar se crede obligat să-și ia aere severe din pricina prezenței dumneavoastră și se teme că v-aș scandaliza.

Oh! Nu, te rog, exclamă principesa de Parma, te-1 mându-se ca nu cumva din cauza ei să se denatureze întrucâtva aceste miercuri fermecătoare ale ducesei de Guermantes, acest fruct oprit din care nici chiar regina Su ediei n-avusese încă dreptul să guste.

Dar i-a răspuns chiar lui, cum îi spunea cu un aer trisf și banal: Dar regina e în doliu; care e cauza supă rării majestății-voastre? „Nu e un doliu mare, e un doliu nlic', un doliu foarte mic, e vorba de sora mea.” Este ade vărat că e încântată, Basin știe prea bine, ne-a invitat la o petrecere chiar în aceeași zi și mi-a dat două perle.

Aș vrea să piardă câte o soră în fiecare zi! Nu plânge moartea sorii ei râde de ea cu hohote. Spune pesemne ca Robert că sic transit, în sfârșit nu mai știi, adăugă ea din modestie, deși știa prea bine.

De altminteri, doamna de Guermantes făcea numai în această privință un spirit, și unul din cele mai anapoda, căci regina Neapolului, ca și ducesa d'Alencon, de-cedând și ea într-un chip tragic, avea inimă bună și i-a' plâns sincer pe ai ei. Doamna de Guermantes cunoștea prea bine pe nobilele surori bavareze, verișoarele ei, ca să ignoreze acest lucru:

Ai fi vrut să nu se mai întoarcă în Maroc, spuse principesa de Parma apucând din nou numele lui Robert pe care i-1 întindea fără să vrea doamna de Guermantes ca o mână de ajutor. Cred că-1 cunoașteți pe generalul de Montserfeuil.

Foarte puțin, răspunse ducesa, care era foarte buna prietenă cu acest ofițer. Principesa explică ce dorea SaintLp. „Doamne, dacă îl văd, se poate întâmpla să-1 întâl-nesc”, răspunse ducesa ca să nu aibă aerul că refuză și relațiile ei cu generalul de Mohtserfeuil parcă se răriseră de când era vorba să-i ceară ceva. Această nesiguranță nu-l mulțumi pe duce care, întrerupându-și soția:

Știi bine că n-ai să-1 vezi, Oriane, spuse el și apoi i-ai mai cerut două lucruri pe care nu ți le-a făcut. Soția mea are mania să fie amabilă, urmă el din ce în ce mai furios, ca să o silească pe principesă să-și retragă cererea fără ca

să se pună la îndoială amabilitatea ducesei și pen tru ca doamna de Parma să pună aceasta pe seama pro priului său caracter plin de toane. Robert poate să obțină ce vrea de la Montserfeuil. Dar cum nu știi ce vrea, for mulează cererea prin noi, pentru că știe că nu este alt chip ca lucrul să nu reușească. Oriane a cerut prea multe servicii lui Montserfeuil. O nouă cerere a ei acum, e lin motiv s-o refuze.

Oh! În aceste condiții, e mai bine ca ducesa să nu mai facă nimic, spuse doamna de Parma.

Firește, încheie duceie.

Bietul general, iar a căzut în alegeri, spuse prin cipesa de Parma, ca să schimbe conversația.

Oh! Nu e lucru grav, e numai a șaptea oară, spuse ducele care fiind el însuși silit să renunțe la politică, gus ta îndeajuns insuccesele electorale ale altora.

S-a consolată, vrând să facă încă un copil soției sale.

Cum! Biata doamnă de Montserfeuil e iarăși însărcinată? Exclamă principesa.

Desigur, răspuse ducesa, e de altminteri singurul arondisment l în care bietul general n-a dat niciodată greș.

Mai târziu n-am încetat să fiu mereu invitat, fie nu-fiaii cu câteva persoane, la acele mese ai căror musafiri roi-i închipuisem altădată ca pe apostolii din Sfânta Ca-Pelâ. Se adunau într-adevăr acolo ca primii creștini, nu turnai ca să împartă o hrană materială de altminteri delicioasă, dar într-un soi de Cină socială; astfel încât într-un număr redus de cine mi-am asimilat cunoștința tuturor prietenilor amfitrionilor mei, prieteni cărora mă prezentau cu o nuanță de bunăvoință atât de pronunțată

Joc de cuvinte: arondissement înseamnă sector și rotunjire ca pe cineva pe care din totdeauna l-ar fi preferat, încâi rtu era unul care să nu fi crezut că e necuviincios cu ducele și cu ducesa dacă ar fi dat un bal fără să mă facă sfi figurez pe lista invitațiilor lui, și în timp ce beam unul din vinurile Yquem pe care le ascundeau pivnițele Guer-manților, savuram ortolani gătiți după felurite rețete întocmite și modificate cu grijă de duce. Totuși, cel ce luase loc de mai multe ori la masa mistică, nu trebuia să mă-nânce neapărat ortolani. Unii vechi prieteni ai domnului și doamnei de Guermantes veneau să-i vadă după cină „ca scobitoarea” ar fi spus doamna Swann, fără să fie așteptați și luau iarna o ceașcă de ceai de tei la luminile salonului celui mare, vara un pahar de oranjadă în întunericul colțului din grădina dreptunghiulară. În aceste vizite de după cină, care aveau loc în grădină, nimeni nu cunoscuse vreodată la „Guermanți altceva decât oranjada, care avea un caracter oarecum ritual. A-i adăuga alte răcoritoare ar fi însemnat să denaturezi tradiția, după cum un mare rautl în foburgul Saint-Germain nu mai era unul dacă, era însoțit de o comedie sau de muzică. Trebuie să fi considerat că vii numai – chiar dacă ar fi fost cinci sute de persoane – să faci o vizită principesei de Guermantes de pildă. Influența mea fu admirată, pentru că am reușit să pun să se adauge oranjadei

o carafă de zeamă de cireși coapte, de pere coapte. Din pricina asta, am prins dușmănie pe principele d'Agrigente care, ca toți oamenii lipsiți de imaginație, dar nu de zgâr-cenie, se minunează de băutura pe care o bei și-ți cer voie să servească și ei puțin. Astfel încât, de fiecare dată, principele d'Agrigente, scăzându-mi porția, îmi strica plăcerea. Căci această zeamă de fructe nu e niciodată servită în cantitate destul de mare ca să te răcorească. Nimic nu plictisește mai mult decât această transpunere în gust, a culorii unui fruct, care copt ar da înapoi spre anotimpul florilor. Împurpurat ca o livadă primăvara, sau incolor și proaspăt ca zefirul sub pomii fructiferi, zeama se lasă sorbită și privită picătură cu picătură, și domnul d'Agrigente mă împiedica regulat să mă satur de ea. Fără să țină seama de aceste compoturi, oranjada tradiție

Petrecere (engl.).

Nală dăinuie ca și ceaiul de tei. Sub aceste forme comune, nu este mai puțin adevărat că comuniunea socială avea totuși loc. Fără îndoială că și în această privință, prietenii domnului și doamnei de Guermantes rămăseseră, cum mi-i închipuisem la început, oricum mai deosebiți decât m-ar fi îndemnat să cred înfățișarea lor amăgitoare. Mulți bătrâni veneau să primească la. Ducesă, împreună cu băutura neschimbată, o întâmpinare adesea destul de puțin amabilă. Dar nu din snobism, ei înșiși fiind de un rang. Căruia nimeni nu-i era superior; nici din dragoste de lux; poate că le plăcea luxul, dar în condiții sociale mai mărunte ar fi putut cunoaște un lux splendid, căci în aceleași seri soția încântătoare a unui financiar foarte bogat ar fi făcut orice ca să-i aibă la vânătorile uluitoare pe care le organiza timp de două zile pentru regele Spaniei. Refuzaseră totuși și veniseră la întâmplare să vadă dacă doamna de Guermantes este acasă. Nici nu erau siguri să găsească acolo păreri cu totul asemănătoare cu ale lor sau sentimente deosebit de călduroase; doamna de Guermantes făcea uneori asupra afacerii Dreyfus, as'u-pa Republicii, asupra legilor antireligioase, sau chiar cu jumătate de voce asupra lor înșile, o seamă de reflecții pe care trebuiau să se prefacă cum că nu le bagă în seamă. Fără îndoială, dacă-și păstrau acolo tabieturile, o făceau din cauza educației rafinate a cunoscătorului monden de lucruri alese, din cauza cunoașterii depline a de-săvârșitei și celei dintâi calități a mâncării sociale, cu gust familiar, liniștitor și gustos, fără amestec, nedres, a cărei origine și istorie o cunoșteau tot atât de bine ca și aceea oare le-o servea, rămânând astfel mai „nobili” în aceasta privință decât știau. Întâmplarea făcu ca printre acești vizitatori cărora le-am fost prezentat după cină, să se afle și generalul de Montserfeuil de care vorbise principesa de Parma și despre care doamna de Guermantes, deși era unul din obișnuiții salonului ei, nu știa că avea să vină în acea seară. Se plecă în fața mea, auzindu-mi numele, Ca și cum aș fi fost președintele Consiliului superior de război. Crezusem că ducesa aproape că refuzase să-și recomande nepotul domnului de Montserfeuil numai din pricina unei neserviabilități funciare, pentru care ducele era. ca și când era vorba de spirit, dacă nu de dragoste, complicele soției sale. Și vedeam în asta o

indiferență cu atât mai vinovată cu cât mi se păruse că înțelesesem din cele câteva cuvinte care-i scăpaseră principesei de Parma, că postul lui Robert era primejdios și că era prudent să fie mutat într-altul. Dar m-a revoltat adevărata răutate a doamnei de Guermantes, când principesa de Parma propunând sfioasă să vorbească ea însăși și pe seama ei cu generalul, ducesa făcu tot ce-i fu cu putință ca să o abată de la hotărârea ei.

Doamnă, exclamă ea, Montserfeuil n-are nici un soi de trecere nici de putere în noul guvern. Ar fi o lo vitură în vânt.

Cred că s-ar putea să ne audă, îngână principesa poftind-o pe ducesă să vorbească mai încet.

— Alteța-voastră să nu se teamă de nimic, e surd tun, spuse fără să coboare glasul ducesa, pe care generalul o auzea foarte bine.

— Fiindcă sunt convinsă că domnul de Saint-Loup nu e într-un loc prea sigur, spuse principesa.

— Ce vreți, răspunse ducesa, e în situația tuturor, cu deosebire că el a cerut să se ducă acolo. Apoi, nu, nu, e primejdios; altfel vă rog să credeți că aș avea grijă. I-aș fi vorbit lui Saint-Joseph. În timpul cinei. E mult mai influent și are o putere de muncă! Vedeți, a și plecat. De altminteri, ar fi mai puțin delicat decât cu acesta care tocmai are trei fii în Maroc și care n-a vrut să le ceară mutarea; ar putea obiecta acest lucru. De vreme ce alteța-voastră ține neapărat, voi vorbi cu Saint-Joseph. Dacă-l văd, sau cu Beautreillis. Dar dacă nu-i văd, să nu-l plângeți prea mult pe Robert. Ni s-a explicat mai zilele trecute în ce loc se află. Nu cred că în altă parte ar putea fi mai bine.

Ce floare frumoasă, n-am văzut niciodată una mai frumoasă, numai dumneata, Oriane, ai asemenea minuni!

Spuse principesa de Parma, care de teamă ca nu cumva generalul de Montserfeuil să o fi auzit pe ducesă, încercă să schimbe conversația. Am recunoscut una din plantele pe care Elstir le pictase în fața mea.

Sunt încântată că vă place; sunt minunate, priviți caliciul lor de catifea mov; dar, așa cum se poate întâmpla și unor persoane foarte frumoase și foarte bine îmbrăcate, au un nume foarte urât și miros urât. Cu toate acestea, îmi plac mult. Dar ceea ce e cam supărător, e că vor muri.

— Dar sunt puse în glastre, nu sunt flori tăiate, spuse principesa.

Nu, răspunse ducesa râzând, dar e tot una, de vreme ce sunt niște doamne. Sunt un soi de planfe în care doamnele și domnii nu conviețuiesc pe aceeași tulpină.

Eu sunt ca cei ce au o cățea. Mi-ar trebui un bărbat pen tru florile mele. Altfel nu voi avea pui!

Ce lucru curios. Dar atunci, în natură.

Da, sunt unele insecte care-și iau sarcina să mijlocească nunta, parcă ar fi vorba de niște suverani, prin procură, fără ca logodnicul și logodnica să se fi văzut vreodată. De aceea vă jur că recomand servitorului meu să pună planta la fereastră cât mai mult cu putință, când spre curte, când spre grădină, în nădejdea că va veni insecta indispensabilă. Dar asta nu poate fi decât din

întâmplare. Gândiți-vă, ar trebui ca ea să fi vizitat toc mai o persoană de aceeași specie și de alt sex și să-i trea că prin gând să vină să depună cărți de vizită la noi aca să. Până acum n-a venit, cred că planta mea tot mai e demnă de a dobândi un premiu de virtute, mărturisesc că aş prefera mai multă destrăbălare. Iată, ca acel copac frumos din curte, care va muri fără copii, pentru că e o specie foarte rară pe meleagurile noastre. In ce-l priveș te pe el, e datoria vântului să opereze împerecherea, dar zidul e cam înalt.

Într-adevăr, spuse domnul de Breaute, ar fi tre buit să-l coborâți numai cu câțiva centimetri, ar fi fost de ajuns. Sunt operații pe care trebuie să știi să le faci.

Parfumul de vanilie care înmiresma minunata înghețată pe care ne-ați servit-o adineaori, ducesă, se trage dintr-o plantă căreia i se spune vanilier. Ea produce flori în ace lași timp masculine și feminine, dar un soi de perete tare, așezat între ele, împiedică orice comunicație.

De aceea, nu se puteau obține niciodată fructe până în ziua când un tânăr negru născut în insula Reunion, numit Albins, ceea ce în treacă fie spus e foarte hazliu când e vorba de un negru, deoarece înseamnă alb, a avut ideea de-a pune în legătură organele despărțite prin aju torul unui mic vârș.

Babal, sunteți divin, știți de toate, exclamă ducesa.

— Guerinantes

Dar dumneata însăși, Oriane, m-ai învățat o sea mă de lucruri de care nici n-aveam habar, spuse principesa.

Voi mărturisi al tetei-voastre că Swann mi-a vor bit totdeauna mult de botanică. Uneori, când ne plictisea prea mult să 'lmergem la vreun ceai sau la un matineu, plecam la țară și-mi arăta căsătorii extraordinare între flori, ceea ce e cu mult mai amuzant decât căsătoriile dintre oameni, fără zaiafet, fără biserică. N-aveam nici odată timpul să ne ducem prea departe. Acum, când s-a inventat automobilul, ar fi minunat. Din păcate, între timp, el însuși a făcut o căsătorie mult mai uimitoare și care îngreuiază totul. Ah! Doamnă, viața e un lucru îngrozitor, îți petreci timpul făcând lucruri ce te plictisesc, și când cunoști din întâmplare pe cineva cu care ai putea să te (duci să vezi lucruri interesante, trebuie să se însoare așa cum s-a însurat Swann. Intre renunțarea la plimbările botanice și obligația de a frecventa o per soană dezonorată, am ales cea dintâi din cele două pa coste. De altminteri, la urma urmei, nu ar fi necesar să mergi atât de departe. Pare-se că până și' în bucățica mea de grădină se petrec, în plină zi, mai multe lucruri ne cuviincioase decât noaptea. În Bois de Boulogne! Dar asta nu se observă pentru că între flori lucrurile se petrec foarte lesne, vezi o mică ploaie portocalie sau o muscă foarte prăfuită care-și șterge piciorușele sau ia un duș înainte de-a intra într-o floare. Și totul e consumat!

Și scrinul pe care e pusă planta e minunat, cred că e în stil Empire, spuse principesa care nefiind la cu rent cu lucrările lui Darwin și a urmașilor săi nu prea deslușea înțelesul glumelor ducesei.

Nu-i așa că e frumos, sunt încântată că-i place doamnei, răspunse ducesa. E un exemplar minunat. Mărturisesc că am adorat todeauna stilul Empire, chiar atunci când nu era la modă. Îmi aduc aminte că la Guermantes mă ocărise soacra mea pentru că poruncisem să fie coborâte din pod toate mobilele splendide în stil Empire pe care

Basin le moștenise de la rudele sale Montesquiou, și am mobilat cu ele aripa în care iocuiam.

Domnul de Guermantes surise. Trebuia totuși să-și fi adus aminte că lucrurile se petrecură în cu totul alt chip. Dar glumele principesei des Laumes în legătură cu prostul gust al soacrei sale fiind tradiționale în scurtul răstimp cit principele fusese îndrăgostit de soția lui, dragostei sale pentru cea de-a doua îi supraviețuise un oarecare dispreț pentru inferioritatea de spirit a celei dintâi, dispreț de altminteri îmbinat cu multă dragoste și mult respect.

Lena au același fotoliu cu încrustări de Wedgwood, e foarte frumos, dar îl prefer pe al meu, spuse ducesa cu același aer de nepărtinire ca și cum n-ar fi posedat niciuna din aceste mobile, recunosc de altminteri că ei au niște lucruri minunate pe care nu le avem.

Principesa de Parma tăcea.

— Să fie oare adevărat, alteța-voastră nu le cunoaște colecția? Oh! Ar trebui neapărat să vină o dată cu mine. E una din minunile Parisului, parcă ar fi un muzeu viu.

Și cum această propunere era una din îndrăznelile cele mai Guermantes ale ducese, pentru că lena erau în ochii principesei de Parma niște adevărați uzurpatori, fiul lor purtând ca și ei titlul de duce de Guastalla, doamna de Guermantes strecurând-o astfel, nu se opri (căci dragostea pe care o purta propriei sale originalități întrecea în asemenea măsură diferența pe care i-o purta principesei de Parma) să arunce niște priviri amuzate și surâzătoare asupra celorlalți musafiri, care se străduiau să rătăcă în același timp speriați, minunați și mai cu seamă încântați la gândul că erau martorii „ultimei” a Orianei și ar putea s-o povestească „caldă încă”. Nu erau decât pe jumătate uluiți, știind că ducesa era obișnuită să nu facă caz de toate prejudecățile Courvoisierilor pentru un succes în viață mai nostim și mai plăcut. Nu-i împăcase ea în cursul acestor din urmă ani pe principesa Mathilde și pe ducele d'Aumale, care a scris propriului frate al principesei faimoasa scrisoare: „În familia mea toți bărbații sunt curajoși și femeile caste”? Dar principii rămânând curajoși chiar în clipa în care parcă ar vrea să uite acest lucru, ducele d'Aumale și principesa Mathilde se simțiră atât de bine la doamna de Guermantes, încât se duseseră în urmă unul la altul, euacea însușire de-a uita trecutul pe, care a dovedit-o Ludovic al XVIII-lea când îl luă de ministru pe Fouche care votase moartea fratelui său. Doamna de Guermantes făurea același proiect de apropiere între principesa Murat și regina Neapolului. Până atunci, principesa de Parma părea tot atât de încurcată cum ar fi putut fi moștenitorii coroanei Țărilor de Jos și ai Belgiei, respectiv principele d'Orange și ducele de Brabant, dacă cineva ar fi vrut să le prezinte pe domnul de Mailly Nesle, principe

d'Orange, și pe domnul de Charlus, duce de Brabant. Dar mai întâi ducesa, pe care Swann și domnul de Charlus (deși acesta era hotărât să-i ignoreze pe soții lena) o făcuseră cu mare greutate să-l placă stilul Empire exclamă:

Doamnă, sincer vorbind, nu pot spune ce frumoasă se vă vor părea! Mărturisesc că stilul Empire m-a impresionat totdeauna. Dar, la soții lena, acolo, parcă ar fi o halucinație. Acest soi, cum să vă spun, de. Reflexus al expediției din Egipt, și apoi acea întoarcere a antichității, toate obiectele acestea care ne năpădesc casele, sfincșii ca re se așază la picioarele fotoliilor, șerpilor care se încolăcesc pe candelabre, o muză uriașă care-ți întinde o mică făclie în chip de încălzitoare sau care e montată, în tihnă, pe căminul tău și-și reazămă cotul de pendula ta, apoi toa te lămpile pompeiane, paturile mici ca niște vapoare ca re parcă au fost găsite pe Nil și din care te aștepti să vezi ivinduse un Moise, acele care romane antice care galopează de-k lungul meselor de noapte.

Nu prea stai comod în mobilele Empire, îndrăzni principesa.

Nu, răspunse ducesa, dar îmi place, adăugă ea stă ruind cu un surâs, să stau incomod pe aceste jilțuri de mahon îmbrăcate cu catifea roșie sau cu mătase verde.

Înii place acea lipsă de confort a războinicilor care se mulțumesc cu scaunul urul și înmănușează fascii și strâng lauri în mijlocul salonului celui mare. Vă asigur că la soții lena, nu te gândești o clipă la chipul în care stai, când vezi în fața ta o pramatie de Victorie pictată, frescă, pe perete. Soțul meu va găsi că nu sunt bună re galistă, dar sunt foarte neconformistă, știți, vă asigur că la acești oameni reușesc să-ți placă toți acei N, toate al binele. Doamne, de vreme ce sub regi n-am fost răsfățați o bună bucată de vreme în privința gloriei, acești războinici care se întorceau cu atâtea cununi încât le pu neau până și pe brațele fotoliilor, găsesc că lucrul are oarecare șic! Altețavoastră ar trebui să vie!

Doamne, dacă sunteți de părere, spuse principesa, dar mi se pare că nu va fi prea ușor.

Dar doamna va vedea că totul se va aranja foarte bine. Sunt oameni foarte cumsecade, nu sunt niște proști.

Am dus-o la ei pe doamna de Chevreuse, adăugă ducesa cunoscând puterea exemplului, a fost încântată. Fiul e chiar plăcut. Ceea ce voi spune nu prea e cuviincios, adăugă ea, dar are o odaie și mai ales un pat în care-ai vrea să dormi – fără el! Lucru și mai puțin cuviincios, m-am dus să-l văd odată când era bolnav și culcat. Ală turi de el, pe speteaza patului, este sculptată o lungă și renă lungită, încântătoare, cu o coadă de sifid și care ține în mână un soi de lotus. Vă încredințez, adăugă doamna de Guermantes încetinindu-și debitul ca să scoată încă mai bine în evidență cuvintele pe care avea aerul că le modelează cu o mișcare a buzelor ei frumoase, cu fuselajul mâinilor ei lungi și expresive, în timp ce așin tea asupra principesei o privire blândă, țeapănă și adâncă, încât, împreună cu ornamentele în formă de frunză de palmier și

coroan. A de aur de alături, era emoționant; e tocmai aranjamentul din Tânărul și Moartea de Gustave

Moreau (Alteța-voastră cunoaște cu siguranță această capodoperă).

Principesa de Parma care ignora până și numele picturii, făcu mișcări violente cu capul și surise cu râvnă ca să-și manifeste admirația pentru acest tablou. Dar intensitatea mimicii sale nu reuși să înlocuiască acea lumină care stăruie absentă din ochii noștri atât timp cât nu știm despre ce ni se vorbește.

Cred că e un băiat frumos? Întrebă ea.

Nu, căci are aerul unui tapir. Ochii sunt oarecum aceia ai unei regine Hortense pentru abajur. Dar s-a gândit pesemne că poate ar fi ridicol pentru un bărbat să desfășoare această asemănare, încât ea se pierde în obraji lustruiți care-i dau un aer cam de mameluc. Îți dai seama că lustragiul trebuie să treacă în fiecare zi mineață. Pe Swann, adăugă ea, aducând iar vorba de patul tânărului duce, l-a izbit asemănarea acestei și rene cu Moartea de Gustave Moreau. Dar de altminteri, adăugă ea pe un ton mai vioi și totuși serios ca să provoace mai mare haz, nu trebuie să ne facem griji, că: i era vorba doar de un guturai, iar tânărul e sănătos tun.

Se spune că e snob? Întrebă domnul de Breauté cu un aer răuvoitor, aprins și așteptând în răspuns aceeași precizie ca și cum ar fi spus: „Mi s-a spus că ar avea numai patru degete la mâna dreaptă, e adevărat?”

D. o. a., mne, nuu. Răspunse doamna de Guermantes cu un surâs de o blândă indulgență. Poate e o idee, snob în aparență, pentru că e foarte tânăr, dar m-ar mira să fie în realitate, căci e prea inteligent, adăugă ea, ca și cum, după părerea ei, ar fi existat vreo incompatibilitate între snobism și inteligență. E fin, l-am văzut și hazliu, spuse ea râzând cu un aer lacom și cunoscător ca și cum a-și da părerea că cineva e hazliu ar fi cerut anumite expresii de veselie sau ca și cum și-ar fi amintit în acea clipă de glumele ducelui de Guastalla. Cum de altminteri, nu e primit, acest snobism n-are n-are n-are n-are să se manifeste, urmă ea fără să se gândească că nu-i dădea astfel mare curaj principesei de Parma.

Mă întreb ce va spune principele de Guermantes, dacă află că m-am dus la ea.

— Cum, exclamă cu o vioiciune extraordinară du cesa, știți că tocmai noi i-am cedat lui Gilbert (ea se caia amar astăzi) o odaie întreagă de joc în stil Empire pe care-o aveam de la Quiou-Quiou și care e o mi-nunăție! N-aveam loc aici, unde totuși găesc că s-ar fi potrivit mai bine decât la el. E un luerti de toată frumusețea, jumătate etrusc, jumătate egiptean.

— Egiptean? Întrebă principesa căreia calitatea de etrusc nu-i spunea mai nimic.

— Doamne, câte puțin din amândouă, Swann ne spunea asta, el mi-a explicat, știți doar că sunt o biată neștiutoare. Apoi, în fond, doamnă trebuie să mă turisesc că Egiptul din stilul Empire n-are nici o legă tură cu Egiptul autentic, nici romanii lor cu romanii, nici Etruria lor.

— Adevărat, spuse principesa.

— Desigur că nu, e ca și ceea ce trecea drept costum Ludovic al XV-lea sub al doilea Imperiu, în tinerețea Annei de Mouchy sau a mamei scumpului nostru Bri-gode. Adineauri Basin vă vorbea de Beethoven. Ni s-a cântat mai zilele trecute ceva foarte frumos de el, cam rece și în care e o temă rusească. E emoționant când te gândești că el credea că bucata avea ceva rusc. La fel pictorii chinezi au crezut că l-au copiat pe Bellini. De altminteri, chiar în aceeași țară, ori de câte ori cineva privește lucrurile într-un chip oarecum nou, patru sferturi din lume nu deslușesc nimic din ce vrea să însem'ne acel lucru. Patruzeci de ani sunt cel puțin necesari ca șă-l deslușească.

Patruzeci de ani, exclamă principesa înspăimântată.

Desigur, urmă ducesa, adăugind din ce în ce mai mult cuvintelor (care erau aproape cuvintele mele, căci tocmai emisesem în fața ei o părere asemănătoare), gra ție pronunțării ei, echivalentul a ceea ce când e vorba de literele tipărite se numesc „cursive”, e ca un soi de prim individ 'izolat al unei specii care nu există încă și care va mișuna, un individ înzestrat cu un fel de simț pe care specia omenească din timpul său nu-l posedă. Nu mă pot cita nicidecum, pentru că, dimpo trivă, manifestările interesante, oricât de noi ar fi fost, mi-au plăcut totdeauna încă de la început. Dar în sfârșit, mai zilele trecute am fost cu marea ducesă la Luvru, am trecut prin fața Olympiei de Manet. Acum ni meni nu se mai miră de ea. Are aerul că e pictată de

Ingres.' Și numai. Dumnezeu știe câte lănci am trebuit să frâng pentru acest tablou care nu-mi place tot, dar care. De bună seamă e de cineva. Poate că locul lui nu e tocmai la Luvru.

Marea, ducesă e 'sănătoasă? Întrebă principesa de Parma, care era cu mult mai obișnuită cu mătușa țarului decât cu modelul lui Manet.

Da, am vorbit de dumneavoastră. În fond, urmă ducesa care ținea la ideaei, este adevărat, așa cum spune cumnatul meu Palamede, că între tine și oricare altul se ridică zidul unei limbi străine. De altminteri, recunosc că lucrul acesta nu e mai valabil pentru ni meni ca pentru Gilbert. Dacă vă amuză să vă duceți la soții lena, sunteți mult prea inteligentă ca să faceți

I ca faptele dumneavoastră să atârne ceea ce ar putea să gândească acest biet om, care e o făptură scumpă și nevinovată, dar care are, în sfârșit idei din altă lume. Mă simt mai aproape, mai consângeană cu vizitiul meu, cu caii mei, decât cu omul acesta care se gândește tot timpul la ce ar fi spus lumea sub Filip cel îndrăzneț sau Ludovic cel Gros. Gândiți-vă că atunci când se plimbă la țară, dă la o parte țaranii cu un aer blajin, cu bastonul, spunând „Haide, plecați mojiilor!” Sunt în fond tot atât de uimită când îmi vorbește ca și' cum aș auzi că mi se adresează statuile de pe jvechile morminte gotice. Deși această piatră vie e vărul meu, ea îmi inspiră', teamă și n-am decât un singur gând, să-l las în Evul Mediu al lui. Cu această excepție, recunosc că n-a asasinat niciodată pe nimeni.

Tocmai am cinat cu el la doamna de Villeparisis, spuse generalul, dar fără să suradă și nici să adere la glumele ducesei.

Domnul de Norpois era acolo? Întrebă principele Von, care se gândea mereu la Academia de Științe Mo rale.

Da, spusi generalul. Chiar a vorbit de împăra tul dumneavoastră.

Se pare că împăratul Wilhelm e foarte inteligent, dar nu-i place pictura lui Elstir. Nu spun asta împo triva lui, răspunse ducesa, împărtășesc felul său de a vedea. Deși Elstir mi-a făcut un portret frumos. Ah!

Nu-l cunoașteți? Nu seamănă cu mine, dar e curios.

E interesant în timpul pozelor. A făcut din mine un soi de bătrână. Asta imită Regentele spitalului de Hal.

Cred că cunoașteți aceste lucruri sublime, ca să adojbt o expresie scumpă nepotului meu, spuse ducesa întorcându-se spre mine și mișcă ușor evantaiul ei de pene negre. Mai mult decât dreaptă pe scaunul ei, ea își arunca cu noblețe capul pe spate, căci deși era totdeauna cocoană mare, cam făcea pecocoana mare. Am răspuns că fusesem cândva la Amsterdam și la Haga, dar că timpul meu fiind măsurat și ca să nu le ameslee pe toate, lăsasem Haarlemul la o parte.

— Ah! Haga, ce muzeu! Exclamă domnul de Guer-mantes. I-am spus că admirase fără îndoială Vederea din Delft de Vermeer. Dar ducele era mai puțin cult de-cât orgolios. De aceea se mulțumi să-mi răspundă ci un aer suficient, ca ori de câte ori i se vorbea de o o-peră dintr-un muzeu, sau de Salon și el nu-și aducea aminte: „Dacă era de văzut, am văzut-o!”

— Cum ați călătorit în Olanda și nu v-ați dus la Haarlem, exclamă ducesa. Dar chiar dacă n-ați fi avut decât un sfert de oră, trebuia să fi văzut tablourile lui Hals. Aș spune bucuros că cineva care nu le-ar putea vedea decât de la înălțimea unei imperiale de tramvai fără să se oprească, dacă ele ar fi expuse afară, ar trebui să deschidă ochii foarte mari

Aceste cuvinte mi-au displăcut, căci dovedeau că nu cunoaște chipul în care se alcătuiesc în noi impresiile artistice și pentru că însemnau că ochiul nostru este în acest caz un simplu aparat de înregistrare' care ia instantanee.

Domnul de Guermantes, fericit că soția lui îmi vorbea cu atâta competență de subiecte care mă interesau, contempla vestita ei prestanță, asculta ce spunea de Frantz Hals și-și spunea: „E foarte tare în toate. Tânărul meu invitat își poate spune că are în fața lui o doamnă de altădată în toată accepția cuvântului, căreia nu i se mai găsește azi pereche”. Așa îi vedeam pe amândoi scoși din acel nume Guermantes în care, odinioară, mi-i închipuiam ducând o viață de neconceput, acum asemenea celorlalți bărbați și celorlalte femei, întârziind doar puțin asupra contemporanilor lor, ca atâtea căsnicii din foburgul Saint-Germain în care femeia a avut arta să se oprească la epoca de aur, iar. Bărbatul nenorocul să coboare la vârsta ingrată a trecutului, una rămânând încă Ludovic al XV-lea când soțul este pompos Ludovic-Filip. Faptul că doamna de Guermantes semăna cu alte femei fusese mai întâi pentru mine & decepție și era aproape, prin reacțiu-ne, cu ajutorul atâtor vinuri bune, o încântare. Un Don Juan de Austria, o Isabelle d'Este, pe care-i situăm în lumea numelor, comunică atât de puțin cu istoria cea mare ca și direcția Meseglise cu

direcția Guermantes. Isabelle d'Este a fost fără 'ândoială în realitate o principesă foarte mărunță, semănând cu acelea care nu obțineau sub Ludovic al XIV-lea nici un rang deosebit la curte. Dar, părându-ni-se de o esență unică și, prin urmare, incomparabilă, n-o puteam concepe de o proporție mai mică decât el, astfel încât o cină cu Ludovic al XIV-lea ni s-ar părea că oferă mimai oarecare interes, câtă vreme în Isabella d'Este am crede că, printr-o întâlnire supranaturală, vedem cu ochii noștri o eroină de roman. Dar, după ce studiind-o pe Isabella d'Este, transplan-tând-o cu răbdare din această lume feerică în aceea a istoriei, am constatat că viața, gândul ei, nu conțin nimic din acea ciudățenie tainică pe care ne-o sugerase v numele ei, după consumarea acestei decepții, suntem nespuse de recunoscători acestei principese că a avut despre pictura lui Mantegna cunoștințe aproape deopotrivă cu acelea, până atunci disprețuite. De noi și pe care le-am fi considerat, cum ar fi spus Françoise, mai prejos de oYice, ale domnului Lafenestre. După ce urcasem înălțimile inaccesibile ale numelui Guermantes coborând versantul lăuntric al vieții ducesei, încercam, găsind în el numele de altminteri familiare, al lui Victor Hugo, al lui Frantz Hals, și, din păcate, al lui Vi-bert, aceeași mirare pe care o încearcă un călător, după ce a ținut seama. ca să-și închipuiască ciudățenia moravurilor dintr-o vale sălbatecă din America Centrală sau din Africa de Nord, de depărtarea geografică, de ciudățenia numelor, de floră, descoperind, după ce a străbătut o perdea de aloeși uriași sau de arborii morții, niște locuitori care (uneori chiar în fața ruinelor unui teatru roman aau a unei colonne închinată Venerei) sunt pe cale să [citească Merope sau Alzire¹. Deși atât de departe, atât d'e izolată, atât de superioară burghezilor culte pe care le cunoscusem, cultura similară prin care doamna de Guermantes se străduise, fără interes, fără motiv de ambiție, să coboare la nivelul celor pe care nu le va cunoaște niciodată, avea caracterul merituos, a-proape emoționant din pricină că era inutilizabilă, al unei erudiții în materie de antichități feniciene la un bărbat politic sau la un medic.

— V-aș fi putut arăta, îmi spuse cu amabilitate doamna de Guermantes vorbindu-mi de Hals, pe cel

1 Tragedii de Voltaire.

— Mai frumos după cum pretind unii, pe care l-am moștenit de la un văr german. Din păcate era „înfeudat” în castel, nu cunoașteți această expresie, și nici eu, a-dăugă ea cu acea înclinare de a face glume (prin care se credea modernă) pe seama obiceiurilor vechi, dar de care era atât de inconștient și de puternic legată. „Sunt mulțumită că ați văzut tablourile mele de Elstir, dar mărturisesc că aș fi fost și mai mulțumită dacă v-aș fi putut face onorurile tabloului meu de Hals, ale a-celui tablou „, strașnic „.” îl cunosc, spuse principele Von, e acela al ma relui duce de Hessa.

Întocmai, fratele său s-a însurat cu verișoara mea, spuse domnul de Guermantes, și de altminteri mama lui era vară primară cu mama Orianei.

Dar în ceea ce-l privește pe domnul Elstir, adău gă principele, mi-aș îngădui să spun că, fără să am vreo părere asupra operelor sale pe care nu le

cunosc, ura cu care-l urmărește împăratul nu mi se pare că ar trebui reținută împotriva-i. Împăratul e de o inteligență nemaipomenită.

Da, am cinat de două ori cu el, o dată la mă tușa mea Sagan, altă dată la mătușa mea Radziwill, și trebuie să mărturisesc că l-am găsit ciudat. Nu l-am găsit simplu! Dar are ceva amuzant, ceva „dobândit

(spuse ea desprinzând acest cuvânt) ca pe o garoafă verde, adică ceva care mă miră și-mi displace nespuse, ceva care e de mirare că a putut să-l facă, dar care sunt de părere că ar fi putut tot atât de bine să nu-l fi făcut.

Nădăjduiesc că nu vă „jignesc”.

Împăratul e de o inteligență nemaipomenită, ur mă principele, iubește cu pasiune arta; are în materie de artă un gust infailibil, nu se înșeală niciodată; dacă.

Un lucru e frumos, îl recunoaște îndată ca atare și-l urăște dacă nu-i place ceva, nu încapă îndoială că este un lucru excelent!

Toată lumea surâse.

— Mă liniștiți, spuse ducesa.

— Să asemui cu plăcere pe împărat, urmă princi pe care neștiind să rostească cuvântul arheolog (adică așa cum s-ar fi scris keolog) nu pierdea niciodată prilejul să se slujească de el, cu un bătrân arheolog (și principele spunea arșeolog) pe care l-am cunoscut la Berlin. Bătrânul arșeolog plânge în fața vechilor monumente asiriene. 'tOar dacă e vorba de un monument modern trucat, dacă nu e cu adevărat foarte vechi, nu plânge. Atunci, dacă vrei să știi dacă o piesă arșe-ologică e cu adevărat veche, o prezinți bătrânului arșeolog. Dacă plânge, piesa e cumpărată pentru muzeu. Dacă ochii săi rămân uscați, o trimiți înapoi negustorului și-l urmărești pentru fals. Ei bine, ori de câte ori cinez la Potsdam, toate piesele despre care împăratul îmi spune: „Principe, trebuie să o vedeți, e plină de geniu”, iau notă ca să mă feresc să mă duc să o văd, iar când îl aud tunând împotriva unei expoziții, a-lerg să o vizitez îndată ce-mi este cu putință.

— Domnul de Norpois nu e oare pentru o apro pierie anglo-franceză? Întrebă domnul de Guermantes.

— La ce v-ar sluji? Întrebă cu un aer în același timp iritat și șiret principele Von, care nu putea suferi pe englezi. Sunt atât de proști. Știu prea bine că nu v-ar putea da vreun ajutor militar. Dar poți oricum să-i judeci după prostia generalilor lor. Unul din prietenii mei a stat de curând de vorbă cu Botha, știți, căpetenie boerilor. Îi spunea.: „O armată ca asta e înspăimântătoare. Li iubesc de* altminteri pe englezi, dar, în sfârșit, gândiți-vă că sunt doar un țaran și i-am burdu șit în toate luptele. Iar în cea din urmă, cum mă co pleșea un număr de dușmani de douăzeci de ori supe rior, în timp ce mă predam pentru că eram nevoit, tot am găsit mijlocul să mai fac două mii de prizonieri!

Asta s-a întâmplay pentru că eram doar o căpetenie de țarani, dar dacă-imbeciliiăștia ar trebui să se măsoare cândva cu o armată europeană, tremuri

pentru ei gândindu-te la ce s-ar întâmpla!” De altfel n-aveți decât să vedeți că regele lor, pe care-l cunoașteți ca și mine, trece drept om mare în Anglia.

1 Boeri (buri) coloni olandezi din sudul Africii care au luptat împotriva Angliei pentru independența lor.

Abia ascultam aceste povești de soiul acelora pe care domnul. Norpois le istorisea tatii; ele nu aduceau nimic visărilor care-mi plăceau; și chiar dacă ar fi posedat însușirile de care erau lipsite, ar fi trebuit să fie de o calitate mai excitantă, astfel încât viața mea lăuntrică să se fi putut trezi în aceste ore când locuiam în epiderma mea, în părul meu bine pieptănat, în pieptarul cămășii mele, adică acolo unde nu puteam încerca nimic din ceea ce era în viața mea, plăcere.

Ah! Nu sunt de părerea dumneavoastră, spuse doamna de Guermantes care găsea că principele ger man este lipsit de tact, găsesc că regele Edouard e fer mecător, atât de simplu, și cu mult mai fin decât s-ar crede. Și regina este, chiar acum, tot ce cunosc mai frumos pe lume.

Dar, doamnă ducesă, spuse principele ațâțat și care nu-și dădea seama că displăcea, dacă principele de

Galles ar fi fost un simplu particular, n-ar fi fost club care să nu-l fi îndepărtat din rândul membrilor săi și nimeni nu. S-ar fi învoit să-i dea mâna. Regina e încântătoare, peste măsură de blândă și mărginită. Dar în sfârșit, e ceva supărător în această pereche regală care e literalmente întreținută de supușii ei, care pune pe seama marilor financiari evrei toate cheltuielile pe care ar trebui să le facă ea, și în schimb îi numește baroneți. E ca principele de Bulgaria.

E vărul nostru, spuse ducesa, e plin de duh.

E și vărul meu, spuse principele, dar nu sunt de părere că ar fi un om de ispravă. Nu, ar trebui să vă apropiați de noi, e cea mai mare dorință a împăratului, dar vrea ca apropierea să vină din inimă; spune: vrem o strângere de mână, nu un singur schimb de saluturi!

Astfel veți fi de neînvinși. Ar fi mai practic decât apro pierea anglo-franceză pe. Care o propovăduiește domnul de Norpois.

Știu că-l cunoașteți, îmi spuse ducesa de Guer mantes, ca să nu mă lase în afara conversației. Aducându-mi aminte de domnul Norpois spusese că am avut aerul de a voi să-i sărut mâna, gândindu-mă că, fără îndoială, povestise acest lucru doamnei de Guerman tes și că, în orice caz, nu putuse să-i vorbeas. Că despre mine decât cu răutate, deoarece, cu toată prietenia pe care i-o purta tatii, nu șovăise să mă facă atât de ridicol, n-am făcut ce ar fi făcut. Un om de lume. Un om de lume ar fi spus că-l detestă pe domnul de Norpois și că l-a făcut să simtă acest lucru; ar fi spus una ca asta ca să aibă aerul că este pricina voluntară a clevetirilor ambasadorului, care n-ar mai fi fost decât niște represalii mincinoase și interesante. Am spus, dimpotrivă, că, spre marele meu regret, cred că domnul de Norpois nu ține la mine. „Vă înșelați, îmi spuse doamna de Guermantes. Ține foarte mult la dumneavoastră. Puteți să-l întrebați pe Basin. Dacă se spune despre mine că sunt prea amabilă, el nu e

amabil. Vă va spune că nu l-am auzit niciodată pe domnul de Norpois vorbind de cineva mai drăguț decât de dumneavoastră. Iar în ultimul timp, a vrut să vă ofere un loc minunat, la minister. Cum a știut că sunteți bolnav și nu ați putea să-l primiți, a avut delicatețea să nu vorbească de buna lui intenție, nici măcar cu tatăl dumneavoastră, pe care-l apreciază nespuse de mult.” Domnul de Norpois era ultimul de la care aș fi așteptat vreun serviciu. Adevărul este că fiind batjocoritor, ba chiar destul de răuvoitor, cei ce. Se lăsaseră înșelați, ca mine, de aparențele sale de Sfânt-Ludovic împărțind' dreptatea sub un stejar, de inflexiunile vocii sale ușor înduioșate care ieșea din gura sa cam prea armonioasă-care parcă și pusese inima în spusele sale. Aceste clevetire în legătură cu ei, venind din partea unui om care parcă și pusese inima în spusele sale. Aceste clevetiri erau destaj de frecvente la el. Dar ele nu-l împiedicau să aibă simpatii, să laude pe cei la care ținea și să-i placă să se arate serviabil cu ei.

— Nu mă miră că vă apreciază, îmi spuse doamna de Guermantes, e inteligent. Și înțeleg prea bine, adăugă, ea pentru ceilalți și făcând aluzie la un proiect de căsătorie pe care-l ignoram, că mătușa mea care nu-l amuză prea mult o amantă bătrână îi pare inutilă, ca soție nouă. De altminterL/Cred că nu-i mai este de mult timp amantă, ea esăe din ce în ce mai bisericosă. Booz-Norpois poate spune ca în versurile lui Victor Hugo: „Voilà longtemps que celle avec qui j'ai dormi, 6 Seigneur, a quitte ma couche pour a votre” l.

Într-adevăr, biata mea mătușă este ca artiștii de avangardă care au lovit toată viața lor în Academie și care, la bătrânețe, își întemeiază mica lor Academie; sau ca acei răspopiți care-și confecționează o religie. Personală. Atunci, era mai bine să-și păstreze rasa sau să nu se încurce. Și cine știe, adăugă ducesa cu un ser visător, poate o face în vederea văduviei. Nimic nu e mai. Trist decât doliul pe care nu-l poți purta.

— Ah! Dacă doamna de Villeparisis ar ajunge doamr, a de Norpois, cred că vărul nostru Giiberr s-ar îm bolnăvi, spuse generalul de Saint-Joseph.

— Principele de Guermantes este fermecător, dar e într-adevăr foarte legat de chestiunile de naștere și de etichetă, spuse principesa de Parma. Am fost să petrec două zile la el la țară, în timp ce, din nenoro cire, principesa era bolnavă. Eram însoțită de Micuța

(porecla doamnei, d'Hunolstein, pentru că era enormă).

Principele a venit să mă aștepte la capătul peronului, mi-a oferit brațul și se făcea că n-o vede pe Micuța.

Am urcat la catul întâi până la intrarea în saloane și, când am ajuns acolo, dându-se la o parte ca să mă lase să trec, a spus: „Ah! Bună ziua doamnă d'Hunolsteins”

(îi spune totdeauna numai așa, de când cu divorțul ei) r prefăcându-se că o zărise abia atunci pe. Micuța, ca să arate că nu trebuia să vină să o salute jos.

— Nu mă miră de loc. Nu e nevoie să vă spun, spu se ducele care se credea extrem de modern, disprețui tor mai mult ca oricare altul când era vorba

de obârșie și chiar republican, că n-am multe idei comune cu vărul meu. Doamna poate să-și dea seama că ne înțe legem aproape în toate privințele ca ziua cu. Noaptea.

Dar trebuie să spun că* dacă mătușa mea s-ar mărita cu Norpois, aș fi măcar odată de părerea lui Gilbert.

Să fii fata lui Florimond de Guise și să faci asemenea căsătorie, ar însemna, cum se spune, să rădă până și curcile, ce vreți să mai zic? (Aceste din urmă cuvinte

I De multă vreme, Doamne, aceea cu care am dormit, a părăsit culcușul meu pentru al tău!

I pe care ducele le pronunța îndeobște, în mijlocul unei fraze, erau aici cu totul inutile. Dar simțea o nevoie neîncetată să le spună, care l-ar fi făcut să le trântea-că la sfârșitul unei perioade dacă nu lear fi găsit în altă parte loc. Asta era pentru el printre altele, ca o probemă de metrică). Notați, adăugă el, că familia Nor-pcis este o familie de gentilomi cumsecade, de neam bun.

Ascultă, Basin, nu face să-ți bați joc de Gilbert ca să vorbești ca el, spuse doamna de Guermantes pen tru care „soiul” unei obârșii nu mai puțin decât acela al unui vin se întemeia întocmai, ca și în ochii princi pelui și ducelui de Guermantes, pe vechime. Dar mai puțin sinceră decât vărul său și mai fină decât soțul ei, ținea când vorbea să nu desmintă spiritul Guermantilor și disprețuia rangul chiar dacă l-ar fi cinstit prin fap tele ei.

Dar nu cumva sunteți veri? Întrebă generalul de

Saint-Joseph. Mi se pare că Norpois să căsătorise cu o

La Rochefoucauld.

Nicidecum, în felul acesta. Ea era din spița du cilor de La Rochefoucauld, bunică-mea este din aceea a ducilor de Doudeauville. E chiar bunica lui Edouard

Coco, bărbatul cel mai înțelept din familie, răspunse ducele care avea păreri cam superficiale despre înțelep ciune, și amândouă spițele nu s-au mai înrudit de la

Ludovic al XIV-lea; ar fi o rubedenie cam de departe.

— Ia te uită, ce interesant, nu știam, spuse generalul.

— De altminteri, urmă domnul de Guermantes, ' crd că mama lui era sora ducelui de Montmorency și se măritase mai întâi cu un La Tour d'Auvprgne.

Dar cum acești Montmorency abia sunt Montniorency, iar acești La Tour d'Auvergne'nu sunt în nici un chip

La Tour d'Auvergne, nu văd că asta ar fi mai important că se trage din Saintrailles, și cum noi suntem urmașii acestuia în linie directăLa Combray era o stradă Saintrailles la care nu mă gândisem niciodată, și care ducea din rue de la Breton-nerie în rue de l'Oiseau. Cum Saintrailles, acest tovarăș al Ioanei d'Arc, căsătorindu-se cu o Guermantes, introduse în această familie comitatul de Combray, marca lui împărțea în patru părți blazonul familiei Guermantes în jocul, vitraliului din biserica Saint-Hilaire. Am revăzut treptele de gresie

negricoasă, în timp ce, grație unei modulații, acest nume de Guermantes revenea pe tonul uitat în care-l auzeam odinioară, atât de deosebit de acela în care însemna pe amfitrionii amabili la care cinam astă-seară. Numele de ducesă de Guermantes era pentru mine un nume colectiv, nu pentru că în istorie prin adunarea tuturor femeilor care-l purtaseră, dar și de-a lungul scurtei mele tinereți care văzuse suprapunându-se de pe acum numai în această singură ducesă de Guermantes atâtea femei deosebite, fiecare dispărând când următoarea dobândise destulă consistență. Cuvintele nu schimbă atâtea semnificații timp de veacuri, schimbă în mintea noastră numele, în răstimpul câtorva ani. Memoria și inima noastră nu sunt destul de mari ca să poată fi credincioase. N-avem destul loc, în mintea noastră actuală, ca să păstrăm morții alături de cei vii. Suntem siliți să construim pe ceea ce a precedat și pe care nu-l găsim decât la întâmplarea unei săpături de soiul aceleia pe care o realizase numele Saintrilles. Am găsit inutil să explic toate astea și chiar ceva mai înainte, mințisem implicit nerăspun-zând când domnul de Guermantes îmi spusese: „Nu cunoașteți sătucul nostru?” Poate că știa chiar că-l cunoșteam și nu mai stărui din bună creștere. Doamna de Guermantes mă trezi din reveria mea.

— Găsesc că toate astea sunt din cale afară de plic ticoase. Ascultați, la mine nu e totdeauna așa mare plic- - tiseală. Nădăjduiesc că veți mai veni la cină, ca o compensație, de data aceasta fără genealogie, îmi spuse de cesa cu jumătate voce incapabilă să înțeleagă genul far mecului pe care-l puteam găsi la ea și să aibă umilința de a-mi place numai ca un ierbar plin de plante de modate., Ceea ce doamna de Guermantes credea că-mi amăgea așteptarea era dimpotrivă, ceea ce la sfârșit - căci ducele și generalul continuă să vorbească genealo-

— Guermantes gie - îmi salvă seara de o decepție desăvârșită. Cum să nu fi încercat una până acum? Fiecare din invitații la cină, acoperind cu numele tainic sub care-l cunoscusem și-l visasem numai de la depărtare, un trup și o inteligență asemenea sau inferioare acelor pe care-i cunoșteam, îmi dăduse impresia de plată vulgaritate pe care o poate da intrarea în portul danez Elseneur ori cărui cititor înfrigurat al lui Hamlet. Fără îndoială., aceste regiuni geografice și acest trecut vechi care le împodobeau numele cu codrii și cu clopotnițe gotice, le formaseră într-o oarecare măsură fața, spiritul și prejudecățile, dar nu dăinuiau în ele decât așa cum dăinuiește cauza în efect, adică poate că inteligența le putea desprinde lesne, dar nu erau întru nimic sensibile imaginației.

Și aceste prejudecăți de odinioară restituire deodată prietenilor domnului și doamnei de Guermantes poezia lor pierdută. Firește, noțiunile posedate de nobili și care fac din ei literații, etimologiștii limbei, nu ai cuvintelor, ci a numerelor (și numai în comparație cu media ignorantă a burgheziei, căci dacă la mediocritate e-gală un credincios va fi mai capabil să-ți răspundă ceva despre liturghie decât un liber cugetător, în schimb un arheolog anticlerical va putea adesea să arate parohului său tot ce este în legătură cu însăși biserica

acestui), aceste noțiuni, dacă vrem să ne mărginim la adevăr, adică la spirit, nici măcar n-aveau pentru acești mari seniori farmecul pe care l-ar fi avut pentru un burghez. Poate că știam mai bine decât mine că ducesa de Guise era principesa de Câteves, d'Orleans, de Porcien etc, dar cunoscuseră, chiar înaintea apestor nurrie, fața ducesei de Guise, pe care de acum înainte i-l oglindea acest nume. Eu începusem cu zâna, chiar dacă ea trebuia să piară curând; ei cu femeia.

În familiile burgheze, vezi iscându-se uneori gelozii dacă sora mezină se mărită. Înaintea celei mai vârstnice. Astfel lumea aristocratică, a Courvoisierilor, dar mai ales a Guermanților, își reducea măreția nobiliară numai la niște simple superiorități casnice, în virtutea unei copilării pe care o cunoscusem mai întâi (care constituia în ochii mei singurul ei farmec) în cărți. Talle-mant des Reaux n-are oare aerul că vorbește de Guermanți în loc de Rohan, când povestește cu o vădită mulțumire că domnul de [iuemenee striga fratelui său: „Poți intra aici, aici nu e Luvrul!” și spunea, despre cavalerul de Rohan (pentru că era fiul natural al ducelui de Clermont): „El, cel puțin este prinț!” Singurul lucru care m-a mâhnit în această conversație este vcă am văzut că poveștile absurde în legătură cu fermecătorul mare-duce moștenitor de Luxembourg găseau crezare în acest salon, ca și la camarazii lui Saint-Loup. Hotărât, era o epidemie care poate va dura numai doi ani, dar. Care-i cuprindea pe toți. S-au reluat aceleași false povești și li s-au adăugat altele. Am înțeles că în-1 sași principesa de Luxembourg, având aerul că-și apără nepotul, furniza arme ca să-r atace.

— N-aveți dreptate, luându-i apărarea, îmi spuse domnul de Guermantes, așa cum îi spunea Saint-Loup. Iată, să lăsăm la o parte până și părerea rudelor noastre, care e unanimă! Vorbiți cu servitorii lui de el, care sunt de fapt oamenii care ne cunosc cel mai bine. Doamna de Luxembourg dăduse pe micul său negru nepotului său. Negrul s-a întors plângând: „Mare duce bate la mine, eu nu canalie, mare duce rău, e încântător”. Și pot vorbi în cunoștință de cauză, e un văr al Orianei.

De altfel nu pot spune de câte ori, în această seară, am auzit cuvintele de văr și vară. Pe de o parte, domnul de Guermantes, aproape la fiecare nume care se Tostea, exclama: „Dar e un văr al Orianei!” cu aceeași bucurie cu care un om care s-a pierdut într-o pădure, citește la capătul a două săgeți așezate în sens contrariu pe o placă indicatoare și urmate de o cifră foarte mică în kilometri: Belvedere Casimir-Perier,, și „Croix <iu Grand-Veneur”, și înțelege prin aceasta că e pe drumul bun. Pe de altă parte, aceste cuvinte de văr și verișoară erau întrebuițate. Cu o intenție cu totul alta (care răcea aici excepție de ambasadoarea Turciei, care venise după cină. Măcinată de ambiție mondenă și înzestrată cu o reală inteligență asimilatoare, ea învăța cu aceeași ușurință istoria retragerii celor Zece mii sau perversiunea sexuală la păsări. N-ar fi fost cu putință să o prinzi cu vreo greșală în legătură cu cele mai recente lucrări germane, fie că tratau %spre economie politică, despre nebunie, despre diferitele forme ale onaniei, sau despre filosofia lui Epicur. Era de altminteri o

femeie primejdioasă de ascultat, căci plutind mereu în eroare, îți desemna drept femei foarte ușoare acelea de o virtute fără prihană, te sfătuia să te păzești de un domn însuflețit de intențiile cele mai corecte, și istorisea povești care parcă ieșeau dintr-o carte, nu din pricina seriozității, ci a neverosimilului lor.

În această epocă era puțin primită. Frecvența timp de câteva săptămâni femei cu totul strălucite, cu ducesa de Guermantes, dar îndeobște rămăsese, prin forța lucrurilor, în ce privește familiile foarte nobile, la niște spițe obscure pe care Guermanții nu le mai frecventau. Ea nădărdia să aibă în totul aerul că e primită în lume, citând cele mai mari nume de oameni puțin primiți care-erău prietenii ei. Numaidecât, domnul de Guermantes, crezând că este vorba de oameni care cinează adesea „a el, tremura voios regăsindu-se printre cunoscuți și scotea strigătul de raliere: „Dar e un văr al Orianei! Îl cunosc ca pe buzunarul meu. Locuiește în rue Vaneau. Mama lui era domnișoara D'Uzes. „Ambasadoarea era obligată să mărturisească cum că-și scosese pilda din rândul unor animale mai mici. Încerca să-și apropie prietenii de aceia ai domnului de Guermantes, ajungându-l pe acesta pe cale ocolită: „Știu prea bine ce vreți să spuneți. Nu, nu sunt aceștia, ci niște veri de-ai lor..” Dar această frază de reflex aruncată de biata ambasadoare expira foarte repede. Căci domnul de Guermantes, dezamăgit, răspundea: „Atunci nu văd la cine faceți aluzie..” Ambasadoarea nu răspundea nimic, căci cunoștea totdeauna numai „verii,, acelora care ar fi trebuit, și adesea acești veri nici nu se înrudeau. Apoi, deosebei din partea domnului de Guermantes un flux nou de: „Dar e o verișoară de-a Orianei”, cuvinte care parcă înfățișau pentru domnul de Guermantes, în fiecare din frazele sale, aceeași utilitate ca unele epitețe comode, pentru poeții latini, pentru că le furnizau un dactil sau un spondeu pentru hexametrele lor.

Cel puțin explozia: „Dar e vara Orianei”, mi s-a părut foarte firesc aplicată principesei de Guermantes, care era într-adevăr rudă foarte apropiată a ducesei. Ambasadoarea n-avea aerul că-i plăcea această principesă, îmi spuse în șoaptă: „E stupidă. Ba nu, nu e atât de frumoasă. E o reputație uzurpată. De altminteri adăugă ea cu un aer în același timp chibzuit, respingător, și hotărât, mi-e foarte antipatică.” Dar adesea 'ânrudirea se întindea mult mai departe, doamna de Guermantes iăcându-și o datorie să spună „mătușa mea” unor persoane cu care nu i s-ar fi găsit vreun strămoș comun fără să ne urcăm cel puțin până la Ludovic al XV-lea, după cum ori de câte ori, nenorocirile timpului făceau ca o milionară să se mărite cu vreun principe dl cărui al treilea străbunic se însurase, ca acela al doamnei de Guermantes, cu o fiică a lui Louvois; una din desfătărilor Americanei era de a putea spune, încă de la prima vizită în casa Guermanților, unde de altminteri era mai prost sau mai bine primită și mai bine sau mai prost scărmanată, „mătușa mea” doamnei de Guermantes care o lăsa să-i spună astfel, cu un surâs de mamă. Dar puțin îmi păsa ce însemna „obârșia” în ochii domnului de Guermantes sau ai domnului de Beau-serfeuil; în conversațiile lor având acest subiect, nu căutam decât o plăcere poetică. Fără știre. I lor, mi-o procurau așa cum ar fi. Făcut plugarii

sau marinarii vorbind de cultură și de flux, realități prea puțin izolate de ei înșiși ca să poată gusta în ele frumusețea pe care-mi hiam sarcina să o extrag personal din ele.

Uneori un nume îmi amintea mai degrabă un fapt deosebit, o dată, decât o rasă. Auzindu-l pe domnul de Guermantes amintind că domnul de Breauté era Choi-seul și bunica lui Lusinge, mi s-a părut că văd, sub cămașa banală cu nasturi simpli de perlă, sângerând în două globuri de cristal aceste auguste relicve: inima doamnei de Praslin și a d'icelui de Berri; altele erau mai voluptuoase, părul lung și fin al doamnei Tallien sau al doamnei de Sabran.

Câteodată nu vedeam numai o simplă relicvă. Mai la curent decât soția lui cu faptele strămoșilor lor, domnul de Guermantes avea amintiri care dădeau conversației sale un aer frumos de locuință veche lipsită de adevărate capodopere, dar plină de tablouri autentice, mediocre și maiestuoase, al căror ansamblu are un aer distins. Principele d'Agrigente întrebând de ce principele de X., vorbind de ducele d'Aumale, spusese „unchiul meu! Domnul de Guermantes răspunse: „Pentru că' fratele mamei sale, ducele de Wuirtemberg, s-a însurat cu fiica lui Ludovic-Filip„. Atunciam contemplant o întregă raclă, asemenea acelor pe care le pictase Car-paccio sau Memling, de la primul compartiment în care principesa apărea la nunta fratelui ei, ducele d'Orleans, îmbrăcată într-o rochie simplă de grădină ca să-și arate proasta-i dispoziție că-și văzuse respinși ambasadorii care se duseseră să ceară pentru ea mâna principelui de Sira-cuza, până la ultimul unde tocmai naște un fiu, pe ducele de Wuirtemberg (propriul unchi al principelui cu care cinasem), în acel castel Fantezia, unul din acele locuri tot atât de aristocratice ca unele familii: și ele văd adăugându-li-se, de-a lungul unei generații, mai mult de o personalitate istorică; în acesta, cu deosebire, trăiesc laolaltă amintirile margravei de Bayreuth, ale celeilalte principese puțin cam capricioasă (sora ducelui d'Orleans) căreia i se spunea că numele castelului soțului ei plăcea, ale regelui Bavariei, și în sfârșit ale principelui X., a cărui adresă, la care îl rugase pe ducele de Guermantes să-i scrie, tocmai era în momentul de față, căci îl moștenise și-l închiria numai în timpul reprezentațiilor operelor, lui Wagner, principelui' de Pq-lignac, alt „capricios„ fermecător. Când domnul de Guermantes, ca să explice cum se înrudește cu doamna d'Arpajon, era obligat să se întoarcă atât de departe și atât de simplu, cu ajutorul lanțului și al mâinilor împreunate a trei sau cinci bunici, la Marie-Louise sau la Colbert, era același lucru în toate aceste cazuri, un mare eveniment istoric nu apărea în treacăt decât mascat, denaturat, restrâns, în numele unei proprietăți, în prenumele unei femei alese ca atare pentru că e nepoata lui Ludovic-Filip și a Mariei-Amelie, considerați nu ca rege și regină a Franței, ci numai în măsura în care, în calitate de bunici, au lăsat vreo” moștenire. (Se vede din alte motive, într-un dicționar al operei lui Balzac, în care personajele cele mai ilustre figurează numai în legăturile lor cu Comedia umană, că Napoleon ocupă un loc cu mult mai neînsemnat decât Rastignac și asta numai pentru că a stat de vorbă cu domnișoarele de Cinq-Cyg-ne). Astfel aristocrația, în construcția ei

greoaie, cu puține ferești, lăsând să intre puțină lumină, vădind aceeași lipsă de avânt, dar și aceeași putere, masivă și orbită ca arhitectura romană, cuprinde toată istoria, o împrejmuiește cu. Un zid, îi dă înfățișare tristă.

Astfel spațiile memoriei mele se acopereau puțin câte puțin cu nume care, rânduindu-se în ea, potrivindu-se unele cu altele, țesând între ele legături din ce în ce mai numeroase, imitau acele opere de artă terminate în care nici o nuanță nu este izolată, în care fiecare parte primește, rând pe rând, de la altele, rațiunea de-a fi, așa cum le-o impune pe a ei.

Cum numele domnului de Luxembourg revenise în discuție, ambasadoarea Turciei povesti că bunicul tinerei femei (acela care avea avere imensă provenită din făină și paste făinoase), invitându-l pe domnul de Luxembourg la prânz, acesta refuzase, punând să se scrie pe plic „Domnului de X, morar”, la care bunicul răspunsese: „Sunt, cu atât mai deznădăjduit că n-ați putut veni, scumpe prietene, cu cât m-aș fi putut bucura de dumneavoastră în intimitate, căci, eram în mic comitet, la masă ar fi luat parte numai morarul, fiul său și dumneavoastră]. Această poveste nu numai că mi-era odioasă, căci cunoșteam imposibilitatea morală ca scumpul meu domn von Nassau să fi scris bunicului soției sale (pe care de altminteri știa că avea să-l moștenească), spunându-i „morar”, dar mai ales stupiditatea țâșnea încă de la primele cuvinte, calificativul de morar fiind pus vădit ca să amintească titlul fabulei de La Fontaine. Dar în foburgul

I

1 Aluzie la fabula: Morarul, fiul său și măgarul.

Saint-Germain domnește asemenea neghiobie când reaua voință o agravează, încât fiecare găsea că este bine zis și că bunicul, despre care toată lumea spunea cu toată convingerea că este un om remarcabil, vădise mai mult duh decât ginerele său. Ducele de Châtellerault vru să profite de acest prilej ca să povestească aceea pe care o auzise la cafenea: „Toată lumea se culca”, dar încă la primele cuvinte și după ce povestise pretenția domnului de Luxembourg ca domnul de Guermantes să se ridice în fața soției sale, ducesa îl opri și protestă: „Nu, e foarte ridicol, dar totuși nu în asemenea măsură.”. Eram adânc convins că toate poveștile în legătură cu domnul de Luxembourg erau deopotrivă false și ori de câte ori mă voi afla în prezența unuia din actori sau martori, voi auzi aceleași dezmințiri. M-am întrebat totuși dacă aceea a doamnei de Guermantes se datora grijei de adevăr sau amorului propriu. În orice caz, aceasta din urmă cedă în fața relei voinți, căci adăugă râzând: „De altminteri, am întâmpinat și eu micul meu neajuns, căci m-a invitat la ceai, dorind să o cunosc pe marea ducesă de Luxembourg, așa a avut el bunul gust să o numească pe soția lui, scriindu-i mătușei sale. I-am transmis regretele mele și am adăugat: „In ce privește „marea ducesă de Luxembourg”, între ghilimele, spu-ne-i că dacă vine să mă viziteze, sunt acasă în fiecare joi, după orele 5. Am întâmpinat chiar al doilea neajuns. Fiind la Luxembourg, i-am telefonat să vină să-mi vorbească la aparat. Alteța-sa se ducea să prânzească, prân-zise, *au trecut două ore fără rezultat și m-am folosit de alt mijloc: „Vreți

să-i spuneți contelui de Nassau să vină să-mi vorbească?” Adânc jignit, a venit în grabă numaidecât. Toată lumea râse de povestirea ducesei și de altele asemănătoare, adică, sunt convins, de niște minciuni, căci n-am întâlnit niciodată om mai inteligent, n-ai bun, mai fin și, ca să scurtăm vorba mai fermecător decât acest Luxemburg-Nassau. Urmarea vă va arăta că am avut dreptate. Trebuie să recunosc că printre toate aceste „înțepături”, doamna de Guermantes avu totuși o frază drăguță.

N-a fost totdeauna astfel, spuseea, înainte de-a fi pierdut mințile, înainte de-a fi ca omul din cărți care crede că a ajuns rege, nu era prost, și chiar în primele timpuri ale logodnei sale vorbea de ea într-un chip atât de simpatic, ca de o fericire neașteptată. „E” un adevărat basm, va trebui să-mi fac intrarea în Luxemburg într-o caleașca de „ferie”, spunea unchiul său d'Ornessan care-i răspunse, căci știți că Luxemburgul nu e mare: „O trăsură de ferie, mă tem că n-ai putea intra. Te-aș sfătui mai degrabă să iei o trăsură trasă de capre.” Nu numai că Nassau nu s-a supărat, dar a fost cel dintâi care ne-a povestit cuvântul de spirit și a făcut mare haz de el.

Ornessan e plin de duh, are de la cine să-l fi moștenit, mama lui e Montjeu. Nu prea o duce bine cu sănătatea, bietul Ornessan.

Acest nume avu darul să pună capăt răutăților searbede care s-ar fi depănat la infinit. Într-adevăr, domnul de Guermantes explică cum că străbunica, domnului d'Ornessan era sora Măriei de Castilia Montjeu, soția lui Timoleon de Lorrena și, prin urmare, mătușa Orianel Astfel încât conversația se învârti din nou în jurul genealogiei în timp ce imbecila ambasadoare a Turciei îmi șopti la ureche: „Aveți aerul că sunteți foarte bine văzut de ducele de Guermantes, ferți-vă”, și cum i-am cerut explicații: „Vreau să spun, veți înțelege chiar dacă înă exprim pe ocolite, că e un bărbat căruia i s-ar putea încredința fără primejdie fiica, dar nu și fiul tău”. Ori, dacă dimpotrivă, un bărbat a iubit cu pasiune și exclusiv femeile, acesta este cu siguranță ducele de Guermantes. Dar eroarea, lucrul contrar adevărului crezut cu naivitate, erau pentru ambasadoare un soi de mediu vital în afara căruia nu se putea mișca. „Fratele său Meme care Tâi-e de altminteri, din alte motive (n-o saluta), foarte antipatic, e foarte mâhnit din pricina obiceiurilor duceai. Așișderi și mătușa lor Villeparisis Ah! O ador. Iată o femeie sfântă, tipul adevărat al cucoanelor mari de odinioară. Nu e numai virtutea personificată, ci discreția însăși. Ea îi mai spune încă: „Domnule,, ambaI sadorului Norpois pe care-l vede în fiecare zi și care fie vorba între noi, a lăsat o foarte, bună amintire fo ”Turcia.”

Nici n-am răspuns ambasadoarei, ca să pot auzi genealogiile. Nu toate erau importante. Se întâmplă chiar că, în cursul conversației, una din înrudirile neașteptată pe care o aflam din gura domnului de Guermantes, era o mezalianță, dar nu lipsită de farmec, căci, unind sub monarhia din iulie, pe ducele de Guermantes și pe ducele de Fezensac cu două fiice îneântătoare ale unui ilustru navigator, ea dădea astfel celor două ducese picantul neprevăzut al unei grații exotice burgheze, ludovico-filipo-indiană. Sau un Norpois ce se căsătorise sub Ludovic al XV-lea cu fiica ducelui de Mortemart, al cărui titlu

ilustru izbea din depărtarea acestei epoci, în numele lui Norpois pe care-l găseam șters și-l puteam crede recent, și cizela adânc în el frumusețea unei medalii, în aceste cazuri, nu numai numele cel mai puțin cunoscut beneficia de această apropiere: celălalt, care ajunsese banal de atâta strălucire, mă. Uimea și mai mult' sub această înfățișare nouă și mai obscură, după cum printre portretele unui colorist, cel mai surprinzător este adesea unul făcut numai în negru. Mobilitatea nouă cu. Care. Mi se păreau înzestrate aceste nume, adăugându-se altora de. Care le-aș fi crezut atât de departe, nu se datora numai ignoranței mele; nu efectuaseră mișcările pe. Care le făceau acum în mintea mea, cu mai mare greutate, în acele timpuri când un titlu, legat totdeauna de o moșie, o urma dintr-o familie într-alta, astfel încât de pildă, în frumoasa construcție feudală care e titlul de duce de Nemours sau de duce de Chevreuse, puteam-descoperi rând pe rând, înghesuiți, ca în locuința 'primitoare a unui Bernard l'Hermite, un Guise, un principe de Savoia, un Orleans, un Luynes. Uneori, mai mulți stăruiau în competițiune pentru aceeași găoace: pentru principatul Orange familia regală din Țările-de-Jos și domni de Mailly-Nesle, pentru ducatul de Brabant, baronul de Charlus și familia regală belgiană, și atâția alții pentru titlul de principe de Neapole, de Parma, de duce de Reggio. Uneori, dimpotrivă, găoacea era de atât timp nelocuită de proprietarii care muriseră de multă vre-nie, încât nu-mi dădusem niciodată seama că cutare nume de castel ar fi putut fi într-un timp de fapt foarte puțin depărtat, un nume de familie. Astfel, cum domnul de Guermantes răspundea unei întrebări a domnului de Montserfeuil: „Nu, vara mea era o regalistă înfocată, era fiica ducelui de Feterne, care a jucat un oarecare rol în răscoala Chouanilor”¹, văzând că acest nume Feterne care de la șederea mea la Balbec era pentru mine un nume de castel, ajunsese ceea ce nu crezusem' niciodată că ar putea fi, un nume de familie, am încercat aceeași uimire ca într-o feerie, unde turllele și peronul se însuflețesc și se transformă în niște personaje, în acest înțeles se poate spune ea istoria, chiar numai cea genealogică, însuflețește pietrele vechi. În societatea pariziană au fost bărbați care au jucat un rol tot atât de covârșitor, ca ducele de Guermantes sau ducele de la Tremoille, care' au fost căutați pentru eleganța sau pentru spiritul lor, ei înșiși fiind de o familie tot atât de ilustră. Dar azi sunt dați uitării, pentru că, cum n-au avut urmași, numele lor pe care nu-l mai auzi niciodată, sună ca unul necunoscut; cel mult, un nume de obiect, sub care nu ne mai dă în gând să descoperim nume de oameni, supraviețuiește în vreun castel, într-un sat îndepărtat. Într-una din zilele viitoare, când călătorul care se va opri în fundul Bourgognei în cătunul Charlus ca să-i viziteze biserica, dacă nu e destul de studios sau va fi prea grăbit ca să-i cerceteze pietrele funerare, va ignora că numele Charlus a aparținut unui bărbat care era de-o seamă cu cei mai mari. Acest gând mi-a adus aminte că trebuie să plec și, în timp ce-l ascultam pe domnul de Guermantes vorbind genealogie, se apropia ora când aveam întâlnire cu fratele său. Cine știe, îmi spuneam mai departe, dacă nu cumva

într-o zi însuși Guermantes nu va părea altceva decât un nume de loc, exceptând arheologii care se vor opri din întâmplare la

1 Răsculați din Vendeea și Bretania în timpul revoluției fran- ' ceze (1789).

Combray și care vor avea răbdarea în fața vitraliului lui Gilbert-cel-Rău să asculte vorbele urmașului IUi Theodore sau să citească ghidul parohului. Dar atât timp cât un nume mare nu s-a stins, păstrează în plină lumină pe cei ce-l poartă; și, fără îndoială, acesta era în parte interesul pe care-l oferea ochilor mei celebritatea acestor familii, pe care, pornind de astăzi, le poți urmări întorcându-te treaptă cu treaptă până dincolo de veacul al XIV-lea și să găsești memoriile și scrisorile tuturor ascendenților domnului de Charlus, ai principelui d'Agrigente, ai principesei de Parma, într-un trecut în care un întuneric de nepătruns ar acoperi originile unei familii burgheze, și în care, sub protecția luminoasă și retrospectivă a unui nume, deosebim originea și stăruința unor caracteristici nervoase, a unor anumite vicii, a neorânduiei cutărilor sau cutărilor Guermantes. Semănând aproape patologic cu cei de azi, ei trezesc din veac în veac interesul alarmat al corespondenților lor, fie că sunt anteriori principesei Palatine sau doamnei de Motteville, sau posteriori principelui de Ligne.

De altminteri, curiozitatea mea istorică era slabă în comparație cu plăcerea estetică. Numele citate aveau drept rezu, Itat să dezincarneze invitații ducese pe care masca lor de carne și de lipsa de inteligență, comune, îi schimbaseră în oameni oarecare, astfel încât de fapt nimerisem pe rogojina vestibulului, nu în pragul, cum crezusem ci la capătul lumii fermecătoare al numelor. Însuși principele d'Agrigente, îndată ce auzisem că mama lui era Damas, strănepoata ducelui de Modene fu eliberat ca de un tovarăș chimic nestabil de fața și de cuvintele care te împiedicau să-l recunoști, și avea să alcătuiască cu familiile Damas și Modene, care și ele erau numai niște titluri, o combinație nespus mai seducătoare. Fiecare nume deplasat de atracția altuia cu care nu-i bănuisem vreo afinitate, părăsea locul imuabil pe care-l (c) cupa în mintea mea, în care obișnuința îl întunecase, și ducându-se să-i ajungă pe Mortemartți, pe Stuartți sau pe Bourboni, desena cu ei niște ramuri de efectul cel mai gingaș și de un colorit scilpitor. Însuși numele Guermantes primea de la numele frumoase stinse și aprinse cu atât mai multă înfocare, de care aflam acum că este legat, o determinare nouă, pur poetică. Puteam cel mult să o văd la capătul fiecărei umflături a tulpinei semețe cum înflorea în vreo figură de rege înțelept sau de principesă ilustră, ca tatăl lui Henric al IV-lea sau ducesa de Longueville. Dar cum aceste fețe, în acest înțeles deosebite de acelea ale musafirilor, nu erau îngroșate în ochii mei de nici o zgură de experiență materială sau de mediocritate mondenă, ele stăruiau în frumosul lor desen și în reflexele schimbătoare, omogene cu aceste nume, care, la intervale regulate, fiecare de o culoare osebită, se desprindeau din arborele genealogic al Guermanților și nu turburau cu nici o substanță străină sau opacă, mugurii translucizi, alternând și muticolori, oare înfloreau de o parte și de alta a

arborelui de sticlă, așa cum înfloreau pe vitraliile vechi din Jesse strămoșii lui Cristos.

Voisem să mă retrag în mai multe rânduri și mai mult decât pentru orice alt motiv, din pricina neînsem-nătații pe care prezența mea o impunea acestei întruniri, totuși una din acelea pe care mi-o închipuisem multă vreme atât de frumoasă și care fără îndoială așa ar fi fost, dacă n-ar fi avut martori stingheritori. Plecarea mea a, vea să îngăduie cel puțin invitaților, o dată ce profanul nu va mai fi acolo, să se constituiască, în sfâr-șit, în comitet secret. Puteau să celebreze misterele pen- 'tru a căror sărbătorire se întruniseră, căci de bună seamă nu se adunaseră ca să vorbească de Frantz Hals sau de zgârcenie și ca să discute asemenea subiecte în același chip ca burghezii. Vorbeau numai nimicuri, fără îndoială pentru că eram de față, și aveam remușcări, văzând toate aceste femei frumoase despărțite, împiedicate, prin prezența mea, să ducă, în cel mai prețios dintre saloane, viața misterioasă a foburgului Saint-Ger-rnain. Dar domnul și doamna de Guermantes împingeau sacrificiul atât de departe încât mă rețineau, vrând să-mi arnâne plecarea pe care voiam s-o efectuez în fiecare clipă. Lucru și mai ciudat încă, multe din doamnele care veniseră grăbite, încântate, împodobite, constelate cu giuvaeruri ca să asiste, din vina mea, numai la o petrecere care nu se deosebea mai mult de cele ce se -dădeau și în altă parte decât în foburgul Saint-Germain după cum nu te simți la Balbec într-un oraș care se deosebește de ceea ce ochii noștri sunt obișnuiți să vadă – mai multe din aceste doamne nu s-au retras decepționate, cum de fapt ar fi trebuit să fie, ci mulțumindu-j cu însuflețire doamnei de Guermantes pentru seara minunată pe care o petrecuseră, ca și cum în celelalte zile, la acelea la care nu luam parte, nu s-ar fi petrecut altceva.

Să fie oare adevărat că din pricina unor asemenea mese toată lumea asta se gătea și refuza să primească pe burghezi în saloanele lor atât de închise, de dragul unor ospățuri ca acestea? La fel cu acesta dacă aș fi fost absent? Am avut o clipă această bănuială, dar ea era prea absurdă. Singur bunul simț îmi îngăduia să o Înălătur. Și, la urma urmei, dacă aș fi admis-o, ce ar fi rămas din numele de Guermantes, atât de degradat de la Combray?

De altminteri, aceste fete-flori erau într-o măsură ciudată ușor de mulțumit de altă persoană, sau dornice să o mulțumească, fiindcă mai multe cărora le adresasem, toată seara, numai două sau trei cuvinte a căror stupiditate m-a făcut să roșesc, înainte de-a părăsi salonul 'veniră să-mi spună, ațintind asupra-mi ochii lor frumoși și mângâietori, în timp ce-și potriveau ghirlandele de orhidee care le înconjurau pieptul, ce plăcere intensă încercaseră cunoseându-mă, și să-mi vorbească – aluzie învăluită la o invitație la cină – de dorința de „a pune ceva la cale”, după ce se vor fi înțeles cu doamna de Guermantes.

Niciuna din aceste doamne-flori nu plecă înaintea principesei de Parma. Prezența acesteia – nu e îngăduit să pleci înaintea unei altețe – era Unul din acele motive pe care nu le ghicisem, pentru care ducesa stăruise atât de mult ca să rămân. Îndată ce doamna de Parma se ridică, toată lumea răsuflă

ușurată. Toate doamnele îngenunchi. Ind în fața principesei care le ridică, primiră din parte-i o sărutare și ca o binecuvântare pe care ar fi cerut-o îngenunchi, îngăduința să-și ceară mantoul și să-și cheme slugile. Astfel încât în fața ușii se auzi parcă o recitare strigată de nume mari în istoria Franței. Principesa de Parma îi interzise doamnei de Guermentes să coboare ca să o însoțească până în vestibul, de teamă să nu răcească și ducele a-dăugase: „Haide, Oriane, de vreme ce doamna îngăduie, adu-ți aminte ce ți-a spus doctorul”.

— Cred că principesa de Parma a fost foarte mulțumită să cineză cu dumneavoastră. Cunoșteam formula. Ducele străbătuse tot salonul ca să o rostească în fața mea, cu un aer îndatoritor și pătruns, ca și cum mi-ar fi remis o diplomă sau mi-ar fi oferit prăjituri. Și am simțit, după plăcerea pe care parcă o încerca în această clipă.

— Și care dădea pentru moment o expresie atât de blândă feței sale, că genul de atenții pe care aceasta o înfățișa în ochii săi era dintre acelea de care se va achita până la sfârșitul vieții sale, ca de funcțiile onorifice și ușor de îndeplinit pe care le păstrezi chiar când ești ramolit.

În clipa în care era să plec, doamna de onoare a principesei se întoarse în salon, căci uitase să ia garoafele minunate aduse de la Guermentes, pe care ducea: le dăduse doamnei de Parma. Doamna de onoare era destul de îmbujorată, simțeam că fusese bruftuită, căci principesa atât de bună cu toată lumea, nu putea să-și înfrâneze nerăbdarea în fața negliobiei însoțitoarei sale. De aceea, aceasta gonia într-un suflet ducând garoafele, dar ca să-și păstreze aerul dezinvolt și vioi, îmi aruncă trecând pe lângă mine: „Principesa găsește că am întârziat, ar vrea să fi plecai și să aibă în același timp și garoafele. Doamne! Nu sunt o-păsărică, nu pot fi în același timp în mai multe locuri”.

Din păcate, motivul de-a nu te ridica înaintea unei altețe nu era singurul. N-am putut pleca îndată, căci ai stăruia unul: pentru că luxul vestit necunoscut. Courvoisierilor, cu care Guermentesii, opulenți sau pe Jumătate ruinăți, se pricepeau de minune să-și facă Prietenii să se bucure de el, nu era numai un lux material, ci, cum îl experimentasem adesea _cu Robert de „Saint-Loup, și un lux de cuvinte plăcute, de fapte drăguțe, o întregă eleganță verbală, alimentată de o adevărată bogăție lăuntrică; dar cum, în trândăvia mondenă, această bogăție rămâne fără întrebuințare, ea se! Revarsă uneori, caută un derivativ într-un soi de efuziune fugară, cu atât mai neliniștitoare, și care ar fi putut să te facă să crezi din partea doamnei de Guermentes că e afecțiune. Ea o încerca de altminteri în clipa în care o lăsa să se reverse, căci găsea atunci, în societatea prietenului sau a prietenei în tovărășia căruia se afla, un soi de beție, nicidecum senzuală, asemănătoare cu aceea pe care muzica o prilejuiește unora; i se întâmplă să desprindă o floare din corsajul ei, un medalion și să le dea cuiva cu care ar fi vrut să prelungească seara, în timp ce simțea cu melancolie că asemenea prelungire n-ar fi putut duce la altceva decât la o seamă, de discuții inutile în care nimic n-ar fi intrat din plăcerea nervoasă a emoției trecătoare, asemănătoare primelor călduri de primăvară prin

impresia de oboseală și de tristețe pe care le lasă. Iar prietenul nu trebuia să se lase prea mult înșelat de făgăduielile, mai îmbătătoare decât oricare pe care le auzise, rostite de aceste femei care, pentru că încearcă cu atâta tărie gingașia unei clipe, fac din ea, cu o gingășie, o noblețe ignorată de făpturile normale, o capodoperă înduioșătoare de grație și de bunătate, și nu mai au nimic de dat din „ele însele după sosirea altei clipe. Afecțiunea lor nu supraviețuiește exaltării care o dictează; și finețea de spirit care le făcuse să ghicească toate lucrurile pe care doreai să le auzi și să-ți fie spuse, le va îngădui tot atât de bine, peste câteva zile, să sesizeze ridicolul tău și să se amuze de el cu alți vizitatori cu care ele vor fi pe cale să guste unul din acele „momente muzicale”, atât de scurte.

În vestibul unde am cerut lacheilor șoșonii mei pe care-i pusesem din prevedere, ca să mă apăr de zăpada din care căzuse câțiva fulgi care se transformaseră repede în noroi, fără să-mi dau seama că lucrul nu este elegant, am încercat, din surâsul disprețuitor al tuturor, o rușine care-și atinse gradul cel mai înalt când art văzut că doamna de Parma nu plecase încă și mă vedea încălțându-mi șoșonii americani. Principesa se îndreptă spre mine: „Oh? Ce idee bună, exclamă ea, ce practici sunt! Iată un om inteligent, doamnă, ar trebui să ne cumpărăm și noi”, spuse ea doamnei de onoare, în timp ce ironia lacheilor se transforma în respect, iar invitații se grăbeau în jurul meu ca să se intereseze unde putusem găsi aceste minuni. „Grație lor, nu trebuie să vă temeți, chiar dacă ar ninge din nou și ați avea de făcut drumuri lungi: cu ei nu mai simți asprimea anotimpului”, îmi spuse principesa.

Oh! Din acest punct de vedere alteța-voastră re gală poate fi sigură, întrerupse doamna de onoare cu un aer fin, nu va mai ninge.

Ce știți dumneavoastră, doamnă, întrebă aspru excelenta principesă de Parma, căci numai prostia doamnei ei de onoare reușea s-o supere.

Pot s-o afirm alteței-voastre, nu va mai putea să ningă, e materialmente cu neputință.

Și de ce, mă rog?

Nu mai poate ninge, s-au făcut cele de cuviință: s-a aruncat s”are!

Naiva doamnă nu-și dădu seama de mânia principesei și de veselia celorlalți căci, în loc să tacă, îmi spuse cu un surâs politicos, fără să țină seama de tăgăduirile mele în legătură cu amiralul de Jurien de la Gra-viere; „De altminteri n-are nici o importanță, domnul trebuie să fie obișnuit cu apa. Așchia nu cade departe de pom”.

După ce o însoțise pe principesă, domnul de Guer-mantes îmi spuse luându-mi pardesiul: „Vă voi ajuta ca să intrați în zdreanță dumneavoastră”. Nici nu mai surâdea întrebându-mă expresie, căci cele mai vulgare deveniseră aristocratice tocmai din pricina simplității exagerate a Guermanților.

O exaltare ducând numai la melancolie, pentru că este artificială, e tocmai ceea ce am încercat, deși în cu totul altfel decât doamna de Guermantes, după ce am ieșit de la ea, în trăsura care avea să mă ducă la domnul de Charlus. Putem să ne lăsăm în seama une-

— Guermantes ia sau alteia din cele două puteri, după alegerea noastră, una izvorăște din noi înșine, precede din impresiile noastre adânci, cealaltă ne vine din afară. Cea din-tâi e însoțită în chip firesc de o bucurie, aceea pe care o degajă viața creatorilor. Celălalt curent, cel ce încearcă să introducă în noi mișcarea care frământă persoanele din afară, nu e însoțit de plăcere; dar putem să-i adăugăm una, prin ricoșare, într-o beție atât de artificială încât se transformă repede în plictiseală, în tristețe, de unde fața atât de întunecată a atâtor mondeni și atâtea stări nervoase pot merge până la sinucidere. Dar în trăsura care mă ducea la domnul de Charlus eram pradă acestui de-al doilea fel de exaltare, foarte deosebită de aceea pricinuită de o impresie personală, ca aceea pe care o încercasem în altă trăsură, odinioară la Combray în cariola doctorului Percepied, din care am văzut desenându-se în amurg clopotnițele din Martin-ville, într-o zi la Balbec, în caleașca doamnei de Ville-parisis, încercând să deslușească reminiscența pe care mi-o oferea o alee de copaci. Dar în aceasta de-a treia trăsură, aveam în fața ochilor minții conversațiile care mi se păruseră atât de plictisitoare la cina doamnei de Guermantes, de pildă poveștile principelui Von despre împăratul Germaniei, generalul Botha și armata engleză. Le strecurasem în stereoscopul lăuntric prin care, îndată ce nu mai suntem noi înșine, îndată ce înzestrați cu un suflet monden, nu mai vrem să primim viața noastră decât de la alții, conferim oarecare strălucire celor ce au spus, celor ce au făcut. Mă minunam, ca un om beat bine dispus față de chelnerul care l-a servit, de fericirea pe care n-o încercam, e adevărat, în clipa aceea, de a fi cinat cu cineva care-l cunoștea atât de bine pe Wilhelm al II-lea și povestise despre el, pe cinstea mea, anecdote foarte spirituale. Aducându-mi aminte o dată cu accentul german al principelui, de povestea cu generalul Botha, râdeam tare, ca și cum acest răs, asemenea unor aplauze care sporesc admirația lăuntrică, era necesar acestei povestiri ca să-i afirme comicul. În dosul lentilelor, chiar acele păreri ale doamnei de Guermantes care mi se păruseră prostești (de pildă aceea despre Frantz Hals pe care ar fi trebuit să-l vezi din-tr-un tramvai), dobândeau o viață, o adâncime extraordinare. Și trebuie să spun că dacă această exaltare s-a risipit reped j: ja nu era pe de-antregul amintită. După cum într-o zi putem fi fericiți să cunoaștem persoana pe care o disprețuiam cel mai mult, pentru că e prietenă cu fata pe care o iubim, căreia ne poate prezenta și ne oferă astfel utilitate și plăcere, lucruri de care am fi crezut-o pe veci lipsită, nu e cuvânt după cum nu e relațiune de care să nu poți fi sigur că vei trage vreodată folos. Ceea ce-mi spusese doamna de Guermantes despre tablourile care ar fi interesante de văzut chiar dintr-un tramvai era fals, dar conținea o parte de adevăr care mi-a fost mai târziu de preț.

De asemenea, versurile lui Victor Hugo pe care mi le citase, trebuie să mărturisesc că erau dintr-o epocă anterioară aceleia în care ajunsese mai mult decât un om nou, când a făcut să apară în evoluție o specie literară încă necunoscută, înzestrată cu organe mai complexe, în aceste dinții poeme, Victor Hugo, cugetă încă, în „loc să se mulțumească, ca natura, să dea de gân-dit.

Exprima atunci „cugetări,, sub forma cea mai directă, aproape în înțelesul pe care ducele îl dădea cu-vântului, când, găsind că e prea demodat și supărător ca invitații marilor sale petreceri de la Guermites să-și completeze semnătura lor, pe albumul castelului, cu o reflecție filozofico-poetică, vestea pe noii veniți pe un ton rugător: „Numele dumneavoastră, scumpul meu, dar fără cugetare! „ Dar aceste „cugetări,, ale lui Victor Hugo (aproape tot atât de absente în Legenda veacurilor ca și „ariile,, „melodiile,, în maniera a două wagneriană) îi plăceau doamnei de Guermites în primul Hugo. Dar nu fără oarecare dreptate. Ele erau emoționante și în jurul lor, fără ca forma să fi avut încă adâncimea la care avea să ajungă doar mai târziu, revărsarea de cuvinte numeroase și de rime articulate cu bogăție le făceau neasimilabile acelor versuri care se pot descoperi de pildă la un Corneille, și în care un romantism intermitent, reținut, și care ne emoționează cu atât mai mult, n-a pătruns totuși până la izvoarele fizice ale vieții, n-a modificat organismul inconștient și gene'ralizabil în care se adăpostește ideea. De aceea, greșisem mărginindu-mă numai la ultimele culegeri de poezii ale lui Hugo. Firește că numai o parte foarte mică din cele dintâi împodobește conversația doamnei de Guermites. Dar tocmai citind astfel un vers izolat îi înzecești puterea de atracție. Acelea care intraseră sau reintraseră în memoria mea la această cină, magnetizau la rândul lor, atrăgeau spre ele cu asemenea tărie versurile în mijlocul cărora aveau „ obiceiul să fie cuprinse, încât mâinile mele electrizate n-au putut rezista mai mult de patruzeci și opt de ore forței care le conducea spre volumul în care erau legate Orientalele și Cântecul amurgului. Am blestemat pe lacheul Franțoi-sei că dăruise pământului său natal exemplarul meu din Frunzele de toamnă și l-am trimis fără să pierd o clipă să cumpere altul. Am recitat aceste volume din scoarță în scoarță și n-am aflat liniște decât când am găsit deodată, așteptându-mă în lumina în care le cufundase, versurile pe care mi le citase doamna de Guermites. Din aceste motive, discuțiile cu ducesa semănau cu acele cunoștințe pe care le scoți din biblioteca unui castel, învechită, necompletă, incapabilă de-a forma o inteligență, lipsită aproape de tot ce ne place, dar oferindu-ne uneori vreo informație ciudată, chiar citarea unei pagini frumoase pe care n-o cunoșteam și de care în urmă suntem fericiți să ne amintim că-i dădărim cunoașterea unei minunate case seniorale. Găsind prefața lui Balzac la Chartreuse sau scrisorile inedite ale lui Joubert, suntem atunci îndemnați să exagerăm prețul vieții pe care am dus-o acolo (r) și a cărei frivolitate stearpă o uităm grație acestei întâmplări fericite prilejuită de o seară.

Din acest punct de vedere, dacă această lume n-a putut, din primul moment, să răspundă la ceea ce aștepta imaginația mea și trebuia prin urmare să mă izbească mai întâi prin ceea ce avea comun cu toate lumile mai de grabă decât prin ceea ce o deosebea de ele, ea mi s-a destăinuit totuși, puțin câte puțin, ca foarte diferită. Marii seniori sunt aproape singurii oameni de îa care înveți tot atât ca de la țărani; conversațiile lor se împodobesc cu tot ce privește pământul, locuințele așa cum erau locuite altă dată, vechile obiceiuri, tot ce lumea banului ignorează adânc. Presupunând că aristocratul cel mai moderat

prin năzuințele sale a sfârșit prin a-și ajunge epoca în care trăiește, mama lui, unchii săi, mătușile sale îl pun în legătură, când își aduce aminte de copilăria lui, cu tot ce putea fi o viață astăzi aproape necunoscută. În odaia mortuară a unui mort de azi, doamna de Guermantes n-ar fi făcut observații, dar ar fi sesizat îndată toate încalcările aduse obiceiurilor. Era jignită văzând la înmormântări cum femeile se amestecau cu bărbați, câtă vreme o anumită ceremonie trebuie să fie celebrată pentru femei. Iar în ce privește baldachinul despre care Bloch ar fi crezut de bună seamă că întrebuințarea lui este rezervată înmormântărilor, din pricina panglicilor lui despre. Care 'se vorbește în dările de seamă, domnul de Guermantes putea să-și aducă aminte de pe timpul când era încă copil că-l văzuse la căsătoria domnului de Mailly-Nesle. În timp ce Saint-Loup vânduse prețiosul său „arbore genealogic”, niște vechi portrete ale familiei de Bouillon, scrisorile lui Ludovic al XIII-lea, ca să cumpere tablouri de Car-riere și mobile în stil modern, domnul și doamna de Guermantes, împinși de un sentiment în care dragostea arzătoare de artă juca poate un rol mai neînsemnat și care-i lăsa pe ei înșiși mai mediocri, păstrarea mobilelor minunate de Boule, care ofereau, un asamblu alt-i'urr seducător pentru un artist. Un scriitor ar fi fost și el, același chip încântat de conversația lor, care ar fi fost pentru el – căci flămândul n-are nevoie de alt fiământ – un dicționar viu al tuturor acestor expresii care se uită pe zi ce trece: cravata „à la Saint-Joseph”, copii închinați albăstruii etc, și pe care nu le mai găsești decât la cei ce se fac păstrătorii amabili și de bună voie ai trecutului. Plăcerea pe care o încearcă în mijlocul lor, mai mult decât printre alți scriitori, un scriitor, această plăcere nu e lipsită de primejdie, căci el riscă să creadă că lucrurile trecutului au un farmec prin ele însele, să le transporte ca atare în opera sa, născută moartă în acest caz, degajând o plictiseală de care se mângâie, spunându-și: „E frumos pentru că e adevărat, așa se spune”. Aceste conversații aristocratice aveau de altminteri la doamna de Guermantes farmecul că erau ținute într-o franceză excelentă. Din această pricină, ele îndreptăteau ilaritatea ducesei în fața cuvintelor „vatic”, „cosmic”, „pytic”, „supraeminent”, pe care le întrebuința Saint-Loup – ca și în fața mobilelor sale d? La Bing.

Cu toate acestea, poveștile pe care le auzisem la doamna de Guermantes, în această privință foarte <! >-osi'bită de ceea ce fusesem în stare să simt în fața rujelor albe sau gustând o madeleină, mi-erau străine. Într-o clipă în mine care eram posedat numai fizicește de ele, s-ar fi spus că (de natură socială și nu individuală) erau nerăbdătoare să iasă din mine. Mă agitam în trăsură ca o Pitie. Așteptam o nouă cină în care să pot ajunge eu însumi un soi de principe de X., ni doamnei de Guermantes și să le povestesc. Până atunci, din pricina lor îmi tremurau buzele care îngânau și încercam în zadar să-mi adun mintea cuprinsă vertiginos de o putere centrifugă. De aceea, am sunat la ușa demnului de Charlus cu o înfrigurată nerăbdare ca să nu le mai port mult timp povara singur într-o trăsură, ir) c. ire de altminteri amăgeam lipsa de conversație vorbind cu voce tare, și am petrecut tot timpul cât am stat i/i

salonul în care m-a făcut să intru un lacheu pe care eram prea agitat ca să mă uit la el, în monologuri lungi cu mine însumi, în care-mi repetam tot ce aveam săi povestesc și nu mă mai gândeam de loc la ce avea să-mi spună. Aveam asemenea nevoie ca domnul de Charlus să-mi asculte poveștile pe care ardeam de ne-r. Ibdtt/e să i le spun, îneât am fost crunt decepționat la gândul că poate stăpânul casei dormea și că ar trebui să mă întorc, ca să-mi clocesc acasă beția de cuvinte, îmi dădusem într-adevăr seama că trecuseră douăzeci și cinci de minute, că fusesem poate uitat în acest salon, dtspre care, în ciuda acestei așteptări, aș fi putut

*: el mult spune că era imens, verzui, cu câteva – portrete. Nevoia de-a vorbi nu numai că te împiedică să as-nulți, cier să și vezi, și în acest caz lipsa oricărei descrieri d mediului exterior este deja o descriere a unei stări lăuntrice. Era să ies din salon ca să încerc să chem pe cineva și, dacă n-aș fi găsit pe nimeni, să-mi regăsost: calea până în anticameră' și să pun să mi se descnida, când, chiar în clipa clnd mă ridicasem și făcusem câțiva pași pe parchetul mozaicat, iniră un lacheu, cu aerul preocupat: „Domnul baron a avut întii-niri până acum, îmi spuse el. Îl mai așteaptă încă vreo câteva persoane. Voi face tot posibilul ca să-l primească pe oomnul, am telefonat de două ori secretarului său!”

Nu, nu te deranja, aveam întâlnire cu domnul baron, dar e foarte târziu și de vreme ce este ocupa; astă seară, mă voi întoarce în altă zi.

Nu, domnul să nu plece, exclamă lacheul. Dom nul baron ar putea fi nemulțumit. Voi încerca din nou.

Mi-am adus aminte' ceea ce auzisem povestindu-se despre servitorii domnului de Charlus și devotamentul pe care-l purtau stăpânului lor. Nu se putea spune anume despre el ca despre principele de Conți că încerca să placă în aceeași măsură lacheului ca și ministrului, dar știuse să facă atât de bine din lucrurile cele mai mărunte pe care le solicita un soi de favoare încât seara, când spunea lacheilor săi adunați în jurul său la distanță respectuoasă, după ce-i parcursese cu privirea: „Coignet, sfeșnicul!” sau: „Ducret, cămașa!” ceilalți, mormăind de invidie, se retrăgeau, pizmași pe cel ce fusese distins de stăpân. Doi care se urau, încercau fiecare să răpească favoarea celuiilalt, ducându-se, sub pretextul cel mai absurd, să facă un comision baronului, dacă se urcase mai de vreme, în nădejdea că va fi investit în seara aceea cu sarcina de-a aduce sfeșnicul sau cămașa. Dacă se adresa de-a dreptul unuia din ei pentru vreun lucru care nu făcea parte din serviciu, ba mai mult, dacă iarna în grădină, știind că unul din vizitii e răcit, îi spunea după zece minute: „Acoperă-te”, ceilalți nu-i mai vorbeau cincisprezece zile, din gelozie, din pricina favoarei al cărei obiect fusese.

Am așteptat încă zece minute și după ce mă rugă să nu stau prea mult timp pentru că domnul de Charlus, obosit, fusese silit să concedieze mai multe persoane importante cu care fixase o întâlnire de mai multe zile, am fost introdus la el. Această punere în scenă în jurul domnului de Charlus mi s-a părut întipărită cu mult mai puțină grandoare decât simplitatea fratelui său

Guer-mantes, dar ușa se și deschise, zărisem pe baron, în halat chinezesc, cu gâtul gol, întins pe o canapea. În aceeași clipă am fost izbit de vederea unui. Joben pe un scaun cu o blană, ca și cum baronul s-ar fi întors acum. Lacheul se retrase. Am crezut că domnul de Charlus va veni în întimpinarea mea. Fără să facă nici o mișcare, aținti asu-pră-mi niște ochi neînduplecați. M-am apropiat de el, i-am spus bună ziua, nu-mi întinse mâna, nu-mi răspunse, nu mă pofti să iau loc. După o clipă l-am întrebat, așa cum i-ai spune unui medic prost crescut, dacă este necesar să stau în picioare. Am făcut-o fără vreo intenție răutăcioasă, dar aerul de mânie aspră al domnului de Charlus parcă se înăspri și mai mult. De altminteri ignoram că la el, la țară, la castelul Charlus, obișnuia după cină, în asemenea măsură îi plăcea să facă pe regele, să se întindă într-un fotoliu în fumoar, lăsând pe invitați să stea în picioare în jurul său. Cerea un foc, oferea altuia o țigară, apoi spunea după câteva clipe: „Argencourt, luați loc, luați un scaun, scumpul meu” etc, ținând să prelungească șederea lor în picioare, numai ca să arate că el le îngăduia să se așeze. „Luați loc în jilțul Ludovic al XIV-lea” îmi răspunse el cu un aer poruncitor și mai degrabă ca să mă silească să mă depărtez de el decât ca să mă invite să mă așed. Am pus mâna pe un fotoliu care nu era departe de el. „Ah! Iată ce numiți jilț Ludovic al XIV-lea! Văd că sunteți un tânăr cultivat”, exclamă el în derâdere. Eram atât de uluit încât nu m-am mișcat nici ca să plec, cum ar fi trebuit, nici ca să schimb scaunul, cum ar fi vrut el. Domnule, îmi spuse el cumpănind toate cuvintele, precedând pe cele mai obraznice printr-o îndoită pereche de consonante, conversația pe care am condescins să vi-o acord la rugămintea unei persoane care nu dorește să o numesc, va însemna punctul final al legăturilor noastre. Nu vă voi ascunde că m-am așteptat la mai bine; poate aș silui puțin înțelesul cuvintelor, ceea ce nu trebuie chiar cu cineva care le ignorează valoarea și din simplu respect pentru mine însumi, spunându-vă că am avut simpatie pentru dumneavoastră. Cred totuși că „bunăvoință” în înțelesul ei cel mai eficace protector n-ar depăși nici ceea ce simțeam, nici ceea ce-mi propuneam să manifestez. Încă de la întoarcerea mea la Paris, v-am făcut să aflați la Balbec că puteți să vă bizuiți pe mine.,, Eu, care-mi aduceam aminte cu ce insultă nesăbuita se despărțise domnul de Char-lus de mine la Balbec, am schițat un gest de tăgăduire. „Cum! Exclamă el mânios și, într-adevăr, fața lui congestionată și albă se deosebea tot atât de fața sa obișnuită ca marea pe care zărești într-e dimineață de furtună în locul obișnuitei suprafețe, mii de șerpi de spumă și de bale, pretindeți că n-ați primit mesajul meu – aproape o declarație – că trebuie sa vă aduceți aminte de mine? Cum era împodobită cartea pe care v-am trimis-o?”

Cu niște figurine foarte frumoase, i-am răspuns.

Ah.' răspunse el cu un aer disprețuitor, tinerii fran cezi nu pr,,a cunosc capodoperele țării noastre. Ce s-ar spune despre un tânăr berlinez care n-ar cunoaște Wal~ kyria? De altminteri, trebuie să aveți ochi ca să nu ve deți, de vreme ce mi-ați spus că ați petrecut două ore în fața acestei capodopere. Văd că nu vă pricepeți mai bine la flori decât la stiluri; să nu protestați, în ce pri vește

stilurile, exclamă el pe un ton mânios supra-acut, nici nu știți pe ce vă așezați. Oferiți posteriorului dum neavoastră un scăunel Directoire în locul unui jilț Ludovic al XIV-lea. Într-una din aceste zile veți confunda genunchii doamnei de Villeparisis cu un lavabou și nu se știe ce veți face cu el. Așișderi, nici n-ați recunoscut pe legătura cărții de Bergotte grinda împodobită cu nu mă uita a bisericii din Balbec. Se putea oare concepe chip mai limpede de-a vă spune: „Nu mă uitați!”, îl priveam pe domnul de Charlus. De bunăseamă, capul său magnific și respingător întrecea totuși capetele alor săi; s-ar fi spus un Apollon îmbătrânit; dar o zeamă măslinie, hepatică, parcă era gata să țâșnească din gura sa rea; în ce privește inteligența, nu se putea nega că a lui, printr-o vastă deschidere de compas, vedea multe lucruri care vor rămâne totdeauna necunoscute ducelui de Guermantes. Dar cu oricâte cuvinte frumoase și-ar fi colorat ura, simțeau, chiar dacă era în ea când un orgoliu ofensat, când o dragoste decepționată sau o pizmă, un sadism, o cicăleală, o idee fixă, acest om era în stare să asasineze și să dovedească prin logică și vorbă frumoasă că avea motiv să asasineze, era totuși superior cu o sută de coți fratelui său, cumnatei sale, etc, etc. „Ca în Lăncile lui Velasquez, urmă el, învingătorul înaintea spre cel mai umil, și așa cum trebuie să facă orice ființă nobilă, deoarece eram totul și dumneavoastră nimic. Eu eram acela care făceam primii pași către dumneavoastră. Ați răspuns prostește la ceea ce nu mi se cade să numesc măreție. Dar nu m-am lăsat descurajat. Credința noastră ne propovăduiește răbdare. Răbdarea pe care am avut-o cu dumneavoastră va fi ținută în seamă, nădăjduiesc, precum și că am surâs la ceea ce putea fi socotit o obrăznicie, dacă v-ar sta la îndemână dumneavoastră să fiți obrazinc cu cine vă întrece cu atâția coți; dar, în sfârșit, domnule, de toate acestea nu mai e vorba. V-am supus încercării pe care singurul om de seamă din lumea noastră o numește cu duh proba amabilității prea mari și pe care, pe bună dreptate, o declară cea mai grozavă dintre toate, singura care poate despărți grâul de neghină-Abia v-aș învinui că ați îndurat-o fără succes, căci cei ce triumfă sunt foarte rari. Dar cel puțin, și aceasta este încheierea pe care vreau s-o trag din aceste din urmă cuvinte pe care le schimbăm pe pământ, înțeleg să fiu la adăpostul scornirilor dumneavoastră calomnioase.”

Nu mă gândisem până acum că mânia domnului de Charlus ar fi putut fi pricinuită de vreun cuvânt neplăcut care i s-ar fi repetat; mi-am întrebant memoria; nu vorbisem nimic de el cu nimeni. Vreun răutăcios îl ticluise de-a binelea. L-am incredințat pe domnul de Charlus că nu spusese absolut nimic despre el. „Nu cred că v-aș fi putut supăra spunând doamnei de Guermantes că sunt prieten ou dumneavoastră.” Surise cu dispreț, ridică vocea până în registrele cele mai acute și atacând acolo, ușor, nota cea mai acută și cea mai impertinentă: „Oh! Domnule, spuse el revenind cu mare încetineală la o intonație firească și parcă încântându-se în trecere de ciudățeniile acestei game coborâtoare, cred că v-ați făcut un rău dumneavoastră, acuzându-vă că ați spus că am fi „prieteni”. N-aștept prea mare precizie verbală din partea cuiva care ar confunda lesne o mobilă Chippen-dale cu un scaun rococo, dar în

sfârșit, nu cred, adăugă el, cu mângâieri vocale din ce în ce mai răutăcioase și care făceau să-i fluture pe buze chiar un surâs încântător, nu cred că ați spus, nici că ați crezut, că suntem prieteni! Iar în ce privește faptul că v-ați lăudat că mi-ați fost prezentat, că ați stat de vorbă cu mine, că mă cunoașteți puțin, că ați obținut aproape fără să fi solicitat să puteți fi într-o zi protejatul meu, găsesc, dimpotrivă, că e foarte firesc și inteligent că ați spus asemenea lucru. Marea deosebire de vârstă dintre noi îmi îngăduie să recunosc, fără să cad în ridicol, că această prezentare, aceste conversații, acest vag început de relații, erau pentru dumneavoastră, nu e rostul meu să o spun, o cinste, dar în sfârșit, cel puțin un avantaj, și sunt de părere că n-ați făcut o prostie divulgându-l, ci neștiind să-l păstrați. Aș adăuga chiar, spuse el, trecând brusc și pentru o clipă de la mânia trufașă la o gingășie atât de plină de tristețe, încât am crezut că va începe să plângă, că atunci când ați lăsat fără răspuns propunerea pe care v-am făcut-o la Paris, lucrul acesta mi s-a părut atât de neașteptat din partea dumneavoastră, care mi-ați părut bine crescut și dintr-o bună familie burgheză (pe acest adjectiv am deosebit în vocea lui o mică fluierătură plină de obrăznicie), încât am avut naivitatea să cred în toate fleacurile care nu se întâmplă niciodată în scrisorile care n-ajung la destinație, în adrese greșite. Recunosc că era din parte-mi o mare naivitate, dar sfântul Bonaventure prefera să creadă mai degrabă că un bou zboară decât că fratele său minte. În sfârșit, toate acestea s-au sfârșit, lucrul nu v-a plăcut, nu mai e vorba de el. Mi se pare doar că ați fi putut (și am deslușit într-adevăr un plâns în vocea lui) să-mi. Scrieți dacă n-ar fi fost decât din respect pentru vârsta mea. Concepusem pentru dumneavoastră o seamă de lucruri nespuse de seducătoare pe care m-am ferit să vi le spun. Ați preferat să refuzați în necunoștință de cauză, treaba dumneavoastră. Dar cum v-am mai spus, omul poate oricând să scrie. În locul dumneavoastră și chiar în locul meu, aș fi scris. De aceea prefer din această pricină locul meu locului dumneavoastră, pentru că sunt de părere că toate locurile sunt egale, și am mai multă simpatie pentru un lucrător inteligent decât pentru mulți duci. Dar pot spune că-mi prefer locul, pentru că știu că n-aș fi făcut niciodată ceea ce ați făcut, în viața mea care începe să fie lungă.” (Capul său era întors în umbră, nu puteam vedea dacă ochii săi lăcrimau, așa cum îmi dădea de bănuț vocea lui). „Vă spuneam că am făcut o sută de pași în întâmpinarea dumneavoastră, și asta a avut drept efect că v-ați dat înapoi cu două sute. Acum e rândul meu să mă îndepărtez, și nu ne vom mai cunoaște. Nu voi reține numele, ci cazul dumneavoastră, pentru ca atunci când voi fi îndemnat să cred că oamenii au inimă, politețea, sau numai inteligența ca să nu scape un noroc fără pereche, să-mi aduc aminte că asta înseamnă să-i situez prea sus. Nu, nu pot găsi decât foarte firesc faptul că ați spus că mă cunoașteți, când era adevărat – căci acum va înceta să mai fie adevărat – și-l consider un omagiu, adică un lucru plăcut. Din nenorocire, ați rostit în alte locuri și în alte împrejurări, lucruri cu totul altele.”

Domnule, vă jur că n-am nimic care v-ar fi putut ofensa.

Și cine vă spune că m-au ofensat? Exclamă el fu rios, îndreptându-se violent de pe canapeaua pe care stătea până acum nemișcat, în timp ce șerpii palizi și spumoși ai feței sale se crispa, vocea sa devenea rând pe rând pițigăiată și gravă, ca o furtună asurzitoare și dezlănțuită. (Puterea cu care vorbea de obicei, și din pricina căreia necunoscuții întorceau capul, era însutită ca un forte care în loc să fie cântat de piano e cântat de orches tră, ba mai mult, se transformă în fortissimo, domnul de

Charlus urla.) Credeți că vă stă la îndemână să mă ofen sați? Nu știți cu cine vorbiți? Credeți că saliva învenina tă a cinci sute de prieteni mărunți ai dumneavoastră co coțați unii peste alții, ar reuși să-mi murdărească măcar augustele mele degete de la picioare?

De o clipă, dorinței de a-l convinge pe domnul de Charlus că nu-l vorbisem niciodată de rău, nici n-auzisem că fusese vorbit de rău, îi urmasse o furie nebună, pricinuită de cuvintele pe care după părerea mea i le dicta orgoliul său nemărginit. Poate de altminteri erau, cel puțin în parte, efectul acestui orgoliu. Aproape tot restul se datora unui sentiment pe care-l ignoram încă și căruia nu eram deci vinovat că nu-i făceam parte. În lipsa sentimentului necunoscut, aș fi putut cel puțin adăuga orgoliului puțină nebunie, dacă mi-aș fi amintit cuvintele doamnei de Guermantes. Dar în această clipă, ideea nebuliei nici nu mi-a venit în minte. După părerea mea, îl stăpânea numai orgoliul, iar eu eram sub imperiul furiei, pe care (în clipa în care domnul de Charlus înceta să urle ca să-mi vorbească de augustele sale degete de la picioare, cu o maiestate însoțită de o grimasă, cu o revărsare de dezgust Ja adresa bârfitorilor săi obscuri), n-am mai putut s-o stăpânesc. Cu o mișcare impulsivă, am vrut să lovesc ceva, dar un rest de judecată făcându-mă să respect un bărbat cu atâta mai vârstnic decât mine, ba chiar, din pricina demnităților lui artistice, porțelanurile germane așezate în jurul său, m-am năpustit asupra jobenului nou al baronului, l-am aruncat pe jos, l-am călcat în picioare, m-am înverșunat să-l desfac de-a bi-nelea, i-am smuls fundul, am despicat în două coroana, fără să ascult vociferările domnului de Charlus care continuau și, străbătând odaia ca să plec, am deschis ușa. Spre marea mea uimire, de amândouă părțile ei stăteau doi lachei care se depărtară încet, ca să aibă aerul că se aflau acolo numai în trecere, pentru serviciu. (Am aflat mai târziu numele lor, pe unul îl chema Burnier, pe celălalt Charmel.) Nu m-a înșelat nici o clipă explicația pe care mersul lor trândav părea să mi-o propună. Era neverosimilă; alte trei mi s-au părut mai puțin neverosimile; una, că baronul primea uneori musafiri împotriva cărora putea avea nevoie de ajutor (dar de ce?), și de aceea credea că e necesar să aibă un post de ajutor apropiat. Alta, era că atrași de curiozitate, trăgeau cu urechea, nebănuind că voi ieși atât de repede. A treia, că toată scena pe care mi-o făcuse domnul de Charlus fiind pregătită și jucată, chiar el le poruncise să tragă cu urechea, de dragul spectacolului căruia poate i se adăuga un „Nune erudimi”¹, din care fiecare va trage un folos. Mânia mea nu potoli furia baronului, ieșirea mea din odaie parcă îi pricinuisse o mare durere, mă chemă înapoi, trimise după mine și, în

sfârșit, uitând că vorbind cu o clipă mai înainte de „augustele sale degete de la picioare” gândise că face din mine martorul propriei sale zeificări, alergă cât îl ținură picioarele, mă ajunse în vestibul și-mi închise drumul ușii. „Haideți, îmi spuse el, nu faceți pe copilul, întoarceți-vă o clipă; cel ce iubește cu pasiune, pedepsește cu pasiune, și v-am pedepsit cu pasiune tocmai pentru că țin mult la dumneavoastră.” Mânia mea se risipise, am trecut peste cuvântul „pedepsi”, l-am urmat pe baron care, chemând un lacheu, puse, fără urmă de amor-propriu, să fie ridicate rămășițele pălăriei distruse care fu înlocuită printr-alta.

Dacă vreți să-mi spuneți, domnule, cine m-a calomniat cu perfidie, i-am spus domnului de Charlus, rămân ca să aflu și să-l înfund pe impostor.

Ce? Nu-l cunoașteți? Nu vă aduceți aminte de ce spuneți? Credeți că cei ce-mi fac serviciul să mă înfor meze de asemenea lucruri nu încep prin a-mi solicita secretul? Și credeți că n-o să mă țin de cuvântul pe care î-am dat?

— Domnule, nu e oare cu puțință să-mi spuneți?

I-am întrebat, căutând pentru ultima oară în capul meu

(în care n-am găsit pe nimeni) cu cine putusem vorbi despre domnul de Charlus.

N-ați auzit că am făgăduit indicatorului meu să păstrez secretul? Îmi spuse el cu o voce plină de ifose.

Văd că îmbinați înclinarea spre cuvintele abjecte cu aceea spre stăruințele deșarte. Ați trebui să aveți cel puțin inteligența să profitați de o ultimă întrevvedere și să deschideți gura ca să spuneți ceva care să nu însemne tocmai nimic.

Domnule, am răspuns, îndreptându-mă, mă insul tați, sunt dezarmat deoarece sunteți cu atât mai vârstnic

I Acum [nvață-mă (lat.). 558 decât mine, partida nu e egală, pe de altă parte nu vă pot convinge, v-am jurat că n-am spus nimic.

Atunci mint. Eu! Exclamă el pe un ton îngrozit și făcând asemenea salt încât m-am pomenit cu el la doi pași de mine.

Ați fost înșelat.'

Atunci, cu o voce blândă, afectuoasă, melancolică, la fel ca în simfoniile care se cântă fără întrerupere între diferitele părți și în care un scherzo plăcut, idilic, urmează unor lovituri de trăsnet din partea întâia: „Tot ce e cu puțință, îmi spuse el. În principiu, un cuvânt repetat e rareori adevărat. E vina dumneavoastră, dacă, neprofitând de ocaziile de-a mă vedea pe care vi le oferisem, nu mi-ați dat prilejul, prin acele cuvinte deschise și zilnice care creează încrederea, pavăza unică și absolută împotriva unui cuvânt care vă înfățișa ca pe un trădător. În orice caz, fals sau adevărat, cuvântul și-a făcut efectul. Nu mă mai pot despărți de impresia pe care mi-a produs-o. Nici nu mai pot spune că cine iubește cu pasiune pedepsește cu pasiune, căci v-am pedepsit, dar nu mai țin la dumneavoastră.” Spunând aceste cuvinte, mă obligase să iau loc și sunase. Alt lacheu intră. „Adu ceva de băut și spune să înhame cupeul.” Am spus că nu mi-este sete, că e foarte târziu și că de altminteri am o trăsură. „A fost probabil plătită și i s-a dat drumul, îmi spuse el, nu vă mai ocupați de ea.

Pun să se înhame, ca să vă ducă acasă. Dacă vă temeți că ar fi prea târziu. Aș putea să vă ofer o odaie aici.” I-am spus că mama ar fi îngrijorată. Ah ' da, adevărat sau nu, cleveala și-a făcut efectul. Simpatia mea oarecum prematură înflorise prea de vreme, și asemenea merilor de care vorbeai atât de poetic la Balbec, n-a putut rezista la primul îngheț.,, Dacă simpatia domnului de Charlus n-ar fi fost distrusă, el n-ar fi putut proceda altminteri, deoarece, în timp ce-mi spunea că suntem certați, îmi spunea să stau, îmi dădea de băut, îmi oferea să dorm la el și veia să-mi pună la dispoziție trăsura lui ca să mă ducă acasă. Avea aerul că parcă se temea de clipa în care se va despărți de mine și va rămâne singur, acel soi de teamă cam neliniștită pe care mi se păruse că o încercase cumnata și vara sa Guermantes, acum o oră, când voise să mă silească să rămân, cu un soi de aceeași înclinare trecătoare pentru mine, de aceeași sfortare ca să prelungească o clipă. „Din nenorocire, n-am darul de-a face să reînfloras-că ce a fost distrus odată. Simpatia mea pentru dumneavoastră a murit. Nimic nu o mai poate învia. Cred că nu e nedemn de mine să mărturisesc că regret acest lucru. Mă simt totdeauna cam singur ca Booz al lui Victor Hugo: cJe suis veuf, je suis seul, et sur moi le soir tombe” l.

Am străbătut iarăși, însoțit de el, marele salon verzui. I-am spus, cu totul la întâmplare, cât de frumos îl găseam. „Nu e așa? Îmi răspuns! El. Trebuie să-ți placă ceva. Lemnăria e de Bagard. Ceea ce e destul de frumos, vedeți, e că lemnăria e oarecum făcută pentru jilțurile de Beauvais și pentru console. Băgați de seamă că acestea repetă aceleași motive decorative ca și acelea. I Mai sunt două case unde se găsesc asemenea lucruri: Luvrul și palatul domnului de Hinnisdal. Dar, firește, îndată ce am vrut să locuiesc în această stradă, s-a găsit un vechi palat Chimay pe care nimeni nu-l mai văzuse, pentru că nimeni n-a mai venit pe aici, afară de mine. La urma urmelor, e bine. Ar putea fi și mai bine, dar, în sfârșit, nu e rău. Nu-i așa, sunt lucruri frumoase; portretul unchilor mei, regele Poloniei și regele Angliei, de Mignard. Dar ce să vă mai povestesc, știți tot atât de bine ca mine, deoarece ați așteptat în acest salon. Nu? Ah! Poate ați fost introdus în salonul albastru, spuse el, cu un aer fie obraznic la adresa lipsei mele de curiozitate, fie dintr-un sentiment de superioritate personală și de-a nu fi întrebat unde fusesem introdus ca să aștept. Iată, în această odaie sunt toate pălăriile pe care le-a purtat madame Elisabeth, principesa de Lamballe și regina. Nu vă interesează, s-ar spune că nu vedeți. Poate sunteți a-tins de o afecțiune a nervului optic. Dacă vă place mai

1 Sând vădov, sunt singur, și noaptea coboară peste mine. 560 mult acest soi de frumuseți, iată un curcubeu de Turner care începe să strălucească între aceste două tablouri de Rembrandt, în semn al împăcării noastre. Auziți: Beethoven i se alătură.,, Într-adevăr, deosebeam primele acorduri ale părții a tFeia din Simfonia pastorală, „Bucuria după furtună.,, executată nu departe de noi, la primul etaj fără îndoială, de niște muzicanți. Am întrebat cu naivitate, prin ce întâmplare se cântă această bucată și cine erau muzicanții. „Nu știu. Nu poți ști niciodată. Sunt niște muzici invizibile. E frumos, nu-i așa? Îmi

spuse el, pe un ton ușor impertinent, dar care totuși amintea întrucâtva influența și accentul lui Swann. Dar puțin vă pasă, după cum un pește nu se sinchisește de un măr. Vreți să vă duceți acasă cu riscul de a fi nereductuos cu Beethoven și cu mine. Vă judecați și vă condamnați singur,, adăugă el cu un aer afectuos și trist, când veni momentul plecării mele. „Mă veți acuza că nu vă însoțesc, așa cum m-ar obliga bunacuviință, îmi spuse el. Dornic de a nu vă mai revedea, puțin îmi pasă dacă voi petrece cinci minute mai mult cu dumneavoastră. Dar sunt obosit și am mult de lucru., Totuși, băgând de seamă că timpul era frumos: Ba da, voi urca în trăsură. E un clar de lună minunat, pe care mă voi duce să-l privesc la Bois după ce vă voi fi reconduc. Cum, nu știți să vă radeți, chiar în seara în care cinați în oraș mai aveți câteva fire, spuse el, apucându-mă de bărbie cu două degete ca să spun așa magnetizate, care, după ce rezistară o clipă, urcară până la urechile mele, cu' degetele unui bărbier. Ah! Ce plăcut ar fi să privesc acest „clar de lună albastru* la Bois cu cineva ca dumneavoastră,, îmi spuse el cu o gingășie subită și parcă involuntară, apoi cu aerul trist: „Căci sunteți drăguț orișicum ați putea fi mai drăguț decât oricine, adăugă el atingându-mă pârintește pe umăr. Altădată, trebuie să mărturisesc că vă găseam foarte insignifiant., Ar fi trebuit să adaug că tot mă mai găsea ca atare. N-aveam decât să-mi aduc aminte de furia cu care-mi vorbise, abia acum o jumătate de oră. Cu toate acestea, a-veam impresia că era sincer în această clipă, că inima sa bună biruia ceea ce consideram că era o stare aproa- <, 3S – Guermentes pe delirantă de susceptibilitate și orgoliu. Când trăsura ajunsese în fața noastră, el prelungea conversația. „Haideti, spuse brusc, urcați-vă; peste cinci minute vom fi la dumneavoastră. Și vă voi spune un bună-seara care va curma scurt și pe veci relațiile noastre. E mai bine așa, și cum trebuie să ne despărțim pe veci, să o facem ca în muzică, pe un acord perfect.,. In ciuda acestor afirmații solemne că nu ne vom revedea niciodată, aș fi jurat că domnul de Charlus, plictisit că-și ieșise din fire mai adineauri și temându-se că m-a necăjit, nu s-ar fi supărat dacă m-ar fi văzut încă o dată. Nu mă înșelam, căci după o clipă: „Haideti, spuse el, iată, am uitat lucrul de căpetenie. In amintirea doamnei, bunica dumneavoastră, am dat la legat pentru dumneavoastră o ediție ciudată a doamnei de Sevigne, ceea ce va împiedica această întrevvedere să fie cea din urmă. Trebuie să ne consolăm spunându-ne că lichidăm rareori într-o zi treburile complicate. Gândiți-vă cit a ținut Congresul de la Viena.”

Dacă aș trimite după ea, fără să vă deranjez, i-am spus îndatoritor.

Vă rog să tăceți, prostuț mic, răspunse el mânios” și să n-aveți aerul grotesc de a privi ca un lucru de ni mic onoarea de-a fi primit probabil (nu spun cu sigu ranță, căci se poate ca lacheul meu să vă înmâneze vo lumele), de mine.

Își veni în fire. „Nu vreau să mă despart de dumneavoastră cu aceste cuvinte. Nici o disonanță; înaintea tăcerii veșnice, acordul de dominantă.” Se temea, tocmai din pricina propriilor săi nervi, de întoarcerea sa îndată după aceste cuvinte aspre de supărare. „Nu vreți să mergeți până la Bois, îmi spuse el pe un ton nu întrebător, ci afirmativ și, după câte mi s-a părut, nu pentru că

nu voia să-mi ofere acest lucru, ci pentru că se temea ca nu cumva amerul său propriu să încerce un refuz. Iată, îmi spuse el, trăgându-l și mai mult, e clipa în care, cum spune Whistler, burghezii se întorc acasă (poate voia să facă apel la amorul meu propriu) și când se cuvine să începem să privim. Dar nu știți cine e Whistler.” Am schimbat conversația și l-am întrebat dacă principesa de lena este inteligentă. Domnul de Charlus mă opri și adoptând tonul cel mai disprețuitor pe care i-l cunoscusem:

— Ah! Domnule, faceți aici aluzie la un ordin de nomenclatură cu care nu am nimic a face. Poate există o aristocrație la tahitieni, dai mărturisesc că n-o cunosc. Numele pe care l-ați rostit, lucru ciudat, a răsunat mai acum câteva zile în urechile mele. Am întrebat dacă condescind să-mi fie prezentat tânărul duce de Guastalla. Întrebarea m-a mirat, căci ducele de Guastalla n-are nici o nevoie să-mi fie prezentat, pentru motivul că e vărul meu și mă cunoaște de totdeauna; e fiul principesei de Parma și, ca rudă tânără și binecrescută, nu uită niciodată să vină să mă felicite de Anul Nou. Dar, după ce am luat informații, am aflat că nu este vorba de ruda mea, ci de un fiu al persoanei care vă interesează. Cum nu există principesă cu acest nume, am presupus că este vorba de o săracă ce doarme sub podul lena și care a luat în chip pitoresc titlul de principesă de lena, așa cum se spune Pantera din Batignol-les sau Regele Oțelului. Dar nu, era vorba de cineva bogat ale cărei mobile foarte frumoase le admirasem la o expoziție și care au asupra proprietarului superioritatea că nu sunt false. Iar pretinsul duce de Guastalla trebuie să fie agentul de schimb al secretarului meu, banii procură atâtea lucruri! Dar nu; pare-se că împăratul s-a amuzat să dea acestor oameni un titlu tocmai indisponibil. Poate e o dovadă de putere, sau de ignoranță, sau de răutate, găsesc mai ales foarte proastă gluma pe care-a făcut-o acestor uzurpatori fără voie. Dar, în sfârșit, nu vă pot da lămuriri în toate aceste privinți, competența mea se mărginește la foburgul Saint-Germain unde printre toți Courvoisierii și Gallardonii, dacă a jungeți să găsiți pe cineva care să vă introducă, veți afla niște ciume bătrâne scoase dinadins din Balzac și care vă vor amuza. Firește, acest lucru n-are nimic a face cu prestigiul principesei de Guermantes, dar fără mi-rie și Sesamul meu, casa ei e inaccesibilă.

Palatul principesei de Guermantes e într-adevăr foarte frumos, domnule.

Oh! Nu e foarte frumos. E tot ce este mai frumos, dar după principesă.

Principesa de Guermantes e superioară ducei sei de Guermantes?

Oh! N-are nici o legătură. (Trebuie observat că îndată ce oamenii de lume au oarecare imaginație, în cununează sau detronează, după simpatiile sau certurile lor, pe cei a căror situație părea mai trainică și mai bine statornicită.). Ducesa de Guermantes (poate că nespunându-i Oriane voia să pună o distanță mai mare între ea și mine) e delicioasă, într-adevăr superioară după câte v-ați putut da seama. Dar, în sfârșit, nu se poate mă sura cu vara ei. Aceasta e tocmai ceea ce oamenii de la

Hale își pot închipui că era principesa de Metternich, dar principesa de Metternich credea că-l lansase pe Wagner, pentru că-l cunoștea pe Victor

Maurei. Principesa de Guermandes sau mai degrabă mama ei, l-a cunoscut pe cel autentic. Ceea ce e un prestigiu, fără să mai vorbim de frumusețea nemaipomenită a acestei femei.

Și dacă n-ar fi decât grădinile Estherei!

Nu pot fi vizitate?

Nu, trebuie să fii invitat, dar nu invită pe nimeni, afară numai dacă intervin eu.

Dar retrăgând îndată momeala acestei oferte după ce o aruncase, îmi întinse mâna, căci ajunsese acasă.

— Rolul meu a luat sfârșit, domnule; adaug numai aceste câteva cuvinte. Poate că într-o zi altcineva vă va oferi simpatia, așa cum v-am oferit-o eu. Pilda de as tăzi să vă slujească drept învățământ. N-o neglijați. Osimpatie e totdeauna prețioasă. Ce nu poți face singur în viață, pentru că sunt lucruri pe care nu poți nici să ie ceri, nici să le faci, nici să le vrei) nici să le înveți prin tine însuși, le poți face dacă ești cu mai mulți și fără să fie nevoie să fie treisprezece ca în romanele lui Balzac, nici patru ca în Cei trei mușchetari. Adio.

Trebuie să fi fost obosit și să fi renunțat la ideea să se ducă să vadă clarul de lună, căci mă rugă să spun vizitiului să se întoarcă acasă. Făcu îndată o mișcare bruscă ca și cum ar fi vrut să continue. Dar transmi-sesem deja ordinul și ca să nu întârzie mai mult, m-am dus să sun la poartă, fără să mă fi gândit că aveam de vorbit cu domnul de Charlus despre împăratul Germaniei, despre generalul Botha, o seamă de lucruri atât de obsedante adineauri, dar pe care întâmpinarea lui neașteptată și fulgerătoare le făcuse să zboare foarte departe -de mine.

Întorcându-mă acasă, am văzut pe biroul meu o scrisoare pe care tânărul lacheu al Francoisei o scrisese u-nui prieten al său și pe care o uitase acolo. De când mama era plecată, elnu se da înapoi de la nici o nerușinare; m-am făcut vinovat de a-i citi scrisoarea fără plic, larg deschisă, și care, singura mea scuză, avea aerul că mi se oferă.

„Scumpul meu prieten și văr, Nădăjduiesc că o duci tot bine cu sănătatea și că același lu-se întâmplă cu toată mica familie, mai ales cu micul meu Șn Joseph pe care n-am încă plăcerea să-l cunosc, dar pe care-l refer vouă tuturor> fiind finul meu, aceste felicitări ale inimii și ale colbul lor și nu e bine să ne atingem de rămășițele lor sfinte De altminteri, scumpe prieten și văr, cine îți spune că mâine tu și scumpa ta soție, vara mea Măria, nu veți fi aruncați amândoi până în fundul mării, ca marinarul legat în vârful catargului înalt, căci viața aceasta nu e decât o vale întunecoasă Scumpe prieten, trebuie să-ți spun că ocupația mea de căpetenie, de uimirea ta sunt sigur, este acum poezia care-mi place la desfătare, căci trebuie doar să-ți treacă timpul. De aceea, scumpe prietene, să nu fii surprins dacă nu am răspuns încă la ultima ta scrisoare, iar în lipsa iertării lasă să se așterne uitarea. După cum știi, mama conitei a murit în chinuri inexprimabile care au obosit-o destul, căci a văzut până la trei doctori pe zi. Ziua înmormântării ei a fost foarte frumoasă, căci toți

prietenii cona-șului au venit grămadă, cit și mai mulți miniștri. Drumul până ta cimitir a durat mai bine de două ore, ceea ce o să vă facă și căscați ochii mari în satul vostru, unde de bună seamă nu va ține atâta, când o fi vorba de bătrâna Michu. De aceea viața mea nu va mai fi decât un lung suspin. Mă amuz enorm cu motocicleta pe care am învățat s-o conduc în ultimul timp. Ce ati spune, scumpii mei prieteni, dacă aş sosi așa, în viteză, ia Ecorces. Dar despre aceasta nu voi mai tăcea, căci simt că beția nenorocirii îmi curmă judecata. Frecventez pe ducesa de Guer-mantes, o seamă da persoane ale căror nume nu le-ai auzit pe meleagurile noastre ignorante. De aceea îți voi trimite cu plăcere cărțile lui Racine, Victor Hugo. Pagini alese de Chenedolle, de Alfred de Musset, căci aş vrea să vindec locul meu de baștină de ignoranța care duce în chip fatal la crimă. Nu mai văd ce aş avea să-ți mai spun și îți trimit, ca pelicanul obosit după o lungă călătorie, bunele mele saluturi cit și soției tale, finului meu și sorii tale Rose. Doresc să nu se spună despre ea: Et Rose elle n-a vecii1 que ce que vivent les roses2, așa cum a spus Victor Hugo, sonetul de Arvens, Alfred de Musset, toate aceste mari genii pe care-i pui din pricina asta să moară pe flăcările rugului ca și Jeanne d'Arc. Aștept pe curând viitoarea ta scrisoare, primește sărutările mele ca acelea ale unui frate.

Perigot Joseph”

Ne atrage orice viață care ne înfățișează un lucru necunoscut, printr-o ultimă iluzie pe care trebuie să o distrugem.

Multe lucruri pe care mi le spusese domnul de Char-lus îmi biciuieră puternic imaginația și, făcând-o pe a-ceasta să uite cât o decepționase realitatea la ducesa de Guermantes (cu numele persoanelor se întâmpla același lucru ca și cu numele de țări), o îmboldiseră spre vara Orianei. Domnul de Charlus nu m-a înșelat de altminteri câtva timp asupra valorii și varietății imagine a oamenilor de lume, decât pentru că el însuși se înșela. Și aceasta poate pentru că el nu făcea nimic, nu scria, nu picta, nici măcar nu citea nimic într-un chip serios și profund. Dar, superior cu câteva trepte altor oameni, de lume, dacă trăgea din ei și din înfățișarea lor materia conversației sale, nu era totuși înțeles de ei. Vorbind ca artist, putea cel mult să degajeze farmecul a-

1 Și Roza n-a trăit decât atât cât trăiesc rozele (François de Malh'erbe, 1555-1628).

Mâgitor al oamenilor de lume, dar să-l degajeze numai pentru artiști, față de care ar fi putut juca rolul renului în raport cu eschimoșii; acest animal prețios rupe pentru ei, pe stânci sterpe, licheni, mușchi pe care ei n-ar fi în stare să le descopere, nici să le întrebuințeze, dar care, odată digerate de reni, devin pentru locuitorii din extremul nord un aliment asimilabil.

La care voi adăuga că aceste descrieri pe care domnul Charlus le făcea despre lume erau însuflețite de multă viață, prin îmbinarea urilor sale feroce și a simpatiilor sale cucernice – urile îndreptate mai cu seamă împotriva tinerilor, adorația stârnită îndeosebi de unele femei.

Dacă printre acestea, domnul de Charlus o așeza pe principesa de Guermantes pe tronul cel mai înalt, cuvintele sale misterioase despre palatul

inaccesibil al lui Aladin,, pe care-l locuia vara lui, nu reușesc să-mi j. explice uimirea urmată în curând de teama de-a fi victima unei farse proaste pusă la cale de cineva care ar fi vrut să mă facă să fiu dat afară dintr-o casă în care m-aș fi dus fără să fiu invitat, când, aproximativ după două luni de la cina la ducesă și în timp ce aceasta era ia Cannes, deschizând un plic a cărui înfățișare nu-mi vestea nimic extraordinar, am citit următoarele cuvinte tipărite pe un carton: „Principesa de Guermantes, născută ducesă de Bavaria, va fi acasă la X.,. Fără îndoială, că a fi invitat la principesa de Guermantes poa-î te nu era din punct de vedere monden un lucru mai di-; ficil decât a cina la ducesă, și slabele mele cunoștințe heraldice îmi arătaseră că titlul de principe nu era superior celui de duce. Apoi, îmi spuneam că inteligența unei femei de lume nu poate fi de o natură atât de eterogenă față de aceea a semenilor ei, după cum susținea domnul de Charlus. Dar imaginația mea, asemănătoare aceleia a lui Elstir redând un efect de perspectivă fără să țină socoteală de noțiunile de fizică pe care le putea poseda, îmi înfățișa nu ceea ce știam, dar ceea ce vedea ea; ceea ce vedea ea, adică ceea ce-i înfățișa numele. Dar, chiar atunci când n-o cunoșteam pe ducesă, numele Guerm'antes precedat de titlul de principesă, ca o notă sau o culoare sau o cantitate adânc modificată de valorile înconjurătoare prin „semnul” matematic sau estetic care-i este destinat, îmi evocase tot-Meauna ceva cu totul deosebit. Cu acest titlu îl întâlnești mai ales în Memoriile din epoca lui Ludovic al XIII-lea și Ludovic al XIV-lea; și-mi închipuiam palatul principesei de Guermantes mai mult sau mai puțin frecventat de ducesa de Longueville și de marele Conde, a căror prezență făcea foarte verosimilă împrejurarea că aș pătrunde vreodată în el.

În ciuda celor ce depind de diferitele puncte de vedere subiective despre care voi avea prilejul să vorbesc, nu e mai puțin adevărat că, mărite artificial, în toate aceste ființe dăinuiește o realitate obiectivă și prin urmare o deosebire între ele.

De altminteri, cum ar putea fi altfel? Omenirea pe care o frecventăm și care seamănă atât de puțin cu visurile noastre este totuși aceeași ca în memoriile, în scrisorile oamenilor remarcabili, pe care am văzut-o descrisă și pe care am dorit să o cunoaștem. Bătrânul cel mai insignifiant cu care cinăm este acela a cărui scrisoare plină de mândrie adresată principelui Frederic-Carol a,,n citit-o cu emoție într-o carte despre războiul din 1870 Te plictisești la cină, pentru că imaginația este absentă și te amuzi cu o carte, pentru că ne ține tovărășie. Dar e vorba de aceleași persoane. Ne-ar fi plăcut să o fi cunoscut pe doamna de Pompadour care a ocrotit atât de bine artele și ne-am fi plictisit tot atât de mult în tovărășia ei ca aceea a Egeriilor moderne la care nu ne putem hotărî să mai mergem, atât sunt de mediocre. Nu e mai puțin adevărat că aceste deosebiri dăinuiesc. Oamenii nu sunt niciodată la fel unii cu alții, felul de a se purta cu noi, s-ar putea spune la prietenie egală, trădează deosebiri care, la urma urmelor, se compensează. Când am cunoscut-o pe doamna de Montmorency, i-a făcut plăcere să-mi spună lucruri neplăcute, dar dacă aveam nevoie de un serviciu, ea punea la contribuție ca să-l obțină cu eficacitate,

toată trecerea de care se bucura, fără să cruțe nimic. În timp ce cutare alta, ca doamna de Guermantes, care n-ar fi vrut niciodată să-mi pricinuiască vreo supărare, spunea despre mine numai ceea ce-mi putea face plăcere, mă copleșea cu toate amabilitățile care alcătuiau bogatul mod de viață moral al Guermantilor, dar dacă, în afară de asta, i-aș fi cerut un lucru de nimic, n-ar fi făcut un pas ca să ni-l procure, ca în acele castele unde ai la dispoziție un automobil, un lacheu, dar unde nu e cu putință să obții un pahar de cidru, pentru că nu e prevăzut în rânduiala zaiafeturilor. Care din două mi-era adevărată prietenă, doamna de Montmorency, atât de bucuroasă să mă jignească și totdeauna gata să mă servească, sau doamna de Guermantes care suferea de pe urma celei mai mici neplăceri care mi s-ar fi pricinuit, dar era incapabilă de cea mai mică strădanie ca să-mi fie de folos? Pe de altă parte, se spunea că ducesa de Guermantes vorbea despre frivolități, iar vara ei, cu inteligența cea mai mediocră, spunea lucruri totdeauna interesante. Formele inteligenței sunt atât de felurite, atât de opuse, nu numai în literatură, dar și în lume, încât nu numai Baudelaire și Me-rimee au dreptul să se disprețuiască reciproc. Aceste particularități alcătuiesc, la toate persoanele, un sistem de a privi, de a vorbi, de a acționa, atât de încheșat, atât de despot, încât când suntem în prezența lor ni se pare superior restului. La doamna de Guermantes, cuvintele ei deduse ca o teoremă din genul ei de inteligență mi se păreau singurele care ar fi putut fi rostite. Și, la urma urmelor, eram de părerea ei, când îmi spunea că doamna de Montmorency este stupidă și are inteligența deschisă tuturor lucrurilor pe care nu le înțelege, sau când, aflând vreo răutate de-a ei, ducesa îmi spunea: „Și pre-tindeți că este o femeie bună, eu susțin că una ca asta este un monstru..” Dar această tiranie a realității care ni se înfățișează, această evidență a luminii lămpii care face ca aurora de-acum depărtată să pălească întocmai ca o simplă amintire, dispăreau când eram departe de doamna de Guermantes și când altă doamnă îmi spunea so-cotindu-se pe același plan cu mine și susținând că ducesa e cu? Nult sub nivelul nostru: „Oriane nu se sinchisește la urma,, urmelor de nimic, de nimeni”, ba chiar (ceea ce în prezența' doamnei de Guermantes ar fi părut im-Posib'I de crezut, în asemenea măsură ea însăși proclama

I contrariul): „Oriane e snoabă.” Cum nici o matematică nu ne-ar fi îngăduit să le transformăm de doamna d'Ar-pajon și pe doamna de Montpensier în cantități omogene mi-ar fi fost cu neputință să răspund, dacă aș fi fost întrebat care din ele mi se pare superioară celeilalte.

Dar printre trăsăturile deosebite ale salonului principesei de Guermantes, aceea citată de cele mai multe ori era un exclusivism datorit în parte originii regale a principesei și mai ales rigorismului aproape fosil al prejudecăților aristocratice ale principelui (prejudecăți de care, de altfel, ducele și ducesa nu s-au abținut să-și bată joc în fața mea) și care, firește, trebuiau să mă facă să consider ca și mai neverosimil faptul de a fi invitat de acest om pentm care contau numai altele și ducii și la fiecare cină făcea tãmbãlãu pentru că nu i se dăduse la masă locul la care ar fi avut dreptul sub Ludovic al

XIV-lea, loc pe care, grație marelui sale erudii în materie de istorie și genealogie, îl cunoștea numai el. Din această pricină, mulți oameni de lume se pronunțau în favoarea ducelui și a ducesei când era vorba de deosebirile care-i despărteau de verii lor. „Ducele și ducesa sunt mult mai moderni, mult mai inteligenți, nu se ocupă, ca ceilalți, numai de numărul blazoanelor de noblețe, salonul lor e cu trei sute de ani mai avansat decât acela al vărului lor”, erau fraze obișnuite a căror amintire mă făcea acum să tremur privind invitația căreia/li acordam mult mai mulți sorți să-mi fi fost trimisă de vreun mistificator.

Dacă ducele și ducesa n-ar fi fost la Cannes, aș fi putut încerca să aflu, prin ei, dacă invitația pe care o promisem era autentică. Îndoiala care mă cuprinsese nu era de loc, cum mă amăgisem să cred o clipă, sentimentul pe care un om de lume nu l-ar încerca și pe care, prin urmare, un scriitor, chiar dacă ar face parte în afară de aceasta din casta oamenilor de lume, ar trebui să-l reproducă pentru a fi „obiectiv” și să descrie fiecare clasă în alt chip. Într-adevăr, am găsit de curând într-un minunat volum de memorii, însemnarea unor incertitudini asemănătoare cu acelea prin care mă făcea să trec invitația principesei de Guermantes. „Georges și cu mine (sau Hely și cu mine, n-am cartea la în demână casă verific), ardeam atât de mult de dorința să fim admiși în salonul doamnei Delessert, încât primind o invitație din parte-i, am crezut că e prudent să ne încredințăm, fiecare la rân-dul nostru, că nu suntem victimele unei păcăleli de 1 aprilie”. Ori povestitorul nu e altul decât contele d'Haussonville (cel ce s-a însurat cu fiica ducelui de Broglie) și celălalt tânăr care se duce la rândul său să se încredințeze că nu e victima unei mistificări, este, după cum îl cheamă Georges sau Hely, unul sau altul din cei doi prieteni nedespărțiți ai domnului d'Haussonville, domnul d'Har-court sau principele de Chalais.

În ziua în care trebuia să aibă loc această serată la principesa de Guermantes, am aflat că ducele și ducesa se întorseseră din ajun la Paris și m-am, hotărât să mă duc să-i văd de dimineață. Dar ei ieșiseră devreme și nu se întorseseră încă. Am pândit mai întâi dintr-o odăiță, care credeam că e un loc bun de pândă, sosirea trăsurii. În realitate, nu-mi alesesem bine observatorul meu de unde abia deosebeam curtea noastră, dar am zărit multe altele, ceea ce m-a distrat o clipă, fără să-mi fie de vreun folos. Asemenea puncte din care se poate vedea peste mai multe case în același timp și care au ispitit pe pictori, nu se găsesc numai la Veneția, dar și la Paris. Nu spun Veneția la întâmplare. Unele cartiere sărace din Paris te fac să te gândești la acele cartiere din Veneția, dimineața, cu hornurile lor înalte și largi, pe care soarele le colorează cu rozul cel mai aprins, cu roșul cel mai deschis; deasupra caselor înflorește o adevărată grădină cu nuanțe atât de variate, încât ai spune că s-a plantat pe oraș grădina unui amator de lalele din Delft sau din Haarlem. De altminteri, apropierea foarte mare dintre casele cu ferestre care dau în aceeași curte din fiecare fereastră cadrul în care o bucătăreasă visează cu ochii plecați, sau mai departe o fată căreia o bătrână cu fața de vrăjitoare, care abia i se poate desluși în umbră îi piaptănă părul; astfel fiecare curte, suprimând zgomotul din intervalul ei, lăsând să se vadă gesturile tăcute într-un dreptunghi așezat sub sticlă prin

îngrădirea ferestrei este pentru vecinul casei o expoziție de o sută de tablouri olandeze suprapuse. Firește, palatul Guermanților nu-ți oferea același soi de vedere, dar totuși unele ciudate, mai ales din straniul punct trigonometric în care mă așezasem și unde nimic nu împiedica privirea până la înălțimile depărtate pe care le alcătuiau terenurile relativ nedeslușite care precedau fiind în pantă mare, palatul principesei de Silistrie și al marchizei de Plassac, verișoare foarte nobile ale domnului de Guermantes, pe care nu le cunoșteam. Până la acest palat (acela al tatălui lor, domnul de Brequigny) numai niște corpuri de clădire puțin ridicate, orientate în chipurile cele mai felurite și care, fără să împiedice vederea, prelungeau depărtarea cu planurile lor oblice. Turnul de țigle roșii al remizei în care marchizul de Frecourt își gara trăsăturile, se termina prin-tr-un vârf mai înalt, dar atât de subțire, încât nu ascundea nimic, și te făcea să te gândești la acele construcții frumoase și vechi din Elveția, care se înalță izolate la poalele unui munte. Datorită tuturor acestor puncte nedeslușite și divergente pe care odihneau ochii, ' palatul doamnei de Plessac, în realitate destul de învecinat, dar la o depărtare himerică întocmai ca un peisaj alpin, părea mai depărtat decât dacă l-ar fi despărțit de noi mai multe străzi sau numeroși contraforți. Când ferestrele sale largi, pătrate, sticlind de soare ca niște foi de cristal de stâncă erau deschise, când se scutura prin casă, încercai. Aeeeași plăcere urmărind la diferitele etaje pe lacheii care nu se puteau deosebi bine, dar care băteau covoarele, ca și cum ai vedea într-un peisaj de Turner sau de Elstir un călător în diligentă sau o călăuză, la diferitele înălțimi ale Sfântului Gothard. Dar din acest „observator” în care mă așezasem aș fi riscat să nu-i văd întorcându-se pe domnul și doamna de Guermantes, astfel încât când am avut după-amiază răgazul să-mi reiau pândă, m-am suit doar pe scară, de unde puteam vedea deschizătura porții, și m-am postat pe scară, deși de aici nu mi s-au mai înfățișat frumusețile alpine ale palatelor Brequigny și Tres-mes, atât de orbitoare cu lacheii lor reduși la proporții minuscule de depărtare și făcând curățenie. Ori, această așteptare, pe scară, avea să aibă pentru mine urmări atât de considerabile și să-mi descopere un peisaj care nu mai era turnerian, ci atât de însemnat din punct de vedere moral, încât e preferabil să-i amân cu câteva clipe povestirea, precedându-l mai întâi de aceea a vizitei mele la Guermanți, când am aflat că se întorseseră.

Ducele m-a primit singur în bibliotecă.; In clipa în care intrasem în bibliotecă, ieșea un bărbat mărunț cu părul alb, cu aerul sărăcăcios, cu o cravată mică, neagră, cum purtau notarul de la Combray și mai mulți prieteni ai bunicului, dar cu o înfățișare și mai sfioasă și care, adresându-mi saluturi mari, nu vru să coboare înainte să fi trecut eu. Ducele îi strigă din bibliotecă ceva ce n-am înțeles și celălalt răspunse cu noi saluturi adresate peretelui, căci ducele nu putea să-l vadă, dar oricum repetate fără sfârșit, ca acele surâsuri inutile ale celor ce vorbesc cu tine la telefon; avea o voce pițigăiată și mă salută din nou cu umilința unui om de afaceri. De altminteri, putea fi un om de afaceri din Combray, căci avea aerul foarte provincial, demodat și blând al oamenilor mărunți, al bătrânilor modești de pe acele meleaguri.

— O veți vedea îndată pe Oriane, îmi spuse ducele când am intrat. Cum Swann trebuie să vină dintr-o clipă într-alta, ca să-i aducă corecturile studiului său despre monetele Ordinului de Malta și ceea ce e mai grav, o fotografie imensă pe care a pus să se reproducă ambele fețe ale acestor monete, Oriane a preferat să se îmbrace mai întâi, ca să poată sta cu el până la cină. Suntem copleșiți de atâtea obiecte încât nu mai știm unde să le punem, și mă întreb unde vom mai așeza și această fotografie. Dar am o soție prea amabilă, care nu mai știe cum să facă plăcere. A crezut că e amabil să-l roage pe Swann să-i arate, adunați laolaltă, toți acești mari maestri ai Ordinului ale căror medalii le-a găsit la Rodos. Deși spuneam Malta, e Rodos, dar e vorba de același Ordin al Sfântului Ion din Ierusalim. În fond, o interesează acest lucru numai pentru că Swann se ocupă cu așa ceva. Familia noastră nu e de loc străină de această istorie, fratele meu, pe care-l cunoașteți, este actualmente unul din cei mai înalți demnitari ai Ordinului de Malta. Dacă aș fi vorbit de toate acestea Orianei, nici nu m-ar fi ascultat. În schimb, a fost de ajuns ca cercetările lui Swann asupra Templierilor (căci e nemaipomenită furia cu care unii oameni de o religie studiază religia altora) să-l fi condus la Istoria cavalerilor de Rodos, moștenitorii Templierilor, pentru ca Oriane să vrea numaidecât să vadă mutrele acestor cavaleri. Erau niște copii alături de Lusignani, regii Cyprului, din care coborâm în linie directă. Dar până acum Swann nu s-a ocupat de ei, așa încât Oriane nu vrea să știe nimic de Lusignani.

N-am putut să-i spun numaidecât ducelui pentru ce venisem. Într-adevăr, câteva rude sau prietene, ca doamna de Silistrie și ducesa de Montrose, veniră să-i facă o vizită ducesei care primea adesea înainte de cină, și negăsind-o, rămaseră un moment cu ducele. Cea din-tâi din aceste doamne (principesa de Silistrie), îmbrăcată cu simplitate, uscată, dar cu aerul amabil, ținea în mână un baston. M-am temut mai întâi să nu se fi rănit cumva sau să fie infirmă. Era, dimpotrivă, foarte sprintenă. Vorbi cu tristețe ducelui de un văr primar al său – nu din partea Guermanților, dar și mai strălucit dacă era cu puțință – a cărui sănătate, foarte proastă de câțiva timp, se agravase subit. Dar era vădit, că ducele, în timp ce compătinea soarta vărului său repetând: „Bietul Mamă! Un băiat atât de bun”, pune? Un diagnostic favorabil. Într-adevăr, cina la care ducek-de Guermantes urma să ia parte îl amuza, marea serată la principesa de Guermantes nu-l plictisea, dar mai ales trejauia să se ducă la unu noaptea cu soția lui la un mare supeu și bal costumat în vederea căruia stăteau pregătite un. Costum Ludovic al XI-lea pentru el și al Izabellei de Bavaria pentru ducesă. Ducele înțelegea „d suferința bunului Amanien d'Osmond să nu-i turburi aceste multiple petreceri. Alte două doamne eu baston, doamna de Plessac și doamna de Tresmes, amândouă fiicele contelui de Brequigny veniră apoi să-i facă o vizită lui Basin și declarară că starea vărului Mamă este deznădăjduită. După ce dădu din umeri și ca să schimbe discuția, ducele le întrebă dacă aveau de gând să se ducă diseară la Marie-Gilbert. Răspunseră negativ, din cauza stării lui Amanien care era pe moarte, ba chiar se decomandaseră de la cina unde se ducea ducele și ai cărei musafirii îi

înșirară, fratele regelui Theodose, infanta Marie-Conception etc. Cum marchizul d'Osmond se înrudea mai de aproape cu Basin decât cu ele, „defecțiunea” lor i se părea ducelui ca un soi de dojana indirectă la adresa purtării sale, așa încât el nu se arată prea amabil. De aceea, deși ele coborâseră de la înâ, l-țimea palatului Brequigny ca să o vadă pe ducesa (sau mai degrabă ca să-i vestească caracterul alarmant și incompatibil, pentru rude, cu reuniunile mondene, al bolii vărului lor), nu rămăseseră mult timp, și, înarmat* cu bastonul lor de alpinist, Walpurgia și Dorothea (acestea erau prenumele celor două surori) o luară înapoi pe calea povârnită a piscului lor. Nu m-am gândit niciodată să-i întreb pe Guermanți la ce corespundeau aceste bastoane atât de obișnuite într-un anumit foburg Saint-Germain. Poate pentru faptul că priveau toată parohia drept domeniul lor și neplăcându-le să ia vreo trăsură, făcea drumuri lungi, pentru care vreo veche fractură datorată dedării necumpătate la vânătoare și a căderilor de pe cal pe care aceasta le comportă adesea, sau numai reumatismelor pricinuite de umezeala cartierelor de pe malul stâng a Senei și a caselor vechi, bastonul le era necesar. Poate că nu porniseră, în cartier, într-o expediție atât de depărtată, ci, coborând doar în grădina lor (puțin depărtată de aceea a ducesei) ca să culeagă fructele necesare compoturilor, înainte de a se întoarce acasă, se duceau să-i dea bună seara doamnei de Guermantes, la care, totuși, nu mergeau atât de departe încât să vină cu vreo foarfecă de grădinar sau cu vreo stropitoare.

Ducele păru mișcat că venisem în vizită chiar în ziua întoarcerii sale. Dar fața i se întunecă când i-a-n spus că am venit să o rog pe soția lui să se informeze dacă vara ei mă invitase cu adevărat. Adusesem vorba de unul din serviciile pe care domnul și doamna de Guermantes nu le făceau cu plăcere. Ducele îmi spuse că este prea târziu, că dacă principesa nu-mi trimisese o invitație, el ar avea aerul că solicită una, că verii săi îi și refuzaseră cândva una și că nu voia să aibă aerul că „se amestecă” nici de aproape, nici de departe în listele lor, în sfârșit, că nici nu știa dacă el și soția lui care cinau în oraș, nu se vor întoarce îndată acasă, că, în acest caz, cea mai bună scuză că nu s-au dus la serata principesei era să-i ascundă întoarcerea la Paris, că fără îndoială, dacă lucrurile n-ar sta astfel, s-ar fi grăbit dimpotrivă să-i fi adus la cunoștință întoarcerea, trimițându-i o scrisoare sau dându-i un telefon cu privire la mine, și firește prea târziu, căci în orice ipoteză, listele principesei erau cu siguranță încheiate. „Nu sân-teți în termeni răi cu ea”, îmi spuse el cu un aer bănuitor. Guermanții temându-se totdeauna că nu sunt în curent cu ultimele neînțelegeri și ca nu cumva să încerci să te împaci pe spinarea lor. În sfârșit, cum ducele obișnuia să ia asupra-și toate hotărârile care puteau părea puțin amabile: „Iată, dragul meu, îmi spuse el deodată, ca și cum ideea i-ar fi venit brusc în minte, parcă nici nu-mi vine să-i spun Orianei că mi-ați vorbit de acest lucru. Știți cât este de amabilă, apoi ține enorm la dumneavoastră, ar vrea să trimeată la vara ei orice aș fi în stare să-i spun, iar dacă e obosită după cină, nu va mai fi nici o scuză, va fi nevoită să se ducă la serată. Nu, hotărât lucru, nu-i voi spune nimic. De altminteri, o veți vedea îndată. Nici un cuvânt,

vă rog. Dacă vă hotărâți să vă duceți la serată, nu trebuie să vă spun ce bucuroși vom fi să petrecem seara împreună.” Motivele umanitariste sunt prea sfinte pentru ca acela față de care sunt invocate să nu se închine în fața lor, fie că le crede sincere sau nu; nu voiam să am măcar o clipă aerul că pun în cumpănă invitația mea și oboseala posibilă a doamnei de Guermantes, și am făgăduit să nu-i pomenesc de scopul vizitei mele, ca și cum m-aș fi lăsat înșelat de mica comedie pe care mi-o jucase domnul de Guermantes. L-am întrebat pe duce dacă crede că voi avea oarecari sorți de a o vedea pe doamna de Sterriaria la principesă.

— Nicidecum, spuse el cu un aer de cunosător; cu nosc numele pe care-l roștiți pentru că-l văd în anua rele cluburilor, dar nu e în nici un caz soiul de lu me pe care o primește Gilbert. Veți vedea acolo numai oameni din cale-afară de ispravă și foarte plicticoși, ducesse purtând titluri pe care le credem stinse și scoase

Ia iveală de circumstanță, toți ambasadorii, mulți Cobourgi, altețe străine, dar nici măcar umbră de Sterriaria. Simpla dumneavoastră presupunere l-ar îmbolnăvi pe Gilbert. Iată, dumneavoastră căruia vă place pictura, trebuie să vă arăt un tablou superb pe care l-am cumpărat de la vărul meu, în parte în schimbul Elstirilor care, hotărât, nu ne plac. Mi-a fost vândut drept un Philippe de Champagne, dar cred că e mai de valoare. Vreți să-mi cunoașteți părerea? Cred că e un Velasquez și din cea mai frumoasă epocă, îmi spuse ducele privind-mă țintă în ochi, fie ca să-mi cunoască impresia, fie ca să o sporească. Un lacheu intră.

Doamna ducesă îl întreabă pe domnul duce, dacă domnul duce vrea să-l primească pe domnul Swann, pentru că doamna ducesă nu e încă gata.

Poftește-l pe domnul Swann, spuse ducele după ce se uitase la ceas și și dăduse seama că mai are câteva minute înainte de-a se duce să se îmbrace. Fi rește, soția mea care l-a chemat, nu e încă gata. Inutil să vorbim în fața lui Swann de serata Mariei-Gilbert îmi spuse ducele. Nu știu dacă e invitat. Gilbert ține mult la el, pentru că-l crede nepotul natural, al ducelui de Berri, e o întregă poveste. (Altfel, vă închipuiți!

Vărul meu pe care-l lovește damblaua când zărește un evreu la o sută de metri.) Dar în sfârșit, acum toate s-au înrăit din pricina afacerii Dreyfus. Swann ar trebui să înțeleagă că, mai mult decât oricare altul, ar fi cazul să înceteze orice legături cu oamenii aceștia; dar, dimpo trivă, spune lucruri supărătoare.

Ducele chemă pe lacheu ca să afle dacă se întoarce cel pe care-l trimisese la vărul său d'Osmond. Planul

— Guermantes ducelui era, într-adevăr, următorul: cum credea cu drept cuvânt că vărul său e pe moarte, ținea să aibă vești înainte de-a fi murit, adică înaintea doliului forțat. Odată acoperit de siguranța oficială că Amanien este încă în viață, se va duce la cină, la serata principelui, la petrecerea unde va fi costumat în Ludovic al XI-lea și unde avea întâlnirea cea mai picantă cu o nouă a-mantă, și nu va mai trimite după știri înainte de a doua zi, când plăcerile vor

fi luat sfârșit. Atunci va lua doliu, dacă vărul său va fi murit în timpul serii. „Nu, domnule duce, nu s-a întors încă.” „Pentru numele Lui Dumnezeu, aici toate se fac numai în ultimul moment”, spuse ducele la gândul că Amanien avusese timpul să „plesnească” pentru un ziar de seară, făcându-l să piardă petrecerea. Ceru să i se dea ziarul Temps în care nu era nimic.

Nu-l mai văzusem de mult pe Swann și m-am întrebat o clipă dacă altădată își tăia mustața, sau nu purta părul tuns în perie, căci îl găseam cam schimbat; era, într-adevăr, foarte „schimbat”, căci era foarte suferind, și boala produce pe față transformări atât de a-dânci ca și cum te-ai apuca să porți barbă sau să-ți schimbi locul cărării. (Boala lui Swann era aceea care o doborâse pe mama lui și de care ea fusese lovită tocmai la vârsta lui de acum. Datorită eredității, existențele noastre sunt, în realitate, tot atât de pline de cifre cabalistice, de zaruri aruncate, ca și cum vrăjitoarele ar exista cu adevărat. Și cum există o anumită durată a vieții pentru omenire îndeobște, există una și pentru familii îndeosebi, adică pentru familiile ai căror membri seamănă între ei). Swann era îmbrăcat cu o eleganță care, ca și aceea a soției sale, asocia ceea ce era cu ceea ce fusese. Strâns într-o redingotă gris perle care-i punea în valoare talia-i înaltă, zveltă, cu mânuși albe vârgate cu negru, purta un joben cenușiu de o iormă lărgită pe care Delion o făcea numai pentru el pentru principele de Sagan, pentru domnul de Charlus, pentru marchizul de Modene, pentru domnul Charles Jiaas și pentru contele Louis de Turenne. Am fost surprins de surâsul fermecător și de strângerea de mâini afectuoasă cu care răspunse salutului meu, căci credeam că după atâta timp nu m-ar mai fi recunoscut îndată; i-am împărtășit mirarea mea; o întâmpină cu hohote de râs, oarecum indignare și o nouă strângere de mână, ca și cum faptul de-a presupune că nu mă recunoaște ar însemna că pun la îndoială integritatea minții sau sinceritatea afecțiunii sale. Și totuși asta era adevărul; am aflat cu mult mai târziu că nu m-a identificat decât după câteva minute, când mi-a auzit numele. Dar nici o schimbare pe fața lui, în cuvintele sale, în lucrurile pe care mi le spuse, nu trădă descoperirea pe care i-o făcu un cuvânt al domnului de Guermantes, în asemenea măsură dispunea de stăpânire și siguranță în jocul vieții mondene, în care aducea chiar acea spontaneitate în maniere și acele inițiative personale, chiar în materie de îmbrăcăminte, care caracterizau genul Guer-inanților. Astfel, felul cum mă salutase, fără să mă recunoască, bătrânul clubman nu era salutul rece și țepăn al omului de lume numai formalist, ci un salut plin de o amabilitate reală, de o grație adevărată, așa ca de pildă ducesa de Guermantes (mergând atât de departe, Încât îți surâdea cea dinții înainte să o fi salutată dacă te întâlnea), spre deosebire de salutarile mecanice, obișnuite ale doamnelor din foburgul Saint-Germain. Astfel încă, pălăria lui pe care după un obicei care tindea să dispară, o pusese jos lângă el, era captușită cu piele verde, ceea ce nu se făcea de obicei, dar pentru că (după cât spunea el) se murdărea mult mai puțin, în realitate pentru că stătea foarte bine.

Iată, Charles, dumneata care ești mare cunoscător, vino să vezi ceva, după asta, dragii mei, vă voi cere îngăduința să vă las o clipă împreună în timp ce o să-mi pun fracul; cred de altminteri că' Oriane n-o sa întârzie. Și-i arată lui Swann „Velasquezul” său. „Dar mi se pare că-l cunosc”, spuse Swann cu grimasa ce lor suferinzi, pentru care a vorbi constituie o oboseală.

Da, spuse ducele, pus pe gânduri de întârzierea cu noscătorului de a-și exprima admirația. L-ați văzut pe semne la Gilbert.

Ah! Într-adevăr, îmi aduc aminte.

Cine credeți că este?

Ei, a fost la Gilbert, pesemne că e unul din stră moșii dumneavoastră spuse Swann cu un amestec de ironie și de deferentă față de o mărime pe care ar fi găsit că e nepoliticos și ridicol să o nesocotești, dar despre care nu voia să vorbească decât „jucându-se”, tocmai ca să fie cuviincios.

De bună seamă, spuse ducele cu violență. E Boson, nu mai știu care număr dintre Guermantes. Dar puțin îmi pasă. Știți că nu sunt atât de feudal ca vărul.

Meu. Am auzit rostindu-se numele lui Rigaud, al lui

Mignard și chiar al lui Velasquez! Spuse ducele așin tind asupra lui Swann o privire de inchizitor și de călău, vrând să încerce totodată să-i citească gândul și să-i influențeze răspunsul. În sfârșit, încheie el (căci atunci când îi puneai în situația să provoace în chip artificial o părere pe care o dorea, avea câteva clipe fa cultatea de a crede că ea fusese emisă spontan), dați-i drumul, fără măgulire. Credeți că ar fi de unul din marii pontifi pe care i-am citat?

Nuuu, răspunse Swann.

Dar atunci, în sfârșit, nu mă pricep, nu e rostul meu să hotărâsc de cine e tabloul acesta. Dar dumnea voastră, un cunoscător, un meșter în materie, cui îl atribuiți?

Swann șovăi o clipă în fața acestui tablou pe care vădit îl găsea îngrozitor: „Relei voințe?” răspunse el răsând ducelui, care nu putu înfrâna o pornire de mânie. După ce se potoli: „Sunteți amândoi foarte gentili, așteptați-o pe Oriane o clipă, mă duc să-mi pun poalele lungi și mă întorc. Voi pune să i se spună consoartei mele că o așteptați amândoi.”

Am discutat o clipă cu Swann despre afacerea Drey-fus și l-am întrebat cum se face că toți Guermanții sunt antidreyfusarzi. „Înainte de toate pentru că, în fond, sunt cu toții antisemiți”, răspunse Swann care știa totuși din experiență că unii nu erau, dar care, ca toți oamenii care au o părere dârză preferă ca să explice că i

Unele persoane nu o împărtășeau, să le presupună un motiv preconcept, o prejudecată împotriva căreia nu era nimic de făcut, mai degrabă decât niște motive care s-ar putea discuta. Ajuns de altminteri la capătul prematur al vieții sale, ca o vită obosită pe care o hârțuiești, nu putea suferi aceste persecuții și se întorcea la căminul religios al părinților săi.

În ce privește principele de Guermantes, este adevărat, i-am răspuns, mi s-a spus că e antisemit.

Oh! De acesta nici nu mai vorbesc. E atât de în verșunat, încât când era ofițer și l-a apucat o durere de dinți îngrozitoare, a preferat să rabde decât să consulte singurul dentist din regiune care era evreu, și mai târziu a lăsat să-i ardă o aripă a castelului care luase foc pentru că ar fi trebuit să ceară niște pompe la castelul vecin care era al Rotschilzilor.

Vă duceți din întâmplare diseară la el?

Da, îmi răspunse el, deși mă simt foarte obosit.

Dar mi-a trimis o depeșă prin care mă vestește că ar avea să-mi spună ceva. Simt că voi fi prea suferind zilele acestea ca să mă duc la el sau să-l primesc, m-ar turbura, prefer să scap îndată de această chestiune.

Dar ducele de Guermantes nu e antisemit.

— Vezi bine că este, deoarece e antidreyfusard, îmi răspunse Swann, fără să-și dea seama că făcea o petițiune de principiu. Asta nu mă împiedică să-mi pară rău că l-am decepționat pe acest om – ce spun! Pe acest duce – neadmirând pretinsul său Mignard, sau mai știu eu ce.

Dar, în sfârșit, am urmat reîntorcându-mă la afa cerea Dreyfus, ducesa e inteligentă.

Da, e fermecătoare. După părerea mea, a fost și mai fermecătoare pe timpul când era principesă des

Laumes. Inteligența ei a devenit mai colțuroasă, toate astea erau mai delicate în tânăra cucoană mare. Dar, în sfârșit, mai mult sau mai puțin tineri, bărbați și femei, ce vreți, toți oamenii ăștia sunt de altă rasă, nu poți avea o mie de ani de feudalitate în sânge și să rămâi nepedepsit. Firește ei cred că acest lucru nu le influențează cu nimic părerea.

Dar Robert de Saint-Loup e totuși dreyfusard.

Ah! Cu atât mai bine, cu atât mai mult cu cât știți că mama lui e foarte antidreyfusardă. Mi s-a spus că el este dreyfusard, dar nu eram sigur. Îmi face mare plăcere. Nu mă miră, e foarte inteligent. Ceea ce e mult.

Dreyfusismul îl făcuse pe Swann de o naivitate extraordinară și imprimase felului său de a vedea un imbold, o deraiere mai notorie decât odinioară căsătoria lui cu Odette; această nouă declasare care trebuia numită mai bine reclasare era onorabilă pentru el, deoarece îl făcea să apuce din nou calea pe care veniseră ai săi și din care îl abătuseră frecventările sale aristocratice. Dar tocmai în însăși clipa în care, atât de lucid, îi era dat, grație celor moștenite de la înaintașii săi, să vadă un adevăr încă ascuns oamenilor de lume. Swann se vădea totuși comic în orbirea lui. Își punea la încercarea unui criteriu nou, dreyfusismul, toate admirațiile și toate disprețurile sale. Că antidreyfusismul doamnei Bontemps îl făcea să o găsească proastă nu era mai de mirare decât că ar fi găsit-o inteligentă când s-a însurat. Nici nu era prea grav faptul că valul cel nou a-tingea în el și părerile politice și-l făcea să uite că tratase e drept om de afaceri, un spion al Angliei (ceea ce era o absurditate a mediului Guermantes), pe Clemen-ceau despre care spunea acum că-l consideraseră totdeauna ca un caracter, un om de fier, ca și Cornely. „Nu, nu v-am spus niciodată altceva, confundați”. Dar, depășind părerile politice,

curentul răsturnă la Swann părerile literare și chiar felul de-a le exprima. Barres pierduse orice urmă de talent și chiar lucrările lui din tinerețe erau slabe, abia putea fi recitite. „încercați, nu veți putea ajunge până la capăt. Ce deosebire între el și Clemenceau! In ce mă privește, nu sunt anticlerical, dar alături de el îți dai bine seama că Barres nu are chiag! Bătrânul Clemenceau e un om foarte remarcabil. Ce bine își cunoaște limba!” Antidreyfusarzii n-ar fi avut de altminteri dreptate să critice aceste nebunii. Ei explicau că ești dreyfusard pentru că ești de origine evreiască. Dacă un catolic practicant ca Saniette era și el pentru revizuire, aceasta se datora faptului că era pus la cale de doamna Verdurin, care activa ca o radicală convinsă. Ea era înainte de toate împotriva „biserico-șilor”. Saniette era mai prost decât rău și nu știa ce mare rău îi făcea Patroana. Dacă se obiecta că Brichot este tot atât de bun prieten al doamnei Verdurin și în același timp membru al „Patriei franceze”, aceasta se întâmplatocmai pentru că este mai inteligent.

Li vedeți uneori, l-am întrebat pe Swann, vorbind de Saint-Loup.

Nu, niciodată. Mi-a scris mai zilele trecute ca să-Irog pe ducele de Mouchy și pe alții să voteze pentru ei la Jockey Club, unde de altminteri a trecut ca o scri soare pe la cutie.

În ciuda afacerii Dreyfus?

— Nu s-a ridicat chestiunea. Trebuie să adaug că
l de când cu toate astea, nu mai calc pe acolo.

Domnul de Guermantes se întoarce și în curând intră și soția lui gata, înaltă și superbă, într-o rochie de satin roșu cu fusta bordisită cu paiete. Avea în păr o pană mare de struț purpurie și pe umeri o eșarfă de tul de același roșu. „Ce bine faci că-ți căptușești pălăria cu verde, spuse ducesa căreia nu-i scăpa nimic. De altfel, la dumneata,. Charles, totul e frumos, atât ce porți cit și ce spui, ceea ce citești și ceea ce faci.” între timp, Swann care n-avea aerul că o aude, o admira pe ducesă ca pe un tablou pictat de un meșter și-i căută a-poi privirea, făcând cu gura grimasa care voia să spună: „Drace!” Doamna de Guermantes hohoti în răs. „Toaleta mea îți place, sunt încântată. Dar trebuie să mărturisesc că nu-mi prea place, urmă ea cu un aer posac. Doamne, cât e de plicticos să te îmbraci, să ieși, când ai prefera să stai acasă!”

— Ce rubine minunate!

— Ah i micul meu Charles, se vede că cel puțin dumneata te pricepi, nu ești ca bruta aceea de Montserfeuil care mă întreba dacă sunt veritabile. Trebuie să mărturisesc că n-am văzut niciodată altele mai frumoase.

E un dar al marei-ducese. În ce mă privește, sunt prea mari, cam ca un pahar de bordeaux plin până sus, dar le-am pus pentru că ne vom întâlni diseară cu marea ducesă la Marie-Gilbert, adăugă doamna de Guermantes fără să se gândească că afirmația aceasta anula pe aceea a ducelui.

— Ce-o să fie la principesă? Întrebă Swann.

Approape nimic, se grăbi să răspundă ducele pe care întrebarea lui Swanri îl făcu să creadă că acesta nu era invitat.

Dar cum se poate, Basin? Toată nobilimea e con vocată. Va fi o înghesuială, o plictiseală! Ceea ce va fi frumos, adăugă ea privind-l pe Swann cu un aer delicat, dacă furtuna care plutește în aer nu izbucnește, vor fi grădinile acelea minunate. Le cunoști? Am fost acolo acum o lună, atunci când liliacul înflorise, nu-ți poți închipui cât de frumos putea fi. Apoi jocul acela de ape. În sfârșit, cu adevărat Versailles-ul la Paris.

Ce soi de femeie e principesa? Am întrebat eu.

Știți doar, de vreme ce ați văzut-o aici, că e fru moasă ca lumina zilei, că e și cam idioată, foarte dră guță în ciuda trufiei sale germanice, plină de suflet și de gafe.

Swann era prea fin ca să nu vadă că doamna de Guermantes încerca în această clipă să reproducă „spiritul Guermanților”, și fără prea mare trudă, căci servea doar sub o formă mai puțin desăvârșită niște vechi glume ale ei. Ca să dovedească totuși ducesei că-i înțelege intenția de a fi hazlie, și ca și cum ea ar fi fost cu adevărat, el surise cu un aer oarecum silit, pricinuin-du-mi, prin acest soi deosebit de lipsă de sinceritate, aceeași stinghereală pe care o încercam odinioară când îi auzeam pe părinții mei vorbind cu domnul Vinteuil despre corupția unor medii (cu toate că știau prea bine ca acea corupție care domnea la Monjouvain era mult mai mare, sau numai când, în lume, îl auzeam pe Le-grandin nuanțându-și debitul pentru proști, alegând epitete gingașe care știa bine că nu puteau fi înțelese de un. Public bogat sau șic, dar incult.

— Ce tot spui, Oriane, spuse domnul de Guerman tes. Mărie e proastă? A citit tot, e muziciană ca vioara.

W – Dar bietul meu Basin, ești un copil nou născut. I Ca și cum n-ai putea fi citită și muziciană și cam idioa-I tă! Jdioată e de altminteri exagerat, nu, e nebuloasă, e j Hesse-Darmstadt, Sfântul Imperiu și molâie. Pronunță-I rea ei mă enervează îndeosebi. Dar recunosc, că e o I smintită simpatică. Mai întâi, doar ideea de-a fi coborât I de pe un tron german ca să se mărite burghezește cu un I simplu particular. Adevărat, că l-a ales! Ah! Dar e a-I deyarat, spuse ea întorcându-se spre mine, nu-l cunoaș-I teți pe Gilbert! Vă voi da o idee despre el: odată s-a I îmbolnăvit pentru că am depus cărți de vizită doam-I nei Carnot. Dar, dragul meu Charles, spuse ducesa ca l să schimbe conversația văzând că povestea cu cărțile de I vizită parcă-l supără pe domnul de Guermantes.

— Știi că jt nu mi-ai trimis fotografia cavalerilor noștri de Rodos care-mi plac tocmai din pricina dumitale și cu care am

B-atâta poftă să fac cunoștință.

B între timp, ducele nu încetase să-și fixeze soția.

— Oriane, cel puțin ai trebui să spui adevărul și să nu-l mănânci pe jumătate. Trebuie să spui, rectifică el adresându-se lui Swann, că ambasadoarea Angliei din acea epocă, care era o femeie foarte de ispravă, dar care trăia în lună și obișnuia asemenea stângăcii, avuJsese ideea nesăbuită să ne invite cu Președintele (Re-

§ publicii) și soția lui. Am fost, t, chiar și Oriane, foarte surprinși, cu atât mai mult cu cât ambasadoarea cuw noștea destul de bine aceeași lume ca și noi ca să

R nu ne invite tocmai la o reuniune atât de stranie. Era I -acojlo un ministru care furase, în sfârșit, trec cu bure- l tele, nu fusesem înștiințați, am fost prinși în cursă și I trebuie să redunosc că toată lumea asta a fost foarte I politicoasă. Dar atât era destul, Doamna de Guermantes, I care nu-mi face totdeauna cinstea să mă consulte, a

* crezut că trebuie să depună o carte de vizită în cursul săptămânii la Elysee. Gilbert a mers poate prea departe, văzând în aceasta parcă o pată pe numele nostru. Dar nu trebuie să uităm că, lăsând politica la o parte, domnul Carnot care-și ținea cu multă cuviință locul, era nepotul unui membru al Tribunalului revoluționar care a condamnat unsprezece dintre ai noștri, într-o singură zi.

I

Ei, Basin, atunci de ce te duceai să cizezi în?

Fiecare săptămână la Chantilly? Ducele d'Aumale e to tuși strănepotul unui membru al Tribunalului revoluționar, cu deosebirea că Carnot era un om de ispravă, iar Philippe Egalite o canalie îngrozitoare.

Vă cer iertare că vă întrerup ca să vă spun că am trimis fotografia, spuse Swann. Nu știu de ce” nu v-a fost înmănată.

Pe mine mă miră numai pe jumătate, spuse du cesa. Servitorii mei nu-mi spun de ce cred de cu viință. Pesemne că nu le place ordinul Sfântului Ioan.

Și sună.

Știi, Oriane, că mă duceam să cinez fără nici un entuziasm la Chantilly.

Fără entuziasm, dar cu o cămașă de noapte pen tru cazul când principele te ruga să petreci noaptea acolo, ceea ce de altminteri făcea rareori, ca perfect nă tărău ce este, ca toți Orleanii. Știi cu cine cinăm la doamna de Saint-Euverte? Întrebă doamna de Guer-mantes pe soțul ei.

— În afară de musafirii pe care-i știi, în ultimul mo ment a fost invitat fratele regelui Theodose.

Auzind această veste, trăsăturile ducesei vădiră mulțumire, iar cuvintele ei plictiseală. „Ah! Doamne, iar prinți.”

Dar acesta e gentil și inteligent, spuse Swann.

Dar orișicum nu pe de-a-ntregul, răspunse ducesa având aerul că-și căuta cuvintele ca să confere mai multă noutate gândului ei. Ați băgat de seamă că printre prin cipi, cei mai gentili nu sunt cu totul gentili? Ba da, vă asigur! Trebuie să aibă totdeauna o părere în orice privință. Atunci, cum n-au niciuna, își petrec partea; dinții a vieții ca să ne ceară părerile noastre, iar cea de-a doua ca să ni le servească din nou. Trebuie să spu nă neapărat că asta a fost bine jucată, iar cutare alta a fost mai prost jucată. Fără nici o deosebire. Iată, acest

Theodose Junior (nu-mi aduc aminte de numele său) m-a întrebat cum i se spune unui motiv de orchestră. '

I-am răspuns, spuse ducesa cu ochi strălucitori și începând să râdă cu buzele ei fermecătoare: „I se spune un motiv de orchestră”. Ei bine! La urma urmelor, tot n-a fost mulțumit. Ah! Dragul meu Charles, urmă doamna de Guermantes fără vlagă, ce plicticos este sa cinezi în oraș! Sunt seri când aș prefera să mor! E adevărat că a muri e tot atât de plicticos, căci nu știi ce înseamnă. Un lacheu apăru. Era tânărul logodnic care se cio-rovăise cu portarul până ce, în bunătatea ei, ducesa îi împăcase în aparență.

Să mă informez în astă-seară de starea sănătății domnului marchiz d'Osmond? Întrebă el.

Nicidecum, nimic până mâine dimineață! Nici nu

— Vreau să stai aici deseară. Lacheul său pe care-l cu noști, ar putea să vină să te informeze și să-ți spună să te duci după noi. Ieși în oraș, du-te unde vrei, fă un

— Chef, dormi în oraș, dar nu vreau să aud de tine până mâine dimineață.

O bucurie fără margini se revărsă de pe fața lacheului. Putea în sfârșit petrece ceasuri întregi cu logodnica lui pe care aproape nu o mai putea vedea, de când în urma unei recente neînțelegeri cu portarul, ducesa îi explicase, cu duhul blândeței, că este mai bine să mai iasă, ca să înlăture orice noi conflicte. La gândul că deseară va fi liber, înota într-o fericire pe care ducesa o observă și o înțelese. Ea încercă un soi de strângere de inimă și de mâncărime în toate membrele, luând act de această fericire gustată fără știrea ei, ascunzându-se de ea, care o irita și o făcea geloasă. „Nu, Basin, să stea aici, dimpotrivă, să nu se urnească de acasă”.

— Dar, Oriane, e absurd, toți servitorii tăi sunt aici, iar la miezul nopții vei avea pe deasupra femeia care te va ajuta la îmbrăcat și costumierul pentru pe trecerea noastră. Nu-ți poate fi de nici un folos, și cum numai el e prieten cu lacheul lui Mamă, prefer de o mie de ori să-l îndepărtez de aici.

— Ascultă-mă, Basin, lasă-mă, voi putea să-i spun ceva tocmai în timpul serii, nu știu precis la ce oră. Să nu te miști de aici nici o clipă, spuse ea lacheului desperat.

Dacă ciorovăielile nu mai conteneau și dacă se stătea puțin la ducesă, persoana căreia trebuia să-i atribui acest război constant era inamovibilă, dar nu era portarul; desigur, pentru muncile grele, pentru martiriul mai obositor de impus; pentru certurile care se terminau cu bătăi, ducesa îi încredința lui grelele instrumente: de altminteri, își juca rolul fără să bănuiască că-i fusese încredințat. Ca și ceilalți servitori, admira bunătatea ducesei; iar după plecarea ducesei, lacheii prea puțin pătrunzători veneau adesea să o yadâ pe Franoise, xpunând că palatul ducelui ar fi fost cel mai bun loc din Paris, dacă n-ar fi fost loja portarului. Ducesa folosea loja. Așa cum erau folosite odinioară clericalismul, francmasoneria, primejdia evreiască etc, etc. Alt-lacheu intră.

De ce nu mi-ai adus pachetul pe care mi l-a trimis domnul Swarin? Dar în legătură cu asta (știi că

Mama e foarte bolnav, Charles). Jules, care s-a dus să se informeze de starea domnului marchiz d'Osmond, s-a întors?

A sosit chiar aici, domnule duce. Se așteaptă dintr-o clipă într-alta moartea domnului marchiz.

Ah! Trăiește încă, exclamă ducele oftând ușurat.

Se așteaptă, se așteaptă! Să te ia dracul! Cit timp e în viață, sunt nădejdi, ne spuse ducele cu aerul voios.

Nu mai știu cine mi l-a descris mort și îngropat, Peste opt zile va fi mai zdravăn decât mine!

Tocmai doctorii au spus că nu mai apucă seara.

Unul din ei voia să se întorcă la noapte. Șeful lor le-a spus că e inutil. Domnul marchiz ar trebui să fi murit; a supraviețuit numai grație spălaturilor cu ulei camforat.

Taci, dobitocule, îi strigă ducele în culmea furiei.

Cine te-a întrebat asemenea lucruri? N-ai înțeles nimic din ce ți s-a spus.

Nu mi s-a spus mie, ci lui Juliens.

Nu vrei să taci? Urlă ducele și, întorcându-se spre

Swann: ce fericire că e încă în viață! Își va redabânda puțin câte puțin puterile. E încă în viață după asemenea criză. Ce lucru minunat! Nu poți cere totul deodată.

Nu trebuie să fie neplăcută o mică spălătură cu ulei camforat, spuse ducele frecându-și mâinile: E în viață, ce vreți mai mult? După ce a trecut prin câte a trecut, e foarte frumos. E chiar de invidiat, căj are asemenea temperament. Ah! Bolnavii! Ai cu ei unele atenții pe care nu ți le îngădui cu tine. Azi-dimineață, o pramatie de bucătar mi-a făcut un gigou cu sos bearnaise, reușit de minune, recunosc, dar tocmai din această pricină am mâncat atâta, încât îl simt încă în stomac. Dar cu toate acestea, nimeni nu va lăsa să se informeze de starea mea, ca de scumpul meu Amanien. Unii iar chiar prea multe informații, ceea ce-l obosește. Trebuie lăsat să răsufle. Îl ucid, trimițând tot timpul după vești la el.

— Ei bine, spuse ducesa lacheului, care se retrăgea, cerusem să se urce fotografia împachetată pe care mi-a trimis-o domnul Swann.

— Doamnă ducesă, e atât de mare încât nu știam dacă o să încapă pe ușă. Am lăsat-o în vestibul. Doamna dorește să o aduc?

Nu, ar fi trebuit să mi se fi spus, dar dacă e atât de mare, o voi vedea mai târziu, când voi cobori.

Am mai uitat să spun doamnei ducesă că doamna contesă de Mole a lăsat azi-dimineață o carte de vizită pentru doamna ducesă.

Cum, azi-dimineață? Spuse ducesa cu un aer ne mulțumit găsind că o femeie atât de tânără nu-și putea îngădui să lase cărți <de vizită dimineața.

Către ora zece, doamnă ducesă.

Arată-mi cărțile de vizită.

În orice caz, Oriane, când spui căi Mărie a avut „ idee ciudată măritându-se cu Gilbert, urma ducele care se întorcea la prima lui conversație, ai un fel ciudat de-a scrie istoria. Dacă cineva a fost un prost în această căsătorie, apoi tocmai Gilbert a fost prost'; i. pentrn? Ț s-a căsătorit cu o rudă atât de apropiată a recelui Belgiei care a uzurpat numele de Brabant, care ne aparține nouă!

Într-un cuvânt, avem același sânge ca și familia de Hesse și dintr-o spiță mai vârstnică. E totdeauna lacru stupid să vorbești de tine, spuse el adresându-mi-se, dar, în sfârșit, când ne-am dus nu numai la Darmstadt, dar și la Cassel și în toată Hessa electorală, landgiavii au avut totdeauna grijă, cu amabilitate, să ne acorde întâietatea și pe primul loc, tocmai pentru că ne tragem din spița primului născut.

Dar, în sfârșit, Basin, n-ai să-mi spji că această persoană care era maior în toate regimentele din țara sa și pe care au logodit-o cu regele Suediei.

— Oh! Oriane, e prea din cale-afară, str spune că tiu știi că bunicul regelui Suediei își vedee de ogoare la Pau, pe când noi de nouă sute de ani ocupam un rang însemnat în toată Europa.

Ceea ce nu împiedică dacă s-ar strig:) pe stradă: „Iată-1 pe regele Suediei”, toată lumea sa alerge să-1 vadă până în Piața Concordiei, iar dacă -ar spune: „Iată-1 pe domnul de Guermantjs”, nimeni n-ar ști despre cine e vorba.

Halal argument.

De altfel nu pot înțelege: ă din ntjTfciit ce titlul de duce de Brabant a trecut în iamilia regală a Bdgiei, mai poți avea pretenție la el.

Lacheul se întoarse cu cartea de vizită a contesei Mole sau mai degrabă cu ceea ce lăsase drept carte de vizită. Pretinzând că n-avea ia ea nici ura scoase din buzunar o scrisoare pe care o primise și, păstriivi conținutul, îndoise colțul plicului pe care era. Seri? Ntrr ele: contesa Mole. Cum plicul era destul de mare, după formatul hârtiei de scris, la modă în anul a>„ela, această „cartea scrisă cu mâna era aproape de Jcuă ori mai mare decât o carte de vizită obișnuită.

„E ceea ce numește simplitatea d; *ac: nei Mole, spuse ducesa ironic. Vrea să ne facă să credem că n-avea cărți de vizită și să-și arate originalitatea. Dar cunoaștem asemenea apucături, nu-i așa '-cumpul m. u Charles, noi înșine suntem oarecum destul de bătrâni ' originali ca să facem cunoștință cu spiritul: iuei mici cucoane care iese abia de patru ani. E îneân tătare, dar nu mi se pare căj are totuși destul volum ca să-și închipuie că poate uimi lumea cu lucruri atât de iaiiine ca lăsarea u.: ui plic drept carte de vizită și încă; ia „ia zece dimineața. Hs-trâna ei șoricioaică de mamă îi va arăta că știe și ea tot atât de mult în această privuițq l'.

Swann nu putu să-și înfrânpe răsul, gândindu-se că ducesa care de altfel era cam geloasă, pe succesul doamnei Mole, va găsi, desigur, în „spiritul Guermantilor” vreun răspuns obraznic la adresa vizitatoarei.

— În ce privește titlul de duce de Brabant, ți-am spus de o sută de ori, Oriane., urmă ducele, căruia ducesa îi tăie vorba, fără să-1 asculte.

I

Dar dragul meu Charles, mă plictisește fotografia: dumitale.

Ah! Extintor dracomis lătrător Anubis spuse Swann.

Da, e așa de frumos ce mi-ai spus în această pri vință, în comparație cu San Giorgio din Veneția. Dar nu înțeleg de ce Anubis.

Cum, e acela care e strămoșul lui Babal? Întrebă, domnul de Guermantes.

Ai vrea să-i vezi babacul, spuse doamna de Guer mantes cu un aer aspru, ca să arate că ea însăși dispre țuia acest calambur. Aș vrea să-i văd pe toți.

Ascultă Charles, să coborâm o clipă în așteptarea trăsurii, spuse ducele, ne vei face vizita în vestibul, pentru că soția mea n-o să ne lase în pace atât timp cât n-a văzut fotografia dumitale. La drept vorbind, sunt mai puțin nerăbdător, adăugă el cu un aer mulțumit. Eu sunt.

Un om liniștit, dar ea poate să te omoare.

Sunt cu totul de părerea dumitale, Basin, spuse ducesa, haideți în vestibul, știm cel puțin de ce coborâm din cabinetul dumitale, în timp ce nu vom ști niciodată de ce coborâm din conții de Brabant.

Ți-am repetat de o sută de ori cum a intrat titlul' în casa de Hessa, spuse ducele (în, timp ce ne duceam să vedem fotografia și mă gândeam la acelea pe care mi le aducea Swann la Combray), prin căsătoria lui Bra bant în 1241 cu fiica ultimului landgraf de Thuringia și

Hessa, astfel încât mai degrabă a intrat titluli de prin cipe de Hessa în casa de Brabant, decât acela de Brabant în casa de Hessa. Îți aduci de altfel aminte că serigatul nostru de război era acela al ducilor de Brabant: „Limburgul celui ce l-a cucerit”, până ce am schimbat blazoanele Brabanților cu acelea ale Guermanților, în> care privință de altminteri cred că am greșit, și pilda

Guermanților nu-mi poate schimba părerea.

Dar, răspuse doamna de Guermantes, cum l-a: cucerit regele Belgiei. De altfel, moștenitorul tronului.

Belgiei poartă titlul de duce de Brabant.

l Anubis, nimicitorul balaurului lătrător (lat.).

— Dar, draga mea, ceea ce spui nu sta în picioare și e greșit din temelie. Știi tot atât de bine ca și mine că unele drepturi de pretenție dăinuiesc chiar când teri toriul e ocupat de un uzurpator. De pildă, regele Spaniei se intitulează duce de Brabant, invocând prin aceasta o stăpânire cu mult mai recentă decât a noastră, dar mai veche decât aceea aregelui Belgiei. Își spune și duce de

Bourgogne, rege al Indiilor Occidentale și Orientale, duce de Milan. Ori, nu stăpânește nici Bourgogne, nici Indiile, nici Brabantul, după cum nici eu nu stăpânesc Brabantul, după cum nu-l stăpânește nici ducele de Hessa. Regele

Spaniei se proclamă și rege al Ierusalimului ca și împăra tul Austriei, și niciunul nici altul nu stăpânesc Ierusa limul. '

Se opri o clipă, jenat că numele Ierusalimului l-ar fi putut stingheri pe Swann, din pricina „afacerilor în curs”, dar urmă totuși în grabă.

Ceea ce spui în această privință poate fi afirmat în toate. Am fost duci d'Aumale, ducate care au trecut pe cale regulată în casa Franței, după cum Joinville și Chevreuse au trecut în casa lui Albert. Nu formulăm mai multe revendicări asupra acestor titluri decât asupra aceleia de marchiz de Noirmoutiers, care a fost al nostru și care a ajuns în chip normal în posesia casei la Tremoille, dar din faptul că unele cesiuni sunt valabile nu urmează că toate sunt, la fel. De pildă, spuse el întorcându-se spre mine; fiul cumnatei mele poartă titlul de principe de Agrigente pe care l-am moștenit de la Ioana Nebuna, așa cum au moștenit la Tremoille, pe acela de principi de Tarent. Dar Napoleon a dat acest titlu de Tarent unui soldat care putea fi foarte bun ostaș, dar în această privință împăratul a dispus de ceea ce-i aparținea încă mai puțin decât lui Napoleon al III-lea titlul de Montmorency, care a creat un duce de Montmorency, dar un Perigord avea cel puțin ca mamă o Montmorency, câtă vreme Tarentul lui Napoleon I n-avea alt Tarent decât voința lui Napoleon ca să fie Tarent. I Asta nu l-a împiedicat pe Chaix d'Est-Ange, făcând aluzie la unchiul dumitale Conde, să-l întrebe pe procurorul imperial dacă culesese titlul de Montmorency din șanțurile din Vincennes.

Ascultă, Basin, sunt de acord să te urmez în șanțurile din Vincennes și chiar la Tarent. În această privință, dragul meu Charles e tocmai ceea ce voiam să-ți spun în timp ce-mi vorbeai de San Giorgio al dumitale am Veneția. Tocmai aveam de gând. Basin și cu mine, să petrecem primăvara viitoare în Italia și în Sicilia. Dacă vii cu noi, gândește-te cum s-ar schimba lucrurile! Nu vorbesc numai de bucuria de a te vedea, dar închipuiește-ți, cu cele ce mi-ai povestit adesea în legătură cu amintirile cuceririlor normande și amintirile antice, închipuiește-ți ce ar însemna o călătorie făcută în tovărășia dumitale! Adică însuși Basin, ce spun, Gilbert! Ar pro fita, pentru că-mi dau seama că până și pretențiile asupra coroanei de Neapole și toate aceste drăcii m-ar interesa dacă ni le-ai explica dumneata în vechile biserici romane sau în satele mici coțate ca în tablourile primitivilor.

Dar să vedem fotografia dumitale. Desfă plicul, spuse ducesa unui lacheu.

Oriane, nu astă-seară! O vei admira mâine, o im ploră ducele care, yăzând proporțiile fotografiei, îmi și adresase niște semne de groază.

Dar mă amuză să o văd în tovărășia lui Charles, spuse ducesa cu un surâs totodată artificial, concupiscent și fin psihologic, căci în dorința ei de-a fi amabilă cu

Ș, Swann, ea vorbea de plăcerea pe care ar încerca-o privind fotografia ca de aceea pe care un bolnav simte că o va avea mâncând o portocală, sau ca și cum ar fi pus în același timp la cale o escapadă cu prietenii și ar fi destăinuit unui biograf unele gusturi care o măguleau.

Ei bine, va veni să te vadă numai pentru asta, spuse ducele căruia ducesa fu silită să-i cedeze. Veți petrece trei ore în fața ei, dacă vă amuză, spuse el ironic.

Dar unde ai să pui o jucărie de această dimensiune?

În odaia mea, nu vreau să o scap din ochi.

Ah! N-ai decât, dacă e în odaia ta, am norocul să n-o văd niciodată, spuse ducele fără să se gândească la destăinuirea pe care o făcea cu atâta lipsă de chibzuință asupra caracterului negativ al raporturilor lor conjugale.

— Atunci ai să desfaci cu grijă fotografia, porunci doamna de Guermantes servitorului (sporea recomandă-

— Guermantes iile din amabilitate pentru Swann). Nu cumva să strici plicul.

Trebuie să respectăm și plicul, îmi spuse ducele la ureche, ridicând brațele spre cer. Dar Swann, adăugă el, eu care nu sunt decât un biet soț prozaic, admir că ai putut găsi un plic de asemenea dimensiuni. Unde l-ai descoperit?

Firma de fotogravuri face adesea asemenea expe diții. Dar e un mitocan, căci văd că e scris: „ducesa de

Guermantes,, fără „doamna”.

— Il iert, spuse distrată ducesa care, parcă ispășită pe neașteptate de o idee care o înveseli, își înfrână un surâs ușor, dar întorcându-se repede spre Swann: Ei, nu spui dacă vei veni cu noi în Italia?

Doamnă, cred că nu va fi cu puțință.

Atunci doamna de Montmorency are mai mult no roc. Ai fost cu ea la Veneția și la Vicenza. Mi-a spus că în tovărășia dumatăle se văd lucruri pe care altminteri nu le-ai vedea, de care nimeni n-a vorbit niciodată, că i-ai arătat niște lucruri nemaipomenite, ba chiar când era vorba de lucruri cunoscute, a reușit să înțeleagă unele amănunte în fața căroră, fără dumneata, ar fi putut trece de douăzeci de ori, fără să le observe vreodată. Hotărât, a fost mîi favorizată decât noi. Vei lua plicul imens al fotografiilor domnului Swann, spuse ea servitorului, și te vei duce să-l depui îndoit la colț, din partea mea, astăseară la ora zece și jumătate, la doamna contesă Mole.

Swann izbucni în rîs.

Aș vrea oricum să 'știu, îl întrebă (doamna de

Guermantes, cum poți ști cu zece luni mai dinainte că va fi cu neputință.

Scumpă ducesă, vă voi spune dacă țineți, dar mai întâi dați-vă seama că sunt foarte suferind.

Da, dragul meu Charles, găsesc că n-arăți de loc bine, nu sunt mulțumită de tenul dumatăle, dar nu-ți cer asta peste opt zile, ci peste zece luni. Iar în zece luni ai tot timpul să te îngrijești, să știi.

În această clipă intră un lacheu vestind că trăsura trăsese la scară.

„Haide, Oriane, pe cal”, spuse ducele care tropăia de o clipă, de nerăbdare, ca și cum ar fi fost el însuși unul din caii care așteptau.

Atunci, „ într-un cuvânt motivul care t0 dica să vii în Italia? Întrebă ducesa, ridicânduia rămas bun de la noi.

Dar scumpă prietenă, fiindcă voi fi mort de mai multe luni. După medicii pe care i-am consultat la finele anului, boala de care sufăr, și care mă poate ucide ime diat nu-mi dă în orice caz mai mult de trei sau patru luni de trăit, și acesta este încă un termen maximal, răspunse Swann surâzând, în timp ce lacheul deschidea ușa cu geamlâc a vestibulului ca să o lase pe ducesă să treacă.

Ce tot spui? Exclamă ducesa oprindu-se o clipă în drumul ci spre trăsură, ridicând ochii ei frumoși și me lancolici, dar plini de neîncredere. Pusă să aleagă întâia oară în viață între două îndatoriri atât de deosebite, anu me să urce în trăsură ca să cizeze în oraș și să manifes te compătimire față de un om care va muri, ea nu găsea nimic în codul conveniențelor care să-i indice jurisprudența de urmat și, neștiind pe care să o prefere, crezu că trebuie să se prefacă a nu, crede că alternativa a doua s-ar fi putut pune, astfel încât să asculte de cea dintâi care cerea în acest moment mai puține eforturi și socoti că cel mai nimerit chip de a soluționa – conflictul era de a-l tăgădui. „Vrei să glumești”, îi spuse ea lui Swann.

Ar fi o glumă de un gust fermecător, răspunse

Swann ironic. Nu știu de ce vă spun una ca asta, până acum nu v-am vorbit niciodată de boala mea. Dar cum m-ați întrebat și cum s-ar putea să mor dintr-o zi întraita. Dar mai ales nu vreau să întârziati, cinați în oraș.

Adăugă el, pentru că știa că, în ochii altora, propriile lor obligații mondene au întâietate asupra morții unui prie ten și grație politețe! Se puse astfel în locul lor. Dar aceea a ducesei îi îngăduia să-și dea nedeslușit seama că cina la care se ducea trebuia să conteze mai puțin în ochii lui Swann decât propria lui moarte. De aceea, în timp ce-și continua drumul spre trăsură, ea își plecă umerii, spunând: „Nu te ocupa de această cină. N-are nici o importanță!” Dar aceste cuvinte stârniră proasta dispoziție a ducelui, care exclamă: „Haide, Oriane, ce stai la taifas și te tângui eu Swann, știi prea bine că doamna de Saint-Euverte ține să ne așezăm la masă la cpt precis. Trebuie să știi ce vrei, sunt cinci minute de când așteaptă caii. Iți cer iertare, Charles, spuse el întorcându-se spre Swann, dar e opt fără zece. Oriane e totdeauna în întârziere, ne trebuie mai mult de cinci minut* ca să ajungem la bătrâna Saint-Euverte.”

Doamna de Guermantes înainta hotărâtă spre trăsură și adresă un ultim rămas bun lui Swann. „Știi, vom vorbi din nou despre asta, nu cred nici un cuvânt din câte spui, dar trebuie să stăm de vorbă împreună Te-au speriat prosteste, vmo să prânzești când vei voi {doamna de Guermantes soluționa orice printr-un prânz}, ai să-mi comunicii ziua și ora dumitale”, și ridicându-și rochia roșie puse piciorul pe scară. Tocmai era să intre în trăsură când, văzând acest picior, ducele exclamă cu o voce îngrozitoare:

— Dar bine Oriane, ce aveai de gând să faci, neno-rocito? N-ai schimbat pantofii negri! Cu o toaletă roșie! Urcă repede să-ți pui pantofii roșii, sau, se

adresă el lacheului, spune-i cameristei doamnei ducese să' coboare cu pantofii roșii.

Dar, dragul meu, răspunse blajin ducesa stinghe rită văzând că Swann, care ieșise cu, mine dar voise ca trăsura să treacă înaintea noastră, auzise, de vreme ce suntem în întârziere!

N-are nici o importanță, avem tot timpul. Este doar opt fără zece, n-o să ne trebuiască zece minute ca să ajungem până la parcul Monceau. Apoi, în sfârșit, ce vrei, chiar dacă ar fi opt și jumătate, n-au decât să aș tepte, nu te poți duce cu rochie roșie și cu pantofi negri.

De altminteri n-o să fim cei din urmă, vin și soții SasF. Pnane, care, știi, nu sosesc niciodată înainte de nouă fără douăzeci.

Ducesa se urcă în odaia ei.

Ei, ne spuse domnul de Guermantes. Bieții bărbați îți bați joc de ei, dar și ei sunt oricum buni la ceva. Fără mine, Oriane s-ar fi dus la cină în pantofi negri.

Nu e lucru urât, spuse Swann și băgasem de seamă pantofii negri care nu mă izbiseră de loc.

— Nu te contrazic răspunse ducele, dar e mai ele gant să fie de aceeași culoare cu rochia. Apoi, fii liniștit cum ar fi ajuns și-ar fi dat seama și aș fi fost silit să rână întorc ca să aduc pantofii. Aș fi cinat la ora nouă. Adio, copii, ne spuse el împingându-ne blajin, duceți-vă, înainte să fi cobbrât Oriane. Nu vreau să spun că nu-j face plăcere să vă vadă. Dimpotrivă, tocmai pentru că-i place prea mult să vă vadă. Dacă vă mai găsește aici, va sta iar la taifas, e deja foarte obosită, va ajunge istovită la cină. Și eu vă mărturisesc sincer că sunt mort de foame. Am prânzit foarte prost azi-dimineață, cobo-rând din tren. A fost un blestemat de sos bearnais dar, tmtuși, nu m-ar supăra de loc. dar de loc, să mă așed l masă. Opt fără cincii! Ah! Femeile! O să ne provoace dureri de stomac amândorura. Nu e atât de zdravănă pe cât se crede.

Ducele nu era nicidecum stingherit vorbind de indispozițiile soției sale și de ale lui unui muribund căci cele dintâi îl interesau mai mult, i se păreau mai importante. De aceea, numai din bună educație și dispoziție veselă, /după ce ne goni cu eleganță, striga cu o voce de stentor, din ușă, lui Swann care ajunsese acum în curte: „Și dumneavoastră, nu vă lăsați impresionat de prostiile medicilor, ce dracu! Sunt niște măgari. Sunteți sănătos tun. Ne veți îngropa pe toți!”

SFÂRȘIT